Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Fructologia, of beschryving der vrugtbomen en vrugten die men in de hoven plant en onderhout: waar by derzelver differente benamingen, voortteeling, groey-plaatzen, cultuur, en huishoudelyk gebruik, als mede het confyten en meer andere toebereidingen der

https://hdl.handle.net/1874/289956

ZH 122

POMOLOGIA,

DAT IS

BESCHRYVINGEN

EN

AFBEELDINGEN

VAN DE BESTE ZOORTEN VAN

APPELS EN PEEREN,

WELKE

In NEDER- en HOOG-DUITSCHLAND, FRANKRYK, ENGELAND en elders geagt zyn, en tot dien einde gecultiveert worden.

BESCHREVEN,

DOOR

JOHANN HERMANN KNOOP

Hortulanus (in tempore), *Mathematicus*, & *Scientiarum Amator*.

TE LEEUWARDEN,

By *A. FERWERDA* en *G. TRESLING*, Boekverkopers in de Slotmakers-ſtraat en Peperſtraat.

VERSLAG
VAN EENE
REIZE
DOOR
NOORD-NEDERLAND
TOT
DE FRIESCHE MEEREN
EN
WESTERGO
IN DE JAREN
1815 EN 1816
GEDAAN
DOOR
H. C. ABBING
Med. Doct.
Hoogleeraar in de Geneeskunde, Natuurlijke Historie en Landhuishoudkunde aan de Hoogeschool te Groningen.

POMOLOGIE.

OF

KENNISSE DER VRUGTEN

EN

BEZONDER

VAN DE

APPELS EN PEEREN,

DAAR WY HIER VAN HANDELEN.

INLEIDING.

§. I. NIemand, die maar eenige geringe Letter-kenniſſe verkreegen heeft, is onbekend, hoe grotelyks de fraaje en nuttige Konſten en Wetenſchappen in de vorige, en inzonderheid in deze onze Eeuw toe genomen hebben, of verbetert zyn, onder de beſtraling en begunſtiging, zo wel van magtige Potentaten, Vorſten, en Republyken, als ook van particuliere Heeren van Staat, Regering, Aanzien en Vermögen.

§. II. Onder deze Wetenſchappen moet men de *Botanie*, *Kruid-of Plant-kunde*, geenſints de geringſte tellen, die hare betrekking op de zo nuttige, en in het menſchelyk leven noodwendige, Genees-kunde heeft: En die door de Heeren LINNÆUS, HALLER, *van* ROYEN, JUSSIEU enz., en inzonderheid van de eerſtgemelde, zodanig verbetert en opgeheldert is, datze gelyk als een nieuw Gewaad en Luiſter verkregen heeft: Getuigen hier van zyn de vermaarde en bekende Schriften van de gemelde geleerde Mannen.

§. III. De *Horti-cultuur* of *Tuin-Oeffening* is een annexe zaak aan de *Botanie*, om allerley inen voornamelyk buiten-landſche of vreemde Planten met goed ſuccès te cultiveeren: En wien tog is onbekent, hoe zeer deze nuttige en vermakelyke Wetenſchap zedert 't begin dezer Eeuwe toe genomen heeft? Invoegen dat men nu in ſtaat is, allerley Gewaſſen, uit de allerwarmſte Climaten der wereld, by ons by na even als in haar natuurlyke Groei-plaatzen, te doen groeijen, bloeijen en de Vrugten van veele ryp en ſmakelyk voort te brengen; dat voorwaar aan onze Voor ouders een verborgene of ondoenlyke zaak was.

§. IV. Tot de Tuin-Oeffening behoort, behalven de Cultuur van allerley Gewaſſen voor de Huishouding, Keuken, enz., in 't bezonder ook de aanqueking van allerley Ooft-Bomen, waar van veele zoorten niet alleen tot heerlyke Medicynen dienen, maar die in 't bezonder onze Tafels verçieren, onze Tong ſtreelen, en het Hert verquikken; want daar worden by aanzienlyke Lieden inzonderheid geen Gaſt- en Vrindſchaps-Maalen, of geen Collatie, geſloten, zonder opdiſching van deze of gene Vrugten, naar den tyd, zo wel om hare aangename Oog-verquikking als Hart-verſterking, waar onder geen van de geringſte in ons Wereldsdeel, namelyk in Neder-en Hoog-Duitſchland, Engeland, en Frankryk, enz., zyn, de *Appels* en *Peeren*, welke daar in als eigenaartige of genaturaliſeerde Vrugten wel groejen en tieren, en dus van veele Liefhebbers met veel attentie gecultiveert worden.

§. V. Maar, dewyl deze Vrugten, namentlyk de *Appels* en *Peeren*, (ik ben in twyffel aan welke van beide men den voorrang geven moet) van zeer verſchillige zoorten, en daar onder zo wel geringe als beſte zyn, zo is 't geenzints onverſchillig, van wat zoorten men in zyn Hof plante, of wat zoorten ons om te enten of te planten gegeven of toegezonden worden: Zynde het zeker, dat yder een wel gaarne van de beſte zoorten in zyn Tuin zal willen geplant of geënt zien.

§. VI. Het is derhalven uit die Reden, dat ik zedert een reeks van meer als 25 Jaren myn werk gemaakt hebbe, inzonderheid in myne Tuin-Oeffeningen in de met heerlyke Vrugten enz., voorziene Tuin van *Haare Doorlugtigſte Hoogheid* Mevrouw MARIE LOUISA, PRINCESSE *Douairière van Oranje en Naſſouw*, enz., enz., om alle zoorten van *Appels* en *Peeren* (behalven de overige Ooft-Vrugten) naukeurig te onderzoeken, de differente zoorten te leren kennen en te onderſcheiden, elk zoort op zig zelfs te beſchryven, en dus de verwerring, die daar grotelyks in voorvalt, te regte te brengen: Edog dit niet genoeg oordeelende tot de kenniſſe van elk Zoort, en de bewaring daar van voor onze Na-neeven, zo heb goedgevonden, yder bezondere zoort van *Appels* ende *Peeren* naukeurig naar 't leven af te beelden, zoo als ze in dit Werk verſchynen, tot dienſt der Liefhebbers van POMONA.

§. VII. Maar ymand, dien 't onverſchillig is, en geen of weinig agting voor Konſten en Wetenſchappen heeft, zoude kunnen vragen, waar toe dient dit Afbeelden? ja zelfs een nog

meer onverſchillige zoude wel zeggen (gelyk my ook wel van zodanige te voren gekomen is), wat kan 't my ſcheelen, wat Gedaante, Koleur, Naam enz. de *Appels* of *Peeren* hebben als ze maar goed ſmaken! Edog veele andere zullen bezadigder oordeelen, en de nuttigheid dieper inzien.

§. VIII. Enige geletterde Mannen hebben het de moeite waardig geagt, om de zoorten van zommige buiten-landſche Vrugten, die in ons Climaat niet anders dan door konſt en met veel moeite en toeſtel gecultiveert worden, als By voorbeeld de *Oranje*,-*Cetroen*-, en *Lemoen-Appels*, af te beelden, gelyk men ziet in de *Heſperideſſen van* FERRARIUS, COMMELYN, en VOLCKHAMMER, welke Werken niet onaangenaam by de geleerde Wereld en Lief hebbers ontfangen, en nog in waarde zyn. Heeft dit nu plaats met de gemelde uit-landſche Vrugten, zo kunnen we ons niet verbeelden, dat de Afbeeldingen van onze eigen in-landſche *Appels* en *Peeren* een minder goedkeuring zullen wegdragen: Te meer, dewyl deze onze *Appels* en *Peeren* in geenen deele voor de gemelde buiten-landſche behoeven te wyken: Want zyn deze aangenaam en bevallig voor 't Oog, en zoet van Reuk, de meeſte van de onze zyn 't niet minder als ze wel gegroeit en wel ryp zyn: Welke bevalligheid in der daat nog groter zoude wezen, indien de overvloed en gewoonte zulks dikwils niet kwam te verminderen: Zyn de Lemoenen enz. van gebruik in de Medicynen, en heilzaam voor den Menſch, onze *Appels* en *Peeren* zyn het niet minder, als ze op haar regte tyd en met order genuttigt worden; men leze daar over maar de Schriften van de verſtandigſte oude en nieuwe Genees-Heeren: Behalven nog, dat onze *Appels* en *Peeren* niet alleen, rauw geëten wordende, des Menſchen Tong ſtreelen en 't Hart verkwikken, maar ook op velerley wyze geſtooft of gebraden wordende, voor zeer vele Menſchen tot een ſmakelyk en gezond voedzel verſtrekken, dat van de meeſte van de gemelde buiten-landſche Vrugten niet gezegt kan worden.

§. IX. Maar om in 't beknopt aan te tonen, waar toe deze Beſchryvinge en Afbeeldingen der *Appels* en *Peeren* in 't bezonder grotelyks kunnen dienen, zo heeft men maar te letten op de volgende dingen.

1. Dat men daar door weten kan, welke *Appels* of *Peeren* onder verſchillige Benamingen een en dezelve zoort zyn: wy hebben tot dien einde de verſchillige Namen by een gevoegt, voor zo ver wy die hier te Lande (met veel moeite, correspondentie en Koſten) hebben kunnen ontdekken.

2. Dat men dus door een vreemde Benaming niet misleid kan worden, om een zoort van Vrugt te bekomen, of te begeren, die ons onder een ander Benaming dikwils bekent genoeg is, en die men zomwylen reeds in zyn Tuin heeft: Of die veeltyts maar een gemene ſlegte Vrugt zyn kan.

3. Dat men een zoort van *Appel* of *Peer*, die ons onbekent is, daar door kan leren kennen, van andere onderſcheiden, en by haar regte naam noemen.

4. Dat we daar uit gewaar worden, dat 'er op verre na zo veel verſchillige goede zoorten niet gevonden worden, als men verſchillige Benamingen hoord of in zommige Auteuren en Lyſten gemeld vind, want daar komt maar zeer zelden een nieuwe, goede en waardige uit 't Saad voort.

5. Dat men uit de Beſchryvingen weten kan, welke de beſte, middelmatige, of geringſte Zoorten, en dus waardig of minder waardig zyn, in een goede en aanzienlyke Tuin geplant te worden: Hoe wel de ondervinding leert, dat de verkiezing in dezen zeer verſchillig is: Latende wy daar in elk een zyn volle vryheid.

6. Dat men daar door weten kan, welke Zoorte in deze of gene Lugt-ſtreek, of Standplaats, 't beſt tieren en goede Vrugten voortbrengen wil. En meer andere.

§. X. Als men derhalven een *Appel* of *Peer* heeft, wiens naam ons onbekent is, zo heeft men maar de Afbeeldingen, en teffens de Beſchryvinge na te zien, en de Vrugt by de eene of andere te vergelyken, zo zal men dezelve wel haaſt ontdekken: Waar by nogtans de volgende dingen aan te merken ſtaan.

1. Dat de gedaante en Koleur wel 't voornaamſte kenmerk is van de zoort, maar dat men tot dien einde een volwaſſene Vrugt van de Boom verkiezen of hebben moet, vermits 'er op een zelve Boom dikwils Vrugten van verſchillige gedaante groejen: Edog men bevind, dat de volwaſſene altyt na genoeg in haar wezen met de natuurlyke gedaante overeenkomen, zo dat men de overige voor mismaakte of onvolkomene houden moet.

2. Aangaande de Koleur, dezelve kan dikwils min of meer verſchillen; 't welk afhangt van 't Ent-plantſoen; van de goede of kwade geſteltheid des Gronds; van Son-ryke Jaren; of naar dat de Vrugt meer of min op de Zon hangt, enz.,

3. De grootheid der Vrugten kan ook zeer verſchillen, wordende groter of kleinder, zo wel op dezelfde Boom als ook in verſchillige Stand-plaatzen en Jaren, het welk afhangt van de meer of minder aandoening van de Zon; goede of kwade geſteltheid des Gronds; van 't Climaat; van een meer of minder Vrugtbaar en gunſtig Jaar-faiſoen; van 't Ent-plantſoen; en van de hoeveelheid der vrugten die de Boom of Tak te voeden heeft: Edog men bevind, dat hoe groot of klein een volwaſſen Vrugt ook gegroeit zy, dezelve nogtans altyt haar natuurlyke ingeboorene gedaante behoud.

4. Op de Smaak der zoort kan men niet altyt ſtaat maken, want deze kan verſchillen, en verhevener of minder zyn, naar dat de zoort in verſchillige Gronden en Standplaatzen gegroeid is: Bevindende men dit onderſcheid meeſt aan de Franſche Vrugten, inzonderheid *Peeren*, als ze geen voordelige Grond en Stand-plaats hebben. Invoegen dat de gedaante benevens de Koleur de zekerſte Kenteikens der zoorten zyn. Waarby men verder de tyd van rypwording voegen kan en moet: Verſtaande hier door de tyd wanneer de Vrugten eetbaar zyn, 't zy van de Boom, gelyk de Zomer-Vrugten, of na dat ze geplukt zynde, wat gelegen hebben, gelyk de Herfſt- en Winter-Vrugten.

§. XI Aangaande de Cultuur der *Appel-* en *Peer-boomen*, die is zeer bekent, en men vind daar van by andere genoegzaam berigt, hebbende wy ook een ander Werk onderweegs, waar in wy de Cultuur van deze en alle andere Vrugt-boomen breedvoerig verhandelen: Hier hebben wy alleen ons werk gemaakt, om de zoorten der *Appels* en *Peeren* t' ontwarren, en aan de

Lief hebbers

Liefhebbers voor Oogen te ſtellen: Durvende dezelve verzekeren, dat wy alle mogelyke moeite gedaan hebben om de zoorten naukeurig te onderzoeken, en naar 't Leven in haar ware Gedaante Aftebeelden; te weten zodanige die in onze Hollandſche Tuinen, als de beſte en waardigſte, zo wel Franſche als Engelſche en Nederlandſche zoorten, gecultiveert worden: Want indien men alle gemene Boere-zoorten wilde beſchryven, waar toe zoude dit dienen? Daar zullen nog wel enige weinige goede zoorten van *Appels* en *Peeren* wezen, inzonderheid buitenlandſche, die weinig gevonden worden, die wy nog niet voorgeſtelt hebben, om dat wy die nog niet hebben kunnen magtig worden; edog wy zullen tragten dezelve te bekomen, om in 't vervolg ook aan de Lief-hebbers mede te delen: Hebbende dezelve ondertuſſchen hier genoegzaam 't Pit van deze Vrugten.

§. XII. Ik moet hier by ten laatſten nog aanmerken, dat men wel in verſcheiden Autheurs Lyſten vind van de *Appels* en *Peeren*; maar tog, wat kunnen die Lyſten voor nut aanbrengen! Vermits daar uit in 't geringſte geen onderſcheid der Zoorten te zien nog 't ontdekken is, maar yder als een bezondere Zoort op zig zelfs benoemt ſtaat; 't geen vele doet denken dat 'er zo vele Zoorten als Namen zyn, daar ondertuſſchen vele van die verſchillige Benamingen tot een zelfde zoort behoren, en maar *Synonyma* of Meer-namen zyn: Maakt dit dus niet verwarring in de Zoort-kenniſſe? en waar uit volgt, dat 'er in der daat zo vele zoorten van *Appels* ende *Peeren* niet zyn als die Liſten vertonen, latende wy de gemeene ſlegte zoorten onaangemerkt.

BESCHRYVINGEN
EN
AFBEELDINGEN
DER
APPELS.

TABULA. I.

KRUID-APPEL. (WITTE) Is een tamelyk grote, gladde, langwerpige, iets kantige Appel; zyn Koleur is wit, en aan de eene zyde zomtyds een weinig roodbloesend; zyn Vleesch is zagt, vol-sappig, en van een aangename rynsagtige, egter niet zeer verhevene smaak, weshalven we die onder de Middel-zoorten plaatzen. Het is ook een zeer goede Pot-Appel: En vermits de Boom sterk draagt en de Vrugten vroeg aankomen, zoo is hy waardig om geplant te worden. Zie ook *Pomme de Palæstina.*

KRUID-APPEL. (LOUWERIS) Verschilt nergens in van de voorgaande, zo in Gedaante, Koleur, en Smaak, dan dat hy kleinder valt, dient daarom meest alleen voor de Pot.

POMME DE PALÆSTINA. Is een tamelyk grote Appel; van gedaante langwerpig, zeer overeenkomende met die van de *Witte Kruid-Appel*, zo het niet dezelfde is; dat ik op 't naaste zoude denken, alleen op een goede plaats volmaakter geworden zynde: Zyn Schil is glad; van Kouleur, ryp zynde mooi geelagtig en aan de eene zyde veeltyds schoon bleek-rood-bloesende; zyn Vleesch is zagt en van een aangename, geurige smaak. Weshalven het een van de beste Appels in zyn tyd is.

De Boom maakt goed Hout-gewas, is zeer draagbaar.

CALVILLE ROUGE D'ETE. Is een tamelyk grote Appel, van gedaante rond, enigzints platagtig en puntig, en min of meer met kanten of Ribben: Desselfs Schil is glad van Koleur, ryp zynde, mooi hoogrood en veeltyds met kleine bleek-rode vlekken gevlekt; leggende een witagtige wasem op de Schil, te weten als die nog aan de Boom of niet veel betast is; zyn Vleesch is vry zagt, van een heel aangename, geurige smaak, en derhalven een van de beste Zomer-Appels.

De Boom maakt goed Hout-gewas en draagt zeer sterk, weshalven hy doorgaans niet heel groot word.

JOOPEN-APPEL. (ROODE ZUIRE) Is een Appel van middelmatige grote, zyn gedaante is langwerpig, doorgaans wat scheef of mismaakt en iets kantig: Desselfs Schil is glad, van Koleur doorgaans bloed-rood, dog zomtyds aan de eene zyde wat groenagtig-geel, ook wel iets hier door heen rood gestreept, het Vleesch is zagt, van een tamelyk aangename wynagtige, dog niet zeer verhevene smaak; weshalven dezelve niet dan in de twede rang, of onder de middelzoorten der Appels plaats kan hebben.

De Boom maakt goed Hout-gewas, word tamelyk groot, en is vrugtbaar.

CALVILLE BLANCHE D'ETE. Is een tamelyk grote Appel, van gedaante wat platagtig en kantig of met Ribben: Van Koleur, ryp zynde geelagtig wit; desselfs Vleesch is heel zagt, van een tamelyke dog geen zeer verhevene smaak; weshalven dezelve nauwelyks onder de middelzoorten kan plaats verdienen. Zie ook *Kruid-Appel (Enkelde).*

De Boom maakt goed Hout-gewas en is zeer draagbaar.

KRUID-APPEL. (ENKELDE) Is een matig grote Appel, van gedaante iets platagtig rond, en veeltyds wat kantig; zeer wel van gedaante, gelykende aan een *Witte Zomer-Calville*, zo het niet dezelfde is; Zie Tab. I; zyn Schil is glad; van Koleur ryp zynde; bleek geelagtig groen; zyn Vleesch is zagt, van een gemeene, niet zeer verhevene smaak, weshalven tot de gemene Pot-appels behoort.

De Boom maakt goed gewas, word groot, en is heel draagbaar.

KRUID-APPEL. (DUBBELDE) Is een tamelyke grote Appel, van gedaante rondvallig, en met kanten, veel overeenkomst hebbende in de gedaante met de vorige, behalven dat hy groter valt; zyn Schil is glad; van Koleur, ryp zynde, bleek-groenagtig-geel, zyn Vleesch is vry zagt, van een tamelyke, dog geen verhevene smaak, derhalven niet veel anders als in de Pot dient.

De Boom maakt goed Hout-gewas, word groot, en is draagbaar.

CITROEN-APPEL. (ZOOMER) Is een tamelyke grote Appel, van gedaante langwerpig en wat kantig; van Koleur, ryp zynde, citroen-geelagtig; wordende na dat wat geleegen heeft, doorgaans wat vetagtig; deszelfs Schil is glad; en 't Vleesch zagt, dog van geen verhevene smaak, weshalven nauwelyks onder de Middel-zoorte kan geplaatst worden. De

Witte Kruid-Appel.
Aug. Sept.

Calville rouge d'Eté.
Rode Somer-Calville.
August. Sept.

Rode Jopen.
Oct. Nov.

Calville blanche d'Eté.
Witte Somer-Calville.
Aug. Sept.

Somer — Kroon.
Cuisinot d'Eté.
Aug. Sept.

Citron d'Eté.
Somer Citroen-Appel.
Aug. Sept.

Caroline d'Angleterre.
Engelse Carolyn.
Sept. Octob.

Roos-Appel.
Pomme-Rose.
Oct. Nov.

J. H. Knoop del. viv. del.

J. C. Philips sculps.

TAB. II.

Framboos - Appel.
Calville d'Automne rayé.
Sept. Oct.

Herfst Bloem - Soete.
Sept. Oct.

Somer - Parmain.
Parmain d'Eté.
Sept. Oct.

Peer - Soete.
Pomme - Poire.
Sept. Oct.

Soete Dolphyn.
Passe - Pomme douce.
Dec. Jan.

Roode Herfst-Striepeling.
Oct. Nov.

Witte Soete Silverling.
Dec. Jan.

Docke Martens - Appel.
Sept. Oct.

Soete Hôlaart.
Dec. Jan.

J. K. Knorr ad viv. del.

J. C. Philips fculpſit.

De Boom maakt goed ſterk Hout-gewas, en is zeer draagbaar.

KROON-APPEL. (ZOOMER) Word niet zeer groot, is rondagtig van gedaante; zyn Schil is glad; van Koleur bleek-groenagtig-wit, en met bleek rood geſtreept; zyn Vleeſch is zagt, van een tamelyk geurige aangenaame ſmaak, en is dus een zeer goede Zomer- of Herfſt-Appel.

De Boom maakt goed fyn Hout-gewas; en draagt heel ſterk.

ENGELSCHE CAROLYN. Is een groote Appel, van gedaante wat puntig na het Oog, dat diep gezonken is, en doorgaans met veel hoeken of ribben; deszelfs Schil is glad; van Koleur, ryp zynde, geelagtig-wit, wordende in het leggen wat vetagtig; zyn Vleeſch is zagt, en met een tamelyk aangenaam zuur voorzien, dog is niet zeer verheven, weshalven meer voor de Keuken als voor de Tafel dient: Hy heeft van binnen een groot hol Klok-huis, en is veeltyds zonder zaden.

De Boom maakt goed ſterk Hout-gewas, word groot, en draagt ſterk.

ROOS-APPEL. Is een tamelyk grote platronde Appel; deszelfs Koleur, is ryp zynde, geelagtig-wit aan de eene zyde, en veeltyds meeſt rondom mooi ligt rood bloezend, en daar door heen met donkerder rood mooi geſtreept, en dus ſchoon op het oog; maar het Vleeſch, dat zagt is, is van een gemeene, tamelyk goede egter niet zeer verhevene geur, weshalven dezelve onder de Middel-zoorten behoort, en meeſt alleen voor een Pot-Appel dient.

De Boom maakt goed ſterk Hout-gewas, word groot, en is heel draagbaar.

TABULA II.

FRAMBOOS-APPEL. Een mede-zoort van de *Calvilles* zynde, is een vry grote Appel, zyn gedaante is aan dezelfde Boom doorgaans zeer ongelyk, zynde zommige Appels wat langwerpig, andere ronder, dog doorgaans al wat kantig; zyn Schil is glad; van Koleur groenagtig-geel aan de eene zyde, en aan de andere, of ook wel rondom, helder of bleek-rood, en doorgaans daar doorheen met een weinigje donkerder-rood geſtreept; deszelfs Vleeſch is zeer zagt, en van een zeer aangename *aromatyke* geur, eenigzins na *Framboozen* zweemende, waar van hy de naam voert, zynde dus een van de beſte Zomer- of Herfſt-Appels voor de Tafel.

De Boom maakt heel goed Hout-gewas, draagt ſterk, dog is de Kanker veeltyds onderhevig.

BLOEM-ZOETE. (ZOOMER, OF HERFST) Is een middelmatig grote Appel, van gedaante rond-vallig, na de Kruin toe wat dunner of puntig, Pyramyds-wyze afgekort; deszelfs Koleur is, ryp zynde, ligt-geel aan de eene zyde, en aan de andere, ook wel dikwils rondom, mooi rood-bloezend en zomwylen met rode ſtrepen, door het bloezende heen gevlekt; deszelfs Vleeſch is zagt, met een zeer aangenaam verheven zoet voorzien, weshalven een van de beſte zoete Appels in zyn tyd.

De Boom kan groot worden, maakt goed Hout-gewas, en is zeer draagbaar; welk laatſte veroorzaakt, dat hy zomwylen niet heel groot word.

PARMAIN D'ETE. Is een matig grote Appel, van gedaante iets langwerpig vierkant; van Koleur, ryp zynde, geelagtig, en doorgaans bruinagtig-rood-bloezend; zyn Vleeſch is zagt, geel, van een aangename, zeer verhevene, en bezondere geur, weshalven een van de beſte vroege Appels in zyn tyd is, zo wel uit de hand te eeten, als voor de Pot, makende een zeer ſmakelyk *Geſtoof*, en dus waardig om geplant te worden.

De Boom maakt goed Gewas, word tamelyk groot, en is zeer draagbaar.

PEER-ZOETE. (GRAUWE) Is een vry grote Appel, van gedaante rondvallig, van boven iets platagtig; zyn Koleur is, ryp zynde, geelagtig, en met grauwe of bruine ſtippen en trekken, op de wyze der geele Renetten, min of meer gemerkt, ook zomtyds op de eene zyde een weinig rood-bloezende; deszelfs Vleeſch is zagt, van een heel aangename zoete ſmaak, derhalven een zeer goede zoete Appel in zyn tyd.

De Boom maakt goed Hout-gewas, word groot, en draagt zeer wel, maar wil zomtyds wel wat kankeeren.

PEER-ZOET. (WITTE OF BLANKE) Verſchilt nergens in van de voorgaande, dan dat hy niet, of zeer weinig met bruin gevlekt, en alleen wat geelagtig is.

DOLPHYN. Is een ſchone grote, oogzienlyke Appel, van gedaante iets langwerpig; van Koleur groenagtig-geel aan de eene zyde, en aan de andere, ook zomtyds meeſt rondom, rood Violetagtig, en wanneer hy nog aan de Boom hangt, met een dauw of waſem, op die wyze als de Pruimen gedekt, dat hem zeer bevallig voor 't oog maakt; deszelfs Vleeſch is vaſt, van een aangename verhevene zoete ſmaak, dus een van de beſte Winter-zoete Appels.

De Boom maakt goed Hout-gewas, word tamelyk groot, maar is niet heel draagbaar.

STRIEPELING. (HERFST) Is een Appel van matige groote, van gedaante wat platagtig-rond, na 't Oog toe dat niet gezonken, en klein is; een weinig puntig toeloopende; zyn Schil is glad; van Koleur geelagtig, en met mooije bloed-rode ſtrepen, doorgaans rondom geſtreept, zo dat mooi op 't oog valt; zyn Vleeſch is naaſt de ſchil en voor een gedeelte na binnenwaarts ook doorgaans bloed-roodagtig, voorts tamelyk zagt, van een ſterk, tamelyk aangenaam, dog niet zeer verheven zuur-zap voorzien, weshalven dezelve niet dan onder de gemeene Appels de rang kan hebben.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en is heel draagbaar.

NB. Deze Appel kan dikwils wel groter worden, als de Figuur vertoont.

SILVERLING. (ZOETE GEELE) Is een tamelyk grote Appel, van gedaante rond na 't Oog toe, dat klein en weinig gezonken is, eenigzints puntig; zyn Schil is glad; van Koleur, ryp zynde geel, en zomtyds, dog zelden, aan de eene zyde een weinig bleekrood-bloeſende; zyn Vleeſch is

tamelyk zagt, van een heel aangename zoete ſmaak, derhalven een van de beſte zoete Appels voor de Keuken.

De Boom maakt goed fyn Hout-gewas, word groot, en draagt zeer ſterk.

DOEKE MARTENS. Is een middelmatig grote Appel, van gedaante plat-rond, en het Oog vry gezonken; deszelfs Schil is glad, ryp zynde, geelagtig, wordende in het leggen wat vetagtig; zyn Vleeſch is zagt, van een tamelyke dog niet zeer verhevene geur, waarom meeſt alleen voor een Pot-Appel dient.

De Boom maakt goed Gewas, wort groot, en draagt zeer ſterk, het welk hem by veele doet in agting weezen.

ZOETE HOLAART. Is een matig grote Appel, van gedaante rondagtig; zyn Schil is, ryp zynde, geelagtig, aan de eene zyde doorgaans mooi rood-bloezend, fraai op 't Oog, en ook dikwils met bruin min of meer geſtipt en gevlekt; zyn Vleeſch is zagt, van een zeer aangename, verhevene zoete ſmaak, weshalven buiten twiſt een van de beſte zoete Appels in zyn tyd is, te meer, dewyl hy lang, zelfs tot in April toe duurt

De Boom maakt goed Hout-gewas, dog draagt niet heel ſterk, en is de Kanker onderhevig.

TABULA III.

SYDEN HEMDJE. Is een tamelyk grote Appel, van gedaante een weinig hoogagtig of langwerpig rond; zyn Schil is mooi glad, en ryp zynde geelagtig, zomtyds aan de eene zyde een weinig bleek-rood-bloeſend, mooi op 't oog; zyn Vleeſch is zagt, van een tamelyk geurige aangename ſmaak, weshalven in de eerſte Rang der Appels plaats kan hebben.

De Boom maakt goed Gewas, en is redelyk draagbaar.

ERVELING. (ZOMER) Kan een groote Appel worden, dog blyft veeltyds wat kleinder als onze Figuur aantoont. Deszelfs gedaante is wat platagtig, en na 't Oog een weinig puntig, voorts hoekig en zomtyds met een diepe groeve van 't Oog naar de ſteel toe; deszelfs Schil is glad; van Koleur, ryp zynde, geelagtig na den groenen hellende, en zomwylen, dog zelden, aan de eene zyde een weinig bleek-rood-bloeſend, of dus grof geſtreept; deszelfs Vleeſch is heel zagt, van een gemeene, niet zeer verheven ſmaak, weshalven niet dan onder de Pot-Appels plaats kan hebben.

De Boom maakt goed en ſterk Hout-gewas, word groot, en draagt wel.

ZUIKER-APPEL. Is van middelmatige groote, zyn gedaante is iets langwerpig, na 't Oog toe een weinig dunner, en veeltyds iets kantig; zyn Schil is glad, ryp zynde, geel van Koleur, en dikwils aan de eene zyde een weinig rood-bloeſend; zyn Vleeſch is zagt, van een tamelyk geurige eenigzints *aromatyke* ſmaak, weshalven boven de Middel-zoorten van Appels rang kan hebben.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt tamelyk.

PRINCES-APPEL. Is een matig grote Appel, van gedaante langwerpig, Ey-rond; 't Oog is klein en weinig gezonken; zyn Schil is glad; van Koleur, ryp zynde, groenagtig-geel, en aan de eene zyde doorgaans wat rood-bloeſend, of ligt geſtreept; zyn Vleeſch is zagt, van een tamelyk goede dog niet zeer verhevene ſmaak; weshalven wy deze Appel onder de Middel-zoorten ſtellen.

De Boom maakt ſchoon Hout-gewas, word groot, en draagt zeer ſterk.

PRINCES. (ZOETE) Heeft zoo in gedaante als Koleur veel gelykeniſſe met de vorige, alleen dat het Vleeſch zoet van ſmaak dog niet zeer verheven is, weshalven maar onder de gemeene zoete Appels plaats kan hebben.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en is redelyk draagbaar.

BLOEM-ZOETE. (WITTE) Is een Appel van middelmatige grote; van gedaante zeer na overeenkomende met de *Bloem-zoeten* TAB. II. en VII. dog is wel zoo puntig na de kruin; deszelfs Schil is glad en geelagtig-wit van Koleur; zyn Vleeſch is zagt, van een matig goede ſmaak, waarom dezelve niet dan onder de Middel-zoorten van de zoete Appels plaats verdient.

De Boom maakt goed Gewas, en is redelyk draagbaar.

SWAAN-APPEL. Is een tamelyk grote Appel, van gedaante rond, en doorgaans wat hoekig of kantig en ſcheef; zyn Schil is glad; van Koleur, ryp zynde, geelagtig, en aan de eene zyde doorgaans een weinig bloed-rood-bloeſend, of dus geſtreept; zyn Vleeſch is zagt, van een tamelyke aangename, dog niet zeer verhevene geur, weshalven nauwelyks onder de Middel-zoorten geſtelt kan worden.

De Boom maakt goed Gewas, en is zeer draagbaar.

SWAAN-APPEL. (ZOETE) Is een tamelyk grote Appel, van gedaante rond, en dikwils wat hoekig en ſcheev, na genoeg in grote en gedaante overeenkomende met de voorgaande; deszelfs Koleur is, ryp zynde, geel; het Vleeſch is zagt, van een laffe niet verhevene geur, weshalven niet dan onder de gemeene zoete Appels plaats kan hebben.

De Boom maakt goed Gewas, en is zeer draagbaar.

GULDERLING. (ROODE) Is een middelmatig grote Appel, van gedaante iets langwerpig en vierkant, dog zomtyds wat rondvalliger en iets kantig; deszefs Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, heel donker bruin- of purperagtig-rood, waar door hier of daar, inzonderheid aan de eene zyde, wat groen doorſtraalt; deszelfs Vleeſch is zagt en van een aangename verhevene geur, weshalven onder de beſte zoorten van Appels geplaatſt moet worden.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en is heel draagbaar.

CALVILLE ROUGE D'AUTOMNE. Word doorgaans een groote Appel, deszelfs gedaante is langwerpig en geript; het Oog vry diep gezonken, de Schil is rood na den geelen hellende; het

Syden Hemmetje.
Nov. Dec.

Somer-Ervelang.
Octob. Nov.

Suiker-Appel.
Oct. Nov.

Princes-Appel.
Nov. Dec.

Witte Bloem-Soete.
Oct. Nov.

Rode Herfst-Calville.
Oct. Nov.

Swaan-Appel.
Oct. Nov.

Roode Gul-
ing.
Jan. Febr.

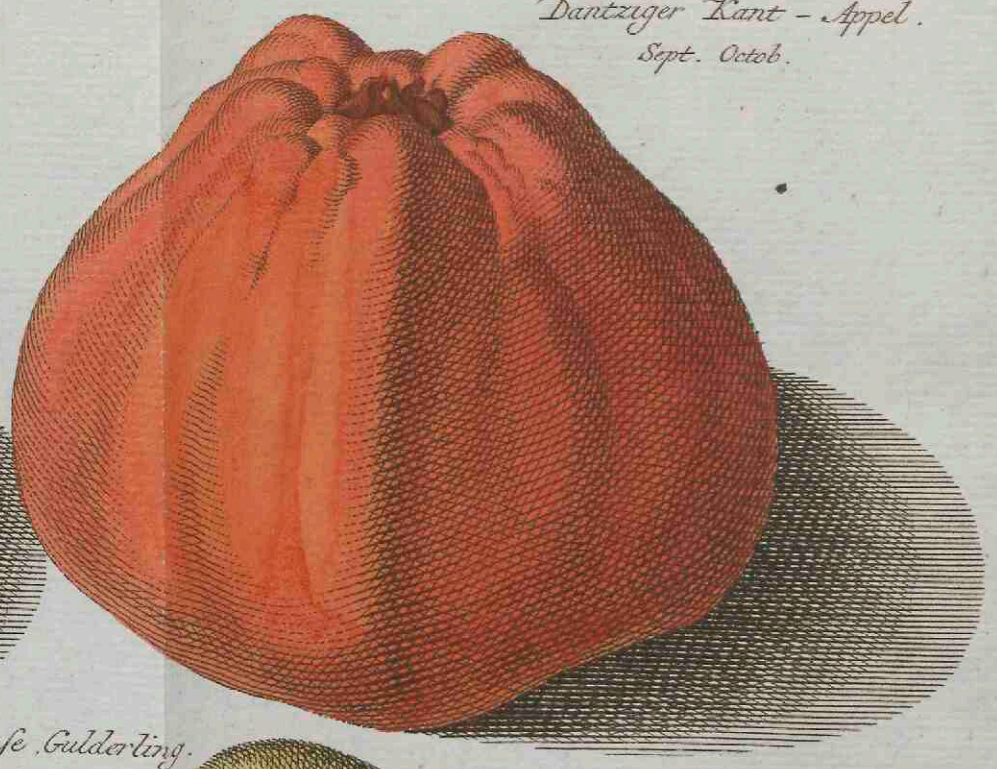
J. H. Knoop ad viv. del.

J. C. Philips sculpsit.

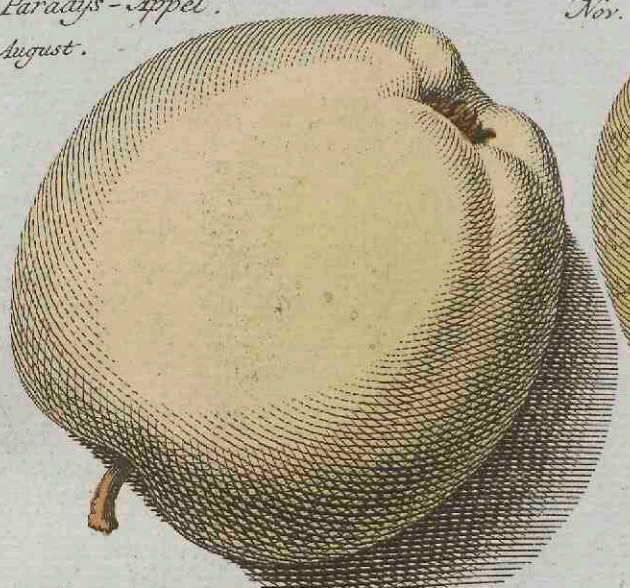
Juffers - Kruidling.
Sept. Octob.

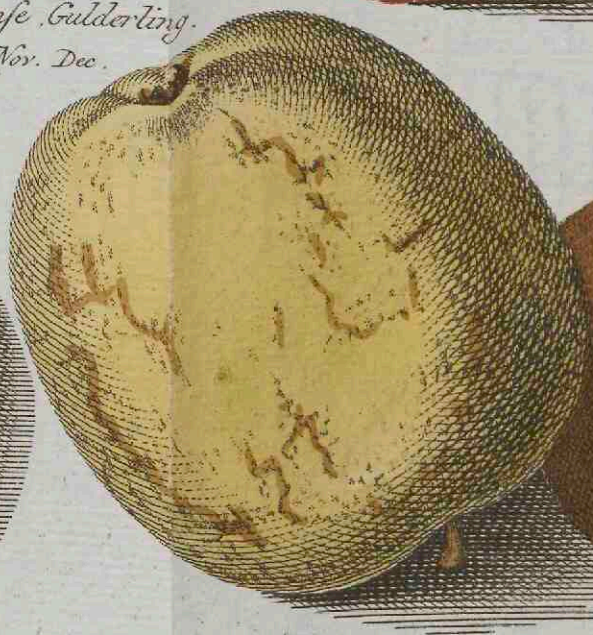
Dantziger Kant - Appel.
Sept. Octob.

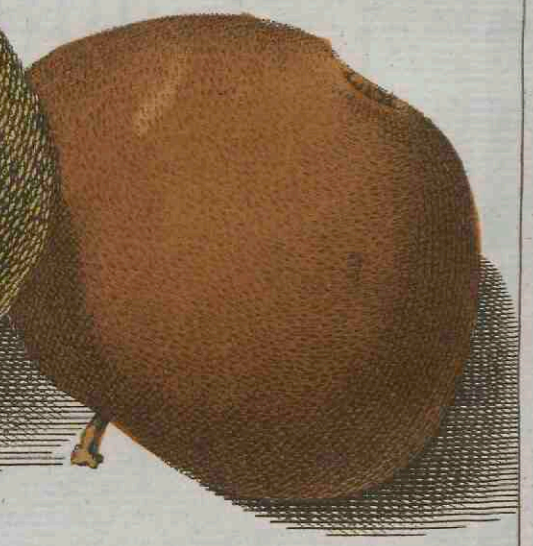
Somer - Paradys - Appel.
Jul. August.

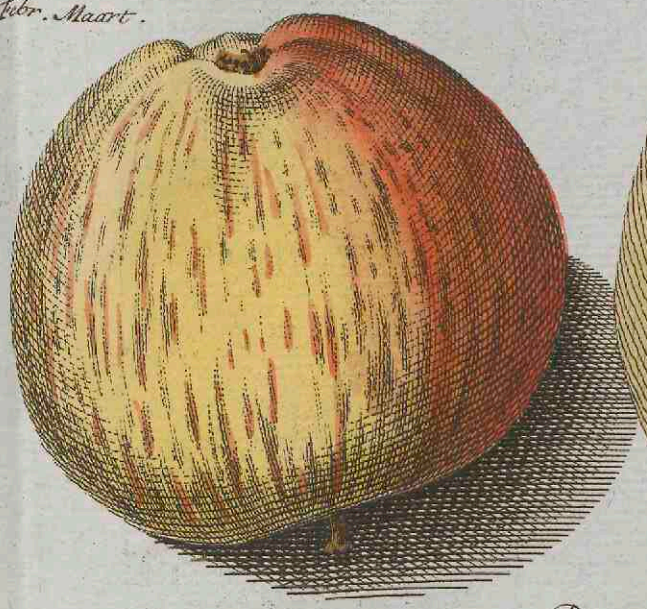
Franse Gulderling.
Nov. Dec.

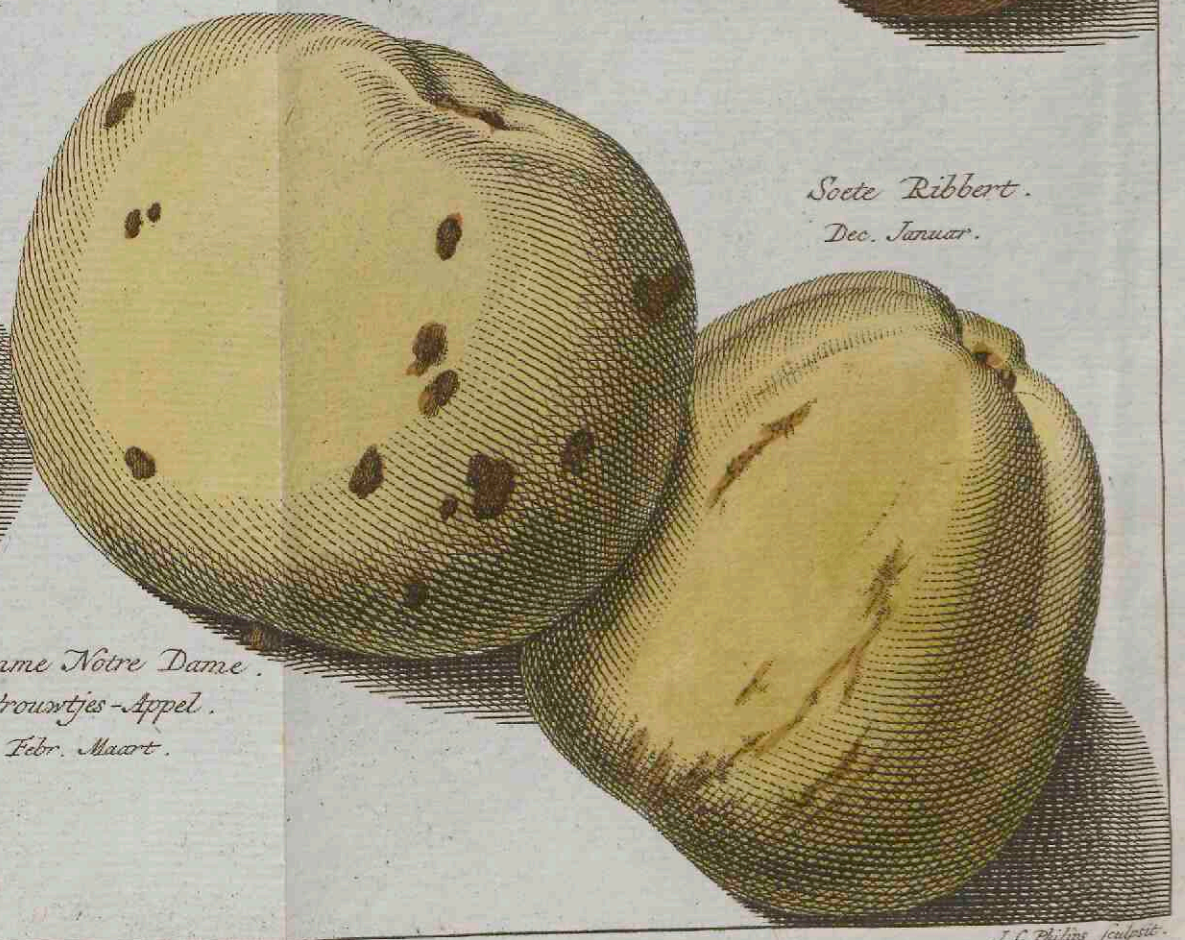
Pomme douce.
Febr. Maart.

Kruis - Appel.
Febr. Maart.

Soete Ribbert.
Dec. Januar.

Pomme Notre Dame.
Vrouwtjes - Appel.
Febr. Maart.

J. H. Knoop ad viv. del.

J. C. Philips sculpsit.

het Vleesch is zagt, tamelyk geurig en wat Rynse-wynagtig van smaak, dog op verre na zo geurig niet als de *Rode Zomer Calville* Tab. I., weshalven we deze onder de Middel-zoorten plaatzen; zynde een goede Pot-Appel.

De Boom maakt sterk grof Hout-gewas, word groot, en is heel draagbaar.

TABULA IV.

KRUID-APPEL. (JUFFERS) Is een tamelyk grote Appel; van gedaante rondagtig en wat kantig, aan de eene zyde by 't Oog, dat niet zeer gezonken is, doorgaans wat hoger; deszelfs Schil is glad, en bleek-groenagtig-geel van Koleur; hebbende veele Appels aan dezelfde Boom veeltydts, van 't Oog af regt nederwaarts, een of meer verhevene strepen, als eene fyne naad, of een scherpe verhevene kant, waaraan deze zoort in 't bezonder van andere te onderscheiden is. Hy geeft, ryp zynde, een sterke aangename Reuk van zig; zyn Vleesch is zagt, zappig, en van een aangename heel geurige smaak; dus een der beste Appels in zyn tyd zynde, zo wel uit de Hand als voor de Pot.

De Boom maakt goed, sterk Hout-gewas, word groot, maar is niet zeer draagbaar, ten minsten niet zo lang hy nog jong is.

DANTZIGER KANTAPPEL. Is een vry grote Appel, zyn gedaante is rondagtig, en hoekig of kantig, waar van hy zyn naam gekregen heeft; de Schil is mooi glad, blinkend, en schoon hoog- of bloet-rood van Koleur; gelykende deeze Appel zeer in gedaante naar een grote *Rode Zomer-Calville*, behalven dat hy kantiger valt; deszelfs Vleesch is zagt, geelagtig, en van een heel aangename, geurige smaak; dus een waardige Appel in zyn tyd, zo wel voor de Tafel als in de Keuken zynde.

De Boom maakt goed Gewas, word groot, en draagt sterk.

PARADYS APPEL. (ZOMER) Is een kleine Appel, van gedaante iets langwerpig-rond, en wat kantig, ook doorgaans iets scheef; deszelfs Kolear is, ryp zynde, bleek groenagtig-geel; zyn Vleesch is heel zagt, van een tamelyke, dog niet zeer verhevene smaak. Hy word meest alleen gequeekt om 'er op deszelfs Uitlopers, die hy in overvloed maakt, en waar door hy zonder te verenten voortgezet word, allerlei andere zoorten van Appels te enten, tot lage Naantjes Bomen, dewyl hy van nature klein en laag groeit, vroeg draagt, en vrugtbaar is, welke hoedanigheid hy aan het daarop gezette Ent mededeelt.

Van deze Appel is ook nog een Mede-zoort die nergens in van de gemelde verschilt dan dat de Vrugten rood of rood-bloezend zyn.

Ook is 'er een zoete zoort van na genoeg dezelfde gedaante en grootte.

GULDERLING. (FRANCE) Is een middelmatige groote Appel, van gedaante wat langwerpig, enigzints kantig, en meesten tyds wat scheef van Gewas, met een klein niet diep gezonken Oog; deszelfs Koleur is, ryp zynde, groenagtig-geel, en zomtyds hier of daar een weinig met geelagtig-bruin gevlekt of gestippelt; deszelfs Vleesch is zagt, en van een heel aangename geurige smaak, weshalven onder de goede Herfst-appels gestelt moet worden.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt sterk.

POMME DOUCE. Is een kleine ronde iets platagtige Appel, van Koleur overal bruin-grauwagtig, gelyk de grauwe Renet, en veeltyds een weinig rood-bloezend; de Schil is hard en dik; het Vleesch is van een aangename zoete smaak, en derhalven een zeer goede zoete Pot-appel zynde.

De Boom maakt zeer goed Hout-gewas, word tamelyk groot, en draagt heel sterk.

KRUIS-APPEL. (VAN GELDER) Gelykt zo in groote als gedaante en Koleur zeer wel naar de *Krooms-Appel*, zo dat men dezelve in de eerste opslag ligtelyk daar voor nemen zoude, dog hy valt veeltyds iets langwerpiger, en dezelve proevende, bevind men het onderscheid, want hy heeft niet die verhevene, maar een gemeene geur, weshalven hy meest voor een Pot-appel dient.

De Boom maakt syn Hout-gewas, maar word niet groot, om dat hy zeer draagbaar is.

KRUIS-APPEL VAN GELDER. (ROODE) Hier mede is het gelegen als met de voorgaande, gelykende deze zeer na de *Rode-Kroon*, dog is doorgaans niet zo veel gestreept, maar meest alleen hoog-rood, ook dikwils iets langwerpiger, voorts weinig verheven van smaak, weshalven ook hooftzakelyk voor de Pot dient. En

De Boom is *genatureert* als de voorgaande.

VROUWTJES APPEL. Is een vry grote Appel, van gedaante rondagtig na den platten hellende, en dikwils wat scheev, en hobbelig of kantig; zyn Schil is, ryp zynde, groenagtig-geel, en zomtydts hier of daar een weinig met bruin en ook wel met groter en kleiner rondagtige zwarte of bruin-zwarte Vlekken hier en daar gevlekt; zyn Vleesch is zagt, van een tamelyke geurige, dog niet zeer verhevene smaak; weshalven deze onder de Middel-zoorten plaatze. Hy word veel geagt als een goede Pot-appel.

De Boom maakt goed zwaar Hout-gewas, en is draagbaar genoeg.

RIBLING. (ZOETE) Is vry kantig en oneffen van Gewas; 't Oog, en de Steel, die heel kort is, zyn tamelyk diep gezonken; de Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, Citroen-geel, iets naar den groenen hellende, en veeltyds hier of daar, inzonderheid omtrent de Steel, bleek Canneelverwig gevlekt; zyn Vleesch is zoet, dog laf, en niet zeer verheven; weshalven onder de gemeene zoete gestelt moet worden.

TABULA V.

GRIET. (ENKELDE) Is een matig grote Appel, van gedaante eenigzints langwerpig, wat ſcheev en kantig, en 't Oog redelyk diep gezonken; zyn Schil is glad, ryp zynde, geel aan de eene, en rood-bloezend aan de andere zyde; zyn Vleeſch is tamelyk zagt, maar grof, van een redelyk goede, dog niet al te verhevene ſmaak, weshalven niet dan onder de Pot Appel gerekent kan worden.

De Boom maakt ſterk Hout-gewas, en draagt ſterk.

WITTE PLATTE Is een tamelyk grote Appel, van gedaante zeer plat, en veeltydts wat ſcheev en kantig; zyn Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, witagtig, en aan de eene zyde veeltydts wat helder rood-bloezend, of geſtreept; zyn Vleeſch is zagt, maar zeer laf van ſmaak, weshalven maar een zeer gemene Pot-Appel is.

De Boom maakt goed Gewas, en is zeer draagbaar.

BLOEM-ZUUR. Is een Appel van matige grote; deszelfs gedaante is rond, na het Oog toe, dat weinig gezonken is, een weinig dunner wordende, zomtyds ook een weinig hoekig; deszelfs Schil is, ryp zynde, groenagtig wit aan de eene zyde, en aan de andere bleek-rood-bloezend, en daar door heen met een weinig donkerder rood geſtreept; deszelfs Vleeſch is zagt, van een tamelyk aangename geurige ſmaak, weshalven deze Appel in de rang van de goede Tafel-Appels ſtelle.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en draagt tamelyk ſterk.

EYER-APPEL. Is een middelmatig grote Appel, van gedaante Eyrond, waar van hy de Naam voert; het Oog is weinig gezonken; zyn Schil is glad, en ryp zynde, geelagtig-wit van Koleur, zomtydts aan de eene zyde een weinig bleek-rood-bloezende; zyn Vleeſch is zagt, van een tamelyk aangename geurige ſmaak; weshalven onder de Middel-zoorten in zyn tyd plaats kan hebben.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en is heel draagbaar.

BRAND-APPEL. Is een matig grote Appel, van gedaante Eyrond, heeft 't Oog niet gezonken en de Steel vry lang, deszelfs Schil is, ryp zynde, geelagtig aan de eene en bleek of ligt-rood-bloezend aan de andere zyde, en daar door heen doorgaans met mooije helder rode ſtrepen geſtreept; zynde ook veeltydts min of meer met zwarte Vlekken die als gebrand ſchynen gevlekt, waar van hy de naam voert; deszelfs Vleeſch is zagt, van een tamelyk geurige dog geen verhevene ſmaak, weshalven nauwelyks onder de Middel-zoorten plaats kan hebben.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en is heel draagbaar.

BRAND-APPEL. (ZOETE) Deze gelykt in gedaante en Koleur zeer veel na de vorige Brand-Appel, behalven dat hy zoet Vleeſch heeft, dat tamelyk geurig dog niet zeer verheven van ſmaak is, weshalven die nauwelyks onder de Middel-zoorten der zoete Pot-Appels plaats kan hebben.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en is tamelyk vrugtbaar.

HEER-APPEL. Is een Appel van 't grootſte zoort; zyn gedaante is rondagtig, na 't Oog toe, dat vry diep gezonken is, iets dunner, en doorgaans ook aan de eene zyde van 't Oog wat hoger als aan de andere zyde, voorts wat kantig of hoekig, deszelfs Schil is glad, ryp zynde, bleek-geel van Koleur, en aan de eene zyde zomtydts een weinig bleek-rood-bloezend of grof geſtreept: Het Vleeſch is tamelyk zagt, fyn, en van een redelyk aangename geur, dog niet van die verheventheit dat hy de Naam van *Heer-Appel* met regt verdient, (welke Naam hy buiten twyffel wegens zyn groote en aanzien verkregen heeft), weshalven ik hem ook in de twede rang der Appels plaatzen moet.

De Boom maakt goed Hout-gewas, word groot, en is redelyk draagbaar.

POMME-ROSE. Is een grote Appel, van gedaante vierkant, en zomtydts wat langwerpiger, ook iets ſcheev en bultig; deszelfs Oog is vry groot, en diep gezonken; zyn Schil is, ryp zynde, wat groenagtig Citroen-geel, en doorgaans hier of daar wat ligt-bruin geſtipt, of ligt gevlekt; ook veeltydts aan de eene zyde wat donker-rood-bloezende; hy heeft ook zomwylen hier of daar verhevene bruine vlekken, als wratten; zyn Vleeſch is redelyk zagt, van een aangename, geurige, verhevene ſmaak, derhalven een van de beſte zoorten van Tafel-Appels in zyn tyd zynde. Deze Appel zal mogelyk meer andere Nederduitſche Namen hebben, die we nog niet hebben kunnen ontdekken.

De Boom maakt goed Gewas, en is redelyk draagbaar.

JOOPEN. (ROODE ZOETE) Word niet heel groot; deszelfs gedaante is langwerpig, by na Eyrond; het Oog is klein en weinig gezonken; zyn Schil is glad, van Koleur meeſt donker rood, dog zomwylen aan de eene zyde een weinig geelagtig; zyn Vleeſch is zagt, en van een aangenaam zoet voorzien; derhalven een goede zoete Appel voor de Keuken zynde.

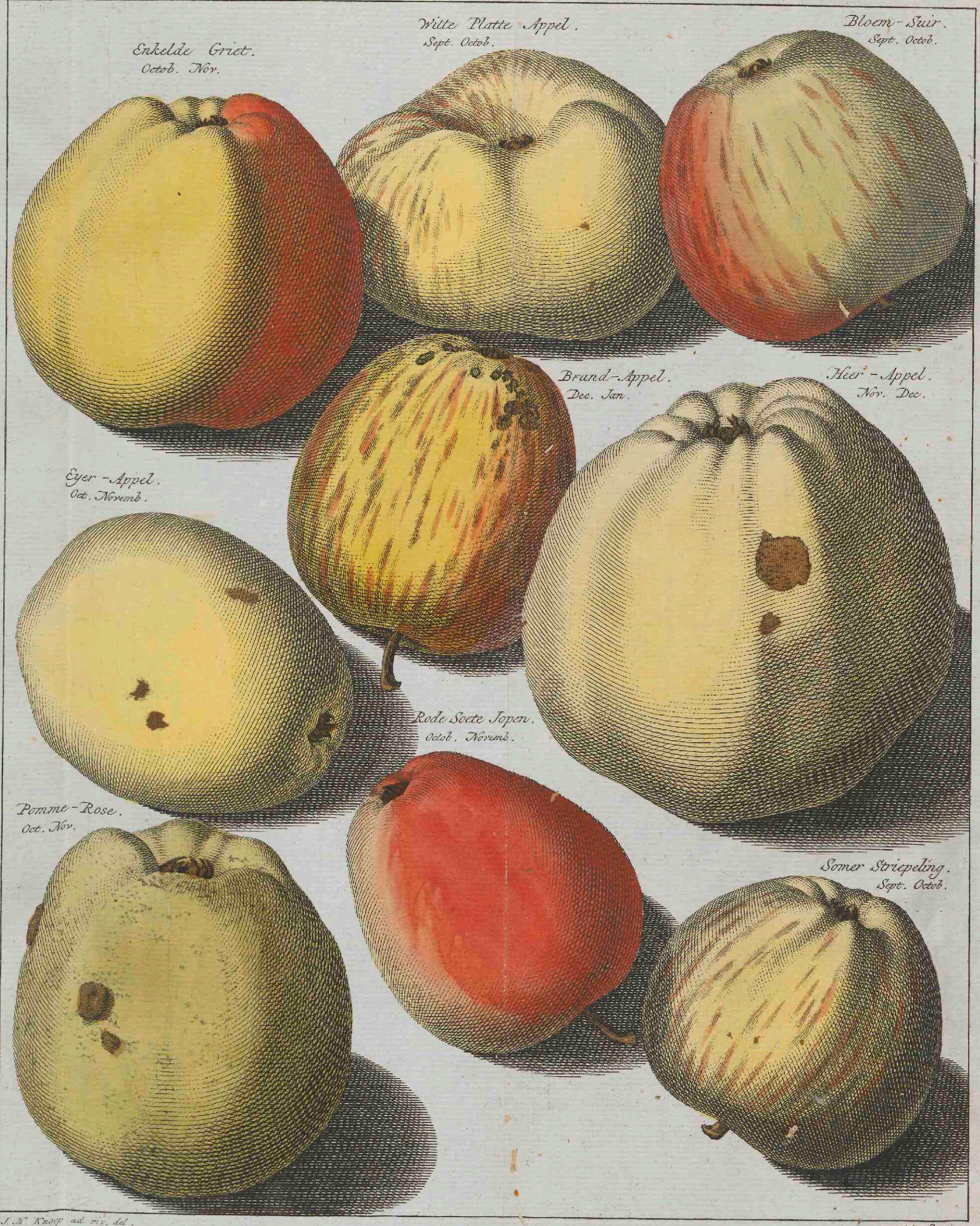
De Boom maakt goed Hout-gewas, en is zeer draagbaar.

Dubbelde roode zoete Joopen, verſchilt niet van deze beſchrevene dan dat hy wat groter, en zomtydts wat meer kantig valt.

STRIEPELING. (ZOMER) Is een matig grote Appel, van gedaante rond-vallig en wat kantig, of met hoeken; deszelfs Schil is glad, van Koleur geelagtig-wit, ook wel iets heel bleek-rood-bloezend, en daar overheen met bleek Carmozyn-rode ſtrepen geſtreept; zyn Vleeſch is zagt, maar niet verheven van ſmaak, weshalven niet dan onder de gemene zoorten van Appels plaats kan hebben.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en is heel draagbaar.

TAB. V.

J. M. Knoop ad viv. del.

J. C. Philips Sculpsit.

Soete Erveling.
Novemb. Dec.

Winter-Stripeling.
Jan. Febr.

Blanke Pepping.
Novemb. Dec.

Soete Son-Appel.
Dec. Jan.

Witte Soete Jopen.
Oct. Nov.

Princesse Noble.
Nov. Dec.

Grauwe Rabau.
Jan.

Soete Bobbert.
Nov. Dec.

Grauwe Pepping.
Dec. Jan.

P.N. Knoop del. ad. viv.

J. Folkema. sculp.

TABULA VI.

ERVELING. (ZOETE) Word een tamelyk grote Appel; deszelfs gedaante is wat platagtig-rond, en na 't Oog toe veeltydts een weinig puntig, voorts doorgaans een weinig ſcheef, en met min of meer kanten; zyn Koleur is geelagtig, en aan de eene zyde doorgaans min of meer helder-rood-bloezend; deszelfs Vleeſch is tamelyk zagt, van een goede zoete, enigzints na 't zuur hellende ſmaak; dus een goede zoete Appel voor de Keuken zynde.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en draagt redelyk ſterk.

STRIEPELING. (WINTER) Is een tamelyk groote Appel, van gedaante rond, enigzints platagtig; zyn Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, geelagtig, en met mooije roode fyne ſtrepen doorgaans rondom geſtreept, bevallig op 't Oog; deszelfs Vleeſch is zagt, maar niet zeer verheven van ſmaak, waarom die maar onder de gemene zoorten behoord.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en is vry draagbaar.

STRIEPELING. (ZOETE) Deze gelykt in gedaante en Koleur zeer wel na de Herfſt- of Winter-Striepeling, behalven de ſmaak, die zoet dog niet zeer verheven maar wat laf is, zo dat niet anders dan onder de gemene zoorten van zoete Appels plaats kan hebben.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en is heel draagbaar.

PEPPING. (BLANKE) Is een middelmatige groote Appel, van gedaante iets langwerpig, na het Oog toe, dat niet diep gezonken is, een weinig dunner, en zomtydts een weinig kantig; zyn Schil is glad, en, ryp zynde, wit van Koleur, aan de eene zyde bleek-rood-bloezende, en daar door heen zomtyds met iets ſterker rood geſtreept, ook veeltyds met iets bleek-rood rondom heen als gevlekt; deszelfs Vleeſch is zagt, van een tamelyke kruidige ſmaak, weshalven dezelve onder de Middel-zoorten plaatze.

De Boom maakt goed Hout-gewas, word tamelyk groot, en draagt ſterk.

PEPPING. (ROODE) Gelykt van groote en gedaante zeer wel na de *witte* of *blanke Pepping*, maar is veeltyds minder kantig; zyn Koleur is geheel donker- of bruin-rood, en daar in dikwyls vlauw met groove ſtrepen geſtreept; dog zomtyds aan de eene zyde min of meer geelagtig; zyn Vleeſch is zagt genoeg, vol-zappig, en van een zeer aangename kruidige ſmaak; weshalven hy in de rang der goede Appels geplaatſt kan worden.

Nota. Deze Appel gelykt ook in gedaante en Koleur veel na een *Roode zoete Joop*, behalven de ſmaak, en is ook groter.

De Boom maakt goed Hout-gewas, word tamelyk groot, en draagt ſterk.

ZON-APPEL. (ZUURE) Is een grote Appel, van gedaante iets platagtig-rond; zyn Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, groenagtig-geel, en doorgaans aan de eene zyde wat rood-bloezend, of ook met rood ligt geſtreept; deszelfs Vleeſch is zagt, van een tamelyk geurige aangename ſmaak, waarom deze zoort onder de goede Tafel-Appels plaats kan hebben.

De Boom maakt goed en ſterk Hout-gewas, maar is niet zeer draagbaar.

ZON APPEL. (ZOETE) Komt in grootte, gedaante, en Koleur na genoeg met de voorgaande over een, zo dat men daar tuſſchen geen of weinig onderſcheid verneemt, als in de ſmaak, die zoet is, en tamelyk aangenaam, maar niet zeer verheven; zo dat onder de Middel-zoorten der zoete Appels geplaatſt moet worden.

De Boom maakt goed Hout-gewas, maar draagt niet ſterk.

JOOPEN. (WITTE ZOETE) Is een kleine Appel; deszelfs gedaante is langwerpig, na het Oog toe, dat weinig of niet gezonken is, wat dunner of puntig, en doorgaans wat kantig; zyn Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, bleek-groenagtig-geel; 't Vleeſch is tamelyk zagt, maar van een laffe zoete ſmaak, waarom niet dan onder de ſlegte zoete Appels geſtelt kan worden.

De Boom is anders zeer draagbaar.

PRINCESSE NOBLE. Word een matig grote Appel, zyn gedaante is veeltyds langwerpig-vierkant, en wat ſcheef, dog zomtyds ook wel een weinig dunner na 't Oog; zyn Schil is glad, en, ryp zynde, geelagtig van Koleur, ook aan de eene zyde doorgaans een weinig helder rood-bloezend of geſtreept; zyn Vleeſch is tamelyk zagt, en van een verhevene aromatyke geur; weshalven hy een van de beſte Tafel-Appels van zyn tyd is.

De Boom maakt goed Hout-gewas, word tamelyk groot, en is zeer draagbaar.

ZOETE BOBBERT. Kan een vry grote Appel worden; zyn gedaante is iets langwerpig, na 't Oog toe vry dunner wordende; zyn Schil is glad, en, ryp zynde, geelagtig van Koleur; zyn Vleeſch is zagt, van een tamelyk aangename zoete, eenigzints na 't zuuragtig ſwemende ſmaak, weshalven deze onder de Middel-zoorten der zoete Appels plaats kan hebben.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en is redelyk draagbaar.

RABAU. (GRAUWE) Is een middelmatig grote Appel, van gedaante rond-vallig, na 't Oog toe iets dunner of als puntiger; zyn Schil is geelagtig van Koleur, en daar overheen met min of meer ligt bruinagtig of donker Cancel-verwig gevlekt of geſtipt, ook doorgaans aan de eene zyde wat helder rood-bloezend, zyn Vleeſch is eenigzints taai, en droog, van een tamelyk geurige, dog niet zeer verhevene ſmaak, weshalven nauwelyks onder de Middel-zoorten plaats kan hebben.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en is redelyk draagbaar.

PEPPING. (GRAUWE) Word een tamelyk groote Appel; zyn gedaante is iets langwerpig Ei rond; zyn Schil is, ryp zynde, groenagtig-geel, en daar op met bruinagtige vlekken, op de wyze der *Renetten*, gevlekt, ook veeltyds aan de eene zyde wat rood-bloezend; het Vleeſch is eenigzints broſch, dog zappig, en van een aangename geurige, iets ampere ſmaak, waarom onder de goede Appels plaats kan hebben.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en draagt ſterk.

TABULA VII.

GULDERLING. (DUBBELDE ZOETE) Is een Appel van tamelyke grote; deszelfs gedaante is iets langwerpig, dog zomtyds wat rondvalliger; en doorgaans iets kantig, het Oog is vry diep gezonken; zyn Koleur is, ryp zynde, geelagtig, en aan de eene zyde doorgaans wat rood-bloezend; zyn Vleesch is vry vast, van een aangename zoete smaak; hier by voegende zyne langduurentheid, zo moet men hem onder de goede zoorten van zoete Appels plaatzen.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en is tamelyk draagbaar.

De *Enkelde zoete Gulderling*, verschilt hooftzakelyk van deze, dat die kleiner valt, dog is ook zo geurig zoet niet; draagt anders wel.

BLOEM ZOETE. (WINTER) Is een tamelyk groote Appel; van gedaante na genoeg aan de Herfst Bloem-zoete, Tab. II; deszelfs Koleur is geelagtig aan de eene, en bruin-rood-bloezend aan de andere zyde, zomtyds ook t'effens een weinig rood-gestreept; zyn Vleesch is redelyk zagt, van een aangename zoete smaak, weshalven onder de beste zoete Winter-Appels plaats kan hebben.

De Boom word groot, maakt goed Hout en Schik, maar is niet zo draagbaar in allen als de *Herfst Bloem-zoete.*

GRAUWE HOL-ZOETE. Is een tamelyk groote Appel; van gedaante wat langwerpig, en zomtyds een weinig kantig; deszelfs Schil is glad, van Koleur witagtig geel, en aan de eene zyde rood-bloezend, en hier doorheen veeltyds met een weinig sterker rood gestreept of ligt gevlekt, ook zomtyds hier of daar wat bruin of grauw-vlekkig zynde; zyn Vleesch is tamelyk zagt, van een aangename geurige zoete smaak, weshalven een van de beste zoete Appels in zyn tyd is, die een zeer goed *Gestoofs* geeft.

De Boom maakt goed Hout-gewas, word groot, en is zeer draagbaar.

GULDERLING (GEELE) Is een middelmatig groote Appel, van gedaante iets langwerpig, en veeltyds wat kantig en scheef; 't Oog is een weinig gezonken; zyn Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, ligt-geel of Citroen-verwig; deszelfs Vleesch is zagt, fyn, en geelagtig, van een aangename, verhevene, kruidagtige geur, weshalven een van de beste Tafel-Appels in zyn tyd.

De Boom maakt goed en fyn Hout-gewas, dog word niet zeer groot, maar draagt sterk.

GULDERLING (GRAUWE) Deze zoort verschilt nergens in van de voorgaande, als dat hy met grauwe of bruine ruwe vlekken min of meer gevlekt is, dog hy valt by 't Oog zomtyds wel wat platagtiger, en hy word van zommige nog smakelyker geoordeelt als de voorgaande.

Beide zoorten zyn de beste van alle Appels in haar tydt, tot *Gestoofs* of *Gebaks*, dat zeer smakelyk, en van een aangename geele Koleur word.

GULDERLING. (DUBBELDE GRAUWE) Is een vry groote Appel; deszelfs gedaante is wat langwerpig-vierkant; zyn Koleur is, ryp zynde, groenagtig-geel, en doorgaans, min of meer, met grauwagtige ruwe vlekken gevlekt, inzonderheid omtrent de Kruin, of na 't Oog toe, waar in van de vorige hooftzakelyk verschilt; zyn Vleesch is zagt, van een tamelyk geurige, dog niet zo verhevene smaak, als de twee voorgemelde zoorten, zynde ook doorgaans voller van Vleesch, waarom deze onder de Middel-zoorten plaatze.

De Boom maakt goed Hout-gewas, word groot, maar is niet zeer draagbaar.

KROONS-APPEL. Is een matig groote Appel, van gedaante rond, dog veeltyds wat scheef van gewas; deszelfs Schil is glad en effen; van Koleur, ryp zynde, bleek-groen-geelagtig, en daar door heen met bleek-roode streepen min of meer gestreept; zyn Vleesch is zagt genoeg, iets geelagtig, en van een zeer aangename, verhevene, kruidagtige geur; dus een zeer goede Tafel-Appel zynde.

De Boom maakt fyn Hout gewas, word tamelyk groot, en draagt zeer sterk.

KROONS-APPEL. (ROODE) Gelykt in gedaante en grootte volkomen na de voorgaande, maar de Koleur is ligt-rood, en daar doorheen met donker-rood cierlyk gestreept of gevlamt, byna gelyk zommige zoorten van Tulpen zyn, zeer bevallig op het Oog; de Schil is zeer glad, en als men die met een Doek sterk afvryft, zeer blinkende, zo dat men zig daar in gelyk als in een Spiegel bespiegelen kan. Ik heb ze dikwils dus aan Heerschappen geprefenteert, welke in de eerste opslag zig verbeeldeden, dat ze met een fyne Glans-vernis overgestroken waren. Het Vleesch is vry geelagtig, van een nog aangenamer, verhevener geur als de voorgaande; zynde dus een van de beste Tafels-Appels in zyn tydt, die van zommige zelfs voor de beste van alle hierlandsche Appels gehouden word.

Het *Gestoofs* of *Gebaks* van deze beide zoorten is ook zeer aangenaam, even als van de *Gulderling.*

KANTJES-APPEL. Is een tamelyk groote Appel; van gedaante zeer plat-rond; zyn Koleur is, ryp zynde, geel, met bruine vlekken of streepen en stippen hier en daar, inzonderheid omtrent het Oog en de Steel, op de wyze der *Renetten*, gevlekt, en doorgaans op de eene zyde wat mooi roodbloezend; zyn Vleesch is vast, zappig genoeg, en van een tamelyk geurige, dog niet zeer verhevene smaak, weshalven niet dan in de twede plaats der goede Appels gesteld kan worden. Hy is by veele in agting, om dat het een goede Appel in de Pot is, en om dat de Boom, wat bejaart geworden zynde, zeer sterk draagt, en groot word, en dus zeer veele Vrugten leveren kan Ik heb 'er een groote Boom van gezien, die in een goed Ooft-Jaar over de 50 Vierendeels-korven of 25 Tonnen vol Appels uitleverde; en dus rykelyke Renthen van zyn grond betaalde.

KANTJES. (ZOETE) Deze gelykt in gedaante en Koleur, zeer veel naar de vorige zuure Kantjes-Appels, daar van weinig verschillende, dan dat hy in allen niet zo platagtig valt, en in de smaak van het Vleesch, die zoet en tamelyk verheven is, weshalven een goede zoete Pot-Appel is.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en is tamelyk draagbaar.

KROONS-

TAB. VII.

Dubbelde Soete Gulderling.
Jan. Febr.

Winter Bloem-Soete.
Decemb. Januar.

Grauwe Hol-Soete.
Jan. Febr.

Enkelde Gulderling.
Dec. Jan.

Rode Kroon of Aagt.
Januar. Febr.

Dubbelde Grauwe Gulderling.
Dec. Jan.

Kantjes-Appel.
Jan. Febr.

Soete Kroon.
Dec. Jan.

P.H. Knoop, del. ad viv.

J. Folkema, sculpsit.

Rode Wyn-Appel.
Octob. Novemb.

Geele Soete Silverling.
Novemb. Dec.

Courtpendu douce.
Soete Karpendu.
Febr. Maart.

Oranje Appel.
Dec. Januar.

Bellefleur.
Dec. Jan.

Bruindeling.
Febr. Maart.

Reinette Verte.
Groene Renet.
Febr. Maart.

Reinette blanche.
Witte Renet.
Jan. Febr.

Wildjes-Appel.
Febr. Maart.

T. M. Knoop. del ad vivum.

J. Folkema. sculp.

KROONS-APPEL. (ZOETE) Is een tamelyk groote Appel, van gedaante doorgaans een weinig langwerpig, en zomwylen wat ſcheef en kantig; zyn Koleur is, ryp zynde, geel aan de eene zyde, en bleek-rood-bloezend en geſtreept aan de andere; zyn Vleeſch is tamelyk zagt, van een redelyk aangename zoete geur, weshalven onder de goede zoete Appels plaats kan hebben.
De Boom maakt goed Hout-gewas, word groot, en is tamelyk draagbaar.

TABULA VIII.

WYN-APPEL. (ROODE) Is een vry groote Appel, van gedaante zeer ongelyk, zommige aan dezelfde Boom rondvallig, andere wat platagtig zynde, en voorts wat ſcheef en kantig, en grof van aanzien; komende in gedaante en groote veel over een met de *Winter Erveling*; deszelfs Schil is glad, van Koleur rood, maar zomwylen aan de eene zyde wat groen, of geelagtig; zyn Vleeſch is zagt, vol-zappig, van een tamelyk aangename, amperige of Rynſe, dog niet zeer verhevene ſmaak, weshalven niet dan onder de Middel-zoorten plaats kan hebben. Zynde een goede Pot-Appel, die een ſmakelyk *Geſtoofs* geeft, en is ook zeer dienſtig om *Appel-Wyn* te maken.
De Boom maakt goed ſterk Hout-gewas, en is, wat bejaard geworden zynde, heel draagbaar.
WYN-APPEL. (WITTE) Gelykt de voorgaande genoegzaam, zo in gedaante als aanzien, behalven dat hy niet rood, maar witagtig-groen is; de ſmaak komt ook met dezelve meeſt overeen, maar is in allen niet zo geurig, en derhalven van minder waarde.
De Boom maakt goed Hout-gewas, en is redelyk draagbaar.
ZILVERLING. (ZOETE GEELE) Is een tamelyk groote Appel, van gedaante rond, na 't Oog toe, dat klein en weinig gezonken is; eenigzints puntig; zyn Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, geelagtig, en zomtyds, dog zelden, aan de eene zyde een weinig bleek-rood-bloezend; zyn Vleeſch is zagt, van een heel aangename zoete ſmaak, derhalven een van de beſte zoete Appels voor de Keuken zynde.
De Boom maakt goed en fyn Hout-gewas, word groot, en draagt zeer ſterk.
COURTPENDU. (ZOETE) Is een middelmatig groote Appel, van gedaante vry platagtig-rond; 't Oog, en de Steel, die heel kort is, zyn matig diep gezonken; deszelfs Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, groenagtig-geel, en aan de eene zyde bruin-rood-bloezend, ook dikwils bleek-bruin-rood geſtreept, deszelfs Vleeſch is wat vaſt, maar van een aangename geurige zoete ſmaak, en moet derhalven onder de goede zoorten der zoete Appels geſtelt worden.
De Boom maakt ook goed Hout-gewas, en is tamelyk draagbaar.
BELLEFLEUR. (LANGE) Is een vry groote Appel; van gedaante doorgaans wat langwerpiger als rond, en naar het Oog toe, dat vry groot, diep gezonken, en uitgeholt is, als mede by de Steel, eenigzints platagtig; zyn Schil is, ryp zynde, geel van Koleur, en aan de Zons-zyde dikwils wat bleek-rood-bloezend, en daar doorheen flauw geſtreept; het Vleeſch is zagt, van een aangename geurige ſmaak, zynde dus een van de beſte Tafels-Appels in zyn tyd. Hy komt in Koleur en het aanzien in de eerſte opſlag veel overeen met de *Pomme Madame*, is egter niet dezelfde, dewyl deze doorgaans korter en ronder valt.
De Boom maakt goed ſterk Hout-gewas, en goed ſchik, is zeer draagbaar, maar het kankeren zomtyds onderworpen.
ORANJE-APPEL. Is een kleine Appel; van gedaante rondagtig; deszelfs Schil is glad, en effen, ryp zynde, geel van Koleur, en daar door met bleek-roode, groove gebrokene ſtreepen, veeltyds rondom, gevlekt; zyn Vleeſch is zagt, geel van Koleur, en van een zeer geurige aromatyke ſmaak, zynde dus een Appel van de eerſte Rang.
De Boom maakt goed Gewas, en draagt ſterk.
BRUINDELING. Is een Appel van matige groote, eenigzints van gedaante langwerpig-rond, en het Oog weinig gezonken; deszelfs Schil is glad, van Koleur donker-rood-bruin, byna zwartagtig, meer als eenige andere my bekende zoort, waar aan hy ligt te kennen is, en waar van hy de Naam voert; zyn Vleeſch is broſch, van een gemene, niet zeer geurige ſmaak; weshalven niet dan onder de gemene Pot-Appels plaats kan hebben. Hy duurt heel lang.
De Boom maakt goed Hout-gewas, word groot, en draagt ſterk.
REINETTE BLANCHE. Word een tamelyk groote Appel; zyn gedaante is rond, veeltyds iets platagtig; zyn Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, iets geelagtig, en met zwarte of bruine fyne ſtippen geſtipt, ook zomtyds wel wat bruin gevlekt, en aan de eene zyde veeltyds een weinig bleek-rood-bloezend; deszelfs Vleeſch is zagt genoeg, geelagtig, en van een aangename geurige, verhevene ſmaak; weshalven een van de beſte Winter-Tafel-Appel is
De Boom maakt goed Gewas, word tamelyk groot, en draagt ſterk, maar is de Kanker onderhevig.
Nota. Men moet deze zoort niet confundeeren met de *Nel Guin*, waar met die in gedaante en aanzien veel overeenkomſt heeft, dog valt de meeſte tyd iets platagtiger, en minder gevlekt, maar met fyne ſtippen geſtipt.
REINETTE VERDE. Is een matig groote Appel; van gedaante wat plat-rond; van Koleur, groenagtig als hy ryp is, en met bruin min of meer geſtipt of gevlekt; zyn Vleeſch is zagt genoeg, en van een aangename verhevene ſmaak; weshalven in de eerſte Rang plaats moet hebben.
De Boom maakt goed Hout-gewas, en is tamelyk draagbaar.
WILDJES-APPEL. Is een Appel van matige groote; van gedaante langwerpig, byna Ey-rond;

zyn Schil is glad, en van Koleur, ryp zynde, groenagtig, in gedaante en wezen zeer veel overeenkomst hebbende met de Princesse Appel, behalven dat hy niet bloezende is; het Vleesch is zagt, van een tamelyk goede, dog geen verhevene smaak, weshalven nauwelyks onder de Middel-zoorten plaats kan hebben.

De Boom maakt goed Hout-gewas, word groot, en draagt zeer sterk.

TABULA IX.

REINETTE GRISE. Is een tamelyk groote Appel; van gedaante rond, eenigzints platagtig; zyn Schil is ruw, van Koleur bruin-grauwagtig, waar door heen veeltyds een helder groene grond, min of meer te zien is, of heeft oo wel hier of daar eenige helder groene Vlekken of brede strepen; zyn Vleesch is zagt, veeltyds wat groenagtig van Koleur, en van een zeer aangename smaak, als hy wel ryp is, en derhalven buiten tegenspraak een van de beste Appels zynde. Maar hy is onderhevig, dat hy, als een Fransche Vrugt zynde, in slegte Jaaren, en in koude gronden, veeltyds niet behoorlyk ryp word, en dan zyn volmaakte smaak niet verkrygt; ook in het leggen wilk word.

De Boom maakt goed sterk Gewas, word groot, en draagt zeer wel.

REINETTE JEAUNE. Is een Appel van middelmatige grootte, deszelfs gedaante is iets platrond, 't Oog wat diep gezonken; zyn Schil is, ryp zynde, geel, en daar op met bruin-rosse vlekken en teikens min of meer gevlekt; zyn Vleesch is zagt, van een zeer geurige verhevene smaak, als hy wel ryp is; weshalven een van de beste Winter-Appels zynde.

De Boom maakt goed Gewas, en is heel draagbaar.

CITROEN-APPEL. (WINTER) Is een middelmatige groote Appel; van gedaante wat langwerpig-rond; zeer veel gelykenisse hebbende met de *geele Gulderling*; zyn Schil is glad, en van Koleur, ryp zynde, mooi Citroen-geel, het Vleesch is zagt genoeg, en van een goede aangename smaak, en dewyl hy lang duuren kan, zo is het een van de beste Winter-Appels.

De Boom maakt goed Gewas, en is heel draagbaar.

Nota. Deze Appel zal op andere plaatzen zeer waarschynlyk nog andere Namen hebben, die ik nog niet heb kunnen ontdekken; en men moet dezelve niet verwarren met de *geele Gulderling*.

REINETTE NON PAREILLE Is een middelmatige groote Appel; van gedaante platagtig, en naar het Oog toe iets dunner; deszelfs Schil is ruw, en min of meer bleek-bruin gestipt of gevlekt, op een groenagtig geele grond, zo dat doorgaans meest bruinagtig uitziet; zyn Vleesch is zagt genoeg, wat groenagtig-geel van verf, en van een fyne geurige verhevene smaak; waarom voor een van de beste Winter-Tafel-Appels geagt moet worden.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en is redelyk draagbaar.

REINETTE VAN AIZEMA. Is een middelmatige groote Appel; van gedaante rond, naar het Oog toe wat dunner; deszelfs Koleur is, ryp zynde, geel, en doorgaans met bruine merken min of meer gevlekt; zyn Vleesch is zagt, van een tamelyke aangename geurige smaak; weshalven onder de beste zoorten van Tafel-Appels geplaaast moet worden.

De Boom maakt goed Hout-gewas, word tamelyk groot, maar is niet zeer draagbaar.

Nota. Ik heb deze Appel onder de geme de Naam ontvangen, dog dit zal mogelyk niet de regte oorspronkelyke wezen; die ik nog niet heb kunnen ontdekken.

FENOUILLET. Is een Appel van de kleinste zoort; zyn gedaante is rond, naar het Oog toe wat puntig of dunner; deszelfs Schil is ruw en dik, ryp zynde, geel van Koleur, en hier of daar met bleek-grauwe of bruinagtige vlekken, gelyk als de *geele Renetten*, gevlekt en gestipt, ook somtyds aan de eene zyde een weinig rood-bloezend: Aan de Boom hangende, zoude men die van verre voor een *Pepping d'Or* aanzien, maar dezelve van naby beschouwende, zo maakt hem zyne gedaante, bruinagtige vlekken, en ruwe Schil, aanstonds kenbaar; deszelfs Vleesch is vast, zappig genoeg, en geelagtig, van een fyne, geurige aromatyke smaak, eenigzints naar de smaak van *Venkel* of *Anys-zaad* helle de, waar van hy de Naam gekregen heeft. Zynde dus een Appeltje, dat schoon niet groot is, in de eerste Rang der Appels plaats verdient.

De Boom maakt goed fyn Hout-gewas, word niet zeer groot, maar draagt sterk.

Daar word by zommige nog van een *witte Fenouillet* (Fenouillet blanc) gemelt; maar deze verschilt niet van de gemelde, dan alleen in de Koleur, zynde niet zo grys of bruinagtig, maar blanker van Schil.

FENOUILLET. (ZOETE) Gelykt in gedaante, groote en Koleur zeer wel na de voorgaande, dog valt doorgaans iets ronder, en niet zo hoog, en is grooter; zyn Schil is meest overal ruw, gelyk de *Renetten*, geelagtig-bruin of Canneel-verwig van Koleur, waar door veeltyds hier of daar een groenagtig-geele grond doorstraalt; deszelfs Vleesch is vast, van een goede zoete, iets na den zuuren hellende smaak, maar om dat hy klein is, zo stelle hem in de twede Rang der zoete Appels.

De Boom maakt goed Gewas, word matig groot, en draagt sterk.

Men moet deze zoort niet verwarren met de *zoete geele Renette*, waar aan hy van Koleur en aanzien, in de eerste opslag, gelykt, maar de laatstgemelde valt doorgaans grooter en langwerpiger, ook wat bruiner van verf.

REINETTE FRANCHE. Is een Appel die in allen zeer veel na een *Renette blanche* gelykt, zo het niet dezelfde is; edog hy valt veeltyds wat rondagtiger, en met grover bruinagtige vlekken gevlekt, op een geelagtige gladde Schille; zyn smaak komt ook met de Reinette blanche overeen, namelyk heel geurig en aangenaam zynde, als hy wel ryp geworden is.

De Boom draagt ook zeer wel, en maakt goed Gewas; maar wil somtyds wel wat kankeren, als hy

Reinette grise.
Grauwe Reinet.
Jan. Febr.

Reinette jeaune.
Geele Reinet.
Jan. Febr.

Citron d'Hyver.
Winter Citroen-Appel.
Febr. Maart.

Reinette
non pareil.
Jan. Febr.

Reinette
van Aizema.
Jan. Febr.

Fenouillet
Anys-of Venkel-Appel.
Jan. Febr.

Reinet
van Sorgvlied.
Jan. Febr.

Reinette Franse.
Jan. Febr.

Peppin d'Or.
Goud-Pepping.
Decemb. Jan.

J. H. Knoop ad viv. del.

J. C. Philips sculpsit.

Reinette Batarde.
Borsdorffer-
Appel.
Jan. Febr.

Reinette doré.
Goud-Reinet.
Febr. Maart.

Pomme durant.
of Krappe-Kruin.
Dec. Jan.

Nelguin.
Febr. Maart.

Reinette de
Montbron.
Febr. Maart.

Soete Veentje.
Febr. Maart.

Drap d'Or.
Caracter-Appel.
Febr. Maart.

Courtpendu rouge.
Jan. Febr.

Angelier-Appel.
Dec. Jan.

J. H. Knoop ad viv. del.

J. C. Philips Sculpsit

hy in geen goede drooge, maar in een vogte flegte grond ftaat, gelyk dit aan vele Franfche zoorten van Appels by ons in zodanige flegte en watcrige koude Gronden eigen is.

REINETTE VAN ZORGVLIET. Is een groote plat-ronde Appel; van Koleur groenagtig-geel, en daar op met bruin min of meer geftipt en gevlekt, ook zomtyds aan de eene zyde een weinig rood-bloezend; zyn Vleefch is zagt, van een aangename, geurige fmaak, behorende dus in de eerfte Rang der Appels.

De Boom maakt göed Hout-gewas, en is tamelyk draagbaar.

PEPPIN D'OR. Is een kleine Appel; van gedaante rondvallig, dog by het Oog en de Steel iets platagtig; zyn Schil is glad, van Koleur, aan de Boom groenagtig, maar ryp zynde, mooi goud-geel, waar van hy zyn Bynaam verkregen heeft; zyn Vleefch is zagt genoeg, vol-zappig, van een zeer aangename, geurige, verhevene fmaak; wordende dezelve genoegzam van yder voor de lekkerfte van alle Appels gehouden, zo wel uit de Hand als tot lekker *Geftoofs*.

De Boom maakt fyn Hout-gewas, word niet groot, maar draagt ftcrk.

Zommige fpreken van een *Dubbelde Peppin d'Oor*, maar dit is geen andere als de gemelde, die aan een jonge fleurige Boom en in een goede grond gegroeit, en dus grooter als *ordinaris* geworden is. Of het is de *Aurea Libertas*, die zeer veel na de *Pepping d'Or* fweemt, maar grooter valt.

TABULA X.

BORSTORFFER of *Borftorper*. Is een Appel van middelmatige groote; van gedaante rond, eenigzints platagtig; deszelfs Schil is glad, effen, blinkend, en van Koleur, ryp of eetbaar zynde, geelagtig, dikwils hier of daar met eenige bruine ruige vlekken gemerkt, ook zomtyds aan de Zons-zyde een weinig mooi helder rood-bloezend; daarenboven zo heeft hy dikwils hier of daar eenige verhevene kleine bruine bultjes als wratten; zyn Vleefch is tamelyk zagt, van een aangename geurige verhevene fmaak. Deze Appel is in Duitfchland, daar hy zynen oorfprong heeft, de eerfte en voornaamfte van alle Winter-Appels; overtreffende, na het oordeel van veele, zelfs den geurigen en geagten *Peppin d'Or*, maar hier te Lande die verheventheid niet ten vollen verkrygende, buiten twyffel wegens het *Climaat*, zo moet hy aan den *Peppin d'Or* de voorrang laten. Deze zoort is zeer kennelyk onder andere Appel-boomen, aan zyn Bladen, die gladder, meer blinkende en ronder zyn, als die van alle andere zoorten.

De Boom maakt goed fyn Hout-gewas, word tamelyk groot, en is, wat bejaart geworden zynde, boven maten draagbaar.

Daar is nog een zoort van deze Appel, die niet anders van deze befchrevene verfchilt, dan dat hy een langer fteel, en geen, of zelden wratten heeft, ook iets kleinder valt, en wat vroeger eetbaar is.

REINETTE DORE. Is een Appel die doorgaans niet zeer groot word; zyn gedaante is rond, naar 't Oog toe een weinig dunner; zyn Schil is ruw, van Koleur bruin gevlekt, op een groenagtig-geel gladde grond, die hier of daar maar een weinig zigtbaar is; zyn Vleefch is tamelyk zagt, van een heel geurige aangename fmaak, als hy wel ryp is, derhalven een zeer goede Tafel-Appel.

De Boom maakt goed Gewas, word niet heel groot, maar draagt zeer fterk.

KRAPPE-KRUIN. Is een vry groote Appel; van gedaante rondvallig, dog zomtyds ook wel iets langwerpig-vierkant, en veeltyds wat fcheef en iets kantig; zyn Schil is ruw, van Koleur groenagtig-geel, en daar op met bleek-bruin of grauw, op die wyze der Renetten, min of meer bewerkt of gevlekt, ook zomtyds aan de eene zyde wat rood-bloezend; deszelfs Vleefch is zagt, zappig genoeg, groenagtig-wit van Koleur, en van een fyne geurige fmaak, weshalven tot de eerfte Rang der Appels behoord; maar hy is onderworpen, om, gelyk de grauwe Renetten, dikwils wat wilk te worden, het welk daar uit ontftaat, als hy zyne regte rypheid niet verkregen heeft.

De Boom maakt goed fterk Hout-gewas, en is tamelyk draagbaar, maar de Kanker onderhevig.

NELGUIN. Word een vry groote rondagtige Appel; deszelfs Schil is glad, effen, en ryp zynde, geelagtig, ook hier of daar wat met bruin gevlekt en geftipt; zyn Vleefch is vaft, geelagtig van Koleur, en van een zeer aangename verhevene fmaak, behorende dus in de eerfte Rang der Appels geplaatft te worden. Zie ook aangaande de gedaante *Reinette Blanche*.

De Boom maakt goed Hout-gewas, word tamelyk groot, en draagt fterk.

REINETTE DE MONTBRON. Is een tamelyk groote Appel; van gedaante iets langwerpig, en na het Oog toe wat dunner; deszelfs Schil is ruw, van Koleur, geel- of rosagtig-bruin, en zomtyds aan de Zons-zyde iets bruin-rood-bloezend; deszelfs Vleefch is zagt, van een tamelyk geurige verhevene fmaak, als hy wel ryp is, moetende dus onder het getal der goede zoorten geftelt worden.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en draagt heel fterk.

Nota. Deze Appel heeft veel overeenkomft, in de gedaante en Koleur, met de *grauwe Pepping*, maar werd doorgaans grooter.

VEENTJES-APPEL. Is een kleine Appel; van gedaante vry platagtig-rond; dezelfs Schil is ruw, en meeft donker-grauwagtig, gelyk de grauwe Reinetten, ook zomtyds aan de Zons-zyde wat bruin-rood-bloezend; zyn Vleefch is vaft, van een gemene niet zeer verhevene fmaak, weshalven nauwelyks onder de Middel-zoorten plaats verdient.

De Boom maakt goed Gewas, en is tamelyk draagbaar.

VEENTJES-APPEL. (ZOETE) Is een kleine Appel; van gedaante platagtig-rond, als de voorgaande; deszelfs Schil is grof, en ryp zynde, geelagtig-groen, ook veeltyds rondom, of voor

het grootſte gedeelte, grauw, of bruinagtig, gelyk de grauwe Renetten; zomtyds ook aan de Zons-zyde wat bruin-rood-bloezend, of geſtreept; deszelfs Vleeſch is tamelyk zagt, en ook van een tamelyk geurige zoete ſmaak.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en draagt ſterk.

DRAP D'OR. Is een tamelyk groote ronde Appel; deszelfs Koleur is groenagtig-geel, en rondom met bruine fyne Trekken als Lofwerk of Caracters geteikent, waar van hy ook de Naam van *Drap d'Or Caracter-Appel* verkregen heeft; zomtyds is hy ook aan de Zons-zyde wat rood-bloezend; deszelfs Vleeſch is vaſt, geelagtig, en, wel ryp zynde, van een aangename geurige ſmaak, maar, zo hy zyne rypheid niet volkomen verkregen heeft, valt hy wat zuuragtig ende droog.

De Boom word groot, maakt goed Gewas, en draagt ſterk.

COURTPENDU GRIS. Is een tamelyk groote Appel; van gedaante vry plat-rond, en zeer kort van Steel, zo dat de Vrugten heel digt aan de Takken zitten, waar van hy ook de Naam *Courtpendu*, dat is, *kortſteelig* verkregen heeft; deszelfs Schil is wat ruw in het aanzien, van Koleur grysagtig, als de *Renetten*, en aan de eene zyde doorgaans bruin-rood-bloezend; zyn Vleeſch is vaſt en wat droog, dog van een aangename geurige ſmaak, en dus een zeer goede Tafel-Appel; dog zoude waardiger wezen, als het Vleeſch wat zagter en zappiger was, welk nogtans veel van de grond af hangt.

De Boom maakt goed Hout-gewas, word matig groot, en draagt ſterk.

COURTPENDU ROUGE. Gelykt van gedaante veel aan de voorgaande, dog is kleinder, en in allen niet zo plat-rond; deszelfs Schil is glad, van Koleur donker- of bruin-rood, en aan de eene zyde of na onderen toe doorgaans, ryp zynde, min of meer geel, ook zomtyds hier of daar, dog zelden, een weinig bruin gevlekt of geſtreept; zyn Vleeſch is zagt genoeg, geelagtig van Koleur, en zappiger als de voorgaande, van een aangename geurige ſmaak, zynde dus een zeer goede Tafel-Appel.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en draagt ſterk, dog word niet zeer groot.

COURTPENDU BLANC, ou JEAUNE. Deze gelykt zeer wel na de voorgaande, behalven dat hy doorgaans nog wat kleinder valt, en, ryp zynde, geelagtig is; hebbende veeltyds hier en daar eenige ruwe grysagtige merken of vlekken, gelyk de Renetten; het Vleeſch en de ſmaak komt ook genoegzaam met de vorige overeen.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en draagt ſterk, maar word niet zeer groot.

ANGELIER-APPEL. Is een middelmatig groote Appel, van gedaante rondagtig, dog naar de Kruin toe doorgaans een weinig verdunnende; deszelfs Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, geelagtig-wit, en daar doorheen min of meer fraai Roze-rood geſtreept, heel bevallig op het Oog; zyn Vleeſch is zagt, van een tamelyk geurige en verhevene ſmaak, weshalven onder de goede Appels van de twede Rang geplaatſt mag worden.

De Boom maakt goed Gewas, en is tamelyk draagbaar.

TABULA XI.

PIGEON. Is een Appel van matige groote; deszelfs gedaante is langwerpig; naar het Oog toe, dat niets gezonken is, doorgaans vry puntig, dog valt zomtyds aan dezelfde Boom wel wat korter; zyn Schil is glad, ryp zynde, witagtig aan de eene zyde, en aan de andere, ook wel rondom, bleek- of ligt-rood-bloezend; het Vleeſch is zagt, vol van een waterig zap, dat nogtans een aangename byzondere geur heeft, die aan deze zoort eigen is, weshalven buiten twiſt tot de Rang der beſte Tafel-Appels behoort.

De Boom maakt goed fyn Hout-gewas, draagt zeer ſterk, en word daarom niet overgroot.

PIGEON. (BONTE) Verſchilt niet van de voorgaande, dan dat hy met bleek- of helder-roode ſtrepen, op een witagtige grond geſtreept is; heel mooi op 't Oog zynde; word ook van zommige ſmakelyker geagt.

CALVILLE ROUGE D'HYVER. Is een tamelyk groote Appel, van gedaante iets langwerpig-rond, rondom, dog hooftzakelyk omtrent het Oog, dat weinig gezonken en klein is, min of meer met kanten of geribt; deszelfs Schil is glad, en ſchoon bloed-rood van Koleur, dog daar zomtyds hier of daar wat geel doorſtraalt; deszelfs Vleeſch is zagt, van een zeer aangename geurige, bezondere ſmaak, die aan deze zoort eigen is, en dus eene van de beſte Tafel-Appels. Daar is een zoort die min of meer bloed-rood Vleeſch heeft, inzonderheid omtrent de Schil; dog anders nergens in van de vorige verſchillende; en dit is die zoort welke men in zommige Lyſten onder de Naam van *Calville rouge en dedans & dehors* vind; komende die roodigheid voort van het Plantzoen, daar ze op geënt zyn; ook doet de ouderdom des Booms en de Natuur des Gronds veel daar toe.

De Boom maakt goed Hout-gewas, word matig groot, maar draagt niet zeer ſterk, en is het Kankeren zeer onderhevig.

RIBLING OF RIBBERT. Is een matig groote Appel; van gedaante iets langwerpig, en doorgaans iets kantig of geribt; het Oog is redelyk diep-gezonken; deszelfs Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, groenagtig-wit; het Vleeſch is tamelyk zagt, wat droog, van een ampere, tamelyk geurige, dog geen verhevene ſmaak, weshalven die onder de Middel-zoorten plaatze

De Boom maakt goed ſterk Hout-gewas, word groot, en is, wat bejaart geworden zynde, zeer draagbaar.

PARMAIN D'HYVER. Is een Appel van gedaante als de *Parmain d'Ete*, maar hy valt doorgaans iets grooter; deszelfs Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, groenagtig, en zomtyds aan de

Pigeon of
Passe-Pomme.
Nov. Dec.

Calville rouge d'Hyver.
Rode Herfst-
of Winter-Calville.
Dec. Jan.

Witte Ribbezt, of
Ribling.
Jan. Febr.

Parmain d'Hyver.
Winter-Parmain-Pepping.
Dec. Jan.

Paasch-Appel.
Februar. Maart.

Roomse Griet.
Jan. Febr.

Pomme-Madame.
Wyker-Pepping.
Dec. Jan.

Calville blanche
d'Hyver.
Witte Winter-
Calville.
Jan. Febr.

J.H. Knoop, del. ad viv.

J. Folkema, sculp.

Pomme d'Apis.
Jan. Febr.

Spaansche Gulderling.
Februar. Maart.

Dubbelde Rode Winter Paradys-Appel.
Februar. Maart.

Winter - Ermeling
Febr. Maart.

Soete grauwe Renet
Jan. Febr.

Soete Geele Renet
Jan. Febr.

Dubbelde Gulderling.
Dec. Jan.

Enkhuiser Aagtje.
Febr. Maart.

Parmain Rojal
Febr. Maart

G. Folkema. sculp.

J. H. Knoop. del. ad viv.

de eene zyde wat bruin-rood-bloezend, ook wel hier of daar wat bruin gevlekt of geſtipt; deszelfs Vleeſch is zagt genoeg, en van een zeer geurige verhevene ſmaak, weshalven in de eerſte Rang der Appels geſteld moet worden. Maar hy is onderhevig in 't leggen, op het laatſte, veeltyds kleine Rot-vlekken te verkrygen, inzonderheid als hy in ſlegte Jaren zyne volkomene rypheid niet bekomen heeft.

De Boom maakt goed Hout-gewas, word matig groot, en draagt ſterk.

PAASCH-APPEL. Is een tamelyk groote Appel; van gedaante wat langwerpig, kantig en geribt, op de wyze als een *witte Calville*, uit welkers Zaad hy voortgekomen is; zyn Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, groenagtig-geel, en veeltyds aan de eene zyde mooi rood-bloezend; zyn Vleeſch is niet vaſt, en van een aangename geurige ſmaak, waarom tot de beſte zoorten van Tafel-Appels gerekent moet worden. Deze Appel duurt lang, tot *Paaſchen* toe, waar van hy de Naam voert.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt zeer ſterk, waar door hy veeltyds niet groot word.

GRIET. (DUBBELDE) Is een vry groote, langwerpig-vierkante Appel, dog valt zomtyds op dezelfde Boom wel wat korter of ronder; zyn Schil is glad, ryp zynde, bleek-groenagtig-geel, en aan de eene zyde doorgaans wat rood-bloezend, het Vleeſch is broſch, grof, vol van een zuur- of amperagtig zap, dat egter niet zeer verheven van ſmaak is, weshalven niet dan onder de gemene Pot-Appels plaats verdient.

De Boom maakt goed Hout-gewas; word groot, en draagt wel.

GRIET. (ROOMSCHE) Deze gelykt veel na de vorige, dog valt doorgaans wat langwerpiger en geeler van Koleur, zynde ook doorgaans wat met bleek-rood grof geſtreept; deszelfs Vleeſch is ook grof, broſch, en van geen verhevene ſmaak, weshalven alleen maar voor de Pot dient.

De Boom maakt goed en ſterk Gewas, en draagt wel.

POMME MADAME. Word een tamelyk groote Appel; zyn gedaante valt aan dezelfde Boom verſcheiden, zynde zommige rondvallig, andere wat plat-ronder, komende voorts in Koleur en Smaak zeer overeen met de *lange Bellefleur*; maar hy word zomtyds wel wat grauw, of bruin-vlekkig, gelyk de *Renetten*; en is een der beſte Appels in zyn tyd.

De Boom maakt goed ſterk Hout-gewas, word tamelyk groot, en draagt ſterk; maar is de Kanker zomtyds onderhevig.

CALVILLE BLANCHE D'HYVER. Is een groote Appel; van gedaante wat langwerpig, en zeer ſterk geribt; waar aan hy ligt gekent word; deszelfs Schil is glad, van Koleur groenagtig-wit; zyn Vleeſch is zagt, van een zeer aangename verhevene, aromatyke ſmaak, en derhalven een van de beſte Winter-Tafel-Appels zynde.

De Boom maakt goed ſterk Hout-gewas; word groot; en draagt ſterk, maar is het Kankeren zeer onderhevig.

TABULA XII.

PARADYS-APPEL. (ROODE DUBBELDE) Is een groote Appel, van gedaante langwerpig, naar 't Oog toe, dat niet gezonken is, wat dunner toelopende, en voorts doorgaans een weinig kantig; zyn Schil is glad, van Koleur bruin-rood, en zomtyds aan de eene zyde wat groenagtig; zyn Vleeſch is vaſt, van een tamelyk geurige, dog niet zeer verhevene ſmaak, weshalven meeſt voor een Pot-Appel dient; waar toe hy veel geagt word, om dat hy groot is, en een goed *Geſtoof* geeft

De Boom maakt goed ſterk Gewas, word groot, en is heel draagbaar.

Daar is nog een Mede-zoort van deze Appel, die met groove, roode ſtrepen op een ligt-roode, of groenagtige grond geſtreept is; dog deze is anders in geenen dele van de gemelde onderſcheiden, en ſchynt alleen door de Grond, of het Plantzoen daar die op *geënt* is, ontſtaan te zyn; ja men vind ze op dezelfde Boom zomtyds geſtreept en ongeſtreept.

PARADYS-Appel. (ROODE ENKELDE) Deze verſchilt niet van de voorgaande, dan alleen dat die veel kleinder is, maar is nogtans een zoort op zig zelfs.

POMME D'APIS. Is een Appel van de kleinſte zoort, van gedaante vry plat-rond; deszelfs Schil is glad en dun, van Koleur groenagtig-wit aan de eene zyde, en aan de andere (namelyk aan de Zons-kant, welk men in het vervolg by alle Beſchryvingen dus verſtaan moet) doorgaans mooi helder rood-bloezend; deszelfs Vleeſch is een weinig broſch, maar volzappig, van een aangename verhevene, eenigzints zoete en geparfumeerde ſmaak, weshalven, ſchoon hy klein is, men hem ſtellen moet onder de Appels van de eerſte Rang, te meer, wegens zyn extraordinaris Vrugtbaarheid en lange duuring, als mede om dat hy niet ligt tot het laatſte toe zyne geur verlieſt; dat anders veele zoorten van Appels onderworpen zyn, als het op het laatſte van hare tyd gaat. Het eenige gebrek daar aan is, dat hy by ons in ſlegte Jaren, of in natte zware Gronden, als een Franſche Appel zynde, zyne regte rypheid, en dus zyne regte ſmaak niet verkrygt. In goede Gronden en zonnige Jaren kunnen die zomtyds omtrent geheel rood worden, en dan is het die zoort die men in zommige Lyſten met de naam van *Apis rouge* of *Roode Apis*, gedoopt vind.

De Boom maakt goed Gewas, en Fatzoen, maar word, wegens zyn groote Vrugtbaarheid, zelden zeer groot. Hy mag wel een plaats hebben aan een *Muur* of *Eſpalier*.

GULDERLING. (SPAANSE) Is een tamelyk groote Appel, van gedaante vry langwerpig, en naar 't Oog toe wat dunner wordende; deszelfs Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, bleek-groenagtig-geel, en aan de eene zyde veeltyds een weinig bleek-rood-bloezend of geſtreept; zyn

Vleesch is zagt, van een tamelyk geurige, dog niet zeer verhevene smaak, weshalven onder de twede Rang der Tafel-Appels geplaatst moet worden.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en draagt, bejaart geworden zynde, zeer wel.

Men moet deze zoort niet *confundeeren* met de *Ribling*, daar hy van gedaante, en Koleur, veel na gelykt; dog doorgaans grooter en langer valt.

ERVELING. (WINTER) Is een vry groote Appel; deszelfs gedaante is iets platagtig, en doorgaans wat kantig en scheef; zyn Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, geelagtig, en met bruine fyne stipjes duntjes gestipt, ook aan de eene kant veeltyds een weinig bleek-rood-bloezend of gestreept; zyn Vleesch is tamelyk zagt, maar van een gemene geur, zo dat niet dan onder de gemene Pot-Appels plaats kan hebben. Ziet, aangaande de gedaante, ook de *Wyn-Appel*.

De Boom maakt goed Gewas, en is redelyk draagbaar.

REINET. (ZOETE GRAUWE) Gelykt zo in groote, en gedaante, als met zyn bruin grysagtige Schil zeer wel na ene *Reinette gryze*, of *grauwe Reinette*, en is dus daar van weinig onderscheiden, dan door zyn zoet Vleesch, dat heel aangenaam, verheven, en eenigzints musquerende van smaak is, zynde derhalven een zoete Appel van de eerste Rang.

De Boom maakt goed Hout-gewas, maar is niet al te draagbaar

Nota. Deze Appel valt dikwils veel groter als de Figuur Tab. XII vertoont.

REINET. (ZOETE GEELE) Is een Appel van middelmatige groote, zyn gedaante is rondvallig, dog naar 't Oog toe, dat by na niet gezonken is, iets dunner of puntig; zyn Schil is ruw, grof en dik; zyn Koleur is, geel-grauwagtig gevlekt op een geele grond, ook veeltyds aan de eene zyde wat rood-bloezend; zyn Vleesch is van een geurige verhevene zoete smaak, weshalven voor een goede zoete Pot-Appel passeeren kan. Zie aangaande de gedaante ook *Fenouillet* (*Zoete*).

De Boom maakt schoon, sterk Hout-gewas, word groot, en draagt sterk.

GULDERLING. (DUBBELDE) Is een groote Appel; van gedaante iets langwerpig-vierkant; deszelfs Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, groenagtig-geel; zyn Vleesch is zagt, van een tamelyk geurige, egter niet zeer verhevene smaak; weshalven nauwelyks onder de Middel-zoorten plaats kan hebben.

De Boom maakt goed Gewas, maar is niet zeer draagbaar.

PARMAIN ROYAL. Word een groote oogzienlyke Appel, die doorgaans iets korter of ronder valt, als de *Parmain d'Hyver*, anders, zo in Koleur als Smaak, na genoeg daar mede overeenkomende, zynde meest altyd wat grof gestipt, en behorende, buiten twist, in de eerste Rang der Appels, maar hy is, als ook een uitlandsche Appel zynde, gelyk de andere *Parmains* onderhevig om in koude vogtige gronden, inzonderheid in slegte Jaaren, zyn volkomene verhevene smaak niet te verkrygen; en als dan ook in het leggen ligt Rot-vlekkig te worden.

De Boom maakt goed Hout-gewas, word tamelyk groot, en draagt vry wel.

ENKHUIZER AAGJE. Is een middelmatig groote Appel, van gedaante langwerpig- of Eyrond; deszelfs Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, groenagtig-geel, en aan de eene zyde doorgaans wat donker-rood-bloezend; deszelfs Vleesch is eenigzints vast, van een tamelyk geurige aangename smaak; hier by aanmerkende zyne langduurigheid, en *extraordinaris* Vrugtbaarheid, zo kan men niet nalaten, dezelve in de Rang der beste Winter-Appels te plaatzen.

Deze Appel is zeer dun, en teder van Schil, zo dat het minste stooten of drukken aanstonds een Rot-vlek veroorzaakt, weshalven men by het plukken en hanteeren dezer Appels, zeer voorzigtig daar mede omgaan moet, wil men ze goed en oogzienlyk bewaren.

De Boom maakt goed Hout-gewas, word groot, en draagt, gelyk gezegt is, boven maten sterk.

ENKHUIZER APPEL. (ZOETE) Deze gelykt zeer veel aan de vorige op het aanzien, en is daar van meest alleen onderscheiden door de smaak van zyn Vleesch, dat zagt en tamelyk geurig is, zynde dus een goede zoete Appel voor de Pot in zyn tyd.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en is tamelyk draagbaar.

NOTA. *De verschillige of Meer-Namen, die de voorgemelde APPELS hebben, gelyk ook die van de volgende PEEREN, vind men hier agter in een byzonder* Synonymisch *Register.*

BESCHRY-

TAB. I.

Vroege Suikerey.
Jul. Aug.

Rode Wangetje.
Jul. Aug.

Moye Neeltje.
Jul. Aug.

Muscadel-Peer.
Petit Muscat.
Jul. Aug.

St. Magdalene.
Aug. Sept.

Gros Oignonnet.
Jul. Aug.

Meloen-Peer.
Aug. Sept.

Kortstelige Suikerey.
Muscat a courte queue.
Aug. Sept.

Ananas-Peer.
Aug. Sept.

Goud-Peer.
Poire d'Or.
Aug. Sept.

Grauwe Suikerey.
Aug. Sept.

Herfst-Suikerey.
Oct. Nov.

Poire Madame.
Bruſſelſe Peer.
Aug. Septemb.

J. H. Knoop ad viv. del.

J. C. Philips ſculpsit.

BESCHRYVINGEN

EN

AFBEELDINGEN

DER

PEEREN.

TABULA I.

SUIKEREY-PEER. (VROEGE) Is een klein Peertje; van gedaante een weinig langwerpig, by na Ey-rond, omtrent het Oog, dat niet gezonken is, wat platagtig; de Steel is kort en naar proportie der Vrugt vry dik; haar Schil is glad, van Koleur geelagtig, en aan de eene zyde veeltyds, inzonderheid omtrent het Oog, bruin roodbloezend; haar Vleesch is korlig, dog zagt en zappig, en van een heel geurige smaak; het welk haar, en om dat ze een van de vroegste Peeren is, in agting houd; schoon ze klein is.

De Boom maakt goed Gewas, en is heel draagbaar.

ROODE WANGETJES. Is een Peer van middelmatige groote; van gedaante langwerpig, naar de Steel toe, die vry lang en krom is, puntig toelopende, het Oog is niet gezonken; haar Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, geel, en op de Zons-zyde mooi helder rood-bloezend, en zomtyds ligt gestreept; haar Vleesch is brosch en korlig, niet heel zappig, dog van een tamelyk geurige smaak, en fraai, op het Oog, weerdig om geplant te worden, te meer, om dat de Boom goed Gewas maakt en sterk draagt. Zie ook *Cher à Dame.*

MOOIJE NEELTJE. Is een middelmatig groote Peer, rond van Buik, en naar de Steel, die tamelyk lang is, kortpuntig toelopende, by na van gedaante als een grauwe Suikerey, dog iets korter, en doorgaans wat groter; haar Schil is mooi glad, van Koleur, als ze ryp is, geel, en aan de eene zyde, doorgaans schoon helder-rood geblooft, mooi op het Oog, en waar van ze de Naam verkregen heeft die ze voert; haar Vleesch is zagt, zappig, en van een geurige, aangename smaak; maar ze kan, gelyk de meeste Zomer-Peeren, niet lang duuren, veranderende zeer ras tot meeligheid en worden Buikziek.

De Boom maakt schoon Gewas, en draagt zeer sterk.

MUSCAT. (PETIT) Is een heel kleine Peer; van gedaante rond, naar de Steel toe spits-puntig; haar Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, mooi geel; haar Vleesch is iets bros en knappend, dog vol zappig, en van een aangename, sterk musqueerende smaak, derhalven, en om dat ze een van de eerst ryp wordende Peeren is, en niet ligt buik-ziek word, waardig om geplant te worden, schoon ze klein is, ze word ook veel geagt om ze in Zuiker te *Confyten.*

De Boom maakt goed Gewas, en draagt, wat Jaren gekregen hebbende, zeer sterk; hangende de Vrugten tros-wyze by malkander. Hy aard wel op Stam, maar men kan dezelve ook aan het *Espalier* stellen, waar aan de Vrugten groter en smakelyker worden.

SUIKEREY. (KORTSTELIGE) Is een middelmatige groote Peer; van gedaante kort-rondvallig, haar de Steel toe, die heel kort en dik is, wat dunner wordende, het Oog is een weinig gezonken; gelyk ook doorgaans de Steel; haar Schil is glad, ryp zynde, geel, en somwylen, dog zelden, een weinig bleek-rood-bloezend aan de Zons-zyde; haar Vleesch is eenigzints brosch, dog zagt, zappig, en van een aangename, zuikeragtige smaak, wanneer ze niet op haar tyd van rypheid gegeten word, want ze kan niet lang duuren.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt, wat Jaren gekregen hebbende, heel sterk: Het jonge Hout is vry geelagtig, waar aan deze soort kenbaar is.

St: MAGDELENE. Is een middelmatig groote Peer; van gedaante kort, rondvallig, by het Oog wat platagtig, en naar de Steel toe iets verdunnende; haar Schil is zeer glad, van Koleur bleekgeelagtig-groen; haar Vleesch is zagt, fineltend, zappig, en van een zeer geurige smaak, als ze

 net

net van pas geplukt word; maar het is daar mede gelegen als met de *Brusselse Peer*, te weten, dat ze zeer ras over-ryp, en dan meelig en smakeloos word, en dat men ze dus moet plukken wanneer haar groene Koleur even begint naar den geelen te veranderen, en het Vleesch gemakkelyk voor de duim wykt; want als ze sterk aangegeelt is, is ze haar smaak kwyt.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt zeer sterk, waar door hy veeltyds niet groot word.

OIGNONNET. (GROS) Is een middelmatig groote Peer; van gedaante rondvallig, omtrent het Oog, dat weinig gezonken is, wat platagtig, en naar de Steel toe, die kort en redelyk dik is, wat dunner wordende; haar Schil is glad, van Koleur meest ros, of bruin-rood, dog van de Zons-zyde af wat groen- of grauwagtig-geel, ook zomtyds met zwart bruine vlekken hier of daar gevlekt; haar Vleesch is iets brosch, korlig, dog vol-zappig, en van een aangename, zoete, geurige, iets geparfumeerde smaak.

De Boom maakt schoon sterk Hout-gewas, en is, wat bejaart geworden zynde, heel draagbaar.

MELOEN-PEER. Is een matig groote Peer; van gedaante langwerpig, naar de Steel toe, die vry lang is, dunner, zonder gebuikt te wezen, toelopende, zynde voorts wat scheef en hobbelig; haar Schil is van Koleur, ryp zynde, groenagtig-geel, en doorgaans met donker-bruine of zwarte vlekken min of meer gevlekt, en dus niet aanzienlyk op het Oog; haar Vleesch is iets brosch en korlig, zappig en geurig genoeg, dog van geen byzondere verhevene geur, volgens haar Naam.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt sterk.

SUIKEREY. (LANGSTELIGE OF BLANKE) Is een matig groote Peer, van gedaante kort, buikig, en naar de Steel, die redelyk lang is, kortpuntig toelopende; haar Schil is glad, van Koleur, blank- of geelagtig-wit, en aan de Zons-zyde zomtyds een weinig bleek-rood-bloezend; haar Vleesch is iets brosch en vast, dog vol-zappig, en zeer zuikeragtig en geurig van smaak.

De Boom maakt schoon sterk Gewas, en is zeer draagbaar.

SUIKEREY. (GRAUWE) Verschilt nergens in van de voorgaande, dan dat de Schil met grauw-bruine stippen en vlekken min of meer gevlekt is, welke verandering buiten alle twyffel door het Ent-Plantzoen ontstaan is; wordende deze grauwe zoort meer gevonden als de vorige: Men moet ze nooit anders als op wild Enten, om dat de Boomen daar op wasselyker, en de Vrugten beter worden als op *Quee*; dewyl men ze altyd op Stam moet teelen. Deze beide *Suikerey-Peeren* zyn de beste zoorten die we hebben, in haar tyd.

ANANAS-PEER. Is een tamelyk groote ronde Peer, naar de Steel toe, die kort is, iets verdunnende, het Oog is groot en redelyk diep gezonken; haar Schil is glad, en, ryp zynde, van Koleur geelagtig, en met donker-groene groove stippen gestipt, ook zomtyds, dog zelden, met eenige bruinagtige vlekken hier of daar gevlekt; haar Vleesch is korlig, dog vol-zappig, en smeltend, van een aangename, eenigzints geparfumeerde smaak; dog ze duurt niet lang, en word ras buik-ziek of beurzig.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt wel. Ik heb deze Vrugt onder gemelde Benaming ontfangen, dog dezelve zal mogelyk op andere Plaatzen nog andere Namen hebben, die ik nog niet heb kunnen ontdekken.

GOUD-PEER. Is een Peer van een tamelyke groote; haar gedaante is dik, kort, en byna rond, met een heel korte Steel, het Oog weinig gezonken; haar Schil is glad, van Koleur aan de Boom witagtig-groen, maar na het plukken in het ryp worden sterk aangeelende, zynde ook aan de Zons-zyde dikwils een weinig rood gevlekt of gestreept; haar Vleesch is iets korlig, dog zagt en zappig, van een tamelyk geurige, egter niet zeer verhevene smaak, inzonderheid in vogte styve gronden, zo dat ze nauwelyks onder de goede Peeren plaats kan hebben; ze duurt voor een Zomer- of Herfst-Vrugt, in het leggen tamelyk lang.

De Boom maakt goed sterk Hout-gewas, en draagt zeer sterk.

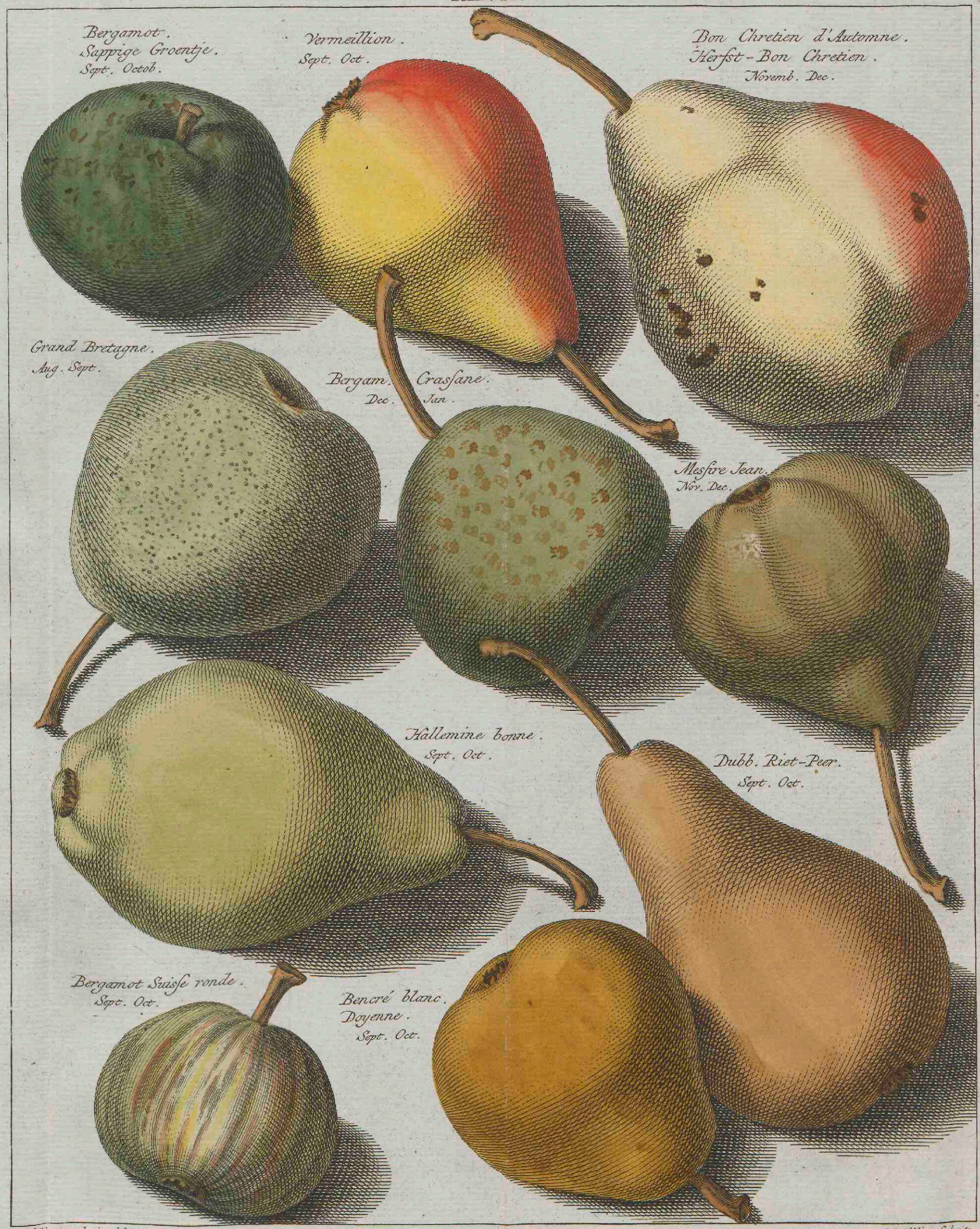
SUIKEREY. (HERFST) Iemand de *grauwe Suikerey* kennende, zal deze ook wel haast weten te noemen, want ze gelykt in groote, gedaante en Koleur na genoeg daar aan, behalven dat ze laater ryp word; haar Vleesch is ook wat vaster, en niet zo zuikeragtig en geurig van smaak, inzonderheid in slegte Jaren, en in slegte Gronden.

De Boom maakt goed Gewas, en is zeer draagbaar.

BRUSSELSE-PEER. Is een tamelyk groote Peer; van gedaante vry langwerpig, na de Steel toe, die redelyk lang is, verdunnende; haar Schil is glad, van Koleur geelagtig-groen, en zomtyds aan de Zons-zyde iets bleek-ros, het Vleesch is zagt, smeltend, en zappig, van een zeer aangename, geurige smaak; zynde, buiten tegenspraak, een van de beste Zomer-Peeren die we hebben; maar ze wil net op haar tyd geplukt, en van de Boom gegeten zyn, verkrygende door het leggen die geur niet als aan de Boom; en indien ze wat te vroeg geplukt word, is ze hard en onsmakelyk, daarintegen een weinig overryp afgenomen wordende, is ze meelig, en de smaak verdwenen, veranderende zeer schielyk van de tyd van hare bekwame rypheid tot overrypheid. 't Kenteiken van de bekwame rypte is, als men ziet, dat de groene Koleur der Schil even wat geelagtig begint te worden, en dat het Vleesch, als men een wenig op de Schil met de Duim drukt, gemakkelyk wykt; als ze sterk aangegeelt is, is ze altyd overryp: De Vrugten rypen de eene langzamerhand na de andere, zo dat men 'er eenige weeken van de Boom hebben kan.

De Boom maakt sterk, maar krom, nederwaarts gebogen, en door malkander groeijend Hout-gewas, waar aan dezelve zeer kenbaar is; hy is heel draagbaar, en aart zo wel op Stam, als tot *Boissons*, en aan 't *Espalier*; maar men moet hem weinig Snoeijen, want daar door word hy onvrugtbaar, en hy is de Kanker onderhevig.

TABULA

J.N. Knoop ad viv. del.

J.C. Philips ſculpsit.

TABULA II.

BERGAMOT D'AUTOMNE, of *Herfſt Bargamot*; is een matig groote, plat-ronde Peer; haar Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, geelagtig-groen, en met bruin fyn geſtippelt; ook veeltyds aan de eene zyde wat rosagtig-bloezend, de Steel is zeer kort, en gezonken, gelyk ook het Oog; haar Vleeſch is zagt, zeer ſmeltend, boteragtig, en van een geurige, aangename, verhevene ſmaak, weshalven een van de waardigſte zoorten is om geplant te worden; dog moet hier by aanmerken, dat ze lieſſt een goede zandagtige, en geen waterige grond bemint, om volkomen ſmakelyk te worden; ook zyn de groene doorgaans de beſte, en de rood-bloezende veeltyds onſmakelyk, welke bloezentheid doorgaans uit een natte of andere kwade grond ontſtaat; ze aart niet wel aan het *Eſpalier*, maar zeer wel op Stam, en beſt op wilde Peer geënt.

De Boom maakt goed ſterk Hout-gewas, en draagt, wat bejaart geworden zynde, zeer ſterk.

VERMILLON. Is een tamelyk groote Peer; van gedaante iets langwerpig en dik van Buik, haar de Steel dunner toelopende; haar Schil is mooi glad, van Koleur ſchoon geel, en aan de eene zyde veel, en zomtyds meeſt rondomme, vermillioen-rood bloezend, waar van ze de Naam voert; haar Vleeſch is iets broſch en korlig, dog zagt genoeg en vol-zappig, van een zoete, geurige, aangename ſmaak.

De Boom maakt goed Gewas, word groot en is heel draagbaar.

BON CHRETIEN D'AUTOMNE. Deze gelykt in gedaante zeer veel na de *Bon Chretien d'Eté*, zie Tab. IV., dog ze valt omtrent de Steel veeltyds wat dikker; haar Schil is glad, van Koleur was-geel, en zomtyds op de eene zyde wat rood-bloezend, ook veeltyds met zwarte vlekken min of meer gevlekt; haar Vleeſch is tuſſchen broſch en zagt, zappig, en van een zeer geurige, aromatyke ſmaak, als ze wel ryp is; maar het is daar mede gelegen, als met de *Bon Chretien d'Eté*, namelyk, dat ze in alle gronden en ſtandplaatzen niet even wel aart. In zware vogte Klei-gronden blyven de Vrugten doorgaans laf en onſmakelyk.

De Boom heeft genoegzaam dezelfde hoedanigheden als de *Bon Chretien d'Eté*, en moet op dezelfde wyze behandelt worden.

Het is zeer waarſchynlyk, dat dit dezelfde zoort is met de voorgaande, maar dat het door de *Enting* ontſtaan is, dat ze wat later ryp word; dog dit ſtaat nader te onderzoeken,

BON CHRETIEN D'HYVER. Gelykt na genoeg na eene *Bon Chretien d'Automne*, dog ze valt veeltyds grooter, en wat langer; haar Schil is glad, grof en dik, van Koleur, ryp zynde, groenagtig-geel, en zomtyds aan de Zons-zyde een weinig bleek-rood-bloezend; deze Peer word in Frankryk de rang voor alle andere Winter-Peeren gegeven, om dat ze daar zeer geurig, en verheven van ſmaak is, maar in deze Nederlanden verkrygt ze haar volkomen rypheid niet, ſchoon ze op de beſte plaats aan het *Eſpalier* en in een goede Grond ſtaat, en derhalven is ze van geen of weinig geurige ſmaak, en kan niet anders dienen, als om te ſtooven, daar ze de beſte toe is.

De Boom maakt ſterk, en niet zo kwarlyk Hout-gewas als de *Bon Chretien d'Automne*, en draagt, bejaart geworden zynde, zeer wel. Men moet hem altyd op *Wild* enten, waar door de groei en rypheid bevordert word.

GRAND BRETAGNE. Is een tamelyk groote Peer; van gedaante meeſt rond, ovaals-wyze, en veeltyds wat ſcheef wasſende; de Steel is niet zeer lang, en het Oog weinig gezonken; haar Koleur is groenagtig-geel, en met groove bleek-bruinagtige ſtippen geſtipt; haar Vleeſch is iets grof-korlig, dog zagt, en vol van een zeer aangenaam, zoet, iets geparfumeerd, zap; maar ze moet een goede grond en goede ſtandplaats hebben, anders blyft ze laf en onſmakelyk; paſſende zeer wel aan een *Eſpalier*.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt redelyk wel.

BERGAMOT CRASANE. Kan een vry groote Peer worden; haar gedaante is rondvallig, by het Oog, dat gezonken is, vry plat, en naar de Steel toe, die lang en iets gezonken is, een weinig verdunnende; haar Schil is ruw en hard, van Koleur als die der *Bergamotten*; dat is, groenagtig-geel, en met bruin fyn geſtipt of gevlekt; haar Vleeſch is zagt, ſmeltend, zeer zappig, en van een zeer geurige ſmaak, als ze wel ryp is, moetende tot dien einde in een goede, losſe grond, en aan het *Eſpalier* ſtaan; in natte zware gronden is ze onderhevig ſmakeloos te blyven, en daarenboven dikwils te berſten, inzonderheid in vogte Jaren.

De Boom maakt ſterk, weeldrig Hout-gewas, maar is niet zeer draagbaar, inzonderheid als hy veel gekort word; derhalven moet men hem ruimte aan 't *Eſpalier* geven, en de goede Loten vooral niet korten.

MESSIRE JEAN GRIS. Is een matig groote Peer, van gedaante rondagtig, naar de Steel toe wat kort-puntig, en voorts wat hobbelig, of oneffen van Gewas; haar Schil is ruw, van Koleur ligt-bruin; haar Vleeſch is broſch, korlig, zappig, en van een heel geurige, zukeragtige ſmaak, wanneer ze op *Wild* geënt, en in een goede, losſe, dog niet al te drooge grond, gegroeit is, maar op *Quee* geënt, in in een ſtyve wreede grond, word ze doorgaans hard en onſmakelyk, en van weinig waarde: Ze aart zo wel op *Stam* als aan het *Eſpalier*

De Boom maakt goed Gewas, en is, wat bejaart geworden zynde, heel draagbaar.

De *witte* en *groene Meſſire Jean* verſchillen niet van de gemelde grauwe, dan dat de eerſte wat grauw-witagtig is, en de twede groenagtig valt.

HALLEMINE BONNE. Is een vry groote Peer; van gedaante langwerpig, iets buikig, en haar de Steel toe wat dunner wordende, gelyk ook iets naar het Oog, dat weinig gezonken, en de

Steel na proportie niet zeer lang is; haar Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, ligt-groen, iets naar den geelen hellende; haar Vleesch is iets brosch, dog zagt en zeer vol-zappig, van een heel aangename geurige smaak; ze word van de Boom gegeten en wil net op haar tyd geplukt zyn, gelyk de *Brusselse*, namelyk, wanneer haar groene Koleur begint naar den geelen te hellen, en het Vleesch voor den Duim wykt, want als ze langer hangt word ze onsmakelyk, meelig, en buikziek.

De Boom maakt goed sterk Hout-gewas, en is heel draagbaar.

Deze zoort is niet zeer oud, ze is in *Friesland*, voor niet zeer lange Jaren, uit een Korl van de *Zomer Bon Chretien*, daar ze in gedaante en smaak ook iets na zweemt, door een Liefhebber gewonnen, op een Plaats niet ver van het Dorp *Hallum*, daar ze den Naam van voert.

RIET-PEER. (DUBBELDE) Is een vry groote Peer; van gedaante langwerpig, naar de Steel puntig toelopende; haar Schil is ruw, en grof van aanzien, van Koleur bruin-kaneel-verwig; haar Vleesch is zagt genoeg, en vol van zap, maar iets wrang of trekkende van smaak, zo dat ze niet dient om uit de Hand te eeten, maar ze word veel geagt om te Stooven, makende een zeer smakelyk *Gestoof*, als mede om te droogen.

De Boom maakt goed sterk Gewas, word groot, en is zeer draegbaar.

De *Enkelde Riet-Peer* verschilt van de *Dubbelde* meest alleen daar in dat ze kleinder valt, dog ze is ook iets bleker van Koleur, en haar *Gestoof* zo smakelyk niet.

BERGAMOT SUISSE RONDE. Deze gelykt in alle deelen naar een *gemene Herfst-Bergamot*, behalven de Koleur, die met geel, en somtyds ook met rood, gestreept is, mooi op het Oog; dog haar Vleesch is doorgaans in allen zo verheven niet, als van de *gemene*; en ze is ook wat tederder, begeerende een heel goede grond en standplaats.

De Boom maakt in zo een Grond heel goed Gewas, en draagt, wat bejaart geworden zynde, zeer wel; het jonge Hout is doorgaans ook wat geel en groen gestreept.

BEURRE BLANC. Is een middelmatig groote Peer; van gedaante rondvallig, zonder veel gebuikt te zyn, dog somtyds ook wel een weinig langwerpig, naar de Steel toe, die vry kort is, niet veel verdunnende; haar Schil is glad, dun, groenagtig van Koleur aan de Boom, maar na het plukken in het leggen zeer sterk aangeelende, tot een bleek geele of Citroens Koleur, met fyne stippen; het Vleesch is zagt, zeer zappig, smeltend, van een aangename, geurige smaak; dog valt in vogte Gronden somtyds wat laf, inzonderheid in slegte Jaren.

De Boom maakt goed Gewas, draagt boven maten sterk, en word daarom zelden heel groot. Het jonge Hout is vry geelagtig van Koleur.

BEURRE BLANC TARDYF *ou* D'AUTOMNE. *Grauwe Dojonné.* Deze Peer gelykt in gedaante volkomen na de *Buerré Blanc*, maar ze valt doorgaans wat kleinder, en de Koleur is wat bruinder of ros-grauw, gelyk de *Buerré Gris*, dog in het leggen ook sterk geel wordende, ook word ze aan de Zons-zyde somtyds een weinig rood-bloezende, en is daarenboven dikwils met zwartagtige Vlekken min of meer gevlekt; haar Vleesch is zagt, smeltend, zappig, en van een zeer geurige, verhevene smaak, inzonderheid als ze in een goede Grond gegroeit is; en dan word ze van veele niet zonder reden, voor de beste Peer in haar tyd geagt, en zelfs boven de andere zeer geurige *Beurrés* gestelt; de ondervinding heeft ook geleert, dat de Vrugten van jonge Bomen in de eerste Jaren zo smakelyk niet zyn; als wanneer ze wat bejaarder geworden zyn; en dit heeft ook plaats in zommige andere zoorten van fyne Peeren.

De Boom komt in Gewas en Vrugtbaarheid overeen met de *Beurré Blanc*; en het is niet onwaarschynlyk, dat deze zoort alleen een verandering van de *Beurré Blanc*, of die van deze zoort is, welke door de Enting ontstaan is.

TABULA III.

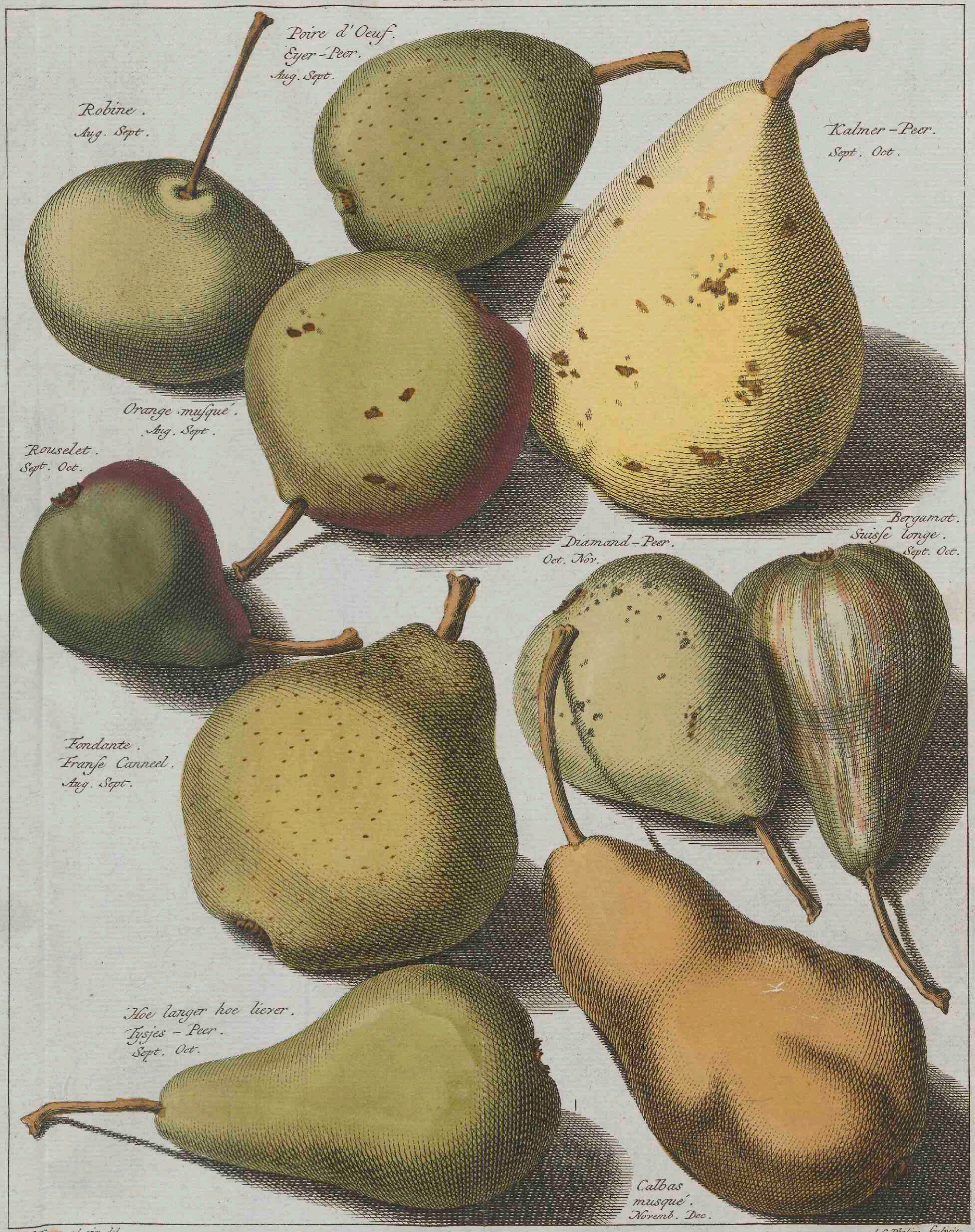
ROBINE. Is een middelmatig groote Peer; van gedaante plat-rond als een *Bergamot*, dog by de Steel niet uitgeholt, maar veeltyds iets kortpuntig, het Oog, dat vry groot is, is weinig gezonken, en de Steel is heel lang, dun, en regt; haar Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, heel bleek-groenagtig, hellende naar het geel, haar Vleesch is iets brosch, zagt genoeg, en van een zuikeragtige, geurige, iets musquerende smaak.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt sterk, komende de Vrugten tros-wyze by malkanderen voort.

POIRE D'OEUF. Is een matig groote Peer; van gedaante langwerpig-rond als een Ey, waar van ze de Naam verkregen heeft, de Steel is matig lang, en het Oog niet of weinig gezonken; haar Schil is glad, van Koleur geelagtig-groen, en wat fyn gestipt, ook veeltyds aan de Zons-zyde wat bleek-bruin-rood-bloezend of gestreept; haar Vleesch is wat fyn-korlig, dog zagt, smeltend, en zappig, van een heel geurige, aangename, en zodanige *geparfumeerde* smaak, die aan deze zoort eigen is; ze word niet ras buikziek, zynde waardig om geplant te worden. Ze is afkomstig uit *Zwitzerland*, en word byzonder omtrent *Bazel* veel gevonden en geagt.

De Boom maakt goed sterk Gewas, word groot, en is boven maten draagbaar.

KALMER-PEER. Is een heel groote Peer; van gedaante langwerpig, naar de Steel Pyramidaals-wyze, zonder gebuikt te wezen, toelopende, en somtyds een weinig scheef groeijende, de Steel is kort en krom, en het Oog weinig gezonken; haar Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, geel, en met fyne bruinagtige stippen min of meer gestipt, ook somtyds aan de Zons-zyde wat rood-bloezend; haar Vleesch is een weinig brosch, dog zagt en zappig genoeg, van een heel geurige, aangename

J. H. Troop ad. viv. del.

J. C. Philips Sculpsit.

Engelsche Koningin.
Aug. Sept.

Poire Sans Peau.
Aug. Septemb.

Witte Princesse Deer.
Aug. Sept.

Sonder Sieltjes.
Poire Sans Peppins.
Sept. Octob.

Orange Verde Rouge
Aug. Sept.

Muscat Robert.
Jul. August.

Bergamotte d'Oré.
Sept. Octob.

Bon Cretien d'Ete.
Sept. Oct.

Parfum.
Jul. Aug.

Jargonelle.
Jul. August.

G. Pelkema. sculpsit.

H. M. Knoop. del. ad viv.

gename ſmaak, maar ze duurt niet lang, wordende ras meelig, en is ook onderhevig in ſlegte Jaren te berſten.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt zeer wel.

ORANGE MUSQUE. Is een matig groote Peer; van gedaante meeſt rond, weinig of veeltyds niets langwerpig, het Oog is by na niet gezonken, en de Steel kort; haar Schil is iets ruw, van Koleur, ryp zynde, geelagtig-groen, en aan de Zons-zyde doorgaans veel bruin-rosagtig-bloezend, ook veeltyds met zwarte of zwart-bruine vlekjes hier en daar gevlekt; haar Vleeſch is broſch, zappig, en van een ſterk musquerende, tamelyk aangename ſmaak.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en draagt ſterk, wanneer hy wat bejaart geworden is.

ROUSSELET. Is een kleine Peer; van gedaante iets langwerpig, en niet veel gebuikt, naar de Steel, die matig lang is, puntig toelopende; haar Schil is niet ruw, en ook niet heel glad, dat is, iets grof van aanzien, dog dun; haar Koleur is bruin-grysagtig op een groene grond aan de eene zyde, en donker-bruin-rood of ros-bloezende aan de andere zyde, met veel groove witagtige ſtippen daar in geſtipt; haar Vleeſch is teder, zappig, ſmeltend, en van een heel geurige, aangename, ſterk geparfumeerde ſmaak; als ze in een goede drooge grond gegroeit is, want in natte ſtyve, verkrygt ze die verheventheid niet; ze word ook doorgaans ſmakelyker op *Stam* als aan 't *Eſpalier*, inzonderheid als dat op het Zuiden ſtaat, en ze wil ook liever op *Wild*, als op *Quee* geënt zyn.

Deze Peer word in *Vrankryk* zeer geagt. De beſte, grootſte en ſmakelykſte groeijen omtrent *Rheims* in *Champagne*; alwaar ze veel *gedroogt*, en ook *geconfyt*, en vervolgens wyd en zyd verzonden worden.

De by ons zo genaamde *Rouſſelet de Rheims*, is dan geen andere, als een *Rouſſelet* die wel gegroeit, groot en ſmakelyk, met een woord, die volmaakt is; waar toe het *Ent-Plantzoen* ook veel *contribueeren* kan.

DIAMANT-PEER. Is een tamelyk groote Peer; van gedaante wat langwerpig, ovaals-wyze, dog naar de Steel toe, die kort is, wat verdunnende; haar Schil is glad en dik, van Koleur, ryp zynde, geelagtig-groen, en met fyne bleek-bruine ſtippen geſtipt; het Vleeſch is wat broſch, en korlig, dog zappig genoeg, en van een zoete geurige ſmaak, maar ze kan niet lang duuren, wordende doorgaans eenige dagen na het plukken buikziek, dat haar agting zeer vermindert.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt zeer wel.

BERGAMOT SUISSE LONGUE. Is een middelmatig groote Peer; van gedaante langwerpig, en naar de Steel toe, die redelyk lang is, wat puntig; haar Schil is glad, van Koleur, met ligt-groen, geel en rood mooi geſtreept, gelyk de *Bergamot ſuiſſe ronde*, en cierlyk op het Oog; haar Vleeſch is zagt, en zappig, van een aangename geurige ſmaak, als ze in een goede losſe grond wel ryp geworden is, anders valt ze laf. Ik weet niet waar van deze Peer de Naam van *Bergamot* verkregen heeft; dewyl nog haar gedaante, nog haar ſmaak daar mede overeenkomt; de Naam van *Verte longue Panachée* paſt haar veel beter, door dien ze langwerpig valt, en in gedaante en ſmaak met de ordinaris *Verte longue* veel overeenkomt, behalven dat ze doorgaans wat kleinder valt.

De Boom maakt redelyk goed Gewas, en draagt wel, maar is het kankeren wat onderhevig. De jonge Loten zyn doorgaans ook geſtreept gelyk de Vrugt, en zelfs zomtyds ook de Bladen.

FONDANTE DE BREST. Is eene vry groote Peer, te weten de *dubbelde*; van gedaante, dik, kort-buikig, en naar de Steel toe, die kort is, kort-puntig toelopende; haar Schil is glad, wat dik, en ryp zynde, geelagtig van Koleur, met bruinagtige ſtippen geſtipt, of zomtyds gevlekt, ook altemets, dog zelden, wat rood-bloezende; haar Vleeſch is iets broſch en korlig, dog zagt, zappig, en van een heel aangename, geurige ſmaak.

De Boom maakt goed ſterk Gewas, en draagt zeer wel.

Die zoort die men by ons *Enkelde Fondante* of *Enkelde Franſche Kaneel-Peer* noemt, verſchilt van de beſchrevene *Fondante* niet, dan dat ze wat kleinder valt.

HOE LANGER HOE LIEVER. Is een middelmatig groote Peer; van gedaante langwerpig, iets gebuikt, en naar de Steel, die redelyk lang is, dunner toelopende, het Oog is weinig gezonken, zynde voorts veeltyds wat ſcheef van Gewas; haar Schil is glad, van Koleur, bleek-groenagtig- of geelagtig-wit, als ze ryp is; haar Vleeſch is fyn, iets korlig, zappig, en van een heel aangename, geurige ſmaak, als ze juiſt op haar tyd gegeten word, want nog niet regt ryp, of overryp zynde, valt ze onſmakelyk.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt redelyk wel.

CALBAS MUSQUE. Is een vry groote Peer; van gedaante vry langwerpig en by na niet of weinig gebuikt, voorts bultig of hobbelig en ſcheef van Gewas; haar Koleur is bruin-kaneel-verwig; haar Vleeſch is, als ze wel ryp, en in een goede grond gegroeit is, zagt, ſmeltend, zappig genoeg, en dan van een zeer aangename geurige ſmaak, maar in een vogte ſtyve grond valt ze zomtyds laf en onſmakelyk, gelyk meer andere zoorten van fyne Tafel-Peeren.

De Boom maakt ſchoon en ſterk Gewas, en is heel draagbaar; hy tiert ook zeer wel aan het *Eſpalier*, daar de Vrugten zekerlyk beter worden als op Stam; en hy kan zo wel op *Quee* als op *wilde Peer* geënt worden.

TABULA IV.

ENGELSE KONINGIN. Is een tamelyk groote Peer; van gedaante wat langwerpig, gebuikt, en naar de Steel toe wat dunner, dog niet puntig toelopende, het Oog is weinig gezonken, en de Steel matig lang, dog de Vrugten vallen op dezelfde Boom de eene wat korter, de andere wat langer; haar Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, Citroen-geel, en met fyne, bleeke, kaneel-verwige ſtippen geſtipt, ook wel hier of daar gevlekt; haar Vleeſch is

broſch, korlig, dog zagt genoeg, en vol van een aangenaam geurig zap, zynde dus een van de beſte Tafel-Peeren in haar tyd; maar ze is onderhevig gelyk de meeſte Zomer-Peeren, dat ze niet lang duuren kan.

Deze zoort heeft ook die natuur, dat de Boom zomtyds tweemaal in het Jaar draagt, bloeijende dan in de Maand Julius voor de tweedemaal, waar van de Vrugten tegen October ryp worden, maar deze blyven doorgaans kleinder en onſmakelyker als de eerſte.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt ſterk.

Deze zoort zal zekerlyk op andere Plaatzen onder andere Benamingen bekent zyn, welke ik nog niet heb kunnen ontdekken.

POIRE SANS PEAU. Is een matig groote Peer; van gedaante langwerpig, zonder veel gebuikt te zyn, het Oog is niet of weinig gezonken, en de Steel dun en redelyk lang; haar Schil is mooi glad, en zeer dun, waar van ze de Naam voert, van Koleur, bleek-groenagtig-geel, en veeltyds met bleek-kaneel-verwige vlekjes hier of daar gevlekt, ook zomtyds aan de Zons-zyde wat ligt-rood-bloezend; haar Vleeſch is teder, eenigzints fyn korlig, vol van een zeer aangenaam, geurig, verheven zap; derhalven een van de beſte Zomer- of Herfſt-Peeren zynde.

De Boom maakt goed Gewas, en is in zyn zoort kenlyk, dat de jonge Loten, even als die van de *Bruſſelſe Peer*, krom nederwaarts gebogen groeijen, maar zyn geelagtiger; hy is, wat bejaart geworden zynde, heel draagbaar.

Nota. De Vrugt kan in goede gronden en Jaren veeltyds grooter worden als die in de Plaat vertoont is.

WITTE PRINCESSE. Is een vry groote Peer; van gedaante wat langwerpig, gebuikt, en naar de Steel, die matig lang en doorgaans wat krom is, dunner, by na ſpits toelopende, het Oog is niet gezonken; haar Schil is glad, grof, van Koleur, ryp zynde, geel- of groenagtig-wit, en met bleeke bruin-groene fyne ſtipjes overal geſtipt, ook veeltyds met bruine vlekken hier of daar gevlekt; haar Vleeſch is zagt, korlig, en van een tamelyk geur ge, dog niet zeer verhevene ſmaak.

De Boom maakt goed Gewas, en is redelyk draagbaar.

ZONDER ZIELTJES. Is een tamelyk groote Peer; van gedaante vry langwerpig, van het midden af naar de Steel puntig toelopende, voorts iets ſchoef en kantig van Gewas; haar Schil is wat ruw, van Koleur, bruin kaneel-verwig geſtipt en gevlekt op een groenagtige Grond, zo dat ze op een kleine afſtand geheel bruinagtig uitziet; haar Vleeſch is iets korlig, dog zagt genoeg, vol zappig, en van een heel geurige, aangename ſmaak, maar kan niet lang duuren: Ze heeft van binnen zeer kleine Klok- of Zaad-huisjes, en doorgaans geen Zaad, waar van ze de Naam voert.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt, wat bejaart geworden zynde, zeer wel.

MUSCAT ROBERT. Is een niet zeer groote Peer; van gedaante rond, naar de Steel toe kort-puntig; haar Schil is glad, van Koleur geel, gelykende zeer veel naar de *Petit Muſcat*, behalven dat ze veel grooter valt en een hoger geele Koleur heeft, ook zomtyds wel iets rood-bloezend is; haar Vleeſch is iets korlig, dog zagt en zappig, van een geurige, zoete, ſterk musquerende ſmaak, maar ze duurt na haar rypheid een zeer korte tydt.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt zeer ſterk. Het jonge Hout is geel, het welk mede toe een kentiken van deze zoort dient.

ORANGE VERDE. Is een tamelyk groote Peer; van gedaante rond-vallig, iets platagtig omtrent het Oog, dat niet veel gezonken is, en naar de Steel, die niet lang is, een weinig kort-puntig; haar Schil is glad, dog grof van aanzien, van Koleur ligt-groen, hellende met het rypen naar het geel, zynde zomtyds ook op de een zyde een weinig bleek-rood-bloezende, en voorts dikwils met zwart-bruine vlekken hier of daar gevlekt; haar Vleeſch is broſch, dog vol-zappig, en van een zoete, heel geurige, iets musquerende, of liever geparfumeerde ſmaak.

De Boom maakt goed Gewas, en is heel draagbaar, maar het Kankeren zeer onderhevig.

ORANGE ROUGE. Verſchilt van de voorgaande nergens in, dan dat ze aan de Zons-zyde zeer veel ſchoon helder-rood, als Coraal, bloezende is, mooi op het Oog; dog men agt ze wat geuriger en verhevener te zyn. Deze verandering is buiten twyffel door het *Ent-Plantzoen* voortgekomen.

BON CHRETIEN D'ETE. Is een heel groote Peer; van gedaante wat langwerpig en bultig of hobbelig; het Oog is ſterk gezonken, en de Steel redelyk lang; haar Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, bleek-geel, en aan de Zons-zyde veeltyds wat rood-bloezende, ook zomtydt hier of daar zwart gevlekt; haar Vleeſch is niet broſch, ook niet ligt ſmeltend, dog zagt genoeg, vol-zappig, en, wanneer ze wel ryp is, van een zuikeragtige, verhevene, aromatyke ſmaak, en in der daad als dan even als of ze met *Zuiker* en *Kruideryen* geconfyt was, wordende van de Liefhebbers, die haar wel kennen, voor eene van de lekkerſte Peeren in haar tyd geagt; dog ze verkrygt dien ſmaak niet in alle Gronden en Stand-plaatzen, maar meeſt alleen in een drooge, vrugtbare zand- of keizelagtige Aarde, en inzonderheid in opgevulde Gronden van oude Ruïnen; willende ook het beſt tieren agter de Huizen in de Steden.

De Boom maakt goed, maar wat kwarlyk, krom, en door malkander groeijend Hout-gewas, kan zeer groot worden, en draagt, wat bejaart geworden zynde, zeer wel: Maar men moet hem nooit anders als op goede wilde Plantzoenen *Enten*, en niet op Quee, en hem ook het Mes weinig of niet laten gevoelen, anders kan men verzekert wezen, dat 'er weinig van de Boom en Vrugten worden zal, en om deze reden dient hy ook niet aan het *Eſpalier*, ten ware dat heel hoog was, en men de Boom ruimte laat. Ziet ook *Bon Cretien d'Automne*, en *d'Hyver*.

PARFUM D'ETE. Is een niet heel groote Peer; van gedaante plat-rond als de *Bergamot*, met een dunne Steel; haar Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, groenagtig-geel; haar Vleeſch is iets broſch, van een tamelyk geurige, iets musquerende of geparfumeerde ſmaak, en dus een heel goede Zomer-Peer.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt, wat bejaart geworden zynde, heel wel. Deze Vrugt zal mogelyk op andere Plaatzen nog andere Benamingen hebben, die ons nog niet bekent geworden zyn, hebbende dezelve onder deze Naam uit Holland ontfangen.

BERGAMOTTE

Enkelde Keyserin.
Jul. August.

Epargne.
Jul. Aug.

Cuisse Madame.
Jul. Aug.

Casselotte.
Aug. Sept.

Bourdon.
Aug. Sept.

Citron de Sirene.
Jul. Aug.

Admiral.
Aug. Sept.

Muscat-Fleury
Oct. Nov.

Frontignac-Peer.
Aug. Sept.

Chair à Dame.
Aug. Sept.

P. H. Knoop, delin. ad viv.

G. Folkema, sculpsit.

BERGAMOTTE DORREE. Is een tamelyk groote Peer; van gedaante plat-rond, gelyk andere *Bergamotten*, het Oog is vry gezonken, gelyk ook de Steel, die lang en dun is; haar Schil is ruw, onaanzienlyk, van een bruin-grysagtige Koleur, en veeltyds met zwarte vlekken min of meer gevlekt; het Vleesch is zeer brosch, zappig, en wat musquerend, maar anders niet zeer verheven van smaak.

De Boom maakt tamelyk goed Hout-gewas, en schik, en word zeer draagbaar, als hy wat bejaart geworden is.

JARGONELLE. Is een tamelyk groote Peer; van gedaante langwerpig, gelykende wel wat na de *Brusselse Peer*, maar ze valt na de Steel toe wat dunner, en is iets meer gebuikt, ook veeltyds wat krom van Gewas; haar Schil is glad, van Koleur; als ze ryp is, bleek- of witagtig groen; het Vleesch is zagt genoeg, maar niet zeer verheven van smaak, en word ras meelig, weshalven een Peer die onder de goede zoorten geen plaats kan hebben.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt zeer wel.

TABULA V.

KEIZERIN. (ENKELDE) Is eene middelmatig groote Peer; van gedaante langwerpig, iets gebuikt, en naar de Steel puntig toelopende, voorts scheef van Gewas, en aan de eene zyde doorgaans wat hoger als aan de andere; het Oog is weinig gezonken, en de Steel veeltyds scheef staande, en matig lang; haar Schil is glad, van Koleur, groenagtig-geel, als ze ryp is, en met bleek-groene en bleek-bruine stipjes gestipt, ook doorgaans hier en daar bruin gevlekt, zynde voorts aan de eene zyde min of meer mooi helder-rood-bloezend, en daar door heen dikwils met wat hoger rood gestreept; haar Vleesch is brosch, dog vol-zappig, en van een aangename geurige smaak.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt heel sterk.

EPARGNE. Is een groote langwerpige Peer; van gedaante wat hobbelig of scheef, met een lange Steel; haar Koleur, is, ryp zynde, rood, en aan de eene zyde zomtyds wat groenagtig-geel; haar Vleesch is brosch, zappig genoeg, van een tamelyke dog niet zeer verhevene, en zomtyds wat wrange smaak, zo dat ze meer schoonheid als deugt bezit, en derhalven niet veel waard is, om geplant te worden.

CUISSE MADAME Is een tamelyk groote Peer; van gedaante wat langwerpig, naar de Steel toe, die lang is, pyramidaals-wyze verdunnende, zonder gebuikt te wezen; haar Schil is dik, van Koleur vry groenagtig-geel, en bruin-grauwagtig gevlekt, maar aan de Zons-zyde donker-rosagtig, met ligt-bruine groove stippen in het rosse gestipt, in Koleur en Gedaante zeer veel gelykende aan de *Rousselet*, maar is grooter; haar Vleesch is iets brosch en korlig, dog zagt genoeg, vol-zappig, en van een heel geurige, een weinig musquerende smaak, zo dat ze een van de beste Zomer-Peeren in haar tyd is.

De Boom maakt schoon Gewas, draagt niet vroeg, maar wat bejaart geworden zynde, draagt hy overvloedig.

CITRON DE SIRENE. Is een Peer van middelmatige groote; van gedaante een weinig langwerpig, naar de Steel toe iets dunner wordende; haar Schil is glad, van Koleur; ryp zynde, Citroen geel, en met fyne bruine stippeltjes gestipt; het Vleesch is zagt, korlig, en zappig genoeg; van een tamelyk geurige, maar niet zeer verhevene smaak; daarenboven word ze, wat overryp zynde, aanstonds meelig; zo dat ze niet van waarde zoude wezen, om geplant te worden, ware het niet dat ze vroeg aankomt, en een van de eerste rype Zomer-Peeren is, komende doorgaans met de kleine *Muscadel Peer* (of *Petit Muscât*) in een tyd.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt sterk.

CASSOLETTE. Is een matig groote Peer; van gedaante vry lang, naar de Steel toe verdunnende; haar Schil is iets ruw, van Koleur, grauw- of bruinagtig, op een groene grond, met het rypen wat geelagtig wordende; haar Vleesch is zagt, smeltend, en van een heel geurige smaak; maar ze is onderhevig in het midden buikziek te worden, by na zo ras ze maar ryp en eetbaar geworden is, dat haar waardy zeer vermindert, en ze weinig goet agten.

De Boom maakt goed Gewas, en is heel draagbaar.

BOURDON. Is een middelmatige groote Peer; van gedaante rond-vallig, naar de Steel toe, die vry lang is, wat langer en puntig, het Oog is weinig gezonken; haar Schil is glad, geelagtig van Koleur, als ze ryp is; haar Vleesch is zagt, zappig, en van een heel geurige, sterk musquecrende smaak; hebbende, zo in smaak als in gedaante, zeer veel overeenkomst met de *Muscât Robert*, behalven dat de Steel wat langer valt, en de Schil zelden rood-bloezend is; ze moet net op haar tyd van rypte geplukt worden, want, te lang hangende, word ze van binnen zwartagtig, of meelig, en onsmakelyk.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt wel.

ADMIRAL. Is een tamelyk groote Peer; van gedaante meer platagtig als lang; van Koleur, ryp zynde, meestentyds bruin-roodagtig, dog zomtyds ook wel grauwagtig; haar Vleesch is zagt, van een aangename geur, als ze in een goede grond gegroeit is.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt heel wel.

MUSCAT-FLEURI. Is een kleine Peer; van gedaante rondvallig, naar de Steel toe, die na proportie van de Vrugt heel lang is, een weinig kortpuntig, en het Oog is weinig gezonken, haar Schil is glad, van Koleur, meest donker- of bruin-rood, dog aan de zyde van de Zon af zomtyds

wat geelagtig; haar Vleesch is zagt, en van een heel geurige, doordringende smaak. Men moet ze niet verwarren met de *Rousseline*, of met de *Rousselet*, daar ze in de eerste opslag wel na gelykt, maar de Steel is veel langer.

De Boom maakt goed sterk Gewas, en is heel draagbaar.

CHER à DAMES. Is een Peer van matige grootte; van gedaante wat langwerpig, naar de Steel toe vry dun wordende, het Oog dat niet veel gezonken is, is een weinig platagtig; haar Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, geelagtig, en aan de eene zyde mooi rood-bloezende, hebbende in grootte, gedaante, en Koleur, veel overeenkomst met de vermaarde *Rousselet;* haar Vleesch is zagt, een weinig korlig, zappig, en van een heel geurige, aangename smaak, derhalven waardig voor een Zomer-Peer geplant te worden, te meer, om dat ze niet ligt buik-ziek word, gelyk de meeste Zomer-Peeren doen, en dat de Boom sterk draagt, en schoon Gewas maakt.

Ik ben in twyffel of dit niet dezelfde Peer is met die, welke men hier te Lande *Roode Wangetjes* noemt, het staat nader te onderzoeken.

FRONTIGNAC-PEER. Is een tamelyk groote Peer; van gedaante wat langwerpig, naar de Steel toe dunner wordende, zonder veel gebuikt te wezen; haar Schil is glad, van Koleur, bleek-bruin-rosagtig; haar Vleesch is zagt en zappig genoeg, dog niet zeer verheven van smaak.

De Boom maakt heel goed Gewas, en is tamelyk draagbaar.

Nota. Deze zal mogelyk op een ander Plaats nog andere Namen hebben, die we nog niet hebben kunnen ontdekken, onaangezien alle moeite; hebbe dezelve onder deze Naam ontfangen.

TABULA VI.

GEZEGENDE PEER. Is een kleine Peer; van gedaante kort, na de Steel toe, die matig lang is, puntig toelopende, zonder veel gebuikt te wezen, eenige gelykenisse hebbende met de *Muscat Robert*, maar 't is niet dezelfde Zoort, gelyk zommige menen; want ze valt niet zo rond en kortpuntig, en niet zo musquerende van smaak, ook verschilt ze daar van zeer in het Hout, zie *Muscat Robert;* haar Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, geelagtig, en aan de eene zyde doorgaans rood bloezende; haar Vleesch is zagt, iets korlig, zappig genoeg, en van een geurige aangename smaak, maar ze duurt niet lang, en word schielyk meelig.

De Boom maakt goed Gewas, en is boven maten draagbaar, waar van deze Zoort de Naam verkregen heeft.

GRANAAT PEER. Is eene niet zeer grote Peer; van gedaante iets langwerpig en kortpuntig naar de Steel, die matig lang is, gelykende in gedaante en grote zeer wel na een *grauwe Suikerey;* haar schil is glad, van Koleur geelagtig, en aan de eene zyde doorgaans wat rood-bloezend; haar Vleesch is zagt, iets korlig, en hier of daar bloed-roodagtig, waar van ze de Naam voert, zynde voorts van een tamelyk aangename geurige, egter niet zeer verhevene smaak

De Boom maakt goed Hout-gewas, en draagt sterk.

POIRE D'ANGLETERRE. Is een tamelyk groote Peer; van gedaante langwerpig, en naar de Steel toe, die redelyk lang is, puntig Pyramidaals-wyze, zonder veel gebuikt te wezen; het Oog is klein, en by na niet gezonken; haar Schil is iets ruw, van Koleur, met kleine bruinagtige stippen sterk gestipt op een groenagtige geele Grond, zo dat ze op een kleine afstand bruinagtig en niet zeer aanzienlyk uitziet; haar Vleesch is wat korlig, dog smeltend, vol-zappig, en van een heel aangename geurige smaak, maar ze kan niet lang duuren, wordende ras buikziek.

De Boom maakt goed Gewas, en is heel draagbaar.

POIRE SANS PEAU D'AUTOMNE. Is een tamelyk groote Peer, van gedaante rondagtig, by het Oog, dat groot en weinig gezonken is, wat plat, en naar de Steel, die redelyk lang is, wat dunner, en zomtyds een weinig hoekig of scheef van Gewas; haar Schil is mooi glad, en dun, van Koleur, ryp zynde, bleek-groen, naar het geel hellende, hebbende zomtyds hier of daar eenige groote bleek-bruine vlekken; haar Vleesch is zagt, smeltend, vol-zappig, en van een heel geurige aangename smaak.

De Boom maakt schoon, sterk Gewas, en is zeer draagbaar.

Deze Peer is hier te Lande weinig bekend, ze heeft haaren oorsprong uit *Savojen*, of eigentlyk uit het Distrikt van de *Waldenser. Haar Hoogheid* de VORSTINNE *Douairiére*, heeft ze voor eenige Jaren met deze benaming, onder andere beste zoorten van Peeren, van *Doornik* ontfangen: Ze heeft veel overeenkomst met de *Lansac*, zo dat het my toeschynt, dezelfde te wezen.

LANG-STEERT. Is een matig groote Peer; van gedaante kloot-rond, het Oog is niet gezonken, en de Steel zeer lang en dun, waar van ze de Naam voert; haar Schil is glad, en groenagtig, geel van Koleur, als ze ryp is; haar Vleesch is iets brosch en korlig, met weinig zap, en van een laffe smaak, zo dat onder de goede Peeren geen plaats verdient.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt sterk.

ROUSSELINE. Aldus genaamt, om dat ze veel gelykenisse met de *Rousselet* heeft, zynde matig groot, iets langwerpig, gebuikt, naar de Steel, die redelyk lang is, puntig toelopende, en by het Oog, dat niet gezonken is, eenigzints geelagtig; haar Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, groenagtig-geel, en aan de eene zyde donker-rood-bloezend, ook veeltyds met donker-bruine

of

Ceselegende Peer.
Belle Fertile.
Sept. Oct.

Granaat-Peer.
Aug. Sept.

Poire d'Angleterre.
Engelse Beurré.
Sept. Oct.

Poire Sans Peau d'Antomne.
Oct. Nov.

Lang-staart.
Oct. Nov.

Rousseline.
Oct. Nov.

Marquise.
Oct. Nov.

Spek-Peer.
Oct. Nov.

Sneer-Peer.
Oct. Nov.

Muscat-
d'Allemand.
Feb. Maart.

Verte-longe.
Nov. Dec.

Epine d'Hyver.
Dec. Jan.

G.H.Knoep, del. ad viv.

G. Folkema, sculpsit.

Beurré Gris.
Grauwe Boter-Peer.
Octob. Nov.

Ambrotte d'Hyver.
Dec. Januar.

Chassery.
Dec. Jan.

Louise Bonne.
Dec. Januar.

Besy d'Hery.
Nov. Dec.

Louwtjes-Peer.
Jan. Febr.

Bergamotte Soulers
Febr. Maart.

Angelique de Bourdeaux
Febr. Maart.

Winter-Suikerey.
Januar. Febr.

Martin Sec d'Hyver.
Dec. Januar.

D.H.Knoop. delin ad viv.

G. Folkema, sculpsit.

of zwarte ſtippen of vlekken hier of daar gevlekt; haar Vleeſch is iets broſch en korlig, zappig genoeg, en van een geurige, zuikeragtige, eenigzints geparfumeerde ſmaak, als ze in een goede grond gegrocit is.

De Boom maakt ſchoon ſterk Gewas, en draagt ſterk.

Men moet ze niet verwarren met de *Muſcât Fleuri*, daar ze in het eerſte aanzien wel na gelykt, inzonderheid van de Koleur.

MARQUISE. Is een tamelyk groote Peer; haar gedaante is iets langwerpig, redelyk dik van Buik, na de Steel, die vry lang is, puntig toelopende, en omtrent het Oog, dat klein, en niet of weinig gezonken, is, wat platagtig, zynde voorts doorgaans wat ſcheef en oneffen van Gewas; haar Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, geelagtig, en met fyne bruin-kaneel-verwige ſtipjes geſtipt, en ook veeltyds dus koleurig hier of daar gevlekt, ook altemets, dog zelden, aan de eene zyde een weinig rood-bloezend; haar Vleeſch is iets broſch en korlig, dog zagt en zappig genoeg, en van een zuikeragtige, geurige, aangename ſmaak, als ze in een goede grond gegroeit is, maar in een vogte ſtyve valt het Vleeſch hard, droog, wat ſteenig, en niet zeer ſmakelyk: Ze ſlaagt zo wel op *Stam* als aan het *Eſpalier*, maar moet op *Wild*, en niet op *Quee* geënt worden.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt ſterk.

SPEK-PEER. Is een matig groote Peer; van gedaante rond, naar de Steel, die bekwaam lang is, kortpuntig toelopende, het Oog is weinig of niet gezonken; haar Schil is glad, van Koleur, als ze ryp is, groenagtig, en aan de eene zyde doorgaans bruin-rood-bloezend, ook dikwils met zwart-bruine vlekken hier of daar gevlekt; haar Vleeſch is iets korlig, zagt en zappig genoeg, maar haar ſmaak is niet zeer verheven, en doorgaans laf, weshalven niet dan onder de gemeenſte zoorten van Peeren plaats verdient.

De Boom maakt goed Gewas, en is zeer draagbaar.

SMEER-PEER. Is niet zeer groot, van gedaante langwerpig, naar de Steel puntig pyramidaals-wyze toelopende, 't Oog is klein en vry diep gezonken; haar Koleur is, ryp zynde, groenagtig, en doorgaans met zwart bruine vlekken gevlekt; haar Vleeſch is wat korlig, zagt genoeg, en van een wat kruidige, dog niet zeer verheven ſmaak, weshalven maar onder de gemeene Peeren plaats kan hebben.

De Boom maakt goed Gewas, en is zeer draagbaar.

VERDE LONGUE. Is eene vry grote Peer; van gedaante langwerpig, van 't midden af naar de Steel toe verdunnende, gelyk ook iets naar 't Oog toe, dat niet of weinig gezonken is; haar Schil is glad, van Koleur groen, zelfs wanneer ze ryp en eetbaar is, waar van ze de Naam voert; haar Vleeſch is zagt, ſmeltend, vol-zappig, en van een zeer geurige, aangename ſmaak, als ze in een goede droge, warme grond gegrocit is, maar in vogte en ſtyve gronden blyft ze laf en onſmakelyk, en is dan van weinig waarde.

De Boom maakt ſchoon en ſterk Gewas, en is ongemeen draagbaar.

EPINE D'HYVER. Is een tamelyk grote Peer; van gedaante iets langwerpig, naar de Steel toe Pyramidaals-wyze, zonder gebuikt te wezen, toelopende; de Schil is glad; van Koleur bleek-groenagtig, hellende naar 't geel, als ze ryp is, en is met bleek-bruine of gronagtige grove ſtippen overal geſtipt; het Vleeſch is zagt, ſmeltend, zappig, en zeer geurig en verheven van ſmaak, als ze in een goede loſſe Grond, en op een goede Expoſitie gegroeit is, maar in natte zware gronden word ze doorgaans laf en ſmakeloos.

De Boom maakt goed Hout-gewas, dat met ſcherpe Sporen als Doorens bezet is, waar van deze Zoort de Naam voert; en draagt zeer wel. Hy ſlaagt zo wel op *Wild* als op *Quee*, en even gelyk op Stam als aan 't *Eſpalier*, dog voegt beſt in deze laatſte plaats.

MUSCAAT L'ALLEMAND. Is een matig grote Peer; van gedaante iets langwerpig, en naar de Steel dunner toelopende; de Schil is glad, van Koleur kaneel-verwig, en aan de Zons-zyde doorgaans rood-bloeſend; haar Vleeſch is zagt, ſmeltend, en van een aangename, geurige, iets musquerende ſmaak, als ze in een goede Grond gegroeit is.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt ſterk.

TABULA VII.

BEURE GRIS. Is een vry groote Peer; van gedaante iets langwerpig, zonder veel gebuikt te zyn, voorts wat hobbelig of bultig, en zomtyds wat ſcheef; haar Schil is ruw, van Koleur geelagtig-grauw, en dun; haar Vleeſch is zagt, zeer zappig, en boteragtig of ſmeltend, waar van ze de Naam voert, en voorts van een zeer geurige, verhevene ſmaak, wordende van veele voor de geurigſte van alle Peeren geagt, invoegen dat als men die altyd, of in allerley *Saiſoenen*, konde hebben, men geen andere begeren zoude.

De Boom maakt ſterk, dog dikwils kwarlagtig Hout-gewas, draagt ſterk, maar is het kankeren bovenmaten onderhevig.

De *Beuré Verde*, welke men in zommige Lyſten genoemt vind, is geen andere zoort, als de zo even beſchrevene, vallende alleen groender van Koleur, en doorgaans niet zo ſmakelyk, het welk buiten twyffel door het Plantzoen, waar op ze geënt is, ontſtaat.

BEURE ROUGE. Verſchilt nergens in van de voorgaande dan in de Koleur, die bruin-rosagtig is, welke verandering ook, na alle gedagten, door de Enting onſtaan is; dog zommige agten deze zoort voor de ſmakelykſte van de *Beurreés*. Deze *Beurreés* aarten wel op *Stam*, dog worden

beter

beter aan *Eſpaliers*, ze ſlagen ook zo wel op *Quee* als op *Wild*; en men bevind, dat die op *Quee* voortkomen altoos wat roſſer van Koleur vallen.

CHASSERY. Is een middelmatig groote Peer; van gedaante volkomen Ey-rond, en het Oog, dat klein is, en de Steel die vry lang is, zyn niet gezonken: haar Schil is iets ruw en dik, van Koleur, ryp zynde, groenagtig-geel, en met bruine groove ſtippen geſtipt en gevlekt; haar Vleeſch is zagt, ſmeltend, zappig, en van een zeer geurige verhevene ſmaak, als ze in een goede drooge Grond, en goede ſtandplaats gegroeit is, maar in vogte ſtyve Gronden deugt ze zelden veel, want dan is ze doorgaans laf van ſmaak en klein; ze aart zo wel op *Stam* als aan het *Eſpalier*, maar aan deze valt ze ongelyk beter.

De Boom maakt goed en ſterk Hout-gewas, en draagt zeer ſterk.

AMBRETTE. Is een middelmatig groote Peer; van gedaante meeſt rond, het Oog is niet gezonken, en de Steel kort; haar Schil is doorgaans wat dik en ruw, op de wyze der *grauwe Renetten*, ros-bruinagtig van Koleur, dog in ligte drooge Gronden wat wit- of bleek-agtiger als in zware vogte; het Vleeſch is zagt, ſmeltend, en van een zeer geurige, zuikeragtige, eenigzints musquerende ſmaak, als ze wel ryp is, zynde dan, buiten tegenſpraak, een van de beſte Peeren in haar tyd; dog om zulks te worden, moet ze noodzakelyk een goede, drooge, losſe Grond hebben, want in vogtige ſtyve Gronden blyft ze onſmakelyk; ze ſlaagt zo wel op *Wilde* als op *Quee-Plantzoen* geënt, en zo wel op hooge als laage *Stam*; het *Eſpalier* voegt haar zeer wel.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt ſterk. Het Hout is wat doornig, gelyk dat van de *Epine d'Hyver*.

LOUISE BONNE. Is een tamelyk groote Peer; van gedaante wat langwerpig en hobbelig, gelykende in gedaante veel na een *St. Germain*, dog valt meeſtentyds wat dikker van Buik; het Oog is weinig gezonken, en de Steel is kort, dik en krom; haar Schil is glad, van Koleur groen, en met het rypen, of als ze eetbaar word, een weinig naar den witten hellende; haar Vleeſch is zeer zagt, ſmeltend, zappig, en van een zoete, aangename geur, als ze in een goede drooge Grond gegroeit is; maar in een natte en ſtyve valt ze wel grooter, dog laf en onſmakelyk. Het *Eſpalier* voegt haar zeer wel.

De Boom maakt goed Gewas, en is ongemeen draagbaar.

BESY D'HERY. Is eene middelmatig groote Peer; van gedaante genoegzaam bol-rond, het Oog en de Steel, die heel lang en dun is, zyn niets gezonken; haar Schil is glad, van Koleur, ryp zynde, groenagtig-wit, of heel bleek-groen; haar Vleeſch is hier te Lande broſch, en wat droog, van een zeer geringe ſmaak, weshalven ze niet anders dient, zelfs niet omtrent *Parys*, dan om te Stoven, daar ze zeer toe geagt word.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt ſterk.

LOUWTJES-PEER. Is een niet zeer groote, vry langwerpige Peer; naar de Steel toe puntig, zonder gebuikt te wezen; haar Schil is iets ruw, van Koleur, grauw- of bleek-bruinagtig, gelyk de *Riet-Peer*, met het rypen wat geelagtig wordende, ze is niet om uit de Hand te eeten, maar een van de beſte voor de Pot, makende een rood Geſtoof, gelyk de *Kamper-Venus*.

De Boom maakt goed Gewas, word groot, en draagt ongemeen ſterk, dat hem te meer waardig maakt om geplant te worden.

BERGAMOTTE SOULERS. Is een tamelyk groote Peer; van gedaante plat-rond, maar niet zo plat als de *Herfſt-Bergamot*, het Oog en de Steel, die, naar proportie van de grootheid der Vrugt, niet zeer lang is, zyn wat gezonken; de Schil is groenagtig-geel, en geſtipt met fyne bruine ſtippen en vlekken; haar Vleeſch is zagt, ſmeltend, zappig, van een geurige zuikeragtige ſmaak, als ze in een goede losſe Grond gegroeit is.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt tamelyk wel.

ANGELIQUE. Kan eene vry groote Peer worden, als ze in een goede Grond groeit, anders word ze matig groot; haar gedaante is rondbuikig, naar de Steel toe, die vry lang is, iets kort puntig en het Oog is matig gezonken; haar Koleur is, ryp zynde, geelagtig-groen, en met bruine fyne ſtippels geſtipt, en ook veeltyds aan de Zons-zyde een weinig bleek-rosagtig-bloezend; haar Vleeſch is iets broſch, zuikeragtig en geurig, als ze wel ryp is, dat ze egter hier te Lande nooit of zelden word, ſchoon ze aan een goede *Eſpalier* ſtaat, derhalven niet raadzaam om te planten, ten ware in een voordeelige Grond en op een goede Standplaats.

De Boom maakt ſchoon Hout-gewas, en draagt ſterk.

MARTIN SEC D'HYVER. Is een matig groote Peer; van gedaante niet zeer langwerpig, en iets gebuikt, naar de Steel toe, die niet lang is, wat dunner wordende; haar Koleur is groen- of grauwagtig-bruin aan de eene zyde, en aan de andere hoog ros-bloezend, veel gelykenisſe hebbende zo in gedaante als Koleur met de *Rousſelet*, maar ze valt doorgaans grooter; haar Vleeſch is broſch, dog zagt genoeg, en van een heel aangename, geurige, eenigzints geparfumeerde ſmaak, als ze in een goede Grond en Standplaats gegroeit, en op *Wild* geënt is, want op *Quee* valt ze dikwils ſteenig.

De Boom maakt ſchoon Gewas, en is zeer draagbaar.

ZUIKEREY. (WINTER-) Is een matig groote Peer; van gedaante rondvallig, naar de Steel toe kortpuntig, en het Oog niet gezonken; haar Schil is wat ruw, van Koleur, ryp zynde, geelagtig-groen, en met ligt-bruine groove ſtippen en vlekken overal geſtipt, zo dat ze 'er wat grauw- of bruin-agtig uitziet, gelykende in de eerſte opſlag veel naar de *Angelique*, maar ze is uitterlyk daar van te onderſcheiden, dat ze wat kleinder valt, het Oog niet gezonken, en de Steel korter is; haar Vleeſch is broſch, zappig genoeg, en van een zuikeragtige, tamelyk geurige ſmaak, als ze in een goede drooge Grond gegroeit is, anders valt ze wat hard en onſmakelyk.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt heel ſterk, zo wel aan het *Eſpalier* als op *Stam*.

Besy de Chaumontel.
Febr: Maart.

St. Germain.
Dec. Jan.

Bergamotte d'Hyver.
Winter-Bergamot.
Febr. Maart.

Foppen-Peer
Poire la Force
Jan. Febr.

Rousselet d'Hyver.
Winter-Rousselet.
Jan. Febr.

Grand Monarque.
Groote Mogol.
Febr. Maart.

Colmar.
Incomparable.
Jan. Febr.

G.H. Knoop del. ad vivum.

J. Folkema. sculp.

TABULA VIII.

BESY DE CHAUMONTEL. Is een vry groote Peer; van gedaante iets langwerpig, dog de eene valt op dezelfde Boom wel wat korter of langer als de andere, voorts meestentyds wat hobbelig, en omtrent het Oog, dat vry diep gezonken is, doorgaans wat kantig of gevoert, en de Steel is niet lang; haar Schil is ruw, van Koleur met bruin-kaneelverwig fyn gevlekt en gestipt op een geelagtige grond, en aan de eene zyde zomtyds iets ros-of purperagtig, veel gelykenisse in gedaante hebbende met een *Bon Chretien*, dog valt iets kleinder; haar Vleesch is zagt genoeg, smeltend, en, wel ryp zynde, van een geurige aangename smaak, zo dat ze voor een van een van de beste late Winter-Peeren naast de *Colmar* gehouden word, die tot nog toe bekend zyn, maar ze is zeer verscheiden in Deugd, volgens de Grond en Standplaats daar ze gegroeit is, passende haar het *Espalier* zeer wel.

De Boom maakt goed Hout gewas, en draagt sterk.

ST. GERMAIN. Is een tamelyk grote Peer, van gedaante vry langwerpig zonder gebuikt te wezen, en doorgaans wat hobbelig en scheef van Gewas, de Steel is kort, en 't Oog weinig gezonken, dog deze Vrugten vallen op dezelfde Boom veeltyds zeer ongelyk van gedaante; de Schil is grof en ruw van aanzien, dog niet dik, van Koleur groen, met het rypen wat geelagtig wordende en is met bruinagtige stippen gestipt; haar Vleesch is zagt, smeltend, vol-zappig, van een zeer geurige verhevene smaak, als ze in een goede droge Grond en goede *Expositie* gegroeit is, in natte styve Gronden blyft ze doorgaans laf en onsmakelyk: Ze moet, om de Vrugten goed te hebben, altyd aan 't *Espalier* op een goede *Expositie* (*Zuid-Oost of Zuid*) geplaatst worden.

De Boom maakt goed Hout-gewas, en draagt zeer wel.

De *geele St. Germain* verschilt nergens in van de vorige, dan dat ze wat geelagtiger van Koleur valt, dog dat buiten twyffel door 't Ent-Plantzoen veroorzaakt is.

FOPPEN-PEER. Is een tamelyk groote Peer; van gedaante dik en iets langwerpig, naar de Steel toe, die redelyk lang is, puntig toelopende; haar Koleur is, ryp zynde, geel, en aan de eene zyde veeltyds wat helder-rood-bloezend, mooi op 't Oog, maar ze dient niet om uit de Hand te eeten, en alleen om te stooven, waar toe ze een van de beste is, makende een rood Gestoof, en derhalven waardig om geplant te worden.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt zeer sterk, weshalven die doorgaans niet heel groot word.

De *rooden Foppen-Peer* verschilt van de beschrevene niet, dan dat ze meer rood-bloezend is, fraai op het Oog, welke min of meerder rood-bloezendheid nergens anders door veroorzaakt word, als door de verschillige Natuuren der Ent-Plantzoenen, als mede van de Standplaats.

KAMPER-VENUS. Deze Peer gelykt by na in allen veel na de voorgaande, maar ze valt wat korter van gedaante, en de Koleur is doorgaans niet zo geel en rood-bloezend; ze dient ook niet om uit de Hand te eeten, maar om te stooven is ze uitnemend, wordende in het stooven rood, zonder 'er iets by te doen, gelyk de voorgaande.

De Boom maakt goed Gewas, draagt sterk, en kan groot worden.

BERGAMOT D'HYVER. Word een vry groote Peer, gelykende in gedaante en Koleur veel na een *gemeene Zomer-* of *Herfst-Bergamot*, maar de Steel is veel langer, en ze valt doorgaans grooter, en in allen zo plat niet; haar Vleesch is zagt, zappig en smeltend genoeg, maar niet zo geurig als de *Herfst-Bergamot*, of als de *Crasane*

De Boom maakt goed Gewas, en draagt redelyk wel.

ROUSSELET D'HYVER. Is een matig groote, iets langwerpige Peer; in groote en gedaante veel gelykenisse hebbende met de *Martin Sec*, en van zommige voor dezelve gehouden wordende, dog ze verschilt daar van in verscheide deelen, als in de Steel, dien ze langer heeft, in de Koleur, en in de smaak; haar Schil is glad, van Koleur groenagtig-geel, als ze ryp is, en zomtyds wat rood-bloezend, maar nooit zo bruin-rood of ros gelyk de *Martin Sec*; haar Vleesch is iets korlig dog zagt genoeg, vol-zappig, en van een heel zuikeragtige geurige smaak, als in een goede Grond gegroeit is, anders valt ze laf en wild van smaak.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt heel wel.

COLMAR. Is een tamelyk groote Peer; haar gedaante is een weinig langwerpig, zonder gebuikt te zyn, by het Oog, dat groot en wat gezonken is, wat platagtig, naar de Steel toe, die kort en dun is, weinig verdunnende, voorts wat oneffen of hobbelig, en scheef van Gewas; dog zy varieert in gedaante op dezelfde Boom, vallende de eene wat korter en platter, de andere wat langwerpiger; haar Schil is glad en dun, van Koleur, groenagtiger-geel, als ze ryp is, en wat fyn gestipt; haar Vleesch is zagt smeltend, zappig, en van een extraordinairis geurige verheven smaak, als ze in een goede Grond gegroeit is; zo dat ze met reeden voor een van de beste Winter-Peeren mag gehouden worden; ze heeft daarenboven die eigenschap, dat ze niet te gelyk ryp, maar de eene naar de andere murv en eetbaar worden, zo dat men 'er 2 à 3 Maanden, van *December* tot *Maart*, van eeten kan; ook eens murv zynde, bederft ze niet ras, maar blyft in die staat lang, zonder te rotten of onsmakelyk te worden: Maar ze moet, om die hoedanigheden te verkrygen, een goede Grond en een goede Standplaats aan het *Espalier* hebben, anders blyft ze by ons dikwils laf en onsmakelyk, gelyk meer andere uitlandsche en andere fyne zoorten.

De Boom maakt goed Houd-gewas, en draagt, wat bejaart geworden zynde, tamelyk sterk.

GRAND MONARQUE. Kan een heel groote Peer, en wel de grootste van alle zoorten worden, dog blyft zomtyds wat kleinder, haar gedaante is dik, rond, ook zomtyds wat hobbelig of oneffen, en naar de Steel toe kortpuntig; haar Schil is glad, grof van aanzien, en dik, van Koleur,

ryp zynde, bleek-groenagtig, en zomtyds, dog zelden een weinig rood-bloezend; haar Vleesch is grof en korlig, en ze dient niet uit de Hand te eeten, maar om te Stooven of te Braden is ze exellent, en een van de beste, te meer om dat ze groot is, en weinige de Pot vullen.

De Boom maakt goed, sterk, en grof Gewas, en draagt zeer sterk, weshalven waardig is geplant te worden, te meer, om dat de Vrugt groot en oogzienlyk is, en weinige de Mande en Schotel vullen.

Nota. Men moet deze Peer niet met de *Winter-Gratiole* verwarren, gelyk zommige doen, want ze zyn zeer verscheiden in gedaante, dewyl de *Winter-Gratiole* langwerpiger, hobbeliger, en niet zo kortpuntig is, gelykende veel naar een *Bon Chretien d'Hyver*, maar het is ook een Stoof-Peer.

AANMERKING.

NA dat we de Beschryvingen der APPELS EN PFEREN volbragt hebben, zo zullen we nu twee Registers daar van laten volgen, niet alleen om dezelve onder de voorgemelde Namen, elk op zyn plaats, te kunnen vinden, maar ook volgens andere Meer-namen, waar mede dezelve op differente Plaatzen genoemt worden; en het welk niet anders als zeer nuttig zyn kan, om de Meer-namen (*Synonyma*) te weten, voor zo ver ze ons bekent geworden zyn.

SYNONYMISCH

SYNONYMISCH OF MEER-NAMIG REGISTER EN BLADWYZER VAN DE VOORHEEN BESCHREVENE APPELS.

Pag.

A.

Aagt, zie Kroon-Appel.
Aagt (Engelſche), zie Kroon-Appel.
Aagtje (Enkhuizer), zie Enkhuizer Appel.
Angelier-Appel. - - - 14
Anys-Appel, zie Fenouillet.
Apis. Pomme d'Apis. - - - 15
Apis rouge. - - - - 15
Aurea Libertas. - - - - 13

B.

Bardin, zie Courtpendu.
Baſtaard-Kroon, zie Kruis van Gelder.
Bellefleur. Lange Bellefleur. Dubbelde Bellefleur. - - - - 11
Bellefleur (Reinette-), zie Pomme Madame.
Bellefleur (Ronde), zie Pomme Madame.
Belleſleur (Zoete), zie Dolphyn.
Binder-zoet, zie Zoete Holaart.
Blanke Rabauw, zie Bloem-Zuur.
Blanke Renet, zie Renette.
Blanke Zoete, zie Zilverling.
Beyer Belleſleur, zie Zuiker-Appel.
Bloem-Zoete, (Zomer- of Herfſt-). Hollandſche Zoete. Goede Zoete. Kandy Zoete. - - - - 5
Bloem-Zoete (Winter-). Winter goede Zoete. - - - - - - 10
Bloem-Zoete (Witte). - - - 6
Bloem-Zuur. Blanke Rabauw. - 8
Borsdorffer-Appel. Witte Leipziger. Reinette Batarde. - - - - 13
Borsdorffer-Appel (Vroege). Langſtelige Borsdorffer. - - - *ibid.*
Bramboos-Appel, zie Gulderling.
Brand-Appel. - - - 8
Brand-Appel (Zoete). Brand-Zoete. - 8
Bruindeling. Bruindert. Zwart-gat. - 11

C.

Calville Blanche d'Eté. Witte Zomer-Calville 4
Calville Blanche d'Hyver. Witte Winter-Calville. Calville Blanche à cotes. 15
Calville rouge d'Eté. Rode Zomer-Calville. 4
Calville rouge d'Automne. Rode Herfſt-Calville Herfſt-Preſent. Gelders-Preſent. 6
Calville rouge d'Hyver. Rode Winter-Calville. Sanguinole. Calville Sanguinole. Calville musqué. Calville rouge en dedans & dehors. - - - 14
Calville d'Automne rayé, zie Framboos-Appel.
Caracter-Appel, zie Drap d'Or.
Caroline d'Angleterre, zie Engelſche Carolyn.
Citroen Appel (Zomer- of vroege). Tafel-Appel. - - - 4
Citroen-Appel (Winter-). Limoen-Appel. 12
Coleur de Chair, zie Kroon-Appel.
Courtpendu gris. Grauwe Korpendu. Reinette Courtpendu. Bardin. Pomme de Bardin. Goslingaſe Reinet. - 14
Courtpendu rouge. Courtpendu roſaar. Reinette Courtpendu rouge. Rode Korpendu. - - - - 14
Courtpendu blanc. Witte Korpendu. 14
Courtpendu (Zoete). - - 11
Cuiſinot, zie Kroon-Appel.

D.

Dantziger Kant-Appel. Kant-Appel. Rode Kant-Appel. - - - 7
Doeke Martens. - - - 6
Dolphyn. Zoete Dolphyn, Dolphyn triomphant. Zoete Bellefleur. Zoete Pigeon. Zoete Paſſe-Pomme. - - 5
Dragonder Appel, zie Wyn-Appel.
Drap d'Or. Reinet Drap d'Or. Caracter-Appel. - - - 14
Duif-Appel, zie Pigeon.
Dubbelde Griet, zie Griet.
Dubbelde geele Renet, zie Krappe-kruin.
Dubbelde grauwe Renet, zie Reinette.
Dubbelde roode Paradys, zie Paradys.

E.

Engelſche Aagt, zie Kroon-Appel.
Engelſche Carolyn. Carolyn d'Angleterre. Karlyn-Appel. Preſent Rojal d'Eté. Zomer-Preſent. - - - 5
Engelſche Konings of *Kings-Pepping*, zie Parmain.
Engelſche Paradys, zie Vrouwtjes-Appel.
Engelſche Pepping, zie Parmain, en Pepping.
Engelſche Goud-Pepping, zie Pepping d'Or.
Enkhuizer Appel. Enkhuizer Aagje. Enkhuizer Maagt. Tryn-weuwſter. 16
Enhuizer Appel (Zoete). 16
Erveling (Zomer- of Herfſt-). Hondert merk. 16

Pag.
Erveling (Winter-). . . 16
Erveling (Zoete). . . . 9
Eyer-Appel. Weyburger. . 8

F.

Fenouillet. Pomme d'Anis. Anys- of Venkel-Appel. Gorge de Pigeon. . 12
Fenouillet douce. Zoete Anys- of Venkel-Appel. . . . 12
Framboos-Appel. Calville d'Automne rayé. Geſtreepte Herfſt Calville. - 5
Framboos-Appel (Winter), zie Gulderling.
Franſche Gulling, zie Gulderling.
Franſche Noble, zie Princeſſe noble.
Franſche Rabauw, zie Reinette.
Franſche Renet, zie Reinette.
Fyne Kroon, zie Kroon-Appel.
Fyne Gulling, zie Gulderling.

G.

Geele Gulling, zie Gulderling.
Geele Renet, zie Reinette.
Gelders Kruis, zie Kruis van Gelder.
Gelders Preſent, zie Calvilie.
Goede Zoete, zie Bloem-Zoete.
Gorge de Pigeon, zie Fenouillet.
Goslingaſe Kruidling, zie Kruid-Appel.
Goslingaſe Renet, zie Courtpendu.
Goud-Appel. zie Gulderling.
Goud-Appel, zie Peppin d'Or.
Goud-Pepping, zie Peppin d'Or.
Goudelings-Pepping, zie *ibid.*
Goud-Renet, zie Reinette d'Or.
Grauwe Gulling, zie Gulderling.
Grauwe Zoete. Grauwe Hol-Zoete. Hol-Zoete. Vlaamſche Zoete. . 10
Grauwe Peer-Zoete, zie Peer-Zoete.
Grauwe Renet, zie Reinette.
Griet (Enkelde). Zwolſe Griet. Zeeuwſe Griet. . . . 8
Griet (Dubbelde). . . 15
Griet (Roomſche). . . 15
Groene Renet, zie Reinette.
Gulden Pepping, zie Peppin d'Or.
Gulderling (Geele). Fyne Gulderling. Enkelde Gulling. Goud-Appel. - 10
Gulderling (Grauwe). Fyne grauwe Gulling. Enkelde grauwe Gulling. . 10
Gulderling (Dubbelde grauwe). . 10
Gulderling (Rode). . . . 6
Gulderling (Franſche). . . 7
Gulderling Zeeuwſche, zie Vrouwtjes-Appel.
Gulderling (Zoete). . . 10
Gulderling (Spaanſche). Winter Framboos-Appel. Bramboos-Appel. . 15

H.

Heer-Appel. Groote Heer-Appel. Groote Prinſen-Appel. Preſent rojal d'Hyver. Winter-Preſent. . . 8
Herfſt-Preſent, zie Calville rouge.
Holaart, zie Zoete Holaart.
Hollandſche Aagt, zie Kroon-Appel.
Hollandſche Pepping, zie Pomme Madame.
Hollandſche Zoete, zie Bloem-Zoete.
Hol-Zoete, zie Grauwe Zoete.
Hondertmerk, zie Erveling.

I. J.

St. Jacobs-Appel, zie Kruid-Appel.

Pag.
St. Jans-Appel, zie Paradys-Appel.
Joopen. Rode Joopen. Rode Zuure Joopen. 4
Joopen (Rode Zoete). Rode Zoete Pepping. 8
Joopen (Witte Zoete). Zoete Neven. Water-Zoete. - - - 9
Juffers-Appel, zie Kruid-Appel.
Juffers-Kruidling, zie Kruid-Appel.

K.

Kaas-Appel, zie Kantjes.
Kandy Zoete, zie Bloem-zoete.
Kanneel Zoete, zie Zoete Holaart.
Kant-Appel, zie Dantziger Kant-Appel.
Kant-Ribbert, zie Ribbert.
Kantjes-Appel. Zieppel-Appel. Kaasjes-Appel. 10
Kantjes-Appel (Zoete). . . 10
Karlyn-Appel, zie Engelſche Carolyn.
Keizers Zoete, zie Peer-Zoete.
Konings-Pepping, zie Parmain.
Korpendu, zie Courtpendu.
Krappe-Kruin. Dubbelde geel Renet. Pomme durant. . . . 13
Kroon-Appel. Fyne Kroon. Aagt-Appel. Engelſche of Hollandſche Aagt. Lekkerbeetje. . . . 10
Kroon-Appel (Rode). Rode Kroon. Rode Aagt. Tulp-Kroon. . . 10
Kroon-Appel (Zomer-). Zomer-Aagt. Cuſinot d'Eté. Cuſinot tulpé. Quiſinot. Coleur de Chair. Tarw-Appel. . 5
Kroon-Appel. (Zoete). Zoete Aagt.
Kroon-Appel (Baſtaard-), zie Kruis-Appel. 11
Kruid-Appel (Enkelde). Vroege Kruid-Appel of Kruideling. . . . 4
Kruid-Appel (Dubbelde). Goslingaſe Kruidling. 4
Kruid-Appel (Witte). St. Jacobs Appel. Lange Witte Appel. . . 4
Kruid-Appel (Laoweris-). Sneeuw-Appel. 4
Kruid-Appel (Juffers-). Juffers-Kruidling. Juffers-Appel. . . . 7
Kruis-Appel. Kruis-Appel van Gelder. Gelders Kruis. Baſtaard-Kroon. Baſtaard-Aagt. . . . 7
Kruis-Appel (Rode). Rood Gelders Kruis. Rode Baſtaard-Kroon of Aagt. . 7

L.

Lange witte Appel, zie Kruid-Appel.
Lauweris Kruid-Appel, zie Kruid-Appel.
Lekkerbeetje, zie Kroon-Appel.
Limoen Appel, zie Citroen-Appel.
Litle Pepping, zie Peppin d'Or.

M.

Merveile Parmain, zie Parmain.

N.

Naantjes-Appel, zie Paradys.
Nel Guin. 13
Nobleſſe, zie Princeſſe Noble.
Nonpareille, zie Reinette.
Notre Dame, zie Vrouwtjes-Appel.

O.

Oranje-Appel. Engelſche Oranje-Appel. 11

Pag.

P.

Paaſch-Appel. . . 5 15
Paradys-Appel (Witte Zomer). Vroege Paradys Appel. St. Jans Appel. Naantjes Appel. . . . 7
Paradys-Appel (Rode Zomer). Rode St. Jans- of Naantjes-Appel. . 15
Paradys-Appel (Vroege Zoete).
Paradys-Appel (Enkelde rode Winter).
Paradys-Appel (Dubbelde rode Winter).
Paradys-Appel (Enkelde), zie Vrouwtjes-Appel.
Parmain d'Eté. Zomer- of Herfſt-Parmain. Peppin Parmain d'Eté. Zomer- of Herfſt-Parmain-Pepping. . . 5
Parmain d'Hyver. Pepping Parmain d'Hyver. Winter-Parmain. Winter Parmain-Pepping. Peppin-Parmain d'Angleterre. Engelſche Parmain-Pepping. Grauwe of blanke Pepping van der Laan. Peremenes. Zeeuwſche Pepping. . 14
Parmain rojal. Parmain rojal de longue dureé. Engelſche Konings- of Kings-Pepping. Merveille-Parmain. Dubbelde Parmain. 16
Paſſe-Pomme, zie Pigeon.
Paſſe-Pomme (Zoete), zie Dolphyn.
Peer-Zoete (Grauwe). Keizers-Zoete. Zoete van Dekker. Pomme-poire. . 5
Peer-Zoete (Blanke). . . 5
Pepping of Pepling. Witte Pepping. Blanke Pepping. . . . 9
Peppin d'Angleterre, zie Parmain.
Pepping (Engelſche), zie Parmain, en Peppin d'Or.
Pepping (Grauwe). . . .
Pepping (Hollandſche), zie Pomme Madame.
Pepping d'Or. Goud-Pepping. Goudelings-Pepping. Gulden Pepping. Engelſche Goud-Pepping. Litle Pepping. Pomme d'Or. Goud-Appel. . . 13
Pepping Parmain, zie Parmain.
Pepping (Rode). . .
Pepping (Rode Zoete), zie Joopen.
Pepping van der Laan, zie Parmain.
Perennenes, zie Parmain.
Pigeon. Duif Appel. Paſſe-Pomme. 14
Pigeon (Bonte). Paſſe-Pomme Panaché. Pomme de Jeruſalem. . 14
Pigeon (Zoate), zie Dolphyn.
Pepping of *Pipling*, zie Pepping.
Pomme d'Apis, zie Apis. 15
Pomme d'Or, zie Peppin d'Or.
Pomme douce. . . . 7
Pomme durant, zie Krappe-kruin.
Pomme de Jeruſalem, zie Pigeon.
Pomme Madame. Wyker-Pepping. Hollandſche Pepping. Ronde Bellefleur. Reinette Bellefleur. . . 15
Pomme de Palæſtina. . . . 4
Pomme Poire, zie Peer-Zoete.
Pomme-Roſe. Pomme-Roſe de France. Franſche Roos-Appel. . . 8
Preſent rojal d'Eté, zie Engelſche Carolyn.
Preſent rojal d'Hyver, zie Heer-Appel.
Preſent (Gelders), zie Calville rouge.
Preſent (Zomer-), zie Engelſche Carolyn.
Preſent (Herfſt-), zie Calville rouge.
Preſent (Winter-), zie Heer-Appel.
Prinſent-Appel (Grote), zie Heer-Appel.
Princes-Appel. 6
Princes-Appel (Zoete.) . . . 6

Pag.

Princeſſe Noble. Franſche Noble. Pomme Noblesſe. . . . 9

Q.

Quiſinot, zie Kroon-Appel.

R.

Rabauw. Grauwe Rabauw. . 9
Rabauw (Blanke), zie Bloem-zuur.
Renet van Aizema. . . 12
Renette blanche. Reinette triumphante. Witte Renet. Blanke Renet. Witte Franſche Renet. Witte Renet met ſtippen. 11
Reinette griſe. Grauwe Renet. Grauwe Franſche Renet. . . . 12
Reinette Franche. . . 12
Renette jeaune. Geele Renet. Geele Franſche Renet. . . . 12
Reinette doré. Gout Renet. Reinet tulipe. Tulp Renet. . . 13
Reinette Griſe musqué. Zoete grauwe Renet. Zoete Franſche Renet. . . 16
Reinette Montbron. . . 13
Reinette non pareille. Pomme non pareille. 12
Reinette verde. Groene Renet. Groene Franſche Renet. . . . 11
Renet van Zorgvliet. . . . 13
Renet (Zoete geele of geel-grauwe). Zoete Goud Renet. . . . 16
Reinette batarde, zie Borsdorffer.
Reinette Bellefleur, zie Pomme Madame.
Reinette Drap d'Or, zie Drap d'Or.
Kenet (Geele Dubbelde), zie Krappe Kruin.
Renet van Goslinga, zie Courtpendu.
Ribbert, of Ribling. Zuure Ribbert. Zuure Kant-Ribbert. Witte Ribbert of Ribbling. 14
Ribbert of Ribling (Zoete). Zoete Kant-Ribbert. . . . 7
Rode Calville, zie Calville.
Rode Gulling, zie Gulderling.
Rode Kroon, zie Kroon-Appel.
Rode Kruis, zie Kruis-Appel.
Rode Pepping, zie Peppin.
Rode Wyn-Appel, zie Wyn-Appel.
Roomſche Griet, zie Griet.
Roos-Appel. 5
Roos-Appel (Franſche), zie Pomme-Roſe

S.

Sanguinole, zie Calville.
Silverling (Witte Zoete. Witte Zoete, of blanke Zoete. . . 5
Silverling (Geele Zoete). . . 11
Spaanſche Gulling, zie Gulderling.
Striepeling (Zomer-). . . 8
Striepeling (Herfſt-). . . 5
Striepeling (Winter-). . . 9
Striepeling (Zoete). . . 9
Suiker-Appel. Bleyer Bellefleur. . 6
Swaan-Appel. . . . 6
Swaan-Appel (Zoete). . . 6
Syden Hemmetje. . . . 6

T.

Tafel-Appel, zie Citroen-Appel.
Tarw-Appel, zie Kroon-Appel.
Trynweutwſter, zie Enkhuizer.
Tulp-Kroon, zie Kroon-Appel.

Pag.

V.

Veentjes-Appel. Veen-Appel. 13
Veentjes-Appel (Zoete). Veen-Zoete. 13
Venkel-Appel, zie Fenouillet.
Vlaamſche Zoete, zie Grauwe Zoete.
Vrouwtjes-Appel. Pomme Notre Dame. Zeeuwſche Gulling of Gulderling. Engelſche-Appel.

W.

Witer Zoete, zie Joopen.
Wildjes-Appel. 11
Winter-Preſent, zie Heer-Appel.
Witte Calville, zie Calville.
Witte Leipziger, zie Borsdorffer.
Witte Platte. Witte. Witling. 8
Witte Renet, zie Reinette.
Witte Ribbert, zie Ribbert.
Witte Zoete, zie Silverling.
Witte Wyn-Appel, zie Wyn-Appel.
Witting, zie Witte Platte.
Wyburger, zie Eijer-Appel.
Wyker Pepping, zie Pomme Madame.
Wyn-Appel (Witte). Grote Wyn-Appel. 11
Wyn-Appel. (Rode). Dragonder-Appel. 11

Pag.

Z.

Zeeuwſche Griet, zie Griet.
Zeeuwſche Gulling, zie Vrouwtjes-Aphel.
Zeeuwſche Pepping, zie Parmain.
Zeeuwſche Zoete, zie Zoete Bobbert.
Zieppel-Appel, zie Kantjes-Appel. 10
Zoete Aag, zie Kroon Appel.
Zoete Bellefleur, zie Dolphyn. 7
Zoete Bobbert. Zeeruwſche Zoete. 9
Zoete van Dekker, zie Peer-Zoete.
Zoete Dolphyn, zie Dolphyn.
Zoete Holaart. Holaart. Binder-Zoete. Kanneel-Zoete 11 6
Zoete Neeven, zie Joopen.
Zoete Pigeon, zie Dolphyn.
Zoete Venkel-Appel, zie Fenouilet.
Zon-Appel. (Zuure). 8 9
Zon-Appel. (Zoete). 9
Zomer Aagt, zie Kroon-Appel.
Zomer-Calville, zie Calville.
Zomer Gulling, zie Gulderling.
Zomer Kroon, zie Kroon-Appel.
Zomer-Parmain, zie Parmain.
Zomer Preſent, zie Engelſche Carolyn.
Zwartgat, zie Brundeling. 11
Zwolſche Griet, zie Griet.

SYNONYMISCH OF MEER-NAMIG REGISTER EN BLADWYZER VAN DE VOORHEEN BESCHREVENE PEEREN.

Pag.

A.

Abraham Katelyne Peer, zie Citron de Sirene.
Admiraal. . . . 23
Admiret roux, zie Oignonnet.
Ambleuſe, zie Beurré.
Amboiſe, zie Beurré.
d'Ambre (Poire), zie Muſcât Robert.
Ambre gris, zie Ambrette.
Ambrette d'Hyver. Ambrette griſe. Ambre gris. Belle Gabrielle. Trompe-Valet. 26
Ananas-Peer. . . . 18
Angelique. Angelique de Bordeaux. St. Martial. . . . 26
Angleterre, zie Poire d'Angleterre.
Angoiſe, zie Bon Chretien.
d'Anjou, zie Beurré.
Apothekers-Peer, zie Bon Chretien.
Auguſt-Peer, zie Poire d'Oeuf.
d'Averat, zie Robine.

B.

Beau Preſent, zie Epargne.
Belle fertile, zie Gezegende Peer.
Belle Fille, zie Mooije Neeltje.
Belle Gabrielle, zie Ambrette.
Bellisſime, zie Vermillon.
Bergamotte d'Eté. Zomer- of Vroege-Bergamot. Dubbelde of groote Bergamot. 19
Bergamotte d'Automne. Herfſt- of Late-Bergamot. Hollandſche Bergamot. Soppige Groentje. Maatjes-Peer. Heere Peer. 19
Bergamotte Craſane. Craſane. Beurré plat. 19
Bergamotte doreé. Bergamotte musqué. 23
Bergamotte d'Hyver. Bergamotte de Paques. Winter Bergamot. La Grilliere. 27
Bergamotte panachéé, zie Bergamotte ſuiſſe.
Bergamotte Soulers. . . . 26
Bergamotte ſuiſſe ronde. Bergamotte panacheé, ou marbreé. Bonte Bergamot. 20
Bergamotte ſuiſſe longue. Verte longue panacheé. Verte longue ſuiſſe. Poire brodeé. Bonte of geſtreepte lange Bergamot. 21
Bergamotte tardivé, zie Colmar.
De Berny, zie Parfum.
Beſtevaars-Peer, zie Winter-Gratiole.
Beſy de Chaſſery, zie Chaſſery.
Beſy de Chaumontel. Poire de Chaumontel. Beurré d'Hyver. Winter-Beurré. Winter-Boter-Peer. . . 27

Pag.

Beſy de Hery. Beſiderie. Carwey-Peer. 26
Beſy de Landry, zie Chaſſery.
Beurré blanc. Beurré blanc hatyf. Witte of blanke Beurré. Poire Monſieur. Poire Seignore. Poire de Neige. Poire à courte queúe. Poire St. Michel. Michel Doyenné. Gros Doyenné. La bonne Ente. Citron de Septembre. Grote of blanke Doyenné Herfſt- Citroen-Peer. Herfſt- Goud Peer. Franſche Canneel, *in Flaanderen*. Valencia. . 29
Beurré gris, ou verd. Grauwe, of groene Boter Peer. Poire de Vendome. .
Beurré rouge. Beurré roux. Beurré d'Or. Beurré d'Anjou. Beurré d'Amboiſe. Beurré d'Ambleuſe. Poire d'Amboiſe. Iſambert. Yſambert le bon. Giſambert. Rode of roſſe Boter-Peer. . . 25
Beurré d'Angleterre, zie Poire d'Angleterre.
Beurré d'Aout, zie Bruſſelſe.
Beurré d'Aout ronde, zie Fondante.
Beurré (Engelſche), zie Poire d'Angleterre.
Beurré hatif, zie Fondante.
Beurré d'Hyver, zie Beſy de Chaumontel.
Beurré (Zomer-), zie Bruſſelſe.
Blanke Beurré, zie Beurré blanc.
Blanquet, zie Suikerey.
Bloed-Peer, zie Granaat-Peer.
Bon Chretien d'Eté. Safran d'Eté. Zomer Bon Chretien. Zomer Safraan-Peer. Gratiole d'Eté. Gracioli di Roma. Zomer-Gratiole. Brabantſe Gratiole. Suykerkandy-Peer. Kanjuweel. Kruid-Kanjuweel. Marſepein-Peer. Malvaſier-Peer. Schagermaagd. Apothekers-Peer. Canelle. Kanneel Peer. . . . 22
Bon Chretien d'Automne. Bon Chretien d'Eſpagne. Safran d'Automne. Gratiolé d'Automne. De Janvry. Preſident d'Eſpagne. Herfſt Bon Chretien. Herfſt Safraan-Peer. Herfſt Gratiole. Van Dyks Peer. . . . 19
Bon Chretien d'Hyver. Poire d'Angoiſe. Winter-Bon Chretien. Anguiſſe-Peer. . 19
Boter-Peer, ſie Beurré gris, en Beſy de Chaumontel.
Bourdon. Bourdon muſque. Gros Muſcat rond. 23
Brabantſe Gratiole, ſie Bon Chretien.
Brederau, zie Suikerey.
Brodeé (La), zie Bergamotte ſuiſſe.
Bruſſelſe Peer. Poire Madame. Madame de

Pag.

France. Franſe Madam. Supreme. Beurré d'Aout. Zomer-Beurré. Poire de Figue. Mouille-bouche d'Eté. Windſorſe Peer. 18

C.

Callabas muſqué. Calbas-Peer. Poire de Venus. . . . 21
Calmer-Peer, zie Kalmer.
Canelle, zie Bon Chretien.
Canneel-Peer (*Franſe*), zie Fondante.
Carwey-Peer, zie Beſy d'Hery.
Caſſolette. Muſcat verd, *en Poitou*. Tate-Ribaut, *en Anjou*. Friolet. Poire de Sillerie. Verdaſſe. . . 23
Caule ſoif, zie Fondante.
Chaſſery; L'Echaſſery. Beſy de Chaſſery. Beſy de Landry. Beſy d'Hery-Landry. Verde longue d'Hyver. Jagt-Peer. . 26
Chaumontel, zie Beſy de Chaumontel
Cher à Dames. Cher à Dame ronde. Cher à Fille. Poire de Prince. Prinſe-Peer. Rouſſelet d'Anjou. Dubbelde Muſcadelle Madera-Peer. Milan rond. . 24
Citron de Carmes, zie St. Magdalene.
Citron de Septembre, *ou d' Automne*, zie Beurré blanc.
Citron de Sirene. Citroen-kolcurs Peer. Vroege Hagenaar. Vroege Wyn-Peer. Vroege Katelyne. Abraham-Katelyne. 23
Colmar. Kolmer-peer. Roskammer peer. Bergamotte tardive. Poire. Manne. Incomparable. . . . 27
Colmer-Peer, zie Kalmer.
Commandeurs-Peer, zie Kalmer.
Coule-ſoif, zie Fondante.
Craſane, zie Bargamotte Craſane.
Cuiſe Madame. Poire de Rives. Poire de Fuſeé. . . . 23
De Cypre, zie Oignonnet.

D.

Dantziger Peer, zie Kalmer.
D'Averat, zie Robine.
Diamant Peer. . . . 21
Doyenné, zie Beurré blanc.
Duc de la force, zie Foppen-Peer.
Dyks Peer (*Van*), zie Bon Chretien.

E.

Ecarlate, zie Orange Muſqué.
Endegeeſter, zie Grand Monarqué.
Engelſche Beurré, zie Poire d'Angleterre.
Engelſe Koningin. . . 21
L'Echaſſery, zie Chaſſery.
L' Epargner St. Samſon. Beau Preſent. . 23
Epine d'Hyver. . . . 25
Eyer-Peer, zie Poire d'Oeuf.

F.

Faſen-Peer, zie Foppen Peer.
Figue (*Poire de*), zie Bruſſelſe.
Fin-Or d'Eté, zie Fondante.
Fleur de Guigne, zie Poire ſans Peau.
Floris hey Peer, zie Grand Monarque.
Fondante. Fondante de Breſſe. Beurré hatyf. Beurré d'Aout ronde. Coule-foif. Inconnue de Cheneau. Franc rojal d'Eté. Fin-Or d'Eté. Gros. Micet d'Eté. Franſe Canneel-Peer. . . 21

Pag.

Foppen-Peer. Faſen-Peer. Duc de la Force. Poire la force . . . 27
Franc rojal d'Eté, zie Fondante.
Franſe Canneel, zie Beurré blanc.
Franſe Canneel, zie Fondante.
Franſe Keyſerin, zie St. Magdalene.
Franſe Madame, zie Bruſſelſe.
Friolet, zie Caſſolette.
Frontignac-Peer.
Fuſeé, zie Cuiſſe Madame. . . 8

G.

St. Germain. Inconnue de la Fare. Poire de l'Artiloire. . . . 27
St. Germain (Geele). Kent-Peer.
Gezegende Peer. Poire benite. Belle Fertile. Petite fertile. Iargonelle d' Automne. Mont-Dieu. . . 24
Gezegende-Peer, (*Franſe*), zie Muscat-Robert.
Giſambert, zie Beurré.
Giſambert, zie Poire d'Angleterre.
Goud-Peer. Poire d'Or d'Eté. . . 18
Goud-Peer, (*Herfſt-*), zie Beurré Blanc.
Gracioli, zie Bon Chretien.
Granaat Peer. Bloed Peer. Sanguinole. . 24
Grand Bretagne. . . . 19
Grand Monarque. Grote Monarch. Grote Mogol. Grote Tamerlan. Poire de Livre. Pond-Peer. Gratiole ronde. Ronde Winter Gratiole. Endegeeſter Peer. Florus-hey-Peer. Ysbout-Peer. . 27
Grand Muſcat, zie Muſcat Robert.
Gratiole, zie Bon Chretien.
Gratiole (*Ronde*), zie Grand Monarque.
Gratiole (*Lange*), zie Winter-Gratiole.
Gratioſe, zie Gratiole.
Grauwe Beurré, zie Beurré gris.
Grauwe Suykerey of *Suiker-Peer*, zie Suikerey.
Grelliere, zie Bergamotte d'Hyver.
Gros Blanquet, zie Suikerey.
Gros Micet d' Eté, zie Fondante.
Gros Muſc, zie Orange.
Gros Muscat, zie Robine.
Gros Muſcat rond. zie Bourdon.
Grote Mogol, of *Grote Tamerlan*, zie Grand Monarque.
Grote Monarch, zie Grand Monarqué.

H.

Hallemine. Hallemine bonne. Ongeënte Peer. 19
Heere-Peer, zie Bergamot.
Hoe langer hoe liever. Schone Vrouw. Hoere-Peer. Tysjes-Peer . . 21
Hoere-Peer, zie Hoe langer hoe liever.
Honing-Peer, zie Suikerey.
Honville, zie Robine.

I.

Jagt-Peer, zie Chaſſery.
Janvry, zie Bon Chretien
Jargonelle, Poire de Joſeph. . 23
Jargonelle d' Automne, zie Gezegende Peer.
Jmperatrice, zie St. Magdalene.
Jncomparable, zie Colmar.
Jnconnue de Cheneau, zie Fondante.
Jnconnue de la Fare, zie St. Germain.
Jſambert, zie Beurré.

K.

Kalmer-Peer. Grote Kalmer. Kalmer-Peer van Dantzig. Dantziger Peer. Dubbelde Keizerin. Witte Keizerin. Commandeurs

Pag.
deurs-Peer. . . . 20
Kamper-Venus. Kamper-Peer. . 27
Kanjuweel, zie Bon Chretien.
Kanneel-Peer, zie Fondante.
Kanneel-Peer, zie Bon Chrètien
Karwey-Peer, zie Besy d'Hery.
Katelyne, zie Citron de Sirene.
Keet-Peer, zie St. Germain.
Keizerin (Enkelde). Zoete Keizerin. Lange Keizerin. . . . 23
Keizerin (Dubbelde), zie Kalmer-Peer.
Keizerin (Franſche), zie St. Magdalene.
Keizerin (Witte), zie Kalmer.
Kley-Peer, zie Suikerey.
Kolmar, zie Colmar.
Kolmer, zie Kalmer-Peer.
Konings Zoon-Peer, zie Poire d'Angleterre.
Kruid-Kanjuweel, zie Bon Chretien.

L.

Laagſtaart. Rotteſtaart. . . 24
Louiſe bonne. . . . 26
Louwtjes-Peer. Bruine Louwtjes-Peer . 26

M.

Maatjes-Peer, zie Bergamotte.
Madame (Poire), zie Bruſſelſe.
Madera-Peer, zie Cher â Dames.
St. Magdelene. Poire Magdalene. Magdalene-Peer. Imperatrice. Keizerin. Franſche Keizerin. Citron de Carmes. . 17
Malvaſier-Peer, zie Bon Chretien.
Manne (Poire), zie Kolmar.
Marquis d'Hem, zie Poire ſans peau.
Marquiſe. Markiſinne. . . 25
Marſepein-Peer, zie Bon Chretien.
St. Martial, zie Angelique.
Martin Sec d'Hyver. Martin Sec de *Provence*, ou de *Champagne*. . . 26
Meloen-Peer. . . . 18
Meſſire Jean gris, & doré. . . 19
Micet d'Eté (Gros), zie Fondante.
St. Michel, zie Beurré blanc.
Mogol, zie Grand Monarque.
Milan jeaune, zie Mouille bouche.
Milan rond, zie Cher â Dames.
Moye Neeltje. Belle Fille. Belle Pucelle. 17
Monſieur (Poire de), zie Beurré blanc.
Mont-Dieu, zie Gezegende Peer.
Mouille bouche d'Eté, zie Bruſſelſe.
Mouille bouche d'Automne, zie Verde longue.
Muſc d'Eté, zie Orange.
Muſc d'Hyver, zie Orange.
Muſcadel-Peer, zie Muſcat.
Muſcadel-Peer (Dubbelde), zie Cher â Dames.
Muſcadille (Groſſe), zie Vermillon.
Muſcat l'Allemand. . . 25
Muſcat d'Averat, zie Robine.
Muſcat d'Ete, ou d'Aout, zie Robine.
Muſcat Fleury. Muſcat â longue queue d'Automne. . . . 23
Muſcat a longue queue, en Touraine, zie Rousſeline
Muſcat (Petit). Petit Muſque d'Orleans. Muſcadille. Muſcadel-Peer. Sept en gueule. Seven op eenen. . 17
Muſcat Robert. Grand Muſcat. Gros Muſqué. Poire a la Reine, *de France*. Gezegende Peer. Poire d'Ambre. La Princeſſe. Pucelle de Xaintogne. . 22
Muſcat (Gros), zie Bourdon.
Muſcat rouge, zie Vermillon.
Muſcat Verd, zie Caſſolette.
Muſcat d'Anjou, zie Suikerey.

N.

Neige (Poire de), zie Beurré blanc.
St. Nicolaas-Peer, zie Suikerey.

O.

Octobers Zuiker Peer, zie Suikerey.
Oeuf, zie Poire d'Oeuf.
Oignonnet (Gros). Oignonnet muſqué. Admiret roux. Roi d'Eté. Roi roux. Poire de Cypre. . . . 18
Ongeënte-Peer, zie Hallemine bonne.
Orange verde, ou jeanne. Orange plat. Orange Peer Gros Muſc, ou Muſqué d'Eté 22
Orange rouge. Rode Oranje-Peer. Oranje geblooſt, of geblooſte Oranje-Peer. Gros Muſc., ou Muſqué d'Eté rouge. Ecarlate. Orange d'Ecarlate. . 22
Orange muſquée. Orange muſquée d'Eté. Orange commune. Petite Orange. Orange ronde. Orange griſe. Ordinairis Orange-Peer. Orange verde. . . 21
Ovale, zie Poire d'Oeuf.

P.

Parfum d'Eté, ou d'Aout. Poire de Berny. 22
Perdreau muſqué, zie Rousſelet.
Perle (Poire de), zie Suikerey.
Petite Fertile, zie Gezegende Peer.
Poire d'Ambre, zie Muſcat Robert.
Poire de L'Artilloire, zie St. Germain.
Poire d'Angleterre. L'Angleterre. Beurré d'Angleterre. Engelſche Beurré of Boter-Peer. Giſambert. Engelſche Giſambert. Zoon-Peer. . 24
Poire benite, zie Gezegende Peer.
Poire a courte queue, zie Beurré blanc.
Poire la Force, zie Foppen Peer.
Poire de Fuſeé, zie Cuiſe Madame.
Poire de Livre, zie Grand Monarque.
Poire Manne, zie Colmar.
Poire d'Oeuf. Ovale. Eijer-Peer. Auguſt-Peer. . . . 20
Poire ſans peau. Poire ſans peau d'Eté. Peer zonder Schil. Fleur de Guigne Rousſelet hatif. Vroege Rousſelet. . 22
Poire ſans peau d'Automne. Marquis d'Hem, *en Flandre*. Waldenſer Peer. . 24
Poire ſans peppins, zie Zonder-zieltjes.
Poire de Prince, zie Cher â Dames.
Pond-peer, zie Grand Monarque.
Preſident d'Eſpagne, zie Bon Chretien.
Prince-peer, zie Cher â Dames.
Prince d'Eté, zie Cher â Dames.
Princeſſe-peer, zie Muſcat Robert.
Pucelle (Belle), zie Mooije Neeltje.
Pucelle de Xaintogne, zie Muſcat Robert.

R.

Reine Poire d la, zie Muſcat Robert.
Riet-Peer (Dubbelde). . . 20
Riet-Peer (Enkelde). . . 20
Rives (Poire de), zie Cuiſe Madame.
Robine. Robyn-Peer. d'Averat. Muſcat d'Averat. Muſcat d'Aout, ou d'Eté. Gros Muſcat d'Eté. Rojale d'Aout. Rojale Muſqué. Poire de la Honville. 46

A 2899142

Pag.

Rode Wangetjes. . . . 17
Roi d'Eté, zie Oignonnet.
Roi roux, zie Oignonnet
Rojale d'Eté, ou d'Aout, zie Robine.
Roskammer, zie Colmar.
Rotteſtaart, zie Langſteert.
Rouſſelet. Rouſſelet musqué. Petit Rouſſelet. Perdreau muſqué. . 21
Rouſſelet de Rheins. Gros Rouſſelet. 21
Rouſſelet d'Hyver. Winter Rouſſelet. 27
Rouſſelet de Anjou, zie Cher á Dames.
Rouſſelet batif, zie Poire ſans peau.
Rouſſeline. Rouſſelyn-Peer. Muſcat á longue queue, *en Tourane*. . 24

S.

Saffran d'Eté, & d'Automne, zie Bon Chretien.
Saffraan-peer, zie Bon Chretien.
St. Samſon, zie Epargne.
Sanguinole, zie Bloed-Peer.
Sans peau, zie Poire ſans peau.
Sans Peppins, zie Zonder-zieltjes.
Schager-Maagd, zie Bon Chretien.
Seignore (Poire de), zie Beurré blanc.
Sept en gueule, zie Petit Muſcat.
Seven op eenen, zie *Ibid.*
Sillerie (Poire de), zie Caſſolette.
Smeer-Peer. . . . 25
Sonder Schil, zie Poire ſans peau.
Sonder-zieltjes. Poire ſans peppins. . 22
Soon peer, zie Poire d'Angleterre.
Soppige Groentje, zie Bergamotte.
Spek-Peer. . . . 25
Sucré verd, zie Suikerey (Herfſt-).
Sucré blanc, zie Suikerey.
Sucrin blanc, zie Suikerey.
Suikerey (Vroege). Vroege Suiker- of Honig-Peer. Petit Blanquet? Poire de Perle? 17
Suikerey (Kortſtelige). Kortſtelige Suiker-Peer. Blanquet á courte queue. Gros Blanquet. Grote Blanket. Blanchette. Muſquette d'Anjou. . . 17
Suikerey (Langſtelige). Langſtelige Suiker-Peer. Blanquet á longue queue. Sucrin blanc. Blanke Suikerey of Suiker-Peer. 18
Suikerey (Grauwe). Grauwe Suiker-Peer. 18
Suikerey (Herfſt-). Herfſt- of Octobers Suiker-Peer. St. Nicolaas Peer. Blanquet d'Automne. Brederoo. Sucré verd. Groene Suiker-Peer. . . 18

Pag.

Suikerey (Winter-). Winter Suiker-Peer. Kley-Peer. . . . 26
Suiker-peer (Groene), zie Suikerey (Herfſt-).
Suprime, zie Bruſſelſe.

T.

Tamerlan (Groote), zie Grand Monarque.
Tate Ribaut, zie Caſſolette.
Tomas of *Thomas-peer*, zie Winter Gratiole.
Trompe Valet, zie Ambrette.
Tysjes-peer, zie Hoe langer hoe liever.

V.

Valencia, zie Beurré blanc.
Vendome (Poire de), zie Beurré gris.
Venus (Poire de), zie Calbaſſe.
Verdaſſe, zie Caſſolette.
Vermillon. Bellisſime. Muſcat Rouge. Muscadille rouge. Groſſe Muscadille. Rode of groote Muscadel. . . 19
Verde longue. Mouille bouche d'Automne 25
Verde longue d'Hyver. zie Chaſſery.
Verde longue panachée, zie Bergamotte ſuiſſe.
Vroege Hagenaar, zie Citron de Sirene.
Vroege Katelyne, zie *Ibid.*
Vroege Suikerey, zie Suikerey.
Vroege Wyn-Peer, zie Citron de Sirene.

W.

Waldenſer-peer, zie Poire ſans peau.
Windſorſe, zie Bruſſelſe.
Winter Bergamot, zie Bergamotte.
Winter Beurré, zie Beſy de Chaumontel.
Winter-Gratiole. Gratiole d'Hyver. Lange Gratiole. Beſtevaars-Peer. Tomas-Peer. 27
Winter-Suikerey of *Suiker peer*, zie Suikerey.
Witte Beurré, zie Beurré blanc.
Witte Madame, zie Witte Princeſſe.
Witte Princeſſe. Witte Madame. . 22
Wyn-peer (Vroege), zie Citron de Sirene.

Y.

Ysbout-peer, zie Grand Monarque.

Z.

Zuiker-peer, zie Suikerey.

EYNDE.

FRUCTOLOGIA,

OF

BESCHRYVING

DER

VRUGTBOMEN

EN

VRUGTEN

DIE MEN IN DE HOVEN PLANT EN ONDERHOUT:

WAAR BY

Derzelver differente *Benamingen*, *Voortteeling*, *Groei-plaatzen*, *Cultuur*, en *Huishoudelyk Gebruik*, als mede het *Confyten* en meer andere *Toebereidingen der Vrugten*, enz., nauwkeurig aangewezen worden.

ALLES

Door een veeljarige Ondervinding opgestelt, ten dienste en vergenoegen der Tuin-Liefhebbers,

DOOR

JOHANN HERMANN KNOOP

TE LEEUWARDEN,
By *A. FERWERDA* en *G. TRESLING*, Boekverkopers.

PHRENOLOGIA,

OF

BESCHRYVING

DER

VERLEGTHEDEN

EN

VERLOCHTEN.

DIE HEER IN DE HOOFD PLAATS EN ONDERSCHEIDEN.

DOOR

J. A. L. DE WAARD.

Door een veelvuldige Ondervinding en Proef, ten einde
de vergissingen der Twin-Lij'ders,

TE BEOEFENEN.

TE LEEUWARDEN,

By A. BRANDSMA en ONTWATER, Boekverkopers.

VOORREDEN

AAN DE

LIEFHEBBERS

VAN

TUINEN EN VRUGTEN.

WEinige Jaren zyn 'er nog maar gepasseert, zedert dat wy onze *Pomologia*, of Beschryvingen en Afbeeldingen van de meeste en beste APPELS en PEEREN die men in welgestelde en aanzienlyke Vrugt-hoven kweekt, aan de Liefhebbers van *Pomona* mede gedeelt hebben; en dewyl wy door verscheide Brieven van diverse Plaatzen ten vollen overtuigt zyn, dat het gemelde Werk (het welk niet zonder veel moeite en lang onderzoek door ons in het ligt is gebragt) de goedkeuring van de meeste (zo niet van alle) Kennaars en Liefhebbers heeft weggedragen, vleyen we ons, dat ook dit Werk by de Liefhebbers niet minder aangenaam zal zyn; te meer, vermids we in den Jare 1750 een *Kort Uittrekzel* hier van hebben uitgegeven, het welk van de Kennaars wel ontvangen is.

Dit Werk bevat eene Beschryving van alle de *Ooft-* en *Vrugt-bomen*, die men, wegens derzelver eetbare en min of meer aangename en geurige Vrugten, in welgestelde Hoven plant en onderhoud, niet alleen om hun voedzel dat ze aan het Menschelyk Ligchaam geven, maar ook om door hunne geurigheid onze Tong te strelen en het Hert te verkwikken, behalven dat ze ook dienen, om aanzienlyke Tafels, ieder zoort in zyn tydt, te vercieren en op te pronken, gelyk ook de meeste niet minder tot Medicynen verstrekken voor een ziekelyk of kwynend Ligchaam.

Onze Beschryving behelst dus, de verschillige Benamingen der Geslagten en Zoorten van Vrugtbomen, in verscheiderhande Talen, en in het byzonder ook de Latynsche Botanische Namen, gebruikelyk by de voornaamste Kruidkenners; vervolgens de Plaatzen of Landschappen, daar dezelve natuurlyk of van zelf in het wild groeijen; hier op volgt de Aankweking en verdere Onderhouding van ieder Geslagt of Zoort; daar na wyzen we het OEconomische of Huishoudelyk gebruik aan, waar toe van ieder Zoort, zo wel de Vrugt als andere Deelen des Booms best dienen, het zy op Tafel, in de Keuken, of tot Confituren en andere Toebereidingen of Huislyke gebruiken.

Aangaande de Voortteeling en Cultuur dezer Vrugt-gewassen, die hebben we, zo ik meen, zeer duidelyk en naukeurig verhandelt, aantonende, op wat wyze ieder Geslagt of Zoort best aangekweekt, of vermeerdert, en verder onderhouden word, enz.: Edog hadden daar over nog wel breder kunnen uitweiden, als we overal hadden moeten aanwyzen (by voorbeeld) de Bearbeiding en Toebereiding van de Grond, de Behandeling van het Zaad zaaijen, van het Steken, Inleggen en Scheuren; van het Enten, Oculeeren, Snoeijen, enz.: Maar dewyl wy dit reeds in een ander onzer Werken, genaamt *Beschouwende* en *Werkdadige Hovenier-konst*, breedvoerig en nauwkeurig

hebben

hebben gedaan, hebben wy onnodig geagt, zulks hier weder op nieuw te herhalen, maar wyzen de Tuin-Liefhebbers ten dien opzigte naar dat Werk, en durven hen het zelve, nevens dit te gebruiken, nog wel eens recommandeeren.

Betreffende het O*Economiſch* gebruik, dat wel het voornaamſte oogmerk van de Cultuur der Gewaſſen is, daar van menen we ook het voornaamſte en meeſt nuttige aangewezen te hebben, zo wel wat het Gebruik der Vrugten, als de overige Deelen des Booms aangaat.

Dit was het, beſcheide Lezers, dat ik van dit myn Werk vooraf kortelyk te zeggen had, in het Werk zelve zal men meer daar over vinden, als hier nodig is breedvoerig op te halen; wordende UE tot ſlot, benevens alle Heil, veel nut in dit Werk en vermaak in Uwe Tuinen toegewenſcht, door Uwen

Dienſtwillige Dienaar

J. H. KNOOP.

BESCHRYVING
VAN DE
APPEL-BOOM.

§. 1. DE APPEL-BOOM word in het *Latynſch* genoemt *Malus. Pomus. Pyrus foliis ſerratis*, Pomis baſi concavis. *Linn. H. Cliff. Roj. Prodr*, *Hoogduitſch*, Apfel-Baum. *Franſch*, Pommier. *Engelſch*, Apple-Træ. *Deenſch*, Appeld-Træ. Eble-Træ. *Zweedſch*, Appel-Træ.

§ 2. Deze Vrugt-Boom, die by ons bekent genoeg is, is eigen aan de *getemperde Climaten*, van omtrent 40 tot 56 Graden Aardkloots Breette; in zeer heete Landen, nog in heel koude, wil hy niet aarten. Men vind die in *Hoog-duitſchland*, *Frankryk* en *Braband* op veel plaatzen in het wild van zelfs groeijen, maar de Vrugten van deze zyn klein, zuur, en onſmakelyk: De goede Zoorten worden in de Tuinen gecultiveert, dewelke van tyd tot tyd, door neerſtige Oeffening, zo in de *Nederlanden* als in *Frankryk*, *Engeland* en *Hoog-duitſchland*, enz., uit het Zaad voortgekomen zyn, en nog kunnen voortkomen.

§. 3. Deze Boom wil in allerley goede, bearbeide, zo wel in Zand- als Klei-gronden heel wel groeijen, mits dat die vet genoeg zyn, en kan tamelyk tegen het Vogt. Hy ſchiet met zyn Wortels niet diep nederwaarts in de Aarde, maar dezelve ſpreiden zig meeſt uit even onder de Boven-grond; weshalven de Aarde in de diepte zo vet niet behoeft te wezen, als ze maar diep genoeg geroert en los gemaakt is.

§. 4. De tegenwoordige bekende zoorten van *Appels*, worden alle vermeerdert en voortgezet door het *Enten* of *Oculeeren*, op jonge zogenaamde wilde, uit Zaad gewonne, Appel-Plantzoenen, of op Paradys-Struik; zynde deze laatſte de Uitlopers uit de Wortel van het *Zomer-Paradys-Appeltje*: En deze tweederhande Plantzoenen worden verſchillig gekozen, volgens de Grootte die men de Bomen in het vervolg wil doen hebben: Dus worden tot hoog- en half-geſtamde grote en opgaande Bomen de eerſtgemelde genomen, maar tot *Bouiſſons* of tot laage *Eſpaliers* verkieſt men de twede, namelyk *Paradys*, om dat de Bomen, hier op geënt zynde, kleinder blyven.

Het *Zaad* of de *Pitten* der *Appels*, worden in de Herfſt, of, na dat ze de Winter door in vogtig Zand of Aarde te meuken geſtaan hebben, dat beter houde, vroeg in het Voorjaar op Bedden uit de volle hand gezaait, of Ry-wyze in Greppels, de Greppels 1½ Voet van elkander, gelegt: De jonge Bomen opgekomen zynde, moeten zorgvuldig; van tyd tot tyd, van het onkruid ſchoon gehouden worden, daar na worden ze het eerſte of tweede volgende Voorjaar verplant op Bedden in Ryen, de Ryen 3 á 3½ Voet, en de Plantzoenen in de Ry omtrent 1 á 1½ Voet van malkanderen, om 'er in het vervolg op te Enten: By welke Planting niet verzuimt moet worden de Pen-wortel te korten, om meer Zyd-wortels te doen voorkomen.

§. 5. Hoedanig het *Enten* geſchied en wat daar by verder, om fraaije hoog- en laag-ſtamde Bomen te teelen, als mede wat by het Planten, Snoeijen, enz., in agt te nemen is; zulks is in een andere Werk duidelyk aangewezen, derhalven onnodig hier weer te herhalen. Ik zal nu maar van eenige *Oeconomiſche* gebruiken, zo van de Vrugten als van de Boom, melding doen. De Beſchryving en Afbeelding der byzondere Zoorten hebben we in een ander vorig Werk naukeurig verhandelt.

§. 6. De *Appels* worden, gelyk bekent genoeg is, zo wel rauw tot een lekkere en gezonde Naſpyze of Banquet, te weten de goede ſmakelyke; als op allerley manier, Geſtooft, Gebakken, Gebraden, enz., genuttigt, en op deze laatſte wyze worden ze gezonder geagt als rauw, en wel bereidt zynde, zelfs niet ſchadelyk voor Zieke Menſchen; want rauw gegeten zynde, veroorzaken ze Winden, en een rauw Voedzel, inzonderheid aan zwakke tedere Menſchen, of als ze te veel gegeten worden, of ook wanneer ze niet wel ryp zyn: Worden de *Appels* inzonderheid zeer geprezen voor Hypokondriake en andere Menſchen, die met verſtoptheid des Buiks gekwelt zyn. Men prepareert tot dien einde ook een nuttige Syroop in de Apotheken, *Syrupus Imperialis* genoemt.

§. 7. In *Hoog-duitſchland*, *Frankryk*, en elders, worden de *Appels*, het zy geſchilt of ongeſchilt, en in 4 á 8 ſtukken geſneden, en de Klokhuizen daar uit gedaan zynde, in een Bakkers-Oven, of expres daar toe gemaakte Droog-Oven, langzaam gedroogt, en dus tot een goede Winter-ſpyze toebereid, die gantſch niet onſmakelyk is, inzonderheid by eenig gebraden Vleeſch; daarenboven ook een verandering van Spyze, in de van Groente ontblote tyd, geeft, en niet ongezond is. De *Appels* worden ook *geconfyt* in Zuiker of Honig; hier van zullen we daar na by de *Peeren* ſpreken.

§. 8. Uit de rype *Appels* worden op veel plaatzen, als in *Engeland*, *Normandyen* (in Frankryk),

Hoog-duitſchland, enz., inzonderheid daar geen *Wyn* waſt, en de Granen, om Bier te Brouwen, ſchaars zyn, of om deze te ſparen, een zeer nuttige Drank gemaakt, die de Franſchen en Engelſchen *Cidre*, en de Hoog- en Nederduitſchers *Appel-Drank*, *Appel-Wyn*, of *Appel-Moſt*, of ook *Cider* noemen; welke, wel bereid zynde, in Koleur, Smaak en Kragt veel overeenkomſt met de *Wyn* heeft; dog doorgaans wat ſcherper, of amperder en wat Appelagtig van Smaak valt. De Engelſche, die dezelve in het byzonder zeer wel weten te bereiden, maken 'er veel werks van, en agten die, als Hy goed is, by na zo hoog als de *Wyn*.

De wyze om die te maken is weinig verſchillende van die van de *Wyn*: De Vrugten worden in een houten Trog klein geſtoten, of door een daar toe geſchikte *Machine* klein gemalen: Wordende daar toe op zommige plaatzen een kleine ſteenen of van yzer hol gegotene Rol gebruikt, welke twee Mannen, door middel van een Balk of Stok die door deszelfs Midden gaat, in de Trog of Bak, die wat minder diep als de halve Diameter van de Rol, en maar een weinig breder als de Rol breed is, heen en weer rollen, waar door de Vrugten in korten tyd gekneuſt zyn. Vervolgens, de Vrugten klein genoeg gebroken zynde, worden dezelve in een houte Pers gedaan, op deze wyze; men legt onder in de Pers een laag van 2 á 3 Vinger dik ſchoon vers, vooral niet muf riekend *Stroo*, hier op een laag van omtrent een handbreed dik *Appels*, dan weer een laag *Stroo* en *Appels* als vooren, en zulks vervolgende tot dat de Pers na behoren vol is; daar na word het Sap op de bekende wyze uitgeperſt. Het *Stroo* word 'er tuſſchen gedaan, om reden, dat 'er dan geen dikke Stoffe met doorgaat, welke in het Stroo hangen blyft, en dus het Sap veel klaarder uit de Pers komt, ook daar door beter uit de Appels gaat. Het uitgeperſte Sap word vervolgens in Kuipen gezet te giſten; dit meeſt gedaan zynde, dan word het in Vaten gedaan, en het Spon-gat wel digt gemaakt, op dat 'er geen lugt van buiten by komen kan, welke anders de Wyn haaſt zoude doen bederven. Ten laatſten, moet die in koele Kelders, tot het gebruik, bewaart worden, gelyk *Wyn*.

Zommige doen voor de Perzinge min of meer water by de gekneusde *Appels*, om dus meer Sap te verkrygen, maar, de Wyn daar van word ſlapper en onſmakelyker, en duurt ook niet zo lang, gelyk men ligt begrypt, en die meeſt gebruikt of gegeven word aan de Dienſtboden, in het Land daar men die beezigt.

§. 9. Daar is verſchil in de meningen, welke zoorten van *Appels* het beſt tot het maken van de *Cyder* zyn, om een aangename Wyn te verkrygen; zommige zeggen, de beſt ſmakende en aangename Vrugten; andere zeggen, de Wilde, dog die niet geheel zuur of wrang zyn, of andere zuure of ampere Tuin-Appels; welke laatſte meening ik beeter als de eerſte keure, om dat my de ondervinding zulks geleert heeft. De *Wyn* of *Cyder* van zoete aangenaam ſmakende *Appels*, is voorts na de perzing wel zoeter en aangenamer als die van zuure of ampere Vrugten, maar verandert na de giſting doorgaans ras tot den zuuren, min of meer, volgens de aard der *Appels*: Daarintegen de *Wyn* van zuuragtige *Appels*, ſchoon hy, nieuwelyks geperſt zynde, zuuragtig is, na de giſting, en als hy wat gelegen heeft, ſmakelyker en wynagtiger word, en ook langer duuren kan. Derhalven men, om goede *Appel-wyn* te maken, nooit zoete *Appels*, maar zodanige verkiezen moet, die een ampere ſmaak hebben en daar benevens vol-zappig zyn, gelyk de *Wyn-Appel*, *Striepeling*, en andere. Vergelykt hier mede, dat de zoetſte *Druiven* ook niet de beſte *Wyn* geven.

§. 10. Wilt gy het nieuw geperſte zoete *Sap* uit zoete aangename *Appels*, zoet bewaren, zonder binnen een Jaar te veranderen, zo doet het zelve, voor dat het gegiſt of als het nog maar weinig gegiſt heeft, in Vaten die op de wyze der Wyn-verlaters, met *Swavel* wel van binnen *gelugt*, dat is, *berookt* zyn; dit *Swavelen* doet het *Sap* het werken of giſten ſtaken, en zyn zoete ſmaak en ſubſtantie lang behouden; dog de *Wyn* is dan niet helder of klaar gelyk gegiſte, en ook niet zo gezond, maar evenwel dienſtig.

§. 11. Als men onder de *Appels*, eenige *Quee-Appels* of *Quee-Peeren* mengt, zal de Wyn veel geuriger en aangenamer worden. Andere doen daar by wat *Genever-beſien*, *Berberisſen*, *Wilde Pruimen*, (of Slee-Pruimen) of *Aland-wortel*, enz., of van ieder van die dingen een weinig, het welk de Wyn niet minder aangenaam als gezond maakt.

§. 12. Van deze *Appel-wyn* word ook een heel goede *Azyn* gemaakt, die by ons onder de Naam van *Cyder-Azyn* of *Cyder-Eek* bekent genoeg en veel in gebruik is, en uit *Frankryk* en *Engeland* tot onzent gebragt word, die in het gebruik niet veel voor de *Wyn-azyn* wykt. De toebereiding geſchied op deze wyze; men neemt nieuwe of oude *Appel-wyn* of *Cyder*, men doet die in een Vat of Fleſch, men zet die eenige tyd in de Zon, of op een andere warme plaats, met het Spond-gat iets open, zo zal dezelve niet nalaten binnen korten tyd zuur en dus een goede *Azyn* te worden: En dit zal zo veel te eerder en beter geſchieden, als men de *Cyder* in een Vat doet, waar in te voren goede *Wyn*- of andere *Azyn* geweeſt is.

§. 13. Men kan ook uit de *Appels*, na dat men ze wat heeft laten rotten, als ook uit de *Cyder*, een goede *Spiritus diſtilleeren*, die men in plaats van *Wyn*- of *Koorn-Brandewyn* kan gebruiken, en diergelyke deugt in de *Medicynen* heeft, dog is niet zo ſmakelyk; maar kan ſmakelyker gemaakt worden, als men t'effens wat van deze of gene *Aromatica* met overhaalt; als by voorbeeld, *Calmus*, *Lavas*, *Angelica-wortel*, *Alant-wortel*, en diergelyke.

§. 14. Het *Hout* van de *Appel-boom* is tamelyk hard, en word tot Lyſtmakers-werk gebezigt, dog weinig. Het is ook een goed Brandhout, geeft goede Hitte en duurt lang in het Vuur.

§. 15. Nu zoude ik moeten overgaan tot de *Benamingen* en *Beſchryvingen* van de *Differente Zoorten* van *Appels*, maar, dewyl ik dit in een voorafgaand Werk in het byzondere gedaan heb, zo zal het niet nodig wezen om het weder te herhalen, maar wy ſpreken hier nu van de Cultuur en van het Oeconomiſche gebruik van de *Appels*, *Peeren*, en van meer andere *Vrugten*, die wy het geluk hebben met gezondheid in onze Levens-tyd te genieten; dit moet ik egter hier by nog zeggen, of herinneren, dat de *Appels* in het algemeen verdeelt worden in twee zoorten, als in *zuure* of *ampere* en in *zoete*. Vervolgens worden deze twederley zoorten verder onderſcheiden in *Zomer*-, *Herfſt*-, en *Winter-Appels*. Ik verdeel ze wyders in myne Beſchryving, om eenig onderſcheid in derzelver Deugd, zo veel doenlyk is, te maken, in drie *Rangen*. In de eerſte *Rang* of *Plaats* bevat ik de *Appels* die zeer geurig en verheven van ſmaak, en derhalven de waardigſte zyn voor *Tafel-appels* om rauw uit de

Hand

Hand gegeten te worden. In de twede *Rang* bevat ik die, welke wat minder geurig zyn als de voorgaande, maar die evenwel zo veel geur hebben, dat ze voor goede *Tafel-appels* kunnen passeeren, inzonderheid als betere ontbreken. In de derde *Rang* of *Plaats* stelle ik zodanige die grof of van een gemene laffe smaak zyn, en derhalven meest alleen voor de *Pot* dienen om gestooft, of op andere wyze toegemaakt te worden, om een beter smaak te verkrygen. Dog hier mede wil ik niet zeggen, dat andere betere ook niet goed voor de Keuken zouden zyn, deze worden doorgaans gespaart voor de Tafel, ten zy men rykelyk daar van voorzien is. Verders zo wyze ik, aangaande de Deugd en Smaak der Vrugten, den Lezer na het geen te voren in myn *Pomologia* gezegt is; en verzoeke Dezelve van de verdere nuttige Vrugten het vervolg in te zien, aangaande de Cultuur en het Oeconomische, en wat wy verder tot een nuttig gebruik 'er by voegen.

ARS LONGA; VITA SEXAGENARIA.

BESCHRYVING VAN DE PEER-BOOM.

§. 1. DE PEER-BOOM word genoemt in het *Latynsch*, Pyrus. *Dodon.* Pyrus foliis serratis, pomis basi productis. *Linn. Gen. & Spec. Roj. Prodr.* *Hoogduitsch*, Birn.baum. *Fransch*, Poirier. *Engelsch*, Peare-Tree. *Deensch*, Päre-Træ. *Zweedsch*, Päron-Træ.

De Vrugt zelfs heet in het *Latynsch*, Pyrus. *Hoogduitsch*, Birn. *Fransch*, Poire. *Engelsch*, Peare. *Deensch*, Päre. *Zweedsch*, Päron.

§. 2. De *Peer-boom* groeit in dezelfde Gewesten als de Appel-boom (*Appel-boom* §. 2.); dog hy begeert meer warmte, niet om het groeijen van de Boom, die overal in goede Gronden wel groeijen wil, maar om het ryp worden der Vrugten: Onder de *Appels* zyn 'er geen (of zeer weinige uitlandsche, *Fransche*,) die hier niet volkomen ryp worden; maar onder de *Peeren* zyn 'er veele, die by ons haare volkomene rypheid niet verkrygen, en zulks zyn hooftzakelyk, de fynste uitlandsche *soorten*, die uit warmer *Climaten*, als, uit *Frankryk*, of *Italien*, tot onzent gebragt zyn, waar van veele by ons by na nooit die verhevene smaak verkrygen, als in haare geboorte-plaats, ten zy die in een goede warme Grond, en aan *Espaliers* geplant staan, en daarenboven het *Jaar-Saisoen* gunstig is: Weshalven men ook die, welke in goede *Zand-gronden* gegroeid zyn, doorgaans volkomender en dus smakelyker bevind, als andere van dezelfde zoorten, die in *Klei-gronden* voortkomen.

§. 3. Geen volmaakter Peeren, van de fynste Fransche zoorten, als by voorbeeld, *Colmar*, *St. Germain*, *Beurré grise*, *Virgouleuse*, enz., hebbe in deze Provincie ontmoet als in de Tuin van zyne *Doorlugtig ste Hoogheid de Heere* PRINCE VAN ORANJE; ERFSTADHOUDER, enz., enz., binnen deze Stad *Leeuwarden*, welke de Fransche Peeren van dezelfde zoorten, te weten, die in Frankryk gegroeid en overgezonden zyn, in lekkerheid van smaak en in grootte na genoeg evenaren; gelyk ik, door dezelve tegen malkanderen te proeven, zelfs bevonden heb. De reden hier van is, om dat de gemelde Tuin ten deele, en inzonderheid daar de *Peere-Boomen* aan enkelde *Espaliers* van Latwerken geplant staan, tusschen een *Bastion* van de Stad gelegen, en dus rondom door de Wallen ingesloten en gedekt is; zodanig, dat de Stralen der Zon, welke daar in vallen, daar in bewaart blyven, en daar door de warmte omtrent die plaats grotelyks vermeerderen; waar toe ook nog *contribueeren* de *Ypen-boomen* die op de Wal agter de Tuin in het Noorden geplant staan, dewelke alle noordlyke Winden afkeeren: Daarenboven zo worden de schadelyke westelyke Winden, door de Stad afgekeert. Voegt hier by, dat de grond, waar in de Bomen staan, een goede, losze, opgevulde Aarde is; al het welk de volmaking der Vrugten begunstigt. Gelukkig is een Hovenier, die zodanige of diergelyke *avantagie* voor zyne Bomen heeft; hy zal met weinig moeite meer uitrigten, en meer roem verwerven, als een andere, die diergelyke voordelen des Gronds en Standplaats niet magtig is; want, gelyk ik meermalen in het *Eerste Deel* gezegt heb, het niet volkomen in de magt des Hoveniers is, om de Planten en Vrugten volmaakt te doen worden, hoe goed hy ook zyn Konst verstaat, als hy niet door gemelde Voordelen begunstigt word, en die tot baat heeft.

§. 4. Uit het gezegde blykt dan ook, dat men de fyne *Peeren*, inzonderheid Uitlandsche *Zoorten*, om ryp en smakelyk te hebben, aan *Espaliers*, op een goede *Expositie*, (op het *Zuid-Oost* of *Oost*) zetten moet: Evenwel moet zulks niet onverschillig met alle Zoorten geschieden, om dat 'er eeni-

ge zoorten zyn, die op Stam, in de vrye Lugt gegroeit, veel ſmakelyker worden, als aan *Eſpaliers*, of ook beter dragen als ze vrywillig opgroeijen.

§. 5. Deze *Boom* boord zyn Wortels dieper in de Grond als den *Appel-boom*, groeid ook doorgaans met regtſcheuriger Kroon-takken op, en heeft dat eigen, dat de ſmakelykſte Vrugten dikwils (niet altyd, en meeſt van de fynſte Zoorten) aan kwarlagtig of aan kankerig Hout voortkomen.

§. 6. De bekende *Zoorten* van *Peeren* worden alle vermeerdert door het *Enten* en *Oculeeren*, en zulks op driederhande Zoorten van jonge Plantzoenen, als, 1. Op zogenaamde wilde, uit *Zaad* gewonnen, *Peer Struik*. 2. Op vroege *Portugaliſche Quee-Struik*. 3. Op *Haage Doorn-Struik*. De eerſte Struiken worden gebruikt tot opgaande of Stam-bomen. De twede om daar *Bouiſſons*, of *Eſpalier bomen*, voor laage *Eſpaliers*, op te *Enten*; dewyl de *Quee*, van *Natuur* niet groot wordende, die hoedanigheid aan de daar op ge-ente Bomen overzet. Het zelfde doet ook de *Doorn-Struik*, dog deze zyn de ik ten eenemaal afkeuren, alzo de *Peeren* daar op *ge ent*, doorgaans ſtenig en hard worden, inzonderheid die reeds van *Natuur* wat ſtenig vallen; daarenboven berſten ze ligt en blyven dikwils klein: Ook willen zelfs, om deze laatſte reden, zommige Zoorten van *Peeren* niet op *Quee ge-ent* zyn, maar tieren beſt op wilde *Plantzoenen*. Men beſpeurt ook, dat de eerſte Vrugten die aan op *Quee ge-ente* jonge Bomen voortkomen, wat wreed van ſmaak zyn, maar dit verandert, als de Boom eenige jaaren ouder geworden is. De *Peere-Struiken* worden uit de *Pitten* aangekweekt zo als de Appel-Struiken (*Appelboom* §. 4.)

§. 7. Wegens de *ge-ente Quee-Plantzoenen* ſtaat nog aan te merken, dat ze niet gemakkelyk zoomen willen, weshalven het *Oculeeren* op *Quee* beter als het *Enten* is, mids dat de Plantzoenen jong en dun daar toe zyn. Men kan dezelve ook altyd wat dieper Planten als die op andere Plantzoenen ge-ent zyn, het welk zelfs dienſtig is, om reden, dat dewyl de *Quee* van *Natuur* uit het Hout Wortels ſpruit, de Bomen daar door beter groeijen.

§. 8. Aangaande de *Enting* op wilde *Peer-Struik*, was men voor dezen gewent, dezelve twemaal te *Enten*, of te *Oculeeren*, te weten, men zette daar op eerſt *Grauwe Zuiker Peeren*, of *Gezegende Peeren*, of eenige andere vrugtbare en goed gezond Hout-makende Zoort: Hier op zette men in het vervolg, voor de twedemaal, allerley andere zoorten naar begeeren; dog deze manier is meeſt uit de *mode* geraakt, zeer waarſcheynlyk om dubbelde moeite, en tyd, uit te winnen, hoewel het te wenſchen was, dat ze van de *Enteniers* nog opgevolgt wierde, inzonderheid aan *Peeren* die van Natuur zeer weeldrig Hout-gewas maken, dewyl ze daar door betemperder groeijen en vrugtbaar worden.

§. 9. De manier van het *Enten*, *Planten*, *Snoeijen*, enz., is ook in een ander Werk klaar aangewezen, derhalven zal ik zulks hier niet weer herhalen: Alleen zal ik nog iets wegens het *Snoeijen*, dat van belang is, aanmerken, of weer errinneren; namelyk, dat men de Peeren nooit veel korten moet, inzonderheid die van *Natuur* ſterk, weeldrig Hout-gewas maken, en niet gewillig Vrugten geven; want dewyl de meeſte *Peeren* doorgaans haar eerſte Vrugt-knoppen aan de einden der Loten voortbrengen, zo worden door het korten niet alleen de Vrugten weggeſnoeit, maar ook veroorzaakt zulks, dat de Knoppen langs het gehele Loot dikwils doorſchieten en Takken worden, die anders, als het Loot ongekort gebleven was, Spooren, en binnen kotten Vrugt-knoppen zouden zyn geworden; invoegen dat men door het korten der Loten een gehele Boom bederven en onvrugtbaar maken kan, ſchoon by zonder dat dikwils vrugtbaar genoeg zoude zyn. Maar men zal wel begrypen, dat dit nalaten van korting hooftzakelyk verſtaan moet worden, van Bomen die reeds verſcheiden jaren oud zyn, want jonge onlangs ge-ente Bomen, moeten in de eerſte jaren noodzakelyk gekort worden, om haar een goed ſchik, en genoegzame Hout-Takken te doen verkrygen, en wanneer ze dit hebben, dan begint men ze anders, en gelyk als gezegt is, te behandelen.

§. 10. Wat nu het gebruik der *Peeren* aangaat, zo is het bekent genoeg, dat dezelve voor een aangenaam *Deſert* of *Na-ſpyze*, om rauw uit de Hand te eeten, opgedifcht worden; wordende dezelve doorgaans voor veel lekkerder, en ſmakelyker geagt, te weten de goede fyne zoorten, als de *Appels*; dog men houd ze niet zo gezond.

Volgens de Regels van de *SCHOLA SALERNITANA*, *Adde Pyro potum*, enz., zouden de *Peeren*, rauw gegeten zynde, zeer ongezond moeten wezen, ten ware met een glas Wyn; dog ik gelove dat zulks alleen plaats heeft, als ze al te veel gegeten worden, of dat dezelve ſlegt en onſmakelyk, of niet wel ryp zyn; maar dat ze matig, inzonderheid na de maaltyd, gegeten, niet zullen hinderen.

Men gebruikt de *Peeren* ook, gelyk de *Appels*, veel in de Keuken, tot Geſtoofs en Gebaks, en dan worden ze gezonder geagt als rauw; inzonderheid als ze met *Zuiker* en *Kaneel* toebereid zyn. Ook worden ze op veel plaatzen gedroogt, het zy geſchilt of ongeſchilt, tot een aangename Winter-Spyze, op dezelfde wyze als de Appels (*Appel-Boom* §. 7.): Zynde de gedroogde ſtukken, van goede geurige geſchilde *Peeren* zeer zoet, en even als of ze *geconfyt* waren, zo dat men ze voor *Confyt* op Tafel brengen mag, te meer, als men de koſten doen wil, om 'er by het droogen altemets wat zuiker over te ſtrooijen.

§. 11. De *Peeren* worden ook wel in *Zuiker* of in *Honig geconfyt*: Het luſt my, en het zal mogelyk niet onaangenaam zyn aan *Dames* en *Juffrouwen* die zig met de Huishouding bemoeijen, om de manieren van het *confyten* der *Peeren*, als ook hier na van andere Vrugten, aan te wyzen.

Om dan de *Peeren* in *Zuiker te confyten*, zo neemt goede, ſmakelyke, even rype Peeren, ſchilt ze, maar de Steelen laat men daar aan, of men ſnyd die maar half af, boort 'er het Klokhuis met de Pitten van boven zagtjes uit, dog zo ze groot zyn, ſnyd ze in vier of meer ſtukken, werpt ze voorts in ſchoon water, om dat ze anders beſmult worden; kookt ze dan in zuiver water, maar niet al te murv; daar na doet ze uit het water en laat ze op een Teems uitlekken; vervolgens doet ze in een zuivere Pan, giet 'er *geclarificeerde Syroop* van Zuiker over, die gy te voren tot dien einde, gelyk we ſtraks zullen aanwyzen, bereid hebt, laat ze daar in een Dag en Nagt lang ſtaan; giet dan de Syroop af, kookt die op nieuw tot een bekwame dikte, en giet ze daar na weer over de Peeren; op dat de Syroop door het Vogt, dat nog in de *Peeren* is, dunner word; doet dit herkoken van de Syroop zo dikwils, tot dat gy ziet dat dezelve op de *Peeren* dik blyft; en bewaart ze ten laatſten in

Confituur

Quee Appel.

Quee Peer.

Confytuur of andere Potten gedaan zynde, in de Syroop. Tot een Pond *Peeren*, zal men omtrent een Pond *Zuiker* nodig hebben.

Zommige koken de *Peeren* in een niet al te dik toebereide *Syroop* tot behoorlyke weekheid; het overige geſchied als voren. Als men eenige *Kruid-Nagels* en wat *Kaneel* op het laatſte van het koken in de Syroop doet, zal de Syroop nog aangenamer worden; of men doet deze Speceryen, fyn geſtoten, op het laatſt in de warme Syroop.

§. 12. De *Syroop* beſtaat uit goede witte *Zuiker*, in ſchoon Water geſmolten, en tot bekwame dikte gekookt zynde; moetende altoos, tot allerley Vrugten, van te voren toebereid, en met het wit van Eyers en wat ſchoon Water *geclarificeert* worden; welk geſchied door middel van het Eywit te kloppen, tot dat het in ſchuim verandert is, welk daar na, beneffens wat Water in de kokende *Syroop* gedaan, en de ſchuim die 'er opkomt, geduurig wel daar van afgeſchuimt word: Moetende vervolgens de *Syroop* gekookt worden tot die dikte, dat hy begint te ſpinnen, zo als men het noemt; dat is, dat de *Syroop*, als men iets daar van op een bord doet, en koud geworden zynde, die met de vinger aanraakt, zig als een draad laat om hoog trekken; als wanneer hy bekwaam is. Maar men moet de Syroop zagtjes koken, en altemets roeren, op dat die niet aanbrande.

§. 13. Men kan de *Peeren*, en alle andere Zoorten van *Vrugten* die men in Zuiker *Confyt*, ook in *Honig Confyten*; wordende de *Honig* tot dien einde van te voren met wat Water tot behoorlyke dikte gekookt, en t'effens wel afgeſchuimt, het overige geſchied als voren. De proef, om te weten of de Honig dik genoeg gekookt is, kan men nemen met een verſch Ey, dit in de Honig gedaan zynde, moet dan daar op dryven, maar zinkende, is hy nog niet genoeg gekookt.

§. 14. Om de *Peeren* droog te *Confyten*, heeft men niet anders te doen, als de byna murw gekookte *Peeren* in de bereide Syroop een weinig te laten kooken, op dat ze van de *Zuiker* doorgedrongen worden; daar na neemt men dezelve met een Lepel uit de *Syroop*, de *Syroop* 'er wat latende aflekken, men legt ze vervolgens op met Poeijer-Zuiker beſtrooide Blikken of zuivere Plankjes, en laat ze op een warme plaats (by een Kagchel) droogen, dezelve altemets, als ze boven droog zyn, omkeerende; en men kan het droogen bevorderen, door 'er fyne *Poeijer-Zuiker* over te ziften: Droog zynde, moet men ze op een drooge plaats in Doozen, tusſchen ſchoon Papier, bewaren; gelyk met alle drooge *Confytuuren* geſchieden moet. Dog hier by ſtaat nog aan te merken, dat, om droog *Confyt* te maken, men de Syroop een weinig dunner laten moet, om reden, dat anders de *Confytuuren* niet willen droogen en ook onaanzienlyker worden. De Poeijer-Zuiker moet daar benevens van de beſte zoort, te weten, niet vetagtig maar droog van aard zyn, en hoe witter, hoe aanzienlyker *Confyt* dat 'er komt.

Op dezelfde wyze kan men ook *Appels* nat en droog *Confyten*, dog dit geſchied zo veel niet.

§. 15. Van de *Peeren* word ook op dezelfde wyze als van de *Appels*; in voorgemelde Landſtreken (*Appel-boom* §. 8.), een *Peer-wyn* gemaakt, in 't Franſch *Cidre* of *Poiré* genaamt; die den *Appel wyn* in zoetigheid en aangenaamheid overtreft; zynde na de Perzing zeer zoet; maar word daar na wat ſcherper, dog als hy wat gelegen heeft, verkrygt hy een zeer aangename, zagte, wynagtige ſmaak, en word helder en geel, zo dat men die voor zoete *Druive-wyn* drinken zoude; te weten, als die van goede Peeren gemaakt is.

Men kan ook een *Spiritus* uit de *Peeren diſtilleeren*, op dezelfde wyze als van de *Appels* gezegt is.

§. 16. Het *Hout* van de *Peere-boomen* is tamelyk hard, regtdradig, en effen, en word derhalven veel gebruikt van Lyſtmakers en Draaijers: Het is ook een goed Brandhout, maar niet zo goed als dat van Appel-bomen, gevende weiniger en minder langduuriger hitte.

§. 17. De zoorten der *Peeren* zyn zeer veel, dog geen groot getal daar onder, die men in der daad lekker noemen kan; om dat veele, ſchoon ze in warmer *Climaten*, als het onze is, heerlyk zyn, by ons, gelyk te voren (§. 2.) gezegt is; niet volkomen ryp worden, en dus hunne verhevene ſmaak niet verkrygen.

§. 18. Men verdeelt de *Peeren*, gelyk de *Appels*, in drie *Zoorten*; als, in *Zomer-*, *Herfſt-*, en *Winter-Peeren*, of in *vroege-*, *late-*, en *Winter-vrugten*; en deze alle onderſcheid men weer in drien, volgens de hoedanigheid van haar Vleeſch, als, 1. *Boteragtige*, by de Franſchen *Beurreés*; of *Fondantes*, genaamt; welkers Vleeſch in de Mond byna gelyk als Boter ſmelt, en aangenaam is. 2. *Broſſe*, de Franſche zeggen *Caſſantes*, welkers Vleeſch wat min of meer hard is, of in het doorbyten als knappende valt. 3. *Zagte*, by de Franſchen *Demi-Caſſantes*, welkers Vleeſch niet zo hard valt als *broſſe*, nog zo ſmeltende als *boteragtige Peeren*, houdende derhalven tusſchen beiden het midden: Onder welke drie Hooft-zoorten van Peeren, de eene zoort wat zappiger, de andere wat drooger valt.

Men verdeeld de Peeren ook in *Tafel-* en *Stoof-* of *Braad-Peeren*. *Tafel-peeren* noemt men die, welke, ryp zynde, geurig van ſmaak, en derhalven waardig zyn op de Tafels gebragt te worden, om rauw uit de Hand te eeten. *Stoof-peeren* noemt men die, welke, ſchoon ze ryp geworden zyn, ruw en onſmakelyk blyven, zo wel hier te Lande als in warmer Geweſten; en derhalven door het Vuur in de Keuken hunne rypheid en ſmaak moeten verkrygen: Ondertusſchen weten de Koks en andere heel wel, zonder dat het nodig is te zeggen, dat de geurige *Tafel-peeren* geen minder maar wel beter Geſtoofs kunnen uitleveren, maar, om dat die voor de Tafel geſchikt zyn, om rauw uit de Hand te eeten, zo worden ze daar toe doorgaans geſpaart, ten ware men rykelyk daar van voorzien was.

VAN

§. 1. DE QUEE-BOOM, welke genoemt word in 't *Latynſch*, Malus Contonea. Malus cydonia. Pyrus foliis integerrimis. *Linn. Gen. & Spec. Roj. Prodr.* *Hoogduitſch*, Quitten-Baum. Kütten-Baum. *Franſch*, Coignier. Coignasſier: *Engelſch*, Quince-Tree: *Deenſch*, Quittä Træ. *Zweedſch*, Quitta-Træ.

De Vrugt zelfs heet in het *Latynſch*, Malum cydonium, *vel* contoneum. *Hoogduitſch*, Quitten: Kütten. *Franſch*, Coing. *Engelſch*, Quince peare, enz.

§. 2. Men vind verſcheide zoorten van *Queën*, als, 1. *Ronde Quee*, of *Quee-Appel*. 2. *Lange Quee*, of *Quee-Peer*. 3. De *vroege* of *Portugalſche Quee-Peer*. 4. De *zoete eetbare Quee-Peer*. 5. De *kleine wilde Quee-Peer*. De Gedaante en Koleur is doorgaans van de eene wel wat grooter, de andere wat kleinder. Zie de Gedaante van een *Quee* in *Fig*. 1.

De *eerſte Zoort*, of de *Quee-Appel*, is rondvallig gelyk een *Appel*, iets wollig, en word laat ryp; de Schors des Booms is wit- of grauwagtig; de Bladen zyn klein en rond, en het Hout groeit verwarder door malkanderen.

De *tweede Zoort* is groter, iets langwerpig en wat puntig naar de Steel, gelyk de *Peeren*, ook gladder en mooijer van Koleur; de Schors des Booms is zwartagtig en knobbelagtiger; de Bladen zyn groter en langwerpiger, en de Takken zyn regter, en niet zo takkig en verward door malkander.

De *derde Zoort* gelykt de *tweede* in allen, behalven dat ze groter is en mooijer op het Oog valt, en vroeger ryp word.

De *vierde Zoort* is van gedaante als de twee vorige, maar niet zo groot, hebbende, ryp zynde, een geurig Vleeſch; dog deze is hier te Lande weinig bekend; verkrygende ook by ons hare rypheid en ſmaak niet, gelyk in warmer Landen, als, in *het Zuiden* van *Frankryk*, in *Italien*, *Spanjen*, enz.

De *vyfde Zoort* gelykt in alle deelen aan de vorige drie Zoorten, behalven dat zo wel de Struik als de Bladen en de Vrugten veel kleinder en ſlegter zyn. Het is dan de derde Zoort, die de waardigſte is by ons gekweekt te worden, zo wel om de Vrugt, als om daar op *Peeren* te *oculeeren*: De eerſte Zoort is hier toe onbekwaam, dewyl ze een Zoort van Appels is; en zo het al gebeurt, dat de *Enten* daar op beklyven, zo geeft zulks nogtans zwakke, kreupele Bomen, en van korten duur; dog men kan 'er met beter uitkomſt *Appels* op Enten tot *Arbres nains*; hoewel zulks weinig of niet gedaan word, dewyl die beter op *Paradys-Struik* groeijen.

§. 3. De *Quee-Boom* groeit natuurlyk in *Hoog-duitſchland*, omtrent de *Donauw* en elders, in de Heggen en Bosſchen.

§. 4. De *Quee-boom* bemint van Natuur een goede vrugtbare, niet al te zandige, nog te kleiagtige Grond; lieft een opene vrye Lugt, en veel Vogt, inzonderheid in warme drooge tyden, dewyl anders de Vrugten klein en onvolmaakt blyven; om welke reden men dezelve veel aan de kanten van de Sloten, Gragten, en andere Wateren plant; dog men moet zig wagten, dezelve te veel uit de Zon, dat is, in de Schaduwe, of tusſchen en onder hoog opgaande Bomen te planten, gelyk vele doen, uit die mening, dat ze in de beſchaduwde plaatzen wel kunnen groeijen, en dat men derhalven daar door van die plaatzen *profyteeren* kan: Maar men bedriegt zig, want ſchoon ze daar wel groeijen kunnen, zo zullen nogtans de Bomen niet of weinig draagen, of de Vrugten blyven klein en worden niet wel ryp. Hy ſchiet met zyne Wortels niet diep in de Grond.

§. 5. De *Quee-boom* word voortgekweekt door het *Zaad*, of door *Uitlopers*, of door *Inleggers*, of ook door *Stekken*, die gemakkelyk bewortelen, dog het geſchied meeſt, om dat het 't gereedſte is, van *Uitlopers* of *Inleggers*, door middel van een oude Boom af te zagen, als hy niet van zelfs Spruiten maakt. Brengende deze onver-ent goede Vrugten voort.

Zommige verenten ze op *Haagdoorn*, om dat ze daar voor houden, dat de Vrugten daar door verbetert worden, dog het welk niet heb kunnen bevinden, en ook tegen de reden ſtryd. Men kan ze ook, zo men wil, op andere *Quee-Plantzoenen* Enten, en zelfs ook op *Plantzoenen* van *Peeren*.

§. 6. De *Quee-Boom* wil niet veel geſnoeit nog gekort wezen, om dat die boven aan de Top-einden het draagbaarſte is: Men ſnoeit dan maar alleen het dunne, magere, en het overvloedige Hout, dat verwarring veroorzaakt, weg; het dikſte jonge Hout bewarende; en men kort alleen de langſte Loten iets in, om aan de Bomen een ſchik te geven en te behouden, als mede om die ook in kragten te bewaren.

§. 7. De *Quee-Peeren* verſtrekken niet alleen voor *Medicynen*, maar ook voor een aangename Spyze in welgeſtelde Huishoudingen; wordende tot dien einde op verſcheiderhande wyze in de Keuken toebereid, als, *Geſtooft*, het zy alleen of met *Peeren* gemengt; en tot *Compot*, *Marmelade*, *Taarten*, enz. De *Queën* worden ook *geconfyt* in Zuiker of in Honig, op differente manier, als, nat en droog, enz.

§. 8. Om de *Queën* nat te *Confyten*, zo neemt beſte *Queën*, ſchilt ze, ſnyd ze in kwartieren, neemt 'er de Klokhuizen wel uit, legtze voorts eenige tydt in ſchoon water, daar na doet ze in ander water en kookt ze op een zagt Vuur zo lang tot dat ze week, maar niet al te murv zyn; doet ze dan uit het water op een Teems, en laat ze wat verzygen; vervolgens doet ze in *geclarificeerde* Syroop van Zuiker, en laat ze hier in zagtjes koken, tot dat ze bekwaam week zyn, en de Syroop een bekwame *Conſiſtentie* verkregen heeft, namelyk, tot dat hy wel ſpint: Legt ten laatſten de *Queën*, wat verkoelt zynde, in *Confituur*- of andere Potten, giet 'er de Syroop over, en bewaart ze wel digt geſloten.

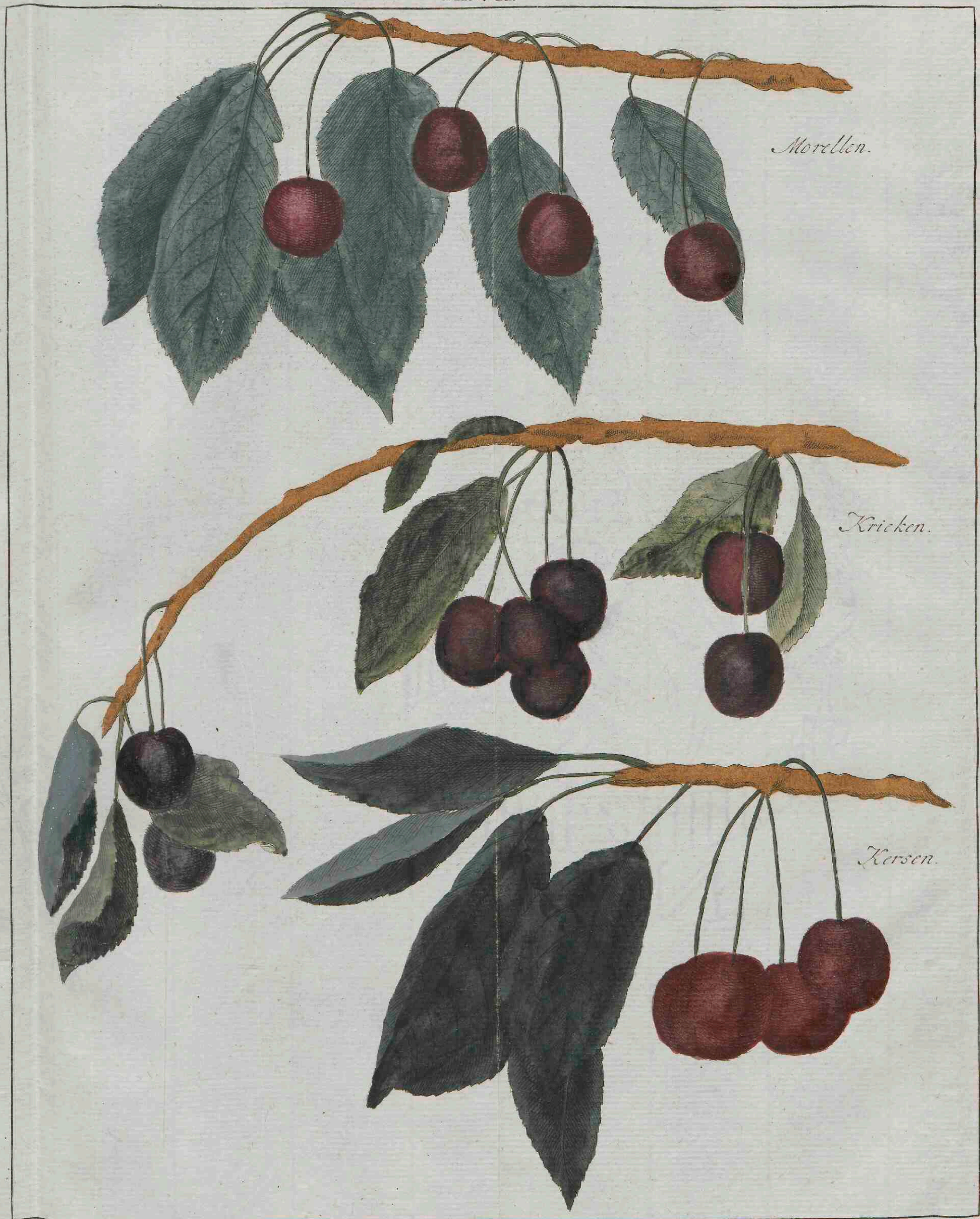
Als men de *Queën* heel *Confyten* wil, dat egter zelden gedaan word, om dat ze te groot zyn, zulks geſchied op dezelfde wyze, alleen met dit onderſcheid, dat men, na dat ze geſchilt zyn, 't Klok- of Zaad-huis met een lang, ſmal, puntig Mes van boven uitgeboord. De Syroop word gekookt en *geclarificeert* als te voren by de *Peeren* (*Peere-Boom* §. 12.) aangewezen is.

§. 9. Zommige *prepareeren* de Syroop op deze wyze: Neemt de Schillen, Korls, en eenige Stukken van *Queën*, kookt dit zamen in water, daar na doet de *Decoctie* door een Doek, of fyne Hairen Teems, in dit Vogt ſmelt de Zuiker en maakt 'er een Syroop van, die gy moet *clarificeeren*, op die wyze als by de *Peeren* (*Peereboom* §. 12.) gezegt is; vervolgens Kookt in deze Syroop de *Queën* als voren (§. 8); deze manier keure beter als de vorige; dewyl de *Confituur* kragtiger word.

Als men de *Confituur* een mooije roode Koleur wil doen hebben, zo neemt men *Cochenillie*, kookt die in water met wat *Cremor Tartari*, vervolgens giet het, wel rood gekookt zynde, door een Doek, en doet 'er van by de Syroop, terwyl de *Queën* zagtjes daar in koken.

Zommige doen 'er wat *Specerye*n, als *Kruid-nagels*, of *Kaneel* by, in de Syroop; of ze lardeeren de ſtukken *Queën* daar mede; kunnende men hier mede handelen zo als men begeert; de Specerye n bederven de Smaak en Kragt niet.

§. 10. Wil men de *Queën* in Honig *Confyten*, zulks geſchied op dezelfde wyze als voren (§. 8.); moetende

Morellen.
Kricken.
Kersen.

moetende de Honig daar toe van te voren wel gekookt en geſchuimt zyn, gelyk voorheen by de *Peer-boom* (§. 13.) gezegt is. Men moet altyd zo veel Syroop gereed maken, het zy van Honig of Zuiker, dat de *Queën* ruim daar mede kunnen bedekt worden, want dit is het geen, beneffers een bekwame dikte van de Syroop, dat de Vrugten voor het bederf moet bewaren: Derhalven is het altyd beter iets te veel als te weinig te maken. En

§. 11. Het kan gebeuren, dat de Syroop, het zy van Zuiker of Honig, na eenige dagen dunder word, het welk ontſtaat daar door, als de Syroop niet dik genoeg gekookt, of 'er te veel waterigheid in de *Quëen* gebleven is, waar door de Syroop verzwakt en bederft: Als men dit dan gewaar word, moet men de Syroop afgieten, op het nieuwe herkoken, zuiveren, en op het laatſt de *Queën* daar in doen, en een weinig laten opkoken; daar na dezelve weer in de Pot doen als voren. En dit moet in zodanig geval van verdunde Syroop, en daar uit ontſtaande bederf, met allerley *geconfyte Vrugten* in agt genomen worden; en zulks hoe eerder hoe beter.

§. 12. Om *Quee-Vleeſch* of *Marmelade* te maken, zo neemt *Queën*, ſnyd ze ongeſchilt in vier ſtukken, zuivert ze van hare Klok-huizen en Zaden, daar na kookt ze in water, tot dat ze wel week zyn, dan wryft ze met een averegtze Lepel door een niet al te fyne Teems. Vervolgens neemt *geclarificeerde* Syroop van Zuiker, die als voren toebereid is, even veel gewigts als van het *Quee-Vleeſch*; kookt het zamen zagtjes tot een bekwame dikte; daar na ſchept het, nog warm zynde, in houte Dozen, of ook in ſteene of glaze Potjes, en zet ze ongeſloten op een warme plaats by het Vuur, of by een Kagchel, tot dat 'er Korſt op komt, daar na bewaart het op een droge plaats.

Wil je het *Quee-vleeſch* rood hebben, zo kunt ge by de Syroop Afkookzel van *Cochinillie* doen, als voren gemelt is.

Andere nemen, om het *Quee-vleeſch* te maken, tot een Pond Vleeſch, door de Teems gedaan zynde, ¾ Pond fyn geſtote Brood-Zuiker, mengen dit onder malkander en laten het daar na maar een klein walletje zamen opzieden, maar dit Vleeſch droogt langzamer; dog is witter.

Dit *Quee-vleeſch* word in vele welgeſtelde Huishoudingen en ook in de Apotheken gemaakt, niet alleen om voor *Delicateſſe* op te diſchen, maar ook om andere Spyzen, daar het by paſt, inzonderheid geſtoofde *Peeren*, *Compot*, enz.; een aangename geur by te zetten. Het word in Frankryk *Cotignac* genoemt, en het beſte word, zo men zegt, te *Orleans* gemaakt, dat wyd en zyd verzonden word, onder de naam van *Cotignac d'Orleans*.

§. 13. De *Koekjes* van *Queën* worden aldus gemaakt; neemt *Queën*, ſchilt en zuivert ze van de Klok-huizen, kookt ze daar na in water murw, vervolgens koel zynde, wryft ze heel klein, of drukt ze door een Teems; neemt zo zwaar goede witte Zuiker als *Quee-vleeſch*, en laat het zamen op een Vuur zagtjes opkoken; en tot bekwame dikte gekookt zynde, legt het op een ſchone gladde Plank, of op vertinde Blikken, die men met Zuiker overſtrooid heeft, in zo grote of kleine hoeveelheid als gy wilt, en *formeert* 'er dus Koekjes van, zet die vervolgens by een warme Kagchel, of op een Stoof, tot dat ze droog zyn; en bewaart ze dan in een houten Doos tusſchen ſchoon Papier op een drooge plaatze. Deze Koekjes dienen tot het zelfde gebruik als het *Quee-vleeſch* (§. 12). Een weinig van het *Quee-vleeſch* of van de *Quee-Koekjes* by de Moſtert gedaan, als men die maalt, maakt dezelve heel aangenaam.

§. 14. Daar word ook een Sap uit de *Queën* gemaakt, als volgt: Neemt van de beſte *Queën* die wel ryp zyn, en ſtampt of wryft ze op een groot wryf-yzer klein, drukt door een Doek, of beter door middel van een Pars, het Sap 'er uit, laat zulks op een klein kool-vuur langzaam zieden, tot dat het ongeveer op de helft ingekookt is; daar na doet daar by half zo veel goede zuivere *Wyn* of nieuwe *Moſt*, als 'er eerſt Sap geweeſt is; laat het weer koken zo lang tot dat het wat dikagtig word; als dan mengt daar onder Zuiker, een derde deel gewigts van het eerſte Sap, en kookt het tot de dikte van een bekwaam dik Sap, of dunne Syroop, en bewaart het in Potten.

§. 15. Alle deze *Confituur-werken* dienen niet alleen voor *Delicateſſe*, maar ze zyn ook zeer gezond, zo wel voor gezonde als zieke Menſchen: Ze verſterken de Maag, het Herte en de Leden, vervrolyken door dien den Menſch, en verkwikken den Zieken zeer; dog die hardlyvig zyn moeten 'er niet of weinig van gebruiken, alzo de *Queën* een ſtoppende natuur hebben; hoewel zommige zeggen, dat ze na de Maaltyd genuttigt, doen *laxeeren*. Men pryſt deze *Confituuren* ook zeer voor zwangere Vrouwen, om een gemakkelyke Kraam te hebben, als ze eenige dagen van te voren altemets iets daar van nuttigen, inzonderheid by of na de Maaltyd.

§. 16. Men kan van de *Queën* ook een aangename *Ratifiaat* bereiden, aldus; neemt van het op voorgaande wyze (§. 14.), uitgeperſte Sap, doet daar by, na dat het een weinig geſtaan heeft, even veel Brandewyn, een weinig Kaneel, eenige Nagels en wat Zuiker, na mate men het zoet begeert, laat het dan op een warme plaats wat ſtaan trekken; en bewaart het vervolgens tot het gebruik; of als men het helder en klaar begeert, zo kan men zulks ook door Vloei-papier laten lopen.

VAN DE

§. 1. KERSE-BOOM: De vreemde Benamingen van dezelve zyn, in het *Latynſch*, Cerafus. Cerafus foliis ovata-lanceolatis. *Linn. Gen. & Spec. Roj. Prodr.* *Franſch*, Ceriſier. *Hoogduitſch*, Kirſchen-baum. *Engelſch*, Chery-tree. *Deenſch* en *Zweedſch*, Körsbär-træ, enz.

De Vrugt zelfs word genoemt in het *Latynſch*, Ceraſa. *Hoogduitſch*, Kirſchen. *Franſch*, des Ceriſes. *Engelſch*, Chery. *Deenſch* en *Zweedſch*, Körsbär.

§. 2. Onder de Naam van *Kerſen* worden drie Hooft-zoorten begrepen; die van malkander eenigzints in Gedaante, Koleur en Smaak verſchillen; als, *Kerſen*, Fig. 1. *Krieken*, Fig. 2. en *Morellen* Fig. 3.

1. De *Kerſen* vallen doorgaans rondagtig, en veeltyds iets platagtig-rond, en hebben een ronde Steen. Deze worden in *Frankryk* genoemt *Ceriſes*; in *Hoog-duitſchland Kirſchen*.

2. De *Krieken* zyn doorgaans wat langwerpig van gedaante, hard-vleeſchiger en zoeter als de *Kerſen*, en haar Steen is langwerpig; het welk het principaalſte onderſcheid tusſchen deze twee Hooft-

zoorten is. De *Krieken* worden weer onderſcheiden in *wilde* en *tamme*; de *wilde* zyn klein, met weinig Vleeſch, van Koleur zwart of rood, en ook wel rood-bont; van Smaak doorgaans zoet, zynde de zwarte de zoetſte; en de ronde minder zoet; dog daar zyn 'er ook die bitter of wrang zyn. Deze *Krieken* groeijen in *Hoog duitſchland*, *Frankryk* en *Braband*, op veel plaatzen in het Wild, in de Boſchen en elders, en worden heel grote Bomen.

De *tamme Krieken* verſchillen van de *wilde*, dat ze groter en vleeſchiger zyn. Deze noemt men in Frankryk *Guignes* of *Bigearraux*, en in Hoog- en Neder-duitſchland *Spaanſe Kerſen*. Men vind ze van zwarte, roode, witte, en bonte Koleur.

3. De *Morellen* verſchillen hooftzakelyk van de *Kerſen*, dat ze min of meer zuur of amperagtig ſmaken, doorgaans ronder en niet zo platagtig vallen, en de Boom dun-ryziger en niet zo regtſcheutig is, maar meer door malkander groeit, en ook niet zo groot word; haar Steen is rond gelyk die der *Kerſen*. Deze worden in Frankryk *Griottes* genaamt, in Hoog-duitſchland *Amarellen* of *Weichſelen*, en in Braband *Krieken*. En deze drie Hooft zoorten worden weer onderſcheiden in veele andere zoorten, inzonderheid de twee eerſte (No. 1, 2.), waar van hier na de Lyſt en Beſchryving volgt.

De *Kerſe-boom* bemint de getemperde Lugt-ſtreken, in koude wil hy niet wel aarten, gelyk ook niet in zeer warme (behalven de *Spaanſche Kerſen*), waar het ook van daan komt, dat men in Zuid-Frankryk, Italien en Spanjen geen zo goede *Kerſen*, nog zo veel zoorten vind als in Hoog- en Neder-duitſchland.

§. 4. Hy begeert van Natuur een goede, verſche, ongemeſte, 't zy Zand- of Kleiagtige-grond: Wordende in deze laatſte de Bomen nogtans groter en fleuriger en brengen groter Vrugten voort, als die in Zand-gronden groeijen, dog de Vrugten van deze vallen wel zo ſmakelyk.

Daar is geen Vrugt-boom my bekent, die viezer omtrent de Grond is als deze, en derhalven hier in meerder agtſlaging van noden heeft: Want het wel gebeurt, dat 'er *Kerſen* geplant worden in Gronden die goed ſchynen, en nogtans de Bomen daar in niet aarten willen, ja dikwils in de kragt van hun groei ſchielyk alle verſterven, ſchoon de Grond behoorlyk gedolven, en in de diepte geroerdt en los gemaakt is. Hy begeert juiſt geen zeer vette Grond; maar is met een geringe te vreden, als die maar verſch of nieuw is, dat is, waar in nooit of in lange jaren geen Bomen, en wel inzonderheid geen *Kerſe-bomen*, gegroeit zyn; want de ondervinding leert, gelyk ik zelfs bevonden heb, dat een *Kerſe-boom* geplant in de plaats daar een ander *Kerſe-boom* gegroeit is, nooit wel groeit, maar na eenige jaaren kwynens verſterft, ſchoon men nog zo veel moeite aanwend, om de Grond te verbeteren of te veranderen. Wagt U ook om de Grond omtrent of tuſſchen de *Kerſe-bomen* te meſten; want dit doet haar zekerlyk al kwynende langzamerhand verſterven; moet men de Grond wat verbeteren, zo is zeer dienſtig Blad-aarde, van verrotte Bladen en Takken, met de Aarde te vermengen, of andere goede vrugtbare Aarde.

§. 5. Wanneer de *Kerſe-bomen* beginnen *Gom* uit te werpen, zulks is doorgaans een merkteken van haar zwakheid en naderende dood, inzonderheid als de Boom jong is; derhalven behoort men zodanige jonge Bomen maar aanſtonds uit te roeijen, en andere in de plaats te zetten.

§. 6. Alle zoorten worden voortgekweekt door middel van *Suiging*, *Enting* in de *Klove*, of *Oculeering*, op jonge Plantzoenen die uit *Krieke-Stenen* gewonnen zyn, dog zulks geſchied wel hooftzakelyk op de eerſte wyze, dewyl het *Enten* en *Oculeeren* aan deze Vrugtboom dikwils niet al te wel ſlagen wil. Hoewel zulks ook veeltyds door verzuim of onkunde ontſtaat; want als men de Stammetjes *Ent* terwyl ze heel jong, en nog maar 2 à 3 jaaren oud zyn, en dat men zulks vroeg in het jaar, te weten in February of in het begin van Maart, verrigt, zullen ze zelden of weinige komen te misſen; veronderſtellende dat het *Enten* behoorlyk wel gedaan is, want het te diep tot op het merg ſnoeijen der *Ent-ryzen*, ook dikwils de oorzaak is dat dezelve niet vatten; zynde in het byzondere de *Kerſen* in dezen zeer keurig: En zo is het ook gelegen met het *Oculeeren*; moetende daar toe ook heel jonge Plantzoenen gekozen, en de tyd van doening wel in agt genomen worden, namentlyk, wanneer het Sap wel ryſt, en dus het *Plantzoen* en *Oculatie* wel loszen wil.

§. 7. Men *Ent* en *zuigt* de *Kerſen* ook wel op *Uitlopers* van bejaarde *Kerſe-boomen* die op *Kriek* geent zyn, of, op *Uitlopers* van wilde *Krieken*, daar die in het wilde wasſen, zynde gevolglyk deze *Uitlopers* van de natuur der *Krieken*, die uit Zaad voortkomen; dog men bevind, dat deze *Uitlopers* weiniger gewas maken en minder groot worden als Bomen uit het Zaad; en dat derhalven de Enten daar op geſtelt wordende, ook kleinder Bomen, dog draagbaarder worden als die op *Kriek* uit 't Zaad geent zyn; waarom deze *Uitlopers* inzonderheid gebruikt worden tot Bomen die klein zullen gehouden worde, als *Bouiſſons* en *Espaliers-boomen*.

§. 8. Tot het Planten moet men nooit ouder ge-ente Bomen verkiezen als van twee- of drie-jarig Ent-gewas, en van gezoogde nooit ouder als van een- à twee-jarig Ent-gewas, om dat ouder van gewas niet of bezwaarlyk aan de gang raken. Verders by het planten in agt nemende het geen in ons 1ſte *Deel* aangewezen is. In 't byzondere agt gevende, dat men dezelve niet te diep, maar by na boven op de Grond plant, zo dat de Wortels maar met 2 á 3 vinger-breed Aarde overdekt zyn, en zulks vooral in vogte koude Gronden, om dat de ondervinding leert, dat ze dan beter groeijen; en zo 'er na het planten een drooge Zomer volgt, zo moet de Wortels met *Vlagge*, *Rund* of *Stroo*, tegen het uitdroogen overdekken.

Byna geen zoort van Boom-gewas luiſtert zo nauw by het planten, om hem wel met Aarde tuſſchen de Wortels te voorzien, als deze; want de minſte Holligheid, of de Lugt die hier in blyft, en het ſchimmelen dat daar door aan de Wortel ontſtaat, kan ziekte, ja veeltyds de dood aan den Boom veroorzaken; weshalven men by het planten nauwkeurig in agt nemen moet, de drooge Aarde wel tuſſchen de Wortels te ſchudden.

§. 9. Aangaande het Snoeijen der *Kerſe-boomen*, zulks geſchied verſcheidentlyk, volgens de differente zoorten: *Morellen*, *Kerſen van der Nat*, *Oranje-Kers*, en in het kort alle zoorten die dunryzig Hout-gewas maken, en die meeſt alleen aan de einden der Loten voortſpruiten, willen niet geſnoeit, of ten minſten niet getopt wezen, want dit zoude de opvoering der Sappen grotelyks verminderen, en dus de groei, zo wel van het Hout als Vrugten, verzwakken, en de Vrugten kleinder

der en onſmakelyker doen blyven: Derhalven als deze Bomen te veel Hout hebben, dat verwarring en bedrukking veroorzaakt, of het fatzoen krenkt, zo is het beter een geheele Tak, het zy groot of klein, hier of daar uit te ſnoeijen, als 'er veel aan te korten.

Andere *Kerſen*, die zwaarder, regtſcheutiger Hout-gewas maken, en ingekort zynde, weer gewillig nieuwe Loten ſpruiten, als, by voorbeeld, de *Praagſche Muſcadel*, *Gadropſe*, *Rouaanſche*, *Spaanſche Kerſen*, enz., kan men veiliger ſnoeijen, of korten, als 't de noodzakelykheid vereiſcht; namentlyk, als ze te veel Hout hebben, of als men ze kort, op de wyze der *Bouiſſons*, houden wil, en een cierlyk fatzoen doen hebben.

Ondertusſchen zo is het zeker, dat alle zoorten van *Kerſen* van die natuur zyn, dat ze liefſt niet willen geſnoeit wezen, ten zy maar, gelyk gezegt heb, eenige Takken hier of daar die het fatzoen benemen of verwarring veroorzaken; want ze zonder veel ſnoeijen en korten meer en ook ſmakelyker Vrugten voortbrengen, daar en boven ook van langer Levens-tyd zyn, gelyk dit klaar beveſtigt word daar door, dat men de *Kerſen* die in het wild groeijen, heel groot, oud en vrugtbaar ziet worden.

§. 10. De Zomer-ſnoeijing moet aan de *Kerſen* geheel niet geſchieden, dewyl die aan de meeſte Steen-vrugten nadelig is; dog *Kerſen* die aan *Eſpaliers* ſtaan, ontlaſt men 's Zomers wel van deze en gene overvloedige Loten, om de verwarring en bedrukking te verhinderen, en die men behoud, worden dan zonder inkorting aangebonden.

§. 11. Dog het gezegde is hoofdzakelyk te verſtaan van wat bejaarde Bomen; jonge *Kerſe-bomen* moeten, gelyk als andere Vrugt-bomen, in de eerſte 3 á 4 jaren na de Enting kort geſnoeit worden, inzonderheid die ſterk en regtſcheutig Hout-gewas maken, als de *Praagſe*, *Gadropſe*, enz.; om dat ze anders te ſchielyk van onderen hol worden, en kaale armen verkrygen.

§. 12. Men moet ook nooit geen bejaarde Kerſe-bomen kandeláaren, in mening om ze weer nieuwe Takken te doen ſpruiten en ze daar door te vernieuwen, gelyk men wel met andere oude Bomen gewoon is te doen, want de ondervinding leert, dat dezelve, om dat ze een zeer dikke ruwe Schors hebben, niet of weinig ſpruiten, en doorgaans verſterven. Het is derhalven beter, dat men van de oude Bomen profiteert zo lang ze enigzints vrugtbaar zyn; maar dat men ondertusſchen niet verzuimt, by tyds jonge Bomen elders te plaatzen, dewelke met hunne Vrugten die der oude afgaande Bomen vervangen, om dus niet van deze Vrugten ſchielyk ontbloot te wezen; zynde de levens-tyd der *Kerſe-bomen*, of de tyd hoe lang dezelve bekwaam blyven, om goede Vrugten te geven, 15 á 20 jaren, of ten langſten 30 jaren in de beſte Gronden.

§. 13. De *Kerſen* verſtrekken rauw voor eene zeer aangename Spyze, inzonderheid in heete tyden, want ze verkoelen, verſlaan den dorſt, en verkwikken zeer, zyn ook niet ongezond, en dienen inzonderheid voor heete Natuuren, en voor Hypochondriake Menſchen; dog men houd de eigentlyk zo genaamde *Kerſen*, als de *Praagſe*, *Volger*, enz.; en wel inzonderheid die wat amper of Rynſe Wynagtig van ſmaak zyn, als de *Kers van der Nat*, *Morellen*, enz., voor gezonder als de zoete *Krieken*, *Spaanſche*, en andere; hoewel deze aan de mond aangenamer vallen.

§. 14. De *Kerſen* dienen ook voor de Keuken, om daar verſcheiderhande Lekkernyen van te bereiden, als *Compot*, *Sauſen*, *Taarten*, enz. Ook worden ze veel *geconfyt*, zo wel droog als nat, en waar toe de ſappige, inzonderheid de *Praagſe Muſcadel*, *Volger*, *Morellen*, enz., wel het meeſt geagt worden, en ook de beſte zyn.

§. 15. Om de *Kerſen* nat te *Confyten*: Neemt ſchone, verſche, even rype *Kerſen*, ſnyd 'er de Steelen op de helft af; maakt dan een *geclarificeerde* Syroop van Zuiker (*Peer-boom* §. 12.) tot 6 Pond Steelen op de helft af; maakt dan een *geclarificeerde* Syroop van Zuiker (*Peer-boom* §. 12.) tot 6 Pond *Kerſen* omtrent 4 Pond Zuiker nemende; kookt uwe *Kerſen* zagtjes in de Syroop, tot dat dezelve ſpint; doet dan de *Kerſen* met de Syroop, wat koel geworden zynde, in uwe *Confytuur-Potten*, en bewaart ze wel toegemaakt.

Zommige maken de Syroop van het uitgedrukte Sap van *Kerſen*, by 1½ Pond Sap 4 Pond Zuiker voegende; het welk ook beter houde, als men *Kerſen* genoeg heeft.

§. 16. Men maakt ook wel een *Moes* van de *Kerſen*, om in Taarten en ander Gebaks het geheele jaar door te kunnen gebruiken, op de volgende wyze: Neemt van de Steelen gezuiverde *Kerſen*, laat ze in Wyn wel kooken, daar na wryft het door een Teems, laat dan het Moes met Zuiker, tot ieder 3 Pond Moes 2 á 2½ Pond Zuiker nemende, kooken, tot een bekwame dikte; het zelve geſtadig roerende, op dat het niet aanbrande.

§. 17. Daar worden ook *Koekjes* van gemaakt, op deze wyze: Neemt ſappige *Kerſen* die wat amper zyn, plukt 'er de Steelen af, kookt ze zagtjes in een Aarden Pot, zonder of met weinig Water, dat is, in haar eigen Sap, roert ze geſtadig dat ze niet branden; als ze dus eenigen tyd gekookt hebben, dan wryft ze door een Teems, doet by ieder Pond Vleeſch omtrent een Pond Zuiker, laat het daar na zagtjes een weinig kooken, geſtadig roerende; vervolgens legt het by brokjes op een gladde Plank die met fyne Zuiker beſtrooit is, en formeert 'er Koekjes van, die gy daar na by een Kagchel of op een andere warme plaats moet laten droogen, en droog zynde, in een Doos tusſchen ſchoon Papier bewaren. Men kan, als men wil, by alle de gemelde *Condita* wat *Speceryen* doen, gelyk by de (*Peer-boom* §. 11.) gezegt is.

§. 18. Om drooge *geconfyte Kerſen* te maken, heeft men niet anders te doen, als de op voorgemelde wyze (§. 15.) nat *geconfyte Kerſen* uit de Syroop te nemen, op een Zeef te laten uitdruppen, vervolgens op een met Zuiker beſtrooide Plank of op een Blik of Blikken te leggen, en op een warme Plaat te laten droogen, dezelve altemets omkeerende, en met wat fyne Zuiker beſtrooijende.

§. 19. Van de *Morellen* maakt men een zeer aangename Zap, aldus: Perſt het Zap uit de *Morellen*, na dat de Steelen 'er afgedaan zyn, kookt dit met Zuiker, tot 5 Pond Zap 1½ á 2 Pond Zuiker, of wat meer nemende als men het zoeter begeert, ſchuimt het wel, en kookt het tot een matig dik Zap, doet het dan, koud zynde, in glazen Fleſchen, en bewaart het wel toegemaakt.

Alle deze gemelde *Confituuren* zyn zeer aangenaam en gezond, en mogen zo wel van zieke als gezonde genuttigt worden; ze verſterken het Herte, leſchen den dorſt, en verkwikken zeer.

§. 20. De *Morellen* worden in Duitſchland en elders ook veel gedroogt, dewelke daar na, met wat zuiker gekookt zynde, een aangenaam Eeten zyn.

§. 21. Wilt gy een aangenaam *Ratifiaat* of *Liquer* maken, zo neemt wel gedroogde *Morellen*; ſtampt ze met Steenen en met al in een Vyzel, zet ze dan op goede Brandewyn, doet daar by wat *Zuiker*, een weinig *Kaneel* en eenige *Nagels*, en laat het eenige tydt in de Zonne, of by het Vuur trekken; gy zult dan iets lekkers hebben, dat gy wel by *occaſie* aan aanzienlyke Menſchen preſenteeren moogt: Wil men dit Aftrekzel heel klaar hebben, zo laat het door Vloei-papier lopen, het zal dan zeer helder wezen.

Men kan dit *Liquer* ook maken van verſche *Morellen*, maar dat is zo aangenaam en kragtig niet als van gedroogde, om dat het wateragtige Zap der verſche *Morellen* het zelve verzwakt; maar als men het zelve hier van maakt, moet men 'er de Steenen uitnemen, dezelve apart in ſtukken ſtampen, en dan met het Vleeſch, enz., op Brandewyn zetten, als voren.

§. 22. In Duitſchland, daar veel *Krieken* in het wild wasſen, en inzonderheid in *Zwitzerland*, word 'er een Water of Geeſt uit de Krieken *gediſtilleert*, na dat dezelve met de Steenen geſtoten zyn, en wat geſtaan hebben tot dat ze giſten, het welk men aldaar *Kirſch-waſſer* noemt, dat niet alleen zeer aangenaam, maar ook, matig gebruikt wordende, gezond is, want het verſterkt het Herte en verkwikt de Geeſten.

§. 23. Men maakt met de *Morellen* ook een aangename *Wyn*, inzonderheid in de Wyn-landen, aldaar *Kirſch* of *Weichſel-wein* (dat is Kerſe- of Morelle-wyn) genaamt, die zeer geurig en in de heete Zomer-dagen zeer verkoelende en verkwikkende is. De wyze om deze Wyn te maken is ligt; men neemt *Morellen*, men ſtampt ze met de Steenen wel klein, na dat de Steenen 'er afgedaan zyn, men doet die in goede, zagte roode Wyn, of ook in witte Wyn, met eenige *Nagels* of *Kaneel*, zo men wil, na omtrent 14 Dagen is dezelve bekwaam tot het gebruik.

§. 24. Om de *Kerſen* een geheel Jaar lang goed of verſch te bewaren, doet men als volgt. Men plukt de *Kerſen*, (van de ſchoonſte, even rype) by helder droog weer zeer voorzigtig, dat ze niet het minſte gekneuſt worden, men doet ze in eene glazen Fleſch met een wyde Mond, men maakt dan de Mond der Fleſch, door middel van een Kurk en daar over heen Hars, dat met wat Terpentyn en Was ſmeltende vermengt is, wel water-digt: Aan deze Fleſch maakt men dan een Koorde, of beter een lang Koperdraat vaſt, dewyl een Koorde haaſt verrot, en men laat de Fleſch dan in een koele *Regen-bak*, *Put* of *Bron*, tot op de grond neder zakken; de Koord of Draad dan boven vaſt makende, om daar mede de Fleſch op zyn tydt weer op te halen. Op deze wyze kan men in de Winter verſche *Kerſen* opdiſchen.

§. 25. Men kan de *Kerſen* ook op deze wyze een geheel Jaar lang voor het bederf bewaren: Na dat de *Kerſen* voorzigtig, gelyk te voren (§. 24.) geplukt, en de Steelen 'er meeſt afgeſneden zyn, legt men dezelve in een verglaasde Pot; dan maakt men goede witte Wyn heet, en giet die zo heet over de *Kerſen*, tot dat ze daar onder bedolven zyn, als dan de Wyn koud geworden is, bedekt men die met een dunne Bodem van geſmolten Boter, en men bewaart de Pot op een droge plaats, en daar het 's Winters niet en vrieſt: Dog deze *Kerſen* dienen alleen tot Spys-toebereiding, in de Winter of op andere tyden: By het gebruik neemt men de Boter boven af, en na de benodigde *Kerſen* 'er uit de Pot genomen hebbende, ſmelt men de Boter en giet ze weer over de Wyn, welke Boter de *Kerſen* voor de Lugt en dus voor het bederf bewaart.

§. 26. Ten laatſten moet ik nog aanmerken, dat de Vogels, inzonderheid de *Stargen*, *Muſchen*, en *Lyſters*, de *Kerſen* zeer aandoen, en dikwils zodanig aanſpreken, dat men 'er maar weinig van de Bomen plukken kan, indien men niet op middelen bedagt is, om de Vogels van de Bomen af te keeren. Zommige hangen tot dien einde boven uit de Bomen aan een Staak eenige doode groote Vogels, om de levende te verſchrikken; of ze hangen om de Bomen Touwen met veel Veeren: Andere zetten Klapper-Molens, die door de Wind gedraait worden, en een ſterk geraas maken, op Staken by de Bomen. Dog alle deze practyken zyn van weinig dienſt; want de Vogels merken het bedrog haaſt, en vrezen die dingen na een Dag 2 à 3 weinig meer, zo dat ik gezien heb, dat ze zelfs op diergelyke dingen gingen zitten, inzonderheid de jonge *Stargen*, die zeer dom en drieſt zyn.

Het beſte middel is, dat men Netten over de Bomen hangt; en op dat het Net geen nadeel aan de jonge Loten der Bomen doen zoude, die anders door het Net, als het 'er op legt, gedrukt en gekneuſt worden, of ſcheef groeijen, zo zet men één of meer Kruiſen, die van Latten gemaakt en aan een Staak vaſt geſpykert zyn, kruis wys en tusſchen de Boom door, waar op het Net koomt te leggen, om alzo de Boom niet of weinig te raaken.

§. 27. Zommige vermogende Lief hebbers doen expres grote Netten bereiden, om daar mede een geheel, min of meerder groot, *Kerſe-Hof*, waar in de Bomen tot dien einde wat digter als ordinaris by elkander geplaatſt zyn, van boven en ter zyden te bedekken; wordende hier en daar tusſchen de Bomen met order een Paal in de grond gezet, en daar overheen Latten gelegt, waar op het Boven-Net koomt te ruſten.

§. 28. Men kan de *Kerſen*, indien de Bomen in een aparte Bogaard by malkander ſtaan, ook voor de Vogels bewaren, door middel van een Jongetje, die men voor weinig Dag-geld hebben kan, den geheelen dag daar by met een Ratel te laten oppaſſen, om dus de aankomende Vogels door het geraas der Ratel te verjagen: Dog het heeft zomtyds, inzonderheid als de Vogels in menigte zyn, nog al zyn werk, om 'er Meeſter van te blyven, en daar dient nauwkeurig, van 's morgens heel vroeg tot 's avonds laat op gelet te worden.

§. 29. Zommige menen deze ongenodigde gaſten te verjagen, door het middel van te ſchieten; maar dit zal een ervaren Hovenier of Eigenaar niet ligt dulden, om dat zulks niet alleen weinig nut doet, maar ook hooftzakelyk, om dat de Bomen door den Hagel zeer worden bedorven.

§. 30. Het Hout der *Kerſe-bomen* is hard, van Koleur bruin-rosagtig, en word veel gezogt van de Draaijers, Schrynwerkers, Lyſtmakers, Stoelmakers, enz., om daar van Stoelen en andere cierlyke dingen te maken.

§. 31. Nu zal ik ten laatſten, tot vermaak van de Lief hebbers, nog iets melden van het vervroegen der *Kerſen*, dat is, hoe men de *Kerſen* vroeger, als in de ordinaris natuurlyke tyd van rypwording hebben kan: Dit geſchied op verſcheiderhande wyze: Eerſtelyk,

§. 32. Verkieſt een of meer jonge Boomtjes van de *Praagſche Muscadel-kers*, het zy laag- of half-ſtamde,

ſtamde, die nog niet zeer grote Kronen hebben; maar wel aan het dragen zyn; gelyk deze zoort van natuur vroege Vrugten geeft, zynde andere zoorten niet zeer bekwaam om te vervroegen; graaft die in het Voorjaar voorzigtig uit, en plant ze in een bekwame grote Kasſen, Vaten, of beſt in grote, wyde, gebakkene ſteenen Potten, zet ze dan ergens op een ſchaduwagtige plaats, en onderhoudze in het vervolg wel met bevogtigen, inzonderheid by ſterke droogte, op dat ze in de Potten bewortelen ende wel in de groei komen; en om deze groei nog beter te bevorderen en natuurlyker te doen zyn, zo is het dienſtig, dat men het benedenſte der Potten iets in den grond zet, en vervolgens by droogte den grond rondom de Potten altemets met water wel bevogtigt; want dan zullen de Wortels het vogt van onder door middel van de gaten, die in de Bodem van de Pot zyn na haar trekken, en daar door de Bomen natuurlyker en beter groeijen.

§. 33. Deze Bomen dan dus de Zomer over wel gegroeit hebbende, zo zet men dezelve in het begin van de volgende Maand Januarius, of ook eer, in een bekwame grote Stook-kas, en men ſtookt dezelve van tydt tot tydt, naar mate van het weer, invoegen dat de Kas altyd egaal, dog voor eerſt maar matig, warm is, namentlyk van omtrent Twintig Graden, volgens de *Thermometer*, de Kas altemets over dag iets lugtende; dan zal men zien dat de Knoppen met 'er haaſt beginnen te zwellen, en vervolgens aan het bloeijen te gaan, als wanneer de Lugt-geving boven al hoog nodig is, en niet moet verzuimt worden, om dat anders de Vrugten niet zouden zetten, maar altemaal afruijen: Gezet zynde, kan men haar wat meerder warmte door Stoking laten genieten, in alle deelen, zo veel doenlyk is; nabootzende de warmte en aandoeningen van het natuurlyke *Saiſoen* waar in de *Kerſen* bloeijen en hare rypheid verkrygen; en dus doende, zal men in het laatſte van Maart, en zomtyds vroeger, rype *Kerſen* kunnen opdisſchen: Dog valt dit hier nog te zeggen, dat de *Kerſen* zeer keurig in het zetten zyn, en dezelve door deze wyze van broeijen, onaangezien alle moeite en oplettendheid, egter nog dikwils afruijen, inzonderheid wanneer het in de bloei tydt koud en ſlegt weer is; zo dat men de Glazen weinig openen kan om te lugten: Willende dezelve in de Bloei-tydt ook geen gebrek van Vogt lyden, waar op men grootelyks letten moet.

§. 34. Men kan de *Kerſen* ook broeijen voorts na de planting tot dien einde in de Herfſt of Winter in de Potten geplant zynde, dog dan is de Vrugtzetting nog onzekerder.

§. 35. Deze volgende manier van vervroeging is beter als de vorige. Men plant lage- of halfſtamde jonge *Praagſe Kerſe-bomen* in een koude Broei-Kas of Zonne-bak, die bekwaam groot en hoog is, in de grond in een Ry, niet ver van malkander, te weten 5 á 8 Voeten, men onderhoud ze wel, op dat dezelve wel in het gewas zouden komen, en men laat ze vervolgens aldus in de opene Lugt groeijen, tot dat ze draagbaar genoeg zyn, en het dus de moeite waardig is, om ze te broeijen; als dan legt men in het begin van Januarius de Glazen voor de Kas, en men onderhoud de Bomen met lugten, inzonderheid in de Bloei-tydt, gelyk zo even te voren (§. 33.) gezegt is, zorg dragende, dat de Kas des nagts tegen de Vorſt, en ook over dag als het met een betrokkene Lugt vrieſt, gedekt worde, inzonderheid in de Bloei-tydt; moetende om die reden de Kas ook, indien ze alleen van Hout is, rondom met lange Meſt of Stroo digt omzet worden: De Vrugten gezet, en iets vergroot zynde, kan men wat minder lugten (ten ware by ſterke Zon, en tegen het rypen der Kerſen) om de warmte in de Kas te vermeerderen en de Vrugten daar door tot rypwording te brengen, dewyl de Kerſen natuurlyk met een vermeerderende warmte rypen, en op deze wyze zal men in de Maand April ſchone rype *Kerſen* kunnen hebben.

Men kan de jonge *Kerſe-bomen* ook buiten een *Broei-kas*, op een welgelegene voordelige plaats digt planten, en daar na, als de Bomen draagbaar zyn, een houten Kas om dezelve doen maken; het welk beter is, om dat dan de Broei-kas niet zo langen tydt vergeefs behoeft te leggen. En men kan ook wel twee Reyen Bomen voor malkander planten, agter half-ſtamde, en van voren lage Bomen, de Reyen, en de Bomen in de Rey, omtrent 5 á 8 Voeten van elkanderen; en zulks zo weinig of zo veel Bomen als men begeert.

§. 36. Ook kan men de *Kerſen* vervroegen door middel van een Zonne-bak, het zy dat zulks loot-regt op ſtaat of ſchuins agter over helt, dog welk laatſte beter is, waar in de Bomen tegen de Agter-muur of Schutting in de opene Grond geplant en uitgebreid ſtaan; moetende daar by dezelfde *obſervatien* als in de koude Kas in agt genomen worden.

§. 37. Ten laatſten zo kunnen de *Kerſen* ook worden vervroegt in eene agter overleggende Stook-kas, in welke de Bomen ook in de Grond tegen de Agter-muur geplant ſtaan; het welk de beſte manier is, als men de *Kerſen* wat vroeg begeert; zullende in deze Kas niet ligt ruijen, als men maar in de Bloei-tydt op het lugten paſt; moetende deze Kas redelyk ſterk geſtookt worden, om de Agter-muur genoegzaam te verwarmen.

Nu zullen we tot de *Synonymiſche* Benamingen en de Beſchryving der *Kerſen* overgaan.

SYNONYMISCHE LYST

Van de Meeſte *Zoorten* van *Kerſen* die hier te Lande bekend zyn.

A.

AGaat-kers.
Amarel, zie Morel.
Jan Arendſe n Kers.

B.

BIgareau, zie Rouaanſe, en Spaanſe.
Boere Kers, zie Morel.
Bogerts Kers, zie Morel.
Bruſſelſe bruine, zie Morel (Soete).
Bruſſelſe rode, zie Orange Kers.

C.

COnfituur-kers, zie Grande Triumphante, en Morelle,

D.

DUbbelde Bloems-Kers, *niet draagbaar* Roosjes Kers, *ondraagbaar*.

Dubbelde Bloems-Kers, *draagbaar*. Roosjes Kers, *draagbaar*, *Dubbelde May-kers*, zie May-kers.
Dubbelde Volger, zie Volger.

F.

Franse Wyn-kers.

G.

Gaderoopse, zie Hertogs-Kers.
Glas-kers, zie Volger.
Glimmert, zie Volger.
Grande Triumphante. Montmorancy-kers. Confituur-kers. *is een zoort van dubbelde Volger; en draagt sterk.*
Griotte, zie Morel.
Grote Turk, zie Turkse Kers.
Guigne, zie Volger.
Gulde-monds Kers, zie Volger.
Gulde-wagens Kers, zie Volger.

H.

Hert-kers, zie Rouaanse.
Hertogs-Kers. Gaderoopse. Knap-kers.
Hertoginne Kers, zie Oranje-Kers.
Hollandse Kers, zie Praagse.

K.

Kasteroopse Kers, zie Morelle.
Kasteroopse Wyn-Kers, zie Ibid.
Kers Condé?
Kers (Gemeene of tamme), zie Morel-kers.
Kers met bonte Bladen.
Keulense Kers, zie Morelle.
Knap-kers, zie Hertogs Kers.
Kops-Kers?
Kriek (Zwarte). wilde Kers of Kriek, *de Zwarte*; ook *Scheur-kers* van zommige genoemt.
Kriek (Rode). Wilde Kers of Kriek, *de Rode*, Kriek van den Broek.
Kuis-bonte, zie Rouaanse.

M.

Maurits (Prins) Kers.
May-kers (Dubbelde).
May-kers (Enkelde).
May-Morel, zie Morel (Zoete).
Montmorancy-Kers, zie Grande Triumphante.
Morel-kers (Enkelde). Morelle. Amarelle. Gemeene Kers. Boere Kers. Bogert-Kers. Suure Kers. Wyn-Kers. Keulnse Kers. Rynse Kers. Scheur-kers. Kriek *in Braband genoemt. Hier van zyn eenige differente Zoorten, als groter of kleindere, ligter- of donkerder-roode, min of meer suuragtige; en deze worden door Uitlopers of scheuring zonder verënten voortgequeekt.*
Morel-kers (Dubbelde of grote). Late Morelkers. Late Amarelle. Confituur-kers. Griotte. *Deze worden in Holland onderscheiden naar de Groei-plaats en groote, als in*
Blauwe Morel.
Haarlemse Morel.
Meurse Morel.
Rojaal Morel. Grote of late Rojaal-kers.
Warikse Morel, &c.
Morel-kers (Zoete). May-Morel. Brusselse Bruine. Kasteroopse Wyn-kers.
Morel-kers (Zoete dubbelde). Dubbelde Maymorel.
Muscadel-kers, zie Praagse.

N.

Naantjes Kers. Turkse Kers. Purgeer-Kersje; *een Heester-gewas zynde.*
Nat (Kers van der).

O.

Oranje-Kers. Hertoginne Kers. Brusselserode.

P.

Paarl-kers, zie Spaanse.
Pietersons-Kers, zie Praagse.
Praagse Kers (Vroege). Praagse Muscadel-Kers. Muscadel-Kers. Hollandse Kers.
Praagse Kers (Laate). Laate Praagse Muscadel-Kers. Laate Hollandse Kers. Lange Praagse Kers. Velser Kers. Pietersons-Kers.
Prinsen Kers.
Princesse Kers.
Punt-kers, zie Spaanse Kers.
Purgeer-kers, zie Naantjes-kers.

R.

Rojaal-kers, zie Morelle.
Roosjes Kers, zie Dubbelde Bloems-Kers.
Rosenobel-Kers, zie Volger.
Rouaanse Kers (Dubbelde). Franse Wyn-kers. Spaanse Wyn-kers. Zuiker-wyn-kers. Herskers. Kuis-bonte. Bigarreau.
Rouaanse Kers (Enkelde).
Rynse Kers, zie Morelle.

S.

Sakerdaan-kers, zie Spaanse.
Scheur-kers, zie Morelle, en Kriek.
Schimmelpennings Kers, zie Volger.
Seeuwse Kers, zie Volger.
Spaanse Kers (Swarte). Bigarreau noir.
Spaanse Kers (Swarte) met een punt aan 't eind; *Punt-kers* genoemt.
Spaanse Kers (Rode). Bigarreau rouge.
Spaanse Kers (Bruine). Sakerdaan-Kers. Bigarreau brun.
Spaanse Kers (Witte). Bigarreau blanc. Vicerοi.
Spaanse Kers (Bonte). Paarl-kers.
Spaanse Wyn-kers, zie Rouaanse.
Suyker-Wyn-kers, zie Rouaanse.
Suure Kers, zie Morel.
Swolse Kers, zie Volger.

T.

Tros-kers. *Zynde een kleine Kriek, veele aan een Hooft-stæl.*
Turkse Kers. Grote Turk.
Turkse Kers, zie Naantjes-kers.

V.

Viceroi, zie Spaanse (Witte).
Velser Kers, zie Praagse.
Volger Kers. Vroege Volger. Glas-kers. Water-kers. Guigne.
Volger (Dubbelde), zie Volgers-Volger.
Volgers-Volger. Late Volger.
Deze worden verscheidentlyk genoemt, als
Dubbelde Volger.
Glimmert, of grote Glimmert.
Gulde-monds Kers.
Gulde-wagens Kers.
Rosenobels Kers.
Schimmelpennings Kers.
Seeuwse Kers. Grote Seeuwse.
Swolse Kers. &c.
Zynde alle een en dezelfde Zoort, of verschillen maar weinig van malkander in grootheit en koleur, dat van de Standplaats &c. komen kan (zie myn POMOLOGIE en 1ste DEEL); hebbende alle heel korte Steelen.

W.

Water-kers, zie Volger.
Wilde Kers, zie Kriek.
Wyn-kers, zie Rouaanse, en Morelle.

BESCHRYVING DER KERSEN

Die in de voorgaande *Lyſt* gemeld zyn.

AGAAT-KERS. Is platagtig rond, van gedaante als de *Volger-kerſen*; van koleur, ryp zynde, heel zwartagtig-bruin, vleeſchig als de *Praag ſe Kers*, maar van een aangenamer en verhevener geur. De Boom groeit wel, met regt opgaande Loten; bloeit heel ſterk, maar ruit na de zetting doorgaans zeer veel, en is daar door zeer ondraagbaar.

JAN ARENDSENS-KERS. Is van gedaante en koleur de *ronde Praag ſe Muscadel-kers* niet zeer ongelyk, maar kleinder en in allen niet zo zoet en geurig van ſmaak; maar word weinig gevonden, dewyl ze, na dat de *Praag ſe Muscadel* bekent geworden is, weinig meer gekweekt en gezogt word, ſchoon ze om hare vrugtbaarheid wel waardig is geplant te worden; makende de Boom ook goed gewas en ſchik.

DUBBELDE BLOEM-KERS, *de niet draagbare*: De Bloeizels van deze zoort zyn zeer dubbeld, uit vele kleine witte Blaadjes zeer netjes te zamengeſteld, mooi om te zien in de Bloei-tydt, bloeijende ook zeer ſterk; weshalven het waardig is eenige Boomtjes daar van ergens op het gezigt te planten; ſchoon de Boom geen Vrugten geeft; dewelke ook niet groot word, en op de wyze der *Morellen*, waar van het ook een Mede-zoort is; en met dunryzig, fyn, door malkander groeijend Hout groeit.

DUBBELDE BLOEM-KERS, *de draagbare*: De Bloeizels van deze zoort zyn niet zoo dubbeld als de voorgaande, nog zo oogzienlyk, maar daar komen zomtyds Vrugten van, dog weinig.

HERTOGS-KERS. Is van gedaante iets langwerpig-rond als de *Krieken*, dog na onderen niet zo dun; van Koleur zwartagtig-bruin, als ze ryp is; met twyffelagtige ligter Stippen als geſtippelt of geſprenkelt; zynde voorts hard-vleeſchig, en in het eeten als iets knappende, dog van een zoete, heel aangename Smaak.

De Boom maakt ſterk regt op wasſend Hout-gewas, en een goede ſchik, is ook zeer draagbaar; inzonderheid als hy eenige Jaren oud geworden is, en is waardig om geplant te worden, wegens de vrugtbaarheid en aangenaamheid der Vrugten; te meer, om dat de Vrugten de aangename *Praag ſe Kerſen* vervangen, en voorts daar op volgen.

KRIEK VAN DEN BROEK. Is een kleine Kers, veel kleinder als de *zwarte Spaanſche*, daar ze anders in gedaante en koleur heel veel na gelykt, als zynde langagtig en donker bruin-zwart; ze heeft weinig Vleeſch, dat egter zappig, zeer zoet en geurig van ſmaak is.

De Boom maakt ſterk opgaand Hout-gewas, en kan tamelyk groot worden, als hy in een vrugtbare grond ſtaat; hy is in den beginne zeer draagbaar, maar ouder wordende, draagt hy nog veel ſterker.

Daar word nog een andere zoort van *Krieken* in de Hoven geplant, *zwarte Kriek* genoemt, van gedaante, koleur en ſmaak gelyk aan de vorige, maar ze is nog kleinder, en heeft weinig Vleeſch om de Steen, dog dat volzappig is; maar is wegens zyn kleinheid niet wel meer waardig om 'er van te planten. De Boom word de grootſte en gaaffte van alle *Krieken* die men in de Hoven plant, en draagt ſterk. Hier van is ook een *roode* zoort.

PRINS MAURITS-KERS. Is ook een zoort van een *Kriek*, die nauwlyks zo groot word, als de *Kriek van den Broek*, en aan die gelyk van gedaante is; haar koleur is mooi ſcharlaken-rood en vol twyffelagtige witte ſtippen; voorts van een aangename zoete ſmaak, dog niet zo zoet als de *Kriek van den Broek*.

De Boom maakt goed regtſcheutig Hout-gewas, en is heel draagbaar.

DUBBELDE MAY-KERS. Is ook een zoort van een *Kriek*; gelykt in gedaante, koleur en ſmaak zeer na een laate *Praag ſe Muscadel*, maar heeft een *Krieke-*, dat is, een langagtige Steen, en behoort gevolgelyk tot de zoort der *Krieken*. De Boom maakt goed Hout-gewas, als de Praagſche, maar is zeer ondraagbaar, ſchoon hy ſterk bloeit, dewyl de Bloeizels, of ook de Vrugten, na de zetting, doorgaans jaarlyks meeſt alle afvallen, inzonderheid by koud weer.

ENKELDE MAY-KERS. Gelykt, zo in gedaante als natuur, aan de voorgaande, maar is veel kleinder en ook zeer ondraagbaar derhalven niet wel waardig geplant te worden.

MOREL-KERS (ENKELDE). Is een ronde donker-bruin-rode *Kers*, van een zuuragtige ſmaak; daar zyn vele zoorten van, welke alleen verſchillen, daar in, dat zommige wat groter, andere kleinder, en min of meer zuuragtig zyn.

De Boom word tamelyk ſterk; hy maakt veel Uitlopers uit zyne Wortels, en zulks dikwils op een verre afſtand van de Stam, door welke hy gemakkelyk vermeerderd word, zonder dat men hem behoeft te Enten.

MOREL-KERS (DUBBELDE). Is van het Geſlagt der voorgaande; van gedaante rond en groter als de *Praag ſe Kers*, met een korte Steel; haar koleur is, ryp zynde, donker-bruin-rood, zynde voorts vleeſchiger als de *Praag ſe* en diergelyke *Kerſen*, vol van een rood-verwend Sap, en van een zuure of rynsagtige ſmaak; dog als ze wel ryp is, niet onaangenaam om te eeten, word egter meeſt gebruikt tot *Confyturen*. Daar worden ook verſcheide zoorten of veranderingen van gevonden, die egter niet verſchillen dan in de grootte en vrugtbaarheid; het welk buiten twyffel alleen ontſtaat van de hoedanigheid van de grond, groeizaamheid, en van het Ent-plantzoen; volgens deze verandering en de groei-plaats worden ze genoemt; *Haarlemſe weldragende Morel. Meurſche Morel. Warykſe Morel. Grote* of *laate Rojaal-kers. Koninglyke Morel. Grote blauwe Morel*, enz. Deze *Kers* word het laatſt ryp van alle.

De Boom groeit met dunryzig zydwaards en door malkander lopend Hout-gewas, en word niet zo groot als andere Kerſe-bomen.

MOREL (ZOETE). Is ook van het Geſlagt der voorgaande, en daar aan zeer gelyk van gedaante en koleur, dog doorgaans donkerder, byna zwart-bruin, als ze wel ryp is, en de Steel is langer, zynde voorts vleeſchig, volzappig, van een aangename, geurige, zoete, en na het Rynſch hellende ſmaak, als ze wel ryp is. Komende in gedaante en ſmaak ook veel over een met de *Kers*

van der Nat; dog ze is doorgaans wat groter en iets korter van Steel, ook wel zo ſmakelyk, en dus niet dezelfde met de *Kers van der Nat*, gelyk zommige menen.

De Boom maakt fyn, wat zydwaards, maar niet zo door malkander groeijend Hout-gewas als de *Dubbelde Morel*, word ook veel groter, en draagt ſterk.

NAANTJES-KERS. Is een klein Heeſteragtig Boom gewas, zelden over de 4 á 6 Voeten hoog wordende, deszelfs Bladeren zyn klein, gelyk ook de Vrugten, die rood, droog-vleeſchig, en trekkende zuur of wrang zyn, en word niet geplant dan van Liefhebbers, om de liefhebbery, en verandering van Gewaſſen: Groeit in *Duitſchland*, *Bohemen* en *Ongarien* op veel plaatzen in het wild, en word in het Latyn genoemt *Ceraſus pumila* C. B. Pin. *Chamæ-ceraſus*. Dodon. Lobel.

NAT (KERS VAN DER). Gelykt in gedaante veel na een *Morel*, of na een *ronde Praagſe Kers*, maar ze is wat kleinder als deze, en enigzints hoogagtiger-rond, ook langſteliger; haar koleur is zwart-bruinagtig; zynde vleeſchig, zappig, en van een aangename, geurige, rynſe ſmaak, als ze door ryp is; anders valt ze zuur en trekkende, wordende van vele voor eene der beſte Kerſen geagt; ze komt wat laat aan, omtrent met de *Oranje Kers*.

De Boom maakt dunryzig, zydwaards groeijend Gewas, op de wyze der *Volgers* en *Morellen*, en is heel draagbaar.

ORANJE-KERS. Is een platagtig ronde, tamelyk grote Kers, helder rood van koleur, wat hoger gekoleurt en groter als de *Volger*, en enigzins *diaphaan* of doorſchynend; zynde voorts dikſchillig, vleeſchig, met een witagtig Sap, even als de *Volgers*, en wel ryp zynde, van een aangename, verhevene ſmaak; komt laat aan, omtrent met de *Morellen*.

De Boom maakt zydwaards en nederhangende Takken, midsdien een ſlegt geſtel, en is zeer ondraagbaar.

PRAAGSE MUSCADEL-KERS. Is een rondagtige tamelyk grote Kers, van koleur heel hoog bruin-rood; is vleeſchig en zappig, van een zeer geurige aangename ſmaak; dog niet zo zoet als de *Krieken* of *Spaanſe Kerſen*.

De Boom maakt ſchoon, ſterk, regt opwaards groeijend Hout-gewas, word tamelyk groot, en is zeer draagbaar.

PRAAGSE MUSCADEL-KERS (LAATE). Deze is wat langagtiger-rond als de vorige, komt anders in koleur en ſmaak met dezelve genoegzaam overeen, hoewel ze van vele nog geuriger en aangenamer van ſmaak geoordeelt word; ze komt wat later aan.

De Boom maakt ook diergelyk Gewas als de voorgaande, dog wel zo kragtig en ſterk; en is ook zeer draagbaar.

Beide deze zoorten zyn by ons de waardigſte van alle Kerſen om geplant te worden, om dat ze niet alleen zeer geurig en ſmakelyk, maar ook zeer draagbaar zyn, en niet zo ligt misſen als andere Zoorten, ook het eerſte ryp worden; ten minſten men zal wel doen, als men, by voorbeeld, 30 *Kerſe bomen* plant, dat 'er 20 *Praagſe Muscadellen* daar onder zyn.

Men plant ook wel zommige aan een *Espalier*, om ze wat vroeger te hebben; moetende men hier toe de *Ooſter-*, *Zuid-ooſter*, of *Weſter*-Expoſitie verkiezen, dewyl de *Zuider-* en *Zuid-weſter* te brandende voor de *Kerſen* is, en ze dus dikhuidig en anderzins onvolmaakt worden, of afruijen.

ROUAANSE KERS (DUBBELDE). Is van het Geſlagt der *Krieken*, en dus van derzelver gedaante, dat is, langagtig-rond, na onderen iets dunner wordende, met een ondiepe Kerf; gelykende veel na de gedaante van een Hert, weshalven ze ook op zommige Plaatzen *Hert-kers* genoemt word; haar koleur is ligt-rood en wit-bontagtig, zynde met helder roode Stippen op een geelagtige grond geſtippeld en gevlekt; haar Vleeſch is hardknappend, dog iets zagter als de *Hertogs-kers* of *Gardaropſe*, van een heel zoete aangename ſmaak, als ze wel ryp is.

De Boom maakt ſchoon, regt opwaards groeijend, ſterk Hout-gewas, en is zeer draagbaar.

ROUAANSE KERS (ENKELDE). Gelykt in gedaante, koleur en ſmaak na de voorgaande, behalven dat ze kleinder is; derhalven de vorige kunnende bekomen, zal men deze niet willen planten, ten ware om de verandering.

SCHEUR-KERS. Word genoemt de *enkelde* of *wilde Morel*, die hier voren beſchreven is, om dat ze door ſcheuring der Uitlopers voortgeteelt word. Dog men noemt ook *Scheur-kers*, om dezelfde reden, de Uitlopers van de *Wilde Kriek*, die men tot het Enten der *Kerſen* gebruikt, weshalven men zig in de zoort door de Benamingen niet moet abuſeeren.

SPAANSE KERS (ZWARTE). Is een grote Kers, en de grootſte van alle Krieken, waar van het een Mede-zoort is, zynde van gedaante langagtig, na onder wat dunder wordende. Daar is een Mede-zoort van die beneden een punt heeft en daarom ook *Punt-kers* genoemt word, van koleur donker-zwart-bruin, voorts vleeſchig, zappig en van een zeer zoete aangename ſmaak.

De Boom maakt ſterk, regt opwaarts groeijend Hout-gewas en kan zeer groot worden, is in den beginne niet zeer draagbaar, maar bejaart wordende, draagt hy ſterk. Dezelve wil in de zwaare en natte Klei-gronden niet wel aarten, maar bemind, gelyk ook alle andere Spaanſe Kerſen, een goede, vrugtbare, zandagtige grond, ja groeit ook voordeelig in een goede ſteenagtige Aarde, en ook beter in warmer *Climaten* als het onze is.

SPAANSE KERS (ROODE). Gelykt in grote, gedaante en ſmaak genoegzaam aan de vorige, maar haar koleur is rood na den bruinen hellende, met twyffelagtige witagtige Stippen.

De Boom is ook van dezelfde Aart en Natuur als de vorige.

SPAANSE KERS (WITTE). Is een grote *Kriek*, genoegzaam van grote en gedaante als de twee voorgaande; haar koleur is beſmult wit of geelagtig, aan deZons-zyde zomtyds na den bleekroden hellende; is vleeſchig en heeft een zeer zoet, *geparfumeert* Sap; zeer aangenaam van ſmaak.

De Boom maakt ſterk Hout-gewas, gelyk de voorgaande, en is, wat bejaart geworden zynde, tamelyk draagbaar.

SPAANSE KERS (BONTE). Is ook van het zoort der *Krieken*, van gedaante en ſmaak als de voorgaande, dog kleinder, en korter-rond van gedaante; van koleur bleek-roodagtig en wit bont, of zomtyds beſmult of geelagtig-wit; zynde *diaphaan*, zo dat het Vleeſch door de buitenſchil gezien kan worden.

De

De Boom groeit als de vorige zoorten, en is in den beginne ook niet zeer draagbaar.

TROS-KERS (*Ceras 5 Genus* Dodon). Is een kleine *Kriek*, rood van koleur, komende veel Vrugten aan byzondere Steelen, by malkander aan een Hooftſteel voort, waar van ze de Naam heeft; haar ſmaak is zoet en aangenaam genoeg, maar dewyl ze klein en niet zeer vleeſchig is, is ze weinig waardig om geplant te worden, ten zy enige weinige Bomen om de verandering.

De Boom maakt goed regt opgaand Hout-gewas, gelyk de overige Krieken, en draagt ſterk.

VOLGER KERS. Is rond, omtrent de Steel wat platagtig van gedaante, en tamelyk groot; van koleur helder-rood, blinkende, en *diaphaan* of doorſchynende, niet zeer vleeſchig, maar vol van een waterig Sap, dat weinig geur heeft: Word derhalven weinig geplant, ten ware om te *Confyten*, of ook tot *Geſtoofs* te gebruiken, waar toe ze om haar koleur zeer geagt worden; hoewel ze in de warme Zomer-dagen ook voor gezonder gehouden worden als andere vleeſchiger en zoeter Kerſen.

De Boom groeit wel, maar maakt dunryzig, zydwaards en door malkander groeijend Hout-gewas, en word niet groot, maar is heel draagbaar.

Van deze zoort zyn alle de volgende Mede-zoorten: *Dubbelde Volger*, of *Volgers-Volger*. *Glimmerts*, of grote *Glimmerts*. *Guldemonds-kers*. *Grand Triumphand*. *Montmorancy-kers*. *Roſenobel-Schimmelpennings-kers*. *Zwolſche-kers*. *Zeeuwſche-kers*.

Welke alle aan de *Volgers-kers*, en onderlings aan malkander, zo in gedaante als koleur, zeer gelyken, behalven dat ze veel groter als de *Volger*, en wat vleeſchiger zyn: Zynde dus deze zoorten niet wel te onderſcheiden, dan tegen malkander; zo het niet een en dezelfde zoort is, dat my niet zeer onwaarſchynlyk toeſchynt; ze zyn alle heel kortſteelig, waarom ze in Frankryk, *Ceriſes a courte que* genoemt worden; zynde voorts ook zeer ondraagbaar, en dus niet raadzaam daar veel van te planten; hoewel het anders de beſte *Confituur Kerſen* zyn.

VAN

§. 1. DE PRUIM-BOOM; dezelve word genoemt in 't *Latynſch*, Prunus. Prunus inermis, foliis lanceolato-ovatis. *Lin. Gen. & Spec. Roj. Prodr.* *Franſch*, Prunier. *Hoogduitſch*, Pflaum-baum. *Engelſch*, Plumme-Tree. *Deenſch*, Kreige-Træ. *Zweedſch*, Plomon-Træ.

De Vrugt zelfs heet in het *Nederduitſch*, Pruim; in het *Franſch*, Prune; in het *Hoogduitſch*, Pflaume; in het *Engelſch*, Plumme; in het *Deenſch*, Kreige; *Zweedſch*, Plomon.

§. 2. De *Pruim-boom* bemint de warme *Climaten*, en daar worden veele zeer geurige ſmakelyke Zoorten van gevonden, inzonderheid in de zuidelyke Landen, als in het zuiderdeel van *Frankryk*, in *Italien* en *Spanjen*, maar waar van de meeſten hier te Lande niet wel ryp worden, of maar een weinig aan de Zons-zyde, en niet door en door, gevolglyk haar aangename geur niet verkrygen; daar zyn 'er zelfs die omtrent Parys haar behoorlyke rypte niet verkrygen, zo veel te minder hier te Lande, ten ware aan het *Espalier* en in goede *Jaar-ſaiſoenen*, dienende haar in het byzondere de *Ooſter-* en *Zuid-ooſter Expoſitie*; dewyl ze op de *Zuider* en *Zuid-weſter Expoſitie*, zeer ligt verbranden, dikhuidig en taai, in plaats van ryp en geurig, worden. Daar is nogtans ook onderſcheid in de Zoorten, aangaande de Stand-plaats, willende zommige liever op Stam, en niet gaarne aan het *Espalier* aarten, andere op beide wyze, dog ze willen aan het *Espalier* doorgaans niet wel dragen, welk veroorzaakt word, door het ſnoeijen, dat men genoodzaakt is aan het *Espalier* meer te doen als aan Stam-bomen, om het fatzoen te bewaren, en verwildering der Takken te weeren.

§. 3. Om de goede hoedanigheid van een *Pruim* te bepalen, zo moet ze zyn, niet vaſt van Vleeſch, nog ook te week, maar dat ſmeltend, vol-zappig, niet taai, nog meelig is, en wyders een aangename, zuikeragtige, verhevene ſmaak heeft: Die zodanige *Pruimen* in zyn Tuin heeft, kan zeggen dat hy wat lekkers heeft, om op te diſchen: Daar zyn 'er vele die diergelyke *Pruimen* de rang boven de *Apricoſen*, en zelfs *Perſiken*, en niet zonder reden, geven. Het is aan de *Pruimen* eigen gelyk aan de *Perſiken*, dat de grootſte op dezelfde Boom doorgaans de ſmakelykſte zyn.

§. 4. De *Pruim-bomen* begeeren een goede, verſche, vrugtbare, onbemeſte, liever Zand- als Kleiagtige Grond, om dat de Vrugten in de eerſte ryper en ſmakelyker worden. Ze gaan met haar Wortels niet diep in de Aarde, maar die lopen meeſt even onder de Boven-grond voort, en maken vele fyne Wortels. Meſt moet men 'er niet by brengen, inzonderheid geen Paarde-meſt, en nog minder verſche, want de Bomen daar door ligt van de groei en wel geheel aan het kwynen raken, of de Vrugten, voor dat ze ryp zyn, afvallen: Dog zo de Grond uit de natuur niet vrugtbaar genoeg is, en verbetering nodig heeft, (willende deze Bomen in het byzondere een voedzame Grond hebben, om dat ze mild in het bloeijen en vrugtdragende zyn, en in een ſchrale Aarde haar in korten tydt dood draagen), zo moet men heel oude byna tot Aarde gewordene Koe-meſt gebruiken; dog beter is goede Blad- of Hout-aarde, Straat-ſlyk, of goede losſe Bagger uit Gragten of Vyvers; ze willen tamelyk over een vogte Grond, daar ze beter in groeijen als in drooge; dog al te vogt ſtaande worden de Vrugten onſmakelyk.

§. 5. De zoorten van *Pruimen* worden hier te Lande voortgezet door middel van *zuiging* of *oculeering* op Struik of Uitlopers van *Pruim-bomen*; willende *het Enten in de Klove* aan deze Bomen zo wel niet gelukken. Tot het *oculeeren* moet men heel jonge dunne Plantzoenen nemen, want oude niet ligt vatten willen, om dat ze te dikke Schors hebben: Ook moet men Uitlopers verkiezen van vroege Zoorten dewelke draagbaar zyn, en goed fleurig Hout-gewas maken: Zommige houden tot dien einde voor de beſte, de Uitlopers van de *kleine Ros-pruim* en *enkelde Boere witte*.

§. 6. Men kan de *Pruimen* ook *zuigen* en *oculeeren* op Plantzoenen die tot dien einde uit de Stenen gewonnen zyn, welke Stenen in het Voorjaar, na dat ze te meuken geſtaan hebben, gezaait, en de jonge Plantzoenen 1 á 2 Jaren oud zynde, ordentelyk in Ryen, $2\frac{1}{2}$ Voeten de Ryen, en 1 à $1\frac{1}{2}$ Voeten de Plantzoenen in de Ry van elkander geplant worden, om daar vervolgens op te *oculeeren*; maar

om te *zuigen*, moeten ze, als ze een bekwame dikte verkregen hebben, by de Bomen geplant worden, waar van men *zuigen* wil; dog deze Zaaijing geſchied weinig, dewyl de *Pruimen* doorgaans overvloedig Uitlopers maken, die men rasser en met minder moeite voortzetten kan; en men ook niet verzekert is, dat de op de eerſtgemelde Plantzoenen *gezogene*, of *geoculeerde* Bomen, goede wasſelyke Bomen zullen worden; dewyl 'er uit de Stenen zeer verſchillige zoorten voortkomen, die dikwils met het *Ent* geen genoegzame natuurlyke overeenkomſt hebben: De zoorten die men beſt tot de Zaaijing houd, zyn de *Boere witte*; *roode Eijer-pruim*; *vroege Damas*: Zommige willen verzekeren, dat de *Pruimen* op Plantzoenen van *Apricoos* geënt, die uit Stenen van de *Princesſe-* of *kleine Apricoos* gewonnen zyn, vroeger ryp en ſmakelyker worden en zeer wel tieren; ik heb zulks nog niet zelfs ondervonden, dog twyffele aan de wasſelykheid dier Bomen; maar ik zoude dienſtig oordelen, indien men de moeite wilde doen, om tot de *Enting* van ieder zoort, Plantzoenen te kweken uit de Stenen van dezelfde zoorten.

§. 7. De Bomen uit Stenen voortgekomen, brengen ook zomtyds goede, ſmakelyke, en diergelyke Vrugten voort, als daar ze uit gezaait zyn, zonder verënt te worden; gelyk dan daar door alle de goede zoorten van *Pruimen* voortgekomen zyn, die bekent zyn, dog ze komen by ons meeſt gelyk alle andere Boom-Vrugten, uit het Zaad verſlegtert voort, willende dit in warmer Landſtreken wat beter gelukken, weshalven we ons aan het Enten moeten houden.

§. 8. De *Pruimen* kunnen ook door Uitlopers, zonder te verënten, voortgeteelt worden, gevende dus gelyke zoort van Vrugt als de Moeder; te weten als de Moeder niet op een vreemt Plantzoen geënt is; dog men houd daar voor, dat ze, verënt wordende, beter en ſmakelyker Vrugten voortbrengen; en dewyl de goede Zoorten hier te Lande doorgaans verënt worden, zo vind men ook geen Uitlopers der goede Zoorten.

§. 9. Men moet geen *gezoogde Pruimen Planten* van ouder dan 2 á 3 jarig Ent-gewas, dewyl de oudere bezwaarlyker aan de groei raken, en ſlegter voortgang maken.

§ 10. De *Pruim-Bomen* willen niet veel geſnoeit wezen, inzonderheid Stam-bomen, dewyl ze daar door minder dragen; Men ſnoeit derhalven alleen het ſlegte, ondeugende Hout weg, als mede de Takken die verwarring en te overvloedig zyn, om de overige wat meer aandoening van de Lugt en Zon te doen genieten.

§. 11. Deze Boom draagt doorgaans niet zeer vroeg, inzonderheid als hy ſterk groeit, maar wat bejaard geworden zynde, betaalt hy zyn agterſtallen rykelyk.

§. 12. De *Pruimen* worden zo wel rauw, als op verſcheiderhande wyze geſtooft zynde, genuttigt; dog rauw worden ze voor zeer ongezond gehouden, inzonderheid als ze wat veel gegeeten worden, want dan kunnen ze Buik-krimpingen, Buik- en Rode-loop veroorzaken. Hoewel dit hooftzakelyk moet verſtaan worden van de ſlegte, waterige, laf-zoete zoorten, als by voorb., de *Roſ-pruimen*, *Spillingen*, *Enkelde Boere Witte*, en diergelyke; de goede zoorten die wat vaſt van Vleeſch en geurig zyn, zullen weinig hinderen, inzonderheid als ze na de Maaltyd en niet al te overvloedig gegeten worden: Onder alle zoorten word die voor de gezondſte gehouden, die men in Hoogduitſchland *Quets* noemt, en aldaar veel groeit en zeer aangenaam van ſmaak is; dog die hier te Lande niet wel ryp, en dus zo ſmakelyk niet en word, ten zy met een heel goed Jaar-ſaizoen.

De *Pruimen* wazemen meeſt, gelyk de Druiven, met een Dauw uit, dat haar, inzonderheid de blauwe, zeer bevallig op het oog maakt; weshalven men ze zeer voorzigtig, en met droge Handen moet plukken en hanteeren, als ze in haar volmaakte cierlykheid op de Tafels zullen verſchynen.

§. 14. In Duitſchland en Frankryk worden de *Pruimen* veel gedroogt, het zy in een Bakkers- of in een expres daar toe gemaakte Droog-oven, om daar na, geſtooft zynde, als een aangename Spyze te nuttigen; en dus worden ze niet ongezond geagt, zelfs niet voor zieke Menſchen: Ze maken de Buik zagtjes los, en worden tot dien einde veeltyds in een Pruim-zopje bereid, waar in men, indien het nodig is, nog een weinig *Senes-bladen* (omtrent $\frac{1}{4}$ of $\frac{1}{2}$ Lood), met wat *Cremor Tartari* ($\frac{1}{4}$ Lood), in een Linnen doekje gedaan zynde, kan doen weken, of een weinig zagtjes laten opkoken, daar by voegende, zo men wil, wat Zuiker: Of men kan 'er wat *Manna* (een paar Lood) in het warme Sop ſmelten, 't welk een deftig *laxeerend* Sopje worden zal voor Hypocondriake, Schorbutige, en andere met verſtoptheid gepynigde Menſchen.

Tot het drogen worden goede, ſmakelyke, vleeſchige zoorten gekozen, wordende in Duitſchland de voorgemelde *Quets* daar toe veel gebruikt, die een byzonder geurig *Geſtoofs* maken; en in Frankryk worden de *blauwe Damas*, *Brignoles*, *Perdrigons*, en *St. Catharine* daar toe veel geagt.

§. 15. De *Pruimen* worden ook veel *geconfyt*, zo wel nat als droog. Om delve nat te *confyten*; zo neemt *Pruimen* die vleeſchig en geurig, en maar even of nauwlyks ryp zyn, prikt ze op een plaats 10 á 12, het welk gedaan word, op dat de Zuiker beter zoude daar in dringen, legt ze dan een korte tydt in koud Water, daar na doet ze in een Stenen Pan met ander Water, en laat ze op een Vuur een weinig koken tot dat ze beginnen te dryven; doet ze dan in het Water koud worden, en ſpoelt ze daar na in ander Water wat af, vervolgens op een Teems gedaan zynde, laat 'er het Water aflekken: Doet ze dan in een dunne *geclarificeerde Syroop* van Zuiker (*Peer-boom* §. 12.), tot dien einde van te voren gereed gemaakt zynde, en laat ze daar in langzaam koken tot dat de Syroop een bekwame dikte heeft; doet de Pruimen dan, wat koud geworden zynde, in *Confytuur-potten*, giet 'er de Syroop over heen en bewaart ze, de Potten wel toegemaakt wordende.

Andere Koken de Pruimen aanſtonds in de Syroop tot dat die een behoorlyke dikte heeft. Tot drie Pond Pruimen zal men omtrent $1\frac{1}{2}$ á 2 Pond Zuiker nodig hebben; daar zyn 'er die de *Pruimen* ſchillen; andere doen 'er ook wat Kaneel en Nagels, gepoeijert zynde, op het laatſte van het koken by, al het welk af hangt van de wil van den *Confitturier*.

§. 16. Men kan ze ook in Honig *Confyten*, welk geſchied op de vorige wyze, alleen dat men in plaats van Zuiker-Syroop, welgezuiverde en geſcuimde Honig neemt, gelyk by de Peeren (§. 13.) gezegt is.

§. 17. De zoorten welke in Frankryk het beſt tot het *Confyten* geagt worden, zyn de *Perdrigon*; *Diapree*; *Damas rouge*; *Apricoté*; *Mirabelle*; *St. Catharine*; *Brignole*; *Isle vert*. Hier te Lande gebruikt

gebruikt men hooftzakelyk de *Apricoos-pruim;* de twee *Groene Mirabellen*, (kleine en grote); de *Isle vert;* en de *St. Catharine-pruim;* zynde inzonderheid de groene *Pruimen*, wegens de koleur, zo wel in Frankryk als by ons, tot het *Confyten* in agting

§. 18. Om droge *geconfyte* Pruimen te maken, heeft men niet anders te doen, als de op voorgaande wyze in Zuiker *geconfyte Pruimen* uit de Syroop te nemen, op een Teems te laten afdruppen; vervolgens op een Plank of vertinde Blikken te leggen en op een warme plaats te drogen, dezelve altemets omkeerende, en op het laatſte van het drogen met Zuiker beſtrooijende. Dog de Syroop moet, om deze en alle droge *Confytuuren* te maken, niet al te dik gekookt zyn, om dat ze anders niet wel drogen willen, en vetagtig blyven; gelyk we by de Peeren ook reeds aangemerkt hebben.

De beſte droge *geconfyte Pruimen* worden uit Frankryk, te weten, uit *Provence* en *Languedoc*, en uit *Italien* gebragt, om reden te voren (§. 2.) gemeld. Om dezelfde reden ontfangt men uit die Plaatzen ook *gedroogde Pruimen*, die by na zo ſmakelyk zyn als of ze *geconfyt* waren.

§. 19. Men legt de groene *Pruimen*, inzonderheid de *kleine Mirabelle*, en de *Isle vert*, ook wel in Edik om dezelve als *Olyven* of *Augurkjes* by Gebraads te eten, zynde aldus heel ſmakelyk en gezond: Tot dien einde plukt men de Pruimen als ze beginnen te rypen, dog nog niet of weinig week zyn, men legt ze in een *Confytuur-Fleſch*, die een wyde opening heeft, en doet 'er by lagen tusſchen wat *Nagels*, *Foelie*, *Peper-korls*, *Zout* en *Rozemaryn* of *Lauriers-bladen*, vervolgens giet men 'er beſte *Wyn-Edik* overheen tot dat ze bedekt zyn, en men legt 'er ſchone ſtukken van Ley-ſteen boven op de *Pruimen*, op dat ze altyd onder de Edik bedompelt blyven, want dit moet ze goed houden, anders als 'er de Lugt by komt ſchimmelen en bederven ze: Ten laatſtenbind men de Fleſch met een Blaas toe en bewaart ze tot het gebruik, op een drooge lugtige plaats.

§. 20. Om de *Pruimen* verſch te bewaren, en in de Winter te hebben, doet men ze onder het Water; of men giet 'er heete Wyn over, op dezelfde wyze als by de Kerſen hier voren (§. 24 en 25.) gezegt is.

§. 21. De Landlieden in Duitſchland, Hongaryen, Bohemen, en elders, daar veel *Pruimen* groeijen, maken daar een *Moes* van, inzonderheid van de *Quetſen* en *ronde Damas*, dat ze 's Winters op Brood eten gelyk Boter: Om dat te maken, koken ze de rype *Quetſen* in een Ketel, een weinig Water 'er by doende, tot dat ze week zyn, dan drukken ze het Vleeſch door een Zeef, om 'er de Stenen en Vellen af te ſcheiden; vervolgens koken ze het Vleeſch op het nieuw tot de *conſiſtentie* van een dik Moes, het zelve met een Spadel geduurig roerende, op dat het niet aanbrande; en gaar zynde, word het in Potten gedaan en op een droge plaats bewaart; kan dus een geheel Jaar nog goed blyven.

§. 22. Men kan 'er ook een diergelyk Moes of Vleeſch van maken met Zuiker, op die wyze als van het *Kerſe-Moes* (§. 16.) gezegt is, om in Taarten en andere te gebruiken.

§. 23. Uit de ryns- of amperagtige *Pruimen* word 'er in de Wyn-landen ook wel een *Pruim-wyn* gemaakt, op dezelfde wyze als van de *Morellen* (§, 23.), dewelke in de Zomer ook heel verkoelende is.

§. 24. Ten laatſten zo kan men de *Pruimen* ook vervroegen op die wyze als te voren van de Kerſen (§. 32. enz.) gezegt is, willende dezelve gemakkelyk zetten, en reujen niet zo ligtelyk af, waar toe inzonderheid dient de *Quets*, welke ik in de Maand *April* en *May*, op gemelde wyze gebroeit zynde, zeer ryp, fraai, en ſmakelyk gezien heb.

§. 25. Het Hout van deze Boom is bruin-ros, en word veel geagt van de Draaijers, en andere om daar van allerley mooi Huisraad te maken.

§. 26. De *Cultuur*, het *Gebruik*, enz., der *Pruimen* verhandelt hebbende, ſzal ik nu overgaan tot de Lyſt en Beſchryving der voornaamſte zoorten van *Pruimen*, waar by tot voldoening der Liefhebbers de beſte Franſche zoorten voegen zal, ſchoon vele daar van, gelyk voorheen gemeld is, by ons niet of bezwaarlyk volkomen ryp worden: In de Beſchryving zal men vervolgens de Gedaante, Koleur, en andere hoedanigheden der Zoorten, enz., vermeld vinden.

SYNONYMISCHE LYST

Der beſte PRUIMEN, zo In- als Uitlandſche.

A.

ABricoos-Pruim.
Abricoos-Pruim (Rode).
Abricoos-Pruim (Bonte).
Abricoos-Pruim (Witte).
Abricoos-Pruim (Franſe). Abricoté. Prune d' Abrico. Virginale. Maagde Pruim.
d' Alteſſe (Prune), zie Quets.
Amandel-Pruim, zie Rognon de Coq.
Amelie-Pruim (Vroege blauwe).
Amelie-Pruim (Witte).
Avant-Pruim, zie Ceriſette.

B

B*Edelaars-pruim*, zie Mirabelle.
Boere witte Pruim (Dubbelde).
Boere witte (Enkelde).
Boere-blauwe Pruim.
Bonum Magnum, zie Eyer-Pruim.
Brignole. Prunelle. Prumjools-Pruim.

C.

C*Atalogne*, zie Perdrigon hatyf.
St. Catrine-pruim, zie St. Kateryne.
Ciriſette. Kers-Pruim. Rode Avant-Pruim. Ecarlate.
Ceriſette blanche. Witte Kers-Prium. Witte Avant-Pruim. Witte vroege Pruim. Jean hative.

D.

DAmas rouge. Rode Damas-of Damaſcener-Pruim.
Damas violet. Violette Damas-Pruim. Mougeron.
Damas noir hatyf, on precoce. Vroege blauwe Damas
Damas blanc. Witte Damas.
Damas (Gros) violet de Tours. Grote blauwe Damas.
Damas noir (Petit) kleine blauwe Damas.

Damas (Dubbelde), zie Perdrigon.
Damas long, zie Quets.
Damas vert, zie Mirabelle.
Dauphine, zie Mirabelle.
Diapreé rouge. Roche-courbon.
Diapreé violette.
Dojenné. Donjumer-Pruim.
Drap d'Or. Gouden lakenſe Pruim.

E.

Carlate, zie Cerifette.
Engelſe Blauwe, zie Prune d'Orleans.
Eyer-Pruim (Rode of Violette.) Rode Bonum magnum. Rode Mogol. Imperiale rouge.
Eyer-Pruim (Bonte).
Eyer-Pruim (Witte). Witte Bonum magnum. Witte Mogol. Imperiale blanche.
Eyer-Pruim (Groote geele), zie Heeren-Pruim.

F.

Ranſe rode Pruim, zie Rojale.

G.

Oudenlakenſe, zie Drap d'Or.
Groene Pruim, zie Mirabelle.

H.

Anekloten, zie Rognon de Coq.
Heeren-Pruim. Prune de Monſieur. Grote geele Eyer-Pruim. *Is los op de ſteen.*

J. I.

Jean bative, zie Cerifette.
Imperiale, zie Eyer-Pruim.
Ile vert. Verdace. Olyf-Pruim.
Imperatrice. Keyzerin.

K.

St. Katerytie-Pruim. St. Caterine (Prune).
Kers-Pruim, zie Cerifette.
Koningin Claudia, zie Reine Claude.
Konings Pruim, zie Rojale.
Kroos-Pruim, *van verſcheide Zoorten, als blauwe, geele, rode, &c., en van verſchillige grootte.*

M.

Maagde-Pruim, zie Abricoos-Pruim.
Malotte, zie Ros-Pruim.
Maugeron, zie Damas.
Mirabelle (Groene dubbelde). Damas vert. Groene Damas-Pruim. Dauphine.
Mirabelle (Groene enkelde). Petit Damas vert. Damas vert hatyf. Bedelaars-Pruim.
Mirabelle blanche, ou jaune. Mirabelle perlée. Witte Mirabelle.
Mirabelle noir. Mirabolane. Blauwe Mirabelle of Mirabolane.
Mogol-Pruim, zie Eyer-Pruim.
Monſieur (Prune de), zie Heere Pruim.
Morin hatyf, ou precoce.

O.

Olyf-Pruim, zie Ile vert.
Ongariſche Quets, zie Quets.
Orange (Pruine d'). Oranje Pruim.

P.

Paarde-Pruim, zie Ros-Pruim.
Paſſe velours, zie Perdrigon.
Perdrigon violet.
Perdrigon blanc.
Perdrigon hatyf ou precoce. Vroege Perdrigon. Paſſe-velours. Prune de Catalogne. Dubbelde Damas.
Perdrigon d' Italie, zie Rojale.
Prune d' Abricot, zie Abricoté.
Pruimjools-pruim, zie Brignole.
Pruim met dubbelde Bloemen, *Ondraagbaar.*
Pruim met bonte Bladen.
Prune d' Orleans. Engelſe blauwe.
Prunelle, zie Brignole.

Q.

Quets (Lange). Hoogduitſche Quets. Ongariſche Qets. Prune d' Alteſſe? Damas long. Lange Damas of Damaſcener Pruim.
Quets (Grote Ongariſche). Dubbelde Ongerſche Quets.
Quets (Ronde). Spaanſche Quets.

R.

Reine Claude. Koninginne Claudia,
Roche-courbon, zie Diapreé.
Rognon de Coq. Amandel-Pruim. Hane-Kloten.
Rojale. Konings Pruim. Perdrigon d' Italie. Franſche Rode.
Ros- of Paarde Pruim (Dubbelde). Malotte. Grote Malotte.
Ros- of Paarde-Pruim (Enkelde). Kleine Malotte.
Ros- of Paarde-Pruim (Grote geele).

S.

Slee-Pruim. Wilde Pruim.
Spilling (Geele enkelde). Was-Pruim.
Spilling (Geele dubbelde). Grote Was-Pruim.
Spilling (Blauwe).

V.

Verdace, zie Ile Vert.
Violette. Violet-Pruim. Grote Violette.
Virginale, zie Abricoos Pruim.
Vroege witte, zie Cerifette.

W.

Wilde Pruim, zie Slee-Pruim.
Was-Pruim, zie Spilling.

BESCHRYVING van de meeſte der gemelde PRUIMEN.

AMELIE-PRUIM (BLAUWE). Is een matig grote Pruim; van gedaante rondagtig, en van koleur blauwagtig-violet en word vroeg ryp; haar Vleeſch is zagt, zappig en van een tamelyk geurige ſmaak.

De Boom maakt goed gewas en draagt wel.

AMELIE-PRUIM (WITTE). Is ook een matig grote, rondagtige Pruim; haar koleur is geelagtig-wit, en ze komt vroeg aan, dog niet zo vroeg als de voorgaande, en de Boom draagt wel. Het is zeer waarſchynlyk dat deze gemelde twee zoorten op andere plaatzen in de Nederlanden nog andere Benamingen voeren, die ik nog niet heb kunnen ontdekken.

APRICOOS-PRUIM (GEMEENE). Is een vry grote Pruim, van grootte als de *dubbele Boere Witte*, haar gedaante is eenigzins langer als rond; haar koleur is geelagtig, en veeltyds met violetagtige Vlekken min of meer gevlekt en geſtipt; haar Vleeſch is zagt, zappig, en van een aangename geurige ſmaak.

De Boom draagt heel ſterk, maar laat zyn Vrugten met het ryp worden ligtelyk vallen, inzonderheid in flegte, vogte Jaren.

De *roode zoort* is daar van niet onderſcheiden, dan dat ze wat bleeker valt. De *bonte zoort* is meer violet op een geelagtig witte grond; en het onderſcheid der witte beſtaat daar in, dat ze niet of zeer weinig gevlekt, en alleen geelagtig-wit is. Welke veranderingen buiten twyffel voortgekomen zyn,

zyn, door het Ent-plantzoen. Ook kan de Grond en Stand-plaats veel doen, dat de Vrugten van een zelfde zoort meer of min gekoleurt zyn.

APRICOTE, of *Franſche Apricoos-pruim.* Is een vry grote Pruim, van gedaante iets langer als rond; van koleur geelagtig, en met rode Stippen wat min of meer geſtipt en gevlekt, inzonderheid aan de Zons-zyde, zo dat ze zeer wel na een kleine *Princeſſe-Apricoos* gelykt, waar van ze ook de naam voert; haar Vleeſch is zagt, zappig, los aan de Steen, en van een heel geurige verhevene Smaak.

De Boom draagt ſterk, en ſlaagt zo wel op Stam als aan het *Eſpalier*, dog voornamelyk aan de laatſte het beſt.

Men moet deze Franſche zoort niet verwarren met de voorgemelde *Apricoos-pruim*, als zynde iets vaſter van Vleeſch, en, wel ryp zynde, van een geuriger, na die der Apricoſen hellende, Smaak.

BOERE WITTE (DUBBELDE). Is een vry grote Pruim, rond van gedaante, met een merkelyk diepe Naad; haar koleur is geelagtig, eenigzints na den groenen hellende; haar Vleeſch is zagt, volzappig, vaſt aan de Steen, en van een heel aangename ſmaak, inzonderheid aan het *Eſpalier* gegroeit zynde.

De enkelde *Boere Witte* verſchilt niet van de *dubbelde*, dan dat ze wat kleinder en geeler van koleur valt, zynde veeltyds ook iets rood geſpikkelt: Deze word ſmakelyker bevonden op *Stam* als aan het *Eſpalier*; en overtreft, wel ryp zynde, naar het oordeel der Liefhebbers en Kenners, de dubbelde in de ſmaak; zelfs vele houden ze voor de ſmakelykſte van alle onze Inlandſche Pruimen, en ze word in deze Nederlanden veel gecultiveert, invoegen dat men 'er zeer veel daar van op de Merkten ziet.

De Bomen van beide *zoorten* zyn zeer draagbaar, inzonderheid de *Enkelde*.

BOERE BLAUWE. Is een Pruim by na van gedaante en grootte als de *Enkelde Boere Witte*, maar haar Naad is wat dieper; haar koleur is blauw-violetagtig: Dog haar ſmaak is zo geurig niet als de gemelde *Witte*; zynde ook wateriger, en 'mitsdien zo gezond niet, weshalven men dezelve ook minder ziet cultiveeren en ter Merkten komen.

De Bomen maken anderzints goed Gewas en zyn zeer draagbaar.

BRIGNOLE JEAUNE, of *geele*. Is van gedaante iets langer als rond, tamelyk groot; van koleur geel, hellende naar het rood; haar Vleeſch is zagt en zappig genoeg, los aan de Steen die heel klein is, en een geurige, iets amperagtige, dog aangename ſmaak heeft, als ze wel ryp is; welke rypheid ze egter by ons bezwaarlyk verkrygt, ſchoon ze aan een goed *Eſpalier* geplant ſtaat. Deze Zoort groeit veel omtrent de Stad *Brignole* in *Provence*, waar van ze de Naam voert, alwaar ze wegens het warme *Climaat* zeer geurig en lekker worden; en van waar dezelve, geſchilt, de Stenen 'er uit genomen, en vervolgens in houten Dozen, op de wyze der Vygen, gelegt zynde, veel in andere Landen tot gebruik in de Medicynen, als anders, gezonden worden.

BRIGNOLE VIOLET. Is rond, by na vierkant, dat is, by de Steel en tegen over enigzints platagtig; haar koleur is violet, trekkende naar het zwart; haar Vleeſch is vry geel, iets vaſt en zomtyds wat droog, van een geurige zoete ſmaak die met wat amperheid of ſcherpigheid gepaart is; maar dewyl ze laat rypt, zo verkrygt ze haar volkomene ſmaak by ons zeer zelden, blyvende dus doorgaans hard en zuur van ſmaak, ſchoon ze aan een goed *Eſpalier* ſtaat. Ze word in Frankryk veel geagt tot *Confyturen* en om te drogen.

CERISETTE. Is een matige grote, van gedaante rond, en naar onderen iets dunner of puntig; haar koleur is helder rood, de Steel dun en heel lang, zo dat men dezelve van ver voor een *Kers* zoude aanzien; waar van ze ook de naam gekregen heeft; haar Vleeſch is zagt, zappig genoeg, witagtig van koleur, los aan de Steen, en van een tamelyk geurige ſmaak, zynde een van de eerſte Pruimen die 'er ryp worden, maar men ziet ze hier te Lande weinig; ik heb ze, beneffens andere goede zoorten, onder die benaminge uit *Braband* gekregen: Men moet ze niet verwarren met de *kleine* of *enkelde Ros pruim*, die niet zo ligt-rood is, en een korter Steel heeft.

De Boom heeft kleine Bladen en Bloemen, bloeit heel ſterk, maar om dat de Bloeizels heel teder zyn, en hy heel vroeg bloeit, zo gebeurt het veeltyds dat hy weinig Vrugten by ons voortbrengt.

CERISETTE BLANCHE. Gelykt in allen na de voorgaande, behalven dat ze geelagtig-wit van koleur is; komende ook vroeg aan; en men moet ze niet verwarren met onze *Enkelde Boere Witte*.

DAMAS ROUGE. Is matig groot, van gedaante rond, vierkant; van koleur rood, hellende naar het violet; haar Vleeſch is wat vaſt, zappig genoeg, los aan de Steen, en wel ryp zynde, van een zuikeragtige, geurige, aangename ſmaak; maar worden by ons zelden behoorlyk ryp.

De *Witte Damas* en *Violette Damas* komen in gedaante, grootte en hoedanigheid genoegzaam met de *roode* overeen, behalven dat de *witte* geelagtig-wit, en de *violette* ſchoon violet van koleur is; zynde deze laatſte egter ook een weinig langer als rond.

DAMAS NOIR HATYF. Is een matig grote Pruim, van gedaante rond, van koleur blauw, by na zwart, komende vroeg aan, omtrent met de eerſte Pruimen; haar Vleeſch is geel en iets rondagtig aan de buiten-kant en omtrent de Steen; voorts los aan de Steen, maar valt zomtyds wat hard en droog, of meelig en laf van ſmaak, zo dat ze van geen grote waarde is; maar de Uitlopers van deze zoort worden in Frankryk voor de beſte gehouden, om 'er andere *Pruimen* en *Perſiken* op te Enten.

Daar is nog een laate zoort van zwarte *Damas-pruimen*, maar die word zelfs omtrent *Parys* niet wel ryp; zynde derhalven geheel ondienſtig om 'er by ons van te planten.

DAMAS GROS DE TOURS. Is vry groot, van gedaante iets langer als rond; van koleur blauw of violet, trekkende naar het zwart; haar Vleeſch is zagt, zappig genoeg, geel van koleur, en los aan de Steen, van een aangename geurige ſmaak, en dewyl ze vroeg rypt, zo kan ze by ons in goede Jaren hare rypheid verkrygen, zo wel op *Stam* als aan het *Eſpalier*.

DIAPREE ROUGE. Is langwerpig van gedaante, en tamelyk groot; van koleur violet trekkende ſterk naar het rood; haar Vleeſch is zagt en zappig genoeg, heel vaſt aan de Steen; van een zuikeragtige zeer aangename ſmaak, als ze wel ryp is.

De *Violette Diapreé* is van dezelfde gedaante, grootte en hoedanigheid, behalven dat ze ſchoon violet, fraai gebloeſt en los aan de Steen is. Ze zyn in Frankryk van de geagtſte zo wel rauw als gedroogt, en om te *Confyten*, en ze ſlagen daar zo wel op *Stam* als aan het *Espalier*; maar by ons moet men ze alleen aan het *Espalier* ſtellen, dog des niettegenſtaande worden ze zelden wel ryp, inzonderheid als de Expoſitie vlak op het Zuiden is, om redenen voorhenen in een ander Werk van ons gemeld.

DOJENE. Deze Pruim gelykt van grootte en koleur zeer veel naar de *dubbelde Boere Witte*, zo dat men ze in de eerſte opſlag daar voor nemen zoude, dog nader onderzogt zynde, zo is ze enigzints langer als rond en meer naar den groenen hellende, ook iets groter; haar Vleeſch is wateragtiger en vaſter aan de Steen, en, naar myn gedagten, zo nuttig en gezond niet als de gemelde *Dubbelde Boere Witte*..

Voorts zo is de Boom zeer draagbaar, dog men ziet de Vrugten niet zo overvloedig op de Merkt.

DRAP D'OR. Is een zoort van *Damas*; van matige grootte; van gedaante rond, vierkant; van koleur geel en met rood geſtippelt en gevlekt; haar Vleeſch is zagt genoeg, los aan de Steen, en wel ryp zynde, van een zeer aangename zuikeragtige ſmaak: Ze moet by ons meeſt aan het *Espalier* geplaaſt worden, maar is dan niet zeer draagbaar; ten ware men haar ruimte geeft om te groeijen.

ENGELSE BLAUWE. Is een tamelyk grote Pruim, van gedaante rond; van koleur roodagtig-blauw; haar Vleeſch is zagt, iets geelagtig, en vaſt aan de Steen, zappig, en van een geurige ſmaak: Dezelve komt vroeg aan, en de Boom draagt ſterk, weshalven waardig is geplant te worden; dog is by ons nog niet zeer bekent of gemeen.

EIJER-PRUIM (RODE EN VIOLETTE OF PAARSE). Dat een en dezelfde Pruim is, behalven dat de koleur die aan de eene kant wel wat ligt-roder, aan de andere wat paars- of violetagtig is; dat zeer waarſchynlyk alleen door het Ent-plantzoen ontſtaan is. Het is een van de grootſte zoort van Pruimen; van gedaante wat langwerpig-, of Ey-rond, waar van ze de naam voert; haar Vleeſch is zagt, volzappig, en van een aangename geurige ſmaak, als ze in een goede grond gegroeit en daar door wel ryp geworden is.

De Boom is zeer draagbaar, zo wel op *Hoog-Stam* als aan het *Espalier*, waar aan de Vrugten niet geringer worden.

De *bonte Eijer-pruim* verſchilt nergens in van het gemelde, als dat ze min of meer rood, of paarsagtig gevlekt is.

EIJER-PRUIM (WITTE). Is van grootte en gedaante als de vorige *Roode*, en zomtyds nog wel wat groter; haar koleur is geelagtig-wit; haar Vleeſch is vaſt, en zomtyds wat droog, ook doorgaans iets amper of ſcherpagtig van ſmaak, derhalven niet zo goed als de voorgaande; dog aan het *Espalier* worden ze beter als op *Stam*. De Boom draagt zeer wel.

HEERE-PRUIM. Deze gelykt veel na een *Witte Eijer-pruim*, maar valt nog groter en geeler, en haar Vleeſch is los aan de Steen, zynde tamelyk geurig van ſmaak, als ze wel ryp is; en de Boom draagt tamelyk wel.

ISLE VERT. Is een niet zeer grote *Pruim*, van gedaante heel lang en dun, op die wyze als *Olyven*, zelfs nog langer, waarom ze ook *Olyf-pruim* genoemt word; haar koleur is heel groen; ze is rauw niet veel waardig, maar ze word wegens haar koleur geagt tot *Confytuuren*, of om in Edik te zetten, als *Olyven* of *Concommers*.

De Boom draagt heel ſterk, dog deze zoort word by ons niet veel gevonden, ten zy men ze uit Frankryk ontbiet.

ST. KATHERINE-PRUIM. Is tamelyk groot, van gedaante iets langwerpig; van koleur geelagtig-wit; haar Vleeſch is zagt en zappig genoeg, los aan de Steen, en, wel ryp zynde, van ſmaak ze veel beter: Men moet ze, om regt geurig te zyn, aan de Boom laten tot dat ze begint te rimpelen omtrent de Steel. Ze word veel geagt om te drogen en te *Confyten*.

De Boom maakt goed gewas en draagt heel ſterk.

KROOS-PRUIMEN. Zyn Inlandſche Pruimen van verſcheide zoorten, als, wit of geelagtig, dog meeſt blauw, of violet-roodagtig, enz., ook groter en kleiner, en rondagtig van gedaante, maar alle van een geringe, laffe, wateragtige ſmaak, die hier te Lande uit Zaad of de Steenen gewonnen, en derhalven, om het kouder Climaat, zo goed niet kunnen zyn als in Italien en Spanjen, enz., maar zyn zeer dienſtig om 'er op te *Enten*.

MIRABELLE (GROENE DUBBELDE-). Is een vry grote Pruim, na genoeg als de *dubbelde Boere Witte*; van gedaante iets langer als rond; haar koleur is groenagtig, na den geelen hellende; haar Vleeſch is zagt, zappig, vaſt aan de Steen, en van een heel geurige aangename ſmaak, als ze met een goed Saiſoen, of aan een goed *Espalier* wel ryp geworden is, en is derhalven by de Liefhebbers zeer geagt.

De Boom maakt goed gewas en draagt tamelyk ſterk.

MIRABELLE (GROENE ENKELDE). Is heel klein en rond, by na als een knikker, veel groener als de *dubbelde*, word ook wat vroeger ryp, maar is niet zo ſmakelyk; de Boom draagt bovenmaten, en zulks doorgaans jaarlyks even ſterk. Beide deze *Mirabellen* worden veel geagt voor *Confytuuren*, om de groene koleur.

MIRABELLE (WITTE-). Is een matig grote Pruim, van gedaante wat langer als rond; van koleur geelagtig-wit, en doorgaans geſtipt met rood; haar Vleeſch is zagt genoeg, los aan de Steen, die klein is, van een zeer aangename zuikeragtige ſmaak. De Boom draagt ongemeen ſterk, zo wel aan 't *Espalier* als op *Stam*; dog om ze by ons wel ryp en geurig te hebben, moet men ze aan het *Espalier* ſtellen. Deze *Pruim* word de beſte geagt voor *Confytuuren*

MORIN HATYF. Is een ronde, roode, tamelyk grote Pruim, die vroeg aankomt, volgende voorts op de *Ceriſette*, en ook daar mede wel overeenkomende, behalven dat haar Steel zo lang niet is, en de Bladen zo klein niet zyn; is goed van ſmaak, en niet onwaardig om hier te Lande geplant te worden, zo wel als omtrent *Parys*; te meer om dat de Vrugt heel ſmakelyk word; vroeg aankomt, en de Boom vrugtbaar is.

ORANJE

ORANJE PRUIM. Is een tamelyk grote Pruim, omtrent als de *Dubbelde Boere Witte*, haar gedaante is een weinig langer als rond; haar koleur is roodagtig geſtippelt op een geel-roodagtige grond, zo dat ze 'er op eenig afſtand helder roodagtig uitziet; haar Vleeſch is zagt, volzappig, los aan de Steen, en van een goede aangename ſmaak.

De Boom maakt goed gewas, draagt heel ſterk, en is derhalven waardig om geplant te worden.

PERDRIGON VIOLET. Is van tamelyke groottte; haar gedaante is wat langer als rond; haar koleur is violet, helende na een ſchoon rood; haar Vleeſch is zagt genoeg, vaſt aan de Steen, ſmeltende, en van een zeer fyne verhevene geur, als ze wel ryp is, dat ze by ons zelden word, ſchoon ze aan een wel *geexponeert Espalier* ſtaat; hoewel in een goed Jaar en goede Grond, nog al heel ſmakelyk word. Ze is heel teder van Bloem; waarom ze met koude Voorjaars zeer ligt misbloeit: Ze word in Frankryk geagt tot *Confytuuren*.

De *witte Perdrigon* verſchilt nergens in van de *Violette*, dan alleen in de koleur, die geelagtig-wit is, en heeft het Vleeſch los aan de Steen; ze moet ook aan een goed *Espalier* geplaatſt worden.

PERDRIGON HATYF. Is een vry grote Pruim, van gedaante rond, vierkant; van koleur ſchoon violet; haar Vleeſch is wat hard, en dikwils meelagtig, vaſt aan de Steen die groot en dik is; dus niet zeer verheven van ſmaak.

De Boom maakt groot en dik Hout, en grote brede Bladen, en is ongemeen draagbaar, weshalven nog wel geplant word, te meer om dat de Vrugten vroeg rypen, en dus by ons ryp en volkomen kunnen worden.

PRUIM MET DUBBELDE BLOEM. Deze word alleen geplant van de Liefhebbers om haar Bloemen, die fraai dubbeld zyn; maar men heeft 'er geen Vrugten van te verwagten, gelyk van de meeſte Gewaſſen met dubbelde Bloemen.

QUETS. Is een langwerpig tamelyk grote Pruim, met een Naad; van koleur ſchoon blauw-violet, hellende iets na het rood, en met een blauw Waas gedekt, dat haar zeer oogzienlyk en bevallig maakt; haar Vleeſch is zagt genoeg, zappig, op zommige Bomen los op andere vaſt aan de Steen, die lang en plat is, vry geel van koleur, en van een zeer aangename, verhevene, zuikeragtige ſmaak als ze wel ryp is, dog ze krygt hier te Lande die verhevendheid niet, als in Duitſchland, daar ze zeer *exellent* gevonden worden, inzonderheid in *Heſſen*, *Touringen*, *Saxen*, *Sileſien*, *Moravien*, *Boheme*, *Hongarien*, en elders meer.

De Boom draagt, wat bejaart geworden zynde, heel ſterk, en word in voorgemelde Plaatzen alleen door Uitlopers voortgekweekt.

Hoedanig deze Pruim eigentlyk van de Franſchen genoemt word, heb ik nog niet ter dege kunnen ontdekken, daar het nogtans zeer waarſchynlyk is, dat ze ook in Frankryk bekent zal zyn; want in meeſt alle de Lyſten, zo wel Franſche als andere, vind men de Namen in verwarring opgenoemt zonder daar uit iets zekers te kunnen beſluiten.

QUETS (ONGERSE-). Word veel groter als de voorgaande en by na zo groot als een kleine *Eijer-pruim*; haar gedaante is langwerpig-rond, dog na proportie iets korter als de voorgaande *Quets*; haar koleur is roodagtig, trekkende naar het violet; haar Vleeſch is zagt, maar dikwils meelig en niet zeer ſmakelyk, inzonderheid in vogte, koude gronden, dog in goede droge gronden, en aan het *Espalier*, word ze beter en heel ſmakelyk.

De Boom draagt ook zeer wel.

QUETS (RONDE). Is van gedaante iets langer als rond, maar niet zo lang als de *ordinaris Quets*, voor beſchreven, ook niet zo ſchoon violet, maar meer hellende naar het rood, zynde anders van dezelfde dikte; haar Vleeſch is tamelyk zagt, geelagtig-wit van koleur, van een heel geurige ſmaak als ze wel ryp is, dog niet zo ſmakelyk als de *ordinaris Quets*; word ook by ons niet behoorlyk ryp.

REINE CLAUDE. Is een tamelyk grote Pruim, van gedaante rond, vierkant; van koleur wit, iets na den geelen hellende, en met een Waas gedekt; haar Vleeſch is vaſt dog niet hard, en zappig genoeg, heel los aan de Steen, van een zeer aangename zuikeragtige ſmaak, als ze wel ryp is; ze ſlaagt zo wel op *Stam* als aan het *Espalier*, maar dient by ons meeſt op deze laatſte plaats geſteld te worden, om dat ze op *Stam* niet behoorlyk ryp word, dan in heel goede Jaren en in goede Gronden; zynde dus egter waardig om geplant te worden.

De Boom maakt goed Gewas en draagt zeer wel.

ROJALE. Is een grote, ſchone Pruim; van gedaante rond, met een lange Steel; haar koleur is helder-rood, en mooi gebloeſt of met een fraaije Waſem gedekt; haar Vleeſch is zagt en zappig genoeg, van een zeer aangename verhevene ſmaak; ze ſlaagt zo wel op *Stam* als aan het *Espalier*, dog deze laatſte plaats voegt haar by ons doorgaans het beſt.

De Boom maakt goed Gewas, en draagt wel.

ROS-PRUIM (DUBBELDE). Is een heel grote Pruim, van gedaante rond; van koleur bleekagtig-rood en paars gevlekt en geſtipt; haar Vleeſch is heel zagt, en vol van een wateragtig zap; van een laf-zoete, niet verhevene ſmaak.

De *enkelde Ros-pruim* is matig groot omtrent als de *dubbelde Boere Witte*, of als de *Oranje-pruim*; van gedaante, koleur, hoedanigheid ende ſmaak, genoegzaam als de voorgaande: Ze groeijen veel in Duitſchland, Braband en elders, dragen beide, inzonderheid de enkelde, zeer ſterk, maar worden voor de ongezondſte van alle Pruimen gehouden, en van de *Medicyne Doctoren* wel ernſtig verboden om veel te eeten; gelyk men dan dikwils bevonden heeft, dat de Menſchen van het veel eeten dezer Pruimen, de roode Loop gekregen hebben. Ondertuſſchen zo worden de Uitlopers van de *enkelde Ros-pruim* zeer dienſtig bevonden om daar op andere zoorten te enten.

NB. Dit is niet de *Ceriſete*, gelyk men in *Tournefort* vind.

SLEE-PRUIM, of *Wilde Pruim*, (*Prunus Silveſtris* C. B. P. Dodon. *Prunus Spinoſa*, *foliis lanceolatis*. Linn. *Gen. & Spec. Roj. Prodr.*), moet hier ook met eenige woorden gedagt worden; dewyl het een Mede-zoort, zo niet de Moeder of eerſte oorſprong van alle bekende tamme Pruimen is, die uit haar Zaad door de oeffening, met de tydt verbetert, voortgekomen zyn; ze wasſen in *Duitſchland* en elders veel in het wild; ie zyn klein, rond en zwart-blauw, van een zuuragtige adſtringee

adſtringeerende ſmaak; maar door de Cultuur, in een goede Grond ſtaande, en door het Enten, worden ze veel ſmakelyker en niet onaangenaam om te Eeten, ook veel groter; en worden dan *Haver-Sleen*, ook *Italiaanſche-Sleen* genoemt, (Latynſch, *Prunus Silveſtris præcox.* C. B. Pin.); om dat ze in de tydt dat de Haver ingeoogſt word, ryp worden, daar in tegen de eerſte laat in de Herfſt rypen.

Daar word ook een zoort gevonden met witagtige Vrugten, *Prunus Silveſtris, fructu majore albo.* Raj. Synops.) En nog een andere met rode Vrugten, maar deze zyn zeldzaam.

SPILLING (GEELE ENKELDE-). Is een matig grote Pruim, van gedaante heel langwerpig, als de *Quets*; van koleur Was geel; haar Vleeſch is zagt, tamelyk geurig van ſmaak, maar zeer waterig, en ze worden voor de ongezondſte Pruimen van alle gehouden: De Bomen zyn zeer draagbaar; en ze worden van Uitlopers voortgeteelt.

SPILLING (GEELE DUBBELDE). Zyn heel grote Pruimen, gelykende in gedaante naar Hoender-Eijers; van koleur geel als de voorgaande, maar zyn niet zo ſmakelyk; dog even zo ongezond.

VIOLETTE. Deze Pruim is ons onbekendt, en nog niet te voren gekomen, onder die benaming: En vele zoorten van Pruimen zyn violet van koleur.

VAN

§. 1. DE APRICOOS-BOOM. Dezelve word genoemt in het *Nederduitſch*, ook Abricoos-Boom. *Latynſch*, Malus Armeniaca. Prunus foiiis ovato-cordatis. *Linn. Gen. & Spec. Roj. Prodr. Franſch*, Abricotier. *Hoogduitſch*, Apricos-Baum. Morillen-Baum. *Engelſch*, Apricots-Tree. *Deenſch*, Apricoſe-Træ. *Zweedſch*, Apricoſe-Tree.

De Vrugten zelfs heeten in het *Nederduitſch*, Apricoſen. *Latynſch*, Mala Armeniaca. *Hoogduitſch*, Apricoſen. *Franſch*, Des Abricots. *Engelſch*, Apricots. *Deenſch*, Apricoſer. *Zweedſch*, Apricoſer.

§. 2. De *Apricoſen* zyn buiten alle twiſt een Mede-zoort der *Pruimen*, of zeer na daar aan vermaagſchapt, want ze daar mede zeer veel overeenkomſt hebben; gelyk ze dan de Heeren *Linnæus Van Royen* in hunne Catalogen of Flora's daar by gevoegt hebben; het is een Vrugt die men zegt eerſt uit *Armenien* en *Syrien* in *Europa* gebragt te zyn, het welk ook de oude *Latynſche* Naam genoegzaam te kennen geeft.

§. 3. Men heeft van de *Apricoſen* niet zo veel verſchillige zoorten als van de *Pruimen* en *Perſiken*; hoewel uit haar Stenen, gezaait wordende, geduurig andere zoorten voortkomen, maar die zyn doorgaans klein en verſlegtert. De zoorten die tegenwoordig hier te Lande bekent zyn, zyn de volgende vyf, ſchoon zommige Enteniers in hunne Lyſten van meer ſpreken, als

1. *Boſſche Apricoos.* 2. *Bredaſche* of *Dubbelde Apricoos.* 3. *Kleine, Vroege, Enkelde* of *Princeſſe Apricoos.* 4. *Oranje Apricoos.* 5. *Witte Apricoos.*

De *Apricoos van 's Hertogenboſch* is, behalven de *witte*, van de grootſte zoort; van koleur geel en hoog-purper-vlekkig, en zomtyds ſtippig, en van een heel geurige Smaak.

De *Bredaſche Apricoos* is van groote als de voorgaande, en zomtyds nog iets groter, de *witte* naby komende; van koleur hoog geel, en een-koleurig, zonder vlekken, van een heel geurige Smaak; en is zeer draagbaar.

De *Kleine*, of *Princeſſe-Apricoos*, is klein van ſtuk, en doorgaans bruin-vlekkig en geſtipt; zynde de ſmakelykſte van alle zoorten, en word het eerſt ryp; maar is niet zeer draagbaar. Ze is ook het dienſtigſte tot het *oculeeren* van *Pruimen* om daar vervolgens *Perſiken* op te ſtellen.

De *Oranje-Apricoos* is iets kleinder als de *Bredaſche*, hoog-oranje van koleur, van binnen en buiten, en veeltyds met bruin-rode ſtippels min of meer van buitengeſtipt; voorts een der ſmakelykſte Zoorten, en boven maten draagbaar.

De *Witte Apricoos*, is de grootſte van allen, maar de minſmakelykſte, van weinig geur; wordende derhalven meeſt gebruikt tot *Geſtoofs* en om te *confyten*; haar koleur is bleek-of witagtig-geel.

§. 4. De *Apricoos-Boom* wil in allerley goede, zo wel zand als kleyagtige Gronden, heel wel-groeijen; hy verdraagt niet wel Meſt, gelyk de meeſte ſteen-vrugten, nogtans doet hem die geen zo veel nadeel, als aan andere, als die maar niet te verſch is. Hy waſt ſterk en ſchielyk, word tamelyk groot en draagt vroeg genoeg: zyn wortels booren tamelyk diep in de grond, en worden groot.

§. 5. Deze Boom moet hier te lande aan *Espaliers* op een goede *Expoſitie* (Ooſt- en Zuid-Ooſt) geplant worden: Op *Stam* worden de Vrugten, ſchoon de Boom zeer wel groeit, by ons niet of zelden behoorlyk ryp; anders zo zyn die welke op *Stam* gegroeit zyn, als ze wel ryp kunnen worden, veel geuriger als die van *Espalier-bomen*; ik heb binnen de tyd van 17 á 18 Jaren, maar 2 á 3 maal rype *Apricoſen*, in de Tuin van *Haar Hoogheid*, *de Vorſtin Weduwe van Oranjen*, op *Marienburg*, van Stam-bomen kunnen hebben, die zeer geurig waren, en die waren van de *Princeſſe-Apricoos.*

§. 6. Hy word voortgezet door middel van *oculeeren* of *zuigen* op *Uitlopers* van *Pruimen*; dog de eerſte manier is het meeſt in de *practyca*; tot Ent-plantzoenen bedient men zig by ons meeſt van de *Uitlopers* van de *Boere Witte Pruim*, om dat men bevonden heeft, dat ze daar op beſt groeijen: Dog de *Uitlopers* van de *blauwe* of *vroege zwarte Damas* worden daar toe van vele beter geagt.

§. 7. De *Apricoſen* behoren weinig geſnoeit, en niet anders, als dat men de Water-loten, het overvloedige, en het dorre Hout wegneemt: En vermits deze Boom doorgaans zwaare, lange Loten maakt, zo moet men hem ruimte geven aan het *Espalier*, en de lange Loten niet te veel korten nog wegſnoeijen; want daar door word hy kragteloos en ondraagbader

§. 8. De *Apricoſen* zyn een zeer aangename Vrugt om rauw uit de hand te Eeten, en worden van zommige voor de lekkerſte, behalven de *Perſiken*, van alle Steen-vrugten geagt; dog andere *prefereeren* een goede wel ryp zynde *Pruim*: Dog dit laatſte heeft meer plaats in Frankryk, dan by ons, om reden te vooren (*Pruimen* §. 2, 3.) gezegt.

Men

Men bereid 'er in de Keuken ook zeer aangename Spyzen van, als, *Compot*, *Marmelade*, *Taarten*, enz. Ze worden ook wel *geconfyt*, zo wel ryp als onryp.

§. 9. Om de *Apricoſen* onryp te *Confyten*; zo neemt onrype *Apricoſen*, die nog geen harde Steenen hebben, van de grootſte, wryft ze ſchoon af, doet ze in kokend Water, dat met een weinig Wynſteen gekookt heeft, en laat ze daar in maar een kleine zood doen; neemt ze daar na, als het Water koud geworden is, daar uit, ſpoelt ze in ſchoon water om, droogt ze wel af, en prikt ze dan met een Spelt, gelyk van de *Pruimen* §. 15. gezegt is.

Maak dan een *geclarificeerde* Syroop van Zuiker, (tot ieder pond *Apricoſen* omtrent ¾ Pond Zuiker nodig zynde), doet daar in uwe *Apricoſen*, en laat ze dan een reis 6 à 7 zagtjes opwallen: Neemt ze dan uit de Syroop, en laat ze op een Teems uitdruppen; daar na doet ze weer in de Syroop, heet zynde, en laat ze van nieuws wat koken, dan dezelve weer uitnemende en weer latende uitdruppen als voren; dit 3 á 4 malen herhaalt zynde, zo kookt ze ten laatſten in de Syroop zagtjes, tot dat die zyn behoorlyke dikte heeft: Vervolgens doet ze in Potten met de Syroop en bewaart ze behoorlyk, als nu reeds meermalen van andere Vrugten gezegt is.

§. 10. Om rype *Apricoſen* te *Confyten*, zo plukt dezelve, wanneer ze maar even of nauwelyks ryp zyn, ſchilt ze, en haalt 'er de Steenen zagtjes, zonder een groote opening te maken, daar uit; vervolgens doet ze in kokend Water, en laat 'er een zood overgaan, dan neemt ze daar uit, doet ze wat in koud Water, en laat ze daar na op een Teems uitdruppen; uitgedrupt zynde, doet ze in *geclarificeerde* Syroop van Zuiker, en laat ze zagtjes koken, tot dat de Syroop een behoorlyke *conſſtentie* verkregen heeft; bewaart ze dan in Potten.

§. 11. Men kan de *Apricoſen* ook in Honig *Confyten*, op dezelfde wyze als te voren van de *Peeren*, enz., gezegt is.

§. 12. Om drooge *geconfyte Apricoſen* te maken, het zy van rype of onrype Vrugten, zulks geſchied op dezelfde manier als voorheen van de *Pruimen* (§. 18.) gezegt is.

Deze *Confytuuren*, inzonderheid de drooge, worden van veele voor de lekkerſte van alle *geconfyte* Vrugten geagt; want de *Apricoſen* verkrygen door het koken van zelfs een aangename, ſpeceryagtige Geur, zonder daar Speceryen by te voegen.

VAN DE

§. 1. PERSIK-BOOM; dezelve word genoemt in het *Latynſch*, Malus Perſica. Amygdalus foliorum ſerraturis omnibus acutis. *Linn. Gen- & Spec. Roj. Prodr.* *Hoogduitſch*, Pfirſchen-baum. *Franſch*, Pechier. *Engelſch*, Peach-Tree. *Deenſch*, Perſik-Tree. *Zweedſch*, Perſike-Træ.

De Vrugt zelfs heet in het *Nederduitſch*, Perſik. Perſche. *Latynſch*, Malum Perſicum. *Hoogduitſch*, Pfirſik oder Pfirſing. *Franſch*,, Peche. *Engelſch*, Peah. *Deenſch*, Perſik. *Zweedſch*, Perſiker

§. 2. Deze Boom heeft zyn oorſprong uit *Perſien*, gelyk de Duitſche en Latynſche Naam aantoont; van waar hy voor dezen eerſt in *Italien*, *Frankryk*, en zo al verder tot onzent gekomen is.

De Heeren *Linnæus* en *van Royen* houden de *Perſik* voor een Mede-zoort van de *Amandel-boom*: In der daad de Bladen, Bloemen, en de Steen, enz., komen daar zeer na met overeen, zo dat 'er geen twyffel overblyft, of de *Perſik* behoord tot het Geſlagt der *Amandelen*, of deze tot dat der *Perſiken*.

De Franſche Schryvers onderſcheiden de *Perſiken* in vier Hooft-zoorten, als in *Peches*, *Pavies*, *Perſiques* en *Bruignons*

Peches noemen ze die, welke op haar Schil iets wollig of fluweelagtig zyn, en welkers Vleeſch zeer zappig en ſmeltbaar is, en ligt van de Steen ſcheid.

Pavies, zyn wolliger op de Schil als de *Peches*, haar Vleeſch is ook vaſter en niet zo ſmeltbaar, en ſcheid niet zo ligt van de Steen. Zommige Franſche Liefhebbers willen, dat 'er zo vele zoorten van *Pavies* als van de *Peches* zyn; en dat de *Peche* het Mannetje, en de *Pavie* het Wyfje is; dog dit heeft volgens de hedendaagſche *Botanie* geen grond.

Perſiques zyn kleinder, en nog wolliger als de voorgaande, ook iets langwerpig-rond van gedaante, en niet zeer geurig, ja by ons doorgaans geheel onſmakelyk: Dezelve worden veel in de Wynbergen van *Italien*, *Frankryk*, en elders, gecultiveert, zeer waarſchynlyk om dat ze het beſt op *Stam* aarten willen.

Bruignons zyn geheel glad van Schil, als de *Pruimen*, daarom noemt men ze ook by ons *gladde* of *kaale Perſik*; ze worden ook doorgaans niet zo groot als de vorige zoorten.

Van deze vier Hooft-zoorten, van welke verdelinge men zig egter hier te Lande, nog in Hoogduitſchland, bedient, worden vele veranderingen gevonden, die door de tyd uit het Zaad voort gekomen zyn, gelyk hier na melden zal.

§. 4. De *Perſiken* worden, wanneer ze wel ryp zyn, van veele voor de ſmakelykſte van alle Steen-vrugten gehouden: Dog daar is veel onderſcheid onder de Zoorten, vallende de eene geuriger als de andere: Ook zo verſchillen de Vrugten aan dezelfde Boom zeer in de ſmaak, zynde de grootſte, en daar by de zwaarwigtigſte altoos 't geurigſte, en de kleine dikwils geheel ſmakeloos; en ſchoon dit onderſcheid ook in meer andere zoorten van Vrugten dus bevonden word, zo is het nogtans aan de *Perſiken* in het byzondere eigen. Ook zyn altoos de Vrugten zonder of van weinig ſmaak die aan ziekelyke Bomen of Takken voortgekomen; als mede de Voorlopers, die vroeger rypen als dat het nog, volgens haar zoort, de regte tyd is En

§. 5. Om de deugd van een *Perſik* wat nader te bepalen, zo moet ze de volgende Hoedanigheden bezitten.

1. Dat ze ze groot en zwaarwigtig, gelyk reeds gezegt is, is.

2 Dat ze niet hard, droog of meelig, maar zappig en ſmeltend van Vleeſch zy, zo dat zulks, wanneer het in de Mond genomen word, aanſtonds tot een zap word. Dog daar zyn zoorten onder de

de *Pavies*, welkers Vleesch niet zo smeltend is; die egter niet nalaten zappig genoeg en smakelyk te wezen; hoewel in der daad zo goed niet als de eerstgemelde.

3. Het Vleesch moet zyn heel zuikeragtig, verheven en doordringende van smaak; zommige zoorten zyn iets amper of rynsagtig, met zoetigheid doormengt; dat heel geurig smaakt. En op dat nu een goede *Persik* deze Hoedanigheden in volmaaktheid mogen hebben, zo moet ze wel ryp maar niet overryp zyn, want dan verlieft ze haar smaak, en word zomtyds meelig, taai of slymig; derhalven is 'er veel aan gelegen om ze net van pas ryp te plukken, het welk men kan gewaar worden, door middel van dezelve omtrent de Steel, daar ze het eerst rypen, met de Duim een weinig te drukken, want als het Vleesch wykt, zulks is een teken van haar rypwording; dog dewyl de drukking altyd eenige bederving of vlek veroorzaakt, en dus de Vrugt onaanzienlyk maakt, zo kan men derzelver rypheid ook ontdekken daar aan, als dezelve, wanneer men ze met de volle hand zagtjes roert, gemakkelyk van de Steel los gaan: Zelfs een Kenner kan de rypheid der Vrugt aanstonds aan de koleur bemerken, dewyl zodanige een helder, glanzend, en als eenigzints doorschynend 'er uitziet.

§. 6. Schoonnu de meeste *Persiken* by ons ryp kunnen worden, zo verkrygen ze nogtans alle Jaren haare volkomentheid, en gevolgelyk haren smaak niet even gelyk, om reden, dat het een Vrugt is die wel veel, dog liefst een gestadige, getemperde, en langduurige warmte tot hare rypwording nodig heeft; welke by ons zeer *variabel*, en in het eene Jaar dikwils minder of meerder als in het andere is.

Daarenboven zyn 'er nog twee andere reden, waarom ze zomtyds niet wel ryp, en dus niet smakelyk genoeg worden; de eerste is, om dat we hier te Lande veeltyds strenge Winters hebben, dat de Bomen veel kragten beneemt, om de volgende Zomer, schoon die warm genoeg is, de Vrugten na behoren te voeden. De twede reden is, dat de koude by ons doorgaans in het Voorjaar duurt, waar door de Bloei-tydt en Vrugt-zetting, en dus ook de Rypwording der Vrugten veeltyds veragterd word; inzonderheid als het gebeurt dat 'er een slegte Na-zomer komt. Dat dit gezegde in der daad zo is, betuigen ons de twee eerste op de strenge Winter van het Jaar 1740 gevolgde Jaren, want als toen had men wel *Persiken* aan die Bomen die behouden waren gebleven, en ook groot en oogzienlyk genoeg, maar hoedanig van Rypheid en Smaak? ze waren hard en onsmakelyk, en zelfs die, welke week en dus ryp zouden heeten, hadden geen de minste geur of aangenaamheid.

§. 7. Uit al het voorheen gezegde volgt dan, dat men de *Persiken*, om wel ryp en smakelyk te worden, een goede, warme en de beste plaats aan het *Espalier* moet geven, welke is op het *Oosten*, *Zuiden*, dog het best *Zuid-oosten*.

In Frankryk, en zelfs in Hoog-duitschland, worden de *Persiken* veel op Stam in de Wynbergen geplant, en brengen dus goede Vrugten voort; maar dat dit hier te Lande, wegens het *Climaat*, niet geschieden kan, begrypt een kundige heel ligt; gelyk zulks ook de ondervindinge leert.

§. 8. Verders zo begeert de *Persike-boom*, een goede, versche, vrugtbare, en, op dat de Vrugten wel ryp en smakelyk worden, liefst een losse zandagtige Grond, ook geheel geen Mest, en wel voornamentlyk geen versche (Paarde-Mest), gelyk de meeste andere Steen-vrugten, want hy daar door aan het kwynen, of aan het Gommen raakt en versterft.

§. 9. Hy word by ons voortgeteelt alleen door middel van *oculeering* op *Pruim*, of op *Apricoos*, die eerst op Pruim geoculeert is; om dat het enten in de Klove niet wel gelukken wil.

Tot *Oculatie-plantzoenen* bevind men het best de Uitlopers van de de *Kroosjes-pruimen*, of van de *blauwe vroege Damas*, twillende, door ondervinding, op de *Boere Witte* of op de *Eijer-pruim* zo wel niet vatten, of worden geen goede wasselyke Bomen.

Tot het *Oculeeren* van *Apricoos* op *Pruim*, om vervolgens op de *Apricoos*, *Persik* te zetten, is de *kleine* of *Princesse-Apricoos* de beste, dewyl de ondervinding leert, dat ze op andere *Apricosen* niet wel vatten willen, welke Uitlopers op de *Boere Witte* of *vroege Damas* gezet worden, en niet op *Kroosjes*, waar op ze niet zo wel tieren. Deze manier van *Oculeeren* van *Apricoos* op *Pruim*, om daar naderhand *Persik* op te stellen, word gedaan, om dat de Bomen dan niet zo weeldrig groeijen, en de Vrugten vroeger ryp en smakelyker worden.

§. 10. Dog deze op verschillige wyze *geoculeerde Plantzoenen*, moeten weer verschillig tot de *Planting* gekozen worden, na de verschillige aard en deugd des Gronds.

In drooge zandagtige Gronden moet men nooit andere *Persiken* planten als die op *Pruim* geënt zyn, om dat die op *Apricoos* daar in te mager gewas maken, en daar door slegter Vrugten voortbrengen, en van korter Leef-tyd zyn; daar in tegen in zware, vrugtbare Klei- en andere Gronden behoord men geen andere te planten als op *Apricoos*, dewyl die op *Pruim* daar in te wild gewas maken, later ryp worden, en doorgaans een ruwe slegte smaak verkrygen, ten ware in zeer goede Jaren.

§. 11. In *Frankryk* worden de *Persiken* ook op *Amandels*, die uit de Pitten gewonnen zyn, *geoculeert*, maar dit wil hier te Lande niet wel gelukken; want de Bomen daar door, om dat de *Amandels* slegte Wortels maken, en by ons uit het Zaad niet al te wel groeijen, als mede, wegens het *Climaat*, niet wel groeijen willen, en dikwils schielyk komen te versterven: Ook de Vrugten drooger en onsmakelyker vallen.

§. 12. Het Teelen van jonge Plantzoenen uit de Stenen van *Persiken*, om vervolgens daar op te *oculeeren*, is by ons ook niet *practicabel*, om dat de Bomen daar van by ons zelden wel groeijen, niet oud worden, en zelfs dikwils schielyk versterven, om reden dat de Stenen, of liever het Zaad in de Stenen, by ons niet volkomen zyne rypheid verkrygt.

§. 13. Tot het Planten moet men nooit ouder Bomen verkiezen, als van Een-, of Twee-, of ten hoogsten Drie-jarig *oculatie-gewas*, om dat oudere zo wel niet groeijen willen, en men daar en boven geen zo nette Bomen van leiden kan.

§. 14. By het Planten moet men zorg dragen, dat men de Bomen niet te diep Plant, want anders willen ze bezwaarlyk vatten, of versterven veeltyds daar na, al kwynende, langzamerhand; en de aandoen ende *rafineeren*. Indien de Grond vogt is, is het zelfs beter dat men ze wat hoger ($\frac{1}{2}$ á 1 Voet), als de *ordinaris* Grond-plant, de Grond rondom den Boom zo veel verhogende; tot dien einde,

om

om deze hoogte te verkrygen, zyn de Rabatten langs de *Espaliers* van veel dienſt, die men 2 3 á 4 Voeten breed maken, en waar op men allerlei fyne *Bloem-* en andere *Gewaſſen* plaatzen kan; dog daar by dient nauwkeurig agt gegeven, dat men de Wortels by het bearbeiden des Gronds niet roere, het welk deze Bomen in het byzondere zeer veel nadeel doet, en kwynagtig maakt.

Wyders moet men de Wortels by het planten niet te kort ſnoeijen, het welk de groei-vatting zeer veragtert.

Wanneer de *Perſik-boom* een goede vrugtbare Grond ontmoet, waſt hy doorgaans ſterk, bloeit en draagt overvloedig, (te weten, als de Vrugten niet door koude in het Voor-jaar vernielt worden); dog het welk ook de oorzaak is, dat hy niet zo oud word als andere Bomen, zynde zyn grootſte Leef-tyd in goede Gronden, niet langer dan 15, ten hoogſten 20 Jaren, waar door dit Hoogduitſch Versje ontſtaan is.

Pfirſich-Baum und Bauren gewald, Wachſet ſchnel und vergehet bald.

Men moet derhalven by tyds weer jonge Bomen planten, om niet ſchielyk uit de Vrugten te geraken.

§. 15. Daar is geen Boom, waar aan meer Konſt en Oplettenheid nodig is, om hem wel te ſnoeijen, als de *Perſik-boom*; niet om de Vrugten, want deze Boom van natuur zeer gewillig en vroeg draagt, maar alleen om het Fatzoen, en wel hooftzakelyk dat hy van onderen niet kaal worde of naakte Armen verkrygt, als mede dat hy langer Jaren in fleur mag blyven, en ſchone Vrugten voortbrengen. De Behandeling van het Snoeijen heb ik, zo ik meen, in een ander Werk duidelyk aangewezen; alleen zal ik hier nog maar eenige zaken van belang weer herinneren, namelyk, dat men voor al zorg dragen moet, dat men de *Water-loten* niet de baas laat ſpelen, maar by tyds wegſnoeit of inkort, het welk het beſt geſchied in de Zomer door afknyping, en zo men ziet dat een Boom zwak is, weinig, of dun en mager Gewas maakt, moet men hem te gemoet komen, met de zwakke Takken, in het Voor-jaar by de Snoeijing, of ook wel in de Zomer by de *Zomer-ſnoeijing*, geheel weg te ſnoeijen; waar door de overige meer ſterkte verkrygen.

En op deze wyze zal men de Boom langer Jaren in goeden ſtaat kunnen houden, inzonderheid die op *Apricoos geoculeert* is, die doorgaans minder Gewas maakt als op *Pruim*, voornamelyk als de Grond niet al te gunſtig is.

Daar zyn Hoveniers die meeſt alle de kleine tedere Takken aan den Boom laten, juiſt uit geen kwade intentie, om dat ze dezelve doorgaans vol van Bloei-knoppen zien, dog in der daad uit onkunde of gierigheid; want deze kleine Takken zyn het die de Bomen binnen korten, zo men ze niet wegneemt, door haar overvlóedigheid doen kwynen en de Dood veroorzaken: Ook worden de Vrugten aan deze tengere Takjes, wegens haar weinige kragt, niet zeer groot, en blyven onſmakelyk.

§. 16. By de Zomer-ſnoeijing moet men geen Loten korten, en alleen maar de Water-loten, en zwakke Takjes, gelyk te voren (§. 15.) reeds gezegt is, als mede de overvloedige Takken, en die kwalyk geplaatſt zyn, wegſnoeijen.

Met het aanbinden der jonge Loten in de Zomer, dient men ook niet te haaſtig te zyn, inzonderheid in heete Zomers en *Climaten*, door dien de losſe Takken de jonge Vrugten beſchaduwen en dus voor de verbranding door de Zon te bewaren; want ſchoon de Perſiken veel warmte tot rypwording nodig hebben, zo begeeren ze dog liefſt een langzame, geſtadige, niet al te ſchielyk brandende, Zonne-warmte, gelyk reeds te voren (§. 4.) aangemerkt is.

§. 17. Dewyl dezen Boom zeer draagbaar is, zo door de overlading der Vrugten de Boom ook veeltydts verzwakken, kwynen, en eindelyk geheel verſterven; derhalven zal een kundig Hovenier niet verzuimen, als hy ziet dat de Boom te veel Vrugten heeft, dezelve van een gedeelte na de zetting, en ten tweedemaal als ze geruit, en nog te veel Vrugten behouden hebben, te ontlaſten, het welk niet alleen dient tot behoud van den Boom, maar men verkrygt dan ook groter en ſmakelyker Vrugten, en de Vrugten komen NB. vroeger en beter tot hare Rypheid. Gelyk dit mede plaats heeft in allerlei andere fyne Ooft-vrugten.

§. 18. Wegens het bewaren der Bloeizels van deze en andere Bomen voor de Koude in het Voorjaar, hebbe in een ander Werkje geſproken, om geen een ding dubbeld te zeggen.

§. 19. De rype Perſiken worden niet alleen rauw gegeten, maar ze worden ook *geconfyt*, zo wel nat als droog, geſchild en ongeſchild, het welk ten eenemaal op dezelfde wyze geſchied als met de *Apricoſen* en *Pruimen*, en derhalven onnodig is hier weer te herhalen.

De rauwe *Perſiken* worden, ſchoon ze zeer ſmakelyk zyn, juiſt niet voor zeer gezond gehouden; ze verkoelen ſterk, waarom men niet te veel daar van dient te eeten, dog als ze met een glas goede Wyn gegeten worden, of dat 'er een glas goede Wyn op gedronken word, zullen ze min hinderlyk zyn.

§. 20. De *Perſike-bloeizel* word zeer dienſtig geagt voor Menſchen die zwaarmoedig en met *Hypokonder* of Milt-ziekte gekwelt zyn, en voor verſtopping in het Ligchaam, die doorgaans met die Gebrekens gepaart gaat, want deze Bloemen *laxeeren* zagtjes en voeren de Gal- en Slymagtige-Vogten af: Men maakt 'er tot dien einde een *Syroop* en *Conſerv* van. En dewyl de gemelde Ongemakken aan veele Menſchen overkomen, inzonderheid die veel zitten en ſtudeeren, of anderzints met het Hooft arbeiden, zo kan ik niet nalaten, de manier van die *Syroop* en *Conſerv* te maken, hier by te voegen; dewyl men zulks als een Huis-middel houden en op zyn tydt gebruiken kan.

§. 21. Neemt dan, om de *Syroop* te maken, in het Voor-jaar een Pond verſche gezuiverde Bloemen van *Perſiken*, doet ze in een ſteenen verglaasde Pot, giet daar op omtrent 3 Pond, dat is, circa 1½ Mingelen, kokend heet Water, laat het dan, de Pot wel digt gemaakt zynde, ſtaan, omtrent 10 á 12 Uuren lang; daar na zet het op het Vuur en laat het zo heet worden, tot dat het by na kookt, zygt het dan door, de Bloemen, wel uitparzende; neemt dan weer een Pond gezuiverde Bloemen, doet ze in de vorige *Infuſie*, en laat het trekken net als voorheen, zulks 3, 4, á 5 malen herhalende. Ten laatſten, neemt tot 3 Pond van deze laatſte *Infuſie* 1½ á 2 Pond Witte Zuiker, zet het op het Vuur, kookt en *clarificeert* het met het Wit van Eijers, giet het dan door een Wollen Doek, en kookt het vervolgens op een zagt Vuur langzaam tot de dikte van een bekwaame Syroop,

roop, en bewaart het in Potten tot het gebruik. NB. De Bloemen kan men zeer gemakkelyk verkrygen, door die overvloedig zyn af te plukken, (§. 17.)

§. 22. Om de *Conserv* te maken, neemt een half Pond gezuiverde Bloemen, ſtampt ze in een ſteenen of houten Mortier met een houten Stamper, onder het ſtampen ſtrooit 'er al langzaam, by beurten, een Pond Witte Zuiker in, tot dat alles wel gemengt is, en bewaart het in *Conserv-potten.*

De *Dosis* van de *Syroop* is tot een paar Oncen, en van de *Conserv* tot een paar Lood.

§. 23. Uit de Pitten van de Perſik-ſtenen kan men een zeer aangename *Ratafiaat* of *Liquer* maken, op deze wyze; ſtampt de Pitten klein, doet ze in een Fleſch en giet daar op goede Brandewyn, voegt 'er by, zo gy wilt, eenige Nagels en een weinig Caneel, laat het vervolgens een tydt lang in de Zon ſtaan trekken, en daar na giet het, om het klaar te hebben, door een Doek, of liever door Vloei-papier, en bewaart het. Indien men geen Stenen genoeg heeft, kan men 'er jonge Perſik-bladen, wat geſtampt zynde, byvoegen, die dezelfde geur maken, en genoegzaam de eigenſte kragt hebben als de Pitten: En derhalven kan men zelfs uit de jonge Bladen alleen dit *Liquer* maken, als men geheel geen Stenen krygen kan, of als het nog voor de tydt is, dat de Vrugten nog niet ryp zyn.

Dit *Liquer* word op veel plaatzen *Perſico* genoemt, en is niet alleen aangenaam, maar ook, matig gebruikt zynde, zeer gezond voor de Maag, en in voorgemelde ongemakken (§. 20.) zeer dienſtig. Die het zoet begeert, kan 'er wat Zuiker naar believen byvoegen: Dog men maakt ook een *Perſico* uit de Stenen of Korls der *Perſiken* per Diſtillatie.

§. 24. De *Perſik-ſtenen* zyn zeer hard, en voor die, welke het niet weten, zeer bezwaarlyk te openen om 'er de Pitten uit te krygen; maar daar is een ligte en gemakkelyke manier om zulks te doen, zonder veel geweld te gebruiken, aldus; ſnyd een klein weinig met een ſcherp Mes van de Punt des Steens, zo zult gy een kleine fyne Spleet gewaar worden, ſteekt hier in de Punt van een puntig ſterk Mes, zo dat de Steen maar even vaſt daar aan hangen blyft, laat dan het Mes met de Steen loot-regt uit de hand nederwaarts vallen op een ſtevige Tafel of iets anders, zo zal de Steen in twee deelen van malkander ſpringen, dat zelden miſt.

§. 25. Men kan de *Perſiken* ook een tydt lang verſch bewaren, op dezelfde wyze als te voren van de *Kerzen* gezegt is (§. 24).

§. 26. De *Cultuur*, het *Gebruik*, enz., der *Perſiken* verhandelt hebbende, zal ik nu overgaan tot de Benaming en Beſchryving van derzelver voornaamſte en beſte zoorten. Daar worden veele Zoorten van gevonden of ten minſten genoemt, inzonderheid in Frankryk, maar het is daar mede gelegen, gelyk met meer andere Vrugten, namelyk, dat een en dezelfde zoort dikwils met verſcheide Namen, op verſchillige plaatzen, genoemt word, zo dat 'er op ver na in der daad zo veel Zoorten niet en zyn als men in veele Lyſten vind.

Daar is by na ook geen Vrugt meer, die in hare zoorten zo bezwaarlyk te onderſcheiden zyn, als deze, niet alleen om dat veele zoorten in de Gedaante, Grootte, Koleur, tydt van Rypwording, enz., zeer na met elkander overeenkomen, maar ook de Stand-plaats en een goed of kwaad Jaar-ſaizoen dikwils verandering in de Grootte, Koleur, en Rypwordings-tyd, te weeg brengt, zo dat zelfs de beſte Kenner veel werk heeft om de Zoorten aanſtonds te onderſcheiden, ja zulks is dikwils ten eenemaal ondoenlyk. Het principaalſte Kenteeken, om de zoorten te onderſcheiden en te bepaalen, is de Gedaante en wel hooftzakelyk de Grootheid en Koleur der Bloemen.

SYNONYMISCHE LYST

Der voornaamſte Zoorten van PERSIKEN.

A.

Abricoos-perſik, zie Oranje-perſik.
Abricoté, zie Oranje-perſik.
Admirable.
Admirable jeaune, zie Oranje-perſik.
Alberge jeaune.
Alberge rouge.
Alberge violette.
Amandel-perſik, of *Amandel-Montagne*, zie Peche d'Italie.
Avant-perſik (Witte). Avant-peche blanche. Witte Note-Muſcât-perſik.
Avant-perſik (Rode). Avant-peche rouge. Peche de Troije. Perſik van Troijen. Rode Note-Muſcât-perſik.

B.

Belle Chevreuſe, zie Chevreuſe.
Belle Garde. La Galante. La Groſſe Peche.
Berg-perſik, zie Montagne.
Blanche d'Andilly.
Bloed-perſik, zie Brugnon.
Bloed-perſik, zie Sanguinole.
Bourdin, zie Zwolſche.
Bourdine, zie Magdalene.
Brugnon. Brugnon violet. Bloed-perſik. Engelſche Bloed-perſik. Kale of Gladde Perſik. Nectarin. Peche Noix. Note-perſik.
Brugnon blanc. Witte Brugnon. Witte Engelſche Perſik. Nectarin blanc. Concommer-perſik.
Brugnon jeaune. Geele Brugnon. Geele Engelſche Perſik. Geele of Gouden Nectarin.
Brugnon hatyf. Vroege Brugnon. Vroege Engelſche Perſik. Vroege Nectarin.
Brugnon noir. Zwarte Brugnon. Zwarte Engelſche of Bloed-perſik. Zwarte Nectarin.
Burat (Perſik van), zie Oranje-perſik.

C.

Chancelier. Cancelier-Perſik.
Chevreuſe. Belle Chrevreuſe.
Chevreuſe tardive, zie Lak-perſik.
Concommer-perſik, zie Brugnon blanc.

D.

Double Fleur. Dubbelde Bloem-perſik. Montagne met dubbelde Bloemen. Peche-Roſe. Roosjes-Perſik, is *onvrugtbaar*.

E.

Engelſche-perſik, zie Brugnon.

F.

Franſche Perſik,
Franſche Confyt-perſik, zie Melcoton.

G.

Galante, zie Bellegarde.

Geele

Geele Brugnon, zie Brugnon.
Geele Pavie, zie Melcoton.
Gladde Perſik, zie Brugnon.
Groſſe Jeaune, zie Oranje-perſik.
Groſſe Peche, zie Belle Garde.
Groote Franſche, zie Monſtreuſe.

H.

Hermaphrodit-perſik, zie Oranje-perſik.

I.

Italiaanſche-perſik, zie Peche d'Italie.

K.

Kale Perſik, zie Brugnon.
Kings of *Konings George Perſik*, zie Zwolſche

L.

Lak-perſik. La Pourprée. La Pourprée vineuſe. La Vineuſe. Wyn-perſik. Chivreuſe tardive.
Lak-perſik met de grote Bloem. Rozebooms-perſik.

M.

Magdalene blanche. Witte Magdalene. Witte Montagne.
Magdalene rouge. Peche de Troije double. Dubbelde Perſik van Troijen. Bourdine. Paiſane.
Marbrée (Peche), zie Violette.
Melcoton. Mirlicoton. Pavie jeaune. Geele Pavie. Franſche Confyt-Perſik.
Melcoton (Witte). Mirlicoton blanche. Pavie blanche. Witte Pavie.
Melcoton (Rode). Mirlicoton rouge. Pavie rouge. Rode Pavie.
Melcoton (Grote), zie Monſtreuſe.
Mignon. Mignon hatyf.
Montagne (Dubbelde). Dubbelde Berg-perſik.
Montagne (Enkelde). Enkelde Berg-Perſik
Montagne (Amandel-), zie Peche d'Italie.
Montagne (Witte), zie Magdalene blanche.
Montagne met dubbelde Bloemen, zie Double-fleur.
Monſtreuſe. Pompone. Pavie rouge de Pompone. Grote Melcoton. Grote Franſche Perſik.

N.

Naantjes-perſik.
Naantjes Perſik met dubbelde Bloemen.
Nectarin, zie Brugnon.
Nivette.
Noot-perſik, zie Brugnon.
Note-Muſcaat-Perſik, zie Avant-perſik.

O.

Ongariſche Perſik, zie Sanguinole.
Oranje-perſik. Abricoté. Abricoos-perſik. Admirable jeaune. Hermaphrodite. Sandalie. Perſik van Burat. Groſſe jeaune.

P.

Paiſane, zie Magdalene rouge.
Pavie blanche, & jeaune, zie Melcoton.
Pavie rouge, zie Melcoton, en Monſtreuſe.
Peche-noix, zie Brugnon.
Peche d'Italie. Italiaanſche Perſik. Amandel-perſik. Amandel Montagne.
Peche marbrée, zie Violette.
Peche-Roſe, zie Double Fleur.
Peche de Troye, zie Avant-perſik.
Peche de Troye double, zie Magdalene-rouge.
Perſik van Burat, zie Oranje-perſik.
Perſik met dubbelde Bloemen, zie Double-Fleur.
Perſik van Troyen, zie Avant-perſik, en Magdalene.
Pompone, zie Monſtreuſe.
Portugalſe, zie Montagne.
Pourprée, zie Lak-perſik.

R.

Rambouillet.
Rojale. Late Rojale.
Rousſane.
Rozebooms-perſik, zie Lak-perſik.
Roosjes-perſik, zie Double-Fleur.

S.

Sandalie, zie Oranje-perſik.
Sanguinole. Bloed-perſik. Ongariſche-perſik.
Swarte Perſik, zie Brugnon noir.
Swolſche Perſik (Dubbelde). Kings- of Konings-George-perſik. Bourdin.
Swolſche Perſik (Enkelde).

T.

Tetton (Peche). Tettons de Venus. Venus-Borſten.

V.

Vineuſe, zie Lak-perſik.
Violette hative. Vroege Violette.
Violette tardive. Late Violette. Peche marbrée. Gemarmerde Perſik.

W.

Wyn Perſik, zie Lak-perſik.

BESCHRYVING DER VOORGENOEMDE PERSIKEN.

ADMIRABLE. Is een grote Perſik, van gedaante rond; van koleur bleek- of witagtig-groen, en aan de Zons-zyde veel en ſchoon rood-bloezende, haar Vleeſch is zagt genoeg, fyn en ſmeltende van een zeer geurige zuikeragtige iets wynagtige ſmaak: Het Vleeſch ſcheid van de Steen, die klein is, en daar het een weinig roodagtig is. De Bloeizels zyn klein; de Boom word groot, maakt ſchoon Hout-gewas, en draagt ſterk. Deze word in Frankryk zeer geagt, komende veel overeen met onze zogenoemde *Montagne*, maar het is dezelfde zoort niet; zie *Montagne*.

ALBERGE JEAUNE. Is niet heel groot; van gedaante rond; haar Vleeſch is geelagtig; ze word vroeg ryp, volgende voorts na de rode *Avant-perſik*, maar ze is op verre na zo ſmakelyk niet, en zoude derhalven niet waardig wezen om geplant te worden, zo het niet was dat ze vroeg aankomt, en om 'er wegens de verandering eenige in grote Tuinen te hebben. De Bloeizels zyn klein, en de Boom draagt redelyk wel.

ALBERGE ROUGE. Word niet heel groot, gelykende zo in Grootte als Gedaante en Koleur zeer wel na de vroege roode *Avant-perſik*, dog ze is dikwils nog wat hoger gekoleurt: Haar Vleeſch is vaſt, maar van een zeer geurige, verhevene, wynagtige ſmaak; dog ze wil door ryp zyn om haar regte ſmaak te kunnen hebben De Bloeizels zyn klein, en de Boom draagt wel

ALBERGE VIOLETTE. Is van middelmatige grootte; haar koleur is donker-purper of violet op de Zons-zyde, en groenagtig-wit, ook wel wat roodagtig, aan de Muur; haar Vleeſch is geelagtig en ſcheid van de Steen, waar omtrent het rood is; zynde vol van een zeer verheven wynagtig Sap, als ze wel ryp is. De Bloeizels zyn klein en bleek violetagtig van koleur: De Boom draagt wel.

AVANT-PERSIK (WITTE-). Is een heel kleine Perſik; van grootte als een grote *Boere Witte* Pruim; haar gedaante is langwerpig en puntig; haar koleur is geheel witagtig; de ſmaak is

geurig genoeg; dog niet zeer verheven, weshalven ze niet veel waard zoude zyn om te planten; als het niet was dat ze vroeg ryp word, en een ingang maakte tot vele volgende betere zoorten van Perſiken en van andere geurige Vrugten. Hare Bloeizels zyn groot en heel bleek-roodagtig, by na wit; de jonge Loten zyn ook witagtig of bleek-geel, waar aan deze zoort ligt kenbaar is. De Bomen dragen ſterk, maar worden niet zeer groot.

AVANT-PERSIK (ROODE-). Deze is wat groter en ronder als de vorige, en zeer mooi roodbloezende op de Zons-zyde, heeft ook veel geuriger ſmaak. De Bloeizels zyn groot en roodagtig, en de Bomen bloeijen ſterk, maar ruijen zeer, zo dat ze dikwils weinig Vrugten behouden.

BELLE GARDE. Is een grote ſchone *Perſik*, van gedaante meer lang als rond; van koleur wat bleek-rood-bloezende aan de Zons-zyde, en zomtyds geheel wit; haar Vleeſch helt na den geelen, en is zeer aangenaam, als ze wel ryp is. De Bloeizels zyn klein, en de Boom draagt wel.

BLANCHE D'ANTILLY. is groot, rond, en zomtyds wat platagtig, wit van binnen en van buiten, dog zomtyds een weinig bleek-rood van buiten gekoleurt; haar Vleeſch is van een aangename geurige ſmaak, als ze wel ryp is, dat ze egter by ons zelden word, om dat ze laat aankomt. De Boom draagt anders wel.

BRUGNON. Is van groote als een middelmatige *Apricoos*, een weinig langwerpig-rond, met een diepen Naad, en heel glad van Schil, als de *Apricoſen* of *Pruimen*; haar koleur is witagtig-groen en aan de Zons-zyde bruin-rood, of met bruin-rode Strepen of Vlekken, min of meer gevlekt, haar Vleeſch is witagtig, vaſt aan de Steen, die roodagtig is, gelyk ook het Vleeſch omtrent de Steen; zynde voorts volzappig, van een geurige, aangename ſmaak in goede gronden en Jaren, als ze wel ryp is, en dat men ze laat hangen tot dat ze rimpels begint te krygen; maar ze is onderworpen om te berſten, inzonderheid in ſtyve, vogte gronden en in vogte Jaaren. Hare Bloeizels zyn klein en purperagtig van koleur. De Boom maakt goed en ſterk Hout-gewas, en draagt ſterk.

BRUGNON BLANC. Deze gelykt zeer wel na de voorgaande, behalven in de koleur, die witagtig-groen is, komende ook voorts in de overige hoedanigheden met de vorige overeen; dog haar Vleeſch is wit.

BRUGNON JEAUNE, of *Geele Brugnon*. Gelykt in grootte, gedaante en gladdigheid volkomen na de voorgaande, maar haar koleur is geelagtig, en op de Zons-zyde min of meer met bruinrood gevlekt; haar Vleeſch is geel, gelyk een *Apricoos*, vaſt aan de Steen, die rood is, van een aangename, verhevene ſmaak, welke die van de voorgaande, na het oordeel van veele Kenners, verre overtreft, en ze komt wat vroeger aan; hare Bloeizels zyn, in tegenſtelling van de eerſte *Brugnon*, groot, als die van de *Montagne*. De Boom maakt ſterk gewas en draagt ſterk.

BRUGNON HATYF, of *Vroege Brugnon*. Is klein, en niet veel grooter als een groote *Witte Avant-perſik*; haar koleur is ſchoon rood; haar Vleeſch is wit, heel geurig en aangenaam van ſmaak, en ze komt vroeg aan, weshalven waardig is 'er eenige van te planten, ſchoon ze klein is, te meer, om dat de Boom ſterk draagt.

BRUGNON NOIR, of de zogenaamde *Zwarte Perſik*. Is van grootte als de gemene eerſt beſchrevene *Brugnon*, en zomtyds iets groter; haar koleur is heel donker, purperagtig, na den zwarten hellende; maar ze word by ons niet ligt ryp, ten ware met een heel goed Na-jaar; derhalven ongeraden om 'er by ons van te planten.

In Engeland heeft men veel meer zoorten van *Brugnons*, die ze daar *Nectarins* noemen, wordende daar veel geagt, om dat ze daar ryper en ſmakelyker worden, als by ons.

CHANCELIER. Is een grote, ſchone Perſik, van gedaante rond, en zomtyds iets langwerpig; haar koleur is ſchoon rood-bloezende op de Zons-zyde; haar Schil is dun; haar Vleeſch ſmeltende, en vol van een zeer aangenaam, zuikeragtig, verheven zap. De Boom maakt goed gewas en draagt wel. Deze zoort word in *Frankryk* voor een van de beſte *Perſiken* geagt; gelyk zy het ook by ons is. Men zegt, dat ze uit een Steen van de *Chevreuſe* in de Tuin van de gewezen *Cancelier SIGUIRE* in *Frankryk* gewonnen is.

CHEVREUSE. Is een tamelyk grote Perſik, cenigzins langwerpig-rond van gedaante, en is iets ruigagtig, gelyk de meeſte *Perſiken* in 't algemeen; haar koleur is ſchoon helder rood-bloezend in een goede drooge grond gegroeid is, maar in een vogte, ſtyve, valt ze dikwils melig en onſmakelyk; inzonderheid in ſlegte Jaren. Hare Bloeizels zyn klein; de Boom maakt goed Hout-gewas en draagt zeer ſterk.

DOUBLE FLEUR. Deze zoort word alleen gekweekt om hare Bloeizels, die zeer fraai dubbeld, en gelyk als kleine Roosjes, zyn; weshalven ze waardig is van Liefhebbers van fraaije Bloemen geplant te worden: Vrugten geeft ze by ons nooit, maar wel in warmer Landen, als in het zuidlyke van *Frankryk* en elders; dog ook zeer zeldzaam.

Deze moet altydt op Pruim *geoculeert* worden, om dat ze anders te mager gewas maakt.

LAK-PERSIK. Is een grote en ſchone *Perſik*, rond van gedaante, en veeltydts iets oneffen of hobbelig van gewas, en weinig ruig; haar koleur is groenagtig tegen de Muur, en aan de Zons-zyde, ook zomtyds rondom, donker-bruin of purper-rood geverft of gevlekt, dringende het purper zelfs tot in het Vleeſch; waar van ze de naam heeft van *Purprée:* De Steen, als mede het Vleeſch om de Steen, is ook purperagtig; en het Vleeſch vaſt aan de Steen, vol van een zeer aangenaam, verheven, wynagtig Sap, als ze wel ryp is; waardig om geplant te worden; maar ze begeert een goede, drooge grond, een goede ſtand-plaats, en een goed Jaar-zaiſoen, om by ons volkomen te worden, anders blyft ze hard en onſmakelyk, dewyl ze laat rypt. De Bloeizels zyn klein en purperagtig, en de Bladen, beneffens die van de *Mugdalene-perſik*, meer gekarrelt als andere; de Boom maakt goed gewas, en draagt zeer wel.

LAK-PERSIK, *met de grote Bloem*. Deze brengt grote Bloemen voort, als kleine bleek-rode Roosjes; de Vrugt gelykt veel na de vorige, zo in gedaante als koleur, dog is zo ſmakelyk niet, ſchoon ze vroeger ryp word. De Boom draagt anders wel.

MAGDALENE BLANCHE. Is een ſchone grote *Perſik*; van gedaante rond, zomtyds wat platagtig; haar koleur is wit, iets na den groenen of geelen hellende, en zomtyds een weinig bleek-

rood-bloezend

rood-bloezend op de Zons zyde; het Vleesch is ook blank en vast aan de Steen, die kort, rond, en niet rood is, zynde voorts smeltend en vol van een zeer aangenaam zuikeragtig Sap; de Bloeizels zyn groot en bleek; de Bomen maken goed gewas, maar laten de Vrugt ligt vallen in het Voor-jaar, door koud en guur Weêr; en worden zeer aangedaan van de Mieren, die in het byzonder deze zoort schynen te beminnen.

Ik verbeelde my dat dit dezelfde zoort is met die, welke men hier te Lande de *Witte Montagne* noemt, want de beschryving daar mede in alle deelen genoegzaam overeen komt.

MAGDALENE ROUGE. Is een verandering van de voorgaande; dezelve is matig groot; haar gedaante is rond, eenigzints platagtig; haar koleur is hoog-rood-bloezend op de Zons-zyde, en groenagtig tegen de Muur; het Vleesch is ook wat roodagtig en omtrent de Steen heel rood, voorts van een tamelyke aangename geur; maar moet een goede grond hebben; anders is ze grof, hard en onsmakelyk.

De Bloeizels zyn groot en hoog van koleur, en de Boom draagt zeer wel. Deze beide zoorten van *Magdalene Persiken* zyn vorders kenbaar daar door, dat de Bladen meer gekarrelt of getant zyn als die van alle de andere *Persiken*, behalven de *Lak-persik*, die ze ook meer gekerteld heeft.

MELCOTON. Is een schone, grote, ronde *Persik*, wiers Schil met veel wolligheid overdekt is; haar koleur is zeer fraai rood-bloezend op de Zons-zyde en geelagtig tegen de Muur; haar Vleesch is vast, en vast aan de Steen; van een zeer aangename wynagtige smaak, als ze wel ryp is; maar dat ze by ons egter nooit of zelden word, blyvende doorgaans hard en onsmakelyk, dewyl ze laat rypt. Dog men kan de rypwording eenigzints te hulpe komen, met dezelve op de beste *Expositie* (op het Zuid-oost of Zuiden) te planten, en daar en boven maar zeer weinig Vrugten aan den Boom te laten, dat zeer veel tot de rypheid toebrengt, en (om zulks hier *in parsant* te errinneren) by allerlei Vrugten, die laat rypen, dient in agt genomen. Deze zoort is zeer bekwaam om te *Confyten*, dewyl ze daar toe niet volkomen ryp behoeven te wezen, en evenwel een goede geur aan de *Confytuur* geven.

MELCOTON (WITTE). Deze komt met de vorige in allen overeen, behalven de koleur, die van buiten en binnen witagtig is, dog zomtyds is ze met een weinig bloos van buiten voorzien.

MIGNON, of *Mignonne*. Is een grote, schone *Persik*; haar gedaante is eenigzints langer als rond, en aan de eene zyde van de Naad doorgaans iets hoger verheven als de andere zyde, zo dat ze dikwils wat scheef rond is; haar koleur is aan de Zons-zyde zeer schoon rood-bloezend, waar van ze de naam gekregen heeft; haar Vleesch is rood omtrent de Steen, die klein is, iets vast, dog zappig, smeltend, en is van een zeer aangename geur, als ze in een goede grond gegroeit en wel ryp is.

Deze zoort is in *Frankryk* veel geagt, en het is niet de *Zwolsche*, het welk blykt daar uit, dat de eerste grote Bloeizels heeft; de *Zwolsche* daar in tegen kleine; schoon ze anders veel aan malkander gelyken.

MONTAGNE (DUBBELDE). Is een schone, grote *Persik*; van gedaante rond; haar koleur is schoon bly-groenagtig, en aan de Zons-zyde min of meer schoon ligt-rood-bloezende of gevlekt; de Schil is zagt, iets wolagtig of gelyk Fluweel, haar Vleesch is vast, en vast aan de Steen, die klein is, maar is smeltend, volzappig, en van een zeer verhevene, geurige, iets wynagtige smaak. Ze wil in allerlei goede gronden heel wel tieren, waarom het een van de beste zoorten is, om by ons en in andere Noordsche Landen geplant te worden. De Bloeizels zyn groot, en bleek-roozerood van koleur; de Boom maakt schoon gewas en draagt sterk.

Ik heb nog niet kunnen ontdekken, hoedanig deze zoort by de Franschen genoemt word, schoon dezelve buiten alle twyffel in de Fransche Tuinen onder een ander Naam zal gevonden worden: Ik gelyof egter, dat het dezelfde is met de *Chancelier*, dewyl ze daar mede wel overeen komt; hoewel ik zulks nogtans nog niet voor zeker zeggen zal, tot dat ik het nader zal ondervonden hebben.

Dat het de *Admirable* niet en is, gelyk zommige menen, blykt daar uit, dat deze kleine Bloeizels heeft, schoon anders met dezelve in Grootte, Gedaante, Koleur en Smaak ook zeer wel overeen komt.

De *Enkelde Montagne* is kleinder, groener, min bloezender, en niet zo smakelyk als de voorgaande Dubbelde.

MONSTREUSE. Is een zoort van *Melcoton*, maar veel groter van stuk; en de grootste van alle tegenwoordige bekende zoorten van *Persiken*, die zomtyds 14 á 15 Duim in haar omtrek bereiken kan. Haar gedaante is kloot-ront en diep van Naad, waar door ze gelyk als half in tween verdeeld is; haar koleur is zeer fraai helder-rood-bloezend aan de Zonne-kant en wat bleek-groen of witagtig aan de Muur; haar Vleesch is vast, dog zeer aangenaam van smaak, als ze wel ryp is; dat ze egter by ons byna nooit word, om dat ze laat rypt; verkrygende zelfs dikwils omtrent *Parys* hare rypheid niet, zo veel te minder by ons. Ze kan dienen tot *Confyten*, daar ze zeer bekwaam toe is. De Bloemen zyn klein. De Boom maakt schoon groot gewas, en draagt sterk.

NAANTJES-PERSIK. Hier onder word verstaan de voorgemelde *witte Avant-persik*: Als ook een *Africaansche* laage zoort, die men in de Bloem-Tuinen wegens hare Bloemen plant, en waar van we in het vervolg, als we eens van de Bloemen handelen, nader zullen spreken.

NIVETTE. Is een grote Persik; van gedaante veeltyds iets langer als rond, en ook wel wat scheev, en gedekt met een zagte wollige stoffe; haar koleur is geelagtig, en aan de Zons-zyde doorgaans iets rood-bloezend of gemarmert; haar Vleesch is zagt, smeltend, geelagtig van koleur, en los aan de Steen, van een zeer aangename verhevene smaak, als ze wel ryp is; maar om dat ze laat rypt, zo verkrygt ze die goede hoedanigheden by ons niet volkomen, ten ware in zeer goede Jaren. De Bloeizels zyn klein. De Boom maakt schoon gewas, en draagt sterk.

ORANJE-PERSIK. Is een grote *Persik*; van gedaante rond; van koleur geelagtig, maar aan de Zons-zyde doorgaans met hoog-purper min of meer gevlekt; haar Vleesch is geelagtig, gelyk dat der *Apricosen*, vast aan de Steen, die hoog-roodagtig is, voorts smeltend en van een aangename geurige smaak, wanneer ze wel ryp is, maar in slegte Jaren en in koude gronden valt ze zomtyds wat meelig en onsmakelyk. De Bloeizels zyn klein, en de Boom draagt wel.

PECHE D'ITALIE. Is een tamelyk grote *Perſik*; haar gedaante is doorgaans iets länger als rond, en veeltyds wat puntig of met een verhevenheid op het eind, gelyk de *Amandels*; haar koleur is bleek-groenagtig aan de Muur, en mooi rood-bloezend aan de Zons-zyde; haar Vleeſch is zagt, ſmeltend, vaſt aan de Steen, die klein, plat, ſcherppuntig en rood is, en van een zeer geurige aangename ſmaak; de Bloeizels zyn groot; de Bomen groeijen wel en dragen ſterk.

ROUSSANE. Is middelmatig groot en rond van gedaante; haar koleur is geelagtig en aan de Zons-zyde donker-rood-bloezend; haar Vleeſch is ook geelagtig, los aan de Steen, van een heel goede ſmaak, in goede Jaren, dog valt zomtyds wat droog.

De Bloeizels zyn groot; de Bomen dragen heel ſterk.

ROYALE. Is een zoort van *Admirable*; zynde tamelyk groot, en rond van gedaante; haar koleur is heel donker-bruin-rood op de Zons-kant en bloed-rood of bruinagtig aan de Muur; haar Vleeſch is zagt genoeg, los aan de Steen, alwaar het heel rood is, en van een aangename, verhevene geur, als ze wel ryp is, dat ze egter by ons niet behoorlyk word, om dat ze laat rypt, ten zy in zeer voordeelige Jaren, moet daar en boven in een goede grond, en op een goede *Expoſitie* ſtaan; de Bloeizels zyn klein en hoog-rood van koleur; de Boom maakt goed gewas, en draagt zeer wel.

SANGUINOLE. Is middelmatig groot, rond van gedaante, en van koleur groenagtig-geel, aan de Zons-zyde hoog-rood-bloezend; haar Vleeſch is hoog-roodagtig van koleur, waar van ze haar naam voert, maar ze word in ons *Climaat* nooit behoorlyk ryp, ten ware in een *extraordinaris* voordelig Jaar, zynde dan heel aangenaam en geurig van ſmaak.

ZWOLSCHE PERSIK (DUBBELDE). Is een ſchone tamelyk grote *Perſik*; rond van gedaante met een diepe Naad, en vry wollig; haar koleur is hoog-rood-bloezend op de Zons kant, en witagtig of blank-rood aan de Muur; haar Vleeſch is zagt, ſmeltend; en vaſt aan de Steen, die rood is, als mede het Vleeſch om de Steen; zynde voorts vol-zappig en van een zeer aangename geurige ſmaak, dog ze is onderworpen, in vogte gronden en ſlegte Jaren, onſmakelyk te blyven. De Bloeizels zyn klein; en de Bomen dragen heel ſterk.

Dat deze zoort is niet de *Mignon*, gelyk zommige menen, heb te voren onder die naam gezegt: Ik gelove dat ze dezelfde is met die, welke de Franſche Schryvers *Bourdin* noemen, dewyl derzelver beſchryving met de *Zwolſche* zeer wel overeen komt.

De *Enkelde Zwolſche* valt kleinder, gekoleurt genoeg, maar doorgaans niet zeer ſmakelyk, daarom niet waardig is geplant te worden, ten ware om de verandering.

TETTON DE VENUS Is een *Perſik* van matige grootte; haar gedaante is rond naar het langwerpig hellende, hebbende een heel diepe Naad, die ze gelyk als in tweën verdeelt, en waar van de twee kanten dikwils veel verheven rond zyn, gelyk der Vrouwen Borſten, waar van ze de naam verkregen heeft; haar koleur is witagtig en blank-rood-bloezend op de Zons-zyde; haar Vleeſch is ſmeltend, volzappig, en van een heel aangename geurige ſmaak, maar ze komt laat aan, en word derhalven by ons zelden behoorlyk ryp.

De Bloeizels zyn groot. De Boom maakt goed gewas en draagt ſterk.

VIOLETTE HATIVE. Is middelmatig groot, eenigzins länger als rond; haar koleur is rood-violet op de Zons-zyde, waar van ze de naam heeft, en bleeker of ligt-groenagtig aan de Muur; haar Vleeſch is zagt, ſmeltend, en van een zeer aangename, verhevene, wynagtige ſmaak, als ze in een goede grond gegroeid, en wel ryp is, De Boom draagt ſterk.

Deze word in *Frankryk* voor een van de beſte zoorten van *Perſiken* geagt, en is ook by ons zeer goed, dewyl ze by tydts rypt, en daar door haar volkomenheid verkrygen kan.

VIOLETTE TARDIVE. Deze is wat groter als de voorgaande, maar minder gekoleurt en gelyk als violet gemarmert of gevlekt; haar ſmaak is ook zodanig als de voorgaande, maar word by ons, om dat ze laat rypt, genoegzaam nooit ryp, en is derhalven ondienſtig om 'er van te planten.

VAN

§. 1. DE AMANDEL BOOM. Dezelve word genoemt, in het *Nederduitſch*, Amandel-Boom, Mandel-Boom. *Latynſch*, Amygdalus foliis petiolatis, ſerraturis infimis glandulosis. *Linn. Gen. & Spec. Roſ. Prodr.* *Hoogduitſch*, Mandel-baum. *Franſch*, Amandier. *Engelſch*, Almond-Tree. *Deenſch*, Mandel-Træ. *Zweedſch*, Mandlar-Træ.

De Vrugt zelfs heet in het *Nederduitſch*, Amandel. *Latynſch*, Amygdalum, Amygdala. *Hoogduitſch*, Mandel. *Franſch*, Amande. *Engelſch*, Almond. *Deenſch*, Mandel. *Zweedſch*, Mandlar.

§. 2. De *Amandel-boom* behoort zekerlyk tot het geſlagt der *Perſiken*, of deze tot de *Amandel*, gelyk de overeenkoming van Blad, Bloem, enz., genoegzaam aantoont; weshalven ik ze ook op malkanderen laat volgen.

Daar zyn vier Zoorten van, als 1. *Zoete Amandel, groote en kleiner zoort.* 2. *Zoete Amandel met weeker Schil*, Kraak-Amandel genoemt. 3. *Bittere Amandel, groote en kleiner.* 4. *Kleine* of *Naantjes-Amandel.*

By ons teelt men meeſt alleen de *groote Zoete*, en de *Bittere*, en zulks alleen uit Liefhebbery, voor verandering van Gewaſſen, als mede om de cierlyke Bloem, want de Vrugten hier nooit wel ryp worden, en dus hunne ſmaak niet behoorlyk verkrygen, daarenboven dragen ze doorgaans weinig, door dien deze Boom vroeg bloeit, zynde een van de allereerſt bloeijende, waar door de Bloeizels dikwils komen te vervriezen: Ze begeeren een warmer *Climaat* als het onze is, daarom worden ze zeer veel gevonden in het zuidlyke deel van *Frankryk*, in *Italien*, *Spanjen*, *Candia*, en in veel andere warme Geweſten, van waar de Vrugten in grote menigte overal heen verzonden worden, en 'er een goede Negotie mede gedaan word.

Men teelt ze ook veel in de Wynbergen van Duitſchland, omtrent de *Rhyn-ſtroom*, inzonderheid in de *Paltz*, aan de zogenaamde *Berg-Straat*; waar de Vrugten zeer goed worden, hoewel zo goed niet als in voorgemelde Plaatzen.

§. 3. De

Amandel.

§. 3. De *Amandel-boom* begeert van natuur een goede drooge, liefft zand-, keizel- of ſteenagtige grond, en een wel op de Zon *geëxponeerde* plaats; in vogte en kleiagtige gronden groeit hy ook wel genoeg, maar daar in draagt hy minder, en de Vrugten worden minder goed: Hy maakt zeer weinig Wortels, waar door hy onderhevig is, ligt door de Wind om ver geworpen te worden, weshalven men dezelve op een voor de Winden gedekte warme plaats zetten, en daarenboven met een Paal voorzien moet: Hy verdraagt geen Meſt, ten ware heel oude vergane Koe-meſt, indien het nodig is, den grond te verbeteren: En hy kan onze Winter-koude vry wel tegenſtaan, dog de *zoete Amandel* is tederder als de *Bittere*, waarom die in harde Winters zomtyds dood gaan.

§. 4. Hy word by ons voortgeteelt meeſt door middel van de zuiging op *Pruim*, willende het Enten of Oculeeren zo wel niet gelukken. Men kan die ook, gelyk in *Frankryk*, *Italien*, enz., geſchied, vermeerderen door het Zaad, namelyk door de Pitten der *Amandels*, welke na datze de Winter over te meuken geſtaan hebben, in het vroege Voor-jaar in Greppels die $1\frac{1}{2}$ Voet van malkander gemaakt zyn, gelegt, en de jonge Boomtjes, 2 à 3 Jaren oud zynde, verplant worden; maar de ondervinding heeft geleert, dat zodanige het verplanten niet wel kunnen verdragen, ſlegt gewas maken en ligtelyk verſterven, of niet oud worden; ook kunnen ze de ſtrenge Winters minder tegenſtaan als de op *Pruim* gezoogde.

§. 5. Aan de *Amandel-boom* valt weinig te ſnoeijen, men moet alleen de jonge Loten jaarlyks tot omtrent de helft inkorten, inzonderheid aan jonge Bomen, dewyl dezelve anders, om dat deze Boom van natuure lange Loten maakt, van onderen te naakt zouden worden; ook ſnoeit men t'effens die Takken weg die te overvloedig zyn of verwarring veroorzaken, mitsgaders het onnutte, magere, en het doode Hout.

§. 6. De *Naantjes-Amandel*, in het Latyn van de *Botanici* genaamt *Amygdalus foliis petiolatis baſi attenuatis Linn. Gen. & Spec. Amygdalus indica, nana.* H. Reg. Pariſ. P. Tournef. *Amygdalus pumila.* M. Hort. Reg. Bles. *Amygdalus riana* Munt. ware Oeff. & Hiſtor.; is een klein Heeſteragtig Boom-gewas, wasſende maar 4 á 5 Voeten hoog, en gelykende de gemene *Amandel* in Bladen, Bloemen, en Vrugten, behalven dat ze in alle delen kleinder zyn; de Vrugt is bitter, en de jonge Takken zyn bleek-geelagtig. Dog deze word maar alleen geplant om haar cierlyke Bloemen, en word ligtelyk voortgezet door haar Uitlopers.

Men moet deze zoort niet verwarren met de *Naantjes-perſik*, waar van te voren gemeld is.

§. 7. De *Amandels*, zyn, gelyk bekent genoeg is, eene zeer aangename Vrugt om te Eeten, te weten de *Zoete*, het zy verſch van de Boom of daar na gedroogt. Men houd ze ook voor zeer gezond en voedende, voornamelyk voor zwakke Menſchen, die door ziekte, reizen, of anderzins hunne kragten verloren hebben, verſterkende de Levens-geeſten zeer, en maken goed bloed.

De *Zoete Amandelen* worden ook in de Keuken georbert; men maakt daar van lekkere *Taarten*, *Murſepein*, enz. De Zuiker-bakkers *candelizeeren* of overtrekken ze met Zuiker, waar door ze lieflyker en ook niet ongezonder om te Eeten worden.

§. 8. Men maakt 'er ook een *Amandel-melk* van, die zeer lieflyk ſmaakt, en in plaats van *Chocolade* kan gedronken worden, hebbende na genoeg dezelfde kragt, en is in voorgemelde omſtandigheden zeer dienſtig.

Om deze Melk te maken, zo neemt beſte *zoete Amandels*, pelt dezelve, en op dat zulks te ligter geſchieden kan, zo legt men ze in warm Water en legt ze daar in wat te weeken, zo zal de Schil gemakkelyk afgaan; geſchilt zynde, ſtampt ze in een ſteenen of houten Mortier met een houten Stamper, een weinig heet Water 'er by voegende, tot dat ze heel fyn geſtampt zyn; daar na doet 'er nog zo veel Water by, dat 'er tot 4 Oncen gepelde *Amandels*, ruim een Pond, dat is, omtrent een half Mingelen Water, bykomt; alles wel gemengt zynde, zo giet het door een Doek, en wringt of perſt het wel uit, vervolgens zet het doorgezygde Vogt, dat wit als Melk is, op het Vuur, voegt daar by witte Zuiker naar believen, om het zoet te hebben, laat het een weinig zagtjes koken, en drinkt het dan warm als *Chocolade*: Wil men deze Melk nog aangenamer en kragtiger hebben, zo voegt 'er wat goed *Roze-water* ten eerſten, in plaats van gemeen Water. by, of in het koken een weinig heel fyn gepoeijerde *Caneel* en een weinig *Amber gris* (1 á 2 *grein*); hoewel vele Vrouwtjes de *Amber* niet kunnen verdragen, en in zulken gevallen kan men die weg laten.

Zommige voegen 'er in het koken, by voorgemelde proportie, een Dooijer van een Ey, wel geklopt zynde, dat zeer voedzaam is. Andere bereiden deze Melk of Drank met Melk van *Koeijen* of *Geiten*, in plaats van met Water, maar dan word die al te voedzaam, ten ware voor zeer zwakke kragteloze Menſchen, en in kleine mate te gebruiken; wil men 'er Melk by doen, dan word beſt geagt, de helft Melk en de helft Water te nemen, dat voor ieders *complexie* niet hinderlyk zyn kan.

§. 9. De *onrype Amandels* worden ook met de Bolſters, eer de Stenen nog hard zyn, *geconfyt*, dog hier te Lande zeer weinig, het welk anders geſchied op dezelfde wyze als we hier na van de *Oker-Noten* zullen zeggen.

§. 10. De *Olie* van de *zoete Amandels* kan gebruikt worden, in plaats van *Boom-olie* over *Zalaad*, enz., of men kan ze met *Boom-olie* vermengen; wordende deze *Amandel-olie*, verſch zynde, zeer gezond bevonden, dewyl ze het geheele Ligchaam verzagt, de Buik open houd; en voor Buikpyn, Graveel, Nier- en Blaze-ſmerten, enz., heel dienſtig is.

§. 11. De *bittere Amandels* worden nog gezonder geagt als de *zoete*, dog wegens hare bitterheid worden ze weinig genuttigt, ten zy dat ze met Zuiker *gecandelijeert* zyn, of in Medicynen.

Men zegt, dat ze zeer dienſtig zyn voor die gene die grote vrienden met Bacchus zyn; want dewyl zodanige genoodzaakt zyn, om veel te drinken, en daar door dronken kunnen worden, zo wil men, dat dit voorgekomen kan worden, als men eenige bittere *Amandels*, inzonderheid des Morgens nugteren, eet, het welk beletten zoude dat men voor die gehele Dag niet zoude kunnen dronken worden: Ik heb het nooit onderzogt, die wil kan het probeeren; dog het beſte middel van de Dronkenſchap is zekerlyk, dat men niet te veel drinke.

§. 12. Zeer aanmerkelyk is het groot Wonderwerk, dat Godt met twaalf Staven, of Ryzen van de *Amandel-boom* heeft verrigt, gelyk men leeſt in het 17 *Cap.* van het *IV Boek Moſes*, namelyk, dat

Moſes, op het Goddelyk Bevel, tot verkiezing van het *Prieſter-Ampt* en tot wegneming van de murmureering der Kinderen Iſraëls, twaalf Staven van de twaalf Stammen Iſraëls, van ieder Stam één, moeſt nemen, en in de *Tabernakel*, of *Tente der t'zamenkomſt* leggen, waar op het geſchiede, dat alleen de Staf van *Aaron* des anderen daags bloeide, en *Amandels* voortbragte; het welk aantoonde, dat het *Prieſterdom*, na den wille des HEEREN, by *Aaron* en zyn Nakomelingſchap, en der *Leviten-dienſt* in zyn Stam, zyn en verblyven zoude.

VAN DE

§. 1. VYGE-BOOM. Dezelve word genoemt, in het *Nederduitſch*, Vygeboom, of Fygeboom. *Latynſch*, Ficus. Ficus foliis palmatis. *Linn. Gen. & Spec. Roj. Prodr.* *Hoogduitſch*, Feigenbaum. *Franſch*, Figuier. *Engelſch*, Fig-Trée. *Deenſch*, Figen-Trae. enz.

De Vrugt zelfs heet in het *Nederduitſch*, Vyge. In het *Latynſch*, Ficus. In het *Hoogduitſch*, Feige. *Engelſch*, Fig. *Deenſch*, Figen. *Zweedſch*, Fikon.

§. 2. De *Vyge-boom* is ook een Uitlandſche Boom, die hier niet te huis behoort, dog zeer wel groeit, en heel goede ſmakelyke Vrugten voortbrengt, hoewel niet zo volkomen, als in de warmer Landen, gelyk in *Frankryk*, *Italien*, *Spanjen*, enz.; ook worden alle zoorten by ons niet ryp; en zelfs niet omtrent *Parys*, veel minder by ons.

§. 3. De Zoorten die hier te Lande het beſt aarten, zyn deze volgende:

DE LANGE VIOLETTE VYG. Is vry groot; van gedaante langwerpig, en na proportie niet zeer dik of gebuikt; haar koleur is, ryp zynde, blauw-purper- of violetagtig, met groen gemengt, van buiten, en rood van binnen; haar Schil is dun, en ſplyt of berſt veeltydts. Deze zoort is de gemeenſte en meeſt bekende hier te Lande; haar ſmaak is in goede Jaren, en in een goede, drooge grond, heel geurig en aangenaam, dog in een vogte grond, word ze zo goed niet, maar blyft laf en onſmakelyk: Ze komt vroeg aan, te weten in *Auguſtus*.

DE LANGE PURPER-BLAUWE VYG. Gelykt veel na de voorgaande, maar is in allen zo lang niet, en meer gebuikt; haar koleur is ook blauwer van buiten, en van binnen niet zo rood; haar ſmaak word nog geuriger geagt als die van de voorgaande, als ze op een goede, warme plaats wel ryp geworden is.

De GROTE RONDE WITTE VYG. Word tamelyk groot, zynde kort en rondagtig; van koleur geelagtig-wit van buiten, en iets bleek- of rooze-rood van binnen; ze word met goede Jaren vroeg ryp, en draagt of rypt doorgaans twemaal in het Jaar, komende de laate Vrugten laat in de Herfſt. Deze word voor de ſmakelykſte van alle *Vygen* gehouden, te weten als ze door en door, en tot rimpelens toe, ryp is, anders is ze onſmakelyk.

De KLEINE RONDE WITTE. Valt kleinder als de vorige, en van voren wat platagtiger, zynde van binnen rooze-rood; haar ſmaak is niet zo geurig als de vorige, ten minſten hier te Lande, en komt ook later aan

De LANGE WITTE VYG. Deze is wat groter als de *grote ronde witte*, langwerpig van gedaante, en groenagtig-wit van koleur; haar ſmaak komt ook naby de gemelde Witte; dog is in allen zo zoet en geurig niet, komt ook wat later aan.

De GROENE LANG-STELIGE VYG. Is tamelyk groot; van gedaante wat langwerpig; van koleur groenagtig; de Steel is veel langer als die van andere *Vygen*, en het Vleeſch is roozerood; haar ſmaak is zoet en aangenaam genoeg; maar ze draagt weinig.

De GROTE GEELE. Is een vry grote Vyg, van gedaante langwerpig-rond; van koleur geelagtig, en zomtyds een weinig bleek-bruinagtig naar voren; haar Vleeſch is vleeſch-verwig, maar niet zeer ſmakelyk; ze rypt twemaal in het Jaar, in de Zomer en in de Herfſt, dog verkrygende in de Herfſt de meeſte rype Vrugten.

De GRYZE VYG. Is tamelyk groot; van gedaante langwerpig-rond, van voren plat, en wat geript of kantig; van koleur bleek-groen en grys- of ros-agtig; haar Schil is dik; haar Vleeſch hoogrooze-rood; ze rypt ook twemaal in het Jaar; maar is niet zeer geurig van ſmaak; en de laatſte Vrugten worden dikwils niet wel ryp.

De ZWARTE VYG. Is redelyk groot, en heel lang; haar koleur is heel donker-rood, by na zwart; en haar Vleeſch is purper-roodagtig, van een goede, zoete, aangename ſmaak; ze komt vroeg, voor de *Grote Witte*

Daar word by *Dodonæus*, *Lobel*, *Dalechamp*, en andere oude Autheuren van een kleine en laage *Vygeboom* gewaagt, maar men vind die nergens, en de Liefhebbers zyn van gedagten, dat die niet anders is, als een door gebrek van voedzel klein en laag gebleevene gemene *Vygeboom*, gelyk geſchied, als ze in Potten geplant worden.

§. 4. De *Vygeboom* bemint van natuur een goede, vette, wel gemeſte, en liever drooge, warme, als vogte, koude grond, in deze laatſte zal hy ook heel wel groeijen, maar de Vrugten worden daar in zo ſmakelyk niet: Hy begeert ook, om goede Vrugten te verkrygen, een goede, warme, zonnige plaats, en een vrye, opene Lugt; derhalven plant men die doorgaans tegen Muuren of Staketten, die wel *geëxponeert* zyn, waar aan de Takken vaſt gehegt worden, dog niet, gelyk als andere *Eſpalier-bomen*, alle Takken t'effens en digt aan de Muur; men breid alleen de grootſte Takken ordentelyk uit, en maakt die aan dwars-latten, welke aan Stokken of Staken, tot dien einde op eenige afſtand van de Muur, enz., op order in de grond gezet zynde, vaſt gehegt zyn, met Bind-Teenen vaſt, latende de overige kleinder Takken, in volle vryheid groeijen.

§. 5. Men teelt ze ook wel op Stammen, die op een goede, warme, voor Winden gedekte, plaats, geplant worden, en waar van de Vrugten ſmakelyker geagt worden, als die aan Muuren, enz., gegroeit zyn; waar van de reden is, om dat de *Vygen* wel veel maar liefſt een geſtadige en getemperde,

Vjg.

getemperde, en geen al te ſterke, brandende warmte, begeeren, gelyk ze by ſterke Zonneſchyn aan de Muuren ontvangen, inzonderheid als ze te digt aan de Muuren ſtaan.

§. 6. Ze worden ook wel in grote Potten of houten Vaten gezet, en 's Winters in het *Oranje-Huis* of op een andere lugtige plaats daar het niet en vrieſt, voor de Vorſt bewaart, dewyl ze dezelve niet kunnen uitſtaan; hoewel haar een klein Vorſtje niet hinderlyk is; zynde de Vrugten hier van ook doorgaans geuriger, en worden vroeger ryp, om reden dat de Wortels rondom meer door de Zon verwarmt worden. Men zet ze niet eer binnen huis, als wanneer het begint te vriezen, dat doorgaans in de Maand November voorvalt, en men brengt ze weer buiten in de volgende Maand April; moetende in die tuſchen-tyd niet verzuimt worden, door openſtelling der Glazen, als het niet vrieſt, dikwils te lugten.

§. 7. Die welke in de grond geplant ſtaan, moeten in de Winter gedekt worden, het welk geſchied met Stroo of lange Stroo-agtige Paarde-meſt, of ook met *Rund*, *Boekweite-doppen*, enz.; dog het Stroo of de Meſt is het beſte dekzel; wordende tot dien einde de Takken los gemaakt, nederwaarts tot de aarde gebogen, en met het eene of het andere aldus vaſt gemaakt, en vervolgens met het Stroo bekwaam dik overdekt. Andere binden de Takken by bosſchen te zamen en omwinden ze dus van onderen tot boven met Stroo, en bedekken de grond rondom met Stroo of lange Meſt, het welk ook goed is. Dog het welk meeſt gebruikelyk is aan Stam-bomen; dewyl men die niet nederbuigen kan; maar men moet in alle gevallen bezorgt wezen, dat men ze niet al te dik dekt, welk haar even zo nadeelig en doodelyk is als de Vorſt; dewyl ze, niet kunnende uitwazemen, daar door verſtikken en rotten. De Dekking geſchied, gelyk te voren gezegt is, wanneer het zig na het ſterk vriezen begint te zetten, en men ontdekt ze in het Voorjaar weer als de Winter-vorſt geheel over is.

§. 8. Zommige nemen de *Vyge-bomen* in de Herfſt uit de grond, met een goede klomp Aarde, planten ze in Potten of Vaten, om ze dus 's Winters in huis te bewaren, dezelve in het Voor-jaar weer in de grond plantende, gelyk men met de *Rosmaryn* gewoon is meeſt te handelen; zynde de Bomen op deze wyze vrugtbaarder als die in altyd beſlote Potten, en hebben ook zo veel oppaſſen met begieten in de Zomer niet nodig; maar dit verplanten vereiſcht wat veel moeite en omſlag. De gemakkelykſte wyze om ze te bewaren, is, om ze in de grond te laten ſtaan, en 's Winters te dekken, zo als te voren (§. 7.) gezegt is.

§. 9. Hier valt my te binnen, dat ik voor dezen in de *Koninglyke* en *Keurvorſtelyke Saxiſche* Tuin te *Dresden*, grote, oude *Vyge-bomen* van differente Zoorten gezien heb, en mede hebbe helpen *cultiveeren*, die wel 20 á 25 Voeten hoog, en van Stam zommige zo dik waren als een Jongeling om zyn middel. Deze Bomen waren op een bekwame wyze (zo my voorſtaat 15 á 16 Voeten) by malkander geplant, en daar wierde jaarlyks tegen de Winter een Huis van houtwerk overheen gebouwt, en 's Voorjaars weer afgebroken, dienende zulks t'eſſens om daar in allerlei andere Gewaſen te bewaren: Deze Bomen bragten jaarlyks een grote menigte zeer geurige *Vygen* voort, van allerlei zoort.

Dog deze manier van bewaring is zeer koſtbaar; en voegt niet anders als in Tuinen van groote Vorſten en Heeren.

§. 10. De *Vyge-bomen* welke des Winters in de vrye grond ſtaan blyven en gedekt worden, zyn als dan zeer onderworpen aan de Muizen, die dikwils de Schors van de Takken geheel afknagen, waar door dezelve bederven; in zodanig geval moet men in het Voorjaar de geheel beſchadigde Takken, affnyden, of, zo de Takken altemaal bedorven waren, dezelve tot aan de Wortel toe wegſnoeijen, als wanneer weer nieuwe Takken zullen uitſpruiten, die het twede volgende Jaar overvloedig Vrugten zullen geven.

§. 11. Op dezelfde wyze moet men ook handelen met de Takken als ze door de Vorſt by ongeval mogten dood gegaan zyn, want de Wortel zo ligt niet bevrieſt, en weer nieuwe Scheuten uitgeeft; dog deze affnyding dient men niet te ſchielyk te ondernemen, dewyl dikwils zommige Takken, die dood ſchynen, evenwel nog beginnen te ſpruiten, en in dat Jaar goede rype Vrugten te geven.

§. 12. De *Vyge-boom* draagt aan de jonge Jarige Loten, gelyk de *Druive-boom* en andere, zynde de dikke welgevoede Loten doorgaans de vrugtbaarſte, en geven de grootſte Vrugten: Hy brengt doorgaans in de Na-zomer voor de twedemaal Vrugten voort, maar welke zelden ryp worden, en veeltyds van die Bomen, die in de grond ſtaan blyvende, 's Winters gedekt worden, in het Voorjaar afvallen, inzonderheid als ze digt gedekt zyn (§. 7.), of in zeer ſtrenge en lange Winters; maar van Bomen die in Potten, enz., geplant ſtaan, of die in het Na-jaar in Potten geplant, en in huis bewaart worden, blyven ze doorgaans behouden, en dewelke derhalven de volgende Zomer vroeger en zekerder ryp worden.

§. 13. Hier by moet ik aanmerken, dat, als men regt geurige en t'eſſens vroege *Vygen* by ons teelen wil, men dezelve, in Potten of houten Vaten ſtaande, in het Voor-jaar in een Trek-kas zetten moet, als waar in ze veel volmaakter en ſmakelyker worden, waar van de reden ligt te bevroeden is; zynde hier toe de *grote Witte Vyg*, als de geurigſte zoort, het bekwaamſte; maar waar by in agt te nemen ſtaat het geen in een ander Werkje by de *Broei-konſt* aangewezen is, namelyk, dat men niet verzuimen moet zodanige op behoorlyke en bekwame tyden te lugten, en met het nodige Vogt te voorzien.

§. 14. Men kan, indien men de koſten doen wil, ook voor de aan de Muuren, enz., geplant ſtaande *Vygen*, Glazen zetten, op die wyze als te voren by de *Kerzen* (§. 35.) gezegt is; waar door men de Vrugten veel vroeger en geuriger zal verkrygen.

§. 15. Aangaande de Voortteeling, dezelve kan geſchieden op drieërlei wyze, als 1. Door Scheuring der uit de Wortels uitgelopene jonge Spruiten. 2. Door Inlegging. 3. Door Steeking van jonge Takken; dog het geſchied meeſt door de eerſte manier, om dat ze doorgaans overvloedig jonge Spruiten maken, die men in het Voorjaar by de Wortels affteekt en op haar zelfs plant, daar men begeert: Van het Inleggen en Steeken bedient men zig hooftzakelyk, als 'er geen Uitlopers zyn, gelyk by voorbeeld, aan oude Stam-bomen wel gebeurt.

§. 16. Betreffende het Snoeijen dezer Bomen, zulks is zeer ligt, dewyl 'er weinig aan te ſnoei-

jen valt; men neemt alleen de overvloedige en al te lange, insgelyks dorre, en andere ondeugende Takken in het Voorjaar weg, om ze in een goed fatzoen te houden; als mede de Uitlopers, indien men ze niet tot voortzetting nodig heeft. Ook moet men in de Zomer de langſte Loten, die in het Voor-jaar geſproten zyn, wat inkorten.

§. 17. De *Vygen* groeijen uit de jonge vrugtbare Loten digt boven de Bladen, zonder voorafgaande *bloemen* of *bloeizels*; waarom men voor dezen gemeent heeft, dat de *vyge-boom* de eenige Boom was die geheelgeen Bloemen voortbragte. Dog de latere onderzoekers der *Gewaſſen* hebben waargenomen, (en zulks 't eerſt *Cordus*), dat de *Vyg* haare Bloem inwendig in de Vrugt, aan 't uitterſte einde heeft; dewyl men daar, wanneer de Vrugt tegen het rypen komt, eene kleine opening en binnenwaarts Vezeltjes, welke de Stampertjes (*Piſtilli*) of Styltjes (*Stamina*) zyn, gewaar word. Dog de *Vyge-boom* is van tweërlei *Sexe*, van de Vrouwelyke en Mannelyke. Die van de *Vrouwelyke* brengen alleen Styltjes in de Vrugten voort, gelyk de meeſte zoorten van *Vygen* doen; het *Mannetje* heeft alleen Stampertjes; deze word van de *Botanici* genoemt, *Ficus Silveſtris Dioſcoridis*, C. B. Pin. P. Tournef. *Caprifius Plinii*. J. Bauh., maar dezelve word by ons niet, nog ook in *Duitſchland*, en *Frankryk*, maar veel in *Italien*, *Griekenland*, en elders, gevonden; men *cultiveert* ze hier te Lande niet, om dat de Vrugt altoos, uit haar *Natuur*, als ze halfwaſſen is, afvalt, en alleen tot vrugtbaarmaking der andere *Vygen* dient; waar het ook van daan komt, dat het Zaad uit de *Vygen*, hier te Lande, of in *Duitſchland* en *Frankryk*, gegroeit, onvrugtbaar is, en nooit voortſpruit, dewyl het zelve door *abſentie* van de gemelde *Mannetje-Vyg* onvolkomen blyft.

§. 18. Aanmerkelyk is de zogenaamde *Caprificatie*, waar van zig de Inwoonders in *Griekenland*, volgens het berigt van *P. Tournef.*, *Voyage du Levant*, en andere, bedienen, om de Vrugten ryper en overvloediger te doen zyn, en van welke *Caprificatie* reeds de Ouden in de allervroegſte tyden geweten en gebruik gemaakt hebben, gelyk men leeſt by *Suid.* 103. 7. *Plutarch.* 2. 700. en *Plin. Lib.* XV. 10., welke *Caprificatie* hier in beſtaat: In de Zomer-tyd groeijen in de Vrugten van de gemelde *wilde Vyge-boom* een zoort van *Inſecten*, die daar in Eijertjes leggen, waar uit een ander zoort van vliegende Wormen ontſtaat, die voor het afvallen der Vrugten verhuizen, en na de Vrugten der *tamme Vygen* overvliegen, als ze daar digt by ſtaan, om 'er hun voedzel uit te halen, kruipende tot dien einde door de opening, die die *Vyg* tegen haar rypwording aan 't uitterſte einde (§. 17.) maakt, na binnen in de Vrugt, welke aandoening men bevonden heeft, dat de Vrugt vroeger ryp en ſmakelyker doet worden. In navolging nu van deze ondervinding, zo nemen de Inwoonders van het gemelde *Griekenland*, enz., omtrent *St. Jans dag*, of wanneer ze zien dat die Wormtjes beginnen uit de Vrugten te vliegen, Takken van deze *wilde Vyge boom*, en binden die aan de *tamme Vyge-bomen* vaſt, op dat de Wormtjes derzelver Vrugten zouden aandoen, en hunne voorgemelde uitwerking verrigten, en het welk ze geduurende twee Maanden lang met zorgvuldigheid, hares profyts-halven, waarnemen; dit is dan het gene men *Caprificatie* noemt.

Wat nu aangaat de oorzaak van de gemelde uitwerking der Wormtjes aan de Vrugten, daar van geloofden de Ouden, dat zulks geſchiedde door de Steeking, Wonding, en Zuiging der Vrugten, als waar door dezelve van haar overvloedige en onnutte Zappen ontlaſt en de overige beter gepræpareert wierden; ook t'effens de Zonne-ſtralen beter konden indringen, en dus de Vrugten vroeger en volmaakter ryp doen worden, gelyk men zulks in het algemeen leezen kan by *Johannes Bauhinus*, die vermaarde en waardige *Kruid-beſchryver* van zyn tyd. Dog de nieuwe onderzoekers der Natuur, inzonderheid de meergemelde *Heer Profeſſor* LINNÆUS, en zyn navolgers, hebben deze zaak naukeuriger onderzogt, en zyn van een geheel ander gevoelen, nämelyk, dat de gemelde Wormtjes in dezen niets anders verrigten, als dat ze overbrengers zyn van het vrugtbaarmakende Stof (*Farina fœcundans*) van de *Mantjes-vrugten* na die der *Wyfjes*, of *tamme Vygen*; dewyl, wanneer de gemelde *Inſecten* veranderen en Vleugels verkrygen, het de tydt is dat de *Mantjes-* of *Wilde-Vyg* bloeit, kunnende als dan niet uit de Vrugt gaan, zonder dat ze met het *vrugtbare Stof* beladen zyn, het welk ze dus aan de *tamme Vygen* toebrengen, en dezelve vrugtbaar maken. Men zoude kunnen zeggen, dat men de Vrugten, zonder de *Inſecten* evenwel ziet ryp en ſmakelyk worden, gelyk by ons en elders geſchied; hier mede is het gelegen als met de Vrugten van vele andere Gewaſſen, die hunne rypheid verkrygen buiten het By-zyn van het *Mannetje*. En indien die gemelde *Caprificatie* niet zeer nuttig bevonden wierde, zouden zig de Inwoonders van voorgemelde Landen niet daar van bedienen, en zulks NB. van zeer oude tyden af. De vermaarde *Tournefort*, die de *Caprificatie* in de Griekſche Eilanden zelfs gezien heeft, verhaalt, dat de *Vyge-bomen* aldaar, door die behandeling, wel tienmaal meer Vrugten geven als in *Frankryk*. Dog dit zy hier genoeg gezegt over deze Stoffe; die breder daar van begeert onderrigt te zyn, kan lezen de fraaije *Diſſertatie* van *Cornel. Hegard*, *Suec.* over de Zoorten van *Vygen*, hare Nuttigheid, enz. Ik moet nu nog iets melden van het *Oeconomiſche* Gebruik der *Vygen*.

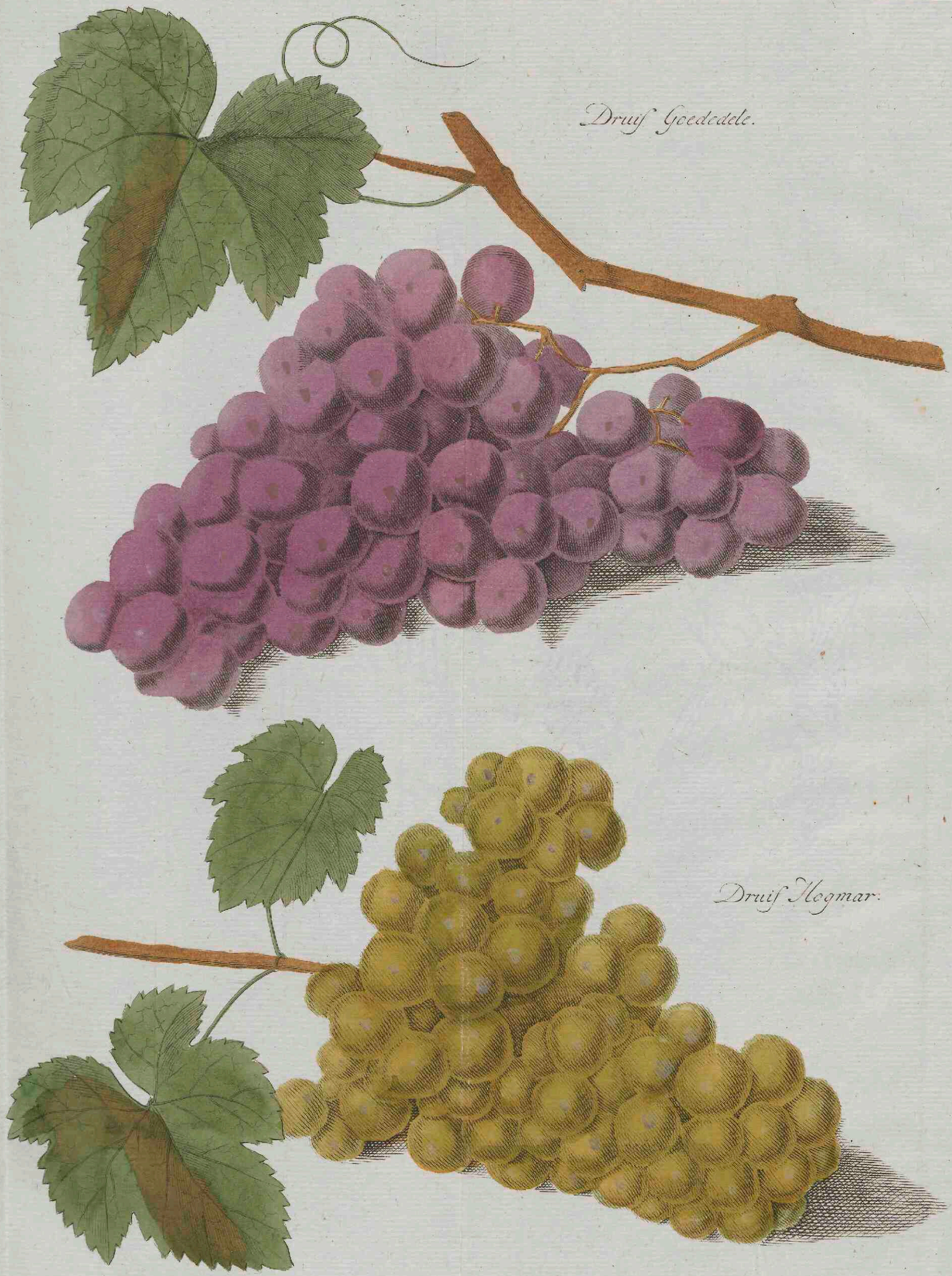
§. 19. De rype verſche *Vygen* zyn eene zeer aangename Vrugt, worden ook voor zeer gezond geagt, en voeden zeer; weshalven *Eobanus Heſſus* ook aldus daar van ſchryft:

Ergo tot inter opes regnantis fructibus anni
Prima locum merita Ficus & Uva tenent,
Utraque nam ſuccis implet melioribus, & nil
Quæ noceant vitii damna ferentis habent.

Dog ze moeten, om gezond en ſmakelyk te wezen, wel ryp zyn, want, de nog niet wel rype, zeer ſchadelyk voor het Ligchaam zyn. Men eet dezelve in de *Wyn-landen* veel 's Morgens tot een ontbyt, met andere ontnugterende Spyzen.

§. 20. Dat de verſche *Vygen* zeer voeden en vet maken, blykt daar uit, om dat de Hoeders van de Wynbergen in de warme Landen, alwaar de *Vygen* nevens de Wynſtokken *gecultiveert* worden, in de tyd van twee Maanden, dat ze dat werk waarnemen, heel vet worden, dewyl ze geduurende die tyd byna niets anders nuttigen, als *Vygen* en *Druiven*, met een weinig droog Brood; alzo de Menſchen doorgaans van het gemeenſte en behoeftigſte zoort zyn, om andere Spyzen naar de noodzakelykheid te kunnen hebben.

TOURNEFORT

Druif Goededele.
Druif Mogmar.

TOURNEFORT verhaalt in zyne *Reis-beſchryving* naar de *Levant*, dat de *Vygen* en *Gerſten-brood* het voornaamſte Voedzel der Boeren en Monniken, in de *Ægyptiſche Eilanden* is.

§. 21. Daar is een zoort van kleine *Snip* (*Ficedula*) in de Wynlanden, die de rype *Vygen* zeer gaarne eet, en daar door bovenmaten vet en ſmakelyk word, en die men dan zo hoog agt, dat men 'er zomtyds 1 á 2 *Ducaten* voor het ſtuk betaalt; daar men ze op andere tyden van het Jaar wel voor één Stuivers waarde kopen kan.

Men zegt ook, dat de *Voſſen* in de tydt dat de *Vygen* en *Druiven* rypen, zo vet worden, dat ze zommige als dan tot Spyze gebruiken.

§. 22. De droge *Vygen*, die in grote menigte in de warme Landen, het zy in de Oven of in de Zon, gelyk het eerſte meeſt in *Griekenland* geſchied, en het laatſte in *Provence*, gedroogt en overal verzonden worden, worden nog voor gezonder geagt als de verſche, en zyn niet minder ſmakelyk, ja zelfs zoeter en geuriger, dog voeden minder. Men vind by ons drieërlei zoorten *gedroogde Vygen* in de Winkels te koop, als 1. *Korf-vygen*, aldus geheten om dat ze in grote gevlogtene Korven overgezonden worden; deze zyn van de in §. 1. eerſtgenoemde *Violette Vygen*. 2. *Kiſt-vygen*, om dat ze in Kiſten tot onzent komen; zynde de Vrugten met Laurier-bladen bedekt en doormengt; deze zyn van de 2*de* of 4*de* zoort van *Witte Vygen*, te voren §. 1. gemeld. 3. *Vygen* van *Marſeille*, worden in kleine ronde Korfjes van *Marſeille* overgezonden; deze zyn, ſchoon ze klein vallen, de geurigſte droge *Vygen* van alle, en ze zyn van het zoort te voren §. 1. in de derde plaats beſchreven.

§. 23. De *drooge Vygen* hebben ook haar gebruik in welgeſtelde Keukens; want daar word, behalven dat ze tot andere Spyzen dienen, van dezelve, op zommige plaatzen, een zogenaamde *Kaas* gemaakt, door Stamping, Vermenging en Zamen-perzing, met geſchilde *Amandels*, *Rozynen* en *Specerycn*, enz., die zeer ſmakelyk en voedzaam is. Deze *Kaazen* worden in het byzonder zeer veel en wel in *Italien*, *Spanjen* en *Portugal* toebereid, en van daar in deze Landen gezonden.

§. 24. De *Vygen* (*drooge*) worden zeer dienſtig geagt voor zwangere Vrouwen, als ze daar van dagelyks eenige eeten, wanneer ze op het laatſte gaan, gelyk de *Engelſche* en *Hoogduitſche* Vrouwtjes zig hier van wel weten te bedienen.

§. 25. Dat de *Vygen* ook een grote kragt en nuttigheid in de *Medicynen* hebben, dit toont ons zelfs de H. Schriftuur aan, *Jeſaia* 38: 21., dog hier van op een ander plaatze in het byzonder iets meerder.

§. 26. Het Zap dat uit alle de deelen des Booms, als uit de Wortels, Stam, Takken, Steelen, Bladen, en onrype Vrugten vloeit, is zeer ſcherp en ſchadelyk voor 's Menſchen Ligchaam. Het zelve in Melk gedaan, ſtremt dezelve. Daar mede op Papier geſchreven, is wel onzigtbaar, maar als men het Papier tegen het Vuur houd, zo word het Schrift zwart en leesbaar.

§. 27. De Bladen worden in *Aſia*, volgens *Bellonius* en andere, gebruikt tot Voedzel van de *Zyde-wormen*, in plaats van *Moerbeſie-bladen*, by gebrek van deze; dog de *Zyde-wormen* kunnen 'er niet lang by leven, en ſterven op het laatſt, binnen korten, daar van; wy zullen gelegendheid vinden om by de *Moerbeſie-boom* nog iets naders daar van, aangaande het *Oeconomiſche*, te zeggen; ten beſten van het algemeen.

§. 28. Het Hout is voos dog taai, egter van weinig nut, nog tot Werk-, nog tot Brand-hout; men zegt, dat Lepels daar van gemaakt, en by het koken van het Vleeſch gebruikt wordende, het zelve heel week doet worden: Het welk ook geſchieden zoude, als men Takjes van deze Boom met het Vleeſch kookt; dit zoude, indien het de Proef houd, zeer nuttig kunnen zyn, als ons oud Vleeſch van de Vleeſch-verkopers in plaats van jong in de handen geduwt word, gelyk niet zelden gebeurt.

VAN

§. 1. DE DRUIVE-BOOM. Dezelve word genoemt, in 't *Nederduitſch*, Druive-boom, Wynſtok, Wyngaard. *Latynſch*, Vitis. Vitis vinifera. *Hoogduitſch*, Weinſtock. Weinreben. *Franſch*, Vigne. *Engelſch*, Vine. Vin Tree. *Deenſch*, Vinranke. Vin Trae.

De Vrugt word genoemt, in het *Nederduitſch*, Druiven. *Latynſch*, Uvæ. *Hoogduitſch*, Weintrauben. Trauben. *Franſch*, Raiſins *Engelſch*, Vin-beer. *Deenſch*, Vin-bär. *Zweedſch*, Vindrufer.

§. 2. Nu ben ik gekomen tot de Verhandeling van een Boom of Heeſter-Gewas, aan het welk buiten tegenſpraak, in de *Familie der Planten*, of onder de *Vegetabilia*, de eerſte Rang toekomt, gelyk aan het Goud onder de *Mineralia*; en aan de Menſch onder de *Animalia*: Om dat deszelfs Vrugt niet alleen de edelſte en aangenaamſte, maar ook de gezondſte en voordeeligſte voor den Menſch is; want daar van de zeer gezonde, verkwikkende, Hert- en Ziel-verſterkende, en by ieder zo zeer geagte Drank, namelyk de WYN, in de *Wyn-landen* gemaakt, en overal naar andere Plaatzen der geheele Waereld, inzonderheid daar geen *Wyn* groeit, verzonden word; en waar van Duizenden van Menſchen, alleen hun beſtaan hebben; zo door het *cultiveeren* van dezelve, gelyk op andere Plaatzen door het bouwen van Graan-vrugten, als door de *Negotie*, *Vervoering*, enz.

§. 3. De *Wynſtok* is een Gewas dat meerder Warmte begeert als onze *Climaat* geeft, weshalven de *Druiven* by ons bezwaarlyk en niet anders ryp worden, als in goede warme Jaaren, en zulks maar eenige weinige Zoorten die vroeg rypen; moetende daar en boven aan Muuren en Stekkagien, die een goede *Expoſitie* hebben, geplaatſt ſtaan.

§. 4. Hy vereiſcht daar en boven, om wel te ſlagen, geen zwaare, ſtyve, kleiagtige, nog lange vogte Grond, maar liefſt een losze, hooge, drooge, zandagtige Aarde, die vrugtbaar is, 't zy dat die uit de Natuur zulks is, of door de Konſt dusdanig bereid word; hoewel de eerſte verre de beſte is. Dog men moet uit het gezegde niet opmaken, als of de *Wynſtok* in goede Klei-gronden

niet groeijen wilde; hy groeit daar al te veel en te weeldrig, 't welk dan veroorzaakt, dat hy weinig en kleine Vrugten voortbrengt, en die, om dat de Zappen, of Voedzel-deelen meest tot het Hout verspilt worden, als mede wegens de koudheid des gronds, niet of bezwaarlyk ryp worden. Derhalven zo moet men niet verzuimen, als men goede en smakelyke *Druiven* begeert, zodanige gronden, die uit de natuur niet bekwaam zyn, te verbeteren, en dat, zo veel doenlyk is, bekwaam te maken.

§. 5. Zie hier, welk ik bevonden heb in deze noordlyke Landen de beste *præparatie* der gronden voor de *Wynstok* of *Druive-boom* te zyn.

Indien de grond een Klei- of andere zware en koude Aarde is, zo graaft langs de Muur of Stekkagie, daar gy de *Druif* denkt te planten, een Kuil van 3 voeten diep, en 6 á 8 voeten breed; brengt onder in deze Kuil een Laag van omtrent een Voet dik, gruis van oude Muuren, dat met Kalk vermengt is, en waar onder men wat Aarde mengen moet: Vervolgens vult de Kuil met Aarde, die op de volgende wyze *geprœpareert* is: Vergadert goede Zand- of Klei-agtige Aarde, die niet onvrugtbaar is; of in plaats van dien, Aarde uit een goede Zandige Moes-Tuin; of zó deze ontbreekt, andere goede, losze, vrugtbare Aarde, dewelke men met grof, versch Zand rykelyk vermengt, doet daar by oude vergane Blad-aarde, die men in de Bosschen of Wouden onder de Bomen, die fleurig groeijen, vergadert; insgelyks Aarde van oude verrotte Straat-slyk, en van allerlei ander Vulnis; of in plaats van dien, oude, vette, losze Bagger, voegt daar nog by wat oude Paardemest; deze Stoffen eindelyk alle vergadert hebbende, zo mengt die wel door malkander; vult daar na de Kuil daar mede, en plant daar in uwe *Wynstokken*, ik durf UE: verzekeren, dat uwe moeite en kosten wel besteed zullen zyn.

Wanneer men by het graven der Kuil gewaar word, dat 'er beneden in meerder diepte eenige taaije of harde Stoffe, als Leem, Dary, of Vels, zig bevind, zo moet vooral niet verzuimt worden, dezelve te roeren en weg te nemen, en de plaats met Steen-gruis, waar onder wat Aarde gemengt is, te vullen; want die Stoffe zoude alle andere aangewende moeite en kosten onnut maken, dewyl daar door het Water niet kan na beneden in de diepte wegzakken, en dat den grond al te vogtig maakt en verkoud.

Iemand zoude hier op kunnen aanmerken, dat het diep roeren onnut schynt, dewyl de *Druiven* in de Wynlanden, (NB. ik noeme Wyn-landen, die, waar in de *Druiv* tot de *perfectie* komt, en in die veelheid groeit, dat 'er *Wyn* van gemaakt word) veeltyds op steenagtige Bergen en Rotzen, die met zeer weinig Aarde overdekt zyn, zeer wel groeijen en *excellente* Vrugten voortbrengen; maar dit nader overwegende, zo begrypt men ligt, dat aan die Bergagtige plaatzen, het meeste Water van Regen, Sneeuw, enz., wegloopt, en dus de grond niet te veel daar door vervult word, om aan de Wortels hinderlyk te zyn.

Derhalven, indien een te beplantene grond laag en vogt legt, gelyk hier te Lande dikwils gebeurt, zo is het ook dienstig en moet niet verzuimt worden, den grond merkelyk te verhogen, invoegen dat het overvloedige Water, inzonderheid het Winter-water, van de Bomen af na elders lopen kan.

§. 6. Wat aangaat de Zand- of Zandagtige gronden, daar mede heeft men zo veel moeite en omslag doorgaans niet van noden, want als die uit de Natuur goed en vrugtbaar zyn, zal de *Wynstok* daar in zeer wel groeijen; maar zo die zulks niet of weinig waren, zo moet men dezelve tragten te verbeteren, door vermenging met zodanige Stoffe die veel *substantie* en voedende deelen heeft, by voorbeeld, met oude vergane *Koe-mest*, *Bagger*, *Straat slyk*, enz. Mits daar by ook agt gevende op de grond en diepte, gelyk zo even van de Klei-grond gezegd is, (§. 5.)

§. 7. Men moet zig wagten om versche Mest, insgelyks Rund die nog niet geheel vergaan is, onder de Aarde te mengen, dewyl die voor de *Druiven* doodelyk is, inzonderheid voor de jonge; want de jonge Wortels door deszelfs scherpte worden verbrand, gevolglyk de groeijing ophoud, behalven nog dat de Mest, die niet geheel vergaan is, Wormen veroorzaakt, die de Wortels bederven. Derhalven Mest gebruikende, zo moet men nooit andere als oude, tot Aarde gewordene, bezigen, die, met oordeel gebruikt, en met de Aarde vermengt wordende, geen hinder, maar voordeel doen zal. Maar hier op zoude iemand weer kunnen bybrengen, dat myn zeggen tegen de practyck strydt, dewyl men in de Wyn-landen, tot het bemesten van den *Wynstok* versche Mest gebruikt: Maar hoedanig geschied die Mesting niet anders dan even in den boven-grond, invoegen dezelve voor eerst niet by de Wortels komt, en alleen maar het Vogt de voedende deelen uit de Mest na de Wortels gevoert worden, tot dat naderhand by het roeren van de grond, de Mest, als wanneer die zyne scherpte verloren heeft, dieper in by de Wortels komt. Men houd zelfs in de *Wyn-landen* niet veel van de Mest, maar men gebruikt liever goede, vrugtbare Aarde, tot verbetering en nodige onderhouding van de vrugtbaarheid des gronds, als men die bekomen kan, dat op de weinigste plaatzen doenlyk is, en derhalven moet men zig van de Mest bedienen. De Ouden waren ook van gevoelen, dat de Mest nadelig voor den *Wynstok* was, gelyk men lezen kan by COLUMELLA, en andere.

§. 8. Allerlei verrotte *Vegetabilia* en *Animalia* zyn voor de *Wynstok* zeer dienstig, en maken dezelve zeer vrugtbaar; waar het van daan komt, dat zommige raden, dat men deze of gene doode Beesten by de onvrugtbare *Wynstokken* begraven moet; en waar van ook de ondervindinge geleert heeft, dat zulks een zeer goede uitwerking doet.

§. 9. Om nu tot de Voortteling der *Wynstokken* te komen, dezelve kan geschieden op vierderlei wyze, als

1 *Door Inlegging*. 2. *Door Steeking*. 3. *Door Uitlopers*; en 4. *Door het Zaad*.

Wegens de manier van het Inleggen, valt niet veel anders meer te errinneren, als, men neemt daar toe jonge één- á twee-jarige fleurige Takken; men kort dan het uitterste einde van het één-jarige Gewas, zo ver het dun en onryp is, wat af, men doet een sneede ter plaatze daar een Knop of Oog is, en legt het zelve vervolgens omtrent ½ Voet diep boogs-wyze in de grond, zodanig dat 'er maar 1 á 2 Oogen boven de Aarde uitsteken; Waar by nog dit aan te merken staat, dat men de Loten niet te digt tegen de Muur of Staket, waar tegen de Bomen geplant staan, moet inleggen,

op

op dat ze in het vervolg niet door de boven haar zynde Takken en Bladen des Moeder-booms overdekt en verdrukt worden, want dit haar in de groei zeer verhinderen zoude.

§. 10. Voor dezen was het veel in gebruik, om de Loten in lange gevlogte, met Aarde gevulde Korfjes te leggen, bedienende men zig daar toe van de Tabaks-Pype-korfjes, daar de Pypen in verzonden worden, maar dit word nu weinig meer gedaan, om dat de ondervinding geleert heeft, dat het voordeel, dat men daar door tragte te verkrygen, namelyk, om de Aarde aan de jonge bewortelde Loten naderhand by de Planting te behouden, en dezelve daar door beter in het gewas te doen blyven, en voorspoedig te groeijen, van weinig belang en niet beter, ja zelfs minder is, als wanneer de Loten in de vrye grond gelegd worden: Men bedient zig van deze manier derhalven nu niet anders als wanneer de Inlegging op geen andere wyze geschieden kan, namelyk, wanneer de Boom beneden by de grond geen Loten heeft, om daar in gelegt te kunnen worden, gelyk zomtyds gebeurt aan de *Druive-bomen*, die men aan hooge Muuren of op de Dakken van de Huizen op laat loopen. Hoe groter de Korfjes in zulken gevalle zyn, hoe beter, en waar by niet verzuimt moet worden, de Aarde in de Korven geduurig te bevogtigen, inzonderheid in drooge Zomer-tyden.

§. 11. Tot het *Steken* (§. 9. No. 2.) snyd men van de zwaarste, kort-ledige, een-jarige, fleurigste Loten, met 3 á 4 vingerbreed twee-jarig Hout daar aan, en men kort 't boven-einde af, gelyk te voren (§. 9.) gezegt is, zo dat 'er maar 4, 5 á 6 Botten aanblyven. Deze Loten vervolgens onder opgespouden of een draai gegeven hebbende, steekt men dezelve (verstaat dat 'er een Greppel tot dien einde moet gemaakt zyn), op een goede, warme, dog voor de sterkste Zon iets beschaduwde plaats, in een goede, zandige, welgepræpareerde Aarde (§. 4.), en zodanig, dat 'er maar 1 á 2 Botten boven de Aarde uitsteken, en 't overige Hout wat schuins in de Aarde komt, welke Loten doorgaans binnen twee Jaren zo veel bewortelen, dat ze kunnen verplant worden, waar heen men begeert.

Men Steekt ze ook wel aan de Muuren en Stekkagien, om ze daar, zonder te verplanten, te laten doorgroeijen, het welk ook, indien het geschieden kan, altyd beter is als het verplanten, dewyl ze vroeger aankomen en fleuriger Gewas maken, maar dan moet men wel zorge dragen, NB. dat de gestokene Loten, in het heetste van de Zomer voor de brandende Middags-hitte beschaduwt worden, en daar en boven als dan de Aarde door begieting (in de Avond- of Morgen-stond) vogtig gehouden worden, om dat ze anders zeer bezwaarlyk op die plaatzen aan de gang raken, en dikwils geheel niet voortkomen; zynde voor de uitdroging des gronds zeer dienstig, dat men dezelve met oude Rund, Krooft, of eenige andere Ruigte overdekt.

§ 12. Wanneer nu deze gestokene Loten beginnen te spruiten, en met meer als één Scheut groeijen, zo moet men alleen maar een daar van behouden, en de overige, namelyk de zwakste, na dat ze een paar vingers lang opgeschoten zyn, uitbreken, op dat de overblyvende enkelde Scheut met meer kragt zoude kunnen groeijen, dewelke men, naar mate dat die aangroeit, van tydt tot tydt moet aanbinden. Ook moet men, om dezelfde reden, niet verzuimen alle Zyd-takjes, die uit de Scheut voortspruiten, als mede de Krullen, by tyds weg te snoeijen; maar men moet die vooral niet korten, want dezelve daar door minder sterk zoude worden; ten ware uit de Natuur: Wordende deze Scheut daar na by de volgende Winter-snoeijing heel kort, dat is, op 2 á 3 Oogen, afgesnoeit, om in het daar aan volgende Jaar, goede Loten te maken, en een kragtige jonge Wynstok te worden: Dit laatste dient ook waargenomen, aan de Ingelegde Loten, (§. 9.) Wat de verdere behandeling van het Snoeijen aangaat, daar van zullen we in het vervolg breder spreken.

En dewyl de gestokene Loten in het eerste Jaar nog maar tedere Wortels maken, die aan een sterke Vorst niet wel kunnen tegenstaan, zo moet men niet verzuimen, de Aarde boven de Wortels, tegen de Winter by aankomende sterke Vorst, met Rund of met Stroo-agtige Mest te overdekken.

§. 13. De tyd van Steken aangaande, zulks kan verrigt worden in de Herfst, van de tydt af zo ras maar de Bladeren gevallen zyn of de groei ophoud; of in het Voorjaar, maar als dan hoe vroeger hoe beter, eer de Zappen klimmen en de Loten bloeden, het welk haar in de groei zeer hinderlyk is: De beste tyd agte de Herfst te zyn.

§. 14. De Voortteeling der *Wyn-stokken*, door *Uitlopers*, (§. 9. No. 3.) betreffende, daar van valt weinig te zeggen, alleen maar dat men dezelve met zo veel Wortels moet zien van de Moederboom af te krygen, als het doenlyk is; die men vervolgens wat besnoeijen en zuiveren moet, en dan, behoorlyk geplant zynde, moet men dezelve in het vervolg in het eerste Jaar voor sterke Vorst, brandende Zon, en droogte, zorgvuldig bewaren, op dat die wel in het Gewas zoude komen.

§. 15. De Voortteeling der *Wyn-stokken* door haar Zaad (§. 9. No. 4.) geschied zeer weinig, en niet anders als van Liefhebbers; om reden dat het daar mede langzaam toegaat, eer men Vrugten verkrygt; en daar en boven uit het Zaad doorgaans, gelyk uit de meeste andere Ooft-vrugten, slegter Zoorten voortkomen; hoewel onder een getal jonge Zaailingen, zig by geval nog wel een of eenige goede zoorten opdoen; gelyk het ook zeker is, dat alle de tegenwoordig bekende, verschillige zoorten van *Druiven*, niet anders als door het Zaad voortgekomen zyn; en aldus heeft ook die zoort, welke *vroege van der Laan* genoemt word, en een van onze beste, en smakelykste zoorten is, haren oorsprong in Holland gekregen.

§. 16. De gene dan, welke lust en gedult genoeg hebben, om de *Wynstok* uit het Zaad te kweeken, moeten het Zaad of de Korls nemen uit de rype *Druiven*, van de beste zoorten, en het zelve voor de Winter, in de Maand November, zaaijen, op een Bedde van goede, losze, zandige Aarde toebereid, en op een goede, warme, zonnige, voor Winden gedekte plaats, tegen of omtrent een Muur of Staket, zorg dragende, dat het zelve de volgende Winter tot het Voorjaar toe, met wat lange Mest, tegen de Vorst, overdekt worde. Wanneer nu het volgende Jaar de jonge Bomen voor den dag gekomen zyn, moet de grond tusschen dezelve zorgvuldig schoon, en by droogte bekwaam vogtig gehouden worden: Ook dient men ze, als zeer teder zynde, voor de brandende Zon in de heete Zomer-dagen te beschermen; vervolgens moeten ze, naar mate dat ze aangroeijen, aan Stokken gebonden worden; en zo deze of gene met meer als eene Scheut groeijen, moet men de zwakste wegsnoeijen, en maar een behouden, op dat deze te sterker kan opgroeijen, gelyk te voren

(§. 12.) by het Steecken gezegt is: Ook moet men, om dezelfde reden, alle Byſcheuten, die nevens de Botten voortkomen, zo ras men die gewaar word, als mede de Baarden of Draden, wegnemen: Deze jonge Scheut word daar na in de volgende Herfſt, even als de Takken (§. 12.), op 2 á 3 Botten ingekort, en de hier uit voortkomende Scheuten by de volgende Snoeijing weer wat kort geſnoeit, om kragtig Hout-gewas, en vroeger Vrugten te verkrygen: Daar na worden ze in de volgende Jaren met Snoeijen behandeld, gelyk hier na aangewezen zal worden: Deze uit Zaad voortgeteelde *Druive-bomen* brengen doorgaans, als ze wel behandeld zyn, in het *4de* of *5de* Jaar hunne eerſte Vrugten voort. Indien men dan 1, 2 á 3 zoorten verkregen heeft, die een goede hoedanigheid hebben, indien ze niet boven andere *exelleeren*, men zal over de gedane moeite vergenoegt kunnen zyn. Het is aanmerkelyk, dat het Zaad uit witte *Druiven*, blauwe, en dat van blauwe, witte *Druiven* geeft.

§. 17. Aangaande de tydt van het verplanten der jonge *Wynſtokken*, het zy die uit Zaad, Steek, Inlegging, of Uitlopers geteelt zyn, zulks kan geſchieden, zo wel in de Herfſt als in het Voorjaar, dog in deze laatſte tydt, hoe vroeger hoe beter, zo ras maar de Winter over en de Vorſt uit de grond is, door dien anders de Bloeding in latere tydt, de groeijing veel verhindert. Dog de Herfſtplanting is altyd de beſte voor de *Wyn-ſtokken*.

Men moet wyders tot het planten nooit andere als jonge, welbewortelde, fleurige *Wynſtokken* verkiezen, om dat de ondervinding leert, dat oude niet of zeer bezwaarlyk aan het groeijen raken; daar by moet men zorg dragen, zodanige te planten, die niet lang uit de grond geweeſt, en dus de Wortels niet verdroogt zyn, het welk haar ook in de groei zeer hinderlyk, ja veeltyds dodelyk is, en om die reden, moet men de Wortels der jonge *Wyngaarden*, als ze na verre afgelegene Plaatzen gezonden zullen worden, in langwerpige Korfjes met wat Aarde gevuld, of in Boom-Mos, op in Stroo, met Moſcoviſche Matten 'er om heen, pakken, en dus verzenden.

§. 18. By het Planten kort men de Loten tot op 3, 4 á 5 Botten in, en men plant ze in diervoegen in de Aarde, dat ze wat ſchuins daar in komen te leggen, en dus 'er maar 1 á 2 Botten boven de Aarde blyven uitſteken; dit ſchuins leggen is van veel dienſt, inzonderheid als de jonge *Wynſtok* lang is, om dat de Wortels daar door niet te diep in de Aarde komen, en dus de Zon dezelve beter kan aandoen; maar men moet t'effens zorg dragen, om dezelve, na het verplanten, in het eerſte Jaar by droogte, vogtig te houden, en voor ſterke Zon wat te beſchaduwen, gelyk als te voren by 't *Steecken* (§. 11.) gezegt is.

§. 19. Ik heb te voren reeds gemelt, dat de *Druiven* veel warmte tot hare rypwording nodig hebben, en derhalven by ons niet wel, gelyk in de warme Landen, op enkelde Stokken hare rypheid kunnen verkrygen, maar aan Muuren of Schuttingen moeten geplant worden, omtrent welke de warmte door de reflexie der Zonne-ſtralen veel vermeerdert word: Inmiddels zo moet men hier by wel aanmerken, dat, ſchoon de *Druiven* veel warmte begeeren, dezelve nogtans liefſt een langduurige warmte begeeren, en geen brandende Zon kunnen verdragen, inzonderheid omtrent de tydt van haar rypwording, als waar door ze taai, en dikhuidig worden, ja dikwils geheel verdrogen, en dit wel voornamelyk de vleeſchige *Druiven*, als de *Muſcadel*, *Frontignac*; en *Frankendaler*, enz.; kunnende de waterige, als de *Paarl-druif*, *vroege van der Laan*, *Leipſiger*, enz., beter een ſterke Zon uitſtaan: Derhalven, dewyl de Zon aan de eene *Expoſitie* warmer en meer brandende is, als op de andere, zo behoorde men de zoorten der *Druiven* niet onverſchillig aan allerlei *Expoſitien* te ſtellen: De beſte *Expoſitie* voor vleeſchige *Druiven*, en vervolgens voor alle in het algemeen, is de *Zuid-ooſterſtand*, dewyl die niet al te brandende is, en wegens meer andere voordelen; daar aan volgt de *Ooſter-* en de *Zuider-ſtand*, zynde deze laatſte het bekwaamſte voor de *waterige Druiven*.

Aan de *Expoſitien* veel over het Zuiden naar het Weſten, moet men nooit Druiven ſtellen, dewyl dezelve, behalven andere gebreken, geen warmte genoeg geven, om de *Druiven* te doen ryp worden, ten ware weinige vroege zoorten; die egter daar niet zeer ſmakelyk worden.

§. 20. Zommige Liefhebbers hebben onderzogt, de *Wyngaarden* by ons aan Stokken te teelen, maar dit wilde niet gelukken, ze groeijen daar aan wel genoeg, en brengen ook Vrugten voort, maar die niet ryp worden, ten ware in een zeer voordelig Jaar. Daar en tegen is die manier goed, om de *Druiven* op de Dakken der Gebouwen, die niet zeer hoog en op het Zuiden, Zuid-ooſten, of Ooſten *geëxponeert* zyn, te leiden, gelyk ook by ons veel geſchied, alwaar men bevind, dat de *Druiven* zeer goed worden, en zomtyds beter als aan goede Muuren; waar van de reden is, om dat de Zon daar op zo brandende niet is, dewyl vele Stralen tusſchen de Pannen heen op de Zouderinge dringen, het welk t'effens de *Druiven* zo wel Nagts van agteren, als 's Daags van voren verwarmt, en dus ryper doet worden.

§. 21. In navolging van deze laatſtgemelde ondervinding, zo *practiceeren* zommige Liefhebbers Lat-werken op een warme plaatze van de Tuin, van 7 á 10 Voeten hoog, die ze van agteren met Dak-pannen doen digt behangen, in meninge van de *Druiven* daar door zo veel te beter te doen ryp worden, even eens gelyk als op de Dakken geſchied: Maar de ondervinding leert, dat ze daar door weinig voordeel genieten, door dien het een groot onderſcheid is tusſchen een Dak van een Huizinge, en de gemelde Lat-werken met Pannen bekleed, in deze worden de tusſchen de Pannen doordringende Zonne-ſtralen, en gevolgelyk de warmte, niet bewaart, maar door de Lugt en Wind verſtrooit, daar in tegen die op de Zouderingen behouden blyft, en dus aan de *Druiven* van veel nut kan zyn.

§. 22. Tot het Planten van *Druive-bomen*, om ze op de Dakken te leiden, als mede aan hooge Muuren, enz., moet men zodanige verkiezen, die van natuur veel Gewas maken en hoog groeijen; by voorbeeld, de *vroege van der Laan*, *Leipziger*, *Goed-Edel*, *Frankendaler*, *Muſcadel*, enz., en gelyk de meeſte vleeſchige *Druiven* doen.

§. 23. In de Geweſten die warmer zyn als het onze, beplant men de *Contre-Eſpaliers*, *Prieelen*, en *Berçeaux* met *Wynſtokken*, die niet alleen cierlyk ſtaan, als ze wel onderhouden worden, maar ook ſchone Vrugten geven, dog dit kan hier te Lande ook, om gemelde reden, niet geſchieden, ten ware van eenige der vroegſte zoorten, en op een zeer voordelige plaats.

§. 24. Aangaande de *Diſtantie* die men de *Wynſtokken* aan de Muuren en Stekkagien geven moet, hier

hier in moet men zig reguleeren naar den Aard der Zoort, en na de Deugd des Gronds; dewyl zig de eene zoort, van natuur meer uitbreid als de andere, ook dezelve in een ſterke grond weelderiger groeijen als in een gemene; makende in het byzondere in onze kleiagtige gronden zeer weelderig Hout-gewas: Ik heb reeds eenige aanwyzing gegeven van de *Diſtantie* der Druiven. En

Dit zal dan genoeg, gelyk ik meen, gezegt zyn van de Voortteeling en Planting der *Wynſtokken*. Nu is dan nog overig de behandeling der bejaarde *Wynſtokken*, die zeer noodwendig is, om vele en goede Vrugten te hebben, namelyk het *Snoeijen* derzelver. Daar is geen Boom- of Heeſter-gewas, waar aan het *Snoeijen* noodzakelyker is als deze: Indien men daar aan het Mes niet gebruikt, men zoude dan niet anders als verwilderde Struiken, zonder of met weinige of ſlegte Vrugten hebben.

§. 25. Ik zal UE. deze Snoei-wyze tragten voor te ſtellen, zo kort, klaar, en duidelyk, als het doenlyk is; voor af moet ik dan zeggen, dat 'er tweërlei Snoeijing aan de *Wynſtok* geoeffent word, namelyk de *Winter-* en *Zomer-Snoeijing*; welke laatſte zeer nodig en overmydelyk is, om de Loten te betemperen, en goed, vrugtbaar Hout te verkrygen, ſchoon dezelve by de meeſte Hoveniers verzuimt word: Daar in tegen de eerſte hooftzakelyk dient, om den *Wynſtok* kort, en by zyn kragt te behouden, en goede ſterke Loten te doen uitſpruiten, tot voortbrenging van ſchone grote Vrugten en Troſſen.

Aangaande deze Winter-ſnoeijing, heeft men dan hooftzakelyk te letten, op de volgende zaken:

1. *Op de Snoei-wyze.* 2. *Hoe lang of kort te Snoeijen.* 3. *De Tyd van het Snoeijen.*

§. 26. Wat de *Snoei-wyze* betreft, zo moet men, voor en aleer men begint te Snoeijen, de gehele Boom overzien, en overwegen wat daar aan te doen ſtaat, welke Loten dienen behouden en lang geſnoeit, en welke weg of geheel kort moeten geſnoeit worden. Het zyn de zware, welgevoedde Loten, en inzonderheid die kort-ledig zyn, en dikke Botten hebben, die men tot Vrugtvoortbrenging moet bewaren, en lang ſnoeijen, om dat die doorgaans, als de meeſte kragt hebbende, de grootſte en meeſte Troſſen voortbrengen: Deze komen doorgaans aan de einden der in het voorgaande Jaar geſnoeide Loten voort, dog ook wel meer benedenwaarts, invoegen dat het bovenſte dan de zwakſte is, en in zulken gevalle word het bovenſte tot aan het lagere zware geheel weg, en dit vervolgens lang geſnoeit: De overige lagere Loten, die gemeenlyk dunner zyn, worden daar na op 2 á 3 Botten ingekort, dog de overvloedige, en zulks de magerſte, geheel weggeſnoeit, invoegen dat 'er niet meer als 2 á 3 dus kort geſnoeide Loten aan den Moeder-tak blyven.

Deze op 2 á 3 Botten geſnoeide Loten worden *Spooren* genoemt, en zodanige Spoor-ſnoeijing is van zeer groot belang aan de *Wynſtokken*, ja het voornaamſte (benevens de *Zomer-ſnoeijing*, waar van hier na), om dat dezelve daar door by kragten, en in ſtaat van vrugtbaarheid gehouden worden, want terwyl de lang geſnoeide *Vrugtbare Loten* hunne kragt beſteden aan de Voeding der Vrugten, zo doen de *Spooren* ondertuſſchen zulks aan de Voortbrenging van goede zware Loten voor het volgende jaar: Wordende als dan het oude Vrugt gedragen hebbende, doorgaans tot aan deze nieuwe uit het Spoor-hout gegroeide Loten, geheel weggeſnoeit; ten ware het zelve kragtiger Loten voortgebragt hadde, als het Spoor-hout, gelyk zomwylen gevallig gebeurt; in welk geval men dezelve ſnoeit, gelyk als die uit het Spoor-hout gegroeit zyn.

Kortom, men moet altyd, zo als reeds gezegt is, de zwaarſte, kort-ledigſte Loten, waar die ook mogen geplaatſt ſtaan, tot *Vrugt-hout* lang, en de overige tot *Spooren* kort ſnoeijen; mits daar by agt gevende, dat men, indien de *Wynſtok*, het zy uit zyn natuurlyke Aard, of door een ſterke voedzame Grond, al te veel Hout gemaakt hadde, dezelve NB. van een gedeelte van zyn Gewas, als ware het zelfs *Vrugt-* of goed *Spoor-hout*, door uit-ſnoeijing van deze of gene oude Takken, of Loten ontlaſt. Dunne, magere Loten moeten in het byzonder altyd weggeſnoeit worden, alzo die niet als weer magere Lootjes en daar na kleine Vrugten voortbrengen en den *Stok* verarmen.

§. 26. De *Wynſtokken* brengen ook, gelyk andere Ooft-bomen, *Water-loten* voort, die niet alleen onvrugtbaar zyn, maar ook de gehele *Stok* kunnen bederven en onvrugtbaar maken; weshalven men die hoe eer hoe beter moet uitſnoeijen, of inkorten. Deze *Water-loten* of *Zuigers*, worden gekent daar aan, dat ze veel weeldriger en langer als andere Loten en daarenboven zelden wel rond, maar doorgaans kantig of plat, en het benedenſte einde dunner als omtrent het midden of na boven toe, en zeer wyd-bottig, met kleine ſcherpe Botten groeijen.

§. 27. Wyders zo dient men by de *Winter-ſnoeijing* nog agt te geven, dat men de vrugtbare Loten altyd boven een Vrugt knop ſnoeije, want dezelve zo wel als andere Vrugt-bomen Vrugt-knoppen hebben, (waar in de Vrugtbaarheid, geduurende de groei der Loten, bewerkt word), welke weg-ſnoeijende, zoude men zekerlyk den Boom onvrugtbaar maken: Deze Vrugt-knoppen zyn kenbaar daar aan, dat ze dikker en ronder als Blad-knoppen en veeltyds als dubbeld, met twee flauwe punten, zyn; de Blad-knoppen daar in tegen zyn dunner en puntiger.

Men moet ook voorts zorg dragen, de Sneden niet te ver boven de *Knoppen* of *Botten* te doen, nog ook al te digt daar by, het welk beide zeer nadeelig is.

§. 28. Maar my dunkt, ik zie zommige verlegen of twyffelagtig, hoe lang of kort ze die Vrugtbare Loten moeten ſnoeijen, dewyl ik daar van nog niets gemeld heb, en het de Hoveniers en Liefhebbers daar in niet eens zyn, willende de eene dat men (in 'ons *Climaat*), om Vrugten te verkrygen, moet heel lang, en de andere, dat men zal kort ſnoeijen: Zie hier waar de zake op beruſt. Het is zeker, dat den eenen *Wynſtok* ſterker groeit, en langer Loten maakt als den anderen, het zy dat zulks voortkomt uit de Natuur des *Wynſtoks*, of door een ſterke vrugtbare of minder vrugtbare grond: Ook groeijen de Loten aan dezelfde *Stok* van verſchillige lengte en zwaarte: Dewyl nu de ondervinding leert, dat de weelige *Wynſtokken*, meer vryheid in haar groei begeren als andere, die getemperder groeijen: Derhalven zo moet men de Loten van den eene *Stok*, en die van verſchillige groei aan dezelfde *Stok*, ook langer of korter, dat is, met meerder of minder Knoppen, geſnoeit worden, als die van een ander; hier door komt het dan te gebeuren, dat men de Loten zomtyds met 4, 7 á 10 Knoppen ſnoeijen moet; leerende de ondervinding, dat de weelderige groeijende vrugtbare Loten de Vrugt-knoppen, waar boven men ze korten moet (§. 27.), verder van hunne oorſprong afſtaan hebben, als andere die getemperd groeijen.

§. 29. Dog dewyl, als men genoodzaakt is een weelig groeijende *Wynſtok* lang te ſnoeijen, door

den tydt de *Stok* te groot word, en dikwils geen ruimte meer aan de Muur, enz., heeft, zo brengt zulks veeltyds de Hoveniers in verlegendheid, niet wetende hoe daar mede te handelen? in zulken gevalle moet men den *Stok* vernieuwen, het welk geſchied op tweederlei wyze; als

1. Door middel van Inkorting der Takken, op dat zy benedenwaarts weer nieuwe kragtige Loten uitwerpen: Dog deze korting moet niet anders geſchieden, als ter plaats daar jonge Loten uit het oude Hout voortkomende zyn, of boven een knobbelagtige verhevendheid, die aantoond, dat de *Stok* daar ſpruiten kan, want anders zoude de *Stok* gevaar lopen van door de overvloedige Zappen te verſtikken, dewyl het oude Hout van de *Wynſtokken* niet uit de Schors overal, gelyk die van andere Bomen, ſpruit: Moetende men t'effens ook de overvloedige ſlegtſte oude Takken tot geheel beneden aan de grond wegſnoeijen. Men kan de *Wynſtokken* ook tot geheel by de grond op gemelde wyze afſnoeijen, en dus geheel vernieuwen; gelyk zommige zulks omtrent de 10 á 12 Jaren waarnemen.

2. Zo kan de vernieuwinge ook geſchieden door middel van eenige der oude langſte Takken aan weerzyden, boogs-wyze, in de grond te leggen, op diergelyke wyze als te voren (§. 9.) aangewezen is, zodanig, dat maar de uitterſte jonge Loten boven de grond uitſteken, en in 't vervolg aan de Muur, enz., weer opwaarts geleid worden. Deze manier is NB van veel nuttigheid, als maar de ruimte zulks toelaat, want de ondervinding leert, dat zodanige Ingelegde Takken in het vervolg de ſchoonſte, grootſte *Druiven* voortbrengen, beter als te voren, of als andere diergelyke oude, on-Ingelegde Takken: Waar van de reden is, om dat men deze Ingelegde Takken, met 'er tydt Wortels gemaakt hebbende, aanmerken kan als jonge *Stokken*, welke men bevind altyd groter en ſchoonder *Druiven* te geven, als oude; waar toe ook contribueert, om dat ze meer voedzel ontvangen als andere Takken; dewyl ze zo wel door de Wortels van de oude Moeder-ſtam, als van haar eigen gevoed worden.

§. 30. Zommige raden, dat men de weelig groeijende *Wynſtokken*, om dat ze by ons ſterker groeijen als in de Wyn-landen, geheel lang moet laten, en niets, of weinig anders, wegſnoeijen, dan alleen de onrype Einden der Loten, en de onrype, magere, en de overvloedige Ranken, waar door ze menen dat den *Wynſtok* betempert zoude worden, en meer *Druiven* voortbrengen; maar wat ontſtaat hier uit? kleine *Druive-troſſen* en een verwarde *Chaos*, of wildernisſe van Takken en Loten in de volgende Jaren, die dan niet anders als confuſie veroorzaken; zo dat de beſte Hovenier nauwelyks in ſtaat is om zo een *Stok* behoorlyk te ſnoeijen en weer te regte te brengen: Zynde het zeker, dat als een *Wynſtok* door een goede *Winter-* en inzonderheid *Zomer-ſnoeijing* wel behandelt is, dezelve niet nalaten zal volkomen vrugtbaar te zyn, zonder zo een wildernis van Takken of Loten te gedogen.

§. 31. Het Snoeijen verrigt zynde, zo moeten de Takken en Loten ordentelyk aangebonden worden, zodanig, dat ze overal egaal wyd van, en niet dwars of confuis over, malkander, maar in een nette order naaſt elkaar komen te leggen.

§. 32. Wat nu aanbetreft de *Tyd* van de *Winter-ſnoeijing* (§. 25. No. 3.), daar in zyn het de Hoveniers en Schryvers ook niet eens, willende zommige dat zulks in het Voor-jaar, andere in het Na-jaar of Winter moet gedaan worden: Dog het is zeker, dat de eerſtgemelde tydt zo goed niet is als deze laatſte, inzonderheid als het Snoeijen niet vroeg of in het Voor-jaar geſchied, om reden dat de *Wynſtok* door het *bloeden* of *druppen*, ook *tranen* genoemt, dat is, uitvloeijing des *Zaps*, dat daar op volgt, te veel van zyne Zappen verlieſt, en dus verzwakt word; daar in tegen in de Herfſt of Winter ſnoeijende, zo heeft de Sneede tydt om te ſluiten, en zal dan in het Voor-jaar niet *bloeden*. Dat de Snoeijing in de Winter aan de *Wynſtokken* hinderlyk zoude zyn, gelyk zommige meenen, hebbe nooit kunnen bevinden, ten ware het geſchiede by heel ſterke Vorſt, of dat 'er ſchielyk ſterke Vorſt opvolgde, als wanneer het eenigzints hinderlyk zoude kunnen zyn. De beſte Snoeitydt is dan in het Na-jaar als de Bladen gevallen zyn, of zo ras maar de groei gedaan is, ſchoon de Bladen nog niet alle van de Loten af waren, gelyk veeltyds met zagte Na-jaren gebeurt, dat ze tot in de Maand November hangen blyven; hebbende de Sneede dan tydt om voor de Vorſt te ſluiten, zo dat dezelve daar aan geen hinder doen kan. Of anders ſnoeit men in de Winter by zagt Weêr.

§. 33. Nu ga ik van de *Winter-* tot de *Zomer-ſnoeijing* over: Waar by men hooftzakelyk agt te geven heeft op de In-korting der ſterke Loten, en uit-breking of uit-ſnoeijing der Zyd-ſpruiten, en magere en overvloedige Loten. De *Tyd* wanneer zulks geſchieden moet, is ten deele zo ras de *Druiven gebloeit* hebben; welk het eene Jaar wel wat vroeger of later, volgens een meer of min vroeg en gunſtig *Saiſoen*, komt te gebeuren; ten dele geſchied zulks de gehele Zomer door, naar mate de Loten ſucceſſivelyk voortkomen en aangroeijen. Zommige willen, dat de Snoeijing vroeger, en 2 á 3 Weken voor de Bloei-tydt gedaan zal worden; dog ik kan zulks niet goed keuren, door dien bevonden heb, dat zulke vroege Snoeijing de *Druive-troſſen altereert*, en in de Zetting hinderlyk is; inzonderheid in ſlegte *Zaiſoenen*; of dezelve doet doorſchieten.

§. 34. De eerſte Snoeijing geſchied dan aan de vrugtdragende Loten, na dat de *Druive-troſſen* afgebloeit hebben, wordende dezelve doorgaans 2 á 3 Botten boven de hoogſte Tros (veronderſtellende dat die meer als één *Tros* voorbrengt), ingekort; dog hier omtrent, en in 't algemeen met alle Loten die gekort worden, moet men agt ſlaan op de kragt van den *Wynſtok*, en op zyn natuurlyke Aart van Groeijing, namelyk, of hy van Natuur lang en weelderig Gewas maakt, gelyk doorgaans de *vleeſchige Druiven* doen; dan of hy getemperder groeit, gelyk de *waterige*; in gevolge van dien, zo moet men de vrugtdragende, weelderige Loten der eerſtgemelde, 2, 3 á 4 Knoppen hoger boven de Vrugt ſnoeijen; daar in tegen zwakke Loten wat korter, namelyk voort boven de *Tros*, of maar één Knop hoger; ja zelfs, als een zwakke Loot twee of meer *Druive-troſſen* voortgebragt heeft, die dan doorgaans klein zyn, en geen voedzel genoeg kunnen ontfangen, zo ſnyd men de bovenſte met het Loot weg, om aan de 1 á 2 overblyvende *Troſſen* meer voedzel te verſchaffen, en dus volkomender te doen worden.

Wyders zo Snoeit men als dan t'effens ook alle andere langgeſchotene Loten; waar by men dezelfde omſtandigheden in agt nemen moet die zo even gezegt zyn, namelyk, dat men de weelig groeijende Loten langer, dat is, met meer Knoppen, moet laten, als betemperde of zwakke; want

als

als men die te kort, op weinig Botten wilde ſnoeijen, zouden de Knoppen in zwakke, onnutte Loten doorſchieten; om deze reden moet men ook met die Loten, die men nog niet lang genoeg geroeit te zyn oordeelt, met het ſnoeijen wat wagten, en dus deze Korting *ſuccesſivelyk* verrigten, naar mate de Loten vroeger of later groeijen, gelyk te voren (§. 33.) gezegt heb.

§. 35. Alle dunne, magere Loten, moeten ten eenemaal uitgeſnoeit worden, inzonderheid van zwakke *Stokken*. Insgelyks moet men de *Dieven* (zynde de dunne Lootjes, die aan de zyde nevens de Botten of Oogen voortkomen), zo ras men dezelve gewaar word, wegdoen, om dat ze de Loten veel voedzel ontnemen, en daar door dezelve vermageren en ontvrugtbaar maken, waar door ze ook die naam van *Dieven* verkregen hebben. Om dezelfde reden moet men ook alle *Krullen* en *Baarden*, (welke laatſte doorgeſchoten Bloem-troſſen zyn), die door een al te weelige groei, of door kwalyk Snoeijen, te weten, door te vroeg of te kort ſnoeijen ontſtaan (§. 34.), by de ontwaarwording, wegſnoeijen; als mede de *Water-loten*, zo 'er zodanige zig hier of daar mogten opdoen; welke ligtelyk gekent worden aan die merkteikens, die te voren (§. 26.) gemeld heb; waar by aanmerken moet, dat men zig niet moet *abuſeeren*, om goede, zware, lange *Loten*, voor *Water-loten* aan te zien; gelyk van onkundige veeltyds gebeurt.

§. 36. Vorders moet men, indien de *Wynſtok* weelig groeit en veel zware Loten maakt, dezelve van eenige door uitſnoeijen, namelyk de zwakſte, ontheffen, inzonderheid daar vele digt by malkander voortkomen, om alzo de overige meer kragt by te zetten, en dus vrugtbaarder te doen worden, en verwarringe voor te komen.

§. 37. De geſnoeide Loten moeten wyders ook in de Zomer aangebonden worden, niet alleen om de cieraad, maar ook inzonderheid om de Vrugten, of de *Druiven*, meer Lugt en Zon toe te brengen, en ze daar door volmaakter en ſmakelyker te doen worden; deze aanbinding word verrigt by of liever voorts na de Snoeijing, geſchiedende met Moſcoviſche Mat; en om zulks met order te doen, zo moet men niet van onderen maar van boven beginnen, als waar door men in ſtaat is de Loten beter naaſt malkanderen in order te ſchikken en te plaatzen. Men moet geen meer Bladen afſnoeijen, dan door het ſnoeijen der Loten wegraken, gelyk zommige doen, uit die verkeerde meninge, om daar door de Vrugten meer Zon te doen hebben, en dus beter ryp te doen worden: Dog deze affnyding der Bladen kan van nut wezen in het Na-jaar, als de kragt der Zon vermindert is.

§. 38. En om de Ryp-wording te bevorderen, zo moet men, wanneer de Boom rykelyk met Vrugten beladen is, dezelve van een gedeelte van zyn *Troſſen* (de kleinſte) ontlaſten, en 'er niet meer aanlaten als dezelve, naar mate van zyn kragt, voeden kan.

Daarenboven, dewyl de digte *Druiven* wegens hare digtheid, in hare Ryp-wording zeer belemmert worden, door dien de Zon dezelve niet genoegzaam kan aandoen, zo is het ook, om rype en ſchone *Druiven* te hebben, zeer nuttig en noodzakelyk, dat men de *Beſſen*, door uitknipping met de Scheer, verdunt, het welk geſchied als de *Beſſen* de grootheid van een Erft verkregen hebben; hier door zullen de overige veel groter en ryper worden; ten minſten, zo men dat niet aan alle de *Troſſen* en *Bomen* doen kan, zo behoort het te geſchieden aan eenige van de waardigſte zoorten, zo veel doenlyk zyn zal.

Dit uitknippen is ook nodig aan de *Troſſen* die veel kleine onvolmaakte *Beſſen* tuſſchen de goede, het zy door Koude en Mis-bloeijing, of uit de Natuur, gelyk de *Paarl-druif* veel onderhevig is, voortbrengen, om de *Troſſen* dus oogzienlyker te doen zyn.

§. 39. Ook is het dienſtig, als het veel droog Weer maakt, de *Troſſen* altemets in de Avond- of Morgen-ſtonden met ſchoon Water te beſproeijen, dit doet ze volmaakter en koleuriger worden.

§. 40. Dit zal dan aanwyzing genoeg zyn, van de *Cultuur* der *Wynſtokken* hier te Lande; die begeerig is te weten, hoedanig dezelve in de *Wyn-landen* behandelt worden, het welk na den Aard des *Gronds* en *Climaats* egter ook op verſcheiderhande wyze geſchied, die moet daar over nazien de Autheuren, die daar van gehandelt hebben, als onder anderen, LIGER *Oeconomie generale*; CHOMEL *Huisboudelyk Woordenboek*; LIEBEAUT; DESERRES; *Le Spectacle de la* NATURE; en meer andere.

§. 41. Nu zal ik nog iets melden van de Vervroeging der *Druiven*, het welk zedert het begin dezer Eeuwe zeer by ons in gebruik gekomen, en geen onaangename Practyk is. Het zelve geſchied in *Broei-kaſſen* en *Broei-bakken*, op verſcheiderhande wyze, met of zonder Vuur-ſtoking; dog door de eerſte, namelyk door Vuur-ſtoking, verkrygt men de Vrugten veel vroeger, als waar door men dezelve, zo de behandeling wel geſchied, in de Maand *May* of *Junius* volkomen ryp hebben kan: De *Vuur-kas* die daar toe het bekwaamſt is, is die, welke in een ander Werk, van de *Broeikonſt*, voor de *Druiven*, enz., beſchreven heb, gelyk men derzelver toeſtel aldaar zien kan; om zulks hier niet weer te herhalen: In welke *Kas* de *Wynſtokken* tegen de holle, met Rook-leidingen voorzien zynde Agter-muur, in de vrye grond geplant ſtaan, zo dat hare Wortels den vollen loop in de grond hebben, die op diergelyke wyze, als te voren (§. 5, 6.) aangewezen heb, moet bereid zyn: Deze *Kas* begint men te ſtoken omtrent het Nieuwe-jaar; daar by vervolgens nauwkeurig agt gevende op het lugten, begieten, beſproeijen, min of meer ſtooken, naar mate van het Weer, Saiſoen, enz., alles gelyk klaar in het zo even aangehaalde ander Werkje aangewezen is.

§. 42. Men kan de *Druiven* ook vervroegen, door middel van één of meer Ranken van een, buiten een *ordinaris Stook-Kas*, geplant ſtaande *Wynſtok* binnen in de Kas, door een Glas-Ruit te leggen; welke Rank en de volgende nieuwe Loten, men dan van binnen aan Latjes bind, in diervoegen, dat dezelve overal omtrent een handbreed van de Glazen af komen te leggen; moetende de Ruit rondom de Rank wel digt gemaakt worden: Dog op deze manier verkrygt men de *Druiven* in alles zo vroeg niet als op de vorige, door dien men de Ranken niet zo vroeg, wegens de Vorſt die in de vroege Winter-tyd doorgaans voorvalt, en die de Rank buiten de Stook-kas aandoet, in leggen kan; dog men kan dit eenigzints verhelpen, door de Rank by Vorſtig Weer van buiten met Stroo te omwinden, en den grond boven de Wortels met Meſt te overdekken.

§. 43. De *Druiven* kunnen ook vervroegt worden door middel van jonge ſterke *Wynſtokken*, die vrugtdragende zyn, in houten Bakken, of grote ſtenen Potten te planten, en dezelve, wanneer ze daar in een Jaar geſtaan hebben en bewortelt zyn, in een Stook- of Vuur-kas te zetten, en ver-

volgens te behandelen, gelyk te voren (§. 41.) aangemerkt is: Dog hier toe zyn niet allerlei zoorten even dienſtig; het zyn die zoorten, die kort Gewas maken en gewillig Vrugten voortbrengen, welke men daar toe verkiezen moet, als by voorbeeld, de *Paarl-druif*, de *vroege van der Laan*, en in het byzondere zo heeft men de *Peterſelie-druif* hier toe zeer bekwaam bevonden, als willende op deze wyze het gemakkelykſt Vrugten geven. De tydt wanneer men deze *Wynſtokken* in de *Stook-kas* zet, is voort na Nieuw-Jaar.

§. 44. Wat aangaat de Vervroeging zonder Vuur-ſtoking, die geſchied door middel van de Zonne-bakken, welke men in de Voor-jaars-tyds voor de *Wynſtokken* zet, en verder behandelt, zo als in een ander Werkje aangewezen is.

In het algemeen moet ik nog van het vervroegen der *Druiven*, op welke van gemelde manier ook geſchiede, als een zaak van belang aanmerken, dat men niet verzuimen moet, dezelve altyd meer of min lugt, door opſtelling der Glazen, te geven, op wat wyze dezelve ook geſchied, te weten by zagt en helder Weer, en zulks inzonderheid tegen en in de Bloei-tydt, als mede tegen het rypen der *Druiven*; want anders zullen in het eerſte geval de *Druive-troſſen* ligtelyk misbloeijen, geen of weinig *Beſien* zetten, of ook wel, door de al te ſterke warmte, binnen de Broei-kas, inzonderheid by ſterke zonneſchyn, die de Kas conſiderabel verwarmt, geheel doorſchieten: Daar in tegen, als de *Druiven*, tegens de Ryp-wording, geen verſche Lugt genoeg verkrygen, zo worden zy niet alleen dikhuidig en onſmakelyk, maar ook lymig en onaanzienlyk, (gelyk meer andere vrugten die men vervroegt), door dien ze niet genoegzaam of behoorlyk kunnen uitwazemen. Het is ook zeer dienſtig, dat men de jonge *Druive-troſſen* na de Zetting, wanneer de Beſien circa een klein Erftje groot geworden zyn, zuivert, dat is te zeggen, de kleine onvolmaakte Beſien met een ſchaartje uitknipt, en zelf ook, als de Troſſen te digt of volbeſig zyn, eenige, anderzints volwaſſene Beſien, om dus de Troſſen losſer en opener te maken, waar door dezelve niet alleen beter rypen, maar ook de Beſien groter en ſmakelyker en de Troſſen aanzienlyker worden, gelyk we reeds voorheen hier van gemeld hebben. Door deze middelen van Broeijen, kan men ook allerlei heerlyke zoorten van *Druiven*, die by ons anders nooit ryp kunnen worden, tot volkomene rypheid brengen: Dienende hier toe beſt de voorheen (§. 41.) gemelde *Stook-kas*.

§. 45. Dus verre de *Cultuur* van den *Wynſtok* of *Druive-boom* verhandelt hebbende, zo als die beſt in deze Nederlanden geſchieden kan, met derzelver Vervroeging; zo ſtaat ons nu nog iets te melden van het Gebruik en de Nuttigheid van de *Druiven* en de *Wyn*. Betreffende de *Druiven*, dezelve zyn een zeer aangename Vrugt om uit de hand te Eeten, te weten, als ze wel ryp en van een goede zoort zyn, want daar is veel onderſcheid in de zoorten, en de onrype zyn zuur en onſmakelyk. By het afnemen van dezelve, moet men ze niet veel betaſten, inzonderheid de Blauwe, om dat de meeſte met een *Waas* bedekt zyn, die haar een aangename bevalligheid op het oog doet hebben, inzonderheid als ze op de Tafel voor *Deſert* verſchynen: De *Tyd* van de *Rypheid* der *Druiven* is verſchillig, dog de meeſte, behalven de vroege zoorten, verkrygen hare natuurlyke Rypheid in de Maand October; en deze Rypheid word men ligtelyk gewaar, zo wel door het oog, als inzonderheid door de ſmaak. Men houd de wel-rype *Druiven* juiſt niet voor ongezond, dog al te veel gegeten, kunnen ze Buikloop of ook wel de Rode Loop veroorzaken.

Wil men de rype *Druiven* lang, en zelfs tot Kers-tyd en langer bewaren, zo moet men dezelve by ſchoon en droog Weer afſnyden, daar na het einde van de afgeſneden Steel met geſmolten *Ent-* of *ander-Was* digt ſluiten, en dezelve vervolgens op een drooge plaats, en daar het niet vrieſt, aan Touwtjes tegen de Zonder ophangen, zodanig, dat zy elkander niet raken; dog waar by men wel letten moet, de Troſſen niet met de hand te betaſten: Ook dienen hier toe beſt de *vleſigſte Druiven*, als de *Frankendaler*, *Muſcuat*, *Frontignac*, en andere; vermits de *waterige* vroeger aan het rotten gaan: De plaats moet ook niet vogtig nog al te warm zyn, want in de eerſte ontſtaat daar door rotting, en in de twede drogen ze te ſterk op. Men kan de *Druiven*, en allerlei ander Vrugten, Wortels, Bloemen, enz., ook lang goed houden, als men ze in welgeſchuimde *Honig* legt; want de Honig dezelve voor verderf bewaart. Dog nog beter is het, dezelve in beſte *Brandewyn* te doen; waar in ze een geheel Jaar lang en langer goed blyven; gelyk vele hedendaagſche voorname Confituriers aan de Vorſtelyke Hoven en elders met *Apricoſen*, *Perſiken*, *Pruimen*, *Druiven*, enz., doen.

§. 46. Aangaande de *Wyn*, dat het uit de rype *Druiven* geperſte Zap is, die is zekerlyk een uitnemende gave van God, want die niet alleen de voornaamſte en gezondſte drank der Menſchen is, en die ook, matig gebruikt wordende, des Menſchen Hert en Ziel verkwikt en vervrolykt; volgens het zeggen van den wyzen Koning *Salomon*, en derhalven ook van alle Menſchen in de gehele waereld (behalven van de Mahometanen) hoog geagt en naar alle Geweſten, daar die niet groeit, uit de Wyn-landen gezonden word, maar die ook, wegens zyn uitmuntenheid, meeſt de Drank der voorname en ryke Menſchen is; dog behalven dat de *Wyn* voor de voornaamſte drank verſtrekt, zo is dezelve daarenboven ook dikwils een der beſte genees-middels voor veelerlei Ziektens en Gebreken der Menſchen, wanneer die verſtandelyk en wel van paſſe geordineert en gebruikt word: Ook worden vele Genees-middelen, zo in de Apotheek als andere, van dezelve gemaakt of met dezelve toebereid. Edog de *Wyn* is zeer ongelyk van deugt en kragt, naar het *Climaat* waar in die voorkomt, en derhalven heeft men zo veelerlei verſchillige Wynen, zo wel van de Rode als van de Witte: Het zoude ondoenlyk zyn, alle de differente zoorten hier te willen opnoemen, wy laten de kennisſe daar van aan de Wynverkopers en andere over, die daar met te doen moeten hebben, en zeggen hier dien aangaande alleen maar, dat hoe warmer een Landſchap is, hoe ſterker en ook zoeter de Wyn daar in valt; en daarom is het geen wonder dat de *Italiaanſche*, *Spaanſche*, en veel andere Wynen uit diergelyke warme of nog heter Landen, zeer ſterk en zoet zyn, zelf zodanig, dat ze in die of andere Landen, niet zonder menging met goed Water kunnen gedronken worden, te weten voor den dorſt, en inzonderheid in heete tyden; want zodanige ſterke Wynen, hoe gezond ze anders kunnen zyn, matig en als Medicyne gebruikt wordende, zyn zeer ſchadelyk als men ze te veel drinkt; menig een heeft hier van droevige ondervinding gehad, of zyn doodt daar door verhaaſt: Hier valt my een Hiſtorie te binnen, die het den Lezer niet onaangenaam zyn kan

te

te verhalen: Een zeker ryk Duitsch Heer was een Liefhebber van reizen, en t'effens ook van een goed en ruim glas Wyn, dezelve in *Italien* en wel in *Vicenza*, alwaar de Wyn in die omstreek groeijende, niet alleen zeer aangenaam van smaak maar ook heel sterk is; zogte zyn begeerte en smaak in dien Wyn te voldoen, bezoekende tot dien einde alle de voornaamste Herbergen of Wyn-huizen dier Stad; maar om dat de Wyn in alle Herbergen niet even goed of van de beste is, zo zond hy zyn knegt over dag voor uit naar de Herbergen, om die Wyn te proeven, en ordineerde hem, daar hy den besten vond, by het weggaan aan de Deur, of zeker hoek van het Huis, het woord *Est* met kryt te schryven, op dat Hy by het wandelen door de Straten voorby de Herbergen, terstond zoude kunnen weten, waar hy om de beste *Wyn* inkeeren zoude; maar wat gebeurt 'er? dien Heer bediende zig van die lekkere *Wyn* zo veel en lang, dat hy eindelyk daar van gevaarlyk ziek kwam te worden, welke ziekte hem ook binnen korten het verder drinken van sterke en heete *Wynen* kwam te beletten, namelyk de Doodt maakte 'er een einde van: De getrouwe Knegt hier over bedroeft zynde, wilde zyn Heer met een Graffschrift vereeren, en maakte tot dien einde het volgende Versje:

Est, Est, Est,
Propter nimium Est,
Dominus meus mortuus Est.

De *Italiaansche* Wynen zyn in het algemeen zoet en heet van aard, hoewel op de eene plaats meer als op de andere; maar ze hebben meest die Eigenschap, dat ze niet lang duuren of oud worden kunnen, weshalven men dezelve ook weinig ver buiten Italien vind. De *Spaansche* Wynen zyn ook zoet, vetlyk en sterk, maar deze kunnen langer duuren, en worden derhalven ook in andere Landen vervoert, en onder deze zyn de *Alikante-*, en *Mallagasche* Wynen veel geagt. Onder de Duitsche *Wynen* zyn de *Rhynsche-* en *Moezel-wynen*, de beste en hoog geagt; wordende ook voor de gezondste van alle gehouden, en daarom ook overal naar verre Landen vervoerd, als kunnende lang duuren ja zelf heel oud worden, en hoe ouder hoe beter hy word.

De beste *Rhynsche-wynen* wassen by *Bacherack*, *Hocheim*, in het *Rhyngouw*, en elders aan de *Rhyn*, boven en beneden *Mayntz*: De beste *Moezel-wynen* vind men langs de *Moezel*, en die in geur en kragt weinig van de *Rhynsche* verschillen, hebbende beide een eenigzints amperen smaak, dog waar by een zekere, aan deze Wynen in 't byzonder eigen, aangenaamheid is. De *Franke-wynen*, by en omtrent de *Mayn* groeijende, als mede die in *Zwabenland* omtrent de *Neckar*, vallen iets minder aangenaam en sterk; hoewel 'er van zommige Bergen omtrent *Wurtzburg*, *Klingenburg*, en elders, ook heel deftig van smaak vallen. De *Oostenrykssche wynen*, aan de *Donauw* en elders, zyn sterk genoeg, maar iets rouw of hard. In *Frankryk* groeijen ook heel goede Wynen, dog de voornaamste en beste zyn die welke in *Languedocq* en *Provence* vallen, vervolgens de *Bourgogne-* en *Champagne-wynen*, die, wegens hare geurigheid zeer geestimeert worden. De *Wynen* die het meest naar deze Nederlanden gehaalt en aldaar gedronken worden, zo wel Rode als Witte, komen uit *Frankryk*, en wel hooftzakelyk van *Bourdeaux*, in welkers omstreek die in een grote menigte groeit, en alwaar de voornaamste stapel van de Wyn-Negotie is, van waar jaarlyks een overgrote menigte van Wyn niet alleen naar deze Nederlanden, maar ook naar *Hamburg*, *Dennemark*, *Zweden*, *Pommern*, *Pruissen*, en elders, ter Zee vervoert word. De Wyn van daar is tamelyk goed; dog men verkrygt hier te Lande zelden zuivere *Fransche Wynen*, om dat ze meest doorgaans van onze Wynkopers herbroud of verandert worden, zo wel haar eigen profytshalven, als ook om den witten Wyn zoeter te maken, aangezien de meeste deze Nederlanders, inzonderheid de gemene Inwoonders, op *Zoete-Wyn* gestelt zyn, want de opregte *Fransche witte Wynen*, zo als ze van de Druif komen, te weten die omtrent *Bourdeaux* en *Gascogne* groeijen, zyn niet geheel zoet, maar hebben een ampere geur, eenigzints als de Rhynsche-wyn, dog waar by men een zoeten na-smaak proeft. Edog in deze tyden word de *Roode Wyn* in het algemeen in deze Landen het meest geagt en gedronken, behalven van de Vrouwelyke Sexe en gemene Inwoonders; welke Rode Wyn eenigzints trekkende, dog aangename na-smaak hebben moet. Voor dezen wierd de *Pontak*, een Rode Fransche Wyn zynde, die een sterke trekkende smaak hadde, veel geagt; de smaak en geur is zedert veel verandert, zodanig, dat de Rode Wyn tegenswoordig, gelyk gezegt is, niet al te trekkende maar zagt wezen moet, om geagt te zyn. De *Rhynsche-* en *Moezel-*, als mede allerlei andere *Wynen*, worden in deze Nederlanden ook genoeg en zelfs in overvloed gevonden, dog weinig anders gedronken dan van ryke en voorname Lieden, by deze en gene gelegentheid; niet alleen om dat dezelve duur is, wegens de zware Tollen op de Rhyn en andere ongelden, maar ook om dat de meeste Menschen, gelyk boven gemeld is, den witten Wyn liefst zoet drinken. Wy zouden hier nu wel de manier van het Wyn maken kunnen byvoegen, zo als wy zulks in de Wyn-landen zelfs bygewoont hebben, als mede hoe men den *Wyn* na de perzing verders behandelen, goed houden, enz., moet, maar dewyl in deze Nederlanden geen *Wyn* gemaakt word, nog worden kan, zal ik dit Artikel, als hier onnodig zynde, overstappen; die begeerig is zulks te weten, kan de Autheuren nazien die we in de §. 40. gemeld hebben; en betreffende de behandeling van allerlei *Wynen*, zulks laten we aan de Wynkopers en andere over: Alleen moet ik hier, aangaande de Wyn, nog melden, hoedanig men dezelve beschuldigt, dat die oorzaak zoude zyn van het *Podegra*, namelyk als men hem wat veel of dagelyks drinkt; dog deze beschuldiging heeft geen grond; want men ziet dikwils Menschen, die van jongs op Wyn gedronken hebben, en veeltyds zelfs overmatig, die egter niets van het *Podegra* te zeggen weten; daarentegen vind men andere, die al hun leven lang maar weinig, ja wel geheel geen Wyn genoten hebben, en egter zeer sterk met het gemelde *Podegra* behebt zyn; gelyk ik zelf van beide zoorten vele Menschen gekent hebbe en nog kenne. En men wil de oorzaak van het gemelde ongemak inzonderheid toeschryven aan de *Rhynsche wyn*, om dat die een zekere Eigenschap zoude hebben, de Menschen, te weten die hem te veel drinken, de Artikels of Gewrigten der Ledematen te verkalken, inzonderheid van de handen en voeten; waar door het gemelde ongemak zoude ontstaan. Dog wy willen dit hier niet verder onderzoeken, als zulks aan de Genees-heeren overlatende; zeggende alleen nog, dat wy met vele van gedagten zyn, dat de *Jigt*, *Podagra*, *Chiragra*, en meer andere Lede-gebrekens hooftzakelyk voortkomen uit een natuurlyke ingeborene aart

des Menſchen, of ook uit kwade ſpys en drank; ieder gezond Menſch, die tot een glas Wyn genegen is, en dezelve betalen kan, mag die derhalven geruſt gebruiken, dog matig en van de beſte, of die ten minſten goed is, hoe goed een zake anders ook mag; want de *Wyn* verkwikt en vervrolykt 's Menſchen Hert, zo als we voorheen aangemerkt hebben; enz., dog hier van genoeg.

§. 47. Zo wel van de *Wyn* als van de *Druiven*, word ook een *Spiritus* gediſtilleert, de eerſte uit de Wyn zelfs, en die gewoonlyk *wyn-geeſt* (Spiritus Vini) genoemt word; en de twede uit de overgeblevene Droezem van de Druiven na de uitperzing; gewoonlyk onder de naam van *Brande-wyn* in deze Landen bekent, en die meeſt uit *Frankryk* van *Bourdeaux* in grote menigte gehaalt word: Edog vind men die weinig opregt of zuiver, maar meeſt verzoet, om voorheen by de Wyn gemelde redenen; hebbende doorgaans een geelagtige Koleur, daar de zuivere, zo als hy van de Diſtillatie komt, wit is. Het is bekent genoeg, waar toe de *Brande-wyn* meeſt dient, namelyk tot een Drank voor plaizier, en dikwils al te veel; inzonderheid heeft het Boere-volk hier te Lande 'er grote Liefhebbery voor, het zy dezelve in de Herbergen alleen te drinken, dog meeſt daar witte *Zuiker* en *Rozynen* onder te mengen, voornamelyk als de Vryers hunne Vryſters tracteeren: Ondertuſſchen verſtrekt de *Brande-wyn*, matig en wel te paſſe gebruikt wordende, tot een goed Genees-middel voor deze en gene ziektens of gebrekens: Ook worden vele Medicynen der Apotheek daar mede bereid, inzonderheid met de *wyn-geeſt:* Behalven meer andere Oeconomiſche gebruiken des *Brandewyns.*

Van de Droezem der uitgeperſte *Druiven* word ook de *Pot-Aſch* (Cineres clavellati) in de Wynlanden, door verbranding, bereid; en de *wyn* zelf, levert den *Wynſteen* (Tartarus) uit, die veellerlei goede gebruiken, zo in de Genees-kunde als anderzints, heeft: Zynde dezelve een ſtoffe of zoort van *Zout*, dat zig in de met Wyn aangevulde Vaten allengskens rondom aan de Duigen vaſt zet.

§. 48. Van de Wyn komt ook de *wyn-azyn*, die in de Wyn-landen meeſt van de geringſte of zuure, dog zuivere Wynen, gemaakt word, door dezelve te doen zuurder worden; want ſchoon men uit bedorven Wyn ook nog wel *Azyn* maken kan, zo is dezelve egter van veel minder deugd en waarde, en veeltyds gehee ondeugend. De *wyn-azyn* word meeſt met de *Wyn* uit *Frankryk* gehaalt; zynde dezelve niet alleen in de Huishouding, zo tot Spys-bereiding als andere dingen, van veel gebruik, maar dezelve heeft ook in de Medicynen veel nuttigheid: Hoewel in de Huishouding meeſt *Cyder-azyn* (zie onder de Appel- en Peer-boom) gebruikt word, om dat dezelve veel goedkoper is, en egter, goed zynde, den Wyn-azyn, weinig of niet in het gebruik nageeft. De Wyn word op verſcheiderhande wyze van de Wyn-verkopers en in Wyn-landen tot *Azyn* gemaakt; onder andere door dezelve in een Vat te doen waar in goede Wyn-Azyn geweeſt is: Dog als men zulks ſchielyk begeert, zo neemt men *Zout* en *Peper* gemengt met *Zuurdeeſem*, dat men in de Wyn werpt, waar van dezelve niet alleen haaſtig zuur maar ook heel ſterk word. Of, om zulks nog ſchielyker te doen, zo neemt een ſtuk van een zuivere *Tigchelſteen*, maakt het gloeijend en bluſcht het in de Wyn, zulks tot drie of viermaal herhalende. Wil men een aangename en welruikende Azyn hebben, zo doet men *Frambozen*, in ſtukken geſneden *Limoenen*, of *Dragon*, of eenige andere aangename en welruikende Vrugt, Kruid, of Bloem, in een met *goede Azyn* gevulde Fleſch, en laat het eenige tydt in de Zon trekken, waar by men ook wat *Kruid-nagels* voegen kan; als mede wat *witte Zuiker*, die een aangename gebroken zuure ſmaak veroorzaakt: Op het laatſt kan men de Azyn door een doek gieten, om hem klaar te hebben.

Van de onrype Druiven, het zy van die welke niet wel ryp geworden zyn, of natuurlyk niet ryp kunnen worden dan in heel warme Landen, word ook een Zap, gewoonlyk *Verjus* genoemt, door uitperzing gemaakt, dat in plaats van Azyn by Zauzen, enz., gebruikt word, en een aangename zuure ſmaak geeft: Men doet in dit uitgeperſte Zap een weinig zout, om het beter goed te houden. Daar word ook van dit zuure Zap, gezuivert zynde, met bygevoegde *witte Zuiker*, een *Syroop* gekookt, die voor de Dorſt in heete tyden en by Koortzen, heel aangenaam en verkwikkende is.

De *Druiven* zo wel *onrype* als *rype*, kunnen ook geconfyt worden, het welk op diergelyke wyze geſchied als met de *Kerſen* of *Morellen*, en *Berberisſen*, enz., en moet men de Beſien tot dien einde, inzonderheid van de onrype, van de Troſſen affnyden, dog daar by deze Beſien hare byzondere Steeltjes laten houden: En daar na moet men ze ook niet te ſterk en lang laten koken, op dat ze niet berſten. Edog het confyten van de *Druiven* word hier te Lande weinig gedaan, hoewel men het doen kan, als men wil, zo wel als in *Frankryk* en elders.

§. 49. Van de *Druiven* komen ook de aangename *Rozynen* en *Korinthen*, welke niet anders als in de Zonne of in de Oven gedroogde *Druiven* van de beſte of zoetſte zoort zyn, dog van verſchillige zoorten, ſmaak en deugt, naar de plaats daar ze gegroeit zyn en van daan komen; want ze worden zo wel in *Zuid-Frankryk* (namelyk in *Provence Languedocq*), als in *Italien*, *Spanjen*, *Portugal*, *Africa*, en elders, toebereid, en van daar tot onzent en naar elders in menigte overgebragt. Daar zyn inzonderheid drie Hooft-zoorten van, als *Lange* of *Cibebe-Rozynen*, *blauwe Rozynen*, en *kleine blauwe Rozynen*. De eerſte zyn bruin-roodagtig van Koleur, en de vetſte, zoetſte en aangenaamſte, en derhalven ook de duurſte van alle, die veel in *Italien* en *Africa* vallen: De overige zyn, hoewel goed, egter van minder ſmaak en deugt. De *Korinthen* een heel kleine zoort van *Rozynen* zynde, worden meeſt uit de *Levant*, dat is, uit *Aſien*, over *Smirna*, tot onzent gebragt, want ze groeijen veel omtrent *Corintho*, waar van ze eerſt haar naam verkregen hebben; voorts in meer andere Landſtreken van *Klein Aſien*, en in de Eilanden daar omſtreeks. De *Rozynen* zo wel als de *Korinthen* zyn een aangename en niet minder gezonde Spyze, zo wel rauw gegeten, als met allerlei Spyzen, daar ze by paszen, gekookt, want ze voeden zeer en verſterken den Maag, inzonderheid de vette en zoete. Daarenboven dienen ze ook als Medicynen gebruikt, voor velerlei Ziektens en Gebrekens, inzonderheid voor *Borſt-*, en *Maag-gebrekens*, *Hoeſt*, *Pleuris*, enz., en tot dien einde worden ze veel in gekookte Dranken met andere dingen gebezigt.

Men kan van de beſte zoete *Rozynen*, ook een aangename Drank koken voor de Dorſt; waar by men wat *Zuiker* voegt. Dog dit zal genoeg gezegt wezen van de *Druiven-boom* en deszelfs nuttig-

heit

heid en gebruik: Wy zullen nu overgaan tot de Beſchryving van de differente zoorten van *Druiven*, inzonderheid van die welke in deze onze Nederlanden kunnen ryp worden, want wat kan het helpen veel van de overige zoorten hier, zo wel uit onze eige ondervinding als uit andere Autéuren te zeggen, als men geen genot daar van hebben kan, te meer om dat we hier in het particulier voor deze Nederlanden ſchryven. Edog eer wy tot de Beſchryving der *zoorten van Druiven* overgaan, zullen we, gelyk van meer andere Vrugten gedaan is, een *Synonymyſche* Lyſt daar van vooraf laten gaan, als volgt:

SYNONYMISCHE LYST

Van de differente Zoorten van *Druiven*, inzonderheid van die welke in deze Nederlanden voor de beſte geagt worden.

A.

Africaanſche Druif, zie Marroquin.
Alicantſche Druif, zie Spaanſche.
Avant Druif, zie Morillon.
Auvernat, zie Morillon.

B.

Akſteen Druif, zie Griekſche Druif.
Barbaron, zie Marroquin.
Bar ſur Aube, zie Chaſſelas blanc.
† Blauwe Musqué. *word vroeg ryp.*
Blauwe Tros-druif, zie Morillon noir.
† Bonte Druif. Raiſin ſuiſſe. Zwitzerſche Druif. *deze word vroeg en wel ryp.*
Bourdelais. Raiſin de Grey blanc. Bourlage.
Bourlage, zie Bourdelais.
Bourgignon blanc & noir, zie Morillon, *en* Vin tint.
Bourgondie-druif, zie Morillon, *en* Vin tint.

C.

† Chaſſelas blanc. Witte Chaſſelas. Bar ſur Aube. Muſcat blanc. Witte Muſcat. Rojaal-Muſcadel. Fendant blanc. Witte Fendant.
† Chaſſelas rouge. Rode Chaſſelas. Muſcat rouge. Rode Muſcaat.
Chaſſelas noir. Blauwe Chaſſelas. Muſcat noir. Blauwe Muſcaat.
Cibebe-druif, zie Rozyne-druif.
Cioutat, zie Peterſelie-druif.

D.

Damas-druif. Druif van Damas. Blauwe Rozyn-druif.
Dauphiné, zie Rozyn-druif.
Diamant-druif, zie Vroege van der Laan.
Druif van Canada, zie Peterſelie-druif.
Druif met bonte Bladen, zie Water-zoet.
Druif van Orleans, zie Morillon noir.
Druif zonder Korls, zie Korinthe- en Elber-druif.

E.

Elber-druif. Witte druif zonder Korls.

F.

Fendant Blanc, zie Chaſſelas blanc.
Fermenteau blanc & noir, zie Morillon.
† Frankendaler. Blauwe Frankendaler.
Frankforter, zie Rhynſe-druif.
Frontignac, zie Muſcat.

G.

Goed-Edel, zie Rhynſe-druif.
Griekſche Druif. Akſteen Druif.
Griekſche Druif met Peterſelie-bladen, zie Peterſelie-druif.

H.

Hamborger, zie Pottebakker.
Hanekloot, zie Rognon de Coq.
Heſperiſche-druif, zie Spaanſche.
Hoogheimer, zie Rhynſche-druif.

I.

Jeruſalemſe-druif, zie Muſcat d'Alexandrie.
July-druif, zie Morillon hatyf.

K.

Kanarie-druif. Madera-druif.
† Kandiaſe-druif. Vroege Kandiaſe. *deze word heel vroeg ryp.*
† Katolonier-druif. *word vroeg ryp.*
Katte-pis, zie Muſcat blanc.
Klairet-druif, zie Wilde-druif.
† Korinthe-druif (witte). Raiſin de Corinthe blanc. Raiſins ſans pépins blanc. Witte Druif zonder korls.
† Korinthe-druif (Rode). Raiſin de Corinthe rouge. Raiſin ſans pépins rouge, Rode Druif, zonder korls.
† Korinthe-druif (Blauwe). Raiſin de Corinthe violet. Raiſin ſans pepins violet. Blauwe Druif zonder korls.

L.

† Leipziger-druif (witte).
† Leipziger-druif (blauwe). *deze worden vroeg ryp.*
Lisſabonſe-druif, zie Muſcat long.

M.

Madera-druif, zie Kanarie-druif.
Magdalene-druif, zie Morillon.
Malvaſier-druif. Malvoiſe. Malvaſier muſcaat.
Morroquin. Barbaron, Africaanſche-druif.
Marſemine de Vicenze. Muſcat de Vicenze.
Melier blanc. Witte Melié-druif.
Melier noir. Blauwe Melié-druif.
Melier vert. Groene Milié druif.
Meunier, zie Morillon taconné.
Molenaars-druif, zie Morillon taconné.
Morillon blanc. Witte Morillon. Auvernat blanc. Witte Auvernat. Servagnin blanc, *en ſuiſſe*. Fermenteau blanc, *en Champagne*. Bourgignon blanc. Witte Bourgondie-druif.
Morillon gris. Grauwe Morillon. Auvernat gris. Fermenteau gris, *en Champagné*.
Morillon rouge. Rode Morillon. Auvernat rouge. Rode Auvernat. Servagnin rouge. Tresſeau.
Morillon noir. Blauwe Morillon. Auvernat noir, *d'Orleans*. Blauwe Auvernat. Servagnin noir, *en ſuiſſe*. Pineau, *en Bourgogne*. Raiſon d'Orleans noir. Blauwe Tros-druif van Orleans.
† Morillon taconné. Meunier. Molenaars-druif. Fermenteau noir. Zwarte Fermenteau. Bourgignon noir. Blauwe Bourgondie druif
† Morillon ou Raiſin hative. Vroege Morillon. Blauwe Avant-druif. July-druif. Raiſin St. Magdalene. Magdalene. Magdalene-druif. *deze word heel vroeg ryp.*
† Muſcat blanc. Witte Muſcadel-druif. Frontignac blanc. Witte Frontignac. Witte Stinkert. Katte-pis.
† Muſcat gris. Grauwe of vaale Muſcadel-druif. Vaale Frontignac.
Muſcat rouge. Rode Muſcadel. Rode Frontignac.

Muſcat noir. Blauwe Muſcadel. Blauwe Frontignac.
Muſcat long. Lange Muſcat. Lange Lisſabonſe. Portugaalſe-druif. Portugaals Purper. Muſqué d'Italie. Paſſe-Muſque. Raiſin d'Allogo.
Muſcat d'Alexandrie blanc. Witte Muſcaat van Alexandrien. Grote witte Muſcaat. Witte Jeruſalemſe Muſcaat.
Muſcat d'Alexandrie rouge. Rode Muſcaat van Alexandrien. Grote Rode Muſcaat. Rode Jeruſalemſe Muſcaat.
Muſcaat (Witte, Blauwe en Rode), zie Chaſſelas.
Muſcaat (Malvaſier), zie Malvaſier.

N.

Negrier, zie Vint tint.
Noireaut, zie Vin tint.

O.

Oſtenrykſche-druif, zie Peterſelie-druif.

P.

† Paarl-druif (Witte).
† Paarl-druif (Rode). *Deze beide Paarl-druiven worden by ons wel ryp, en zyn van de beſte witte Druiven, hier te Lande.*
Paſſe-Muſqué, zie Muſcat long.
† Peterſelie-druif. Druif met Peterſelie-bladen. Raiſin d'Autriche. Ooſtenrykſche-druif. Cioutat. Druif van Canade. *Deze is heel goed, en word bekwamelyk ryp.*
Pineau, zie Morillon.
Portugalſe-druif, zie Muſcat long.
Portugals Purper, zie Ibidem.
† Pottebakker (Rode). Rode Hamburger-druif.
† Pottebakker (blauwe). Blauwe Hamburger.
Pontac-druif, zie Vin tint.

Q.

Quille de Coq, zie Samoreau.

R.

Raiſin d'Alicante, zie Spaanſche.
Raiſin d'Autriche, zie Peterſelie-druif.
Raiſin de Corinthe, zie Korinthe-druif.
Raiſin de Grey, zie Bourdelais.
Raſin de Livre, zie Rozyn-druif.
Raiſin Melier, zie Melier.
Raſin Meunier, zie Morillon taconné.
Raiſin noir, zie Vin tint.
Raiſin d'Orleans, zie Morillon Noir.
Raiſin ſans pepins, zie Korinthe-druif.
Raiſin ſuiſſe, zie Bonte-druif.
Ritzeling, zie Rynſche-druif.
Rognon de Coq. Hanekloot-druif.
Rozyn-druif. Cibebe-druif. Raiſin de Livre. Dauphiné.
Rozyn-druif (blauwe), zie Damas-druif.
† Rynſche-druif. Hoogheimer Rynſche Wyndruif. Goed-Edel. Schoon-Edel. Ritzeling. Frankforter-druif. *Kan bekwamelyk ryp worden, gelyk ook de volgende.*
† Rynſche-druif (Roode of Bruin roodagtig). Roode Rynſche. Roode goed Edel. Roode Schoon-Edel. Roode Ritzeling.

S.

Samoirau. Quille de Coq.
Sans Pepins, zie Korinthe-druif, en Elber.
Schoon-Edel, zie Rynſche-druif.
Servagnin blanc, rouge, & noir, zie Morillon.
Sonder Korls, zie Korinthe-druif, en Elber.
Spaanſche (Witte). Gros blanc d'Eſpagne. Grote witte Spaanſche-druif.
Spaanſche (Blauwe). St. Pieters-druif. Heſperiſche-druif. Gros noir d'Eſpagne. Grote witte Spaanſche-druif.
Spaanſche (Rode). Gros rouge d'Eſpagne. Grote rode Spaanſche. Raiſin d'Alicante. Alicantе-druif.
Switzerſche-druif, zie Bonte-druif.
Swarte Verwer, zie Vin tint.

T.

Teinturier, zie Vin tint.
Treſſeau, zie Morillon rouge.
Traminer. Rode Traminer.

V.

Vin tint. Teinturier. Noireaut. Morillon de teint. Auvernat de teint. Raiſin noir. Negrier. Bourgignon noir. Swarte Bourgundie-druif. Swarte Verwer. Pontac-druif.
Vin ou Raiſin d'Allogo, zie Muſcat long.
† Vroege van der Laan. Diamant-druif. *Is by ons een van de beſte.*

W.

† Water-zoet (Witte). Water-druif.
† Water-zoet (Blauwe).
† Water-zoet, met bonte bladen.
† Wilde-druif. Klaret-druif.
Wilde-druif uit Virginien.
Witte Stinkert, zie Muſcat blanc.

BESCHRYVING VAN DE GEMELDE DRUIVEN.

BLAUWE MUSQUE. *Vitis acinis minoribus ovatis cæruleis præcox.* Nobis. Maakt matig grote Trosſen; de Beſien zyn iets langagtig-rond, maar niet zeer groot, en van Koleur, ryp zynde, beſmult blauw; haar ſmaak is zoet en aangenaam genoeg, een weinig musqueerende; en dewyl ze vroeg en wel ryp word, zynde een van de eerſtrypende Druiven, ook ſterk draagt, zo is ze waardig om geplant te worden.

BONTE DRUIF. *Vitis acinis variegatis.* Nobis. Heeft ronde Beſien van matige groottе, zynde van differente Koleuren, in het zelfde Boſch, als rood, blauw, wit, wit-bont, enz., dat haar een bevallig aanzien geeft, en word vroeg en wel genoeg ryp, maar is voor het overige niet veel waard, om dat ze weinig ſmaak heeft. De Bladen van deze zoort, zyn doorgaans van onderen wat wit- of grys-agtig.

BOURDELAIS. *Vitis una perampla, acinis ovatis.* Tournef. Inſt. Maakt grote dikke Trosſen; de Beſien zyn ook heel groot, iets langwerpig-rond van gedaante, en ryp zynde, groenagtig van Koleur, maar ze word by ons nooit, en zelf omtrent *Parys*, zelden ryp, derhalven niet geraden is, daar van te planten, ten ware om *Verjus* te maken.

CHASSELAS BLANC. *Vitis una perampla, acinis albidis, dulcibus durioribus.* Tournef. Inſt. Maakt grote Trosſen, die doorgaans boven by de Steel 1 of 2 kleine Zyd-trosſen hebben; de Beſien zyn groot, rond, en digt aan het Boſch; van Koleur, ryp zynde, bleek-geelagtig; haar Smaak is zeer aangenaam zoet, en knappende in het eeten. Deze word veel geculiveert omtrent *Parys*, wordende by ons op een bekwame warme plaats ook volkomen ryp en ſmakelyk, inzonderheid met een goed Herfſt-ſaiſoen.

CHASSELAS

CHASSELAS ROUGE. *Vitis una perampla, acinis dulcibus rubentibus.* Tournef. Inſt. De Beſien van deze zoort zyn rond, wat groter als de voorgaande, en ze groeijen niet zo digt in het Boſch; haar Koleur is bleek-rood, of als gebakken roode Steen; haar Smaak is, wel ryp zynde, zeer zoet, maar word laat ryp, en verkrygt derhalven by ons byna nooit haar volkomene rypheid, ten zy door Konſt-middels, namelyk in Stook- en andere Kaſſen.

CHASSELAS NOIR. *Vitis una perampla, acinis dulcibus nigricantibus.* Tournef. Inſt. Maakt dikwils nog groter Troſſen als de *witte Chaſſelas*. De Beſien zyn rond en van grootte als de *witte*; haar Koleur is donker zwart-blauw, zynde, wel ryp wezende, zeer aangenaam zoet; maar ze rypt wat later als de witte, en word derhalven by ons zelden wel ryp.

PAMAS DRUIF. *Vitis Damascena, una acinis nigricantibus.* Nobis. Deze gelykt veel na de *Rode Rozyn-druif*, die hier achter beſchreven word, zo in gedaante, grootte, vleeſchigheid, en geur, maar zy is donker-blauw van Koleur; groeit ook op dezelve plaatzen, als mede in *Spanjen*, *Portugal*, en andere warme Landen, en hier van komen de blauwe lange Rozynen. Deze word by ons niet ryp, ten ware door Konſt-middels.

ELBER-DRUIF. *Vitis Agygartos.* Camerarii. Maakt grote Troſſen; de Beſien zyn rond, tamelyk groot en digt in het Boſch, hebben maar één Zaad-korl, ook zomtyds geheel geen; weshalven deze zoort van zommige ook *Druif zonder korls* genoemt word; maar ze word by ons niet wel ryp.

FRANKENDALER. *Vitis Germanica, una perampla, acinis rotundis, majoribus, ex rubro nigricantibus.* Nobis. Brengt veel grote Troſſen voort; haar Beſien zyn rond en groot; van Koleur, wel ryp zynde, hoog-blauw, en na den roden hellende; voorts vleeſchig, en zeer aangenaam van Smaak als ze wel ryp is, dat ze by ons zelden word; dan in zeer voordelige Zomers. Hare rypheid word veel veragterd, door dien de Beſien zeer digt in een gedrongen zitten, 't welk men te hulp komen kan door middel van de kleinſte Beſien kort na de zetting met een ſcheer uit te knippen. Welke zorg zeer dienſtig en noodzaakelyk is, aan allerlei andere zoorten van *Druiven* die digt in een gedrongen groeijen, om goede Druiven te hebben; en dat ik hier, wegens de nuttigheid, nog eens weer herinneren moet.

Voorts zoo maakt deze zoort zwaar, lang, en veel Houtgewas, en is zeer draagbaar.

KANARIE-DRUIF. *Vitis Canarienſis*, Nobis. Dit is een witte zoort van Muſcaat-Druif, rond van gedaante, tamelyk groot van Tros en Beſien, en zeer zoet van ſmaak; maar men begrypt uit de groei plaats ligtelyk, dat dezelve by ons niet kan ryp worden, zonder konſt middels; weshalven daar van niets meer melden zal; als alleen dat hier van de zeer geurige witte Wyn, *Sec*, of *Canarrie-Sec* genoemt, in het Eiland *Madera*, voortkomt, die de veritable *Sec* is, ſchoon in Spanjen ook een heel zoete en kragtige Wyn gemaakt en voor *Sec* gedebiteert word, maar die zoo goed of zoet in allen niet is, anders geurig genoeg zynde.

KANDI-DRUIF. *Vitis Cretica.* Deze zegt men dat heel vroeg ryp word; dog is my onder die naam niet bekent; moogelyk is het de volgende *Katalenier-druif*, dewyl de Kandiaſche Druiven ook in Spanjen groeijen, en de naamgeving der Vrugten zeer verſchilt; het ſtaat egter nader te onderzoeken.

KATALONIER-DRUIF. *Vitis Catalonienſis præcox, acinis retundis ex rufo nigricantibus.* Nobis. Maakt tamelyk groote Troſſen. De Beſien zyn rond, tamelyk groot, van Koleur donker bruinagtig-blauw, van een aangename zoete, iets muſqueerende Smaak; word vroeg ryp, volgende voorts op de *blauwe Muſqué*; en is derhalven waardig by ons geplant te worden.

KORINTE-DRUIF. *Vitis Corinthiaca ſive apyrena* J. Bauh. Tournef. Inſt. *Uvæ paſſæ minores vel Paſſulæ Corinthiacæ.* C. B. Pin. De Beſien van deze zoort zyn klein maar zeer zoet van ſmaak, en hebben geen of zommige maar een Korl; De bladen zyn rondagtig, dik, van onderen witagtig, en weiniger als andere Wyn-bladen geſnippelt. Daar zyn drie zoorten van dezen Druif, die niet veel verſchillen, als in de Koleur, zynde wit, rood en blauw; deze twee laatſte zoorten worden op het Eiland *Marea* veel gedroogt en overal verzonden, zynde by ons bekend genoeg onder de naam van *kleine Rozynen* of *Korinthen*, welken naam ze voeren van de oude Stad Corinthus, op het gemelde Eiland, waar omtrent ze veel groeit: Deze *Druiven* komen vroeg aan, en worden by ons wel ryp, maar om datze klein zyn, zo wordenze weinig gecultiveert, en dus weinig by ons gevonden.

LEIPZIGER (WITTE). *Vitis Germanica præcox, acinis ſublongio, ſubviridibus.* Nobis. Maakt tamelyk grote, langwerpige Troſſen: Haar Beſien zyn van middelmatige grootte eenigzints langwerpig-rond van gedaante en tamelyk los in het Boſch; haar Koleur is, ryp zynde, groenagtig-wit, zynde voorts wat vleeſchiger als de *water-zoeten*, en haar Zap is tamelyk zoet en aangenaam; ze word vroeg ryp, met de *Paarl-druif*; is heel draagbaar, en derhalven waardig by ons geplant te worden.

LEIPZIGER (BLAUWE). *Vitis Germanica præcox, acinis ſublongis nigricantibus.* Nobis. Verſchilt weinig van de voorgaande *Witte*, dan alleen in de Koleur die hoog-blauw is.

MARSEMINE DE VICENSE. Dit is een zoort van Muſcaat met donker blauwe Beſien, groeijende veel omtrent *Vicenſe* en *Padua* in *Italien*, en waar van daar een heel zoete aangename en gezonde donker-rode Wyn gemaakt word, die zeer vermaard is. Deze *Druif* word by ons niet natuurlyk ryp. Ik mene deze dezelfde te zyn met de *Muſcaat noir*, zie wat verder.

MELIR BLANC. *Vitis acinis rotundis albo-vireſcentibus ſubdulcibus.* Nobis. Maakt matig grote Troſſen, de Beſien zyn ook matig groot, rond, groenagtig-wit van Koleur en digt in het Boſch, van een tamelyk zoete ſmaak, als ze wel ryp is; dat ze egter by ons niet wel word, en derhalven niet waardig by ons te planten.

MELIR GRIS. Verſchilt nergens in van de vorige dan dat de Beſien groener van Koleur en eenigzints grys- of ros-agtig zyn. Deze beide zoorten hebben de Bladen byna rond, dat is zonder veel hoeken, of weinig geſnippelt, en dragen ſterk.

MELIER NOIR. Deze verſchilt mede weinig van de voorgaande, dan dat de Beſien donker-blauw zyn.

MORILLON BLANC. *Vitis aurelianenſis vel Belnenſis, acinis albidis.* Nobis. Is tamelyk groot van Tros; hare Beſien zyn middelmatig groot, eenigzints langwerpig en vry digt in het Boſch, van

Koleur, ryp zynde, besmult witagtig, na den groenen hellende; haar Zap is zeer geurig en verheven, maar de Schil is wat dik: Deze word veel gecultiveert in de Wynbergen omtrent *Orleans* en elders in *Frankryk*, en daar word uitstekende *Wyn* van gemaakt.

Zommige maken onderscheid tusschen deze *Druif* en de *witte Auvernat*, dog zo als my van ervarene Kenners berigt is, en ik zelfs aan uit *Frankryk* na *Duitschland* met deze beide benamingen gezondene Wyngaarden heb kunnen bespeuren, zo is 'er weinig onderscheid tusschen, bestaande alleen in de geurigheid der *Druiven*, welk alleen van de Grond, Standplaats en *Climaat* van daan komt: Ze word by ons zelden behoorlyk ryp, ten zy in zeer goede Jaren, of door Konst-middelen.

MORILLON GRIS. *Vitis Aurelianenſis acinis ſubbrubeſcentibus.* Nobis. De Besien van deze zoort zyn van grootte en gedaante als de voorgaande, maar ze zyn wat losser in het Bosch, en haar Koleur is bleek grauw-rosagtig, of vaal, haar smaak is zeer zoet en aangenaam; ze komt wat vroeger aan als de vorige, en word derhalven by ons, op een goede plaats staande, ook ryp, dog niet dan in goede Jaren. Deze is in de *Provincien* van *Orleans* en *Champagne* veel geagt, om dat ze een uitstekende Wyn uitlevert.

MORILLON ROUGE. *Vitis Aurelianenſis, acinis rubris.* Nobis. Deze gelykt in grootte en gedaante der Besien na de vorige *Morillons*, maar de Koleur is rood, hellende na den bruinen. Deze *Druif* is veel geagt in de Provincien *Orleans*, *Bourgogne*, en meer andere. Ze is de voortbrengster van de lekkere en gezonde *Bourgogne-wyn*.

MORILLON NOIR. *Vitis aurelianenſis, acinis nigricantibus.* Nobis. Maakt tamelyk groote wat langwerpige Trosen; de Besien zyn meest rond en middelmatig groot, van Koleur donkerblauw, hellende na den zwarten; haar Zap is schoon rood, en wel ryp zynde, geurig en aangenaam van smaak; maar word by ons niet ryp als in zeer voordelige Jaren, of door vermeerderde warmte; ze maakt dik kort-ledig Hout, en heeft wat ronder Bladen als de vorige *Morillons*. Deze *Druif* geeft een uitstekende Wyn, weshalven ze in het zuidelyke van *Frankryk* voor een van de beste Druiven geestimeert word om rode Wyn te maken.

MORILLON TACONNE. *Vitis ſubbirsuta. J. Bauch.* Brengt korte, dikke Trosen voort, de Besien zyn van grootte als de voorgaande, te weten middelmatig, en digt in het Bosch; en van Koleur blauw; haar Zap is vry zoet en aangenaam, dog de Wyn die daar van komt is op verre na zo goed niet als die van de voorgaande *Morillons*, maar hy levert meer uit, om dat hy zeer draagbaar is. De Bladen van deze Druif zyn ruigagtig-wit, eeven als met Meel bepoeijert, inzonderheid de jonge, waar van hy de naam van *Molenaars-druif* verkregen heeft. Voorts is deze hard van natuur, kunnende de Voorjaars ongemakken beter verdragen als andere Druiven: Weshalven hy in zommige kouder Wyn-gewesten van *Frankryk* veel gecultiveert word. Maar word by ons bezwaarlyk en zeer zelden ryp.

MORILLON HATIVE. *Vitis præcox Columellæ.* H. R. Par. Tornef. Inst. Maakt matig grote Trosen; haar Besien zyn middelmatig groot, of liever klein, in vergelyking van andere Druiven, en los in het Bosch; van Koleur besmult rood, na den blauwen hellende; haar smaak is niet zeer verheven, en de Schil dik; zoude derhalven niet waardig zyn daar van te planten, zo het niet ware om hare vroege rypheid, wordende doorgaans in *Frankryk* ryp in July, maar by ons in Augusty, en is dus een van de vroegste *Druiven*.

MUSCAT BLANC. *Vitis acinis albis dulciſſimis, Vitis apiana.* Garidel. Brengt langwerpige tamelyk grote Trosen voort, die doorgaans twee kleine Trosen aan de zyde naast de Steel hebben: De Besien zyn tamelyk groot, rond, en zeer digt in het Bosch; aangenaam van Koleur, geelagtig-wit, en veeltyds wat met bruine Vlekken gesprenkelt: De Smaak van deze of diergelyke sterke Muscate-druiven is, als ze wel ryp zyn, zeer zoet en musqueerende, van een zeer aangename geur, zo dat ze van vele voor de aangenaamste van alle Druiven gehouden word: Zynde zeer vleeschig en wat hard of knappende in het eeten, maar ze word zeer bezwaarlyk en by ons byna nooit ryp, ten zy in zeer voordelige Jaren, of door Konst-middelen. Voor het overige zo maakt ze zeer sterk Hout-gewas, en draagt sterk.

Van deze *Druif* word de berugte en aangename *Muscate-wyn*, anders ook *Frontignac* genaamt, gemaakt, deze laatste naam voert hy van de Stad *Frontignac* in de *Provincie Languedocq*, waar omtrent deze *Wyn* veel groeit en van daan komt.

MUSCAT ROUGE. *Vitis acinis rubris nigricantibus dulciſſimis.* Garidel. Deze is van grootte en gedaante na genoeg als de voorgaande; de Besien van zommige Trosen zyn digt, en van andere losser in het Bosch; haar Koleur is donker-rood, na den blauwen hellende, ze zyn ook zeer vleeschig, geurig en sterk *musqueerende* van Smaak; wordende deze Druif van vele nog geuriger en verhevener als de voorgaande geagt, te weten als ze wel ryp is, dat ze egter by ons natuurlyk nog bezwaarlyker word als de voorgaande.

MUSCAT GRIS. *Vitis acinis ſubrubentibus dulciſſimis.* Nobis. Deze meen ik dezelfde zoort te zyn met de voorgaande, bestaande het onderscheit alleen in de Koleur, dewelke van zommige Trosen rood, van andere grysagtig-rood of vaal, nog van andere bleek-groenagtig of besmult wit is; welk onderscheid tusschen de vorige zoort, zeer waarschynlyk, nergens anders van daan komt, als van ons *Climaat*, en naar dat de Trosen min of meer op de Zon bloot hangen en daar van zangedaan worden.

MUSCAT NOIR. *Vitis acinis nigricantibus dulciſſimis.* Mill. Hoveniers Woordenboek. De Besien van deze, zyn wat kleinder als de voorgaande, donker-blauw, na den zwarten hellende van Koleur; haar Zap is zoet, dog niet zo aangenaam en sterk *musqueerende* als de voorgaande zoorten, maar ze rypt wat gemakkelyker en vroeger, dog de Besien worden by ons byna nooit aan het zelve Bosch te gelyk en volkomen ryp, weshalven ondienstig is te cultiveeren, ten ware door Konst-middelen.

Deze *Druif* word veel gecultiveert omtrent *Piacenza* en *Padua* in *Italien*, en van daar komt de vermaarde bloed-roode Wyn. *Marzemina de Vincenza*, dog die niet lang over het jaar duuren kan; en van deze is ontstaan 't spreekwoord, *Est, Est, Est, propter nimium Est, Dominus meus mortuus est.*

(zie § 46.)

MUSCAT

MUSCAT LONG. *Vitis uva perampla, acinis oblongis nigricantibus dulcisſimis.* Nobis. Maakt dikke en lange Troſſen. De Beſien zyn groot, heel langwerpig rond, en donkerblauw van Koleur, en wat los in 't Boſch, zynde voorts vleeſchig ende vaſt knoppende, haar Sap is zeer zoet, aangenaam en ſterk musqueerende en geperfumeert, maar word by ons niet ryp, ten zy door konſt middelen. Daar word in Portugal een zeer aangenaame roode Wyn van deze Druif gemaakt, die niet al te heet is, en de *Marſemine wyn* van *Vicenza* in Italien na by koomt.

MUSCAT D'ALEXANDRIE BLANC. *Vitis Alexandrica, uva perampla, acinis magnis oblongis, albidis, dulcisſimis.* Nobis. Maakt groote Troſſen, de Beſien zyn ook zeer groot, Ei-rond van gedaante, en heel los in 't Boſch, van Koleur groenagtig-wit; zynde voorts heel vleeſchig, vaſt, en wel ryp zynde, van zeer zoete, aangename, wat musqueerende ſmaak, maar ze vereiſcht veel warmte om ryp te worden, weshalven ze in ons Climaat nooit anders haare rypte verkrygt als wanneer door konſtmiddels de warmte vermeerdert word.

MUSCAT D'ALEXANDRIE ROUGE. *Vitis Alexandrica, uva perampla, acinis magnis oblongis, rubentibus dulcisſimis.* Nobis. De Beſien van deze zoort zyn wat kleinder als de voorgaande, anders van dezelfde gedaante, deugt en ſmaak, haar Koleur is rood, iets na den blauwen hellende, ze word wat gemakkelyker ryp als de voorgaande, dog kan by ons haare rypte zonder vermeerderde warmte niet verkrygen, ten waare in zeer voordeelige Jaaren. Ik ben 'er niet ver van af, te gelooven dat deze gemelde zoort dezelfde is met de *Rozyn-Druif*, zie hier na.

PAARL-DRUIF (WITTE.) *Vitis præcox acino rotundo (magno) albido dulci* Mill. H. Woordenb. Brengt groote Troſſen voort, de Beſien zyn vry groot en los in 't Boſch, van Koleur, wat blinkende, als Paarlen, waar van ze de Naam voert, haar Sap is zoet en zeer aangenaam; ze word vroeg ryp en is heel draagbaar, maar ze is zeer onderworpen om niet te bloeijen, dat is, veel kleine onryp en is heel draagbaar, maar ze is zeer onderworpen om niet te bloeijen, dat is, veel kleine volmaakte Beſien in 't Boſch voorttebrengen, welk veroorzaakt word door haar teederheid, waar door ze de koude in de bloeityd niet kan tegenſtaan, en dus weinig zet, dat haare agting niet weinig vermindert, ſchoon ze anders buiten tegenſpraak een van de beſte *Druiven* in ons *Climaat* is, wegens haar groote draagbaarheid, gemakkelyke en volkomene Ryp-wording: Dog dit kan te hulp gekomen worden door middel van dezelve op eene warme, voor koude en winden gedekte plaats te ſtellen, en vervolgens door uitknipping van de kleine onvolmaakte Beſien. Ze maakt dikke, korte en kortledige Loten, zo dat ze weinig of veel minder ruimte beſlaat, als andere Druiven. Ze is de beſte om te vervroegen, om dat ze dan door de vermeerderende warmte minder uitbloeit, groote Troſſen en Beſien geeft, en zeer vroeg aankomt.

PAARLDRUIF (BLAUWE). *Vitis præcox, acinis rotundis nigricantibus.* Nobis. Is van grootte, gedaante en ſmaak, zeer gelyk aan de vorige *Witte*, behalven de Koleur, die ſchoon hoog-blauw is, ze misbloeit nog meer als de Witte, daarenboven worden de Beſien aan 't zelfde Boſch byna nooit te gelyk ryp, weshalven ze in weinig agting is, wordende anders ook vroeg ryp, metde *Witte*.

PETERSELIE-DRUIF. *Vitis laciniatis foliis* Cormit. Brengt tamelyk groote Troſſen voort; de Beſien zyn matig groot, rond, en wat los in 't Boſch, groenagtig wit van Koleur, en heel zoet en aangenaam, dog niet zeer verheeven van Smaak, haar Blaaden zyn diep en fyn geſneeden, op de wyze als *Peterſelie*, waar van ze de naam gekreegen heeft. Men zegt dat ze in de Provincie *Canada* in *Weſt-Indien* in het wild in de Boſſchen groeit, en van daar in deeze Europiaanſche Landen overgebragt is. Ze is heel dienſtig om door konſt-middels te vervroegen.

POTTEBAKKER (BLAUWE) *Vitis viniſera fructu cæruleo maximo.* Comm. C. PI. H. M. conſt. Deeze brengt groote Troſſen voort, de Beſien zyn ook heel groot, en eenigzints langwerpig-rond, van Koleur ſchoon hoog blauw, haar ſmaak is tamelyk geurig dog niet zeer verheven, gelyk die der Water zoeten; egter nog wel waard geplant te worden, te meer om dat ze ſterk draagt, en vroeg, tegen 't begin van Octeber ryp word.

POTTEBAKKER ROODE.) Maakt groote Troſſen, de Beſien zyn wat grooter als de voorgaande, rond, en van Koleur rood, hellende na den blauwen; ze is geuriger als de voorgaande, draagt zeer wel, en word bequaam ryp, komende iets later als de vorige.

ROZYN-DRUIF (RODE.) *Vitis damaſcena.* H. R. Par. Tournef. Inſt. An *Vitis Pergulana.* C. B. Pin. 298? Brengt zeer groote Troſſen voort, de Beſien zyn heel groot, heel langwerpig of ovaal-rond en zeer los in 't Boſch, haar Koleur is rood na de blauwen hellende, zynde voorts zeer vleeſchig, ſappig, van eene zeer zoete lieflyke ſmaak, dog word by ons nooit ryp, ten zy door konſt middels.

Deeze Druif groeit veel in *Morea*, *Candia*, en andere Griekſe Landen, te *Demaſcus* en *Syrien*; *Spanjen*, en in andere zeer warme Landen, alwaar de *Lange roode Rozynen* uit dezelve gedroogt worden. Ziet ook *Damas-Druif*, en *Muſcaat d' Alexandrie Rouge.*

Daar word ook een zeer delicate Wyn uit deze *Druif* gemaakt, die bekent is onder de naam van *Malvaſier-wyn*, hebbende deeze naam van de Stad *Malvaſia*, anders ook *Nepoli di Malvaſia* genaamt, op 't Eiland *Morea* daar hy voor deezen gemaakt wierde; dog word nu ook in *Spanjen* en elders gemaakt.

ROZYN-DRUIF (WITTE-). Verſchilt nergens in van de vorige, dan dat de Koleur groen agtig wit is. Deze zal mogelyk dezelfde zyn met de *Muſcaat d' Alexandrie blanc*, hier voren beſchreven.

RYNSE DRUIF. *Vitis Rhenenſis, acinis rotundis ſubtuteis.* Nobis. Brengt tamelyk grote dog kortſtallige Troſſen voort; de Beſien zyn rond, middelmatig groot en vry digt in 't Boſch, van Koleur groenagtig wit, of wat geelagtig, als ze wel ryp is; en vaneen heel aangename geurige, dog doorgaans een weinig ryns- of amperagtige ſmaak, inzonderheid als ze niet wel ryp is, dat ze hier te Lande niet ligt word, ten zy in goede Jaren, draagt anders zeer ſterk. Deze *Druif* is de voortbrengſter van de vermaarde en gezonde *Rhynſe* en *Moeſel Wyn.* (§ 46.) Van deze zoort is voor ruim 200 Jaren, ten tyde en op order van den KEIZER CAREL Vde, door een Nederlander, *Pieter-Simensz* genaamt, in *Spanjen* gebragt en omtrent de Stad *Guadalcuſar* geplant; waarvan aldaar een heerlyke aangename goudgeele Wyn gemaakt word; en onder de naam van *Pereſimenez-wyn* (dus is *Pieter Simens wyn*) ook by ons bekent is, dewelke de andere *Spaanſe Wynen* overtreft, door dien hy niet zoo vettig, ſterk, en koppig is, maar de aart van de Rhynſche Wyn heeft; Hier uit leert men dat niet alleen het climaat maar ook de ingeboren aart van een gewas veel toebrengt tot deszelfs hoedanigheid, en minder of meerder deugt en nuttigheid.

RHYNSCHE DRUIF (ROODE.) *Vitis Rhenenſis*, *Acinis rotundis rubeſcentibus*. Nobis. Brengt groote korte Troſſen voort, als de voorgaande: de Beſien zyn ook matig groot, rond, en digt in het Boſch, van Koleur bruin roodagtig, als ze wel ryp zyn, en als dan van een geurige dog wat Ryns-agtige of ampere ſmaak; maar ze word by ons zelden, en niet anders dan met warme Jaaren volkomen ryp, blyvende dus meeſt wat bleek-bruin roodagtig en onſmakelyk of zuur; draagt anders ook ſterk gelyk de voorgaande.

SAMOIREAU. Dit is, zelfs in Frankryk, een gemeene Druif, zal derhalven hier daar van niet verder melden.

SPAANSE WITTE DRUIF. *Vitis Hiſpanica*, *Uva perampla*, *Acinis rotundis ex albidis majoribus*. Nobis. Brengt groote Troſſen voort, de Beſien zyn ook groot en rond agtig, van Koleur, wel ryp zynde, wit of geel-agtig, zeer zoet van ſmaak, en vleeſchig, dog word by ons niet ryp, ten ware als men de warmte vermeerdere door konſt middels.

SPAANSE DRUIF (BLAUWE.) *Vitis Hiſpanica Uva perampla*, *acinis rotundis nigricantibus majoribus*. Mill. Brengt zeer groote Troſſen voort, die doorgaans twee kleine Zyd-troſſen hebben; de Beſien zyn ook zeer groot, rond, en van Koleur hoog blauw na den zwarten hellende, haar ſap is zeer zoet, geeſtig en verheven van ſmaak, als ze wel ryp zyn, en ze zyn vleeſchig. De Bladen, van deeze zoort zyn meer geſneden of gekertelt als van de meeſte andere zoorten van *Druiven*, dog dezelve word by ons nooit wel ryp, ten zy door konſt middelen.

SPAANSE-DRUIF (ROODE.) *Vitis Hiſpanica*, *Uva perampla*, *acinis rotundis rubris majoribus*. Nobis. Deeze gelykt van groote en gedaante naa genoeg aan de voorige, behalven dat de Koleur hoog-rood is, met een blauwagtige Waas, haar Sap is zeer zoet en aangenaam, dog word by ons niet anders ryp als door konſt, gelyk de voorige.

Deeze zoorten groeijen veel in *Spanjen*, en daar word, van die welke ontrent *Alicante* in 't Koningryk *Valentia* groeijen, de zoete, aangenaame en ſterke *Alicante Wyn* gemaakt, die donker rood, byna zwart is, te weeten, uit de twee laatſt gemelde: De witte zoort brengt ook een vette, ſterke witte Wyn voort

TRAMINER-DRUIF. *Vitis*, *Acinis rotundis ſubrubeſcentibus dulcibus*. Nobis. Dit is een Duitſche Druif, die in veel Geweſten van Hoog duitſchland, daar Wyn waſt, geculiveert word, om datze zoet is en een goede Wyn uitleevert, draagbaar is, en wel rypt; ze maakt maatig groote Troſſen, en de Beſien zyn rond, bleek-rood, op de wyze als gebakken bleek-roode Steenen. Ze kan ook by ons ryp worden, dog is hier te lande weinig bekent.

VIN TINT. *Vitis acinis nigricantibus*, *ſucco ruberrimo tinctorio*. Nobis. Dit is een zoort van zwarte of *donker-blauwe Morillen* of *Auvernat*, brengt tamelyk groote Troſſen voort, de Beſien zyn rond, tamelyk groot, en vaſt in 't Boſch, van Koleur heel donker-blauw, byna zwart, haar ſap is heel hoog-of donker-rood, en ſterk vervende, waar van ze de naam heeft; de ſmaak is tamelyk zoet, dog eenigzints trekkende, hebbende een aardagtige ſubſtantie: Ze word by ons bezwaarlyk en dus zeldzaam ryp.

Deeze *Druif* word op veele plaatzen in Vrankryk in de Wynbergen gecultiveed, niet zo zeer om daar alleen *Wyn* van te maaken, maar voornamentlyk om de Wyn van andere roode Druiven, door vermenging met deeze, by de perzing, een hoger, rooder Koleur, en meer Lighaam te geven, waar door die aanzienlyker word en beeter kan duuren.

VROEGE VAN DER LAAN. *Vitis præcox Batavica*, *acinis ſublongis*, *albidis dulcibus*. Nobis. Brengt tamelyk groote Troſſen voort, de Beſien zyn middelmatig groot, eenigzints langwerpig van gedaante, van Koleur witagtig, en blinkende als ze wel ryp is, haar Sap is heel zoet en aangenaam, en ze word by ons vroeg en behoorlyke ryp. Deze Druif is door *Adriaan van der Laan*, in zyn tyd *Rentemeeſter van Rynland* in *Holland*, uit Zaad gewonnen, weshalven ik ze *Vitis Batavica* in 't Latyn, tot onderſcheid van andere Druiven, genoemt heb; ze is zeer bequaam om te vervroegen, beeter als de *Paarl-Druif*, ſchoon ze zoo groot van Beſien niet en is, om dat ze niet ligt misbloeit.

Daar word by zommige van een zoo genaamde *Diamand-Druif* gewaagt, maar het is zeeker dat die geen andere zoort, als een welgewaſſene en wel rype *vroege van der Laan* is, gelyk ik door eigen ondervinding gewaar geworden ben, aan dewelke die naam van *Diamand-Druif* gegeven is, door deeze of geene Liefhebber uit eigen fantaſie of goeddunken, gelyk 't meer als te veel gebeurt met allerlei Ooft-Vrugten.

WAATER-ZOET. *Vitis acinis albidis*, *dulcibus aquoſis*. Nobis. *Vitis alba dulcis*. J. Bauhui. Brengt tamelyk groote Troſſen voor, de Beſien zyn rond, vry groot en los in 't Boſch, van Koleur, ryp zynde, witagtig: Ze word vroeg en wel genoeg ryp, maar ze is waaterig, laf en niet zeer verheeven van ſmaak, en derhalven niet veel waard om geplant te worden. Men moet deeze zoort niet verwerren met de *Paarl-Druif*.

WAATER-ZOET, *met bonte Blaaden*. *Vitis acinis albidis dulcibus*, *aquaſis*, *foliis varietatis*. Deeze gelykt in alle deelen aan de voorgaande, behalven de Blaaden, die geel-bond zyn, weshalven ze van de Liefhebbers, om de verſcheidentheid van Planten, zomwylen gecultiveert word.

Daar is ook nog eene andere bonte zoort, welkers Bladen aan de kanten wit als verzilvert zyn; deeze beide zoorten van Druiven, zyn iets tederder, zo wel in 't groeijen als voortqueeken, als andere *Druiven*.

WILDE DRUIF. *Vitis ſilveſtris*, *Labuſca*. C. B. Piro. Tournef Inſt. Boerh. J. A. *Vitis foliis palmaſo-angulatis*. Linn. H. Clift. Roj. Proev. Brengt matig groote Troſſen voort die kort zyn, en dikwyls twee kleine Zyd-troſſen hebben; de Beſien zyn ook van matig groote, rond, en donkerblauw van Koleur, haar ſap is hoog-rood, zynde als ze wel ryp zyn, van een tamelyk geurige dog eenigzints trekkende ſmaak; de Bladen van deeze Druif zyn wat meer geſneden als van de meeſte andere zoorten, en worden hoog-rood van Koleur, voor datze in de Herfſt afvallen, hooger als van de meeſte andere *blauwe-Druiven*, die doorgaans alle, voor 't afvallen, min of meer rood worden.

Deeze zoort groeit in het Zuidlyke deel van Frankryk, omtrent *Montpelier* in *Languedoc*, *Provence*, als ook in *Italien*, en elders in het wild in de Heggen en Boſſchen, aan de Bergen, enz; ze word in die Geweſten zomtyds onder andere *Druiven* by 't Perzen gemengt, om de *wyn* Koleuriger, duurzamer,

Kastanje.

zamer, en hertelyker te maaken, voor Menſchen die een hertelyke of iets adſtringeerende Wyn beminnen; welk gebruik men zegt, dat eerſt een zeeker Engelſch Koopman zoude uitgevonden, en aan de Franſchen gerecommandeert hebben; weshalven deeze *Druif* nu ook op zommige plaatzen van gemelde Geweſten, in de *wynbergen* gecultiveert word. Voor eenige Jaaren waaren deeze *adſtringeerende* roode Wynen ook in deeze Nederlanden, onder de naam van *Pontac*, veel in agting, dog worden nu zeedert korten tyd minder begeert, en niet zonder goede reeden, dewyl ze, behalven de onaangenaamheid van de ſmaak, ook ongezonder zyn, als de zagte Wynen.

WILDE VYFBLADIGE DRUIF *uit* VIRGINIEN of CANADA. *Vitis quinquefolia canadenſis, ſcandans* Tournef. Inſt. Boerh. J. A. *Vitis ſolens quinatis, foliolis ovatis ſeratis* Linn. H. Clift. Roi. Prodr. Deeze zoort is uit *Virginien* of *Canada*, daar ze in 't wild groeit, tot onzent gebragt, niet om de Vrugten, maar om *Prielen*, *Barceaux*, *Muuren*, enz. met te bekleden, waartoe ze zeer bequaam is, om dat ze een mooi Blad maakt, zeer ſterk en ſchielyk opgroeit, maakende in de Zomer veeltyts Loten, van meer als twintig voeten lang; en daarenboven, om dat ze zeer hard is, kunnende de ſterkſte Vorſt, Winden en andere Ongemakken beeter tegenſtaan, als by na eenig *Europiaanſch* Gewas.

Het verwondert my zeer, dat dit Gewas in de Nederlanden, en Hoog-duitſchland zoo weinig tot voorgemelde dingen gebruikt word, te meer, om dat 't ligt te queeken is, makende de Stokken zeer gemakkelyk ende ras Wortels: Wat de Reeden daar van is, weet ik niet, dog zeer waarſchynelyk is 't die, om dat men 't gemelde gebruik niet en weet; hoewel reeds voor deezen de Schryvers daar van geſpropken hebben, onder andere *Munting* in zyne *waare Oeffening der Planten*. Ik heb dit Gewas ten eerſtemaal gezien in de Tuinen van wylen de dappere en vermaarde PRINS EUGENIUS VAN SAVOJEN tot *Weenen*, en van andere voornaame Heeren, alwaar veele Berceaux-werken daar meede bekleed waren, die zeer fraay ſtonden.

VAN

§. 1. DE KASTANJE-BOOM. Dezelve word in verſcheiderhande Talen genoemt, als volgt: In het *Nederduitſch*, Kaſtanje-boom. Karſtanje- en Kriſtanje-boom (dog kwalyk aldus). *Latynſch*, Caſtanea. *Franſch*, Chataigner. Maronier. *Hoogduitſch*, Caſtanien-baum., Keſten-baum. *Engelſch*, Chesnut-Tree. *Deenſch*, Caſtanje-Træ. *Zweedſch*, Caſtanje-Tree.

De Vrugt zelfs heet in het *Nederduitſch*, Caſtanje. Karſtanje. *Latynſch*, Caſtanea. *Hoogduitſch*, Kaſtanie. *Franſch*, Chataigne. *Engelſch*, Ches-nut. *Deenſch* en *Zweedſch*, Caſtanje.

§. 2. By de Botaniſten word deze Boom, waar van twee Hooft-zoorten zyn, genoemt,

1. DE GEMEENE KASTANJE-BOOM. Caſtanea ſativa. *C. B. Pin.* 418. *Tournef. Inſt.* 584. *Boerh. C. A.* 2. 178. Caſtanea. *Dodon. Lob. J. Bauch.* 1. 121.

Fagus foliis lanceolatis acuté ſerratis. *Linn. H. Cliff.* 447. *Hort. Upſ.* 287. *Mat. med.* 429.

2. DE LAGE VIRGINISCHE KASTANJE-BOOM. Caſtanea pumila, racemaſo fructu parvo, in ſingulis capſulis echinatis unico. *Banniſter. Virg. Catesb. H. Nat. Carol., &c.*

Fagus foliis ovato-lanceolatis ſerratis *Roj. Prodr.* 79.

§. 3. Deze Boom, is aan deze noordlyke Landen ook niet eigen, hy bemint de warmer Landen, en daarom word hy veel gevonden in *Frankryk*, *Italien*, *Spanjen*, het bovenſte gedeelte van *Duitſchland*, als in de *Paltz*, in den *Elſas*, en elders; niet zo zeer om dat hy hier te Lande niet groeijen zoude, maar om dat deszelfs Vrugten niet ryp worden, of klein en onſmakelyk blyven; beminnende uit zyn Natuur liefſt en droge, dog vrugtbare Aarde, en de Berg- en Schaduw-agtige plaatzen. Hy kan de Vorſt tamelyk uitſtaan, dog geen heel ſtrenge Winters, waar in hy ligt dood vrieſt, of 'er ten minſten zo veel van ſcheept, dat hy aan het kwynen geraakt.

§. 4. Daar zyn twee zoorten van de gemene Kaſtanjen, als Tamme en Wilde; dewelke weer in eenige Onder-zoorten verdeelt worden: Dog waar van het onderſcheid alleen beſtaat in de groote en ſmakelykheid der Vrugten. Die, welke van de Tamme de grootſte Vrugten dragen, worden in *Frankryk*, *Maroniers*, en de Vrugten zelfs *Marons* genaamt; dog welke grootheid en de ſmaak meeſt van de deugd des gronds en van de Lands-dauw (*Climaat*) afhangt. De beſte zegt men dat omtrent *Lyons* groeijen, en vervolgens in de aangrenzende *Provincien* of *Gouvernements* als in *Provence* en *Languedocq*.

Daar is ook nog een mede-zoort van, die lager en heeſteragtig groeit: Ook is 'er een verandering van met mooije bonte Bladen; insgelyks met geſnippelde Bladen, maar die niet als om de verandering van Gewaſſen van de Liefhebbers *gecultiveert* word.

De twede gemelde zoort (§. 2. No. 2.) groeit natuurlyk in *Carolyna*, *Virginien*, en elders in die Geweſten; zynde een laag Boom- of Heeſter-gewas, dat kleine Kaſtanien voortbrengt; dog hier te Lande nog weinig bekent is.

§. 5. Alle deze zoorten beminnen van natuur een goede, drooge, dog vrugtbare zand-grond; in een vaſte ſtyve maken ze ſlegte voortgang; voorts een opene, dog warme voor de Winden gedekte plaats.

§. 6. De *Cultuur* of *Kweeking* van deze Boom is ligt, en geſchied door het Zaad of de Vrugten, namelyk de *Kaſtanjen*, welke, na dat ze de Winter door in vogt Zand te meuken geſtaan hebben, namelyk de *Kaſtanjen*, welke, na dat ze de Winter door in vogt Zand te meuken geſtaan hebben, of ook zonder dat, in het Voor-jaar in Greppels, die $2\frac{1}{2}$ Voet van malkander gemaakt zyn, $\frac{1}{4}$ Voet diep en wyd, gelegt worden; de opgekomene jonge Boomtjes worden vervolgens na twee á drie Jaren groeijen opgenomen, de Pen-wortel gekort, en in de grote Entery, of op een ander plaats, $2\frac{1}{2}$ Voet van elkander geplant, en onderhouden, tot dat ze groot genoeg zyn, om ze elders te planten, daar ze zullen blyven doorgroeijen.

De *Bonte* en geſnippelde zoorten worden door *Steeking* of zekerder door *Inlegging* vermenigvuldigt; op welke wyze men ook alle andere zoorten voortzetten kan.

§. 7. In *Frankryk*, *Italien*, en in andere warme Landen, plant men *Alleés* van dit Boom-gewas, die zeer cierlyk ſtaan; als mede *Scheer-heggen*; maar dit wil hier te Lande niet wel gelukken, ten ware in heel goede, hooge, zandagtige gronden, en die met een goede Mantelinge, voor de koude Winden, gedekt zyn. Daarenboven *Heggen* van plantende, die dienen maar voor verandering van Gewas, dewyl die weinig cieraad geven, alzo ze zeer los en open van Takken, en de Bladen wyd van elkander groeijen.

§. 8. Het *Oeconomiſche* gebruik aangaande, zo dienen de Vrugten veel tot Spyze, niet zo zeer tot noodzakelykheid, als wel tot Na-ſpyze, en verandering, op Collationen en Gaſtmalen, in de Winter-tydt; wordende tot dien einde onder heete Aſch, dog beter en gewoonlyk over het Vuur, in een Yzeren Pan, langzaam gebraden, waar door ze veel ſmakelyker worden, als rauw zynde; een zaak die in Hoog- en Neder-duitſchland al te bekent is, om 'er veel van te zeggen, en waar heen ze, tot het gemelde gebruik, in overvloed gebragt worden, inzonderheid in deze Landen, door middel van de Zee-vaart. Zommige eeten de gebradene en geſchilde *Kaſtanjen*, in kleine ſtukken geſtoten zynde, ook met *Citroen-zap*, en een weinig *Roze-water* of *Kaneel-water* en *Zuiker*, dat 'er by gedaan word, en gantſch niet onſmakelyk is. Dezelve ſmaken ook heel lekker alleen met Boter, of als vulzel in gebradene Ganzen of End-vogels, enz., als mede met Boeren-kool geſtooft.

Dog daar dient aangemerkt, dat die gene, welke een zwakke Maag hebben, en die van natuur met Verſtoptheid of Winden gekwelt zyn, zig daar voor een weinig behoren te wagten, dewyl ze zwaar te verteeren zyn, en een ſtoppende wind-makende eigenſchap hebben; ook veroorzaken ze, als men ze te veel eet, Hooftpyn, dog met Peper en Zout of Zuiker en Boter, matig gegeten, zyn ze minder ſchadelyk, en men zegt, dat ze dan een zwak Man op het Paard helpen.

§. 9. In zommige p aatzen van *Italien*, *Frankryk*, en andere Landen, daar deze Bomen by gehele Bosſchen vol groeijen, als 'er gebrek aan Granen is, of in duure tyden, leven een groté menigte Volks van deze Vrugt, die ze braden en eeten, ook wel Meel van maken en Brood van maken, of met Melk Pappen van kooken.

§. 10. Om de *Kaſtanjen* lang verſch te bewaren, zo doet men ze in een Stenen Pot, ſtrooit daar tusſchen een weinig Zout, maakt de Pot met een Verkens Blaas of anders digt toe, zo dat 'er geen Vogt by komen kan, daar na begraaft men die, omgekeert een halve of heele Voet diep onder de Aarde, en gebruikt in het vervolg daar van naar believen. Of men legt ze op een koele droge plaats op een hoop, en overdekt ze dik met Zant, op dat 'er geen Lugt by kan komen; want de Lugt doet ze bederven.

§. 11. Het Hout, dat heel hard is, word in gemelde Landen, daar die Bomen veel groeijen, en heel groot en dik worden, zeer veel geagt, en gebruikt tot allerlei Timmeragie en andere Huislyke dingen, als, by voorbeeld, tot Balken, Planken, Latten, Kaſſen, Wyn- en andere Vaten, Tobben, enz. De Takken worden gebruikt, tot Hoepen om de Vaten, en tot Wynſtoks-palen, enz.

Maar dit Hout deugt niet om te branden, want het kraakt geduurig en de vuurige kolen vliegen om zig heen.

§. 12. Men zegt ook dat de Aſch van dit hout niet goed is tot Loog om het Linnen ſchoon te maken, dewyl ze, in plaats van het zelve te zuiveren, vol Vlekken maakt, die 'er nooit weer uit gaan.

Van de *Kaſtanje Equine* of *Maroniers d'Inde*, zullen we hier na in de *Plantagie-Tuin* ſpreken.

VAN DE

§. 1. OKERNOTE-BOOM. Deze Boom word genaamt in verſcheiderhande Talen, aldus; in het *Nederduitſch*; Okernote-boom. Wal-note-boom (om dat men die op zommige plaatzen veel op de Wallen der Steden plant). Grote Note-boom. *Latyniſch*, Nux juglans vel Regia. *Hoogduitſch*, Nuſz-baum. Wal-nuſz-baum. Welſche-nuſz-baum. *Franſch*, Noyer. *Engelſch*, Nut-Tree. Wal-nut-Tree. *Deenſch*, Nödder-Træ. Wal-nödder-Træ. *Zweedſch*, Wal-nödder-Tree.

§. 2. By onze Botaniſten voert hy de volgende Latyniſche benamingen, en daar zyn twee Hooftzoorten van, als

1. DE GEMENE OKER-NOOT. Nux juglans ſive Regia vulgaris. *C. B. Pin.* 417. *Tournef. Inſt.* 581. *Boerh. I. A.* 2. 175.

Nux juglans. *Dodon. Lob.*

Juglans foliolis ovalibus glabris ſub ſerratis; omnibus fermé ſubæqualibus. *Linn. H. Cliff.* 44 *Hort. Upſ.* 286. *Mat. med.* 430. *Roj. Prodr.* 81.

2. DE VIRGINISCHE OKER-NOOT. Nux juglans virginiana nigra. *Herm. H. L. B.* 452. tab. 453. *Catesb. H. Nat. Carol.* &c. 1. pag. 67. tab. 67.

Juglans foliolis lanceolatis, arguté ſerratis (tomentoſis); ſuperioribus minoribus. *Linn. H. Cliff.* 429. *Gronov.* Virg. 189. *Roj. Prod.* 82.

§. 3. Van de gemene zoort, die zo wel in deze Landen, als inzonderheid in andere, die hooger leggen, veel gevonden word, en bekend genoeg is, zyn weer eenige veranderingen, die nogtans meeſt alleen verſchillen in de groot- of kleinheid, lang- of rondvalligheid der Vrugt, in de zagt- of hardheid der Schelpen, en in de ſmaak. Deze volgende zoorten worden het meeſt gevonden.

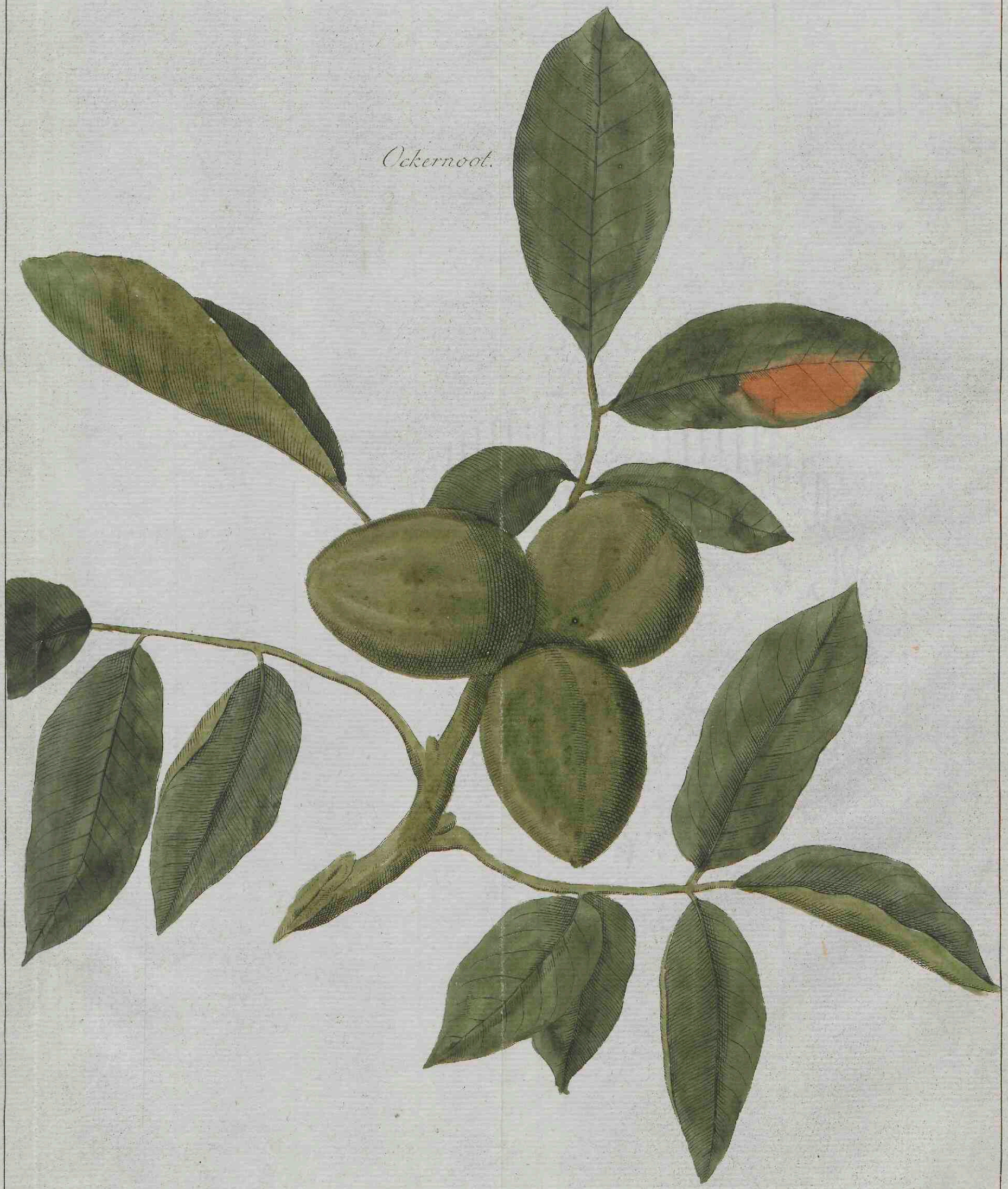
1. De *gemene Oker-noot*, ook *Keuiſche Oker-noot* genoemt. Deze is meeſt rond van gedaante of matig groot, hebbende een harde ſchelp, en word het meeſt gevonden.

2. De *vroege Oker-noot*. Deze verſchilt weinig van de vorige, dan alleen daar in, dat ze wel een Maand vroeger ryp word.

3. De *gemene Oker-noot met een roode Pit*. Deze verſchilt niet van de voorgaande, dan alleen dat de Pit met een min of meer rood vlies overdekt is; zynde anders wit of geelagtig.

4. De

Ockernoot.

4. De *gemene Oker-noot met een dunne Schelp*, ook *Kraak-noot*, en in Holland *Kraai-bekjes* genoemt. Deze zyn bekwaam groot en een weinig langwerpig van gedaante, inzonderheid omtrent de punt, alwaar ze zomtyds byna geen Schelp, en maar een dun Vlies hebben; invoegen dat men ze ligt tusſchen de Vingers kraken kan, waar van ze de naam van *Kraak-noot* verkregen hebben. Dezelve worden van zommige voor de ſmakelykſte en waardigſte geagt.

5. De *Steen Oker-noot*, ook *Ronde Oker-noot* genoemt: Deze is rond van gedaante, hebbende een nog veel harder Schelp als de eerſtgemelde *Keulſche-noot*, waar in de Pit zeer vaſt beſloten zit, zo dat men moeite heeft die 'er uit te pluizen; weshalven dezelve onder alle het minſte gerekent word.

6. De *Tros-Oker-noot*; aldus genoemt om dat 'er vele Noten, zomtyds 7 á 8 en meer, in een Tros by malkander zitten, daar de overige maar 2, 3 á 4 by malkander groeijen; deze vallen doorgaans rondagtig, klein en hard van Schelp, weshalven ze weinig geagt worden; zynde anders zeer draagbaar.

7. De *Dubbelde groote Oker-noot*, ook *Paarde-noot* genoemt; deze zyn heel groot en dikwils wel eens zo groot als de gemene eerſtgenoemde zoort, maar dik-ſchelpig, met weinig Pit, dat vooſs en wateragtig, en van weinig geur is; daarenboven is de Boom de ondraagbaarſte van alle, en derhalven van weinig waarde.

8. De *groote Franſche Oker-noot*, deze komt veel overeen met de eerſtgemelde gemene Oker-noot, maar is groter en niet zo hard-ſchillig en dus van de beſte.

§. 4. Behalven deze gemelde, zyn 'er nog drie andere veranderingen, beſtaande meeſt in de Bladen, als 1. Met geſnippelde Bladen. 2. Met getande Bladen. 3. Met bonte Bladen. Alle welke gemelde zoorten door den tydt uit het Zaad voortgekomen zyn.

§. 5. Waar deze Note-bomen eigentlyk natuurlyk in het Wild groeijen, ſchynt onbekent te wezen. De vreemde gemelde zoort (§. 2. No. 2.) groeit in *Virginien* en andere daar omtrent gelegene Landſtreken, en is hier te Lande weinig bekent, als by de Liefhebbers van buitenlandſche Gewaſſen.

§. 6. De *Oker-noote-boom* begeert van natuur een hooge, drooge, vrugtbare, liefſt zandagtige grond, en een opene ruime Lugt: In vogte Zand- en nog minder in natte ſtyve Klei-gronden, wil ze niet wel aarden. Hy kan onze Winter-koude vry wel tegenſtaan, maar geen ſtrenge Vorſt, waar door hy als dan dikwils aan het kwynen raakt, zo niet geheel dood vrieſt, inzonderheid jonge Bomen, gelyk in het Jaar 1740 op veel plaatzen in Neder- en Hoog-duitſchland gebeurt is; zynde inzonderheid de *Virginiſche* zoort nog tederder.

Edog in zodanige gevallen moet men de Bomen niet aanſtonds geheel weg doen, maar *Kandelaren* (dat is), de Takken afſnoeijen, of maar de door de Vorſt bevrorene en verſtorvene Takken wegſnoeijen, waar door ze dikwils weer te regte en in fleur geraken, gelyk ik ondervonden heb; ten ware ze geheel dood gevroren zyn.

§. 7. De Voortteeling dezer Bomen geſchied door de Noten, op die wyze als de *Kaſtanje-boom*; zal alleen nog maar zeggen, dat men daar toe altyd van de beſte, dunſchilligſte, grootſte, en ſmakelykſte nemen moet; evenwel is men niet verzekert, dat de daar uit voortkomende Bomen zodanige goede Vrugten zullen voortbrengen als men gezaait heeft; door dien daar uit, even als uit het Zaad van alle andere Ooft-vrugten, verſchillige, en doorgaans alle de voorbeſchrevene zoorten voortkomen; dog als men goede zoorten van Noten tot de Zaaijing gebruikt heeft, zullen de meeſte goede Vrugten geven.

Voorts is aan deze Bomen weinig cultuur nodig, als ze wel geplant zyn, daar ze zullen blyven doorgroeijen, en daar valt weinig aan te ſnoeijen, alleen neemt hier en daar de Takken weg, die het fatzoen der Kroon bederven, of verwarring veroorzaken; dezelve voor het overige in alle vryheid latende groeijen. Het welk ook met de *Kaſtanje-boom* en andere diergelyke dient in agt genomen.

§. 8. Men moet zig wagten deze Bomen veel in de Hoven, digt by of omtrent andere Boom-gewaſſen, te planten, want dewyl ze ſterk bewortelen, en veel voedzel, om te groeijen, nodig hebben, ook grote kronen maken, zo benemen ze andere naby ſtaande Gewaſſen de kragt, verdrukken dezelve, en doen ze zekerlyk bederven: Om dieree den zo plant men ze meeſt op byzondere Cingels, of op *Avenuen*, buiten de Tuinen, en elders; en dewyl ze zeer groot en uitgebreid, in goede gronden, kunnen worden, zo moet men ze niet digter als 30 á 25 Voeten van malkanderen planten.

§. 9. Het gebruik diens aangaande, zo dienen voor eerſt de Noten tot Spyze, niet zo zeer tot het nodige voedzel, als wel, gelyk de *Kaſtanjen* en andere Vrugten, tot Na-diſch (*Deſert*), ſnoepery en verciering der Tafels, by Gaſtmalen, enz.; zynde zeer ſmakelyk, inzonderheid als ze verſch zyn, en ze worden geagt heel gezond te wezen, goed voedzel en bloed te maken, en de mannelyke kragten te verſterken, te weten de verſche *Noten*, want de drooge zyn zo gezond niet, verwekkende een rauwe Keel, Hoeſt, en Hooftpyn; dog deze worden veel verbetert en gezonder, als men ze voor het gebruik wat in Water of Wyn laat weeken, en dan het Schilletje van de Pit afrekt. De SCHOLA SALERNITANA zegt 'er aldus van, *Poſt piſces nuces, poſt carnea Caſeus adſit*; dat is: Na de Viſch moet men Noten, en na Vleeſch Kaas eeten; de reden daar van word van de *Doctoren* verklaart, aldus, dat, dewyl de Viſch een lymig Voedzel in de Maag veroorzaakt en ligtelyk bederven, zulks verbetert word door het eeten van *Noten*, dewyl die een verwarmende en de *koking* bevorderende eigenſchap hebben.

§. 10. Om de *Noten* lang verſch te bewaren, zo moet men daar mede handelen, na dat de Bolſters afgedaan zyn, even als van de *Kaſtanjen* gezegt is (§. 9.)

§. 11. Eenige *Noten* met *Wynruit-bladen*, *Vygen*, en een weinig *Zout* dikwils gegeten, was het *Conſervatie-middel* tegen de Peſt en andere beſmettelyke Ziektens, van den beruchten Koning *Methridates*, Autheur van het bekende *Antidotum*, genaamt *Methridaat*.

§. 12. Daar word ook een *Olie* uit deze *Noten* geperſt, dat tot veelerley gebruik dient, want in die Landen, daar de *Noten* veel groeijen, als in *Duitſchland*, *Braband*, *Frankryk*, *Savoojen*, enz., gebruiken het de gemene Menſchen niet alleen tot branding in de Lampen, maar zelf ook tot Spysbereiding,

bereiding, in plaats van Boter, dewyl het zeer zoet is; en uit hoe verſcher *Noten* hoe beter en ſmakelyker de *Olie* is. De oude Noten geven wel meer Olie, maar dat is zo ſmakelyk niet.

§. 13. Die *Olie* word ook zeer geagt en veel gebruikt van de Schilders, als mede van de Olie-verwers, of Kladders, om 'er Olie verwen van te maken, tot Schilderyen, aanſtryking en beſchildering van allerley Hout en ander Werk.

§. 14. De groene onrype *Noten* worden ook in welgeſtelde Huishoudingen veel in *Zuiker* of *Honig* geconfyt, welke *Confytuur* een zeer aangenaam Maag- en Hert-verſterkend Middel is, voor zwakke en zieke Menſchen.

De manier om ze te *Confyten*, is aldus: Neemt onrype *Noten*, eer de Schelpen hard zyn, welk omtrent *St. Jan* is, hoe groter hoe beter, of ten minſten hoe oogzienlyker, zynde de Dubbelde zoort om die reeden hier toe het beſt, ſchilt dezelve duntjes, (dog andere ſchillen ze niet), ſteekt dan aanſtonts met een dikke lange Spelde of Priem hier of daar rondom gaatjes door, en legt ze voorts, om dat ze anders zwart worden, in verſch Water, en laat ze daar in een dag 5 á 6 ſtaan, het Water dagelyks vernieuwende, om 'er de bitterheit uit te trekken; daar na kookt ze in een ketel met Water, waar in een weinig Salpeter gedaan is, langzaam, tot dat ze beginnen week te worden, vervolgens, doet ze uit het Water, laat ze op een Teems verlekken, en lardeert ze dan ieder met eenige Kruid-nagels, en zo gy wilt, met verſche *Oranje-* of *Citroen-ſchil*, in dunne ſnippels geſneden, en met wat *Kaneel:* Doet ze vervolgens in een matig dikke *geclarificeerde Syroop*, op die wyze bereid zynde als te voren by de *Peeren* klaar aangewezen is, en laat ze daar in zagtjes koken, tot dat de *Syroop* zyn behoorlyke dikte heeft; doet de *Noten* dan in een Stenen verglaasde *Pot*, of in een *Confituur-glas*, giet 'er de *Syroop* over, en bewaart ze, wel toegeſloten, op een drooge plaats tot het gebruik: Maar men moet zorg dragen, dat de Noten wel met de Syroop overdekt blyven, om dat ze anders bederven. Men kan tot dien einde zuivere ſtukken van Leyſteen boven over de Noten leggen, om ze onder de Syroop te houden.

Zommige doen de *Specerycn*, als *Nagels*, *Muſcaat*, en *Kaneel*, fyn geſtoten zynde, eerſt by de Syroop, in het laatſte van het kooken, of in de warme Syroop, die men over de *Noten* in de *Pot* giet, dat ook niet te veragten is, want de geur en kragten der *Specerycn* dus zo veel niet vervliegen.

Indien men 'er een weinig *Amber* byvoegt, zal de *Confectie* nog geuriger en hert-ſterkender worden.

§. 15. Om de *Noten* in *Honig* te *Confyten*, dit geſchied ten eenemaal op de zo eevengemelde wyze, alleen dat men, in plaats van *Zuiker-Syroop*, *Honig* gebruikt, die, door koking, wel geſchuimt en gezuivert is; dit is min koſtbaar als met Zuiker, egter niet minder deugdzaam, hoewel in allen zo ſmakelyk niet voor keurige Monden.

§. 16. Uit de onrype *Noten* kan ook een heerlyk geeſtig Water *gediſtilleert* worden, dat zeer gezond is, zoo wel uitterlyk als innerlyk; maar dewyl dit meer *Medicinaal* als *Oeconomiſch* is, zo zal ik de toebereiding hier niet, maar mogelyk op een andere plaats in het vervolg beſchryven.

§. 17. De buitenſte groene Schillen, of de Bolſters der *Noten*, dienen voor de Verwers van Linne-, Wolle-, en Zyde-Stoffen, om daar aan een bruine Koleur te geven. Ook gebruiken ze de Kiſt- of Kabinet-makers, en Schrynwerkers, heel veel, om de Kabinetten en ander cierlyk Houtwerk, met ſchone bruine Koleur te verwen, en na Note-bomen Hout te doen gelyken.

§. 18. Het Hout en de Wortels dezer Bomen, zyn zeer dienſtig en worden veel geagt, om daar allerlei fyne Kabinet-, Tafel-, Lyſt- en andere cierlyke Kiſtmakers- en Draaijers-Werken van te maken; het is hard, ſterk, en ſchoon bruin van Koleur.

Het is ook een heel goed Brand-hout, dog wegens het zo even gemelde gebruik, word het daar toe, hier te Lande, weinig gebruikt, ten ware het Afval en de Takken.

§. 19. Zommige oude Schryvers melden, dat de Schaduw van deze Boom zeer ongezond zy, als een Menſch daar lang onder vertoeft: dog dit heb ik nooit kunnen bevinden; nog gehoort in onze tyden en Geweſten bevonden te zyn; even zo weinig als dat deze *Boom* en de *Eiken-boom*, digt by elkander ſtaande, malkander zouden hinderlyk zyn, en, zo niet alle beide, ten minſten een daar van zoude bederven.

§. 20. Zo is het ook gelegen met het zeggen van zommige Authcuren en vele Hoveniers, die veeltyds maar alles blindelings, zonder kennisſe, en onderzoek nababbelen, dat deze *Boom* (gelyk ook de *Kaſtanje-boom*) beter zoude dragen, wanneer dezelve braaf met Stokken geſlagen word, te weten, in de Herfſt, om 'er de rype Vrugten af te ſlaan; waar uit dit Latynſch *Verſje* by de Ouden ontſtaan is:

Nux, Aſinus, Mulier, ſimili ſunt lege ligata:
Hæc tria nil fructus faciunt, ſi verbera ceſſans.

Maar dit ſlagen zal den *Note-boom* geenzints vrugtbaarder maken, zo hy uit zyn natuur niet vrugtbaar is, en deze *Boom* beklaagt zig met regt over deze of diergelyke behandeling, zodanig als in het volgende *Verſje* uitgedrukt is:

Nux ego junctо viæ, cum ſim ſine crimine vitæ,
A populo ſaxis prætereunte petor:
Nil ego peccavi! niſi ſi peccare fatemur,
Annua cultori Poma referre ſuo.

VAN DE

Haselnoten.

VAN DE

§. 1. HAZELNOTE-BOOM. Deeze Heester-agtige Boom, of Heester, word in verscheide Talen genoemt: In 't *Nederduitsch*, Hazel-noote-boom. Hazelaar Kleine Noote-boom. *Latynsch*, Corylas. *Hoog-duitsch*, Hazel-nusz-baum. Hazel-staude. *Fransch*, Noisettier. Avelanier. Coudrier. *Engelsch*, Hasle-Tree. *Deensch*, Hasle-Træ. *Zweedsch*, Hazel.

De Vrugt zelfs heet in 't *Nederduitsch*, Hazel-noot. *Latynsch*, Nux avellana. Nux pontica. Nux præneſtina. vel Heracleotica. *Hoog-duitsch*, Hazel-Nusz. *Fransch*, Noisette. Avelaine. *Engelsch*, Hasle-Nut. *Deensch*, Hesle. Nod. *Zweedsch*, Hazel-Nod.

By de Botanisten voert deeze Boom de volgende Latynsche Naamen; Corylus sylvestris. *C. B. Pin.* 418. *Tournef. Inst.* 581. Boerh. J. A. 2. 176.

Corylus. *Dodonris.*

Corylus sylvestris. *Lob.*

Corylus stipulis ovatis obtusis. *Linn. H. Cliff.* 44. *Flor. suec.* 787. *Mat. med.* 431. *Roy. Prodr.* 81.

§. 2. Daar zyn ook verscheide zoorten van dit Struik-of Heester-agtig Gewas, die men in 't algemeen onderscheid in wilde en tamme. Onder de tamme zyn de volgende de bekendste.

1. De *Roode Lampertynsche* of *Roode Pit noot*, ook *Roode Baard noot* genaamt; deze is middelmatig groot, vry lang van stuk en geheel in de buitenste Schil of Bolsters bedekt, die ook sterk getakkelt of gekartelt zyn, waarom deze Noot *Baard-noot* heet: Haar Pit is geheel rood van buiten, en de Schelp, die ze bedekt, is ook bruin-roodagtig, en de Steelen en Bladen zyn ruwer als andere zoorten.

Daar is ook nog een verandering, van de vorige in alles gelyk, behalven dat de Pit wit is, ook is de Schelp in allen zo ros niet, wordende *witte Lampertynsche* en ook *Celler-noot* genoemt: Deze twee zoorten worden het smakelykst van allen geagt en worden ook het eerst ryp.

2. De *Zeeuwsche*, of *Engelsche*, ook *Dubbelde Hazel-noot* genoemt; is heel groot, kort, rondvallig; en niet geheel tot aan het uiteinde met de Bolsters overdekt; voorts zeer dik en hard van Schelp, dog vol van Pit, en zeer smakelyk, draagt ook wel, en is derhalven waardig geplant te worden.

3. De *Groote Spaansche*, *Fransche* of *Lionsche Hazel-noot*, deze is ook heel groot en rondvallig, gelyk de vorige, maar doorgaans wat oneffen of kantig, en niet zo vol van Pit, ook ondraagbaarder, waar door ze van de vorige onderscheiden word.

4. De *Tros-noot*, aldus genoemt, om dat vele Noten 6, 7, 8 en zomtyds meer in een Tros by malkander groeijen, daar de andere zoorten maar 2, 3 á 4 Noten by elkander hebben: Ze zyn matig groot, rondvallig, en niet geheel gedekt met de Bolsters, gelyk de twee voorgaande, ook niet zo smakelyk.

5. *Turksche* of *Constantinopelsche Hazel-noot. Corylus Byzantina.* Herm. H. L. B. 191. *Avellana peregrina humilis.* C. B. Pin. 415. *Avellana Byzantina.* J. Bauh. 1. 270. *Corylus Byzantina alsisima & maxima.* Boerh. J. A. 2. 176. *Corylus stipulis linearibus acutis.* L. H. Cliff. 448. Roj. Prodr. 81. Deze zoort vind men hier te Lande weinig anders als by de Liefhebbers: Ze wast in *Turkyen*, zelden over drie en zes Voeten hoog, maar hier te Lande, uit Zaad voortgekweekt zynde, word ze hoger, en zelfs dikwils veel hoger en groter als de vorige gemelde Noten; ze brengt 1, 2 á 3 Noten by malkander voort in een Bolster, die groot, dik, ruig en wollig van buiten is; de Noot is wel groot, maar de Pit zeer zoet en aangenaam, dog met een harde Schelp overdekt.

§. 3. De *wilde*, *gemene* of *enkelde Hazel-noten*, wasen zo wel in *Neder-* als *Hoog-duitschland*, *Frankryk*, en elders, in het wild, in de Heggen en in de Bosschen, en op vele plaatzen in zeer groote menigte; ze zyn van verscheide zoorten, welk onderscheid egter meest bestaat in de lang- of kortheid, groot- en kleinheid der Vrugt, en dik- of dunheid der Schil, wasende doorgaans in Trosen by elkaar, als de voorgemelde *Tros-noten* (No. 4.): Het zyn die, welke men hier te Lande by menigte te koop vind, dewelke in die Landen daar ze veel in het wild groeijen, ingedogt, en vervolgens verkogt, en overal verzonden worden: Dezelve in de Tuinen geplaatst, verbeteren zeer.

§. 4. De *Hazelaar* neemt met allerlei gemene, dog niet alle slegte Gronden voor lief; nogtans bemint hy van Natuur de zandige, en drooge gronden, weshalven men ze by ons veel op de Sloots- en Gragts-kanten stelt. Hy wil ook in wat beschaduwde plaatzen heel wel tieren, maar niet onder andere heel grote uitkronende Bomen, waar onder hy bederft; gelyk dit blykt door deze ondervinding, dat men die in het wild niet onder de grote Bomen in de grote Bosschen groeijende vind, maar wel in de kleine Bosschen of Beemden en in de Heggen tusschen andere Struik-gewasen; en zo hy nog al onder de grote Bomen groeit, zo zal hy nogtans daar zeer onvrugtbaar zyn: Hy vreest wyders geen koude nog ongemakken des Winters, die hy wel tegenstaan kan.

§. 5. De Voortkweking geschied op tweederlei wyze, als 1. en hooftzakelyk door afscheuringe van de by de Wortel uitgelopene jonge Spruiten, die ze overvloedig voortbrengen; welverstaande, als de oude niet ver-ent zyn, moetende men tot dien einde, zo de Uitlopers boven de grond uitgelopen zyn, dezelve met Aarde aanvullen om Wortels te spruiten. 2. Door Zuiging op de gemelde Uitlopers, of op de uit het Zaad gewonne Stamtjes, door welke Zoging de Noten vergroot worden.

Om ze van het *Zaad* te kweken, worden de *Noten* van de beste zoort, na dat ze de Winter over in vogt Zand te meuken gestaan hebben, in het Voor-jaar in Greppels gelegt, gelyk de *Wal-noten* en *Kastanjen*, dog wat dikker of digter, dewyl dezelve veeltyds niet alle opkomen, en zo ze wat te digt opgekomen zyn, kan men de overvloedige uittrekken.

§. 6. Te Snoeijen valt aan deze Boom of Struik niets, ten ware alleen hier of daar eenige grote Takken, als hy naar ons oogmerk wat te wild groeide, als mede de Zuigers en de overvloedige Uitlopers;

lopers; zynde het de Natuur van deze Struik, dat hy liever Struik-wyze, en zo als het de Natuur opgeeft, groeijen wil, dan cierlyk gesnoeit te worden, wanneer hy ook vrugtbaarder is.

Indien de Struik wat oud, en daar door minder groeijende en onvrugtbaar geworden is, zo moet men die tot aan de Wortel toe afkappen (namelyk indien die niet ver-ent is, anders moet zulks geschieden even boven de Enting of Zuiging), waar door hy weder schoon nieuw Hout maken en vrugtbaar worden zal.

§. 7. Betreffende het Gebruik der *Hazel-noten*, dezelve dienen, even als de *Kastanjen*, *Oker-noten*, enz., tot Na-disch, verciering der Tafels, enz., ze worden by aanzienlyke Lieden het smakelykst, en dus het meest geagt, als ze, ryp geworden zynde, met de Bolsters op de Tafels verschynen; gevende dit t'effens ook aan de Tafel zittende Perzonen een aangenaam *Amusement*, met die zelfs uit de Bolsters te halen, en te kraken; zynde de versche Noten ook gezonder als de droge, ze geven een goed voedzel, en maken vet, dog vereischen een gezonde Maag, dewyl ze wat hard te verteeren zyn, inzonderheid de drooge oude Noten; en wat te veel gegeten, veroorzaken ze een ruwe Keel en Hooftpyn, enz.

§. 8. Men kan uit de versche of niet al te oude Noten, een Melk toebereiden, het zy met Water of Melk, zynde dit laatste beter; op dezelve wyze als te voren van de *Amandels* gezegt is, die gezond en voedzaam, dog niet zo smakelyk is als de *Amandel-melk*, maar ze word zeer geprezen voor Menschen die met Graveel gekwelt zyn, als mede die de Buikloop hebben.

§. 9. Om deze Noten lang versch te bewaren, zo doet men als te voren van de *Kastanjen* gezegt is.

§. 10. Het dunne Schaafzel van dit Hout, word dienstig geagt, om dikke, trouble Wynen en Mosten, binnen 24 Uuren helder en klaar te maken, daar in geworpen zynde.

VAN

§. 1. DE MISPEL-BOOM. Dezelve heet in het *Nederduitsch*, Mispel-boom. Mespel-boom. Nestel-boom. *Latynsch*, Mespilus. *Hoogduitsch*, Mispel-baum, of Mespel-baum. *Fransch*, Nefflier. *Engelsch*, Metlaar-Tree. *Deensch*, Mespel-Træ. Abe-röf. *Zweedsch*, Mespel-Træ.

De Vrugt zelfs word genoemt in het *Nederduitsch*, Mispel. Mespel. *Latynsch*, Mespilus. *Hoogduitsch*, Mispel *of* Mespel. *Fransch*, Neffle. *Engelsch*, Metlaar. *Deensch*, Mespel. *Zweedsch*, Mespel.

By de Botanisten of Kruid-kenners heeft hy de volgende Namen.

Mespilus Germanica, folio laurino sive Mespilus sylvestris. *C. B. Pin.* 435. *Tournef. Inst.* 641. *Boerh. Z. A.* 2. 256.

Mespilus vulgaris. *J. Bauch.* 1. 69.

Mespilus. *Dodon. Lob.*

Mespilus foliis lanceolatis integerrimis subtus tomentosis, calycibus acuminatis. *H. Cliff.* 189. *Hort. Upsal.* 129. *Mat. med.* 236. *Roj. Prodr.* 270.

§. 2. Daar zyn twee Hooft-zoorten van, als, *wilde* en *tamme*, van deze vind men meer verscheide zoorten, die in grootte en gedaante verschillen, dog by ons worden voornamentlyk deze drie zoorten gecultiveert, als, de *Zoete-*, *Zuure-* of *Ampere-*, en *Spiegel-Mispel*; waar van de twede zuuragtig van smaak, maar de eerste zoeter en aangenaam is, en de derde zoort verschilt nergens in van de eerste, dan dat ze gladder en glinsterende van Schil is, inzonderheid als ze na 't plukken wat gelegen heeft. Deze *tamme* Vrugten zyn veel groter en gladder van gedaante en wyd-oogiger als de *wilde*, die klein, ronder of langwerpig en ook zuurder van smaak is, en de Boom is met Doorns bezet, groeijende op veel plaatzen in *Duitschland*, *Frankryk*, *Braband*, en elders in het wild, in de Heggen en Bosschen.

§. 3. De *Mispel-boom* wil in allerlei goede gronden zeer wel groeijen, en bemint het Vogt, weshalven men die in deze Nederlanden veel aan de Waters-kanten plant; hoewel hy op andere plaatzen niet minder groeit. Hy vreest geen Vorst nog andere Winterse ongemakken, en geeft doorgaans Jaarlyks vele Vrugten.

Men Plant 'er ook wel *Scheer-heggen* van, maar behalven dat die niet of weinig dragen, zo staan ze ook niet zeer cierlyk.

§. 4. Dezelve word voortgeteelt door middel van *Enting*, of *Zuiging* op *Quee-*, *Hagedoorn-*, of op *jonge uit het Zaad geteelde Mispel-Stammetjes*, welke laatste daar toe het beste zyn, dewyl daar op veel groter en ook smakelyker worden: De *Zaailingen* niet verent wordende, brengen doorgaans kleine, slegte Vrugten voort, en komen langzaam aan het dragen.

Men kan ze ook van *Uitlopers* kweken, die goede Vrugten geven, te weten, als de Moeder-Struik van goede zoort, en niet verent is: Anders *Ent* of *Zuigt* men op deze *Uitlopers*, die men overvloedig kan doen voortkomen door middel van Afkapping aan een oude Boom, omtrent de grond.

Om jonge *Mispel-bomen* uit het *Zaad* te kweken, zo word het Zaad, zynde de *Korls* of zogenaamde *Steenen*, die men in de Vrugt vind, in het Voorjaar, na dat het de Winter over in vogt Zand te meuken gestaan heeft, in kleine Greppels gelegt, of op een Bedde gezaait, en wel diep ondergehakt: De jonge opgekomene Boomtjes worden vervolgens 2 á 3 Jaren oud zynde, in de *Entery* op 1 á 2 Voeten verplant, haar als dan de Pen-wortels ontnemende; en dus 1 á 2 Jaren gestaan hebbende, kan men ze Enten: Wil men ze *Zuigen*, zo plant men ze by de oude Bomen, wanneer ze bekwaam dik geworden zyn.

§. 5. De *Vrugten* of *Mispels* kunnen niet eerst, gelyk bekent is, gegeten worden, dan na dat ze een tyd lang gelegen hebben en week geworden zyn; dan worden ze van zommige voor een lekkere Vrugt gehouden, en nevens andere Vrugten voor een Na-gerecht of Banquet opgedischt; dog andere houden

Moerbesien.

den ze voor weinig ſmakelyk, en dus in weinig waarde, te meer, om dat ze, als ze week en bekwaam om te eeten zyn, het aanzien hebben, als of ze verrot waren; het komt 'er zekerlyk hier mede, gelyk met allerlei andere Vrugten, op den Liefhebber aan.

Men legt ze gewoonlyk, na het plukken, op of in het Stroo te meuken, maar dan moet men oppletten, dat zulks verſch en niet muf of ſtinkende zy; om dat anders de Mispels een ſtinkende geur daar van verkrygen: Men moet de Mispels ook in de Herfſt niet te vroeg plukken, maar de eerſte Vorſt 'er een weinig laten over gaan, waar door ze ſmakelyker worden.

§. 6. Het Hout van deze Boom is zeer hard en taay, en derhalven veel geagt en gezogt, tot Molen en andere Werken die hard Hout vereiſchen. Het is ook een goed Brandhout.

§. 7. Daar zyn nog eenige Mede-zoorten van dit Gewas, die zomtyds in de Tuinen gekweekt worden, als volgt:

1. De LAAGE of NAANTJES-MISPEL, met roode Vrugten.

Chamæ-Mespilus Cordi & Cotoneaſter folio rotundo non ſerrato. *C. B. Pin.* 452.
Cotoneaſter. *J. Bauh.* 1. 73.
Chamæ-Mespilus. *Lob.*
Mespilus humilis folio mali cydoniæ rotundo non ſerrato. *Herman. H. L. B.* 424.
Mespilus folio ſubrotundo, fructu rubro. *Tournef. Inſt.* 642. *Boerh. J. A.* 2. 257.
Mespilus foliis ovatis integerrimis. *Linn. H. Cliff.* 189. *Flor. ſuec.* 403. *Roj. Prodr.* 271. *Hall. Helv.* 352.

2. De LAAGE MISPEL-BOOM, met roode Vrugten en gezaagde Bladen.

Cotoneaſter folio oblongo ſerrato. *C. B. Pin.* 452.
Cotoneaſter forté Geſneri. *Cluſ. H. & Pann.*
Mespilus humilis folio malo cydoniæ oblongo, ſerrato. *Herman. H. L. B.* 424.

3. De LAAGE of NAANTJES-MISPEL, met zwarte Vrugten.

Alni effigie lanato folio minor. *C. B. Pin.* 452.
Dyopſyrus. *J. Bauh.* 1. 75.
Mespilus folio rotundiore, fructu nigro ſubdulci. *Tournef. Inſt.* 642. *Boerh. J. A.* 2. 257.
Amelanchier Gallorum. *Lob.*
Vitis Idæa. 3. *Cluſ. H & Pann.*
Mespilus inermis, foliis ovatis ſerratis acutis. *Linn. H. Cliff.* 189. *Roj. Prodr.* 271.

4. De NAPELSCHE MISPEL, *Azerole* genoemt.

Mespilus Apii folii laciniato. *C. B. Pin.* 453.
Cratægus Apii folio laciniato. *Tournef. Inſt.* 633. *Boerh. J. A.* 2. 248.
Mespilus Aronia veterum. *J. Bauh.* 1. 67.
Mespilus Aronia. *Dodon Lob.*
Cratægus foliis cordatis acutis, laciniis acutis ſerratis. *Linn. H. Cliff.* 187. *Roj. Prodr.* 271.

§. 8. De eerſte zoort, die roode Vrugten of Beſien voortbrengt, welke naar de Haag-doorn Beſien gelyken, dog groter zyn, groeit in de Gebergtens van *Hoog-duitſchland*, *Ongarien*, *Oeſtenryk*, *Zwitzerland*, *Frankryk*, *Zweeden*, en elders.

De twede zoort ſchynt maar een veranderng van de vorige, hebbende gezaagde Bladen, en groeit in dezelfde Landſtreken, dog word minder gevonden.

De derde zoort, die zwarte zoetagtige Beſien draagt, groeit ook in de Gebergtens van de gemelde Landen, dog meer in de warmer Landen, als in *Ongarien*, *Italien*, *Languedocq*, *Provence*, enz.

De vierde zoort groeit ook in de warme Landen van *Frankryk* en *Italien*, en inzonderheid in het Koningryk van *Napels*, *Cicilien*, en elders. Dezelve gelykt veel, zo in de Bladen als Vrugten, naar de Haag-doorn, dog die in alle deelen veel groter zyn.

De Vrugten komen ook by Trosſen voort, en zyn, wel ryp zynde, ſchoon rood van Koleur, en aangenaam zoet, iets rynsagtig van ſmaak; dog men vind in de gemelde Geweſten verſcheide zoorten daar van, aangaande de Vrugten.

§. 9. Aangaande de *Cultuur* van deze weinig by ons bekende Gewaſſen, dezelve kunnen hier te Lande door *Uitlopers* of *Inlegging* voortgeteelt worden: De drie eerſtgemelde (§. 7. No. 1, 2, 3.) verdragen onze Winter-koude, op een warme plaats geplant ſtaande, tamelyk wel, inzonderheid de twee eerſte, maar de vierde, of de *Azerole* is tederder, kunnende geen Vorſt, zonder te vergaan, doorſtaan, weshalven dezelve van de Liefhebbers van vreemde Gewaſſen in Potten of houte Bakken gehouden word, om ze 's Winters in het Oranje-huis te overwinteren, en, om 'er Vrugten van te bekomen, dezelve Zomers tot dien einde in een Trek-kas voortzetten; hebbende op deze wyze voor dezen 'er in Duitſchland Vrugten van gezien en geproeft, die heel aangenaam van aanzien en ſmaak waren. Daar is ook nog een verandering van *Azerole* die dubbelde Bloemen geeft. Dog dit zy hier genoeg gezegt van deze vreemde buitenlandſche Gewaſſen, dewyl we hooftzakelyk tragten te ſpreken van zodanige die ons *Climaat* kunnen in de open Grond en Lugt vervelen, en daar benevens tot eenig gebruik in de Tuinen en Huishouding dienen.

VAN DE

§. 1. MOER-BESIE-BOOM. Deze Boom word genaamt in het *Nederduitſch*, Moer-beſie-boom. *Latynſch*, Morus. *Hoogduitſch*, Maul-beer-baum. *Franſch*, Meurier. *Engelſch*, Mulberry-Tree. *Deenſch*, Morbör-Tree. *Zweedſch*, Mulbör-Træ.

De Vrugt zelfs heet in het *Nederduitſch*, Moer-beſie. *Latynſch*, Morus. *Hoogduitſch*, Maulbeer. *Franſch*, Meure. *Engelſch*, Mulberry. *Deenſch*, Morbör. *Zweedſch*, Mulbär.

§. 2. Hier van worden Vier zoorten gevonden, als:

1. DE ZWARTE MOER-BESIE.

Morus fructu nigro. *C. B. Pin.* 459. *Tournef. Inſt.* 589. *Boerh. Ind. A.* 2. 209.
Morus nigra. *J. Bauh.* 1. 118.
Morus. *Dodon.*
Morus celſa officinis. *Lob.*
Morus foliis cordatis hispidis. *Linn. H. Cliff.* 441. *Hort. Upſ.* 283. *Mat. med.* 422. *Roj. Prodr.* 211.

2. DE KLEINE ZWARTE MOER-BESIE, met fraai geſnippelde Bladen.

Morus fructu nigro minori, folio eleganter laciniato. *Tournef. Inſt.* 589.

3. DE WITTE MOER-BESIE.

Morus fructu albo. *C. B. Pin.* 459. *Tournef. Inſt.* 589. *Boerh. Ind. A.* 2. 209.
Morus alba. *J. Bauh.* 1. 128. *Lob.*
Morus candida. *Dodon.*
Morus foliis obliqué cordatis. *Linn. H. Cliff.* 441. *Hort. Upſ.* 283. *Roj. Prodr.* 211.

4. DE KLEINE WITTE OF PURPERAGTIGE MOER-BESIE.

Morus fructu albo minori, vel ex albo purpuraſcente. *Tournef. Inſt.* 589.

De eerſte zoort is weer onderſcheiden in twee veranderingen, als, met ronde en met lange Vrugten of Beſien; zynde deze laatſte by ons het bekendſt. Daar is ook nog een verandering van met roode Vrugten.

De Bladen van de twede zoort zyn kleinder en fraai geſnippelt; haar Vrugten zyn ook niet zo groot als van de vorige eerſte zoort, en ook minder geurig; dog is by ons zeldzaam.

De derde of *witte* zoort heeft ook wat geſnippelde Bladen, terwyl ze jong en klein is, maar ouder wordende, zyn de Bladen ſcheef hert-formig en ingeſneden.

De vierde zoort heeft kleine witte of wit-purperagtige Vrugten, dog is hier te Lande niet of weinig bekent.

Daar is ook nog een *Virginiſche Moer-beſie* met lange dunne roode Vrugten, maar deze ziet men in deze Geweſten weinig anders dan by zommige Beminnaars van vreemde buitenlandſche Gewaſſen.

§. 3. De *Moer-beſie-boom* heeft zynen oorſprong uit *China*, alwaar hy van zelfs groeit, dog men zegt, dat die nu ook in *Italien* in zandige gronden aan de Zee-kanten, in het wild groeijende, gevonden word.

§. 4. Deze Boom begeert een goede, vette, losze, liefſt zandagtige Aarde, en een warme Stand-plaats; in vogte ſtyve Klei-gronden wil hy niet wel groeijen. Men bevind, dat hy in het byzonder zeer wel groeit, en goede en veele Vrugten voortbrengt in puinagtige en met oude Kalk van oude Muuren vermengde grond: Ook dat hy by ons het beſt tiert agter de Huizen in de Steden en elders, waar doorgaans een opgevulde grond is.

Hy maakt grote en vele ver- en diep-gaande Wortels, zonder veel Hair-wortels; kan onze Winter-koude tamelyk tegenſtaan, dog geen zeer ſtrenge langduurende Vorſt, inzonderheid jonge Bomen, waar door hy in ſterke Winters zomtyds dood vrieſt, of ten minſten zo zeer daar van gekrenkt word, dat hy eenige jaren kwynt, gelyk het laatſt gebeurt is in het Jaar 1740: Dog de *witte* zoort is wat harder als de *zwarte*, en kan de Vorſt beter uitſtaan. Men moet hem derhalven nooit anders als op een goede, lauwe, voor Winden gedekte plaats, en in zodanige grond als boven gemeld is, planten, kunnende men de grond, die zodanig niet is, tot dien einde *præpareeren*, op diergelyke wyze als te voren by de *Druiven* aangewezen is. En by aldien deze Boom wel groeit, en niet van de Vorſt gekrenkt word, zo kan het een dikke, grote, uitkronende oude Boom worden.

Men zet die ook wel tegen de Muuren van Huizen en elders, daar hy zeer wel tiert, en ſchone, grote, en wel rype Vrugten geeft, ook dus veel minder gevaar van de Vorſt heeft; en dewyl hy daar aan zeer ſterk groeit en zig wyd uitbreid, zo moet men dezelve geen minder tuſſchenruimte als 25 á 30 Voeten geven; gelyk men die, welke men op *Stam* plant, ook niet te digt by elkander ſtellen moet.

§. 5. De *vermeerdering* van deze Boom geſchied door *Uitlopers*, of *Inleggers*, bedienende zig de Enteniers tot dien einde van dit middel, namentlyk, om een matig bejaarde Boom af te kappen, die vervolgens vele Spruiten uit de Wortels maakt, waar van zommige doorgaans van zelfs Wortel verkrygen, of de onbewortelde Spruiten het volgende jaar ingelegt worden: Men kan die ook van *Stek* kweken, waar toe men Takjes moet verkiezen die mooi regtſcheutig en omtrent 1 á 1½ Voet lang zyn, welke men in het Voorjaar in een goede grond, op een wat beſchaduwde plaats ſteekt en vervolgens wel vogt houd: Dog dit gaat niet altyd zeker, zo dat dikwils maar weinge bewortelen.

§. 6. Ook kan men die wel van het *Zaad* kweken, maar dewyl dit zeer langzaam toegaat, en daar en boven uit het *Zaad* doorgaans verſlegterde zoorten voortkomen, zo word zulks niet gedaan.

By de voortkweking ſtaat nog aan te merken, dat dewyl de jonge *Moer-beſien* de Vorſt minder als bejaarde kunnen velen (§. 4.), het dan zeer nuttig is, dat men de jonge Spruiten en jonge Boomtjes tegen de Winter nederwaarts tot de Aarde buigt, en met Stroo, of ſtrooagtige Meſt overdekt, gelyk men de *Vygen* gewoon is te doen; of dat men die welke men niet nederbuigen kan, met Stoo omwind, om ze alzo voor de Vorſt te bewaren en in leven te behouden, tot dat ze wat ouder geworden zyn.

§. 7. Te Snoeijen valt aan deze Boom niets, ten zy hier of daar een ongeregelde Tak, om hem zyn ſchik te geven en te doen houden, als mede dorre en doode Takken.

§. 8. Deze *Boom* ſpruit in het Voorjaar het laatſt van alle Bomen, en niet eer dan wanneer hy gevoelt dat 'er geen koude meer in de Lugt is, zo dat men na zyn Uitbotting doorgaans geen Vorſt meer te vrezen heeft; weshalven dezelve, *metaphorice*, de *wyſſte van alle Bomen* genoemt word.

§. 9. Aangaande nu het Huishoudelyk gebruik van deze Boom; de Vrugt of de *Moer-beſien*, te weten, de *zwarte*, die heel vol- en rood-zappig, zoet, of iets amperagtig zyn, worden van vele als een aangename Vrugt gegeten, ook voor heel gezond gehouden, als ze wel ryp zyn, inzonderheid by heet Weêr, want ze verkoelen zeer, dog ze geven weinig voedzel, zyn wat zwaar te verteeren,

teeren, en vereiſchen een gezonde Maag, worden ook gezonder geagt voor dan na de Maaltydt. De *Witte* zyn wel zoeter als de *Zwarte*, maar laf en walgagtig zoet en niet aangenaam. De voorgemelde laatſte purperagtige zoort, is zuuragtig en onſmakelyk.

De *Moer-beſien* rypen niet alle te gelyk, gelyk de meeſte andere Vrugten, maar ſucceſſivelyk van Julius of Auguſtus af tot in September.

§. 10. Indien men de *Moer-beſien* lang, tot in de Winter, verſch conſerveeren wil, zo kan zulks geſchieden door middel van de Vrugten in haar eigen Zap van andere uitgeperſte Vrugten, waar in men Zuiker geſmolten heeft, te doen, en de Fleſch of Pot met een Blaas wel digt toe te binden, waar door ze lang kunnen goed en eetbaar blyven.

§. 11. Dezelve worden ook wel *geconfyt*, het welk geſchied op dezelfde wyze als hier na van de *Frambozen* aangewezen word; en tot dien einde moeten ze niet volkomen of al te ryp wezen.

Men maakt ook wel een *Rob* of een *Geleé* van haar Zap, op die wyze als hier na van de Aal-beſien gezegt word, welke Confytuuren heel verkoelende en verkwikkende zyn by Koortzen en in heete Zomer-dagen.

§. 12. Men kan van de *zwarte Moer-beſien* ook een aangenaam rood *Liqeur* maken, door middel van dezelve op goede Brandewyn te zetten, waar by men Zuiker, en eenige Speceryen voegt, op die wyze als van de *Kerſen* gezegt is.

§. 13. De onrype *Moer-beſien*, zyn ſterk t'zamentrekkend van aard, en dienſtig, gedroogd zynde, voor Buik-loop, Bloed-ſpuwen, en overvloedige Stonden, men kookt ze tot dien einde in water en drinkt daar van, waar by men wat Zuiker voegen kan, om de ſmaak: Daar word ook tot het zelfde gebruik een Rob of Syroop (*Diamorum ſimplex*) uit het Zap van de nog niet ryp zynde *Moer-beſien*, in de Apotheken van zommige Landen gemaakt. Een *Decoctum* of Afkookzel van de gemelde gedroogde onrype Beſien, is ook zeer dienſtig voor een zeere gezwollene Keel, daar mede gegorgelt.

§. 14. Als 'er Vlekken in het Linnen of aan de Handen en elders gekomen zyn, zo gaan die het beſt weg; als men de plaats met onrype *Moer-beſien* wryft, en daar na met Water waſcht.

§. 15. Men zegt, dat de jonge Hoenders ſchielyk en zeer vet worden van de *Moer-beſien*, inzonderheid van de *witte*, die zeer ligt van de Boom vallen.

§. 16. Het Hout van deze Boom, dat van natuur hard en geelagtig is, word gebruikt om daar cierlyk Kiſtmakers-, Draaijers- en ander Werk, tot Huislyk gebruik dienende en daar men lang dienſt van hebben kan, van te maken.

§. 17. De Bladen van deze Bomen dienen tot voeding van de *Zyde-Spinners* of *Zyde wormen*, en zyn het eenigſte voedzel daar dezelve alleen van kunnen beſtaan, want van andere groente, die men haar by gebrek van deze geeft, als by voorbeeld Zalaad-, Netel-, Ype-bladen, enz., worden ze ziek en verſterven. Daarenboven zyn de Bladen van de *witte zoort*, die weker en zagter zyn, beter tot dien einde als die van de *zwarte*. Daar worden in de warme Landen, daar de *Zyde-wormen*, om *Zyde* te verkrygen, veel gekweekt worden, gehele Tuinen of Bosſchen vol van geplant, niet alleen van de Onderhouders of Eigenaars der gemelde Wormen, maar ook van andere, om de Bladen tot het zelve gebruik te verkopen, waar van ze een goede winſt gezegt worden te maken.

§. 18. Hier zoude ik gelegentheid hebben, als ik uitweiden wilde, om van de wonderbare Teelinge, Verandering, en Onderhouding der *Zyde-wormen* te ſpreken, maar dit gaa ik voorby, dewyl in deze noordlyke Landen de Voortteeling niet wel geſchieden kan, om dat het *Climaat* te koud is, zo wel voor de *Wormen*, als wel inzonderheid voor derzelver Voedzel, te weten, de *Moer-beſie-bomen*; ik zal alleen nog maar zeggen, dat de Onderhouding dezer *Wormen*, en de daar door ontſtaan zynde *Zyde-fabryken*, hare oorſprong hebben uit *China*, alwaar men wil, dat de *Zyde* en derzelver *gebruik* reeds voor meer dan 20 Eeuwen bekent geweeſt zyn, en van waar deze wetenſchap in de *Indiën*, vervolgens in *Sirien*, *Perſien*, *Griekenland*, en van daar eindelyk in *Italiën*, ten tyde van de Keizer *Juſtinianus*, gekomen is, en de Hiſtorie zegt, dat twee Monniken die *Wormen*, in die tyd, in *Europa* overgebragt hebben, waar van naderhand alle die *Zyde-wormen* voortgekomen zyn, die thans *Europa* vervullen. (*)

Men leeſt ook, dat zeker Koning van *Frankryk*, (welke Koning het geweeſt is en waar ik het gelezen heb, is my ontſchoten) op zyn Bruiloft het eerſt in *Europa* een paar *Zyde Kouzen*, als een Stoffe van Koninglyke waarde, gedragen heeft. Nu zyn de *Zyde Kouzen* en andere *Zyde Stoffen*, zodanig gemeen, zelf by de gemene Borgers, die de aanzienlyke tog alles na doen willen, dat anders goede Europeſche Stoffen, daar zig onze Voor-ouders alleen met dekten en opſchikten, weinig daar tegen gerekent worden. *Sic tempora ſic mores.*

§ 19. Dit moet ik van deze Boom en t'effens van de *Zyde-Spinners* nog, als een mogelyk nuttige zaake, aanmerken, dat, als men wilde ondernemen, hier te Lande de gemelde *Zyde-Spinners* aan te vokken, tot verkryging van *Zyde* voor de *Fabrycquen*, in navolging van andere niet zeer ver afgelegen Landen, het zelve, naar myn gedagten, by ons even zo wel als in die Landen zoude kunnen geſchieden; maar op wat wyze, zoude iemant kunnen vragen? waar op tot antwoort dient, 1. Dat de ondervinding leert, dat de *Zyde-Spinners* hier te Lande zeer wel kunnen voortgezet worden, zo wel als in warmer Landen, maar het manqueert aan het Voedzel voor deze *Diertjes*, dat ze niet overvloediger by ons zyn, wordende gewoonlyk maar uit Liefhebbery by deze of gene onderhouden.

2. Dat men, om dit Voedzel in overvloed te verkrygen, tot dien einde in goede Zand gronden, Bosſchen zoude kunnen planten, van jonge uit het *Zaad* of anders voortgekweekte *Moer-beſie-bomen*, zo als hier voren aangewezen is.

3. Deze Bosſchen wilde ik niet tot grote Bomen laten opgroeijen, maar Struiks-wyze houden, door middel van dezelve altemets te kappen, waar door men een overvloed van ſchone Bladen zoude kunnen verkrygen, wegens de menigte der Scheuten en hare Takken, te meer dewyl jonge fleurige Bomen altyd groter en fleuriger Bladen voortbrengen, (als ze in goede grond ſtaan). Maar,

4. Dewyl deze Bomen onze Winter-vorſt, als die ſtreng is, niet kunnen doorſtaan, inzonderheid

(*) Procopius in Goth. Lib. I. Mich. Glycas Annal. Part. IV.

heid jonge Bomen of Scheuten, zo wilde ik dezelve daar voor conſerveeren, op dezelve wyze als hier voren van de *Vyge-bomen* gezegt is, namelyk door dekking met Haver-, Roggen-, Boek-weiten-, of eenig ander Stroo, tegen de aankomende Vorſt, na dat de Scheuten nederwaarts tegen de Aarde gelegt zyn. Ik ben verzekert, dat die Scheuten daar door zouden voor de Vorſt bewaart blyven; en zo het al gebeurde, dat die Scheuten, (het zy gedekt of ongedekt, dog voornamelyk in dit laatſte geval) kwamen te verſterven, zo blyven egter de Wortel doorgaans behouden, en ſpruiten in het volgende Voorjaar weer nieuwe jeugdige Scheuten uit; als men de dodde Scheuten by tydts boven de Wortel wegkapt.

Iemand zoude hier op kunnen zeggen, dat dit dekken veel moeite en koſten veroorzaakt, door verkryging van het Stroo, enz., en beloning der Arbeids-man, maar hier op dient, dat, als men zo wil redeneeren, by na generlei *Cultuur* der *Gewaſſen* konde ondernomen worden, dewyl, om voordeel van eenige Planting te genieten, eenige moeite en koſten gedaan moeten worden, min of meer, naar den aard der Gewaſſen en de daar uit voortſpruitende nuttigheid op zyn tydt. En

Dit gezegde zyn maar myne ſpeculatien, die my egter niet ondoenlyk nog onnut toeſchynen, en ik ben verzekert, dat vele gemene Menſchen, jong en oud, een beſtaan daar by zouden vinden: Het welk een zake is, waar op in het algemeen, en van de Regenten van eenig Land in het byzonder, dient gezien te worden, gelyk zulks ook in deze onze Nederlanden roemwaardig geſchied. Dog alle begin van een zake is zwaar. Begeert iemand nader berigt over deze Stoffe, die gelieve na te zien *J. Aunant l'Art de cultiver les Meuriers &c.* Hanau 1744.

VAN DE

§. 1. FRAMBOZEN. Dit Struikagtig Gewas word in verſcheide Talen genaamt als volgt: *Nederduitſch*, Framboſen, ook Hinne-beſien. *Latynſch*, Rubus Idæus. *Hoog-duitſch*, Harbeer. Hinbeer. Hindbeer. *Franſch*, Framboſier. *Engelſch*, Hindberry. Franboiſe Raſpis. *Deenſch*, Hindebär. *Zweedſch*, Hallon. Aker-bär.

De Vrugt zelfs heet in het *Nederduitſch*, Framboos of Hinbeer. *Latynſch*, Fructus Rubi Idæi. *Hoog-duitſch*, Hin-beer. *Franſch*, Framboiſe. *Engelſch*, Hindberry. Frambois. *Deenſch*, Hindebär. *Zweedſch*, Aker-bär.

§. 2. Daar zyn verſcheide zoorten of veranderingen van; als:

1. DE GEMENE ROODE FRAMBOOS.

Rubus Idæus ſpinoſus. *C. B. Pin.* 479. *Tournef. Inſt.* 614. *Boerh. J. A.* 2. 160.
Rubus Idæus ſpinoſus fructu rubro. *J. Bauh.* 2. 59.
Rubus Idæus. *Dodon. Lob.*
Rubus caule erecto hiſpido, foliis ternatis. *Linn. Flor. Lapp.* 204. *H. Cliff.* 192. *Roj. Prodr.* 273.
Rubus foliis quinato-pinnatis ternatisque, caule hiſpido. *Linn. Flor. ſuec.* 408. *Mat. med.* 242.

2. DE WITTE FRAMBOOS.

Rubus Idæus fructu albo. *C. B. Pin.* 479. *Tournef. Inſt.* 614. *Boerh. J. A.* 2. 160.
Rubus Idæus ſpinoſus, fructu albo. *J. Bauh.* 2. 59.

3. DE FRAMBOOS ZONDER DOORNS, ook *Boks-beſie* genaamt.

Rubus Idæus Jævis. *C. B. Pin.* 479. *Tournef. Inſt* 614. *Boerh. J. A.* 2. 160.
Rubus Idæus non ſpinoſus. *J. Bauh.* 2. 60.
Rubus hircinus. *Tabern.*

4. DE AMERICAANSCHE FRAMBOOS, van *Cornutus*.

Rubus odoratus, *Cornuti. Canad.* 149. Tab. 135. *Tournef. Inſt.* 614. *Boerh. J. A.* 2. 60.
Rubus caule inerme multifolio multifloro, foliis palmatis. *Linn. H. Cliff.* 192. *Hort. Upſ.* 133. *Roj. Prodr.* 274.

Van de eerſte of gemene zoort is 'er nog een verandering, welkers Vrugten iets later aankomen en iets donkerder rood van Koleur, maar niet minder ſmakelyk zyn.

De twede zoort verſchilt van de eerſte alleen daar in, dat de Vrugten wit of iets geelagtig-wit zyn; ook is dezelve zoeter van ſmaak, dog word minder geagt, buiten twyffel om dat de Koleur niet zo oogzienlyk is.

De derde zoort gelykt veel na de voorgaande zoorten, maar heeft geen Doorns, en de Vrugt valt groter en iets zuur- of ryns-agtig, dog niet onangenaam, maar is hier te Lande weinig bekent.

De vierde of Americaanſche zoort gelykt ook aan de voorige eerſte zoorten, maar de Bladen zyn niet zo van elkander gedeelt; heeft ook geen Doorns, en de Bloemen zyn groter, roodagtig, en zeer welruikende; dog de Vrugt word by ons zelden ryp.

§. 3. De eerſte zoort groeit veel in *Hoog-duitſchland*, *Frankryk*, *Engeland*, *Braband*, enz., in de Heggen en Struiken, op bergagtige plaatzen. De twede en derde zoort groeit mede aldaar, dog zeldzamer; en de derde zoort hooftzakelyk in de ruwe Gebergten. De vierde zoort is uit *America* uit het Landſchap *Canada* tot onzent overgebragt.

§. 4. Ze willen alle in allerlei goede vette gronden en die wel bearbeid zyn, zeer wel groeijen, beminnen liefſt een wat ſchaduwagtige niet al te heete plaats, en verdragen de Vorſt en andere Winterſche ongemakken zeer gewillig. Dezelve worden door de *Uitlopers* of *Wortel-ſpruiten* gemakkelyk voortgezet.

§. 5. Men plant ze Rey-wyze hier of daar in de Moes-Tuinen, of elders, op een afgezonderde plaats, het zy in enkelde Reijen; of twee Reijen op een Bed, van 4 á 5 Voeten breed, de Reijen, en de Struiken in de Reijen, 3 á 4 Voeten van malkander. Dus worden ze ook wel in de Moes-Tuinen Rey-wyze langs de Staketten of Muuren aan Paaltjes, op die wyze als de Wyngaard in Duitſchland geplaatſt, 3 á 4 Voeten van het Staket, en 6 á 8 Voeten van elkander, op welke wyze ze zeer wel tieren, en aan de *Eſpalier-bomen* geen hinder doen.

Men

Men zet ze ook wel op de noord-zyde der Staketten, (waar tog anders niets wel tieren en ryp worden wil), en daar ze zeer wel aarden en rypen; maar zo ſmakelyk niet worden als op een beter plaats.

§. 6. De *Frambozen* ſpruiten alle Jaren veel nieuwe Loten of Spruiten, van 4, 5 á 6 Voeten hoogte uit de Wortel, welke het volgende Jaar Vrugten geven en dan verſterven, derhalven moeten deze verſtorvene Loten jaarlyks in de Winter of in het vroege Voorjaar digt by de Wortel wegge ſnoeit worden, ook ſnoeit men dan de overvloedige jonge Loten weg, op 4, 5 á 6 na, die men behoud en op 3 á 4 Voeten, naar mate dat ze ſterk gegroeit zyn, inkort, dewelke vervolgens aan de bygeſtokene Paal met *veillige Tienen* aangebonden worden. Die, welke in Reijen digt by malkanderen geplant ſtaan, kan men ook Hegs-wyze, aan een dwars Latwerk vaſt binden, dat aan eenige Paaltjes, 1½ á 2 Voeten boven de Aarde, langs de gehele Rey, vaſt geſpykert is.

§. 7. Men plant doorgaans 2 á 3 jonge Spruiten by elkander, om te eer goede Boſſchen te verkrygen: Wyders moet men bezorgt wezen, om de Struiken jaarlyks, of ten minſten om de twee Jaren, in de Herfſt of vroege Voorjaars tyd, met goede oude vergane Meſt te bemeſten, waar door ze meer en groter Vrugten geven; wordende de Meſt, maar even met de boven grond wat omgeroert. Ook moet men bedagt wezen, om, wanneer deze Struiken 5 á 6 Jaren geſtaan hebben, andere jonge te planten, dewyl de oude na die tydt verminderen en ſlegter Vrugten geven.

De Wortels der *Frambozen* lopen ver in de grond, en ſpruiten dikwils ver van de Struik; dog welke Spruiten, indien ze hinderlyk zyn, ligtelyk door middel van affteking der Wortel, of uitſteking, kunnen verdelgt worden.

§. 8. De *Frambozen* zyn eene zeer aangename Vrugt, om rauw uit de hand te eeten, en de Tafel daar mede te vercieren, hebbende een byzondere lieflyke geur, die aan haar alleen eigen is, en ze verkoelen zeer, maar men moet zorg dragen dat dezelve net op haar tyd van Rypte geplukt worden, want een dag langer hangende, worden ze onſmakelyk; beſchimmelen en rotten, inzonderheid als het vogtig Weêr is; ook willen 'er by heet en droog Weêr ligtelyk Wormen in groeijen.

§. 9. De *Frambozen* worden ook heel *geconfyt*, het welk beſt geſchied op deze wyze: Neemt een goed gedeelte uitgeperſt Zap van *Frambozen*, laat het een paar dagen ſtaan en doet dan het dunne van het Zap boven af; vervolgens doet by dit Zap twee delen Zuiker, kookt het op het Vuur, ſchuimt en *clarificeert* het, en laat het verders koken tot dat het een Syroop zo dik als dunne Honig word; daar na giet deze Syroop over verſche, beſte, uitgezogte *Frambozen*, en bewaart ze dus wel toegemaakt; en als de Syroop na eenige tydt komt waterig te worden, zo moet men dezelve afgieten, op het nieuw tot gemelde dikte koken, en dan weer over de *Frambozen* gieten.

Daar word ook een *Roob* of *Geleé* van het Zap gemaakt, dog zelden daar van alleen, maar in vermenging met *roode Aal-beſie-zap*, weshalven ik de beſchryving daar van zal ſparen tot de volgende verhandeling van de *Aal-beſien*. Zal alleen nog zeggen, dat deze *Confytuuren* zeer dienſtig zyn om zieke Menſchen te laven en te verſterken; ze verkoelen zeer in heete Koortzen, en vermeerderen de kragten.

§. 10. Wil je een aangenaame *Liquer* bereiden, zo neemt rype *Frambozen*, doet die in een Fleſch met goede *Spiritus Vini* of *Brandewyn*, laat dit in de Zon, of op een ander lauwe plaats een tydt lang ſtaan digireren, het zal dan zeer aangenaam wezen, wil men 'er wat Zuiker, eenige Kruid-nagels en een weinig Kaneel byvoegen, het zal het niet bederven, maar geuriger maken. Men maakt dit *Liquer* ook wel met vermenging van *Morelle-Kerzen*, dat ook aangenaam word, en indien men het heel helder en klaar begeert, zo moet men het door een Vloei-papier laten lopen.

§. 11. Uit deze Vrugten worden ook een *Eſſentieel zout* toebereid, dat, behalven andere Medicinaale gebruiken, zeer verkoelende en dorſt-verſlaande by Koortzen en in hete tyden, waar van men zig in het byzonder met veel nuttigheid bedienen kan op Reizen in de Zomer-dagen, als men dikwils geen andere Drank dan Water verkrygen kan, zynde voornamelyk zeer goed en ſmakelyk, als het op de volgende wyze vermengd word:

R. Sal. eſſent. Rub. Id. 2 onc. *Tart. ppt.* 1 onc. *Cinnam. Sem. Foenicul. Flaved. Pom. citr. aa* ½ onc. *Sachar. alb.* 12 onc. M. F. pulvis ſubtiliſſimus.

Van dit Poeijer doet men één Lepelvol of meer onder 1 á 2 Mengelen (dat is circa 2 á 4 Pond gewigts) goed Water, en men giet het uit een glas in het andere wel door malkaar, zo zal het Water, ſchoon het 'er wat troebel uitziet, heel geurig, verkolende, ververſchende en ook niet ongezond wezen.

§. 12. Het zal niet onnut zyn, om de *præparatie* van het gemelde *Zout* hier by te voegen: Perſt een goed gedeelte Zap uit rype *Frambozen*, filtreert het door Vloei-papier, en kookt het daar na zo lang zagtjes tot dat 'er een Vlies opkomt; zet het dan in een koele Kelder, zo zal zig het *Zout* aan de kanten van het Vat aanzetten, het welk men moet vergaderen, het overige Zap afgietende, dat men dan vervolgens weer op vorige wyze koken, en dan in de Kelder zetten moet, zo zal 'er op het nieuw wat *Zout* voortkomen, het welk men ten laatſten by het andere vergaderen, en wel droogen moet.

§. 13. Men maakt ook een *Edik* van de *Frambozen*, door middel van die Vrugten in beſte *Wynazyn* te doen, en een tydt lang in de Zon te laten trekken, die zeer ſmakelyk word.

§. 14. Nu moêt ik ten laatſten nog kortelyk aanmerken, dat men deze Vrugt ook vervroegen kan, door middel van dezelve in de Herfſt in grote Potten te planten, en daar na omtrent Nieuwjaar in een Stook-kas of in een hooge Ruit-bak te zetten, en vervolgens met te lugten, te bevogtigen, enz., wel op te paszen; op welke wyze ik deze Vrugten (van de gemene roode zoort) verſcheide Jaren zeer vroeg, in de Maand *Maart* en *April* ſchoon ryp, groot en ſmakelyk gehad heb; dat in dat Saiſoen zeer vermakelyk en aangenaam te zien is.

VAN

§. 1. DE BRAMBOZEN Dit Struik- of Hoeſter-agtig Gewas word genaamt in het *Nederduitſch*, ook Bram-beſien of Brommel-beſien. *Latynſch*, Rubus. Rubus vulgaris. *Hoogduitſch*, Brombeer. Bremen. *Franſch*, Ronce. *Engelſch*, Pramble. *Deenſch*, Brambaer. *Zweedſch*, Brembär.

De Vrugt zelfs heeft gelyke benaminge.

§. 2. Daar zyn verſcheide zoorten van dit Gewas, als:

1. DE GEMENE GROTE ZWARTE BRAMBOOS.

Rubus vulgaris ſive Rubus fructu nigro. *C. B. Pin.* 479. *Tournef. Inſt.* 614. *Boerh. J. A.* 2. 63.
Rubus major, fructu nigro. *J. Bauch.* 2. 57.
Rubus. *Dodon. Lob.*
Rubus caule aculeato, foliis ternatis ac quinatis. *Linn. H. Cliff.* 192. *Roy. Prodr.* 273.
Rubus foliis quinato-digitatis ternatisque, caule petiolisque aculeatis. *Linn. Flor. ſuec.* 409.

2. DE KLEINE BLAUWE BRAM-BESIE.

Rubus repens, fructu cæſiu. *C. B. Pin.* 479. *Tournef. Inſt.* 614. *Boerh. J. A.* 2. 60.
Rubus minor., fructu cæruleo. *J. Bauch.* 2. 59.
Rubus minor. *Dodon.*
Rubus reptans. *Lob.*
Rubus caule aculeato reflexo perenni, foliis ternatis. *Linn. Flor. Lapp.* 205.
Rubus caule aculeanto, foliis ternatis. *Linn H. Cliff.* 192. *Flor. ſuec.* 410. *Roj. Prodr.* 273. *Gronov. Virg.* 163. *Hall. Helv.* 344.

Van de eerſte zoort zyn verſcheide veranderingen, als: 1. Met witte Vrugten, dog deze is zeer zeldzaam. 2. Met fraaije bonte Bladen. 3. Met fraaije dubbelde Bloemen. 4. Met geſnippelde Bladen; en 5. Zonder Doorns en met grote zwarte Vrugten, ook *Poolſche Bramboos* genoemt.

3. BRAM-BESIE *met geſnippelde Bladen.*

Rubus ſpinoſus foliis & flore eleganter laciniatis. *P. Tourn.* 614.
Rubus foliis eleganter diſſectis. *D. Fagon. Plukn. Phytogr.* t. 108. fig. 4.

4. BRAM-BESIE *zonder Doorns.*

Rubus vulgaris ſpinis carens. *H. R. Par. Jouq. Hort.*
Rubus non ſpinoſus, major, fructu nigro. *Barrel.*

§. 3. De twee eerſtgemelde Hooft-zoorten groeijen in *Neder-* en *Hoog-duitſchland*, *Frankryk*, en elders, overvloedig in het wild op ruwe onbehoude Steen-, Zand-, en Boſch-agtige plaatzen, naaſt de Wegen en elders, en worden in de Hoven niet gekweekt, maar wel de overige zoorten, om de Liefhebbery van Kruid-beminners; dezelve zyn zeer hard van Natuur en kunnen onze Winter-koude gemakkelyk doorſtaan, en worden van de *Uitlopers*, of door *Scheuring* ligtelyk voortgekweekt, dewyl ze alle zeer vele Spruiten maken; vallende wyders daar aan weinig te *cultiveeren.*

§. 4. De wel rype Vrugten, of de *Brambozen*, zyn zeer volzappig, zoet, dog met eenige rynsheid of amperheid vermengt, ook niet onaangenaam, inzonderheid de kleine zoort, die zoeter is; dog ze worden weinig gegeten dan van de gemene Menſchen; maar ze worden wel *geconſyt*, welk geſchied op dezelfde wyze als de *Frambozen* (§. 9.). Ook kan men 'er een *Geleé* van maken, zynde beide zeer verkoelend en verſterkend.

§. 5. Op zommige plaatzen maakt men van het uitgeperſte Zap, met Zuiker, een Wyn, op die wyze als van de *Aal-beſien* zo dadelyk zal aangewezen worden, die een mooije roode Koleur, en een heel aangename ſmaak verkrygt, ook voor heel gezond, en Maag- en Hert-verſterkend gehouden word.

§. 6. De eenjarige lange Ranken of Ryzen der *Bram-beſie-boom* zyn taai, en worden gebruikt van de Landl-ieden, om deze en gene dingen mede te binden en te vlegten, als, by voorbeeld, *Byekorven*, enz.

§. 7. Daar zyn nog eenige zoorten van dit Geſlagt, die ik met eenige weinige woorden, wegens hare zeldzaamheid, nog melden zal.

1. DE LAAGE TWEE-BLADIGE BRAMBOOS.

Chamæ Rubus foliis Ribes. *C. B. Pin.* 480.
Chamæ-morus. *Raj. ſyn.* 3. 260.
Rubus paluſtris humilis. *Tournef. Inſt.* 615.
Chamæmorum Norwegica. *Claſ. Hiſt.*
Rubus caule bifolio & unifloro, foliis ſimplicibus. *Linn. Flor. Lapp.* 208. tab. 5. fig. 1. *H. Cliff.* 292. *Roj. Prodr.* 274.
Rubus foliis ſimplicibus caule unifloro. *Linn. Flor. ſucc.* 413. *Mat. med.* 244.

2. DE LAGE DRIE-BLADIGE BRAMBOOS, of Heeſteragtige Aard-beſie.

Rubus humilis flore purpureo. *Buxb. Cent.* 5. p. 13. tab. 26.
Rubus trifolius humilis non ſpinoſus ſapore ac odore Fragariæ, fructu rubro polycocco, Rubo Idæo ſimili. *Amm. Rhut.* 185
Rubus caule unifloro, foliis ternatis. *Linn. Flor. Lapp.* 207. tab. 5. fig. 2. *H. Cliff.* 192. *Roj. Prodr.* 274.
Rubus foliis ternatis, caule inermi unifloro. *Linn. Flor. ſuec.* 412. *Mat. med.* 243.
Fragaria fruticans, *Vulgo.*

3. DE LAGE DRIE-BLADIGE BERG-BRAMBOOS.

Chamæ rubus ſaxatilis *C. B. Pin.* 479.

Rubus

Brambosen.

Rubus alpinus humilis. *J. Baub.* 2. 61. *Tournef. Inſt.* 615. *Boerh. A.* 2. 60.
Rubus ſaxatilis alpinus. *Clus. Pann. & Hiſt.*
Rubus caule repente annuo, foliis ternatis. *Linn. Flor. Lapp.* 206. *Roj. Prodr.* 274. *Hall. Helv.* 244.
Rubus foliis ternatis, flagellis repentibus herbaceis. *Linn. Flor. ſuec.* 411.

§. 3. De eerſte zoort groeit veel in de noordlyke Landen, als in *Zweeden*, *Norwegen*, enz., op vogte plaatzen, maakt jaarlyks uit de Wortel, nieuwe Spruiten, en brengt maar 2 á 3 Bladen, en maar een Bloem aan het boven-einde van elke ſpruit voort, waar op een Vrugt volgt; by na van gedaante en grootte als de *Moer-beſien*; ryp zynde, geelagtig van Koleur, week, en ſmakelyk, en niet zo zuuragtig als de eerſtgemelde zoorten (§. 2.). Men *Conſyt* deze Vrugten in de gemelde Landen, en men pryſt ze zeer voor de Scheurbuik.

De twede gemelde zoort (§. 7. No. 2.) groeit ook in de gemelde Geweſten, als mede in *Moſcovien*, en elders. Heeft drie Bladen aan een Steel by elkander, gelyk de Aard-beſien, en brengt ook maar een Bloem aan het boven-einde der Spruit voort, die purperagtig is, waar op een Vrugt volgt van gedaante als een *Moer-beſie*, van Koleur zwart-purperagtig, en heel aangenaam van ſmaak: Men maakt in de gemelde groei-plaatzen 'er een Syroop en roode Wyn van, die men daar veel agt.

De derde zoort (§. 7. No. 3) groeit ook in voorheen gemelde Geweſten, als mede in *Oſtenryk*, *Zwitzerland*, en elders, in de Gebergtens en Bosſchen, brengende 2 á 3 drie-bladige Bladen voort. De Vrugt is van grootte als een *Fram-* of *Bram-booze* uit 4, 5 á 6 Beſien te zamen geſteld, mooi rood van Koleur, en aangenaam van ſmaak.

§. 9. Deze Gewaſſen zyn by ons zeldzaam, en worden weinig anders gecultiveerd dan in de Medicyn- of Academie-Tuinen, maar men heeft bevonden, dat ze, in onze Tuinen geplant wordende, niet wel groeijen willen, en nooit of zelden Vrugten geven; inzonderheid als ze op al te ſterke Zon ſtaan, beminnende de lommeragtige plaatzen, en een zandige grond, om Vrugten voort te brengen. Begeert iemand meer berigt van deeze Gewaſſen, die kan te regte raken in LINNÆI *Flora Lapponica*.

VAN DE

§. 1. AAL-BESIEN. Deze worden in verſcheide Taalen genoemt, als volgt, in 't *Nederduitſch* ook Roode Beijen. Beijen. St. Jans Beſien. en ook Johannes Druiven. *Latynſch*, Ribes. Ribeſium. Groſſularia rubra vel transmarina. *Hoogduitſch*, St. Johannes Trauben. St. Johannes Beeren. *Franſch*, Groſſeille d' outre Mer. *Engelſch*, Corents. Baſtard-Corents. Ted goos Berries. *Deenſch*, Rips. S. Hans baer. *Zweedſch*, Winbaar. Reps. Rips.

§. 2. De Aalbeſien zyn van verſcheide zoorten, als,

1. DE GEMEENE ROODE AAL-BESIE.

Groſſularia multiplicis acino, ſive non ſpinoſa hortenſis rubra, ſive Ribes officinarnm, *C. B. Pin.* 455. *Tournef. Inſt.* 639.
Ribes vulgaris acidus ruber. *J. Baub.* 2. 97. *Boerh. J. H.* 2. 254.
Ribeſium fructu rubro. *Dodon.*
Ribes Arabum. *Lob.*
Ribes inerme planiuſculis, racemis pendulis. *Linn. H. Cliff.* 81. *Flor. ſuec.* 197. *Mat. med.* 99 *Roy. prodr.* 270.

2. DE GROOTE ROODE AAL-BESIE, met roode Bloeizels.

Groſſularis hortenſis majori foilo & fructu rubro. *C. B. Pin.* 455. *Tournef. Inſt.* 639.
Ribes flore rubente. *J. Baub.* 2. 98. *J. A.* 2. 254.
Ribes amplioribus foliis & majori fructu. *Cluſ. Hiſt.* 119.

3. DE WITTE AAL-BESIE.

Groſſularia hortenſis fructu Margaritis ſimili. *C. B. Pin.* 455. *Tournef. Inſt.* 640.
Ribes vulgaris acidus, albas baccas ferens. *J. Baub.* 2. 98 *Boerh. J. A.* 2. 254.

4. DE LYF-KOLEURDE of BONTE AAL-BESIE.

Groſſularia fructu albo, acinus rubentibus. *Herm. H. L. B.*
Ribes fructu rubente. *Vulgo.*

5. DE KLEINE AAL-BESIE, doorgaans *Korinte-boom* genoemt.

Groſſularia vulgaris fructu dulci *C. B. Pin.* 459. *Tournef. Inſt.* 640.
Ribes Alpinut dulcis. *J. Baub.* 2. 98. *Boerh. J. A.* 2. 254.
Ribes candidioribus foliis. *Lob.*
Ribes minor fructu rubro. *Hort. Eyſt.*
Ribes inerme, floribus planiuſculis racemis erectis. *Linn. H. Cliff.* 82. *Flor. ſuec.* 198. *Roj. Prodr.* 270.

6. DE ZWARTE AAL BESIE.

Groſſularia non ſpinoſa, fructu nigro. *C. B. Pin.* 455. *Tournef. Inſt.* 640.
Ribes nigrum vulgo dictum, folio olente. *J. Baub.* 2. 98. *Boerh. J. A.* 2. 254.
Ribes nigrum. *Dodon. Lob.*
Ribes inerme floribus oblongis. *Linn. H. Cliff.* 269. *Flor. ſuec.* 296. *Mat. med.* 200. *Roj. Prodr.* 270.

Van de eerſte of roode zoort, die het gemeenſt is, zyn twee veranderingen, als 1. Met geele of geel-agtige Vrugt-ſteelen, welke het ſmakelykſt bevonden worden, dog deze verandering komt mogelyk alleen door de goede natuur des Gronds voort. 2. *Tros-Aal-beſie*, deze verſchilt niet van de vorige gemene, dan daar in dat de Beſien rondom de Hooft-ſteel Tros- of Druifs-wyze groeijen.

De twede zoort is hier te Lande weinig bekent, maar word gezegd grote Besien, als Hazel-nooten van grootte, voort te brengen, men moet ze derhalven niet verwarren met onze gemene roode zoort, die in een goede grond groter als gemeen worden kan. Daar word by zommige Botaniſten (*Hort. Reg. Bleſ. & alia*) ook gemeld van een (*Engelſche*) *Aal-beſie-boom*, met Kruis-beſie-bladen, maar die is ons onder die naam niet bekent geworden.

De derde en vierde zoort zyn by ons bekent genoeg, dog inzonderheid de derde, om de verandering van Koleur.

De vyfde zoort heeft kleine Bladen en kleine Vrugten, en Vrugt trosſen die regt over einde ſtaan; dog men ziet ze weinig.

De zesde zoort is by ons ook bekent genoeg. Daar is een Virginiſche zoort van, dog die by ons nog weinig bekent is.

Voorts zo zyn 'er eenige veranderingen, zo wel van de roode als witte Aal-beſie, als mede van de zogenaamde *Korinte-boom*; die geel- of wit-bonte Bladen hebben, welke alleen uit Liefhebbery gekweekt worden.

§. 3. Aangaande de natuurlyke groei-plaats dezes Booms of liever Heeſters; daar groeit een wilde roode zoort van Aalbeſie in *Hoogduitſchland*, *Zwitſerland*, *Frankryk*, *Engeland* en elders, in de Heggen en Boſſchen, die kleine zuure Vrugten voortbrengt, maar waar uit buiten alle twyfel, alle de andere Tuin-zoorten door de cultuur voortgekomen zyn.

De kleine zoort, of zogenaamde Korinte-boom (§. 2. No. 5.) groeit ook in dezelfde Geweſten, maar in Bergagtige plaatzen.

De zwarte Aalbeſie (§ 2. No. 6.) groeit ook hier en daar in de gemelde Geweſten, en inzonderheid ook in de Noordlyke Landen, als in *Zweeden*, *Noorwegen*; *Lapland*, enz.

§. 4. De roode, inzonderheid de groote Aalbeſien met *geele Steelen*, en de *Tros-Aalbeſien*, worden 't meeſt geagt, vervolgens de *witte* die heel zoet zyn; de *bonte* of *lyf-koleurige* zyn de ſlegtſte van ſmaak, en blyven 't kleinſt: De *Korinte-boom* word alleen uit Liefhebbery geplant, om dat het door de cultuur een cierlyk Boomtje kan worden. De *zwarte Aalbeſien* hebben weinig beminnaars om ze te eeten, weegens haar ſtinkende reuk en ſmaak; hoewel deeze en geene Menſchen die nog wel gaarne luſten.

§. 5. De groot- of kleinheid der Vrugten, hangt ten eenemaal af van de hoedanigheid des gronds, als mede van de jeugd des Booms, zo dat de groote en kleine, in ieders zoort, eigentlyk geen verſchillende zoorten zyn. Men moet derhalven, om groote Beſien te hebben, de grond wel bemeſten, en zulks alle Jaren, in de Herfſt of in het vroege Voorjaar; ze begeeren ook liefſt een zandagtige of andere losſe, welgeroerde en bearbeide grond, en verdragen de felſte koude des Winters zonder ongemak.

§. 6. De *Voortteeling* geſchied op tweederhande wyze, door *Uitlopers* en door *Stek*, dog meeſt op de laatſte wyze, dewyl ze gemakkelyk bewortelen, en dus betere Vrugten geven, waar toe men de zwaarſte en langſte Loten en van zodanige Bomen die de beſte, grootſte Vrugten geven, verkiezen moet, die men omtrent een halve Voet diep in de Aarde ſteekt. Het is ook beſt dat men de Loten ſteekt ter plaatze daar ze zullen blyven doorgroeijen, zonder te verplanten, waar door ze beter en langduriger Boomen worden, dog als men ze verplanten moet, zo zyn ze daar toe hoe jonger hoe beter. Ze willen ook beter Vrugten geven op *Stamtjes* als op *Struik*, weshalven men de Oogen of Botten van de Loten, aan het benedenſte einde dat in de Aarde komt tot in het Hout moet uitſnyden, en alleen maar verſcheide Oogen aan het bovenſte laten, waar door voorgekomen word, dat ze geen Uitſpruitzels omtrent de Wortel maken. De Steking kan verrigt worden zo wel in de Herfſt als in het Voorjaar, en moet geſchieden, gelyk gezegt is, in een goede, vette, en losſe grond.

§. 7. Men kan ze ook wel van het *Zaad*, of de *Korls* die in de Beſien gevonden worden, voortteelen, het welk uit de beſte Beſien vergadert, gedroogt, en daar na in het volgende Voorjaar, na dat het te voren eenige tydt in vogt Zand te meuken geſtaan heeft, in een goede grond gezaait word, en de opgekomene jonge Bomen, na twee Jaren groeijens, verplant, en de Pen-wortels gekort worden; dog dit word weinig gedaan, dewyl het langzaam toegaat eer men Vrugten verkrygt, en dezelve meeſttyds heel ſlegte zoorten zyn; hoewel als de Liefhebbers de moeite doen wilden, om ze van Zaad te kweken, daar uit by geluk wel eens een byzondere goede zoort, beter of nog groter als we tot hier toe hebben, voortkomen konde, gelyk alle de goede en byzondere zoorten van allerlei Ooſt-vrugten, enz., op die wyze uit het Zaad haren oorſprong hebben.

§. 8. Het *Snoeijen* is aan deze Heeſter ook zeer noodzakelyk, zo wel om dezelve langer haar kragt te behouden, als groter Vrugten te verkrygen; dog deze Snoei-wyze is zeer ligt, want men heeft maar de zwaarſte Loten tot op 3, 4 á 5 Oogen in te korten, en het dunne, ſlegte, als mede het overvloedige en ondeugende oude Hout, geheel weg te ſnoeijen; verders wat op het ſchik der Kroon agt gevende, dat dezelve, eiraads-halven, wat rond word: Dog de *zwarte* zoort moet wat langer geſnoeit worden, om dat ze anders minder draagt. De Snoei-tydt is, gelyk met andere Vrugt-bomen, van de Herfſt af tot het Voorjaar toe, maar egter in deze laatſte tyd niet al te laat.

Men kan de Loten van deze Struik ook wel in de Zomer, wanneer ze een tamelyke lengte verkregen hebben, korten, maar dit is haar niet zeer dienſtig, ten ware maar een weinig aan de Toppen, in het byzondere moet men die Loten niet korten, die men denkt te Steeken tot Voortteeling.

§ 9. Van de *Aal-beſien* worden ook wel laage Heggen geplant, die met de Scheer geknipt worden, maar hier van moet men geen of weinig Vrugten verwagten; ook ſtaan ze niet zeer fraai.

§. 10. Wil men de *Aal-beſien*, te weten de Vrugten, laat in het Jaar, buiten de ordinaris tydt, hebben, welke in de Maand *Julius* is, zo plant men ze tegen Huizen of Muuren, die op het Noorden of Noord-ooſten zien, en leid ze daar by op, gelyk andere *Eſpalier-bomen*, alwaar ze veel later aankomen, en langer, dikwils tot in de Herfſt toe, duuren, dog worden daar aan niet zeer ſmakelyk, maar blyven zuuragtig en klein.

Men kan ze ook wel aan Muuren en andere Eſpaliers, die wel op de Zon geexponeert, dog niet al te brandend zyn, (zynde zuid-ooſt) hier of daar planten, en daar by opleiden, en waar aan ze zeer

zeer goed worden, dog dit word weinig gedaan; om dat men die plaatzen liever tot andere Vrugten *employeert*.

§. 11. Wat nu aangaat het gebruik der *Aal-besien*, dezelve zyn, wel ryp zynde, een heel aangename, geurige, iets amper- of rynsagtig smakende Vrugt, inzonderheid als ze met wat witte Zuiker gegeten worden, die in de warme Zomer-dagen zeer verkoelt en verkwikt, ook voor zeer gezond gehouden word, hoe veel en op wat tydt van den dag men die ook eet, het zy vóór, by, of na de maaltydt, als ze maar wel ryp zyn. Ze zyn zo veel te meer hier te Lande geagt, om dat ze by na nooit in de Vrugt-zetting misfen, en jaarlyks vele Vrugten geven, hoewel het eene Jaar wel wat meer en beter als het andere. Ik heb ze by na nergens beter en meer gevonden, als in deze Nederlanden, zo dat het schynt, dat dit *Climaat* in het byzonder zeer gunstig aan deze Vrugt is.

§. 12. Dezelve worden ook, niet alleen in Zuiker heel *geconfyt*, maar daar word ook *Syroop*, *Geleé*, enz., van gemaakt.

Om de *Aal-besien* geheel te *confyten*, waar toe men doorgaans de roode, om de Koleur, gebruikt, zo neemt een goed gedeelte daar van, die wel ryp zyn, plukt ze van de Stelen, doet ze in een Pan of Keetel, met een weinig Water, zieden, zo zullen ze in stukken en al het Zap 'er uit gekookt zyn: Dit Zap laat door een Teems of beter door een Linnen-doek lopen. Andere wryven of stampen die in stukken, en wringen dan het Zap, zonder te koken, door een Doek, maar dit is zo gemakkelyk, nog zo goed niet.

Neemt dan tot ieder Pond van dit Zap één Pond of wat meer Zuiker, zet het in een Stenen Pan op het Vuur, en laat het koken tot behoorlyke dikte, namentlyk, tot de *consistentie* van een Syroop of dunne Honig, in agt nemende, om dezelve geduurig wel te schuimen, en te *clarificeeren*; ten laatsten doet daar in heele van de Stelen geplukte Besien, die schoon groot zyn, zo veel als de Syroop bedekken kan, en laat het daar mede nog een paar maal zagtjes opzieden, zo is de *Confytuur* veerdig, die men in *Confytuur-glazen* of *Potten* bewaren moet.

Andere maken de *Syroop* met Water op de ordinaris wyze, dog dan is de *Confectie* zo goed of ten minsten zo aanzienlyk en ook zo kragtig niet.

Men kan deze *Besien* ook in *Honig* op de voorgaande wyze *confyten*, dog dit is zo goed en smakelyk niet.

§. 13. Om de *Syroop* van *Aal-besien* te maken, zo neemt tot drie Pond van het op de voorgaande wyze (§. 12.) verkregene Zap, (na dat het drie dagen gestaan heeft te gisten, om dat de Syroop anders Geleé-agtig word,) twee Pond Zuiker, kookt het zagtjes te zamen tot een dunne Syroop, het zelve geduurig roerende en schuimende, en bewaart het dan in Potten.

§. 14. De *Geleé* of het *Rob* word by na op dezelfde wyze toebereid als de voorgaande *Syroop*, behalven dat men hier toe het Zap niet laat gisten, maar versch gebruikt, en ook een weinig dikker kookt; aldus, neemt van het uitgeperste Zap (§. 12.), en tot elk Pond drie-vierde Pond Zuiker, laat het op een klein kool Vuur zagtjes koken, gestadig roerende met een houte Spadel of Lepel, en het schuim 'er afnemende, tot dat het boven aan de Spadel begint te kleven, of dat het begint te spinnen; doet het dan in kleine Potjes, en koud geworden zynde, bind ze toe; en bewaard het.

Wanneer men onder het *Aal-besie-Zap* by de bereiding van alle de gemelde *Confytuuren* wat van het uitgeperste *Framboze-Zap* mengt, zullen die nog aangenamer worden: En ze zyn alle een kostelyke verkwikking in heete Koortzen, want ze leschen de dorst en verkoelen zeer, en mogen van de zieken vry gebruikt worden, ze versterken het Hert, de Maag en de Geesten.

Als men van het Syroop wat onder versch Water mengt, is zulks een aangename verkoelende drank in heete Zomer-dagen, zynde even zo geurig en nuttig als de *Limonade*.

§. 15. Men maakt uit de roode *Aal-besien* ook een Zap tot het gebruik van de Keuken, aldus; doet het op voorgemelde wyze door koking verkregene of alleen door een Doek geperste Zap (§. 12.), in een Flesch of Flesschen, zet het dan ergens op een warme plaats ongesloten neer, het zal binnen korten beginnen te gisten, en geduurig overlopen, moetende de Flesch heel vol wezen en ook geduurig door bygieting van nieuw Zap vol gehouden worden, op dat de Gist kan weglopen; wanneer nu het Zap by na uitgegist heeft, zo doet witte gemene Zuiker of Zuiker-Syroop by het Zap in de Flesch en stopt ze wel toe; de Zuiker word 'er hooftzakelyk by gedaan om het Zap voor het zuur worden te bewaren.

Dit Zap gebruikt men by gestoofde *Peeren* of *Appels* en andere dingen, welke daar van een liefly-ke smaak en mooije roode Koleur verkrygen.

Men kan dit Zap ook goed en zoet bewaren, als men het in een Flesch doet, die men met een *Zwavel Lap* van binnen een weinig berookt heeft; door dit middel blyft het een geheel Jaar lang zoet entot het gebruik dienstig; daar in tegen het gegeste Zap na de gisting wat amper en veeltyds zuur als Azyn word, of door kragt van Zuiker zoet gehouden moet worden.

Andere gieten op het versch uitgeperste Zap, in een Flesch gedaan zynde, zoete witte *Boom-olie* of *Amandel-olie* een Duim dik, waar door het ook lang goed blyven kan; dog houde de laatstvoorgaande manier voor de beste voor het gemelde gebruik, om dat ze het ligtst en minst kostbaar is.

§. 16. Men kan van dit uitgeperste Zap ook een *Aal-besie-wyn*, als 'er geen Zuiker gespaard word, maken, die heel aangenaam smaakt. Het welk geschied door middel van veel Zuiker in het by na uitgeperste Zap (§. 15.) te doen, na dat zulks wat gegist heeft. Hier valt my te binnen, dat, als ik op een tydt by een zeker aanzienlyk Heer, benevens andere Gasten, aan Tafel zat, 'er een Glas roode Wyn geschonken wierde, en na dat ieder zyn glaasje geledigt hadde, vroeg de Heer Tractator in het rond, wat men van die Wyn oordeelde, en van wat zoort hy was, ieder zeide zyn gevoelen daar over, en schoon ze in die zoort niet over een stemden, zo keurden ze hem egter voor een excelente *Roode Wyn*, waar op den Heer Tractator begon te lagchen, en zeide, dat wy alle bedrogen waren, dat het maar rood Besie-zap was, die hy zelfs dus *geprœpareert* en ons voorgezet hadde, om de liefhebbery, en om onze mening te horen; en hier op kwam andere Wyn op de Tafel: In der daad die *Aal-besie-wyn* was zo wel *geprœpareert*, en smaakte zo naturel na *veritable Wyn*, dat ik geloof, dat de beste kenner daar door hadde kunnen bedrogen worden.

§. 17. De *roode Aal-besien* worden ook in de Keuken gebruikt, tot *Compot*, *Marmelade*, *Taarten*, en andere dingen, waar van wy de præparatie aan de Koks zullen overlaten.

§. 18. Aangaande de *zwarte Aal-beſien*, die worden weinig gegeten, behalven van zommige byzondere Liefhebbers dier Vrugten, maar men zegt, dat ze zeer gezond en dienſtig zyn voor *Jigt*, *Graveel* en *Steen*, weshalven zommige die op *Brandewyn* zetten en daar van by gelegentheid een Romertje vol gebruiken; wegens haar gebruik tegen de Jigt, enz, worden ze ook wel in zuiker geconfyt, op de wyze als de roode Beſien (§ 12.)

VAN DE

§. 1. KRUIS-BESIEN. Dit kleine Heeſteragtige Gewas word genaamt in het *Nederduitſch*, Kruis-beſie. Kruis-beſie-boom. Stekel-beſie. Kroes-beſie. *Latynſch*, Grosſularia. Uva criſpa. Uva ſprua. Ribes aculata. *Hoogduitſch*, Stachelbeer. Stichel-beer. Kraus-beer. Klooſter-beer. Kreüſel-beer. *Franſch*, Groſſeller. *Engelſch*, Goesberry. *Deenſch*, Stikel-baer. Krus-baer. *Zweedſch*, Krus-baer. Stekel-bär.

Daar zyn verſcheide Zoorten of Veranderingen van, als;

1. DE GEMENE GROENE KRUIS-BESIE.

Grosſularia ſpinoſa ſativa. *C. B. Pin.* 455. *Tournef. Inſt.* 639. *Boerh. I. A.* 2. 253.
Grosſularia majore fructu. *Clus. H.* 120.

2. DE GROOTE GROENE KRUIS-BESIE.

Grosſularia ſpinoſa ſativa, fructu rotundo providante. *Nobis.*

3. DE GEMENE WITTE KRUIS-BESIE.

Grosſularia ſpinoſa ſativa, fructu albo. *Nobis.*

4. DE GROOTE WITTE KRUIS-BESIE.

Grosſularia fructu maximo hiſpido, margaritorum fere colore. *Raj. Hiſt.* 1484.
Grosſularia ſive Uva criſpa alba, maxima, rotunda. *H. Edinb. Tournef. Inſt.* 639. *Boerh. I. A.* 2. 253.
Ribes ramis aculeatis erectis, fructu hiſpido. *Linn. Virid.* 21. *Roy. Prodr.* 270.
Ribes ramis aculeatis, racemis erectis, fructu hirſuto. *Linn. H. Cliff.* 82. *Hort. Upſ.* 51.

5. DE LANGE GEELE KRUIS-BESIE.

Grosſularia maxima, ſubflava oblonga. *H. Edinb. Tournef. Inſt.* 639.

6. DE ROODE KRUIS-BESIE.

Grosſularia ſpinoſa ſativa, fructu rubro. Deze is rood, rondagtig van Beſie, en een groote en kleinder zoort daar van.

7. DE PAARSE. KRUIS-BESIE.

Grosſularia ſpinoſa ſativa, altera, foliis latioribus. *C. B. Pin.* 455. *Tournef. Inſt.* 639. *Boerh. I. A.* 253.
Groſſularia ſpinoſa fructu obſcuré purpuraſcente *J. Bauh.* 1. 48.
Grosſularia fructu obſcure purpuraſcente. *Cluſ. Hiſt.* 1. 120.
Ribes ramis aculeatis reclinatis. *Linn. H. Cliff.* 82. *Roy. Prodr.* 270.

8. DE KRUIS-BESIE. ZONDER. DOORNS.

Grosſularia ſimplici acino cæruleo, non ſpinoſa. *C. B. Pin.* 455. *Tournef. Inſt.* 6. 9.

§. 2. De eerſte en twede zoort zyn rond van gedaante en groenagtig van Koleur.

De derde en vierde zoort zyn ook rond, maar, ryp zynde, witagtig van Koleur, en de derde zoort is doorgaans wat ruig of hairig: Wordende deze beide voor de ſmakelykſte geagt.

De vyfde zoort, die ook *laage Lombartſche Kruis-beſie* genoemt word, is wat langwerpig rond van gedaante, en, ryp zynde, geelagtig van Koleur.

De zesde zoort is rondagtig van gedaante, en rood van Koleur; men vind hier van een groter en kleiner zoort.

De zevende zoort is donker purperagtig van Koleur, en eenigzints langer als rond, ook veeltyds een weinig ruigagtig of hairig; de Bladen zyn groter als van de vorige, en de jonge Loten bogtig nederwaarts gebogen, het welk men egter ook aan zommige der overige zoorten ziet, hoewel niet zo veel of zo krom.

De agtſte zoort heeft blauwe Beſien, en geen Doorns: Maar deze zoort vind men in deze Geweſten zelden.

§. 3. Een wilde zoort van Kruis-beſien groeit in Hoog-duitſchland en elders, hier en daar in de Heggen in het wild; brengt heel kleine Beſien voort, die meeſtentyds glad zyn; daar in tegen de meeſte van de tamme zoorten groter, en min of meer ruig of hairig vallen, ja men vind een en dezelfde zoort, op de eene plaats zomtyds glad, en op een andere min of meer ruig, het welk van de Grond of het *Climaat* ſchynt af te hanhen.

Daar is ook nog een zoort met *geel-bonte Bladen*, welke alleen om de Liefhebbery van de Kruidbeminnaars gecultiveert word.

§. 4. De *Kruis-beſien* begeeren dezelfde zoort van Grond, Standplaats, en Cultuur als de *Aalbeſien*, en worden ook op dezelfde wyze voortgekweekt; weshalven ik het onnodig agt, om hier daar van wydlopig te ſchryven: Ik zal alleen nog iets zeggen van derzelver Oeconomiſch gebruik.

§. 5. Dezelve worden, om uit de hand te eeten, juiſt niet zeer veel geagt, dewyl ze niet zeer verheven van ſmaak zyn, hoewel ze ook hare beminnaars hebben, zynde de groote witte de ſmakelykſte: Ze dienen hier te Lande en elders meeſt voor de Keuken, en zulks eer ze ryp zyn, om dezelve by Vleeſch of Viſch te ſtoven, of 'er een apart By-gerecht met Zuiker of Syroop van te maken, en by Vleeſch of gebraden Viſch te eeten, en dus zyn ze, wel toebereid zynde, eene zeer aangename Spyze, welke Appetyt of Eetens-luſt verwekt, en gezond voor de Maag is.

Tot dien einde worden de onrype Kruis-beſien ook wel ingelegd, om ze in de Winter te hebben,

zynde

Berberisen.

Kruisbesien.

zynde geen van alle Vrugten, die, ingelegt wordende, haren ſmaak zo natuurlyk behouden als deze. Het Inleggen geſchied aldus: Neemt Kruis-beſien, die vers geplukt, en nog niet ryp zyn, en verleeſt ze ſchoon; doet ze dan in een droge Fleſch, maar niet meer dan ſchaars tot aan den hals toe vol, dog de Flesſchen maakt men eerſt van binnen droog, met heet Zand, dat 'er de minſte vogtigheid niet in blyft; ſtopt die dan ter degen vaſt, met een Kurk toe, en bind een Blaa je daar overheen; en wil men die wel bewaren, zo legt men die Flesſchen op Latten, het onderſte boven, in de Kelder.

Andere koken die, en nemen een Ketel, en leggen Stroo op de bodem, en zetten de Flesſchen daar op, en dan vol Water gedaan, en zo te gelyk over het Vuur gehangen, en zagtjes laten koken, een Uur of anderhalf, en dan uit de Ketel genomen: En is men bang, dat de Flesſchen zullen ſpringen, zo ſpreid men een oude Deken op de vloer, en zet de Flesſchen daar in, en dekt die toe, om ze van langzamerhand koud te laten worden; en wanneer de Flesſchen koud zyn, zo legt men die, het onderſte boven in de Kelder, tot dat men ze wil gebruiken.

§. 6. Uit de wel rype *Kruis-beſien* kan men ook een *Wyn præpareeren*, aldus: Neemt rype witte of geele *Kruis beſien*, van de beſte, doet ze, in ſtukken gekneuſt zynde, in een zuiver Vat, giet daar over kokend Water, in bekwame hoeveelheid, laat het dan, het Vat wel toegemaakt zynde, zo 3 à 4 Weken leggen, tot dat het Water de kragt of geeſten uit de *Beſien* getrokken heeft; daar na doet dit Zap, het klare afgegoten of door een fyn Linnen Doekje gefiltreert zynde, in Glazen Flesſchen, voegt 'er wat Zuiker by, en laat dezelve, wel digt geſtopt zynde, eenigen tyd ſtaan, tot dat alles wel in malkander vergiſt is, zo heeft men een kragtige Wyn, en die waarlyk heel aangenaam ſmaakt, en gezond is, de ondervinding hier van zal u overtuigen, gelyk ze my ook gedaan heeft.

VAN DE

§. 1. BERBERISSEN. Dit zeer Doornig Heeſter-gewas word in verſcheide Talen genoemt. In het *Nederduitſch*, Berberiſe. Sauſe-boom. Suuring-boom. Berberis-ſaude. Boom-ſurkel. *Latynſch*, Berberis. Criſpinus. Spina acida. *Hoogduitſch*, Saurborn. Saurach. Erbſël. Verſich. Preisſel-beer. *Franſch*, Epine Vinette. Epine aigrette. *Engelſch*, Barbary-Tree. Hauthorn-Tree. *Deenſch*, Sur-Torn. Berberis. *Zweedſch*, Berberis.

§. 2. Men vind hier van drie zoorten, als:

1. DE GEMENE BERBERISSE.

Berberis dumutorum. *C. B. Pin.* 454. *Tournef. Inſt.* 614. *Boerh. ϒ. A.* 2. 233.
Berberis vulgo, quæ & Oxyacanthæ putata. *ϒ. Bauh.* 1. 52.
Spina acida 4. *Dodon.*
Berberis. *Lob.*
Berberis ſpinis triplicibus. *Linn. H. Cliff.* 122. *Flor. ſuec.* 290. *Mat. med.* 170. *Roy.* 438. *Halt. Helv.* 424.

2. DE BERBERISSE *zonder Korls.*

Berberis ſine nucleo *C. B. Pin.* 454.
Berberis aſpera. *Cluſ. H.* 121. *Tournef. Inſt.* 614.

3. DE BREED-BLADIGE BERBERISSE.

Berberis foliis latisſimis, canadenſis. *H. R. Pariſ. Tournef. Inſt.* 614.

§. 3. Deze laatſte zoort is by ons niet zeer gemeen; dezelve groeit in *Virginien* en *Canada*, enz.; de eerſte is de bekendſte, dezelve groeit in *Hoog-duitſchland* aan den *Rhyn*, in *Heſſen*, en elders, op zommige plaatzen in het wild, in de Heggen, Bosſchen, enz., op ruwe plaatzen.

De twede zoort verſchilt niet van de eerſte, dan dat de Vrugten of Beſien geen Korls hebben, en zyn derhalveu meeſt geagt om te Confyten, dewyl het zeer moeizaam is, om de Korls tot dien einde uit de kleine Vrugten te pluizen. Men zegt ondervonden te hebben, dat deze zoort zonder Korls zomtyds verandert, en Korls verkrygt, dat ik niet ondervonden heb.

§. 4. Deze *Berberiſen* willen alle in allerlei, zo wel Zand- als Klei-agtige, wel liefft vogte gronden, wasſen, en hebben weinig cultuure nodig, kunnen alle ongemakken des Winters gemakkelyk doorſtaan, en worden door de Uitlopers ligtelyk voortgeteeld.

Men plant ze door middel van de Wortel-ſpruiten, hier of daar in een afgezonderde plaats van de Tuin. Ze zyn ook wegens hare ſcherpe Doorns, en om dat ze digt by een groeijen, dienſtig tot Heiningen, om de gemene Vrugt- en andere Hoven daar door te bevryden.

§. 5. De Bladen ſmaken zuur even als de *Zuuring*, hebbende ook dezelfde kragt, en worden in de Keukens in deszelfs plaats tot Zauſen, enz., gebruikt; waar van ook deze Boom of liever Heeſter de naam van *Sauſe-boom* voert.

§. 6. De Vrugten worden niet of weinig anders gebruikt, als om dezelve te *Confyten*, of 'er *Syroop*, en *Galeé* van te maken; alle welke *Conſerven* zeer aangenaam, gezond, en verkoelende zyn in heete Koortzen, en in heete tyden, even als die van de *roode Aal-beſien*, en ook op dezelfde wyze toebereid worden, behalven dat tot het *Confyten* der heele *Berberiſen* de Steenen 'er moeten uitgenomen worden, indien men gene hebben kan van die zoort zonder Korls; als mede dat men, indien men geen Vrugten genoeg heeft tot het maken van de *Syroop*, die alleen met Water toebereiden, of wat Zap daar onder mengen kan.

§. 7. Daar worden ook aangename *Tabletten* van gemaakt tot het zelfde voorgemelde gebruik dienſtig, op de volgende wyze: Neemt tot het zelve fyne witte Zuiker 8 Lood, *Zap* van *Berberiſen* geperſt; doet de Zuiker in een Pan, en laat die over een zagt Vuur, door bygieting van een weinig Zap ſmelten, dezelve geduurig roerende, en zomwylen van het Vuur nemende, en dan,

eer het geheel koud is, 'er weer opzettende, vervolgens als de Zuiker wat droog word, van het overige Zap (niet alle te gelyk) weer wat by de Zuiker doende, tot dat het Zap alle gebezigt is; maar het moet niet koken en geſtadig geroert worden; ten laatſten, als de Zuiker bekwaamelyk dik geworden is, zo giet die op een glad vogt met Zuiker beſtrooid Plankje, of op een Blik, en wanneer het koud geworden is, zo ſnyd daar van *Tabletjes*, laat ze drogen, en bewaart ze in een Doos tuſſchen ſchoon Papier op een drooge plaats.

§. 8. Het Water waar de niet volkome rype Berberisſen, het zy verſch of gedroogt, in gekookt zyn, is heel dienſtig voor onzuiver Tand-vleeſch en ontſteking der Keel, daar mede gewaſſchen ende gegorgelt,

§. 9. De binnenſte geele Schors der Takken, dient voor de Schilders om daar eene ſchone geele Verf van te maken,

VAN

§. 1. DE CORNOELJE-BOOM. Dit Gewas word genoemt in het *Nederduitſch*, Cornoelje-boom. *Latynſch*, Cornus. Cornus mas. *Hoogduitſch*, Corneel-Kirſchen. Corneel-baum. Welſcher-Kirſchen-baum. Thierlein-baum. Kurber-baum. *Franſch*, Cornoullet. *Engelſch*, Cornel-Tree. Cornelium-Cherry-Tree. *Deenſch*, Corneole-Troe. *Zweedſch*, Corneol-Trä.

§. 2. Daar zyn twee Hooft-zoorten van dit laage Boom- of Heeſter-agtig Gewas, als:

1. DE TAMME CORNOELJE-BOOM.

Cornus hortenſis mas. *C. B. Pin.* 447. *Tournef. Inſt.* Boerh. *J. A.* 256.
Cornus ſativa ſeu domeſtica. *J. Baub.* 1. 210.
Cornus. *Dodon. Lob Cluſ. H.* 12.
Cornus mas. *Tabern.*

2. DE WILDE CORNOELJE-BOOM.

Cornus ſilveſtris mas. *C. B. Pin.* 447. *Tournef. Inſt.* 641.
Cornus mas puniclio. *Cluſ. H.* 13.
Cornus umbellis involuorum æquantibus. *Linn. H. Cliff.* 38. *Hort. Upſ.* 29. *Roj. Prodr.* 249.

De eerſte zoort word in de Hoven gecultiveert, en is weer onderſcheiden in de Vrugten, die donker-rood, ligt-rood, wit, of was-geel zyn; ook is 'er een zoort die een geheel donker-roode Koleur, en een korter of dikker Steen heeft; dog de eerſtgemelde roode zoort is het bekendſt, gemeenſt, en ook, wegens de Koleur en goede Smaak, het meeſt geagt.

§. 3. De twede of wilde zoort vind men in *Saxen*, *Thuringen*, *Bohemen*, *Ooſtenryk*, en elders in het wild; groeit Heeſteragtig en brengt kleinder, flegter, dog zomwylen ook wel grooter en zoeter Vrugten voort, als de tamme, daar ze anders niet van verſchilt.

§. 4. De *Cornoelje-bomen* willen in allerlei goede gronden zeer wel groeijen, dog beminnen liefſt een goede Zand-grond, waar in ze meer en beter Vrugten geven, ze begeeren ook eene opene Lugt, en verdragen alle ongemakken des Winters zeer gemakkelyk.

§. 5. De Vermeerdering kan geſchieden, door de Steen of het Zaad, welke, na de Winter over in vogt Zand te meuken geſtaan hebbende, in het Voor-jaar, in Greppels gezaait, en de opgekomene jonge Boomtjes, 2 á 3 Jaaren oud zynde, verplant, en de Pen-wortel gekort worden: Dog ze worden by ons meeſt van Uitlopers of Inleggers voortgezet, om dat zulks ſchielyker en gemakkelyker gaat; ook kan men ze van Stek voortzetten.

§. 6. De *Cornoelje-boom*, die tot een kleine Boom opgroeijen kan, plant men doorgaans hier of daar in de Tuinen, op een afgezonderde plaats, wegens de Vrugt; maar men kan 'er ook Scheerheggen van planten, die heel digt groeijen, 10 á 12 Voeten hoog kunnen worden, en wegens hare mooije glanzende Bladen cierlyk ſtaan; dog hier aan moet men geen Vrugten verwagten, waar toe ze hunne vryheid in de groei vereiſchen.

§. 7. De rype Vrugten of de *Cornoeljen* hebben een zoete, iets ampere of rynsagtige Smaak, dog ze moeten wel ryp zyn, anders zyn ze trekkende en onſmakelyk, de beſte zyn die, welke van zelfs, of als men de Boom wat roert, van de Boom vallen. Ze worden zo wel rauw uit de hand gegeten, als geconfyt; ook kan men 'er Conſerf, of Vleeſch van maken, welk geſchied op dezelfde wyze als by de Kerzen gezegt is; deze dingen verſterken wel de Maag, maar moeten niet veel gebruikt worden van die, welke hardlyvig zyn, want ze ſtoppen, en zyn derhalven dienſtig by Roode en andere Lopen, voor Braking, enz.

§. 8. De by na rype *Cornoeljen* worden ook in Edik en Zout gelegt, om vervolgens by Spyze gegeten te worden, als de Olyven, zynde aldus gantſch niet onſmakelyk, en verſterken de Maag, en maken Appetyt.

§. 9. Men zegt dat de jonge Bladen van de *Cornoelje-boom*, in de ſchaduwe gedroogt, en daar na als *Thee* gedronken, zo goed en zelfs lieflyker als *Thee* ſmaken, en even zo gezond zyn; het ſtaat ligtelyk te onderzoeken, dewyl ik 'er nog geen Proef van genomen heb, als zynde nu onlangs eerſt daar van onderrigt.

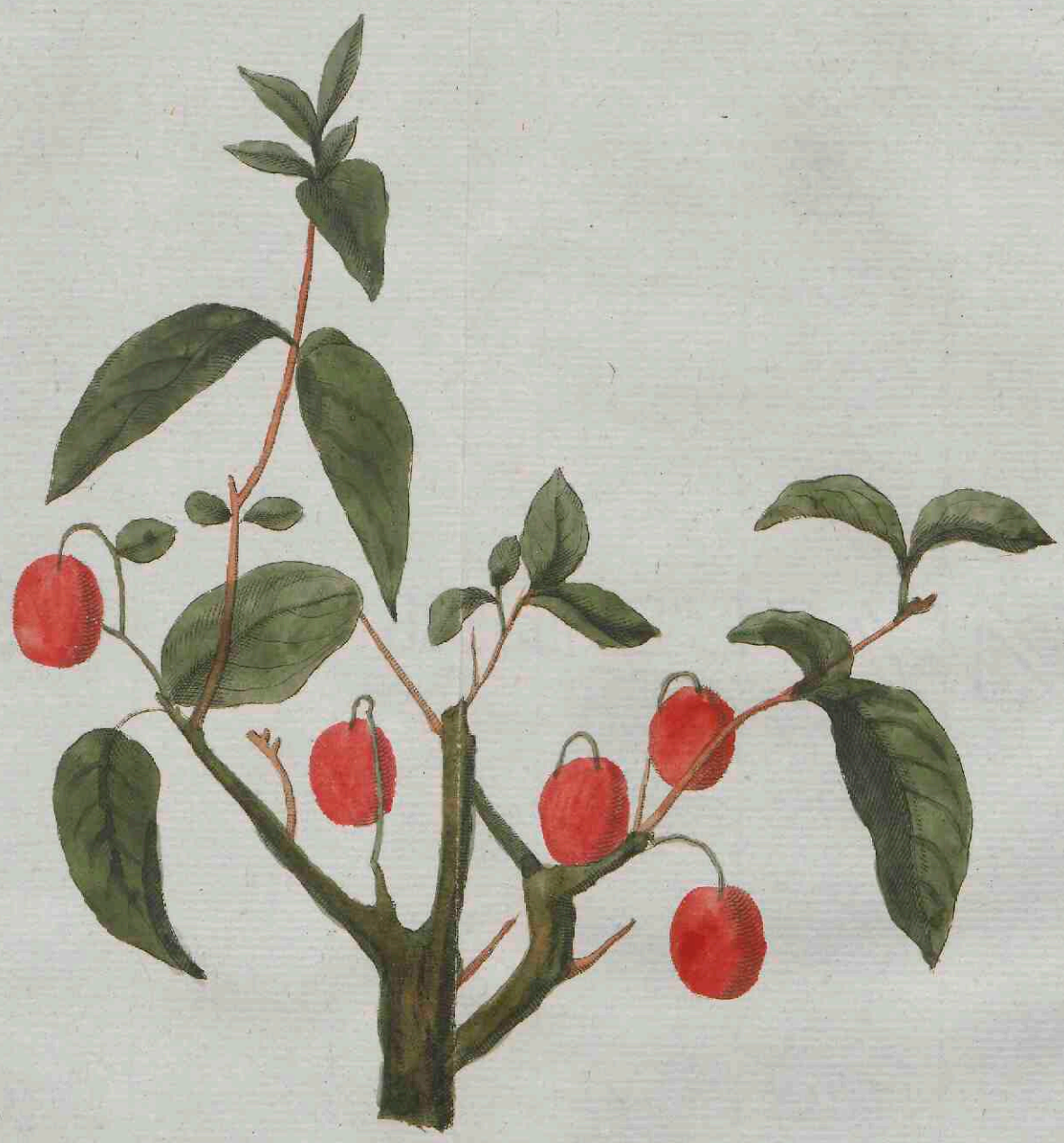
§. 10. Het Hout is zeer hard; en word van de Draaijers tot allerlei cierlyk werk gebezigt; ook gebruiken het de Molenmakers.

§. 11. Daar zyn nog twee andere Mede-zoorten van Europiſche *Cornus* of *Cornoelje*, als:

1. *Cornus fœmina.* Deze zal in de volgende Plantagie-Tuin verhandelt worden.
2. Cornus herbacea. *Linn. Flor.* 36. tab. 5. Fig. 3. *Roj. Prodr.* 249.
Cornus pumila herbacea, Chamæ peri climenum dicta. *Dillen. Elth.* 108. tab. 91.
Periclymenum humili. *C. B. Pin.* 302.

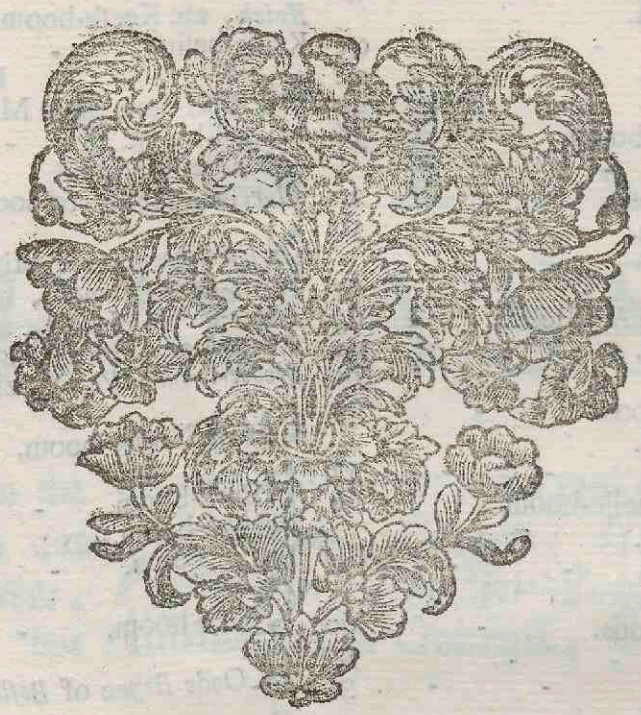
Periclymenum

Cornudjes.

Periclymenum humile Norwegicum. *C. B. Pin.* 302.
Periclymenum parvum prutenicum Cluſii. *J. Bauh.* 2. 108.
Chamæpericlymenum prutericnm. *Cluſ. pan.* 88.
Chamæpericlymenum aliud teneriub. *Cluſ. H.* 60.
Periclymeno accedens planta nonanthes noſtras. *Moris. Hiſt.* 3. p. 535.

Dit is een laag, kruidagtig, lang-levend Gewas, dat in de koude Gebergtens van *Hoog-duitſchland*, *Ongaryen*, enz., en inzonderheid veel in de noordlyke Landen, als in *Zweden*, *Noorwegen*, *Moſcovien*, enz., groeit, brengende ronde roode Beſien, veel by malkanderen, voort; ieder met tëen Zaad korl van binnen; welke Beſien waterig en laf-zoet zyn, dog word hier te Lande weinig gezien, en is ook van weinig bekende dienſt.

NAAM-LYST

Van de VRUGT-GEWASSEN die hier voren verhandeld zyn.

	Pag.
A.	
AAl-Beſie.	63
Abricoos-boom.	22
Amandel boom.	30
Amelanchier, zie Mispel-boom.	56
Appel-boom.	1
Apricoos-boom, zie Abricoos.	22
Azerole, zie Mispel boom.	56
B.	
BErberisſe.	67
Bonte Beyen of *Beſien*, zie Aal-Beſien.	63
Bram-beſie, zie Bramboos.	62
Bramboose.	62
Brommel-beſie, zie Bramboos.	62
C.	
CAſtanje-boom.	51
Cornoelje-boom, zie Kornoelje-boom.	68
D.	
DRuive-boom.	35
F.	
F*Ram-beſie*, zie Framboos.	60
Framboose.	60
Fygeboom.	32
H.	
H*Azelaar*, zie Hazel-Noote-boom.	55
Hazel-Noote-boom.	55
Hinne-beſie, zie Framboos.	60
J.	
St. J*Ans-beſie*, zie Aal beſie.	63
K.	
K*Aſtanje-boom*, zie Caſtanje-boom.	51
Kerſe-boom.	7
Kornoelje-boom, zie Cornoelje-boom.	68
Kriek, zie Kerſe-boom.	7
Kruis-beſie.	66
M.	
M*Espel-boom*, zie Mispel-boom.	56
Mispel-boom.	56
Moer-beſie-boom.	57
Morelle, zie Kerſe-boom.	7
N.	
N*Eſtel-boom*, zie Mispel-boom.	56
Noote-boom (groote), zie Oker-noote-boom.	52
Noote-boom (Hazel), zie Hazel-noote-boom.	55
Noote-boom (kleine), zie Ibid.	55
Noote-boom (Wal-), zie Oker-noote-boom.	56
O.	
OKer-Noote-boom.	56
P.	
PEere-boom.	3
Perſike-boom.	23
Pruim-boom.	15
Q.	
QUee-boom.	5
R.	
R*Oode Beyen* of *Beſien*, zie Aal-beſien.	63
S.	
S*Lee-Pruim*, zie Pruim.	15
V.	
V*Yge-boom*, zie Fyge-boom.	32
W.	
W*Al-Noote-boom*, zie Oker-Noote-boom.	56
Witte Beyen of *Beſien*, zie Aal-beſien.	63
Wyngaard, zie Druive-boom.	35
Z.	
Z*Warte Beyen* of *Beſien*, zie Aal-beſien.	63

DENDROLOGIA,

OF

BESCHRYVING

DER

PLANTAGIE-GEWASSEN,

Die men in de Tuinen cultiveert, zo wel om te dienen tot cieraad om daar van *Alleés*, *Cingels*, *Heggen*, *Berçeaux*, *Cabinets*, *Pyramiden*, *Plaizier-Bosschen*, enz., als tot Huishoudelyk Gebruik, te Planten.

WAAR BY

Derzelver differente *Benamingen*, *Groei-plaatzen*, *Aankweeking*, en *verdere Onderhouding*, en vervolgens haar *Tuin-* en *Huishoudelyke Gebruiken*, nauwkeurig beschreeven en aangewezen worden.

ALLES

Door een eige veeljarige Ondervinding, ten dienste en vermaak der Tuin-Beminnaars opgestelt,

DOOR

JOHANN HERMANN KNOOP

TE LEEUWARDEN,
By *A. FERWERDA* en *G. TRESLING*, Boekverkopers.

NAAM-LYST

Van de VRUGT-GEWASSEN die hier voren verhandeld zyn.

	Pag.
A.	
AAl-Beſie.	63
Abricoos-boom.	22
Amandel boom.	30
Amelanchier, zie Mispel-boom.	56
Appel-boom.	1
Apricoos-boom, zie Abricoos.	22
Azerole, zie Mispel boom.	56
B.	
BErberisſe.	67
Bonte Beyen of *Beſien*, zie Aal-Beſien.	63
Bram-beſie, zie Bramboos.	62
Bramboose.	62
Brommel-beſie, zie Bramboos.	62
C.	
CAſtanje-boom.	51
Cornoelje-boom, zie Kornoelje-boom.	68
D.	
DRuive-boom.	35
F.	
F*Ram-beſie*, zie Framboos.	60
Framboose.	60
Fygeboom.	32
H.	
H*Azelaar*, zie Hazel-Noote-boom.	55
Hazel-Noote-boom.	55
Hinne-beſie, zie Framboos.	60
J.	
St. J*Ans-beſie*, zie Aal beſie.	63
K.	
K*Aſtanje-boom*, zie Caſtanje-boom.	51
Kerſe-boom.	7
Kornoelje-boom, zie Cornoelje-boom.	68
Kriek, zie Kerſe-boom.	7
Kruis-beſie.	66
M.	
M*Espel-boom*, zie Mispel-boom.	56
Mispel-boom.	56
Moer-beſie-boom.	57
Morelle, zie Kerſe-boom.	7
N.	
N*Eſtel-boom*, zie Mispel-boom.	56
Noote-boom (groote), zie Oker-noote-boom.	52
Noote-boom (Hazel), zie Hazel-noote-boom.	55
Noote-boom (kleine), zie Ibid.	55
Noote-boom (Wal-), zie Oker-noote-boom.	56
O.	
OKer-Noote-boom.	56
P.	
PEere-boom.	3
Perſike-boom.	23
Pruim-boom.	15
Q.	
QUee-boom.	5
R.	
R*Oode Beyen* of *Beſien*, zie Aal-beſien.	63
S.	
S*Lee-Pruim*, zie Pruim.	15
V.	
V*Yge-boom*, zie Fyge-boom.	32
W.	
W*Al-Noote-boom*, zie Oker-Noote-boom.	56
Witte Beyen of *Beſien*, zie Aal-beſien.	63
Wyngaard, zie Druive-boom.	35
Z.	
Z*Warte Beyen* of *Beſien*, zie Aal-beſien.	63

VOORREDEN
AAN DE
LIEFHEBBERS
VAN
TUINEN
EN
PLANTAGIEN.

VOorheen een Beſchryving gegeven hebbende van de *Cultuur*, enz., der Ooft- of Vrugt-bomen, hebben wy goed en nuttig geoordeeld, nu ook een Beſchryving van de Plantagie- of Wilde Boom-gewaſſen te doen volgen; dewyl die, in zeker opzigt, even zo nuttig, noodzakelyk en vermakelyk als de Ooft-bomen zyn: Nuttig en nodig zyn ze, niet alleen om dat ze ons het onontbeerlyke *Werk-* en *Brand-hout* verſchaffen, maar ook de Vrugten van zommige of andere van hare delen, veel gebruik in de *OEconomie* hebben: Daar en boven, zo kan geen min of meer aanzienlyke Tuin beſtaan zonder de *Plantagie-bomen*, vermids dezelve, in-zonderheid in deze vlakke en winderige Nederlanden, grotelyks dienen, om de Vrugt-bomen en alle andere Tuin-Gewaſſen te beſchermen en beter te doen groeijen, te weten, door dezelve te planten tot windbreking rondsom of ook tuſſchen de Tuinen en Vrugt-hoven, vermids de Wind zeer dik-wyls een groot nadeel doet, en veel, zo niet de meeſte, oorzaak is, dat dezelve niet wel groeijen, als wordende daar door niet alleen in haar groei verhindert, maar zelfs dikwyls daar in geheel, tot bedervens toe, geſtuit.

Wat aangaat het vermaak dat de Wilde *Plantagie-Gewaſſen* aanbrengen, het is bekend, dat de-zelve dienen tot planting van *Alleés*, *Cingels*, *Lanen*, *Borceaux*, *Cabinetten*, *Plaizier-boſſchen*, enz., welke alle niet alleen tot vermaak dienen, wegens de aangename Wandelingen tuſſchen dezelve, en haar cieraad, maar ook wegens de bevallige Groente en verkwikkende Schaduwe in de heete Zo-mer-dagen: Want wie weet niet, dat de welgereguleerde *Plantagien*, *Borceaux*, enz., niet by de meeſte, zo niet by alle Tuin-Liefhebbers, om de gemelde redenen, in grote agting zyn; ja, benevens de Watcren, als *Baſſins*, *Fonteinen*, enz., voor de Ziel van een Plaizier-Tuin gehouden worden?

Deze gemelde zaken zyn gewigtig genoeg, om zo wel de Penne op het Papier te zetten tot Be-ſchryving van de zogenaamde *Wilde-* of *Plantagie-Gewaſſen*, als tot de Tamme- of Vrugt-Gewas-ſen.

Wy hebben by deze Beſchryving dezelfde order gehouden, als by die van de Vrugt-gewaſſen; te weten, eerſt derzelver verſchillige Benamingen in verſchillige Talen aantonende; vervolgens aanwyzende de Landſchappen, waar in dezelve natuurlyk van zelf in het wild voortkomen; dan volgt, hoe men dezelve op de beſte wyze aankweken kan en onderhouden moet, om wel te groeijen en cieraad met vermaak te geven: Daar na ſpreken we van het Huishoudelyk Gebruik dezer *Plan-tagie-boom*,

tagie-bomen, het welk, elk in zyn zoort, van geen klein belang is, dog het eene meer voordeel aanbrengende als het andere, gelyk in het vervolg alles op zyn plaats duidelyk aangewezen word.

Zie daar, gunſtige en verſtandige Lezer, het geen ik van onze *Plantagie-Tuin* vooraf te zeggen had: Men gelieve voor het overige de Beſchryving zelf in te zien, en verder aan te merken, het gene we in de beknopte Voorrede van onze voorafgaande *Vrugt-Tuin*, als mede in onze *Pomologia*, te kennen gegeven hebben.

Hier mede ſluiten we, en gaan over tot onze *Moes-Keuken-Tuin:* Inmiddels, na wenſching aan de Tuin-Liefhebbers van alle heil, voorſpoed en vermaak, zo wel in hunne Tuinen als anderzins, verblyve hunnen

Dienſtwilligen Dienaar

J. H. KNOOP.

BESCHRYVING VAN DE PLANTAGIE-TUIN.

OF VAN DE WILDE BOOM- EN HEESTER-GEWASSEN.

INLEIDING.

Wat door PLANTAGIE-TUIN *verſtaan word, en verſcheide nodige en nuttige Aanmerkingen daar over.*

§. 1. DOor het woord van *Plantagie Tuin* verſtaan ik niet enkel en alleen zodanige Tuin of Plaats, die met allerlei Bomen beplant is, gelyk als alle nieuwe, door Menſchen handen met Bomen, Heeſters, enz., in order beplante Tuinen of Plaatzen, doorgaans de naam van *Plantagien* voeren: Daar in tegen Plaatzen van de Bomen in het wild, zonder order en bykoming van eenige Menſchelyke hulpe of zorg, (ten zy by de eerſte Planting) van zelf groeijen, doorgaans *Boſſchen* of *Wouden* genoemt worden.

Ik bevat onder dat woord allerlei zoort van wild *Boom-* en *Heeſter-Gewas*, die geen of zeer weinig daar onder, eetbare Vrugten dragen, die in veel Landſchappen van *Hoog-* en *Neder-Duitſchland*, *Engeland*, *Frankryk* en in meer andere Europiaanſche Landen, in het wild van zelfs groeijen, en die met een zeker oogmerk hier of daar in de Tuinen, Velden en elders geplant worden.

§. 2. Het oogmerk waarom men de wilde Gewaſſen plant is hooftzakelyk driederley, als; Het eerſte is, om daar van *Alleés*, *Laningen*, *Scheer-heggen*, *Berceaux*, *Busquets*, enz., in de Plaizier-Tuinen tot vermaak te plaatzen, om door derzelver aangename groente, en geneuglyke ſchaduwe, in de Zomer-tyd, het Oog, Hert en Ziel te verluſtigen, en te verkwikken. Een vermaak waarlyk, welk, om dat het natuurlyk en eenvoudig is, aan alle andere waereldze vermaken de voorrang betwiſt. Kan het wel anders als vermakelyk zyn, wanneer iemand, vermoeit van zyne beroeps affaires, ieder in zyn zoort, ſtaat en hanteeringe, in de aangename Zomer-tyd tuſſchen eene fraaije, welgeſlotene Alleé, Berreaux, cierlyke Scheer-heggen en alles wat de geſchikte hand des Tuin-oeffenaars heeft bewerkt, gaat wandelen, of ergens in een lommeragtig Busquet wat gaat nederzitten te ruſten, om de Werken des Scheppers te overpeinzen? en in deze Godtvrugtige gedagten alle de hoedanigheden der waereldze dingen te pondereeren. De begeerte is van groot en klein, van hooge en lage Staat tot dit vermaak, en de agting die men in alle tyden volgens het klare getuigenisſe der Hiſtorien, van de eerſte Eeuwen af 'er voor gehad heeft, ja de inſtelling van *Godt* zelf betuigd genoegzaam de waarheid van het gezegde.

§. 3. Zommige Menſchen zyn van gedagten, dat men de Alleés, Laningen, Heggen, enz., in de Plaizier-Tuinen, in plaats van wilde Bomen, van Vrugt-bomen, behoorde te planten, om dat men daar door meer genot van die Bomen, door derzelver Vrugten, zoude hebben. Dog hier op kan men aanmerken; 1. dat veele zoorten van Vrugt-bomen niet kunnen groeijen daar wild Gewas groeijen kan, want ze meer oplettendheid, omtrent de Grond, en Cultuure vereiſchen; 2. dat de meeſte Vrugt-bomen zelden zo groot worden om 'er Alleés, enz., van te planten, om genoegzame groente en ſchaduwe te geven, tot vermaak en verkwikking; 3. dat de meeſte Vrugt-bomen geen zo cierlyke Bomen, Heggen, enz., *formeeren* als de Wilde, het geen hier het oogmerk van de Planting is; 4. dat het voordeel dat men door de Vrugt-bomen beoogt, ook in veele, zo niet de meeſte, zeer wiszelvallig is, dewyl dezelve niet zelden verſcheide jaren na malkander, geen of zeer weinig Vrugten voortbrengen.

§. 4. Ten tweden, zo dienen de wilde Bomen tot bemantelinge of wind-ſchuttinge rondom Ooft-, Moes-, en Bloem-Tuinen, en zelfs ook voor jong geplantte wilde Bomen en Bosquets, om daar door het tamme Gewas voor de Winden te dekken en alzo beter en voorſpoediger te doen groeijen; zonder welke voorzorg, generlei Gewas, inzonderheid in deze vlakke windige Landen, behoorlyk wel groeijen kan, gelyk zulks de ondervinding oogtuiglyk beveſtigt. Dog hier toe zyn allerlei Boom-gewaſſen niet even dienſtig, het zyn alleen zodanige, die van natuuren tegen de Winden beſtendig zyn, en daar tegen kunnen opgroeijen, ook taai van Hout moeten zyn, en die ſterk bewortelen, op dat ze door de zware Winden niet ligt gebroken of uit de grond geſcheurt worden. Welke zodanige zyn, zal hier na, by ieder zoort, gemelt worden.

§. 5. Ten derden, zo worden de wilde Gewaſſen ook gebruikt, om daar wilde Bosſchen van te planten, die in het vervolg zullen dienen, het zy tot Brand- of Timmer-hout. En dit is wel een der voornaamſte dingen, die in grote aanmerking komt, om wild Gewas te planten, als men op de nuttigheid en het voordeel ziet, inzonderheid in zodanige Landen, daar het Hout, zo wel tot Branding als Bouw-ſtoffen, ſchaars is.

§. 6. Volgens deze verſchillige oogmerken nu, worden de wilde Plantagie-bomen op verſchillige wyze, diſtantie, van verſchillende ouderdom, grootheid en dikte, en op differente plaatzen geplant, als mede verſcheidentlyk behandelt, waar van ik het nuttigſte en nodigſte, kortelyk zal gaan aanwyzen, en ten dele herhalen, of indagtig maken het geen in het Eerſte Deel in het algemeen aangewezen is, en 'er zommige byzonderheden byvoegen.

§. 7. Tot Alleés, Laningen, enz., op grote Buiten-plaatzen, worden de Bomen op differente tuſſchen-wytte in de Reyen geſtelt, als van 10 tot 20, 30, en meer Voeten toe, namelyk naar mate de Bomen in haar zoort van nature, in het vervolg kleinder of groter Kronen maken; als mede volgens de geſteldheid der gronden, en de ſtandplaats; want het zeker is, dat een Boom, in een goede vette Aarde, of ook, die met zyn Natuur wel over een komt, en die een goede warme ſtandplaats heeft, beter groeijen en dus groter worden zal, als in een ſlegtere; weshalven men noodzakelyk een zelfde zoort van Gewas, in de eene Grond of Plaats, digter of wyder behoort te planten, als in de andere.

§. 8. Aangaande de grootte en dikte der *Alleé-bomen*; zo verkieſt men doorgaans zodanige jonge Bomen, waar van de Stam 1, 2 á 3 Duim dik is, en zyn volkomen vereiſchte hoogte, ook reeds een kleine Kroon geformeert heeft, hoewel dit laatſte juiſt niet altydt volſtrekt nodig is, zynde het genoeg, als de Stam maar hoog genoeg is, en dat die by de Planting op de bepaalde hoogte gekort zynde, in het vervolg een Kroon uitwerpt. De reden waarom men dikke en hooge Stammen verkieſt is ligt te bevroeden, namelyk, om de Alleés vroeger in order, en het deſſein uitgevoert te doen zyn. Dog men behoort nooit geen dikker of ouder Stammen tot de Planting te nemen, als gemeld is, om dat die, niettegenſtaande de mening van zommige, langzamer groei vatten, ja dikwils bezwaarlyk aan de gang raken, en ſlegte Bomen worden, behalven dat ze bezwaarlyker te verkrygen en ook veel koſtbaarder zyn.

§. 9. Het is een grote cieraad der Alleés, als de Stammen der Bomen, mooi regt en hoog zyn. Derhalven behoort men nooit andere te verkiezen, als die de Stam 8 á 10 Voeten hoog hebben, beneden de Kroon. Voor dezen teelde men deze Bomen alleen van 6 á 7 Voeten hoogte, maar de ondervinding heeft geleert hoe misſelyk die ſtaan, inzonderheid in wyde en lange Alleés, behorende de hoogte na de breedte en lengte der Alleés geſchikt te zyn.

§. 10. De Bomen geplant zynde, moet men niet verzuimen, dezelve met Palen te voorzien, inzonderheid die zeer op de Winden ſtaan, op dat ze door de beweging des Winds, niet in de groei verhindert, en uit de order geſlingert worden. Hoedanig de Palen 'er beſt by gezet worden, is in een ander Werk klaar aangewezen.

§. 11. Wat de verdere behandeling dezer Bomen, na de Planting, aangaat, die is weinig; men tragt maar om cierlyke Kronen te verkrygen, en laat ze doorgaans tot dien einde in vryheid groeijen, zonder 'er veel aan te ſnoeijen; moetende men in het byzonder zorg dragen, dat de Boom met een regte Spil in het midden der Kroon, als het vervolg van de Stam, opgroeit, als waar door de cierlykſte, aanzienlykſte Kronen geformeert worden. En zo 'er wat aan te ſnoeijen valt, dit geſchied in de volgende gevallen, 1. Als de Takken hier of daar dwers of over malkander groeijen, en die daar door het ſchik der Kroon bederven of verhinderen, zo moet men de kwalyk geplaatſte wegſnoeijen. 2. Als 'er een Tak was, die veel ſterker of weelderiger als de overige gelykformige, groeit, en daar door deze van haar voedzel berooft, en dus veroorzaakt, dat de Kroon hare ronde gedaante, waar in haar cieraad beſtaat, niet kan verkrygen; zodanige Tak of Takken moeten derhalven noodzakelyk (welverſtaande behalven de middelſte regtſcheutige, gelyk ook in alle andere gevallen) weggeſnoeit of gekort worden, en zulks hoe eer hoe beter. 3. Wanneer de Boom al te veel Takken maakt, moet men 'er eenige hier of daar (de ſlegtſte of kwalyk geplaatſte) uitſnoeijen, om de overige meer Lugt te doen hebben en dus beter te doen groeijen. 4. Wanneer de Bomen in de eerſte Jaren ſterk groeijen, en heel lange Loten maken, kan men dezelve in de eerſte Jaren wat inkorten, om dat anders de Bomen van onderen naakt of Takkeloos worden, dat zeer misſtaan zou. 5. Het gebeurt veel, als de jonge Bomen groot worden, dat de benedenſte Takken dan ſterk nederwaarts

derwaarts komen te hangen, en daar door het Gezigt en het Fatzoen van den Boom benemen; deze moeten derhalven opgesnoeit worden, zo ver als het nodig is.

§. 12. Indien het gebeurt dat men uit bejaarde Bomen, eenige dikke Takken, om deze of gene reden, moet uitkappen, zo is hier ook eenig onderscheid in den doening, volgens de zoort en ouderdom in agt te nemen, van het Gewas, te weten, indien het hard Hout is, dat niet sterk aangroeit, by voorbeeld, *Eiken-bomen*, zo moet het zelve geschieden heel digt by den Stam of Moeder-Tak; daar en tegen, zo het Hout week van Natuur is en cierlyk aandikt, als by voorbeeld, *Ypen*, *Linden*, *Kastanje*, *Equine*, enz., dan moet men de Takken niet digt aan, maar omtrent één Duim dik van haar oorsprong uit de Moeder-tak, wegsnoeijen, om reden, dat de wonde daar door beter overgroeit, komende anders zeer dikwils ter gesnoeide plaatze, inzonderheid aan heel dikke Takken, een rotting, en vervolgens een holte in de Boom, voornamelyk als ze omtrent de Stam gekort zyn, die de gehele Boom bederven kan.

Ik heb dikwils gezien dat de Eigenaars hunne Bomen op Cingels of elders, die oud waren, deden inkorten, in mening om daar door weer jonge digte Bomen, of nieuwe mooije Bomen te verkrygen, buiten twyffel om dat ze daar van gehoort hadden, of dat haar zulks van onkundige geraden was, maar dit is heel verkeerdelyk gewerkt; het is waar, men kan een Boom verjeugdigen, gelyk ik elders wel gezegt hebbe, maar daar is groot onderscheid tusschen een heel oude en middelmatige bejaarde Boom, als mede tusschen de eene of andere zoort, en op wat wyze de behandeling van het Snoeijen geschied. Een heel oude Boom kan zo weinig als een veroudert dierlyk Ligchaam weer jong gemaakt worden: En hier komt het van daan, dat de Bomen, die in haar leeftydt weinig besnoeit zyn, inzonderheid aan dikke Takken, omtrent de Stam, altydt gezonder en gaaver van Stam zyn, als andere, waar geduurig aan gekapt is. Derhalven zal een kundig Eigenaar van Bomen niet gedoogen, dat men daar aan veel groove Takken, en voornamelyk niet omtrent de Stam, afkapt, inzonderheid als 'er op voordeel na de groeijing der Bomen gezien word. Dog indien zulks om enige reden noodzakelyk geschieden moet, zo is het zeer dienstig, om de wonde aanstonds met eene Boom-zalve wel te overdekken, om dus de Vogtigheid en Lugt af te keeren, en Inrotting voor te komen.

§. 13. Men plant ook wel smalle Allées, die aan de beide uitwendige zyden plat opgeschoren worden als Scheer-heggen, maar die men van binnen *Berreaux* wyze digt laat groeijen; hier van valt anders niet te zeggen, als van de Scheer-heggen, om dat ze op dezelfde wyze met Snoeijen behandeld moeten worden; alleen staat hier by aan te merken, dat wanneer deze Bomen van binnen kaal en bladeloos worden, gelyk doorgaans met der tydt gebeurd als de Bomen bejaart worden, dewyl ze van binnen geen Lugt genoeg genieten, en dus de meeste trek na boven gaat, dat men zulks eenigzints kan verhelpen, door middel van de jeugdige, niet al te oude Takken, hier en daar kort omtrent haar Oorsprong in te korten, waar door jonge Takken komen uit te spruiten, die de Boom van binnen met groente bekleden; dog dit kan niet wel anders geschieden, als aan Bomen, die ligtelyk de gekorte Takken weer uitspruiten, inzonderheid aan de *Ypen* en *Olmen*.

§. 14. Tot de Scheer heggen (§. 2.) worden de Plantzoenen, ouder of jonger, dat is, dikker en hoger, of dunner en laager, verkozen, volgens het oogmerk waar toe ze zullen dienen, of, tot hooge, of, tot laage Heggen; tot de eerste, verkiest men doorgaans zware en hooge Plantzoenen, om daar door zo veel te eerder de begeerde hoogte en vol naaktheid der Heg te verkrygen, en deze worden doorgaans op 3 á 4 Voeten tusschen-wytte geplant. Maar tot laage Heggen neemt men jonger Plantzoenen, die ook minder kosten, als men ze kopen moet, en deze worden op $1\frac{1}{2}$ á $1\frac{1}{3}$ Voeten distantie gestelt: Edog daar is nog eenig onderscheid, aangaande de grootte en tusschenwytte der Plantzoenen, volgens de zoort van Gewas, willende de eene zoort wel wat groter of kleinder geplant zyn als de andere, om wel te groeijen. Ook zyn 'er zoorten die liefst gezaait willen wezen, en op de gezaaide Planten, zonder ze te verplanten, doorgroeijen, welke zodanige zoorten zyn, zal best hier na by ieder zoort kunnen aangewezen worden.

§. 15. Alle Scheer-heggen moeten, als ze cierlyk staan zullen, van onderen tot boven, overal wel digt gesloten, en met groente in de Zomer-tydt bekleed zyn, weshalven men tot het Planten geen Plantzoenen kiezen moet, die van onderen af met geen jonge Takken of Spruiten voorzien zyn, en zo het al gebeurt, dat 'er zodanige met onder lopen, zo moet men die by het Planten zodanig verdelen en schikken, dat 'er twee aan weerzyden komen, die van onder wel met Spruiten voorzien zyn, om met der tyd 't gebrekkige van de middelste te kunnen vervullen.

Overzulks zo moet een Heg, om cierlyk te heeten, regt perpendiculaar opwaarts en in een regte lyn geschoren zyn, want het zeer mislyk staat, als de Heg boven voorwaarts leunt, of ook krom en met bogten loopt, te weeten, die in een regte lyn geplant staan. Voor deezen plag men de Heggen van weerskanten, schuins te scheeren, invoegen, dat ze boven smaller als beneeden was, dog dit word, om dat het niet zeer fraai staat, weinig meer gedaan, hoewel het nog beeter is, als wanneer de Heg boven voorwaarts hangt en dus boven breder als onder is.

§. 16. Wyders, gelyk zommige zoorten van gewas, als by voorbeelt de *May-boeken*, en andere, niet te gelyker tyd in het Voorjaar uitbotten en groen worden; of van verschillig groen zyn, gelyk als onder de Taxis veel gebeurt, welk een grote misstand aan de Heggen op Plaizier-plaatzen veroorzaakt, zoo behoorde een zindelyk en nauwkeurig Planter altoos 't Jaar van te voren deze zoorten van jonge Bomen, in het begin van de Botting en wederom als ze in Blad staan, uit te merken, om dus de gelykzoortige by het Planten by malkander te voegen.

§. 17. Alle Scheer-heggen, inzonderheid die wat hoog zyn, moeten noodzakelyk aan een tot dien einde bygetimmert Latwerk, dat de hoogte heeft als de Heg in het vervolg hebben zal, vast gebonden worden, om dat ze nog jong en niet of weinig bewortelt zynde, niet op zig zelfs kunnen staan, en door de Wind bewogen en uit hunne order geslingert worden; ook de jonge uitspruitende Loten aan het Latwerk kunnen gebonden en dus de Heg vroeger en veel beter in volmaaktheid gebragt kan worden.

§. 18. De Heggen moet men ook om cierlyk te zyn, niet te dik of breed laten worden, welk zeer mislyk staat, en doorgaans door onkunde of verzuim des Scheerders ontstaat, namelyk, als

ze dezelve niet kort genoeg tot op of omtrent de oude ſneed Knippen, waar door het gebeurt, dat als by ieder ſcheeringe maar een Duim breed meer lengte blyft als het oude was, na verloop van 6, 7 á 8 Jaren de Heggen zeer breed zullen geworden zyn; maar dewyl men nooit zo digt by het oude weg ſcheeren kan, of de Heggen worden door langheid van tydt breder, zo kan men dezelve, als ze in dit geval of anderzints te breed en wanſchikkig geworden zyn, weer verjongen of vernieuwen, door middel van alle Takken tot omtrent de Stam in de Herfſt-, Winter-, of vroege Voorjaars-tydt glad weg te kappen, waar op de Stam niet nalaten zal, weer nieuwe Loten te ſpruiten, waar uit binnen 2 á 4 Jaren (wat vroeger of later na mate het zoort van gewas uit zyn natuur ſchielyker of langzamer groeit) eene ſchone nieuwe Heg geformeert kan worden, die haar als jong of nieuwelyks geplant zal vertonen, en het welk als dan vergoeden zal, het ongenoegen dat men in de gemelde tusſchen-tydt mogte gehad hebben, om zyn Hegge in de aangename Zomer-tydt bladeloos, of niet zeer gedekt te zien. Deeze manier van Korting is niet alleen goed, als de Heggen te breed geworden zyn, maar ze is ook dienſtig voor oude Heggen, om dezelve een nieuwe kragt by te zetten, en te verjongen; en ze is aan allerlei zoorten van gewaſſen practicabel, behalven aan de Hars-gevende als *Denne-*, *Pyn-*, en *Maſt-boomen*, om dus die, de Takken gekort wordende, weer verjongt, of vernieuwt, en in order gebragt, die tegenwoordig zeer cierlyk ſtaan.

§. 19. De Heggen worden 's Jaars eens twee en ook wel driemaal geſchooren, naar dat ze in haar zoort min of meer ſterk groeijen, en men vroeg begonnen heeft, zynde de *Ypen*, *Olmen*, *Linden* en *Willigen*, onder alle Heg-gewaſſen, die welke wel het ſterkſte gewas maken, en derhalven het meeſte Knippen vereiſchen; daar in tegen de *May-boeken*, *Haag-boeken*, en meeſt alle andere Heggewaſſen, insgelyks de altyd groene, als *Taxis*, *Hulſt*, enz., aan eenmaal Knippen in het Jaar genoeg hebben, indien men niet te vroeg daar mede begint.

§. 20. Het Knippen of Scheeren der Heggen geſchied op verſcheiderhande wyze, als 1. Met de *Haagſcheer*. 2. Met de *Croisſans* of *Halve Maan*. 3. Met het *Zwaard*. De Haagſcheer word gebruikt tot gewaſſen, die hard zyn, als *Boek*, *Taxis*, *Hulſt*, *Palm*, enz., als mede tot fyn gefigureert werk; maar de Croisſant en het Zwaard tot zodanige, die week, broos Hout hebben; als *Ypen*, *Linden*, *Elzen*, enz., om dat het werk daar mede meer vordert als met de Scheer, kunnende een Man daar mede op een dag wel tienmaal zo veel doen, als een ander met de Scheer, hoewel in allen niet zo net.

§. 21. De *Berceaux*, *Prieelen*, en *Luſthuisjes*, welke doorgaans van Latwerk gemaakt en vervolgens met groente bekleed worden, geven veel vermaak en cieraad in een Plaizier-Tuin, als ze wel en op een bekwame plaats geordineert zyn: Men bekleed dezelve met verſcheiderhande Gewaſſen, naar maate van haar grootte, of de begeerte der Eigenaars, als met *Linden*, *Wilgen*, *Ypen*, *Wilde Virginiſche Wyngaard*, *Taxis*, enz., wy zullen hier agter na de verhandeling der Plantagien een Lyſt geven van die Gewaſſen welke daar toe het bekwaamſt zyn: Zal hier alleen nog aanmerken, dat men de Takken dezer Gewaſſen, inzonderheid terwyl ze nog jong en nieuwelyk geplant zyn, als mede van de klimmende Gewaſſen, van tydt tot tydt moet aanbinden, of Knippen, om ons de *Berceaux*, *Prieelen*, enz., ras te bekleden en cierlyk te doen ſtaan. Men plant deze Gewaſſen, op diergelyke diſtantie als tot Heggen, naar mate van ieder aart en grootte (§. 4.)

§. 22. Aangaande de *Busquets* (§. 2.) het welk kleine Bosſchen tot wandelinge, met wel geordineerde niet al te brede *Wandelwegen*, *Prieelen*, *Cabinetten*, *Basſins*, *Grot-werken*, *Ermitagen*, enz, in heel groote Plaizier-Tuinen zyn, worden of van eenerlei of met veelderhande zoort van Gewaſſen, onder malkander, gelyk dit laatſte meeſt geſchied en ook het aangenaamſt ſtaat, heel digt Rey wyze beplant; de Reyen, en de Plantzoenen in de Rey 3 á 4 Voeten van elkander.

Men verkieſt daar toe doorgaans jong Gewas, om dat het zelve in het opwaſſen ſtruikiger en digter word. Hier by moet men agt geven, dat men de zoorten, zo veel doenlyk van eenerlei grootdien het gebeurt, dat het eene ſterker groeit als het andere, moet men het ſterk groeijende, door de minder groeijende te maken, inzonderheid als dit van waarde is, of dat men daar byzondere agting voor heeft, als by voorbeeld, deze of gene Bloeindragende Heeſter-gewaſſen, die in de Busquets onder andere Gewaſſen, in haar Bloei-tydt een mooi gezigt geven; voor het overige laat men de Gewaſſen in volle vryheidt opgroeijen, zo als ze maar willen, op dat ze haar daar door zo veel te natuurlyker vertonen, waar in de fraaiheid van een Busquet hooftzakelyk beſtaat.

§. 23. Deze *Busquets* worden, wanneer ze wat bejaart, en daar door van onderen open, als ze Tak- en Blader-loos, en onaanzienlyk geworden zyn, by de grond, in de Winter-tydt gekapt, gelyk men met andere wilde Bosſchen tot Brandhoud doet, (waar van hier na) waar na ze weer jong uitſpruiten, en na verloop van eenige jaren, weer digte, aangename *Busquets* worden. Dog hier by dient aangemerkt, dat men zodanige Gewaſſen die niet gemakkelyk ſpruiten, of die langzaam groeijen, of anderzints van waarde zyn, gelyk als de *Bloeindragende*, als dan niet moet Kappen, maar ongekapt ſtaan laten. Ook is het dienſtig, dat men hier en daar, op bekwame plaatzen en diſtantie, het eene of het andere Gewas ongekapt ſtaan laat, na de tydt en tot Bomen laat opgroeijen, het welk in een Busquets een zo veel te natuurlyker, vermakelyker gezigt geeft. Dog deze Bomen moeten niet te digt by malkander zyn, om dat ze anders het daar onder ſtaande Boſch-gewas zouden verdrukken.

§. 24. Een kundig Eigenaar of Tuinier zal ook de *Busquets* niet alle te gelyk doen kappen, want daar door zoude al het vermaak te gelyk weggenomen worden; maar men kapt eerſt de helft of een minder gedeelte, en na eenige Jaren, wanneer de eerſtgekapte wederom tamelyk aangegroeit zyn, weer een ander gedeelte, en zo vervolgens van tydt tot tydt. Het gehakte Hout dient tot Brandhoud en andere Oeconomiſche dingen.

§. 25. Maar mogelyk zoude iemand wenſchen hier onderregt te zyn, hoe de *Alleés*, *Wandelwegen*, *Berceaux*, *Busquets*, en andere, tot vermaak en cieraad dienende dingen in een Plaizier-Tuin, behoorlyk in haar regte proportie en meeſte ſchoonheid moeten *geordineert* worden, maar dewyl

wyl ik niet voorgenomen hebbe, hier over tegenwoordig te schryven, als myn tydt en de gelegentheid zulks niet toelatende, maar alleen hooftzakelyk over de Cultuur nu, en het gebruik der Gewassen; schoon het my anders niet bezwaarlyk vallen zoude, en mogelyk op een andere tydt in een byzonder Werk geschied; zo wyze ik de Liefhebbers dier Konsten, ondertusschen na het meermalen gemelde Tractaat, genaamt *la Theorie & Practique du Jardinage*, waar in men zeer goede aanleiding en fraaije ordonnantien tot aanlegging en verciering van fraaije Tuinen vind, en welk Werk wel waardig zoude agten, tot geryf van de Nederduitsche Leezer, met een Nederduitsch Kleed, benevens eenige vermeerderingen of aanmerkingen bekleed te worden, gelyk het reeds voor eenige tydt met een Hoogduitsch gewaad vercierd is.

§. 26. Wat aanbetreft de Bomen die men tot *mantelinge* en *windbrekinge* plant (§. 4.), hier mede word by de Plantinge op geen of niet zo veel cieraad gezien, als wel op de nuttigheid; men plant dezelve doorgaans op de buitenkant van de Tuinen, en inzonderheid na de Noord- en West-kanten, als van welke kanten men by ons de meeste koude Winden ontfangt, en men stelt ze doorgaans wat digt, namelyk op 4 á 5 Voeten distantie in de Rey, min of meer, naar maate de Bomen in haar zoort sterker of min sterker uitkroonen, op dat dus de Takken te eer aan malkander zouden sluiten, en haare uitwerking doen: En om zulks nog meer te bevorderen, zo plant men ook wel twee Reyen Bomen op een kleine distantie 8 á 10 Voeten, Alleés-wyze, naast malkander, in het verband: Of men plant agter de enkelde Reyen, hooge Bomen, of ook, als 'er twee Reyen geplant zyn, indien het de ruimte toelaat, dikwils nog 2, 3, of meer Reyen *Els* of *Willige*, de Reyen, 3 á 4 Voeten van malkanderen, waar door het Gewas, het eene het andere dekkende, beter tegen de Wind opgroeijen zal.

§. 27. Wyders staat hier by aan te merken, dat 't by 't aanleg van nieuwe grote Tuinen, van zeer groote nuttigheid is, inzonderheid als het Terrain zeer voor de Winden bloot legt, als men aanstonds in den beginne, in bekwame verdeelingen en op gevoegelyke plaatzen, hier en daar verscheide Reyen van Wild Boom-gewas plant dat schielyk opgroeit, als *Eik*, *Ype* of *Willige*, enz., waar door het overig jonge Vrugt- en ander Gewas, in haar eerste aangroei, voor de Winden zeer gedekt word, en dus beter in de groei vordert, gelyk dit door de ondervinding klaar bevestigt word: Wordende het Wilde tot dekking geplante Gewas daar na weggedaan, als het andere eenige grootte verkregen heeft, en in staat is nu zig zelfs te dekken.

Om de gemelde reeden worden ook in groote Moes-tuinen of Moes-velden, en zelfs Bouw-landen, enz., met groot voordeel verdeelingen met Bomen geplant, die men Hegs-wyze laat opgroeijen, waar toe inzonderheid de *Els* hier te Lande veel gebruikt word.

§. 28. De Planting van *wilde Bosschen*, tot Werk- en Brand-hout betreffende (§. 5.), deze is veel onderscheiden van de Planting in Plaizier-Tuinen, want hier by ziet men doorgaans alleen op cieraad en vermaak, zonder veel op het voordeel van het Hout te letten, dat van de Bomen, groot geworden zynde, zoude kunnen komen, behalven de Bomen op Alleés, Cingels, enz., die, na de grocijing, tot voordeel kunnen dienen, en derhalven ook zomtyds t'effens met dat oogmerk op groote Plaatzen geplant worden.

Maar de wilde Bosschen worden altoos hooftzakelyk geplant, om daar voordeel in het vervolg van te hebben, het zy de Planter of zyne Nakomelingen; derhalven word by de Planting van deze geen groote nettigheid in agt genomen, en, gelyk men op Vermaak-plaatzen de groote opgaande-, of Stam-bomen wyd plant, zo plant men dezelve daar en tegen in de Bosschen digt, en zulks om drie reeden; als

1. Om het meeste voordeel van de Grond te hebben.
2. Om dat het jonge Gewas digt staande, malkander beter voor de Winden dekt, en dus beter en schielyker opgroeit (§. 25.), en
3. Om dat daar door de jonge Bomen regtstammiger en hooger opgroeijen, van welke Stammen daar na, het meeste voordeel te verwagten is; wordende de jonge Plantzoenen tot dien einde in Reijen op 4 á 6 Voeten tusschen-wytte geplant.

Edog dit digt planten geschied altoos met die intentie, om, na verloop van eenige Jaaren, als de Bomen wat opgeschoten zyn, de helft of een groter gedeelte 'er van te roeijen, of by de grond te Kappen, en de gekapte Tronken tot klein Bosch te laten uitspruiten, om dat de Bomen anders al te digt zouden staan, moetende by de Kapping agt gegeven worden, dat men altydt de beste fleurigste Bomen staan laat, om tot Stam-bomen op te groeijen: Het gekapte Hout kan dan dienen tot goed Brandhout.

§. 29. Dit gezegde is te verstaan hooftzakelyk van de Planting tot Werk- of Timmerhout. Maar men plant ook, in deze en andere Landen daar weinig Hout groeit, en dus het Brandhout schaars is, veel en wel het meest, Kreupel-bosschen, zynde zodanige die alleen dienen tot Brandhout, en tot dien einde om de 8 á 12 Jaaren gekapt worden, en men verkiest daar toe doorgaans Hout-gewas dat schielyk opgroeit, om 'er zo veel te eerder voordeel van te hebben, als by voorbeelt *Els*, *Birk*, *Ypen*, en *Olmen*, men plant ook wel *Eyk* tot het zelfde oogmerk, maar dit groeit wat langzamer aan, dog is na de hakking van meerder waarde: Deze Boom-gewassen worden op dezelfde wyze en distantie geplant, als de voorgaande zynde tuffen deze en de voorgaande planting, geen ander onderscheid, als dat de voorgaande Bomen, in het vervolg zullen dienen tot Werkhout, maar deze alleen tot klein Brandhout. Dog zommige van deze Bosch-gewassen worden ook wel met voordeel gezaait, die men vervolgens zonder te verplanten, laat opgroeijen, welke zodanige zyn, zal hier na by ieder zoort aangewezen worden.

§. 30. Na de Planting word anders niets waargenomen, ten waare dat men de kosten doen wilde; om de grond het eerste en twede Jaar omtrent de jonge Bomen wat schoon te houden, dat inzonderheid aan de gezaaide (§. 29.) nodig is, op dat ze niet door het onkruid als zulks de overhand heeft, gesmoort worden. Ook moet men niet verzuimen, als 'er geplante Plantzoenen hier of daar dood gegaan zyn, de plaatzen in de volgende Plant-tydt, namelyk in de Herfst-, Winter-, of vroege Voorjaars-tydt weer met andere Plantzoenen te voorzien.

§. 31. Voor het overige laat men dezelve in alle vryheid groeijen, vallende aan dezelve niet te snoeijen,

ſnoeijen, of iets anders te cultiveeren; welk, als de Bosſchen eens geplant en in goede groei zyn, zeer gemakkelyk en voordeelig voor de Eigenaar is, als hebbende dan in het vervolg geheel geen koſten meer aan te wenden, en evenwel in het vervolg van tydt tot tydt ſchoone altydduurende Interesſen te ontfangen van zyn Bosſchen, inzonderheid, zo het Kreupel-bosſchen zyn, die dikwils gehakt kunnen worden: Derhalven ontſtaat hier uit de vraag, welk het voordeeligſte is, aangaande ſchraale zand en andere gronden, of, dezelve tot Bouw-landen, door præparatie te bereiden, of tot wilde Bosſchen? ik voor my zoude om zo even te vooren gemelde reden, voor dit laatſte ſtemmen, dewyl de ondervinding geleert heeft, dat de winſt van goede *Bosſchen* groter is, als van diergelyke Bouw-landen, die met zwaare koſten en groote moeite moeten Vrugtbaar gemaakt en gehouden worden, zo men 'er een maar lydelyke overwinſt van genieten wil. Het is wel waar men moet verſcheide Jaaren na de Boom-planting wagten, eer men voordeel daar van trekken kan, maar als de Bosſchen groot geworden zyn, komt het voordeel te gelyk, en indien men Bosſchen, inzonderheid Kreupel bosſchen heeft, kan men 'er jaarlyks voordeel van genieten; door het hakken der zelver by Percheelen; groeijende het gehakte deel weder aan, terwyl de andere deelen in de volgende Jaaren, ſucceesſivelyk gehakt worden; zo dat den Eigenaar waarlyk als dan een eeuwigduurende Renthe bezit, zonder jaarlyks veele moeite en koſten te doen, ten opzigte van de cultuure en het onderhoud; gelyk men aan de ſchraale Bouw-landen genoodzaakt is te doen: Maar egter, de zaak wat dieper inziende, zo moet men ook bekennen, dat de grond niet alle met Boſch kan beplant worden, dewyl 'er ook Graan-landen nodig zyn, niet alleen tot het nodige onderhoud der Menſchen, en zelfs ook der Huishoudelyke Beeſten, maar ook tot bezigheid der geduurig meer en meer vermeederende Land-lieden; welke die Boſchagtige Plaatzen bewonen en cultiveeren.

§. 32. Ten opzigte van het hakken der groote Bomen, om tot Werk- of tot Timmerhout te gebruiken, ſtaat aan te merken, dat zulks niet behoort te geſchieden wanneer het Zap der Bomen in beweging is, dat is in het Voorjaar, Zomer, of in de Herfſt, om dat het Hout welk in die Zaaizoenen gehakt word, door de inblyvende Zappen, die niet ras kunnen opdrogen, gelyk als verſtikt, en daar door zeer vergankelyk en van een korten duur, ook minder hard is, dan als het op de regte tydt gehakt is; wordende daar en boven ook ligter van de Wormen aangetaſt en vernielt. De bekwaamſte tydt derhalven om allerlei Hout te hakken, is de Winter, namelyk van de Herfſt af, als de Bladen gevallen zyn, tot het Voorjaar toe, wanneer de Zappen weder in beweging komen; dog hoe dieper in de Winter hoe beter. De harſige altyd-groenende Bomen, als *Denne-* en *Pyn-bomen*, enz., houd men voor beter in het Voorjaar gehakt, wanneer de Zappen beginnen aan het ryzen of in beweging te komen; om dat de ondervinding geleert heeft, dat dit Hout dan op het hardſt is, en het langſt duurt.

Edog, ſchoon gezegt is, dat men de Bomen, die geen Hars geven, in de Winter hakken moet, zo kan zulks eevenwel in het Voorjaar of Zomer geſchieden, en het Hout t'effens zyne deugt behouden, namelyk als men als dan voort na de hakking de Schors van de geheele Boom afſchilt, waar door de Zappen des Booms door de Lugt 'er zo ras kunnen uitgetrokken worden; en om deze reden, worden doorgaans de *Eike-bomen* hier te Lande in de Zomer gehakt, om 'er de Schors tot gebruik van de Looijers, dat een goede winſt geeft, te gemakkelyker af te krygen, die als dan, wegens de Zappen tusſchen de Schors en het Hout, ligter afgaat als op andere tyden, hoewel het Hout in der daat zo hard en duurzaam niet is, als dat in de Winter gevelt word, en ook door de Zon en Lugt zeer opberſt, en dus tot veelerlei gebruiken, inzonderheid tot fyn Werk, onbekwaam word: De beſte tydt van het Hout-hakken blyft derhalven de Winter, ten waare alleen het Eiken-hout, om gemelde reeden. En

§. 33. Deze Regel dient ook waargenomen, met het hakken van het Hout tot Brand-hout, om dat het Hout in de Winter vaſter zynde, als op andere tyden, daar door langer het vuur onderhoud, meer hitte en beter koolen geeft. Hoewel hier in niet veel aanwyzing nodig is, dewyl de omſtandigheden van den Landbouw van zelfs aanleiding geven, om zulks in de Winter te verrigten, als hebbende de Landman met zyn Knegts en Arbeiders, in de Voorjaars-, Zomer- en Herfſt-tydt, doorgaans veel andere noodzakelyker bezigheden, als diergelyk werk te verrigten, en de Arbeiders kunnen dan meer voordeel behalen; daar in tegen in de Winter de meeſte Arbeiders ledige tydt hebben, en anders weinig te arbeiden en te verdienen valt, invoegen ze aan diergelyk werk hunne ledige tyd kunnen beſteden, en men dan ook het Werk goedkooper kan gedaan krygen; wordende zodanig Werk doorgaans aanbeſteet, of men betaalt na het getal der ſtukken Hout die ze gemaakt hebben; als het klein Hout is, waar van het zelve, en ook om dat het by het getal verkogt word, *Talbout* hier te Lande genoemt word, welk weer onderſcheiden word in *Hondert-hout* of *Duizent-hout*, naar mate dat het zwaarder of grover is, zynde het Hondert-hout grover als het Duizent-hout. Grote Bomen worden doorgaans op de Stam verkogt, moetende de Koper de koſten van het Hakken, enz., voor zyn rekening bezorgen.

§. 34. De Kreupel-bosſchen tot Brandhout van week-zoortig Hout-gewas, als van *Els*, *Birk*, enz., worden doorgaans om de zeven of agt Jaren gehakt, dog het is profytelyker als zulks alle 11 á 12 Jaren geſchied, om reeden, dat niet alleen het Hout in de laatſte Jaren, na proportie der vorige Jaren, merkelyk meer aandikt, en daar na een groter hoop maakt, maar ook harder word, daar door groter hitte in het branden geeft, en dus ook, na proportie van het vroege gehakte, van meerder waarde is. *Eiken-bosſchen* willen wat meer tyd hebben als de gemelde, eer ze kunnen gehakt worden, om dat ze langzamer groeijen.

§. 35. Wyders ſtaat aan te merken, dat het Hout van een en dezelfde zoort, ſchoon het op de regte tydt gehakt is (§. 32.) daarom niet alle van gelyke deugd is; het is de geſteldheid der Climaten, Groei-wyze, en de Standplaats, die hier in verandering maken: Dus bevind men dat de Boom-gewaſſen die in een losſe, bolle, of moerige grond voortkomen, als mede die ſchielyk groeijen, losſer, boller, onvaſter, minder langduurend Hout uitleveren, als andere, die in een vaſte ſubſtantieuſer grond, en langzaam gegroeit zyn; ook bevind men dat Bomen, die het meeſte van de vrye Lugt, Zon en Wind aangedaan worden, in tegenſtellinge van andere, die in de lauwte of ſchaduwe groeijen, het vaſtſte en duurzaamſte Hout hebben; en hier komt het van daan, dat het Hout, dat

aan

ſnoeijen, of iets anders te cultiveeren; welk, als de Bosſchen eens geplant en in goede groei zyn, zeer gemakkelyk en voordeelig voor de Eigenaar is, als hebbende dan in het vervolg geheel geen koſten meer aan te wenden, en evenwel in het vervolg van tydt tot tydt ſchoone altydduurende Interesſen te ontfangen van zyn Bosſchen, inzonderheid, zo het Kreupel-bosſchen zyn, die dikwils gehakt kunnen worden: Derhalven ontſtaat hier uit de vraag, welk het voordeeligſte is, aangaande ſchraale zand en andere gronden, of, dezelve tot Bouw-landen, door præparatie te bereiden, of tot wilde Bosſchen? ik voor my zoude om zo even te vooren gemelde reden, voor dit laatſte ſtemmen, dewyl de ondervinding geleert heeft, dat de winſt van goede *Bosſchen* groter is, als van diergelyke Bouw-landen, die met zwaare koſten en groote moeite moeten Vrugtbaar gemaakt en gehouden worden, zo men 'er een maar lydelyke overwinſt van genieten wil. Het is wel waar men moet verſcheide Jaaren na de Boom-planting wagten, eer men voordeel daar van trekken kan, maar als de Bosſchen groot geworden zyn, komt het voordeel te gelyk, en indien men Bosſchen, inzonderheid Kreupel bosſchen heeft, kan men 'er jaarlyks voordeel van genieten; door het hakken der zelver by Percheelen; groeijende het gehakte deel weder aan, terwyl de andere deelen in de volgende Jaaren, ſucceesſivelyk gehakt worden; zo dat den Eigenaar waarlyk als dan een eeuwigduurende Renthe bezit, zonder jaarlyks veele moeite en koſten te doen, ten opzigte van de cultuure en het onderhoud; gelyk men aan de ſchraale Bouw-landen genoodzaakt is te doen: Maar egter, de zaak wat dieper inziende, zo moet men ook bekennen, dat de grond niet alle met Boſch kan beplant worden, dewyl 'er ook Graan-landen nodig zyn, niet alleen tot het nodige onderhoud der Menſchen, en zelfs ook der Huishoudelyke Beeſten, maar ook tot bezigheid der geduurig meer en meer vermeederende Land-lieden; welke die Boſchagtige Plaatzen bewonen en cultiveeren.

§. 32. Ten opzigte van het hakken der groote Bomen, om tot Werk- of tot Timmerhout te gebruiken, ſtaat aan te merken, dat zulks niet behoort te geſchieden wanneer het Zap der Bomen in beweging is, dat is in het Voorjaar, Zomer, of in de Herfſt, om dat het Hout welk in die Zaaizoenen gehakt word, door de inblyvende Zappen, die niet ras kunnen opdrogen, gelyk als verſtikt, en daar door zeer vergankelyk en van een korten duur, ook minder hard is, dan als het op de regte tydt gehakt is; wordende daar en boven ook ligter van de Wormen aangetaſt en vernielt. De bekwaamſte tydt derhalven om allerlei Hout te hakken, is de Winter, namelyk van de Herfſt af, als de Bladen gevallen zyn, tot het Voorjaar toe, wanneer de Zappen weder in beweging komen; dog hoe dieper in de Winter hoe beter. De harſige altyd-groenende Bomen, als *Denne-* en *Pyn-bomen*, enz., houd men voor beter in het Voorjaar gehakt, wanneer de Zappen beginnen aan het ryzen of in beweging te komen; om dat de ondervinding geleert heeft, dat dit Hout dan op het hardſt is, en het langſt duurt.

Edog, ſchoon gezegt is, dat men de Bomen, die geen Hars geven, in de Winter hakken moet, zo kan zulks eevenwel in het Voorjaar of Zomer geſchieden, en het Hout t'effens zyne deugt behouden, namelyk als men als dan voort na de hakking de Schors van de geheele Boom afſchilt, waar door de Zappen des Booms door de Lugt 'er zo ras kunnen uitgetrokken worden; en om deze reden, worden doorgaans de *Eike-bomen* hier te Lande in de Zomer gehakt, om 'er de Schors tot gebruik van de Looijers, dat een goede winſt geeft, te gemakkelyker af te krygen, die als dan, wegens de Zappen tusſchen de Schors en het Hout, ligter afgaat als op andere tyden, hoewel het Hout in der daat zo hard en duurzaam niet is, als dat in de Winter gevelt word, en ook door de Zon en Lugt zeer opberſt, en dus tot veelerlei gebruiken, inzonderheid tot fyn Werk, onbekwaam word: De beſte tydt van het Hout-hakken blyft derhalven de Winter, ten waare alleen het Eiken-hout, om gemelde reeden. En

§. 33. Deze Regel dient ook waargenomen, met het hakken van het Hout tot Brand-hout, om dat het Hout in de Winter vaſter zynde, als op andere tyden, daar door langer het vuur onderhoud, meer hitte en beter koolen geeft. Hoewel hier in niet veel aanwyzing nodig is, dewyl de omſtandigheden van den Landbouw van zelfs aanleiding geven, om zulks in de Winter te verrigten, als hebbende de Landman met zyn Knegts en Arbeiders, in de Voorjaars-, Zomer- en Herfſt-tydt, doorgaans veel andere noodzakelyker bezigheden, als diergelyk werk te verrigten, en de Arbeiders kunnen dan meer voordeel behalen; daar in tegen in de Winter de meeſte Arbeiders ledige tydt hebben, en anders weinig te arbeiden en te verdienen valt, invoegen ze aan diergelyk werk hunne ledige tyd kunnen beſteden, en men dan ook het Werk goedkooper kan gedaan krygen; wordende zodanig Werk doorgaans aanbeſteet, of men betaalt na het getal der ſtukken Hout die ze gemaakt hebben; als het klein Hout is, waar van het zelve, en ook om dat het by het getal verkogt word, *Talbout* hier te Lande genoemt word, welk weer onderſcheiden word in *Hondert-hout* of *Duizent-hout*, naar mate dat het zwaarder of grover is, zynde het Hondert-hout grover als het Duizent-hout. Grote Bomen worden doorgaans op de Stam verkogt, moetende de Koper de koſten van het Hakken, enz., voor zyn rekening bezorgen.

§. 34. De Kreupel-bosſchen tot Brandhout van week-zoortig Hout-gewas, als van *Els*, *Birk*, enz., worden doorgaans om de zeven of agt Jaren gehakt, dog het is profytelyker als zulks alle 11 á 12 Jaren geſchied, om reeden, dat niet alleen het Hout in de laatſte Jaren, na proportie der vorige Jaren, merkelyk meer aandikt, en daar na een groter hoop maakt, maar ook harder word, daar door groter hitte in het branden geeft, en dus ook, na proportie van het vroege gehakte, van meerder waarde is. *Eiken-bosſchen* willen wat meer tyd hebben als de gemelde, eer ze kunnen gehakt worden, om dat ze langzamer groeijen.

§. 35. Wyders ſtaat aan te merken, dat het Hout van een en dezelfde zoort, ſchoon het op de regte tydt gehakt is (§. 32.) daarom niet alle van gelyke deugd is; het is de geſteldheid der Climaten, Groei-wyze, en de Standplaats, die hier in verandering maken: Dus bevind men dat de Boom-gewaſſen die in een losſe, bolle, of moerige grond voortkomen, als mede die ſchielyk groeijen, losſer, boller, onvaſter, minder langduurend Hout uitleveren, als andere, die in een vaſte ſubſtantieuſer grond, en langzaam gegroeit zyn; ook bevind men dat Bomen, die het meeſte van de vrye Lugt, Zon en Wind aangedaan worden, in tegenſtellinge van andere, die in de lauwte of ſchaduwe groeijen, het vaſtſte en duurzaamſte Hout hebben; en hier komt het van daan, dat het Hout, dat

aan

eene Menſch meer agting voor dit, den ander voor een ander zoort van Gewas. Edog het Hooft-point, waar de verkiezing meeſt op draait, is zekerlyk, dat men nooit andere zoorten van Gewasſen tot de Planting, het zy voor cieraad of tot voordeel behoorde te Planten, dan zodanige, waar van men, of door goede reden, of door onderzoek en vinding, verzekert zyn kan, die in die gronden, waar in men ze denkt te planten, wel en voorſpoedig groeijen kunnen, dewyl het zeker is, gelyk nu reeds meermalen gemeld heb, en aan ervarene kenners ook bekend is, dat allerlei zoorten van Gewasſen, in allerlei Gronden niet even voorſpoedig groeijen kunnen: Hier na dient men zig derhalven in alle gevallen te ſchikken, want wat kan het helpen, dat men Gewasſen tot Planting verkieſt, daar men anders, wegens haare cierlyheid, of om andere byzondere reden wel agting voor heeft, of welkers Hout van waarde is, als men tot voordeel plant, maar die in de grond, waar in men ze plant, niet wasſen willen, of kunnen, of nooit tot volmaaktheid komen? Vele misſlagen worden in dezen door onkunde of verzuim begaan.

Daar en boven zo heeft een Eigenaar, die Bomen tot voordeel plant, doorgaans meer profyt van het Gewas, wanneer het vrolyk en ſchielyk groeit, ſchoon het Hout na de hakking van minder waarde is, als vaſt Gewas, dat van meerder waarde is, indien het gebrekkig en langzaam groeit, want de ſchielyker aangroei, en een groter hoop, na de hakking, zal vervullen het geen aan de waarde ontbreekt; behalven de waarde van het vermaak dat ieder Planter heeft, als hy ziet dat zyn geplante Gewasſen vrolyk, weeldrig en voorſpoedig groeijen. Waarom ik u, beſcheiden Lezer, nog eens aanpryzen moet, in de verkiezing der Bomen voorzigtig te zyn, als gy voorſpoed van den groei uwer te plantene Gewasſen wenſcht, en voordeel begeert te hebben.

§. 40. Hoe de Grond voor de Planting moet behandelt worden, en hoe men zig by de Planting moet gedragen, daar van is in een ander werkje naukeurig gehandeld. Wat verder by ieder zoort van Gewas in het byzonder in agt te nemen ſtaat, namelyk, wat Grond ze liefſt beminnen; op wat wyze dezelve beſt vermeerdert worden; tot wat gebruik ze het bekwaamſt in de Hoven en in de Huishouding zyn, enz., zulks ſtaat nu by ieder zoort aangewezen te worden: Zullende deze wilde Gewasſen na een Alphabetiſche order van haare Namen verhandelen; edog op het laatſt een byzondere Lyſt 'er by voegen aangaande de Nederduitſche Meer-namen (*Synonima*), dewyl een Gewas veeltydts verſcheiderhande benamingen heeft, om dus die Gewasſen in de beſchryving te kunnen vinden; als mede nog enige andere Lyſten, welke van nut kunnen zyn.

BESCHRYVING VAN DE ACACIA VAN ROBYNUS.

§. 1. DIt Boom-gewas is in het *Nederduitſch*, en in meeſt alle andere *Talen*, bekent onder de naam van Acacia van Robinus; dog word in het Nederduitſch ook genoemt, Baſtert-Acacia. Virginiſche Acacia; en nu ook Robinia.

By de Botaniſten word het zelve genoemt:

Acacia Americana *Robini*; vulgo.
Acacia Americana foliis Coluteæ monococcos, ſiliquis echinatis. *Herm. H. L. B.*
Pſeudo-Acacia ſiliquis glabris. *Boerh. J. A.* 1. 39.
Anagyris Americana ſpinoſa, floribus albis odoratis; & Laburnum odoratum canadenſe, foliis coluteæ. *Parad. B. Prodr.* 311.
Acacia Americana ſiliquis glabris. *Raj. Hiſt.* 1719.
Acaciæ affinis virginiana ſpinoſa, ſiliqua membranacea plana, floribus albis papileonacis Anagyridis modo in Uvam propendentibus. *Plukn. Alm* 6. 4 73. f. 4.
Robinia aculeis gemenatis. *Linn. H. Cliff.* 354. *Roj. Prodr.* 372. *Gron. Virg.* 82.
Robinia pedunculis racemoſis, foliis pinnatis. *Linn. Hort. Upſal.* 212.

Deze Boom brengt lange Bloem-troſſen voort, op de wyze als de Anagyris of Bonen-boom, met witte Vlinder-bloemen, die zeer wel ruiken, by na als Jasmyn. Daar is nog een verandering van, die Rooze-coleurde Bloemen voortbrengt, maar is zeldzamer.

§. 2. Dezelve groeit natuurlyk in *Virginien*, van waar hy eerſt in Frankkryk aan *Robinus* gekomen en daar na verder in Europa verſpreid is.

§. 3. Hy bemind een goede losſe liefſt zandagtige Grond, en een opene warme, voor de ſcherpe Winden gedekte ſtandplaats, alwaar hy onze winter-koude tamelyk verdraagt, dog met buitengewone ſtrenge Vorſt lyd hy gevaar van te verſterven.

§. 4. Deszelfs vermeerdering geſchied door de bewortelde Uitlopers der Wortels die hy doorgaans van zelfs voortbrengt, of men kan die doen voortkomen door middel van een Boom by de Wortel nu in het vroege Voorjaar af te kappen. De Voortkweking kan ook geſchieden door Inlegging der gemelde onbewortelde Uitlopers, of der Takken; als mede door het Zaad; dat men uit Weſt-Indiën verkregen heeft, vermids hier te Lande geen ryp Zaad voortkomt.

§. 5. Het gebruik dezes Booms in de Tuinen is weinig, men plant die meeſt alleen om de verandering van Gewaſſen, en inzonderheid om de welruikende Bloemen in de Tuinen, hier of daar waar het te paſſe komt, en op een zodanige plaats als te voren (§. 3.) gemeld is.

§. 6. Daar zyn in deze Eeuw nog eenige Mede-zoorten van dit Gewas door de Heer *Amman* in *Moscovien*, of *Siberien* en *Tartaryen* ontdekt, als volgt:

1. DE SIBERISCHE BOOMAGTIGE BASTERD-ACACIA.

Aſphalathus arborescens, pinnis foliorum crebrioribus oblongis, *Amm. Rhut.* 210. No. 285.
Caragana Sibirica. *Roj. Prodr.* 537.
Robinia pedunculis ſimplicisſimis, foliis pinnatis. *Linn. H. Upſ.* 212.

2. DE SIBERISCHE GROTE HEESTERAGTIGE BREED-BLADIGE BASTERD-ACACIA.

Aſphalathus frutescens major latifolius, cortice durao. *Amm. Rhut.* 206.
Robinia pedunculis ſimplicisſimis, foliis quaternatis petiolatis. *Linn. H. Upſ.* 212.

3. DE SIBERISCHE KLEINE HEESTERAGTIGE SMAL-BLADIGE BASTERD-ACACIA.

Aſphalathus. frutescens minor anguſtifolius, cortice aureo. *Amm. Rhut.* 204. No. 282. tab. 35.
Robinia pedunculis ſimplicisſimis, foliis quaternatis ſubſeſſilibus. *Linn. H. Upſ.* 212.

§. 7. Deze Zoorten kunnen, dewyl ze uit koude Landen oorſprongelyk zyn, onze ſtrengſte Winter-koude doorſtaan, en worden op de vorige wyze vermeerdert; dog zyn hier te Lande weinig bekent.

VAN DE

§. 1. ALFS-RANKE. Dit Heeſter-agtige Gewas word genoemt in het *Nederduitſch*, Alfs-Ranke. Bitter-zoet. Hoe langer hoe liever. *Latynſch*, Amara dulcis. Dulcamara. *Hoogduitſch*, Hindſch-Kraut. Je länger je lieber. Bitter-Süſz. *Franſch*, Morelle en Hetre. *Deenſch*, Beeſk-Söde. Bitter-Söde. *Zweedſch*, Quäs wed. Matteds-quiſter.

By de Botaniſten word het zelve genoemt.

Solanum ſcandens vel Dulcamara. *C. B. Pin.* 167. *Tournef. Inſt.* 149. *Boerh. J. A.* 2. 67.
Glycipicros ſive Amara dulcis. *J. Bauh.* 2. 109.
Dulcamara. *Dodon.*
Circæa Monſpelienſium. *Lob.*
Solanum caule inermi perenni flexuoſo, foliis ſuperioribus haſtatis. *Linn. H. Cliff.* 60. *Roj. Prodr.* 424.
Solanum caule perenni flexuoſo, foliis ſuperioribus haſtatis. *Linn. Flor. ſuec.* 139. *Mat med.* 95.

§. 2. Dit Gewas groeit in *Neder-* en *Hoog-duitſchland*, *Frankryk*, enz., op vogte plaatzen in de Heggen, naaſt de Sloten, Gragten, en andere Wateren, omtrent de Steden, Dorpen, en Buitenplaatzen, enz. Het zelve brengt gewoonlyk paars-blauwe Bloemen voort, dog men vind 'er een verandering van met witte Bloemen; ook een met dubbelde Bloemen; als mede nog een derde met wit-bonte Bladen, welkers Bladen doorgaans wat gehakkelt of geſhippelt zyn.

§. 3. Het zelve bemint, gelyk uit zyn groei-plaats openbaar is, een vogte goede Grond, en zo wel een opene als ook wat ſchaduwagtige plaats.

§. 4. Deszelfs Vermeerdering geſchied ligtelyk door Scheuring der Wortel-ſcheuten; of anders door Steking en Inlegging.

§. 5. Het gebruik dat men 'er in de Tuinen van maakt is weinig: Men plant 'er zomtyds laage Heggen van op vogtige plaatzen; kan ook dienen tot bekleding van kleine Priëlen, enz.

§. 6. Voorts word dit Gewas in de Genees-kunde geprezen voor de Aamborſtigheid, Geele-ziekte, en Pleuris, een Decoctum of Afkookzel van de Toppen der Takken (*Stipites*) gemaakt, waar van de Lyder 's Daags 2 á 3 Romers vol drinkt, en een goede Diæt (Eetens-regel) daar by in agt nemende.

VAN DE

§. 1. BERKE-BOOM. Deze Boom word in verſcheide *Talen* genoemt, *Nederduitſch*, Berke-boom. Birk. Berkelaar. *Latynſch*, Betula. *Hoogduitſch*, Birken-baum. Birk. *Franſch*, Bouleau. *Engelſch*, Berck-Tree. *Deenſch*, Birk. Birke-Tree. *Zweedſch*, Birk.

§. 2. Hier van worden twee Zoorten gevonden, als:

1. DE GEMENE BERK.

Betula. *C. B. Pin.* 427. *J. Bauh.* 1. 148. *Tournef. Inſt.* 588. *Boerh. J. A.* 2. 182. *Dodon. Lob.*
Betula foliis acuminatis ſerratis. *Linn. H. Cliff.* 442. *Flor. ſuec.* 776. *Mat. med.* 421. *Roj. Prodr.* 85. *Hall. Helv.* 158.

2. DE KLEINE OF LAAGE BERK.

Betula pumula. *Loeſ. Pruſſ.* 10. *Godſch. Pruſſ.* 27.
Betula nana ſive pumila. *Frank. renov.* 32.
Betula paluſtris pumila, foliis parvis rotundis. *Celſ. Upſ.* 3.
Betula foliis orbiculatis crenatis. *Linn. H. Cliff.* 442. *Flor. Lapp.* 266. tab. 6. *Flor. ſuec.* 777. *Roj. Prodr.* 85. *Hall. Helv.* 158.

§. 3. Deeze eerſte zoort, die een tamelyk groote Boom worden kan, groeit natuurlyk in de Bosſchen, op de Bergen, en op andere plaatzen, in ſlegte, dorre, zand- en ſteenagtige Gronden, dog weinig in deze Nederlanden, maar veel in *Duitſchland*, *Frankryk*, *Braband*, en elders, als mede veel in de Noordſche Landen, als in *Zweden*, *Norwegen*, *Moſcovien*. In deze Nederlanden worden ze meeſt alleen door de cultuur voortgekweekt, om 'er Bosſchen van te planten tot Brandhout, als mede tot het gebruik in de Plaizier-Tuinen.

Men vind daar van in hare natuurlyke groei-plaatzen, in de voorgemelde Landen, enige veranderingen, beſtaande alleen hier in, dat zommige witagtige, of donker-groene, óf ook langer Bladen en andere nederwaarts hangende Takken hebben. Ook ziet men 'er van, die laag groeijen, dog dit komt alleen voort, van een ſchrale Grond, of van de Stand-plaats, gelyk die, welke op hooge Bergen groeijen, altydt laag zyn.

De gemelde kleine of laage zoort (§. 2. No. 2.) is minder gemeen als de groote, ze word alleen op zommige plaatzen van gemelde Geweſten gevonden, in vogte Gronden en ook op de Bergen.

§. 4. De Berke-boom bemint van Natuure liefſt een drooge, zandagtige Aarde, en wil in allerlei ſchrale Gronden zeer wel aarten, weshalven zeer dienſtig is om de ſlegte Zand- en andere dorre Gronden, waar in by na geen ander Boom-gewas groeijen wil, daar mede te beplanten: Hoewel hy een goede vette Kleiagtige Grond ook niet verſmaad, en daar in zo veel te beter groeit, en een groter Boom word, als maar de Grond niet al te ſtyf, en wel gedolven is.

§. 5. De Voortteeling geſchied alleen door het Zaad, het welk in November, February, of Maart, in een welbearbeide Grond, uit de volle hand, gezaaid word; opgekomen zynde, moeten de jonge Plantzoenen door ſchoonhouding van het onkruid jaarlyks onderhouden worden, tot dat ze 2 á 3 of meer Jaren oud zyn, als wanneer men ze verplant, daar men begeert; moetende de Penwortel als dan gekort, maar niets aan de Top of Takken geſnoeit worden, het welk haar geheel in de groei zoude verhinderen.

§. 6. Men plant van de *Berke-boom*, te weten van de groote zoort, niet alleen hier te Lande, Bosſchen, (gelyk reeds §. 3. gezegt heb,) maar men beplant daar mede ook, het zy alleen of met andere Bomen doormengt, de *Bosquets* in groote Luſt-hoven, om dat ze niet alleen ſchielyk genoeg aangroeijen, en haare groente bevallig op 't oog is, maar daar en boven ook een heel aangename verzagte Regen. Om welke reden men in Duitſchland op vele plaatzen de gewoonte heeft, om in de

May-tydt,

May-tydt, wanneer deze Boom nu eerſt nieuwe Groente verkregen heeft, inzonderheid omtrent Hemelvaarts-dag, verſcheide groote Takken daar van hier of daar in Huis neder zetten, om de verkwikkende Reuk en Groente te genieten; als mede dewyl ze verkoeling in de Vertrekken te wege brengen; jaa zelfs verciert men daar mede op dien dag de Kerken, om dezelfde reden.

§. 7. Tot Scheer-heggen zyn ze niet zeer bekwaam, om dat ze niet digt genoeg begroeijen; hoewel ze, om de veranderinge van Gewaſſen nog wel op groote plaatzen daar toe gebruikt worden.

§. 8. Het Hout van deze Bomen is tamelyk hard, en derhalven tot branding bekwaam genoeg, maar het heeft dat gebrek, dat het geen kragtige en aanhoudende Vlam geeft, want de Schors verbrand zynde, ſmeult het overige, ten zy het heel klein gekloven is, en 'er veel by malkander legt. Maar

§. 9. De Kolen die men van dit Hout brand, worden naaſt die van de *Haag-boeken* voor de beſte gehouden, om dat ze ſterke hitte geven, lang gloeijen, en het hooft met geen dampen bezwaren; weshalven ze van de Zilverſmids en andere, die Metalen ſmelten, zeer geagt en begeert worden.

§. 10. De Schors van dit Hout is zeer taai, vaſt en langduurende, zo dat, wanneer Bomen in de opene Lugt leggende, van binnen geheel verrot en in ſtof verandert zyn, nogtans de Schors geheel en in haar volle kragt is. Deze ondervinding heeft buiten twyffel aanleiding gegeven; aan de Inwoonders van de noordlyke Landen, als van *Zweden*, *Norwegen*, enz., om de Dakken van hunne Huizen daar mede te dekken, gelyks zulks daar, te weten, op het Land by de Landlieden, gezien word, welke Dakken op zommige plaatzen met aarde gedekt zyn, waar in allerlei Kruiden groeijen; die dus de Dakken tot een zoort van Tuinen maken. Zie MAUPERTUIS *Figure de la Terre determineé* pag. 29 en 30.

§. 11. Uit de Binnen-ſchors van dit Hout worden, om dat ze taai is, ook heel aardige kleine Vaten, gevlogte Doozen, Korfjes, enz., in de noordlyke Landen gemaakt, gelyk ik zodanige by verſcheide Liefhebbers gezien heb, en die het aanzien hebben, als of ze uit Leer gemaakt waren, ja men daar op wedden zoude, dat het Leer was, zo na komt het op het Oog daar mede overeen. Uit deze Schors worden ook ſterke Touwen gevlogten.

§. 12. Ook worden op zommige Plaatzen Toortzen uit deze Schors gemaakt, die de Land-lieden veel gebruiken, en die men zegt, dat helder branden, en zelfs helderder als die van Was; weshalven ze zelfs voor de Grooten gebruikt worden. De manier om die te maken is aldus: De Schors van het Hout afgeſchilt zynde, word t'zamen gerolt tot bekwame dikte, vervolgens gedroogt, daar na met enige Olie doordrengt, en van binnen geſmolten Pik of Hars 'er ingegoten, en zo tot gebruik bewaart: Dog branden en ligten deze Toortzen ook wel, zonder het gebruik van de Olie en het Hars, dewyl deze Schors vettig van natuure is; hoewel dan zo goed niet.

§. 13. In al-oude tyden, eer het *Papier* en *Pergament* uitgevonden was, heeft men de binnenſte Schors van dezen Boom, gelyk ook van de *Linde-boom*, gebruikt om daar op te ſchryven, zo als vele Schryvers daar van getuigen; men maakt 'er Boeken van, en die zeer lang konden duuren; waar van 'er nog hier en daar in de *Bibliotheken* van groote Heeren gevonden, en als byzondere raare Stukken van de Oudheid bewaart worden. MUNTING maakt gewag van een zodanig oud Stuk, dat in den Jare 1662 tot *Bruſſel* voor den KEIZER door den *Graaf van St. Amant*, *Gouverneur van Arras*, voor de Somma van 8000 en enige Guldens, gekogt is; voor dezen uit de Boekery van de *Cardinaal Julius Mazarinus* gekomen zynde; waar in geſchreven was, het tot nog niet in het ligt gegevene Werk van MARCUS CICERO, *de ordinanda Republica & de inveniendis Orationum exordiis*, welk Boek nu te *Weenen* te zien is. TRAGUS vermeld, in *Hiſtor. Stirp. Lib.* 3. *Cap.* 75., dat hy te *Chur* in *Zwitzerland* enige Verzen gelezen heeft, die van VIRGILIUS op deze witte Baſt geſchreven waren.

§. 14. De jeugdige Ryzen van deze Boom zyn zeer taai, en worden derhalven veel gebruikt tot Beezems; als mede tot Roeden, om de ongehoorzame en onwillige Kinders met te ſtraffen en in ontzag te houden; uit de groove Takken worden Hoepen om de Vaten gemaakt, die beter zyn als die van Willigen, om dat ze langer kunnen duuren.

§. 15. Als men in het Voorjaar, even voor dat deze Boom begint uit te botten, een gat daar in boort, zo loopt 'er een helder Water uit, het welk zoet is, en voor zeer Bloedzuiverende gehouden, dog in het byzondere geprezen word voor Graveel, Steen, en andere gebreken der Nieren en Blazen. Om 'er het Zap te vangen, zo boort men een niet al te groot gat, wat ſchuins bovenwaarts, omtrent de Stam van de Boom in, hier in ſteekt men een bekwaam dik Pypje, en zet daar onder een Fleſch of ander bekwaam Vat, zo zal 'er allengskens het Vogt in druipen. Men zegt dat de Berken met hanggende Takken het meeſte Zap geven, en het welk ook het gezondſte zoude zyn?

Als men dit Zap zonder bederf bewaren wil, om zig buiten de tydt daar van te bedienen, zo moet men op het zelve, in een Fleſch gedaan zynde, goede Boom-olie gieten, het welk verhindert, dat de Lugt niet by het Zap komt, die het zelve doet bederven, op welke wyze het zelve een geheel Jaar lang goed blyven kan.

§. 16. In Duitſchland, Frankryk, in de noordlyke Landen, en elders, daar veel Berken groeijen, onthoud zig een zeker Vogel in de Berken Bosſchen, zig voedende met de Knoppen dezes Booms, die derhalven *Berk-hoen* genoemt word, en zeer delicaat van ſmaak is; waarom die ook een *Reſervatum Principis* is, en tot de hooge Jagt gerekent word.

VAN

§. 1. DE BOEKE-BOOM. Deze Boom word genoemt in het *Nederduitſch*, Boeke-boom. Beuke-boom. Rood boeke. May-boeken. *Latynſch*, Fagus. *Hoogduitſch*, Buch-baum. Büchen-baum. *Franſch*, Hetre. Fouteau. *Engelſch*, Beerh-Tree. *Deenſch*, Bög. Böge-Tree. *Zweedſch*, Boek. Boeke-Tree.

§. 2. Deze Boom, die zeer groot en uitgekroont kan worden, en waar van maar een zoort is,

hoewel de nieuwſte Kruid-beſchryvers, als de Heeren LINNAEUS en van ROYEN, den *Kaſtanje-boom* (zie *Vrugt-Tuin*) met tot dit geſlacht rekenen, groeit veel in *Duitſchland*, *Frankryk*, *Engeland*, en elders, aan de Bergen en op andere Plaatzen. Men vind daar van, inzonderheid in Hoog-duitſchland, zeer grote Bosſchen, die haar somtydts op 8 á 10 Duitſche Mylen ver uitſtrekken. Hier te Lande vind men anders gene als die door de Oeffening geteelt zyn.

Men onderſcheid deze Boom op zommige plaatzen weer in drie veranderingen, als in *Roode Boeken*, *Witte Boeken*, en *Steen Boeken*; de eerſte hebben het Hout iets rosagtig, en is het ſlegtſte; de twede hebben wit Hout, dat tot branding het beſte is; de derde heeft wel het hardſte Hout, maar is zeer knoppig: Dog zyn uitterlyk anders niet veel onderſcheiden

§. 3. Dezelve bemint van Natuur een hooge drooge Zand- of Steen-agtige aarde; in Klei-gronden geplant wordende, wil hy zeer zelden en byna nooit wel aarten; dog wanneer hy daar in gekweekt is, wil het somtydts nog wat beter gelukken, indien de Grond maar niet al te Klei-agtig en ſtyf is; ook kan hy niet wel over veel vogt, en nog minder Meſt verdragen.

§. 4. Hy word van zyn Zaad, dat volkomen van gedaante als de by ons zeer bekende *Boekweit* is, en waar van deze *Weit* de naam gekregen heeft, voortgekweekt, welk Zaad in de Herfſt of in het vroege Voorjaar in Greppels, die 3 Voeten van elkander gemaakt zyn, gelegt, of ook uit de volle hand op Akkers of Bedden gezaait word; opgekomen zynde, moet de Grond van het onkruid zuiver gehouden worden, tot dat de Plantzoenen 4, 5 of 6 Jaren oud zyn, als wanneer men ze verplanten kan, ter plaatze daar men begeert, de Penwortel wat inkortende.

Deze Boom wil niet liefſt oud verplant worden, als wanneer zeer bezwaarlyk groei vat, ja dikwils geheel verſterft; weshalven men nooit geen andere Plantzoenen behoort te verkiezen dan als gemelt is.

§. 5. Men gebruikt dit Boom-gewas om daar van op grote plaatzen, grote wyde Alleés of Laningen te planten, die, groot geworden zynde, heel fraai ſtaan, en met der tydt, als ze gehakt worden, goed voordeel kunnen geven. Men ziet diergelyke Alleé in dezen tydt, een paar Uuren van deze Stadt, op de Buitenplaats van wylen de *Raadsheer* W. VAN VIERSEN, by het Dorp *Oudkerk*, die zeer fraai ſtaan; als mede aldaar ook fraaije Alleés van Eike-bomen. Van deze laatſte ziet men ook fraaije en jonge Alleés op de van wylen de Heer H. H. VAN HAARSMA, *Grietman* van Oostdongeradeel, nieuw aangelegde Buitenplaats, by het Dorp *Oenkerk*, niet ver van het gemeld *Oudkerk*. Tot welk Aanleg de Ordonnantie en Teikening door my op Zyn wel Ed. begeren, gemaakt is.

De tusſchen-wytte, die men aan deze Bomen in de Alleés geeft, moet, om dat ze zeer groot en uitgebreid kunnen worden, als ze behoorlyk wel groeijen, niet te klein zyn, maar men moet ze ten minſten op 30 á 36 Voeten afſtand van malkander ſtellen.

§. 6. Men plant 'er ook dikwils zo wel laage als hooge Scheer-heggen, als mede Cabinets, Prieëlen, en Berceaux van, die, om haar mooi glanzende Bladen en om dat ze wel digt begroeijen, zeer cierlyk en aangenaam op het Oog zyn, kunnende men hier van de hoogſte Scheer-heggen kweken; maar ze hebben een gebrek, dat haar by vele veragtelyk maakt, te weten, dat ze haar dorre Bladen de Winter over meeſt behouden, en niet eerder laten vallen als in het Voorjaar, wanneer de nieuwe weer ſtaan uit te botten, waar door het dan gebeurt, dat in die tydt, als men meent de Tuinen ſchoon en zuiver te hebben, dezelve met dorre Bladen bezaait zyn: Dog ik meen dat, dit met een weinig moeite of koſten verholpen kan worden, en daarom deze Boom niet te verwerpen is; daar en boven zo brengen deze dorre Bladen in de Winter eenig voordeel aan, namentlyk dat de Heggen daar door beter de Winden breken en afkeeren: Het allerſlimſte is, dat deze Boom niet in allerlei, inzonderheid in geen Klei-gronden, groeijen wil (§. 3.), waarom vele Liefhebbers, die dezelve anders tot planting van cierlyke Heggen beminnen, daar van moeten afzien: Ik heb 'er zelfs ondervinding van gehad, en ik kenne Heeren, die van deze Boom gaarne Heggen in hunne Tuinen, uit Klei-grond beſtaande, wilden hebben, om zodanige reden planten, maar ze waren genoodzaakt om alle Jaren wel omtrent de helft, min of meer, die dood gegaan waren, met nieuwe Plantzoenen te recrouteeren, tot dat ze eindelyk, de Heg niet kunnende in een behoorlyke order verkrygen, en daar over verdrietig wordende, moeſten reſolveeren, deze Heggen te roeijen, en andere zoort van Gewas in de plaats te ſtellen; dog hiermede waren ze zoo veel Jaren agter uit gekomen, en vele moeite en koſten vergeefſch gedaan.

Tot hooge Scheer-heggen ſtelt men de Plantzoenen op 3 á 4, en tot laager op 1½ á 2 Voeten tusſchen-wytte. Hier by in agt nemende, het geen wegens de Uitbotting gezegt is.

§. 7. Het Hout van deze Boom is hard, en een der beſte tot Brandhout, zelfs beter als het Eiken Hout; het geeft een goede heldere vlam, en ſterke hitte; zynde in Duitſchland op vele plaatzen de enige of voornaamſte Brand-ſtoffe. Daar komen ook tamelyk goede Koolen uit voort, tot gebruik voor de Zilverſmids en andere die Metalen bearbeiden.

§. 8. In de Landen daar deze Bomen veel groeijen, word 'er ook een Zout uit de Aſch geloogt, dat overal verzonden word, en hier te Lande onder de naam van *Pot-* en *Weet-aſch* (Cinis, clavellatus) bekend is, het welk tot het waſſchen van Linnen, en tot het verwen van allerlei Stoffen enz. veel in gebruik is.

Deze Aſch word inzonderheid veel bereid in het oude gewezen Klooſter *Heina*, niet ver van *Heſſen-Kaſſel*, welke van daar niet alleen overal in het Roomſche Ryk, maar ook naar Holland vervoerd word, daar komt ook veel van deze *Aſch* uit Polen en Moſcovien. Dog deze Aſch word juiſt niet alleen uit dit Hout gemaakt, maar ook uit het Eiken- en ander Hout.

§. 9 Uit het Hout word ook, dewyl het hard en wel te bearbeiden is, veel Wagenmakers-werk gemaakt, als mede allerlei andere dingen in de Huishouding dienende, als Schotels, Kommen, Doozen, Korfjes, Bakjes, Vaten, Tobben, enz. Maar het Hout heeft dat gebrek, dat het ligt ſtokkig word, en dan ligt breekt, byzonder als het in de opene Lugt gebruikt word, en wel hoofdzakelyk als het dan eens nat en dan weer droog is, of nat geworden zynde, in Huis lang opgeſloten blyft. Weshalven voorzigtige Huisvaders hunne Wagens en andere Ry-tuigen nooit daar van gemaakt willen hebben, ten minſten niet wat de Aſſen, Wielen, enz., aangaat, waar het 't meeſte op

op aankomt: Tot fyn Lyst- en ander Kistmakers-werk is het niet zeer bekwaam, om dat het niet zeer glad bearbeid kan worden, zynde van binnen wat fyn knobbelig; dog men zegt, dat het in het water langduurende is.

§. 10 Voor dezen maakte men ook uit de Schors van dit Hout, gelyk nog heden op zommige plaatzen geschied, allerlei Vaatjes, Doosjes, Korfjes, enz., op die wyze als van de *Berke-boom* (§. 9.) gezegt is.

§. 11. Dat men in al-oude tyden ook de Schors van deze Boom gebruikt heeft om 'er op te schryven, blykt uit de woorden, die *Mopsus* by *Virgilius* spreekt:

Imo hæc viridi nuper quæ cortice fagi.
Carmina discripsi, en modulans alterna mutavi,
Experiar, tu deinde jubeto certet Amyntas.
VIRG: *Eclog.* 5. vs. 13.

En men meent, dat de Boeken hier van de naam verkregen hebben.

§. 12. De jonge lange buigzame Takken worden van de Landlieden gebruikt, om 'er Horden van te vlegten, dog zyn niet van zo lange duur als die van Eike-Takken gemaakt worden, ten zy ze altoos in de droogte gebruikt worden.

§. 13. De Vrugten van deze Boom, *Boeken* genaamt, zyn zoet, op de wyze der Kastanjen, egter een weinig trekkende, dog worden van de Menschen weinig gegeten, maar dienen meest, in die plaatzen daar ze veel groeijen, tot mesting van de Verkens, welke tot dien einde, in die tydt als de Vrugten ryp zyn, dat omtrent het laatste van de Maand September is, in de Bosschen gejaagt en door een Herder gehoed worden, krygende den Eigenaar dan, na 6, 7 á 8 weken, als het begint sterk te vriezen, zyne Verkens weer spek-vet voor weinig kosten te huis, betalende alleen aan den Landheer, of Eigenaar van het Bosch, zekere dragelyke regten en voorts enige onkosten die daar op lopen. Het Spek van zodanige gemeste Verkens word wel zeer zoet van die Vrugten, dog is niet zeer goed, dewyl het los en olie-agtig van substantie is, en by de Zomer-warmte aanstonds druipt, ook doorgaans geelagtig word, en niet lang duuren kan.

§. 14. Men perst 'er ook een Olie uit de Vrugten, dat zeer zoet is, en waar van zig de gemene Menschen veel bedienen, niet alleen tot branding in de Lampen, maar ook tot Spys-bereiding, in plaats van *Raap-olie*, dat hier te Lande en elders van de gemene Man tot dien einde veel gebruikt word.

Het word op zommige plaatzen ook by de Manufacturen tot het Wolle-wasschen met voordeel gebruikt. In Engeland heeft deze Olie eerst in het Jaar 1713 eenen *Aaron Hil* tot dit gebruik uitgevonden, en heeft daar van een Privilegie gekregen.

VAN DE

§. 1. BOOM DES LEVENS. Deze altyd-groenende Heesteragtige Boom word genoemt in het *Nederduitsch*, Boom des Levens. *Latynsch*, Arbor Vitæ. Thuya. *Hoog-duitsch*, Baum des Lebens. *Fransch*, Arbre de Vie. *Engelsch*, Thre Tree of Lifve.

§. 2. Daar zyn twee Zoorten van bekent, als

1. DE GEMEENE BOOM DES LEVENS.

Thuya Theophrasti. *C. B. Pin.* 488. *Boerh. I. A.* 1. 180. *Tournef. Inst.* 587.
Arbor vitæ sive Paradisiaca vulgo dicta, odorata, ad Sabinam accedens. *J. Bauh.* 1. 286.
Arbor vitæ. *Clus. H.* 36. *Dodon.*
Cedrus Lycia, Arbor vitæ, & Thuya Theophrasti Herbariorum. *Lob.*
Thuya strobilis lævibus; squamis obtusis. *Linn. H. Cliff.* 449. *Hort. Upsal.* 289. *Roj. Prodr.* 87.

2. DE BOOM DES LEVENS MET GROENE BLADEN.

Thuya strobilis squarrosis, squamis reflexo-ocuaninatis, *Linn. Hort. Upsal.* 289.
Thuya strobilis uncinatis, squamis reflexo-acuminatis. *Linn. H. Cliff.* 449. *Roj. Prodr.* 87.

Deze twede Zoort verschilt weinig van de eerste, dan alleen dat de Bladen en Takken wat groever, mooijer groen en zonder Reuk zyn, daar en boven enige verandering in de Vrugt en het Zaad is. En hy word zeldzamer gevonden, en

§. 3. Deze Bomen zyn hier te Lande vreemdelingen; volgens het schryven van *Dodoneus*, is de eerste zoort voor dezen, ten tyde van *Franciscus*, Iste KONING van *Frankryk*, uit *West-Indiën* uit het Landschap *Canada* eerst in *Frankryk* gebragt, en van daar vervolgens in *Europa* verspreit. *Carolas Clusius* heeft hem het eerst aan Holland eigen gemaakt.

De twede zoort heeft haren afkomst, zo men zegt, uit *China*.

§. 4. De eerste Zoort wil in allerlei goede Gronden zeer wel aarten, dog bemint liefst een goede zandige: Kan onze Winter-koude zeer wel verdragen, dog word als dan doorgaans wat geel of vaal van Koleur, hoewel het volgende Voorjaar zyne vorige groenigheid weer verkrygt. De twede zoort is wat tederder en kan onze Winters niet wel tegenstaan, moet derhalven, in Potten of Bakken geplant staande, 's Winters in het Oranje-Huis bewaart worden.

§. 5. Deszelfs Vermeerdering geschied door middel van het Steken van afgesnede jonge Takken, welke in het Voorjaar op een wat beschaduwde plaats moeten gestoken en vervolgens by droogte met vogt onderhouden worden, zo zullen ze niet nalaten met de tydt Wortels te maken, en na 2 á 3 Jaren bekwaam zyn te planten daar men begeert.

Men kan ze ook gemakkelyker door Inlegging vermeerderen.

§. 6. Het gebruik dat men 'er in de Tuinen van maakt, is weinig, men plant ze alleen maar hier of daar in de Tuinen of in de Bosquets uit Liefhebbery, en, om de verandering van Gewassen, tot cierlyke Scheer-Heggen; dog tot opgaande Bomen is ze niet zeer bekwaam, dewyl de Takken slenterig

terig en los groeijen, en de Boom niet hoog word; maar ze kunnen dienen om 'er kleine *Prieëlen* en *Berceaux* mede te bekleden, kunnende de ſlenterige Takken daar aan vaſt gebonden worden; dog ze groeijen wat langzaam aan.

VAN

§. 1. DE BREM. Dit Heeſter Gewas word genoemt in het *Nederduitſch*, Brem. Brem-boom. Genſter. *Latynſch*, Geniſta. Spartium. *Hoogduitſch*, Ginſt. Genſt. Ginſter. Pfriemen. *Franſch*, Genet. *Engelſch*, Broome. *Deenſch*, Giſvel. Gyll-Vies. *Zweedſch*, Giſvel.

§. 2. Daar zyn verſcheide Zoorten van, dog ik zal hier alleen maar melding doen van twee zoorten, die in de Hoven gecultiveert worden, als:

1. DE GEMENE BREM.

Geniſta anguloſa & ſcoparia. *C. B. Pin.* 365.
Geniſta ſcoparia vulgo; Geniſta ſpartium; Geniſta Plinii cum Hippo-ſpartio ſive Rapo Geniſtæ. *Lob.*
Cytiſo-Geniſta ſcoparia vulgaris, flore luteo. *Tournef. Inſt.* 649. *Boerh. J. A.* 2. 27.
Geniſta anguloſa, trifolia. *J. Bauh.* 1. 388.
Geniſta. *Dodon.*
Spartium ramis in ermibus angulatis, foliis ternatis, ſolitariisque. *Linn. H. Cliff.* 356. *Flor. ſuec.* 589. *Roj. Prodr.* 370.

2. DE STEKENDE BREM, OF GASPEL-DOORN.

Geniſta ſpinoſa major longioribus & brevioribus aculeis. *C. B. Pin.* 294.
Geniſtellæ ſpinoſæ affinis, Nepa quibusdam. *J. Bauh.* 1. 400.
Geniſta-ſpartium majus, longioribus (& brevioribus) aculeis. *Tournef. Inſt.* 645. *Boerh. J. A.* 2. 24.
Geniſta ſpinoſa. *Dodon.*
Nepa apud Theophr. *Lob.*
Ulex foliis ſub ſingulis ſpinis ſubulato plano acuto. *Linn. H. Cliff.* 356. *Hort. Upſal.* 212. *Roj. Prodr.* 372.

§. 3. De eerſte zoort groeit veel in *Hoog-* en *Neder-duitſchland* en elders in het wild, op dorre zandagtige plaatzen, naaſt de Velden, Wegen en in de Boſchen; word zelden over de Mans lengte hoog, en brengt ſchoone goud geele Bloemen voort: Men vind ze ook met witte Bloemen, maar die is zeldzamer.

De twede zoort vind men in *Hoog-* en *Neder-duitſchland*, *Italien*, *Vrankryk* en *Engeland*, in het wild, in onbebouwde woeſte gronden, ze groeit insgelyks niet veel hoger als de voorgaande, maar zynde met veel ſcherpe Doorns zeer digt bezet, en brengende geele Bloemen voort.

§. 4. Ze willen beide, gelyk uit de gemelde Groei-plaatzen blykt, in allerlei gemene ſlegte Aarde, dog liefſt in zandige, zeer wel groeijen, en verdragen alle ongemakken des Winters; hoewel de *Stekende Brem* iets tederder is, en liefſt in een lauwe voor de winden gedekte plaats ſtaat.

§. 5. De Aankweking geſchied door het Zaad, dat men van de twede Zoort van elders ontbieden moet, dewyl die hier te Lande niet in het wild gevonden word; welke Zaden in het vroege Voorjaar op een Bedde gezaait, en de opgekomene jonge Boomtjes, daar na, als ze bekwaam groot zyn geworden, verplant worden: Edog ze groeijen beide beſt, als ze onverplant blyven doorgroeijen. Men vind het Zaad van de *Stekende Brem* zomtydts by de Zaad-verkopers of by de *Materialiſten* in de grote Koop-ſteden, als tot *Frankfort*, *Leipzig* en *Amſterdam*, die het zelve tot het gebruik in de Tuinen te Koop houden. Dog de Vermeerdering kan ook, by gebrek van het Zaad, door Scheuring geſchieden, hoewel zo goed niet.

§. 6. Het gebruik dat men daar van in de Tuinen maakt, beſtaat hooftzakelyk hier in, dat men de eerſte zoort hier of daar in de Tuinen of in de Bosquets plant, wegens hare aangename Bloemen, die heel fraai ſtaan; gevende inzonderheid ook een zeer goed gezigt in de Bosquets, in de Bloeitydt, tuſſchen andere Boom-gewaſſen.

De twede zoort word gebruikt om daar van Heggen te planten, tot bevryding der Tuinen, of andere afgeperkte plaatzen; want vermits deze Heeſter met zeer vele ſcherpe, ſtevige Doorns van onderen tot boven zodanig digt bezet is, dat men 'er niet een vinger zoude kunnen inſteeken, zonder die te kwetzen, zo is het zeker, dat de Dieren haar wel wagten zullen om daar door heen te gaan; moetende dezelve tot dien einde ook heel digt by elkander geplant of gezaait worden.

§. 7. De eerſte zoort of *gemene Brem*, heeft ook verder nuttigheid in de Huishoudinge, want men eet op veel plaatzen, inzonderheid in *Frankryk*, de Bloemen, als Zalaad, of met andere Zaladen gemengt, als een toekruid. De Bloem-knoppen worden ook, gelyk als de *Cappers*, ingemaakt, en op dezelfde wyze by Gebraad en andere Spyzen, of met Olie en Azyn als Zalaad, gegeten, zynde die heel aangenaam en gezond, inzonderheid voor Schorbutige, Hypochondriake en met Graveel of Steen gekwelde Menſchen, en ze verwekken Appetyt, ja ze worden gezonder geagt als de veritable *Cappers*. Het in maken geſchied aldus; de Bloem-knoppen, voor dat de Bloem opengaat, geplukt zynde, laat men die een Uur 3 á 4 in de ſchaduw leggen, tot dat ze wat verwelkt geworden zyn, daar na doet men ze in goede (Wyn)-Azyn, en laat ze daar in omtrent 8 Dagen ſtaan, vervolgens daar uit genomen zynde, drukt men ze wel uit, en legt ze in andere Azyn met een weinig Zout en Foelie, en bewaart ze voor het gebruik; maar men moet zorg dragen, dat 'er geen Lugt by komt, waar door ze bederven, weshalven men 'er iets zwaars, by voorbeeld, ſtukken van Leiſteenen, op leggen moet, om ze onder de Azyn te houden. Deze Ingelegde Bloemen worden gewoonlyk *Brem-Cappers* genoemt.

§. 8. Men

§. 8. Men zegt, dat men op zommige plaatzen de jeugdige Ryzen van deze Brem, die ze in overvloed voortbrengen en heel taai zyn, in het water laat rotten, en vervolgens bereid als *Hennip*, om daar groove Touwen voor de Schepen van te maken; en dat men zelfs in Italien daar een Stoffe van weeft, *Carnugnola* genoemt, die men gebruikt om 'er zakken van te maken.

Deze Ryzen zyn ook heel dienstig om Bomen of Takken en andere dingen met vast te binden.

§. 9. Voorts zo word de Asch van dit verbrandde Gewas zeer geprezen voor de Waterzugt, te weten, als men daar een Loog of Drank van maakt, die men moet doorzygen, om helder te wezen, waar van de Lyder 's daags 2 á 3 Romers vol drinkt; en als men daar wat Asch van verbrandde Alsem of Zout van Alsem, byvoegt, zal het zo veel te zekerder genezen.

§. 10. Daar wast uit de Wortels van zommige van deze *Brem* in de May-tydt een zoort van klein Bloem-gewas, dat *Brem-Raape*. Lat. *Rapum Genista*. Dodon. *Hippo spartium*. Lobel. *Orobauche major gariophyllum olens*. C B. Pin. 87. genoemt word, het welk groenagtige Bloemen voortbrengt, en zyn byzondere nuttigheid in de Medicine heeft; dog hier van op een andere plaats.

§. 11. Van nog verscheide andere zoorten van *Brem* of *Genista*, die men om hare Bloemen plant, zullen we in het vervolg in onze Bloem-Tuin spreken.

VAN DE

§. 1. BRYONIE. Dit Kruidagtig klimmend Gewas word genoemt, in het *Nederduitsch*, Bryonie. Wilde Wyngaard. Quartel-Besie. *Latynsch*, Bryona. *Hoogduitsch*, Stik-wurtzel. Schmer-wurtzel. Hunds-kirsche. Hunds-kürbs. Teuffels-kirsche. Zaun-Rübe. *Fransch*, Coulevreé. Bryone. Vigne blanche *Engelsch*, Bryony. *Deensch*, Valsk Rove. Vild Rosve. Vild Vini-Træ. *Zweedsch*, Vild Vine-Tree.

§. 2. Daar zyn drie zoorten van dit Gewas, als:

1. DE WITTE BRYONIE, met roode of zwarte Besien

Bryonia aspera sive alba baccis rubris vel nigris. *C. B. Pin.* 297. *Tournef. Inst.* 102. *Boerh. I. A.* 2. 61.
Vitis alba sive Bryonia, *I. Bauh.* 2. 143.
Bryonia alba & nigra. *Dodon.*
Vitis alba. *Lob.*
Bryonia foliis palmatis utrinque calloso scabris. *Linn. H. Cliff.* 453. *Flor. suec.* 790. *Mat. med.* 448. *Roj. Prodr.*

2. DE KANDISCHE GEVLEKTE WITTE BRYONIE.

Bryonia cretica maculata. *C. B. Pin.* 297. *Prodr.* 134. *Tournef. Inst.* 102. *Boerh. I. A.* 2. 61.
Bryonia alba maculata. *I. Bauh.* 2. 146.
Bryonia foliis palmatis supra colloso punctatis. *Mas & fœmina Linn. Hort. Cliff.* 453. *Roj. Prodr.* 264.

3. DE ZWARTE BRYONIE, met roode of zwarte Besien.

Bryonia levis, sive nigra racemosa. *C. B. Pin.* 297.
Tamus. *Tournef. Inst.* 102. *Boerh. I. A.* 2. 62.
Vitis nigra quibusdem, sive Tamus Plinii, folio Cyclaminis. *I. Bauh.* 2. 147.
Vitis sylvestris, sive Sigillum Mariæ. *Dodon.*
Vitis vel Bryonia nigra, vel sylvestris. *Lob.*
Tamus foliis cordatis. *Mas & Fœmina, vel sterilis & fructifera. Linn. H. Cliff.* 458. *Roj. Prodr.* 228.

§. 3. De eerste zoort word gevonden in de Heggen van Neder- en Hoog-duitschland, Frankryk, Engeland, enz., klimmende by de Bomen en Huizen om hoog.

De twede zoort groeit in Candien en Griekenland, en is hier te Lande zeldzaam.

De derde zoort, die eigentlyk een byzonder Geslagt uitmaakt, groeit in de Heggen en Bosschen van Hoog-duitschland, Frankryk, en Italien, enz.

§. 4. Ze beminnen alle een goede, losse, vette, liefst wat zandagtige Grond, en een open Standplaats: Dog de twede of Candische zoort, is wat teder, en moet 's Winters iets op de Wortel met Stroo of Stroo-agtige Paarde-mest, gedekt worden.

§. 5. Dezelve dienen om daar mede Priëelen, Berceaux, enz., te bekleden, inzonderheid de eerste zoort, welke Jaarlyks van nieuws uit de Wortel spruiten maakt, die schielyk opgroeijen, bekledende dus de Priëelen of Berceaux zeer ras met een aangename groente en Lommer. Men moet de Ranken met leiding en aanbinding wat te hulp komen, als men de zindelykheid beoogt, gelyk het behoort.

§. 6. Voorts zo heeft dit Gewas ook veel nuttigheid in de Genees kunde, te weten, de Wortel van de eerste zoort: Dezelve purgeert sterk de waterige en slymmige vogten, en word zeer geprezen voor de Waterzugt, Opstyging der Moeder, Verstopte Stonden, en andere Moeder-ziekten, Podagra, Vallende-ziekte, Geraaktheid, Draaijingen des Hoofds, en meer andere langduurige ziekten; men zet een paar Lood van deze Wortel te trekken op goede witte Wyn, waar by men wat versterkende Kruiden voegt, als by voorbeeld, Marjoleine of Lavendel, enz. Men kan ook van de gedroogde Wortel innemen, tot 1½ Scrupel of een half Quentje: Edog dit middel is niet zeer dienstig voor Menschen die een tedere Natuur hebben.

VAN

§. 1. DE COLUTEA-BOOM. Dit Heesteragtige Boom-gewas word genoemt in het *Nederduitsch*, Colutea. Lombartsche Linsen. Linse-boom. Sene-boom. *Latynsch*, Colutea. Colutea vesicaria. *Hoogduitsch*, Schaf-Linsen. Welsche-Linsen. Welsche-Senes-baum. Linsen-baum. Falsche-Senes-baum. *Fransch*, Baguenaudier. *Engelsch*, Bastaard-Sena. *Deensch*, Colutea. Weite-Senes-Træ. *Zweedsch*, Colutea.

Daar is maar een Europeesche zoort van dit Gewas, het welk van de Kruid-kenners genoemt word:

Colutea vesicaria. *C. B. Pin.* 396. *J. Bauh.* 1. 386. *Tournef. Inst.* 649. *Boerh. J. A.* 2. 79.
Colutea. *Dodon.*
Colutea Theophrasti. *Lob.*
Colutea foliolis obverse cordatis, caule arboreo. *Linn. H. Cliff.* 365. *Hort. Upsal.* 228. *Roj. Prodr.* 374.

Van deze is nog een mede-zoort of verandering, alleen maar van de gemelde verschillende, daar in, dat haare Blaasjes of Peulen, daar het Zaad in voorkomt, roodagtig zyn; daar zyn ook nog eenige uitlandsche zoorten.

§. 2. Dit Gewas groeit natuurlyk in *Oostenryk*, *Ongarien*, *Italien*, *Provence*, *Languedoc*, en elders in Bergagtige plaatzen, hier te Lande word het zelve alleen door de cultuur voortgezet.

§. 3. Het zelve bemint een goede, drooge, liefst zandagtige Aarde; en verdraagt onze Winterkoude, wat bejaard geworden zynde, zeer wel.

§. 4. Word van het Zaad voortgeteelt, het welk, tot kiemens toe, in vogt Zand van te voren te meuken gestaan hebbende, in het Voorjaar op een Bedde, op een lauwe voor winden beschermde plaats, gezaait word; moetende de opgekomene jonge Planten in de eerstvolgende Winters voor de Vorst wat met eenig Loof of Stroo tusschen in, of met houten Luiken boven dezelve te leggen, gedekt worden, om dat ze anders ligt dood vriezen; daar na 3, 4 á 5 Jaren oud zynde, kan men ze planten daar men begeert. Edog

Ze worden gemakkelykker vermeerdert, door de jonge by de Wortels uitgekomene Spruiten, die ze dikwils overvloedig voortbrengen, of anders kan men zodanige verkrygen door middel van het by de grond affnyden van een bejaarde Boom of Struik.

§. 5. Men plant deze Boom in de Tuinen of in Bosquets om de verandering van Gewassen, en wel inzonderheid om de schone geele Bloemen die deze Boom in de May-Maand voortbrengt, waar op dikke, opgeblazene Peulen volgen, die een Jaar lang kunnen hangen blyven eer ze afvallen.

VAN DE

§. 1. CISTUS-LEDON. OF WILDE ROZEMARYN. Dit Heester-gewas word genaamt in het *Nederduitsch*, Cistus-Ledon met Rozemaryn bladen. Wilde Rozemaryn. *Latynsch*, Rosmarinum sylvestre. *Hoogduitsch*, Wilde Rozemaryn. Post. *Fransch*, Rosmarin sauvagie. *Engelsch*, Wild Rozemarin-Tree. *Deensch*, Vild Rozemarin. *Zweedsch*, Squatram. Squatra.

§. 2. Daar worden twee zoorten van gevonden, als:

1. DE GROOTE WILDE ROZEMARYN.

Cistus Ledon foliis Rosmarini ferrugineis. *C. B. Pin.* 467.
Rosmarinus sylvestris quorundam. *J. Bauh.* 2. 23.
Rosmarinus sylvestris. *Dodon.*
Ledum foliis Rosmarini alterum. *Lob.*
Ledum Silesiacum. *Cluf. Hest.*
Ledum. *Linn. Flor. Lapp.* 160.
Ledum foliis linearibus subtus hirsutis, floribus corymbosis. *Linn. Flor. suec.* 341. *Mat. med.* 210.

2. DE KLEINE WILDE ROZEMARYN.

Cistus Ledon foliis Salicis angustifoliæ. *C. B. Pin.* 463.
Rosmarinus sylvestris, ἄοσμος Clusio. *J. Bauh.* 2. 24.
Chamærhododendros montana Allobrogum Lentisci, folio. *Lob.*

§. 3. Dezelve groeijen natuurlyk in de vogte Broek- en Bosch-agtige plaatzen van *Silesien*, *Bobemen*, *Polen*, *Pruisschen*, *Moscovien*, *Zweden*, enz.

§. 4. Bemint een aangename, goede, zandige en wat vogtige Grond, en een opene of ook wat schaduwagtige standplaats.

§. 5. Word door Scheuring of ook door Inlegging in de gewoonlyke Plant-tydt, in het Voorjaar, vermeerdert.

§. 6. Deszelfs gebruik in de Tuinen is weinig; men plant ze alleen om de verandering van Gewassen, hier of daar in de Tuinen, in de Bosquets, of elders.

De

De Takjes by de Klederen gelegt, bewaart dezelve voor de Mot, en verdryven ook de Wandluizen, in het Bed gelegt wordende.

§. 7. In Moſcovien word het gediſtileerde Olie hier van met Berken-ſchors gebruikt, tot het bereiden van het *Juchten-* of *Rus-leer*, waar van het zelve die ſterke en byzondere Reuk verkrygt die het heeft.

§. 8. Men zegt, dat zommige Brouwers, in die Landen waar dit Gewas veel groeit, het zelve in Bier koken, om zulks kragtiger te maken; maar dit is zeer kwalyk gedaan, want het maakt ſchielyk dronken en verwekt, na de ontnugtering, onverdragelyke Hooft-pyn.

§. 9. Daar zyn veel meer andere zoorten van Boom- en Heeſter-agtige *Ciſtus*, maar dewyl die by ons niet wel in de open Lugt de Winters kunnen uit duuren, zo gaa ik die hier met ſtilzwygen voorby.

VAN

§. 1. DE CORNOELIE-BOOM. Dit Heeſteragtig Boom-gewas is te voren in de Vrugt-Tuin beſchreven, ik geve het hier maar een plaats als een Boom die mede tot de *Plantagie-Tuin* behoord, dewyl men hem zomtyds wel in de *Boſquets* of *Plaizier-boſſchen*, onder ander wild Gewas of elders in de Tuin, om de verandering van Gewaſſen, of ook tot Scheerheggen plant, gelyk te voren op de gemelde plaats aangewezen is.

§. 2. Dog daar is nog een wilde Mede-zoort van, welke we hier niet kunnen voorby gaan; dezelve word genoemt, in het *Nederduitſch*, Wilde Cornoelje-Boom. Cornoelje-Boom het Wyfje. Vrouwelyke Cornoelje-Boom. *Latynſch*, Cornus fœmina; Virga ſanguinea. *Hoogduitſch*, Hartriegel. *Franſch*, Cornouiller ſauvagie. *Engelſch*, Vild Cornelia-Cherry-Tree. *Deenſch*, Vild Cornoege. *Zweedſch*, Beenwed.

By de Botaniſten word hy genoemt:

Cornus fœmina. *Lob. C. B. Pin.* 447. *Tournef. Inſt.* 641. *Boerh. ſ. A.* 2. 256.

Cornus fœmina putata; Virga ſanguinea. *ſ. Bauh.* 1. 214.

Virga ſanguinea. *Dodon.*

Cornus umbellis involucri multoties longioribus. *Linn. H. Cliff.* 38. *Roj. Prodr.* 249. *Hall. Helv.* 463.

§. 3. Dezelve groeit in *Hoog-duitſchland*, *Frankryk*, *Engeland*, enz., in de Heggen tuſſchen andere Heeſter-gewaſſen. Daar is een verandering van met bonte Bladen.

§. 4. Bemint een gemene, goede, liefſt zandagtige Grond, en een opene plaats.

§. 5. Kan door de Uitlopers of Wortel-ſcheuten, of ook door Inlegging der Takken, in de gewoonlyke Plant-tydt in het Voorjaar, vermeerdert worden.

§. 6. Het gebruik in de Tuinen is weinig; men plant ze wel in de Boſquets of elders, om de verandering van Gewaſſen. Ook kan men 'er Heggen van planten als men wil, dog geſchied zelden.

§. 7. Het Hout van dit Heeſter-gewas is zeer hard, en dient voor de Draaijers en andere, om daar van allerlei kleine Huisgeraden, als mede Steelen tot Beitels, enz., van te maken.

§. 8. Als men de rype Beſien eerſt in Water wat kookt, zo geven ze daar na, door uitperzing, een Olie, dat in de Huishouding dienen kan, tot Branding van Lampen, enz.

VAN DE

§. 1. CYPRESSE-BOOM. Deze Boom word genoemt in het *Nederduitſch*, Cypreſſe-boom. Cupreſſe-boom. *Latynſch*, Cypreſſus. Cupreſſus. *Hoogduitſch*, Cypreſſenbaum. Cupreſſen-baum. *Franſch*, Cypres, male & fenelle. *Engelſch*, Cypreſſe-Tree. *Deenſch*, Cypres Træ. *Zweedſch*, Cypreſſ.

§. 2. Daar worden drie zoorten van dit cierlyke Boom-gewas gevonden, als:

1. DE CYPRESSE-BOOM, *Pyramyds-wyze opgroeijende*, genaamt het WYFJE.

Cupreſſus meta in faſtigium convoluta; quæ fœmina Plinii. *C. B. Pin.* 488. *Tornef. Inſt.* 587. *Boerh. ſ. A.* 2. 281.

Cypreſſus. *Dodon. Lob.*

Cupreſſus foliis imbricatis erectis. *Linn. Hort. Cliff.* 449. *Hort Upſal.* 288. *Mat. med.* 433. *Roj. Prodr.* 88.

2. DE CYPRESSE-BOOM, *met uitgebreide Takken*, het MANNETJE genoemt.

Cupreſſus ramis extra ſe ſpargens, quæ mas Plinii. *C. B. Pin.* 488. *Tournef. Inſt.* 587. *Boerh. ſ. A.* 111. *ſ. Bauh* 1. 282.

Cupreſſus. *Mattbiol.* 119. Deze is een verandering van de voorgaande.

3. DE CYPRESSE-BOOM *uit Virginien.*

Cupreſſus Virginiana, foliis acaciæ deciduis. *Herm. H. L.* B. 237. *Hort. Amſt.* 1. 113. tab. 59. *Boerh. ſ. A.* 2. 181.

Cupreſſus Virginiana, foliis acaciæ cornigeræ paribus & deciduis. *Pluku. almag.* 125. tab. 85. fig. 8.

Cypreſſus Americana. *Park. Th.* 1477.

Cupreſſus foliis diſtichi patentibus. *Linn. H. Cliff.* 449. *Hort. Upſ.* 289. *Roj. Prodr.* 88 *Gron. Virg.* 119.

§. 3. De natuurlyke Groeiplaats der twee eerſte zoorten, die altydt-groenende Bladen dragen; welke naar die van de *Zevenboom* gelyken, is het Eiland *Candia*, *Griekenland*, en andere Plaatzen in de *Levant*. Dog nu worden ze ook van zelfs groeijende gevonden in *Italien*, *Zuid-Frankryk* en *Spanjen*, waar heen ze voor dezen uit voorgemelde Geweſten gebragt, en nu als eigen of Inlandſch geworden zyn. By ons worden ze alleen door neerſtige Cultuure onderhouden.

§. 4. De derde zoort, welkers Bladen anders van gedaante zyn als die van de vorige, gelykende naar de Bladen van de *Acacia Ægyptiaca*, en die tegen de Winter afvallen, ook de Boom geen zo groot Gewas maakt, maar laager blyft, groeit natuurlyk in de Weſt-Indiſche Landſchappen *Virginien* en *Carolina*, en word by ons zeldzamer, en niet dan by eenige Kruid-liefhebbers gevonden.

§. 5. Ze begeeren alle van natuure liefſt een goede, drooge, zandige Grond, in vogtige en ſtyve kleiagtige gronden willen ze niet wel groeijen. Ze kunnen, wel bejaard geworden zynde, en op een lauwe voor winden gedekte plaats ſtaande, tamelyk wel tegenſtaan onze Winter-koude; dog in ſtrenge Winters gaan ze dikwils verſterven; zynde de derde zoort egter iets minder teder als de twee eerſte.

§. 6. De Vermeerdering geſchied door het Zaad, dat in of tusſchen zogenaamde Nootjes (*Strobili*) groeit, inzonderheid van de twee eerſte zoorten, het welk uit de voorgemelde warme Landen moet ontboden worden, dewyl het Zaad hier te Lande niet wel ryp word; of het welk ook zomtydts in de grote Koopſteden by de Materialiſten gevonden word, te weten de Nootjes; dog het welk veeltydts te oud en dus onbekwaam tot de voortkweking is. Dit Zaad moet in het vroege Voorjaar in Potten of Houten Kaſſen gezaait, en op een warme plaats, of beter in een niet te warme Broei- of Rund-bak gezet worden: De opgekomene jonge Boomtjes laat men vervolgens daar in ſtaan, en bergt ze 's Winters in Huis op een lugtige plaats, daar niet geſtookt word, ten ware by indringende Vorſt; en men verplant ze het eerſte of twede volgende Voorjaar in andere Kaſſen, om haar wat meer ruimte te geven; dezelve dus vorders latende groeijen, tot dat ze 4 á 5 Jaren oud geworden zyn, als wanneer men ze in de koude grond verplanten kan; mits dezelve op een warme voordelige plaats ſtellende, gelyk zo even te voren gezegt is.

Men kan dezelve ook door Steking of door Inlegging voortkweken, maar dit geeft geen zo grote en aanzienlyke Bomen, als uit Zaad, hoewel de derde zoort niet wel anders by ons kan voortgezet worden, dewyl het Zaad bezwaarlyk te verkrygen is.

§. 7. Het gebruik dat men van deze Bomen hier te Lande in de Tuinen maakt, is weinig, om dat ze by ons zo wel en voorſpoedig niet groeijen, en dus zo groot en aanzienlyk niet worden als in de warmer Landen: Men plant ze egter zomtydts, inzonderheid de eerſte zoort, die van natuure met een fraaije Pyramidaals-wyze gedaante opgroeit, om de verandering der Gewaſſen, hier of daar op bekwame plaatzen in de Bosquets, of op andere plaatzen van de Tuin. Dog meeſt houd men ze, zo wel in Hoog- als Neder-duitſchland, in houte Vaten of Kaſſen, om ze 's Winters in de Huizen voor de Vorſt te bergen, en die men in de Zomer hier of daar in de Tuinen plaatſt, om een aangenaam gezigt te maken, by voorbeeld, aan weerzyden van een Prieel, of van de ingang van de Tuin, en op andere plaatzen.

In de warmer Landen worden 'er *Alleés*, en andere Wandel-paden, ook Scheer-heggen, van geplant, die een pragtig gezigt maken: Konnende tot lage Scheer-heggen ook nog wel by ons geplant worden, als de Grond en Standplaats bekwaam is, inzonderheid zo ze 's Winters voor de koude met Stroo, Riet-, of Stroo-matten gedekt worden.

§. 8. Het Hout van deze Boom is zeer hard, glad, geelagtig van Koleur, zeer welriekend, van zeer langen duur, en 't bederf door Worm-ſteking niet onderhevig, kunnende van de langduring getuigen, het geen *Plinius* daar van meld (*a*), namentlyk, dat de grote Deuren van de Tempel van *Diana* tot *Epheſen*; die van dit *Hout* gemaakt waren, in zyn tydt 400 Jaren oud, en evenwel nog geheel gaaf, en gelyk als nieuw waren. Als mede het Beeld van *Jupiter* te Romen, uit *Cypreſſen-hout* gemaakt zynde, waar van *Plinius* ingelyks getuigt (*b*), dat zulks in zyn tydt 660 Jaren oud was.

§. 9. De Wysgeer *Plato* ordineerde, dat de Geeſtelyke en Waereldlyke Wetten en Inzettingen van zyn tydt, in *Cypreſſen-hout* zouden geſneden worden (*c*); zeer waarſchynelyk, om dat ze langer in wezen zouden blyven; dewyl doen de Konſt van in Kopere Platen te graveeren, nog de Druk-Konſt bekent waren, of mogelyk ook om andere redenen, vermids by de oude Heidenen deze Boom zeer in agting was, en die ze aan hun Godt der Hellen *Pluto* toe-eigenden. Zie hier over meer in VIRGILIUS *Georg.* MARTIALIS *Lib. 6. Epigr.* 49. 73.

§. 10. Nog heden is dit *Hout*, of liever het Werk dat daar van gemaakt word, in hooge agting: Men maakt 'er in die Landen daar het groeit, en elders daar het na toe gevoert word, allerlei Huisgeraden van, als Tafels, Stoelen, Cabinet-werken, Beelden, Doozen, enz., die hier te Lande niet zeer gemeen zyn, en van de Liefhebbers, welke dezelve bezitten, niet zonder reden, in veel waarde gehouden worden: Ik heb 'er werken van gezien, die zeer fraai en welruikende waren; dog de Reuk gaat door ouderdom meeſt weg.

§. 11. Het Schaafzel of de dunne ſtukjes van dit Hout, by de Klederen gelegt, bewaart dezelve voor de Mot, het welk ook doet het Hars dat uit deze Bomen vloeit. Dog deze Bomen geven maar weinig, en niet zo veel Hars, als de *Denne-*, *Pyn-*, en andere *Bomen*, en zulks alleen in de warme Landen, wordende by ons weinig te koop gevonden.

§. 12. Deze Boom heeft ook zyn nuttigheid in de Medicine, want de Bladen, het Hout, de Schors, en de Notekens, worden tot veelerlei Gebreken gebruikt, dog inzonderheid de Noten, die in de Apotheken *Nuces Cupreſſi*, *Gabulæ*, vel *Galbuli*, genoemt worden. De Reuk van deze Noten, gelyk ook van de Bladen, verdryft de Vliegen, Muggen, en Wand-luizen.

(*a*) PLINIUS Lib. XVI. Cap. 40. (*b*) PLINIUS op dezelfde plaats. (*c*) RHODIGIN. Cap. 2 & 25.

VAN DE

VAN DE

§. 1. DENNE-BOOM. Deze altyd-groenende Boom word in verſcheide Talen genaamt, als volgt: In het *Nederduitſch*, Denne-boom. Pek-boom. Maſt-boom. Greint-boom. *Latynſch*, Abies. Picea. *Hoogduitſch*, Thannen-baum. Pech-baum. *Franſch*, Sapin. Avet. Pece, *male*, *& femelle*. *Engelſch*, Firre-Treé. Maſt-Treé. Piche-Treé. *Deenſch*, Fran-Troe. *Zweedſch*, Gran.

§. 2. Men vind twee Hoofd-zoorten van deze Boom, als:

1. DE ROODE DENNE-BOOM, het *Mannetje* genaamt.

Abies tenuiore folio, fructu deorſum inflexo. *Tournef. Inſt.* 585. *Boerh. J. A.* 2. 179.
Picea major prima, ſive Abies rubra. *C. B. Pin.* 493.
Picea Latinorum, ſive ελάτη αρρην. Abies mas Theophraſti. *J. Bauh.* 1. 238.
Abies. *Dodon.*
Picea. *Lob.*
Abies foliis ſolitariis apice acuminatis. *Linn. H. Cliff.* 449. *Flor. ſuec.* 789. *Mat. med.* 436. *Roj. Prodr.* 68. *Haller. Helv.* 147.

2. DE WITTE DENNE-BOOM, het *Wyfje* geheten.

Abies Taxi folio, fructu ſurſum ſpectante. *Tournef. Inſt.* 585. *Boerh. J. A.* 2. 179.
Abies conis ſurſum ſpectantibus, ſive Mas. *C. B. Pin.* 505.
Abies fæmina ſive ελατη τηλεια. *J. Bauh.* 1. 231.
Abies, altera. *Dodon.*
Abies. *Lob.*
Abies foliis ſolitariis, apice emarginatis. *Linn. H. Cliff.* 449. *Roj. Prodr.* 89.

Van deze twee zoorten worden wederom enige andere zoorten, of liever veranderingen, gevonden, dog die maar hoofdzakelyk van de gemelde verſchillen in de grootheid, dikte, en in de hoeveelheid der Takken.

§. 3. Deze Bomen groeijen met een regte Stam regt opwaarts, die zeer hoog worden kan, en veeltydts, inzonderheid als ze niet te digt ſtaan, van onderen tot boven met Takken Pyramyds-wyze bekleed zyn. Ze groeijen beide in veel Geweſten, als in *Hoog-duitſchland*, *Bohemen*, *Frankryk*, *Italien*, *Engeland*, en elders, op de koude Bergen en ook in de Dalen, als mede zeer veel in de noordlyke Landen, als in *Moravien*, *Zweden*, *Moſcovien*, *Polen*, *Pruiſſchen*, enz., want ze beminnen van Natuure de koude; dog die twede zoort word zeldzamer gevonden. Hier te Lande vind men anders geen, als die door de Oeffening gekweekt worden.

§. 4. Ze begeeren van Natuure een hooge, drooge, liefſt zand- of ſteen-agtige Grond, weshalven dezelve in onze water-agtige en ſtyve Gronden, niet wel groeijen kunnen, inzonderheid de twede zoort, die met een Pen-wortel diep in de grond boord, groeijende de eerſte zoort meer met zydwaards uitgeſpreide Wortels.

§. 5. Ze worden van Zaad voortgekweekt, dat men uit *Norwegen*, *Zweden*, en andere Plaatzen, daar deze Bomen veel groeijen en het Zaad ryp word, ontbied, het welk in het vroege Voorjaar op een lauwe voor winden gedekte plaats, op wel en diep geroerde loſſe Akkers of Bedden, uit de hand gezaait word; opgekomen zynde, moeten de jonge Planten van het onkruid, ten minſten van het grootſte of ruigſte, ſchoon gehouden worden, op dat ze daar door niet verdrukt worden, tot dat ze 4 á 5 Jaren oud geworden zyn, als wanneer men ze kan verplanten ter plaatze daar men begeerd: Ouder moet men ze niet ligt planten, nog aan de Wortels veel korten, om dat ze dan bezwaarlyk groeijen willen, en doorgaans verſterven, inzonderheid de twede gemelde zoort; dog indien het de noodzakelykheid vereiſcht, om ze wat ouder te verplanten, zo is het zeer dienſtig en noodzakelyk, om 'er een Scherm van Stroo of Riet op de Zuid-, Ooſt-, en Weſt-zyde voor te maken, om ze daar door voor de brandende Zon, in het eerſte of twede Jaar, na de verplanting, te dekken; als mede de Wortels niet of weinig te beſnoeijen, waar door vele, ouder zynde Bomen, voor dezen aan de groei gebragt heb, en zonder welke voorzorg de groei doorgaans, gelyk gezegt is, misſen zal, inzonderheid met de eerſte zoort.

Ondertusſchen zo blyft het zeker, dat deze Bomen het volmaakſt groeijen, wanneer ze niet verplant worden, maar op de gezaaide plaats onverplant blyven doorgroeijen.

§. 6. Het gebruik dezer Bomen in de Hoven betreffende; men plant daar van *Alleés*; wordende de Bomen tot dien einde 16 á 20 Voeten in de Rey van elkander geſtelt.

§. 7. Ook worden 'er *Pyramiden* hier of daar in de Tuinen van geplant, te weten, inzonderheid van de eerſte zoort, die, wel behandelt zynde, zeer groot en digt kunnen worden, en dan in groote Luſthoven zeer fraai ſtaan en een pragtige vertoning geven; gelyk als 'er van zodanige in de *Heſſen Kaſſelſche Luſt-tuin*, genaamt *Freyenhagen*, één Uur boven *Kaſſel*, aan de Rivier de *Fulda*, gelegen, over de 200 ſtuks gevonden worden, van ronde, vierkante, enz., gedaante, die 30 á 50 Voeten hoog zyn: Hebbende nergens op myn Reizen in Duitſchland en de Nederlanden diergelyke, zo in groot- als in cierlykheid en menigte, ontmoet; en die alle, (dat ik hier, ter gedagtenisſe mynes zaligen Vaders, niet nalaten kan te melden), in de tydt van 40 á 50 Jaren, van Hem als beſtierder van die *Hoogvorſtelyke* Tuin, gekweekt, geplant, en onderhouden geworden zyn.

§. 8. Men plant 'er ook Scheer-heggen van, die, wegens hare altydt-duurende groente en digtheid, zeer cierlyk ſtaan; maar daar is eene byzondere kennisſe en behandeling nodig, om deze Heggen tot de platte gedaante te gewennen, en wel digt en geſloten te worden, welke hier in beſtaat, dat men dezelve niet aanſtonds in hare jeugd met de Scheer moet knippen, maar men moet haar dan alleen met het Mes, door Inkorting der langſte Takken, de platte gedaante beginnen te geven, om dat, wanneer alle of de meeſte Takken met de Scheer gekort worden, dezelve niet wel digt groei-

jen, dewyl de Takken niet, gelyk andere Hout-gewasfen, weer fpruiten; dog wanneer de Hegge nu vol of digt begroeit is, dan kan men ze vervolgens jaarlyks met de Scheer, gelyk andere Heggen, kort houden.

Op dezelfde wyze moet men ook de Pyramyden (§. 7.) van de jeugd af behandelen, om haar de begeerde ronde, vierkante, agtkante, of andere gedaante, die ze zullen hebben, te geven.

§. 9. De *Denne-bomen* worden ook veeltydts in de *Bofquets* geplant, het zy alleen of onder ander wild Gewas. Indien 'er *Bofquets* alleen van zullen aangelegt worden, zo is het veel beter, dat men die ter plaatze zaait en onverplant laat doorgroeijen (§. 5.)

§. 10. Deze Bomen kunnen ook dienen om 'er Bosfchen tot Timmerhout van aan te leggen, inzonderheid in Gronden die fchraal zyn, en waar in geen ander Gewas wel groeijen wil, om dat deze Bomen met een fchraale grond te vreden zyn. De Heer BRADLEY doet in zyne *Wysgeerige Verhandelingen* Cap. XV, een Voorftel aan de Engelfche Edellieden, hoe men de zandige Hei- en andere Landen in *Engeland*, daar in anders niets groeijen wil, met voordeel zoude kunnen met *Denne-* en *Pyn-bomen* beplanten, en hy brengt voorbeelden by van Heeren die deze onderneming wel gelukt is. Het is zeer waarfchynelyk, dat zulks met vele fchraale Gronden, in deze en andere Provincien, die niets voortbrengen, en zonder eenig voordeel in het wild zedert ondenkelyke Jaren gelegen hebben, en nog leggen, op dezelfde wyze zoude kunnen ondernomen worden, en dat men daar door eerlang eenig aanzienlyk voordeel, door weinig koften, van die gronden zoude kunnen verkrygen.

Ik ken Heeren in deze Provincie, die de kweking dezer Bomen nu ook zedert weinige Jaren in hare gronden, van diergelyk gemelde zoort zynde, ondernomen hebben, als onder andere de *Hoog Welgeb. Heer van* BURMANIA, voor dezen *Raadsheer in den Hoove van Juftitie* dezer Provincie; en waar van de goede groei der jonge Bomen, tot dezen tydt toe, goed voordeel in het toekomende voorfpelt. Het is wel waar, dat deze Bomen 30 á 40 Jaren moeten ftaan, eer ze groot en dik genoeg zyn om tot Timmerhout gebruikt te kunnen worden; en dus zoude men kunnen zeggen, dat zulks een al te langen tydt is, eer men voordeel van zyn arbeid en koften kan genieten: Maar hier tegen kan men aanmerken, 1. Dat de Grond voor de Planting geheel geen voordeel aanbragte. 2. Dat de eerfte koften van de be-arbeiding en zaaijing niet overgroot zyn; en dat men 3. Na de gemelde eerfte koften, geen koften meer heeft te doen, als groeijende deze Bomen in het vervolg zonder Menfchelyke hulp op. 4. Dat na de gemelde tydt het voordeel te groter zal wezen, het zy voor den Planter zelfs, of voor zyne Nakomelingen; winnende de waarde der Bomen aan, naar mate dat ze groter en dikker worden; eindelyk 5. Dat men in de gemelde tusfchen-tydt van de groei evenwel eenig voordeel kan trekken, namentlyk van de jonge Bomen, die, waar ze te digt ftaan, geroeit moeten worden, om de reft te dunnen, welke gekapte jonge Bomen kunnen dienen tot *Sparren*, *Kapbout*, enz.; zynde het om deze, en inzonderheid ook om de in (§. 5.) laatftgemelde reden en meer andere, veel profytelyker de Bomen digt te zaaijen, en op de bezaaide plaats te laten doorgroeijen: Invoegen dat diergelyke ondernemingen niet anders, als op zyn tydt, van nut kunnen zyn: Zynde het ook niet altydt genoeg, dat men alleen voor zig zelfs arbeid, maar het is redelyk, dat men ook op de Nakomelingen denkt, gelyk onze Voorzaten gedaan hebben.

§. 11. Van deze Bomen komt het Timmerhout, dat men *Denne-* en *Vuuren-hout* noemt, hoewel het befte, hardfte, daar van ook veeltyds voor *Greinen-hout*, dat eigentlyk van de *Pyn-bomen* komt, doorgaat, en ook daar in deugd na by komt, dog doorgaans zo vaft en langduurende niet en is; hangende voorts de min of meerder deugd van dit Hout veel af van het Climaat, de Grond, de Groei- en Stand-plaats, en van de min of meerder fchielyke Groei.

Het meefte van dit Hout dat hier te Lande gebruikt word, komt uit *Norwegen*, uit de *Ooft-zee*, en uit *Zweden*; ook van *Riga*, *Reval*, *Nerva*, enz., waar na toe het zelve uit *Pruisfchen*, *Polen*, *Lithauwen*, *Mofcovien*, en aangrenzende Landfchappen, langs de Rivieren gebragt, en door de Schepen na *Holland*, *Frankryk*, *Spanjen*, *Engeland*, en elders in menigte vervoert word. Daar word ook *Dennen-* en *Vuuren-bout* van *Hamburg* gebragt, welk in *Duitfchland* groeit, maar dit is zo vaft niet als het gene dat in de noordlyke Landfchappen voortkomt.

§. 12. Van de befte en dikfte *Roode Denne-bomen* worden Scheeps-Maften, Pompen, Water-buizen, Paal-werken, enz., gemaakt. De kleine dienen voor Sparren, enz.

§. 13. Tot Branding is dit Hout van weinig nut, want, fchoon het, droog zynde, helder en fterk genoeg brand, zo is het egter van korten duur; daar en boven zo fpat het fterk, en geeft niet alleen een ftinkende, harsagtige reuk van zig, maar maakt ook alles in een Vertrek binnen korten zwart, inzonderheid als het Vertrek aan het rooken onderhevig is.

§. 14. Van deze Bomen komt ook het Hars, Colophonie, Pik en Teer; hoewel deze dingen ook van meer andere harsagtige Bomen, als van *Pyn-bomen*, enz., vergadert worden. Ook vloeit uit deze *Denne-bomen* het zogenaamde Veneetfche of gemene *Terpentyn*, dat veel omtrent *Straatsburg* verzameld en verzonden word, het welk iets flegter is als het *Terpentyn* dat uit de *Lorken-boom* vloeit; dog het flegtfte is dat gene, welk uit de *Pyn-bomen* vergadert word; daar in tegen is het befte en veritable Veneetfche *Terpentyn*, dat uit de *Terpentyn-boom*, die in het Eiland *Chio* groeit, voortkomt, dog wyl dat zeldzaam is, zo gebruikt men in deszelfs plaats, de gemelde zoorten, als zynde na genoeg van dezelfde deugd en nuttigheid.

Het gemelde Veneetfche Terpentyn is Pisdryvend en Laxeerend, en een zeer dienftig middel voor de beginnende Longe-zugt, Teering, inwendige Wonden en Gezweeren, Bloed-pisfen, en andere Bloedvlocijingen, verftopte Pisfe, het Graveel, Graveelyk-Colyk, en Strangurie of Koude Pisfe: Men mengt die tot dien einde met Honig, en flikt daar van 's Daags eenige malen een kleine brok; in de gemelde Gebreken kan men ook het Terpentyn-Olie, dat in de Apotheken bereid word, van 10 tot 20 Druppels, met eenig bekwaam vogt gebruiken. De Terpentyn is ook zeer dienftig voor de vuile Druppert, en word tot dien einde veel van de Chirurgyns daar tegen gebruikt. Het is aanmerkelyk, dat de Urin of Pisfe, na het gebruik van Terpentyn, een reuk als Violen verkrygt. Voorts zo is de Terpentyn een heerlyk uitwendig middel in allerlei Wonden en Gezweeren, want het zuivert, maakt ryp, en doet de Wonden heelen, weshalven zulks in de meefte Pleifters, enz., gemengt word.

§. 15. De

§. 15. De Toppen der jonge Takken van de Roode Denne-boom in Water of dun Bier tot een Drank gekookt, word van vele Doctoren zeer geprezen, als een der beſte middels voor de Scorbuit, zie onder andere *Sim. Pauli Quadripartitum Botanicum* en *Willes*, de *Scorbuto*.

§. 16. Uit de dunne Wortels van de *Roode Denne-boom* maken de Inwoonders van de noordlykſte Landen, namelyk de *Laplanders*, zeer aardige fraaije Korfjes, die jaarlyks veel naar Zweden gebragt worden. Ook bereiden ze uit die Wortels, in dunne Draden geſpouden, vervolgens in Water met Aſch gekookt zynde, ſterke Touwen. *Linn. Flora Lappon.* pag. 277, 288.

VAN DE

§. 1. DUIN-BESIEN. Dit altyd-groenende Heeſter-agtige Boom-gewas word genoemt in het *Nederduitſch*, Duin beſien. Schyt-beſien. Willige-doorn. *Latynſch*, Rhamnus. Oleaſter Germanicus. Hippophaë. *Hoogduitſch*, Weiden-doorn. Zand-doorn. Teutſcher Stech-doorn. Zand-weiden. *Franſch*, Bourge-epine. *Engelſch*, Buſt doorn. *Deenſch*, Haf-torn. *Zweedſch*, Haf-torn. Hafs-torne. Finbaer.

§. 2. Hier van worden twee zoorten of liever veranderingen gevonden, als:

1. DUIN-BESIEN, geen vrugtdragende, of het MANNETJE.

Rhamnus florifera ſalicis folio. *Tournef. coroll.* 53. *Boerh. ϑ. A.* 2. 174.
Hippophaë Dioſcoridis. *Col. Ecphr.* 1. 36.
Hippophaë mas. *Linn. Flor. Lapp.* 372. *Hort. Cliff.* 454. *Flor. ſuec.* 815. *Roj. Prodr.* 207.

2. DUIN-BESIEN, vrugtdragende, of het WYFJE.

Rhamnus ſalicis folio auguſtiore, fructu flaveſcente. *C. B. Pin.* 755.
Rhamnus vel Oleaſter germanicus. *ϑ. Bauh.* 1. 33.
Rhamnus fructifera ſalicis folio. *Tournef. coroll.* 53. *Boerh. ϑ. A.* 2. 174.
Hippophaë Dioſcoridis. *Col. Ecphr.* 1. 36.
Rhamnus. 2. *Cluſ. Hiſt.* 110. *Dodon.*
Rhamnus Dioſcoridis, creditus. *Lob.*
Hippophaë fœmina. *Linn. Flor. Lapp.* 372. *Hort. Cliff.* 454. *Flor. ſuec.* 815. *Roj. Prodr.* 207.

De twede verſchilt van de eerſte niet anders in gedaante, dan dat ze Vrugten draagt, en de eerſte niet, die alleen bloeit en de twede vrugtbaar maakt; de Vrugten zyn kleine ronde Beſien, van grote en gedaante als de *Aſpergie-beſien*, en van Koleur hoog Oranje, groeijende langs de Takjes by Trosſchen: Daar is nog een verandering van, die geelagtige Beſien voortbrengt.

§. 3. Dit Heeſter-gewas bemind de koude Lugt-ſtreken, en groeit in *Hoog-* en *Neder-duitſchland*, en elders in het wild, op de Bergen en in andere koude plaatzen, inzonderheid omtrent de Rivieren; in *Holland* en *Braband* word het zelve veel gevonden in de zandige Duinen, en in andere zandige gronden omtrent de Zee, waar van het de naam van *Duin-beſien* verkregen heeft.

§. 4. Begeert van natuure liefſt een drooge, zandige, of ook ſteenagtige Grond, in vette, ſtyve, en in natte Gronden wil het zelve niet wel aarten.

§. 5. Het zelve word door de bewortelde Uitlopers, die het doorgaans rykelyk voortbrengt, of anders door Inlegging der Wortel-ſpruiten, of Takken, ligtelyk voortgekweekt.

§. 6. Aangaande het gebruik dat men in de Tuinen van deze Heeſters maakt; men plant dezelve hier of daar op bekwame plaatzen van de Tuin, of in de *Boſquets*, en zulks om de verandering van Gewaſſen, dog hoofdzakelyk om de gekoleurde Beſien, die tegen de Herfſt ryp worden, en dan een fraai gezigt geven, als mede om dat dezelve altydt groen blyven: Men zet ook wel tegen de Winter Takjes met Beſien, om dezelfde reden in de Kamers.

§. 7. Uit het Zap van deze Beſien, dat zuur of rynsagtig is, word in de noordlyke Landen een Roob of Zap gekookt, dat by verſche gekookte Viſch gedaan wordende, gezegt word, dezelve zeer ſmakelyk te maken (*a*), en mogelyk zoude zodanig Zap de Viſch en andere Spyzen, by welke het zelve paſt, hier te Lande niet minder ſmakelyk maken, dat te onderzoeken ſtaat.

(*a*) *Linn. Flor. Lappon.* Pag. 297.

VAN HET

§. 1. EBBEN-HOUT. Dit Heeſter-agtig Boom-gewas word in verſcheide Talen genoemt, in het *Nederduitſch*, Ebben-hout. Ebben-boom. Bonen-boom. Klaver-boom. Eghelo. *Latynſch*, Anagyris. Laburnum. Ebenus. Eghelo. *Hoogduitſch*, Bonen-baum. Baum-bonen. *Franſch*, Aubour. *Engelſch*, Beane-Trifolie. Beane Tree.

§. 2. Daar worden drie veranderingen van dit Gewas gevonden, als:

1. HET EBBEN-HOUT met breede Bladen.

Anagyris non fœtida, major vel alpina. *C. B. Pin.* 391.
Laburnum, arbor trifolia, anagyridi ſimilis. *ϑ. Bauh.* 1. 361.
Cytiſus alpinus latifolius, flore racemoſo pendulo. *Tournef. Inſt.* 648. *Boerh. ϑ. A.* 2. 26.
Anagyris latifolia. *Hort. Eyſt.* o. 1. F. 7. fig. 2.

Cytiſus foliolis ovato-oblongis racemis ſimplicibus pendulis. *Linn. Hort. Cliff.* 354. *Hort. Upſ.* 210. *Roj. Prodr.* 369. *Hall. Helv.* 591.

2. HET EBBEN-HOUT met breede Bladen en korter Bloem-Troſſen.

Anagyris non fætida, latifolia, floribus denſius congeſtis in breviorem uvam. *Schol. bot.* 269.
Cytiſus alpinuu, flore racemoſo pendulo, breviori. *Tournef. Inſt.* 648. *Boerh. J. A.* 2. 26.

3. HET EBBEN-HOUT met ſmaller Bladen en lange Bloem-Troſſen

Anagyris non fætens minor. *C. B. Pin.* 391.
Cytiſus alpinus, auguſtifolius, flore racemoſo pendulo, longiori. *Tournef. Inſt.* 648. *Boerh. J. A.* 2. 26.
Anagyris auguſtifolia. *Hort. Eyſt.* o. 1. F. 7. fig. 1.
Eghelo. *Dodon.*
Anagyris minus fætens vel Laburnuum. *Lob.*

Daar is ook nog een verandering van de eerſte zoort, die mooije wit-bonte Bladen heeft, maar men ziet ze zeldzaam.

§. 3. Het *Ebben-Hout* waſt van zelfs in het wild in de koude Gebergtens van *Italien*, *Savojen* en *Frankryk*, ook van *Ongaryen*, *Ooſtenryk*, *Tyrol*, *Zwitzerland*, en elders; hier te Lande word het alleen door de Cultuur voortgezet.

§. 4. Bemint van natuure liefſt een zand- en ſteen-agtige Aarde, dog groeit ook in allerlei andere gronden by ons zeer wel, en kan onze Winter-koude gemakkelyk doorſtaan.

§. 5. De Voortkweking geſchied door middel van de bewortelde Uitlopers, of door derzelver Inlegging, kan ook door het Zaad geſchieden, het welk, na dat het van te voren een tydt lang tot kiemens toe te meuken geſtaan heeft, in het vroege Voorjaar gezaait, en de opgekomene jonge Boomtjes, 2 á 3 Jaren oud zynde, verplant worden; dog het zaaijen word weinig gedaan, om dat ze doorgaans Uitlopers genoeg maken, waar door ze het gemakkelykſt vermeerdert worden; en zo ze geen Uitlopers voortbrengen en men ze egter geerne vermeerderen wil, zo heeft men maar een oude Boom by de grond af te kappen, dan zullen 'er Uitlopers by de grond voortkomen.

§. 6. Men plant dezelve hier of daar op bekwame plaatzen in de Tuinen, of in de Bosquets, alleen om de verandering van Gewaſſen, en inzonderheid om hare mooije geele en lange nederwaarts hangende Bloem-Troſſen, die in de Bloei-tydt, in de May, een fraai gezigt maken; gevende de derde gemelde zoort de langſte Troſſen, weshalven dezelve meeſt by ons gekweekt en gevonden word, zynde de eerſtgemelde breed-bladige zoort ook niet zo mild in het bloeijen, maar bloeit in zommige jaren geheel niet, of weinig.

De bonte zoort word alleen van de Liefhebbers van bonte Gewaſſen onderhouden, dezelve is wat tederder als de overige, begeert derhalven een goede warme Standplaats.

§. 7. Het Hout van deze Boom is zeer hard, zodanig dat 'er zelfs ſcherpe Bylen, even als op Yzer, ſtomp worden, en het is, droog zynde, na binnenwaarts zwart van Koleur, of liever bruinagtig-zwart, weshalven het zelve van zommige voor het ware *Ebben-hout* gehouden is, en daar van de Naam gekregen heeft, maar dit is een groot abuis, want het *veritable Ebben-hout* is een geheel andere zoort, en groeit niet in *Europa*, maar in *Africa*, in *Ooſt-Indiën*, en inzonderheid veel, zo men zegt, in het aan de Hollanders toebehorende *Maurits-Eiland*, anders ook het Eiland *Cirne* genaamt, niet ver van het grote Eiland *Madagaſcar* gelegen; als mede in *Ceylon*, *Java*, *Ternate*, en andere plaatzen in *Indiën*. Het word gevonden in het Eiland *St. Helene*, dog dit zegt men zo goed niet te zyn: Daar zyn twee zoorten van, als met zwart en rood Hout.

Des niettegenſtaande zo word ons gemelde Europiſch *Ebben-hout*, op plaatzen daar het te krygen is, wel voor het ware *Ebben-hout* verarbeid, en allerlei cierlyke Lyſt- en andere Werken van gemaakt; en wat aan de zwarte Koleur ontbreekt, word door de Konſt vervult. Allerlei valſch, geverft Ebben-hout, kan van het egte onderkent worden, door de zwaarte, als zynde het egte veel zwaarder op het gevoel, en, in het Water geſmeten wordende, zinkt het te gronde, dat weinig ander Hout doet.

In Zwitzerland maakt men 'er allerlei Tuin- en Land-gereedſchappen van: Op andere plaatzen dienen deze Bomen tot Wyngaards-paalen, dewyl ze lang in de Aarde kunnen duuren eer ze rotten.

§. 8. Daar is nog een ander Heeſter-agtig Boom-gewas, dat *ſtinkend Ebben-hout* of *ſtinkende Bonenboom* genoemt word, dog het welk niet tot het Geſlagt van de vorige behoort, maar een Geſlagt op zig zelfs, en het ware *Anagyris* is, zynde het vorige een zoort van *Cytiſus*.

Wordende by de Botaniſten genoemt:

Anagyris fætida. *C. B. Pin.* 391. *Tournef. Inſt.* 647. *Boerh. J. A.* 2. 27.
Anagyris vera, fætida. *J. Baub.* 1. 364.
Anagyris fætida arboreſcens. *Lob.*
Anagyris. *Cluſ. H.* 1. 93. *Dodon. Linn. Hort. Upſ.* 211.
Anagyris floribus lateralibus *Roj. Prodr.* 371.

Hier van zyn nog twee veranderingen, de eene met langer Bladen, en de andere met breder Bladen.

Deze Heeſter brengt zyn geele Bloemen niet Tros-wyze voort, gelyk de vorige, maar 2, 3 á 4 digt aan de Steel naaſt malkander, by de oorſprong der Bladen, en het gehele Gewas heeft een zeer ſterk ſtinkende, onaangename Reuk.

§. 9. Het zelve groeit in *Italien*, *Cicilien*, *Spanjen*, *Provence*, *Languedoc*, *Candien*, en elders veel naaſt de Wegen en op andere plaatzen.

§. 10. Begeert dezelfde Grond, en word op dezelfde wyze voortgekweekt als de voorgaande (§. 5.), en

§. 11. Ook op dezelfde wyze in de Tuinen geplant (§. 6.), dog is wat tederder, en begeerd derhalven een warme Standplaats; gaat des niettegenſtaande in ſtrenge Winters ligtelyk dood; dog wegens zyn ſtinkende reuk word het zelfde weinig bemint, en derhalven nooit of zelden geplant, ten zy van Liefhebbers van verandering der Gewaſſen, welke het zelve dan in Potten houden, om 's Winters in Huis te bewaren.

§. 12. Het

§. 12. Het Hout is ook hard, dog niet zo hard als het voorgemelde, ook niet zwart maar geelagtig van binnen; en van deszelfs verderf is ons hier te Lande weinig bewust.

VAN

§. 1. DE ELSE-BOOM. Deze Boom word genoemt in het *Nederduitſch*, Elſe-boom, Els. *Latynſch*, Alnus. *Hoogduitſch*, Erlen-baum. Ellern-baum. Erle. Elſe. *Franſch*, Aune. *Engelſch*, Alder-Tree. Alder. *Deenſch*, Elle-Trae. Ahl. *Zweedſch*, Ahl. Alder. Arre.

§. 2. Hier van worden verſcheide veranderingen gevonden, als:

1. DE GEMENE OF ZWARTE ELS.

Alnus rotundifolia glutinoſa viridis. *C. B. Pin.* 428. *Tournef. Inſt.* 587. *Boerh. ϑ. A.* 2. 181.
Alnus vulgaris. *ϑ. Bauh.* 1. 151. *Cluſ. H.* 1. 154.
Alnus. *Dodon. Lob. Linn. Flor. Lapp.* 340. *Hort. Cliff.* 441. *Flor. ſuec.* 775. *Roj. Prodr.* 85.

2. DE ELS, met witagtige Bladen.

Alnus folio incano. *C. B. Pin.* 428. *Tournef. Inſt.* 587. *Boerh. ϑ. A.* 2. 181. *Zwing. Theat. bot.* fig. 2.
Alnus incana & hirſuta. *ϑ. Bauh.* 1. 154.

3. DE KLEINE BERG-ELS.

Alnus alpina minor. *C. B. Pin.* 428. *Tournef. Inſt.* 587.

§. 3. De eerſte zoort, die een tamelyk hooge, dog geen breed uitkronende Boom kan worden, is hier te Lande zeer bekent en gemeen; word ook in vele andere Geweſten in het wild groeijende gevonden.

Daar is nog een verandering van, beſtaande alleen daar in, dat de Bladen wat langer en groener zyn, dog deze word weiniger gevonden: BOCCONE meld ook, en geeft Afbeeldingen van nog drie andere (*a*) *Berg-Elzen*, welkers onderſcheid hier in beſtaat, dat de eerſte bleeke en gladde of rouwer Bladen, als *Type Bladen* heeft. De andere gekrulde, kleverige en getande Bladen. De derde, breede, gekrulde, kleverige, gezaagde Bladen, dog deze worden hier te Lande niet gezien, maar veel in *Italien* gevonden.

De twede gemelde zoort (§. 2. No. 2.), groeit in alle delen kleinder als de eerſte zoort (No. 1.), en heeft wat langer, puntiger, meer gefnippelde Bladen, die van boven niet vet of kleverig, maar met eene zeer fyne wolligheid gedekt zyn, waar door ze wit- of grauw-agtiger ſchynen, dog zynde aan de onderſte zyde nog witter, ook is de Stam wit-agtig. Deze is hier te Lande vreemd, maar word gevonden in *Hoogduitſchland*, *Bohemen*, *Ooſtenryk*, *Ongarien*; ook in de noordlyke Landen, als in *Zweden*, *Norwegen*, en elders.

De derde zoort (§. 2. No. 3.), groeit op de Bergen van *Hoog-duitſchland*, inzonderheid in *Ooſtenryk* en *Ongarien:* Komt met de eerſte in gedaante overeen; maar is in alle delen veel kleinder, het welk, naar alle gedagten, daar van daan komt, om dat ze op de Bergen groeit, dat veel meer andere Gewaſſen doet klein blyven en vermanderen.

§. 4. De eerſte zoort of de *gemene Els* groeit in allerlei goede Gronden zeer wel, als die maar vogtig en vet genoeg is, want in drooge en ſchrale gronden wil hy niet aarten; hy bemint het water zo zeer, dat, als de Wortels het water raken, hy niet, gelyk andere Bomen, te minder, maar beter groeijen zal. Daar in tegen

De twede zoort, of *witte Els*, groeit liever in wat hooger en drooger gronden.

§. 5. De *Els* word van Zaad voortgekweekt, het welk in het Voorjaar in een goede bearbeide grond, uit de volle Hand, gezaaid word, en de voortgekomene jonge Bomen na 2 á 3 Jaren groeijens verplant worden. Zynde het Zaaijen dezer Bomen hier te Lande meeſt het werk der Veen- en Woud-Boeren op veel Plaatzen, die ze in menigte tot verkoop voortkweken, om dat ze in zodanige Woud- en Veen-gronden zeer wel groeijen willen.

Ouder als 3 á 4 Jaren moet men ze nooit Planten, om dat de oudere, zo wel geen groei vatten willen. Ook moet men in agt nemen, dat men ze by de planting niet aan hare Takken, nog minder aan aan de Top-ſcheut ſnoeit, maar alleen een weinig de einden des Wortels, want anders willen ze niet opſchieten, maar blyven laag en kreupel.

§. 6. Dewyl de ELS het vogt bemint, en zeer ſchielyk opgroeit, ook niet zeer breekbaar, en dus heel beſtendig tegen de Winden is, zo worden dezelve in deze vogte Landen met voordeel geplant, rondom Moes-, Vrugt- en andere Tuinen, of ook van binnen in Tuſſchen-Verdelingen, van nieuw aangelegde Tuinen, indien dezelve groot zyn, om daar door met der haaſt een Manteling te verkrygen.

Ook worden ze om dezelfde reden, als mede om het Hout, veel geplant in de vogte Zand- en Veen-agtige Gronden, gelyk by ons in de zogenaamde *Wouden*, rondom de Akkers of Velden, welke vervolgens doorgaans om de 7 á 8 Jaren tot Brandhout gekapt worden.

Men plant 'er ook wel in de gemelde Plaatzen, wegens het Hout, gehele Bosſchen van, te weten, in vogte waterige gronden.

§. 7. Ze worden ook wel gebruikt in de Plaizier-Tuinen tot Scheer-Heggen, dog zelden, en doorgaans alleen in plaatzen, daar, om de grote vogtigheid van de grond, geen ander Gewas groeijen wil, dewyl de Heggen niet wel digt en geſloten worden, en derhalven niet zeer aanzienlyk zyn.

§. 8. Het Hout van deze Boom brand wel, en maakt een goede Vlam, maar geeft niet zo veel hitte, nog duurt zo lang in het Vuur, als Birken-, Eiken-, Boeken-, of Ypen-hout, dewyl het

(*a*) BACCON *in Muſeo* P. 1. 138. 131. Tab. 96.

weeker van aart is; het is nogtans in deze en andere Provincien het voornaamſte Brandhout, om dat het in deze lage vogte gronden, het beſt grocijen wil, en dus het meeſt geplant word. Men maakt 'er ook 100 of 1000 Hout van; naar dat het dik is, welk overal met de Schepen vervoert word, om te verkopen, enz.

§. 9. De Kolen van dit Hout, worden tamelyk goed van de Zilver- en andere Smids geagt, dog zyn niet zo goed als die van Birken-hout.

§. 10. Het dikke Hout word ook van de Hol- en Wiel-draaijers veel gebruikt, om daar Schotels, Kommen, en andere dingen van te maken; waar toe het in agting is, om dat het, droog geworden zynde, niet ligt berſt: Ook worden 'er deze en gene andere Huisgeraden meer van gemaakt.

Tot Timmeragie word het niet of weinig gebruikt, dewyl het te week is, en in de droogte en lugt zeer haaſtig bederft, of van de Wormen verteert word; maar onder het Water, of in waterige en moerasſige Gronden, is het zelve onvergankelyk; en men zegt, dat het daar in met der tydt tot Steen veranderd; gelyk 'er hier en daar in de *Rariteits-Kabinetten* ſtukken van dit tot Steen geworden zynde Hout getoont worden. Onder anderen meld de vermaarde Kruid-beſchryver JOHANNES BAUHINUS (*a*) dat hy te *Verona* by *Ulyſſes Aldovrandus*, en te *Venetien* in het Cabinet van *Franciscus Canceolarius*, ſtukken van deze Hout-ſteenen gezien heeft, waar van t'eſſens in dit laatſtgemelde Cabinet het volgende Vers te leezen was:

——— ——— ——— Videas lapideſcere farni
Cæruleo ſub fonte Alnum, ſilicisque maniplos
Et pulea intortos lento cum vimine culmos.

Om welke reden het zelve voor dezen in losſe en waterige gronden tot het maken van Paal- en Rooſter-werken, om daar Huizen op te bouwen, gebruikt wierde, gelyk men tot *Amſterdam*, *Venetien*, en elders, genoodzaakt is te doen, om een vaſt Fondament te verkrygen, en welke Paal-werken, tot *Amſterdam*, wegens de koſtbaarheid van het Hout, Dag-huuren, enz., dikwils de koſten van het Gebouw dat 'er op gezet word, evennaren, zo niet overtreffen. Dog nu ter tydt word het zo veel niet meer daar toe gebruikt; het zy om dat het ſchaars en te duur is, of, om dat men het niet dik en lang genoeg bekomen kan. Men bedient zig in deszelfs plaats nu meeſt van Maſten, van Dennen- of Greinen-Hout, welke men zegt, dat even eens in het Water onvergankelyk zyn, of zeer lang duuren. Dus worden nu ook de Pompen en Water-buizen meeſt van Greinen-Hout gemaakt, die men voor dezen van *Elſen-hout* maakte; hoewel het hier toe nog wel gebruikt word.

§. 11. De Schors of Zaad-knoppen, word van de Verwers en Leer-bereiders gebruikt, om daar met Lakens, Hoeden, Leer, enz., zwart te Verwen. De Schoenmakers leggen dezelve met kleine ſtukken van oud roeſting Yzer eenige Dagen in Water, of Water waar by wat Edik gedaan is, welk na eenige dagen zo zwart als Inkt word, en tot het zwarten van het Leer, enz., dient.

Men kan ook de Vrugt of Zaad-knoppen tot het maken van Inkt gebruiken, in plaats van *Galnoten*.

§. 12. Men zegt, dat de Melk in Vaten gedaan, die van het Hout van de twede Zoort, of *Witte Els*, gemaakt zyn, meer Room geeft als in andere. Mogelyk dat dit ook geſchied in Vaten van de eerſte Zoort of *gemene Els* gemaakt; dat te onderzoeken ſtaat.

§. 13. De groene Bladen, 's Morgens vroeg, als 'er de Dauw nog op is, vergadert, en in Kamers geſtrooit wordende, daar Vlooijen zyn, en daar na over één Uur weer uitgeveegt, nemen de Vlooijen weg, dewyl ze op de kleverige Bladen vaſt blyven, zo men zegt.

(*a*) J. BAUHINUS Hiſt. Plantar. Tom. 1. Cap. 6.

VAN

§. 1. DE EIKEN-BOOM. Deze Boom word in verſcheide Talen genoemt, als volgt; In het *Nederduitſch*, Eiken-boom. Eike. *Latynſch*, Quercus. *Hoogduitſch*, Eych-baum. Eyche. *Franſch*, Chêne. *Engelſch*, Oake. *Deenſch*, Eege-Trae. Eege. *Zweedſch*, Eek.

§. 2. Daar worden verſcheide zoorten van *Eike* gevonden, dog ik zal alleen melding doen van de zoorten die by ons het bekendſt zyn, en het meeſt geplant worden.

1. DE GEMENE EIKE.

Quercus vulgaris cum longo (& breve) pediculo. *C. B. Pin.* 420. *Tournef. Inſt.* 583. *Boerh. Ind. Alt.* 2. 177.

Quercus vulgaris brevibus ac longis pediculis. *J. Bauh.* 1. 70.

Quercus *Dodon.*

Quercus vulgaris. *Lob.*

Quercus foliis deciduis, oblongis, ſuperne latioribus, ſinubus acutioribus, angulis obtuſis. *Linn. H. Cliff.* 448. *Flor. ſuec.* 784. *Mat. med.* 426. *Roj. Prodr.* 80. *Hall. Helv.* 152.

2. LAAGE EIKE, OF HAAG-EIKE, ook *Spaanſche Aaker* genoemt.

Quercus parva ſive Fagus græcorum & Eſculus Plinii. *C. B. Pin.* 428. *Tournef. Inſt.* 583. *Boerh. J. A.* 2. 177.

Phagus vel Eſculus. *J. Bauh.* 1. 70.

Quercus foliis pinnato-ſinuatis lævibus, fructu ſeſſili. *Roj. Prodr.* 80.

§. 3. De eerſte zoort, dat een der grootſte Bomen van allerlei zoort worden kan, groeit natuurlyk in vele Geweſten van *Europa*, *Aſia* en *Africa*, dog hy aart beter in de getemperde dan in heel koude of zeer heete Lugtſtreken; en daar worden in zommige Landſtreken, als in *Duitſchland*, *Frankryk* en *Groot-Brittanien*, Boſchen van gevonden, die haar op verſcheide Myl weegs uitſtrekken;

ken; maar hier te Lande vind men geen andere, als die door de Cultuur voortgezet worden. Zommige maken 'er verſcheide zoorten van, dog die verſchillen niet veel anders dan in de groot- of kleinheid der Bladen en Vrugten.

Daar is nog een Mede-zoort of verandering van, met bonte Bladen, welke alleen van de Kruid Liefhebbers om de zeldzaamheid, en veranderinge van Gewaſſen, *gecultiveert* word.

De twede zoort, of de *Haag-Eike*, die een laage, kleine Boom of Heeſter blyft, en ook kleinder en groender Bladen als de vorige heeft, welke zeer gelykende naar de Bladen van de *Haagdoorn*, dog groter en wat dieper geſneden zyn, groeit natuurlyk in *Spanjen* en *Portugal*, van waar dezelve tot onzent overgebragt is, en door de Cultuur voortgezet word.

§. 4. De *Eike-boom* begeert van natuure liefſt een hooge, drooge, goede zand- of ſteen-agtige Aarde, weshalven dezelve veel op en aan de Bergen groeijen, hoewel ook in de Valleijen, of op vlakke dog drooge Gronden, gevonden word: Hy maakt veel en groote Wortels, en ſpreid dezelve diep in de grond uit; en hier uit blykt de reden, waarom dezelve in deze laage, waterige Provincien zo weinig gevonden word, inzonderheid in de Klei-gronden, waar in hy niet aarten wil, ten zy die hoog boven het Water leggen, en in de diepte geen kwade ſtoffe, als Our, Knip-aarde, of Katte-klei, bevatten, ter contrarie van zommige Schryvers, welke zeggen, dat hy in allerlei gronden zonder onderſcheid wel ſlaagt, welk de ondervinding ten eenemaal tegen ſpreekt.

§. 5. Dezelve word van zyne Vrugten, die *Eekels*, of *Eikels*, ook *Akers*, genoemt worden, voortgeteelt, welke in 't vroege Voorjaar, na de Winter over te meuken geſtaan hebbende, of ook zonder dat, in greppels, die 3 á 4 Voeten van malkander gemaakt zyn, gelegt worden: Opgekomen zynde, moet men de Grond in de eerſte Jaren van het Onkruid ſchoon houden, en de jonge Bomen in vryheid groeijen laten, tot dat ze 6 á 8 Jaren oud geworden zyn, als wanneer men ze kan verplanten waar men begeert, als dan de Pen-wortel iets kortende; dog men veronderſtelt, dat ze wel geteen groeit, en dus groot genoeg geworden zyn, anders zoude men iets langer moeten wagten. Egter ſtaat NB. aan te merken, dat, hoe jonger men deze Boom verplant, hoe beter dezelve in het vervolg groeijen en hoe fleuriger hy worden zal.

Ook wil deze Boom niet gaarne veel aan zyne Takken beſnoeit zyn, weshalven men van jongs op, zelfs by en na het verplanten, geen Takken van de Stam moet weg ſnoeijen, dan alleen in de eerſte Jeugd, om een regte Stam te formeeren, indien die niet van zelfs bekwamelyk regtop ſchiet, en vervolgens de Zuigers of die veel ſterker als de overige groeijen; nog veel minder moet men aan de Top roeren; want dit zoude het opſchieten van de Boom, en het formeeren van een goede Kroon, ten eenemaal verhinderen: De Takken die men aan de Stam gelaten heeft, worden daar na in het vervolg eenige Jaren na de verplanting, als de Boom een Kroon heeft beginnen te maken, tot aan de Kroon toe opgeſnoeit.

De *bonte* zoort (§. 3.) word door Inleggers voortgezet.

§. 6. Deze *Boom* groeit zeer langzaam, en het is aanmerkelyk, dat die zeer oud worden kan: Men zegt doorgaans 300 Jaren, en dat hy in de eerſte Eeuwe, of in de eerſte 100 Jaren, aangroeit, in de twede ſtilſtaat, en in de derde Eeuw afneemt en vergaat: hoewel zommige aan deze ouderdom twyffelen; edog dat deze Boom niet alleen in zyn natuurlyke groeiplaats zo oud, als gemeld is, worden kan, maar zelf nog veel ouder, dit komt my meer als waarſchynlyk voor, om reden, 1. Dat die zo langzaam groeit en zo vaſt en hard van natuure is. 2. Om dat men van andere geſlagten van Bomen aangetekend vind, dat die, als men de Hiſtorien geloof byleggen zal, veel ouder als 300 Jaren geworden zyn. De Heer BRADLEY verhaalt (*a*) van een zeer grote *Engelſche Kaſtanje-boom*, die tegenwoordig tot *Tartworth* in *Gloceſtershire* in *Engeland* groeit, dat daar van gewag gemaakt is in een Boek, het welk aan den *Koning* JOHAN opgedragen is, waar in die Boom genoemt word, de groote of oude *Kaſtanje-boom* van *Tartworth*, zo dat daar uit beſloten kan worden, dat die Boom meer als 1000 Jaren oud moet wezen.

Zo leeſt men ook van twee zeer oude *Plantanus-bomen*, een te *Delphos*, daar *Athen.* Lib. XV. Cap. 19. van meld; en de twede te *Caphia*, in het Landſchap *Arcadien*, in *Morea* gelegen, door *Agamemnon* gezaait, waar van men by *Plinius* Lib. XVI. Cap. 44. leeſt, welke beide Bomen ten tyde van *Theophraſtus Ereſius* nog in wezen waren, behalven meer andere. Kunnen nu zodanige Bomen zo een hoogen ouderdom bereiken, waarom zoude niet ook een Boom van zo een harde Natuur als de *Eiken-boom* is, meer als 300 Jaren oud kunnen worden? Ja het is meer als waarſchynelyk, dat 'er *Eiken-bomen* in het Zwarte-woud, Bohemer-woud, Harts-woud, enz., welke overblyfzels zyn van het oude Woud *Silva Hercynia*, dat geheel *Germanien* in oude tyden overdekte, gevonden worden, die zo oud zyn als de eerſte oorſprong van de Wouden zelfs is.

§. 7. Dat deze Boom ook ongemeen groot worden kan, zulks betuigen mede de Hiſtorien, en insgelyks de ondervinding in de gemelde grote Boſſchen.

§. 8. Aangaande de Cultuur van de *Heeg-Eike*, dezelve wil in allerlei goede gronden zeer wel tieren, dog bemint, gelyk de voorgaande, (§. 4.) liefſt de Zand-gronden, en word by ons door Inleggers voortgeteelt, dewyl men 'er hier te Lande zelden Vrugten van verkrygt.

§. 9. Wat nu aangaat het gebruik dat men van de *Eike-boom* in de Tuinen en tot andere Plantagien maakt: Daar worden hier te Lande *Alleés* of *Cingels* op grote Buiten-plaatzen van geplant, te weten van de *gemene zoort* (§. 2. No. 1.), ten deele, om dat de Bomen, groot geworden zynde, heel fraai ſtaan; ten deele, ook om de waarde van het Hout in het vervolg na de roeijing; dog deze Planting geſchied meeſt alleen in hooge Zand- en andere losſe gronden, gelyk by ons in de *Wouden*, om reeden te voren (§. 4.) gemeld, en dewyl deze Bomen zeer groot en uitvronende kunnen worden, zo moeten ze ten minſten op 25 á 30 Voeten tuſſchen-wydte in de Rey geſtelt worden.

§. 10. Men plant 'er in de gemelde plaatzen ook wel, om het Hout in het vervolg, gehele Boſſchen van, waar in de Bomen op 12 á 15 Voeten diſtantie geſtelt kunnen worden, dog met die *Intentie*, om, als de Bomen wat groot geworden zyn, de helft te roeijen, om de reſt wat meer ruimte en lugt tot aangroei te doen hebben; kunnende men dan met de geroeide zyn voordeel doen: Ondertuſſchen zo moet ik aanmerken, dat het meeſte genot der Planting van dit Hout, om dat het

(*a*) Wysgeerige Verhandelingen Pag. 269.

zelve zo langzaam aangroeit, doorgaans niet voor den Planter zelfs, maar voor deszelfs Nakomelingen is: Edog dit geeft geen voldoende reeden, om daarom de Planting dezer Bomen geheel te verwerpen, in tegendeel, het is behoorlyk en zeer prysselyk, dat wy zo wel voor onze Nakomelingen eenige zorg dragen, als onze Voorzaten voor ons gedaan hebben; hadden die zulks agtergelaten, wy zouden waarlyk van vele dingen, die wy nu bezitten, en onze nuttigheid 'er van trekken, ontbloot zyn.

§. 11. De *gemene Eike* word ook wel gebruikt, om 'er hooge en laage Scheer-heggen in Plaizier-Tuinen van te planten, die wel digt begroeijen, en heel cierlyk staan; dog nog fraaijer staan die, welke van de *Haag-Eike* (§. 2. No. 2.) geplant worden, weshalven deze doorgaans daar toe alleen dienen; kunnende de Heggen hier van tot 10 á 15 Voeten hoogte groeijen, dog als men hooger Heggen nodig heeft, moet men de gemene zoort gebruiken.

§. 12. Het gebruik van het *Eiken-hout* aangaande, het zelve is, gelyk bekend genoeg is, een van de beste, hardste, en langstduurende zo fyne als groove Timmerage, wordende hoe ouder hoe harder. Het zelve word tot dien einde, dewyl het hier te Lande zeer weinig groeit, uit veel Gewesten van het Noorden en Zuiden tot onzent gebragt, als uit de Oost-zee, van *Riga*, *Revel*, *Nerva*, enz., dog het meeste komt uit Duitschland den *Rhyn* af, het welk de groote Hout-vlooten, die jaarlyks deze Rivier afkomen, getuigen, die zomtydts zo groot en lang zyn, dat 'er 200 á 300 Menschen op een zodanige Vloot gebruikt worden, om dezelve te regeeren en te bestieren; zynde zodanige Vloot met Keuken, Kelder, Slagt-beesten, en allerlei Mond-behoeftens voorzien; en waar uit men ligt kan afleiden, als men verder de overige kosten, Tollen, enz., overweegt, dat dit Hout in deze Nederlanden niet goed-koop kan zyn. Dog daar word ook veel langs de *Elbe* en *Weezer* naar *Hamburg* en *Bremen* gebragt, dat vervolgens verder naar de Nederlanden en naar elders over de Zee *getransporteert* word.

§. 13. Het zelve word in verscheiderhande gedaante overgebragt, als, heele Bomen, welke tot zwaare Balken en Paal-werken gebruikt worden, of in Stukken of Blokken van Bomen van veelerlei lengte en dikte, waar uit allerlei *Planken*, *Balken*, *Ribben*, en *Latten*, op onze Zaag-molens gezaagt worden; of korte gekloofde groove stukken, dat *Wagenschot* genoemt word; Ook zogenaamd *Klap-* en *Staf-hout*, zynde dunne, platte, korte, gekloofde Stukken van allerlei lengte; het welke dient tot het maken van Vaaten, Tobben, enz. Nog brengt men *Krom-hout* tot de Scheeps-Timmeragie, als mede *Berkoenen* van veelerlei dikte en lengte, het welk dunne Takken of jonge gekapte Bomen zyn, die tot Paal-werk en andere dingen gebruikt worden.

§. 14. Ondertusschen schoon het *Eiken-hout* zeer hard is, zo is het nogtans, gelyk allerlei ander Hout, zeer verscheiden in deugd, zynde het eene dikwils veel harder en beter als het andere; ook het eene warriger en het andere regtdradiger, al het welke afhangt van de Grond, Stand-plaats, en min of meer schielyke groei.

Het geen uit Duitschland den *Rhyn* afkomt word doorgaans voor het beste gehouden, daar aan volgt het *Noordsche*. Men zegt, dat het geen het welk in *Yerland* groeit, het hardst en langstduurende van allen, en byna, als *Ceder-hout*, onvergankelyk en niet aan de Wormen onderhevig is; maar dit word niet of zelden hier te Lande gebragt; dog men heeft my verzekert, toen ik, in den Haag wezende, het grote Zaal van het Hof van Holland bezag, dat het Kap- en Hout-werk van die vermaarde Zaal altemaal van Yerlandsch *Eiken-hout* gemaakt was.

§. 15. Volgens de gemelde verschillige Eigenschappen van dit Hout (§. 14.), dient 'er onderscheid gemaakt in deszelfs gebruik tot Timmer-werk, waar van ik, schoon zulks aan ervarene Boumeesters, Timmer- en Schryn-werkers Bazen bekent is, eenige woorden melden moet. Het warrigste Hout is, schoon dat zulks doorgaans het hardste en duurzaamste is, niet zeer bekwaam tot fyn of cierlyk Timmer-werk, voornamentlyk als het op de Zon moet staan: By voorbeeld, tot Vensters-Ramen, Regel-werk, Blinden, Deur-, Venster-, en Schoorsteen-bekledingen, Lambrisseering, Vloeren, Tafels, Kabinetten, en ander cierlyk Werk, om reden, dat het zelve doorgaans door de Zon en droogte scheef en krom trekt en ook wel barst: Tot diergelyk gemeld en ander fyn Werk gebruikt men derhalven met meerder voordeel het Wagenschot, dat regtdradig is, of uit regtdradige Bomen gezaagde Ribben, Planken, en Latten. Daar in tegen zo dient het warrige Hout, wegens deszelfs hardigheid en langduurigheid, by uitstek tot grof werk, en daar het niet zo zeer op de zindelykheid aankomt, als by voorbeeld, tot Balken, Deur- en Venster-Cozynen, Drempels, en al het geen in de open Lugt moet wezen, en dikte vereischt, dewyl het zig dan zo sterk niet draaijen, of krimpen kan.

§. 16. Wyders, gelyk allerlei Hout naar de buitenkant, omtrent de Schors, zagter en witter is als binnenwaarts, welke zagte binnenkant de *Spint* genoemt word, zo heeft ook het *Eiken-hout* veel schielyke groei der Bomen, en koude of warmte der Stand-plaats, hebbende dus schielyk en op een lauwe plaats gegroeide Bomen van allerlei geslagte, de meeste *Spint*, dewelke zeer vergankelyk is, want in de open Lugt slurpt het water in, en vergaat haastig door verrotting, daar in tegen in de droogte word het ras van de Wormen doorknaagt en verteert; weshalven een kundig en oplettend Bouwmeester of Eigenaar nooit zal dulden, dat het buitenste *Spint* by het gebruik aan het Hout blyft, van wat zoort het ook wezen mag.

§. 17. Het *Eiken-hout* moet voor het gebruik ook noodzakelyk wel droog zyn, inzonderheid dat in beslotene plaatzen gebruikt zal worden, om dat het anders door de nog in zig bevattende Zappen, die men den *Eik* noemt, en van natuure zuur en scherp zynde, vuurig en gelyk als verstikt word, en daar door zeer ras vergaat; ook moeten derhalven de Bomen, voor dat gebruikt worden, ten minsten 2 á 3 Jaren in de opene Lugt en Regen gelegen hebben, op dat dezelve den *Eik* al langzaamerhand daar uit trekke: Hier te Lande legt men het zelve, om dezen *Eik* uit te trekken, in versch Water, te weten het zware Hout, en men laat het daar in 1, 2 á 3 Jaren, naar mate dat het dik is, leggen; dog het kleinder Hout, als Wagenschot, Staf-hout, enz., legt men niet in het Water, maar men stapelt het hol, en lugtig op malkander, en laat het dus in de opene Lugt allengskens

kens droogen, en 'er de *Eik* uit trekken; dewyl het in het Water zyn Koleur verlieft en onaanzienlyk word, ook in de Lugt gemakkelyk en ras op gemelde wyze droog worden kan.

§. 18. Vorders is het ook een zaak van geen klein belang, tot deugd van het Hout, dat het zelve op de regte tydt, namelyk in de Winter, gehakt zy; dewyl het zelve anders minder duurzaam is, en haaftig van de Wormen doorboort word.

§. 19. Voor dezen wierde het *Eiken-hout* meer tot het bouwen gebruikt als nu ter tydt, gelyk men aan de oude Gebouwen genoegzaam zien kan; tegenwoordig bedient men zig in deszelfs plaats, inzonderheid tot grof werk, meeft van *Grenen-hout*, om dat zulks meer te bekomen, en beter koop is, ook in de droogte; zo als men zegt, niet minder lang duuren kan; daar en boven niet zo zwaar zynde als het *Eiken-hout*, zo lyden de Gebouwen daar door minder laft of drukking; en kunnen derhalven de Muuren ook dunner aangelegt worden, al het welke de koften van het bouwen geen klein deel verligt; inzonderheid daar in dezé Nederlanden buiten dat de *Materialen*, *Dag-huuren*, enz., zeer koftbaar zyn: Waar by egter in paffant aanmerken moet, dat tegenwoordig veeltydts de Hooft-muuren naar proportie van het Gebouw al te ligt gemaakt worden, het welk dan noodzakelyk moet veroorzaken, dat die Gebouwen zo lang niet kunnen duuren, als ze zouden doen, wanneer die Muuren, met een weinig koften meer te doen, maar een weinig dikker gemaakt wierden: En hier in winnen het de Ouden buiten tegenfpraak, dat ze hegter en fterker gebouwt hebben als hedendaagfch meeft gefchied, hoewel niet zo net en gemakkelyk; dog de fterke Bouwery der Oudenwas in haar tydt ook nodig en dienftiger als nu, tot haar befcherming in Oorlogs-tyden, dewyl men toen van geen zo geweldige Oorlogs-machines wifte.

§. 20. Het *Eiken-hout* is ook, als het wel droog is, een zeer goed Brandhout, het geeft goede hitte van zig, en duurt lang, maar vlamt niet veel, ten zy het fyn geklooft is, en 'er veel by malkander legt, zynde mitsdien zo goed niet als het *Boeken-hout*. Ook zyn de Kolen van weinig waarde.

§. 21. De Schors van dezé Boom word veel gebruikt van de Leer-touwers, en is hier te Lande vry duur, wordende tot dat gebruik op expres daar toe gebouwde Wind-Molens klein gemalen, en dan *Eik* of *Eek* genoemt, en wanneer ze haren dienft tot Leer-bereiding gedaan heeft, dan is het eene zeer nuttige Stoffe voor de Tuiniers, en word dan *Rund* of *Kif* geheeten.

§. 22. Aan de *Eiken-boom*, te weten aan de Takken, en niet op de Bladen, groeijen de bekende *Gal-noten*, ook *Gal-Appels* genaamt, (Lat. *Gallæ*), welke, behalven hare nuttigheid ende gebruik in de *Medicyne* en *Chirurgie*, aan de Verwers tot het Zwart-verwen, en tot het maken van *Inkt* dienen: Dog men vind ze niet aan de Bomen hier te Lande, nog in Hoog-duitfchland, of Frankryk, enz., maar ze komen voort in *Afia*, omtrent *Aleppo*, *Tripoli*, en elders in de *Levant*. Op de Bladen dezes Booms groeijen ook dikwils, zo wel hier te Lande als elders, in de Najaars-tydt weeke, fponfieufe, ronde Noten, de gedaante en het aanzien hebbende als *Gal-noten*, dog wat kleinder zynde, waar in doorgaans een Wormtje huisvelt, dat ten laatften in een Mug verandert, en door een gemaakt gaatje daar uit vliegt; maar dit zyn geen egte *Gal-noten*, gelyk zommige meenen; dog ze komen beide op eenerley wyze voort, namelye door de beet van een zogenaamd *Infect* of *Mug*, waar door de fyne vezeltjes der Schors geledeert zynde, een Uitwas door het toevloeijende Zap aangroeit, dat een kloot-ronde gedaante verkrygt, en dus de gemelde zogenaamde *Noten* daar door ontftaan; waar in vervolgens doorgaans een Wormtje groeit, door het Zaad dat het Infect ter plaatze van de beet nedergelegt hadde, en in de Noot begroeit is.

Aanmerkelyk is het geen de Ouden van deze Noten waanden, namelyk, dat men daar uit jaarlyks de Vrugt- of Onvrugtbaarheid, Befmettelyke of Gezonde Lugt konde voorzien en voorzeggen; want zy geloofden, dat, wanneer men een zodanige Noot, die niet doorgaat is, opent, en dat daar in een Wormtje gevonden word, zulks een Onvrugtbaar Jaar en duurte voorfpelde; en zo 'er een Mug uit komt, zulks een danftaande Oorlog, maar een Spin, befmettelyke Ziekten, voorzeide: En dit word nog heden van zommige voor waarheid aangenomen en vertelt, maar dat dit beuzelingen zyn, die geen grond hebben, leert de aart en wyze van de voortkoming dier Infecten, en de ondervinding zeer klaar.

§. 23. Om een goede zwarte Inkt te maken, zo neemt *Gal-noten* 10 Lood, *Vitriool* 6 Lood, *Gummi Arabicum* 4 Lood, ieder byzonder grof geftoten zynde, zo mengt het onder elkander, doet het in een verloode Pot, en giet daar op 4 Pond, (dat is omtrent twee Mingelen) *Rooden Wyn*, of in plaats van dien maar dun Bier, zet het een dag á 14 in de heete Zon, of op een andere warme plaats, zo zal het een zeer goede zwarte Inkt zyn.

§. 24. Op de dikke Takken van deze Boom groeit ook zomtydts een natuurlyke byzondere Plant, die *Marentakken*, (Lat. *Vifcum*) genoemt word, dog word zeer zelden daar aan, maar meer op andere Bomen, als op de *Appel-boom*, *Peer-boom*, *Pruim-boom*, en andere gevonden. Het zelve word voor een *fpecificq* middel geagt voor *Convulfien*, inzonderheid voor de vallende Ziekte (*a*), en hooftzakelyk die welke aan de *Eike-boom* groeijen. Daar word ook in Duitfchland, Frankryk, Italien, en elders, een Vogel-lym uit gemaakt, welk gefchied op de volgende wyze: Men neemt deze *Marentakken* met zyn Befien, of een van beide alleen, men ftampt zulks in een Vyzel heel klein, dan ftelt men het geftampte in wat Water op een warme plaats, of in warme Paarde-Meft, een week 2 á 3 te rotten, daar na wafcht en fpoelt men zulks een tydt lang met Water, zo zal 'er op het laatft een zeer taaije Lym overblyven; welke men, als die tot het Vogelvangen wat te dik is, met wat *Terpentyn* en wat *Note-olie* fmeerende temperen en bekwaam maken kan. Deze *Lym* heeft ook veel nuttigheid in de *Medicynen*. Dog wyl de *Marentakken* in het algemeen aan allerlei Bomen zeldzaam gevonden word, zo maakt men deze *Lym* tot de Vogelvangft ook van de *Hulft-boom*, waar van hier na.

§. 25. De Vrugten van deze Boom of de *Eikels*, dienen om de Verkens daar mede te meften, het welk in die plaatzen daar men groote Bosfchen van deze Bomen heeft, gefchied op dezelfde wyze als te voren by de *Boeke-boom* gezegt is (§. 13.): Het Spek van zodanige gemefte Verkens word voor 't befte van allen gehouden, want 't is vaft wit en zeer fmakelyk, 't welk de vermaarde *Weftphaalfe*

(*a*) BRADLEY Wysgeerige Verhandelingen, enz.

Hammen, en de Bronſwygſe *Metworſten*, die over al verzonden worden, getuigen, want in die Landen de Verkens op de gemelde wyze met deeze Vrugt doorgaans gemeſt worden, hoewel het waarſchynelyk is, dat het *Climaat*, en de Stoffe tót het rooken, dat Hout is, ook veel tot de geurigheid van die dingen toebrengt.

§. 26. Men vind in de Hiſtorien aangetekent, dat de *Eikels* in aloude tyden tot Spyze en zelf tot een lekkere Spze aan de Menſchen gedient zouden hebben, gelyk onder anderen *Plinius* daar van getuigt: Dit zyn zeer denkelyk niet de *Eikels* van onze gemene *Eiken-boom* geweeſt, als dewelke zeer wreed, onſmakelyk, en geenzints lekker, ook zelf, veel genuttigt zynde, volgens het getuigenisſe der *Doctoren* in de *Medicynen*, ongezond zyn: Men heeft wel Exempels dat Menſchen in duure tyden en hongers nood, onze gemene *Eikels* gegeten hebben, maar dit is geenzints om de ſmakelykheid, maar uit nood geſchied, en ze zyn 'er ziek van geworden. Maar wat zoort van *Eikels* de gemelde Spyze der Ouden dan eigentlyk geweeſt is, is onzeker, zommige menen de *Eikels* van de twede te voren genoemde zoort (§. 2. No. 2.); andere, de *Eikels* van de *Steek-Eiken-boom* (Lat. *Ilex*), waar van hier na, die ook zoet en ſmakelyk zyn, en welke men zegt dat nog heden in *Spanjen*, daar ze veel groeijen, even als onze *Kaſtanien* in de Winter-tydt tot een lekkere Na-ſpyze gegeten worden. Dog hoe het zy, het is zekerlyk een zoort van *Eikels* geweeſt die hier te Lande niet natuurlyk groeit, en ons onbekent is.

§. 27. Het is aanmerkelyk, dat de *Eiken-boom* in aloude tyden by de *Grieken* en *Romeinen*, volgens de Gedenk-ſchriften, zeer hoog geagt geweeſt is, aan dezelve groote Eer bewyzende; zelf gebruikten ze die voor een *Orakel*, naar de Heidenſche bygelovige wyze, om dezelve in dringende nood om raad te vragen, wat haar te doen ſtond, of overkomen zoude, want zy daar uit een antwoordende ſtem, het zy door twee Duiven of twee Jongvrouwen, vernamen (*a*). Jaa deze Orakel-boom was by hen zodanig geheiligt of in waarde, dat zo iemand, die dezelve wrewelmoedig kwam te ſchenden, met de dood geſtraft wierd.

Dat deze Boom reeds in de eerſte Eeuwen geagt en in waarde, jaa in grote waarde gehouden is, zulks ſchynt te blyken daar uit, om dat van dezelve op vele plaatzen der heilige Bladen gewag gemaakt word, als *Geneſ. Cap.* XII: *vs.* 6. XIII: *vs.* 18. XVIII: *vs.* 1. XXIV: *vs.* 26. XXXV: *vs.* 4. 8. I *Sam. Cap.* XVII: *vs.* 21. II *Sam. Cap.* XVIII: *vs.* 9. *Joſ. Cap.* XXIV: *vs.* 26. *Judic. Cap.* VI: *vs.* 11. *Jeſ. Cap.* LXI: *vs.* 3. LXIV: *vs.* 11.

§. 28. Ten laatſten moet ik, aangaande de *gemene Eiken-bomen*, nog aanmerken, dat deszelfs jonge Bladen, Schorsze, Akers, en Doppen der Akers (*Cupulæ*), een verkoelende en t'zamentrekkende kragt hebben, en derhalven zeer geprezen worden, voor allerlei Buik-loopen, Bloed-ſpuwen, Bloed-piſſen, al te ſterke Stonden, en inwendige Wonden: Men gebruikt dezelve in Water of in goede Wyn, naar de omſtandigheid, gekookt zynde, van welke Drank men 's Daags eenige Romers vol drinkt; of men gebruikt de gedroogde Bladen of Akers, fyn gepoeijert.

De *Decoctie* van de Bladen, is ook een goed middel voor een zeere Keel, daar mede gegorgelt wordende.

§. 29. Men zegt, dat het vogt van Reegen, dat op een afgekapte Eiken-boom eenige tydt geſtaan heeft, de kragt heeft om de Wratten en allerlei Vlekken des Ligchaams, die niet van de geboorte af geweeſt zyn, te verdryven, als men die dikwils daar mede waſcht; het ſtaat ligt te onderzoeken; en indien dat waar is, zo zal het Aftrekzel van het Eiken-hout of Takken, of van Galnoten, zeer waarſchynlyk dezelfde uitwerking doen. Dit weet ik zeker, dat, om de Wratten te doen weggaan, geen zekerder middel is, als het *Menſtruum Mulieris*, dat ik niet nalaten kan by deze gelegendheid te melden, tot dienſt van die gene die het nodig mogten hebben.

§. 30. Daar zyn nog eenige zoorten van *Eikel-dragende Bomen*, die tot Geſlagt van den *Eiken-boom* behoren; dewelke ik, ſchoon ze in onze *Plantagien* niet wel natuurlyk in de opene Lugt groeijen kunnen, nog met eenige woorden, inzonderheid ten opzichte van hare groei-plaats, nuttigheid en gebruik, aanroeren zal, als:

1. KURK-BOOM.

Nederduitſch, Kurk-boom. Kork-boom. Vlot-hout. Pantoffel-hout. *Latynſch*, Suber. *Hoogduitſch*, Korch-baum. Pantoffel-holtz. *Franſch*, Liege. *Engelſch*, Kork-Tree. *Deenſch*, Kork-Trae. *Zweedſch*, Kurk-Trae.

By de Botanici word dezelve genoemd.

Suber latifolium, perpetuo virens. *C. B. Pin.* 424. *Tournef. Inſt.* 584. *Boerh. I. A.* 2. 178.
Suber latifolium. *I. Bauh.* 1. 103.
Phallos, ſive Suber. *Dodon.*
Suber latifolia. *Lob.*
Quercus foliis ovato-oblongis indiviſis ſerratis, cortice rimoſo. *Linn. H. Cliff.* 448. *Mat. med.* 427. *Roj. Prodr.* 81.

Van deze *Kurk-boom*, worden twee zoorten beſchreven, een altyd-groenende, en de andere met afvallende Bladen, dog dit onderſcheid zegt men dat alleen afhangt van de min of meerder warmte van het Climaat.

Daar is ook nog een mede-zoort van, met ſmaller, langer en niet of minder gekertelde Bladen.

§. 31. Deze Bomen groeijen tot een hooge Boom, en haar natuurlyke groei-plaats is *Spanjen*, *Portugal*, *Italien*, *Provence*, *Languedocq*, *Gaſconien*, en de *Pyreneeſche Apenniniſche gebergtens*, enz.

§. 32. Deze Boom heeft een zeer dikke, zagte, poreuſe Schil, welke de bekende Kurk is, die in de gemelde Landen afgeſchilt en overal verzonden word, groeijende weer een nieuwe Schors aan de Boom, en welke *Schors* of *Kurk* zeer vele nuttigheid ende gebruik in 's Menſchen leven heeft. Ze word veel gebruikt, gelyk bekent genoeg is, tot Proppen, om Flesſchen, Tonnen, en andere dingen te ſtoppen; en het is zeer aanmerkelyk, dat de *Kurk*, ſchoon 'er poreus en heel gegaat uitziet, evenwel zo digt ſtopt, en geen de minſte vogt doorlaat. Aan de Viſſchers is de Kurk van een groote gebruik om hunne Netten in het Water boven te houden, want, ſchoon dit door middel van ſtukken

(*a*) Virgil. Georg. 2 vs. 16. Ovid. L. 7. Fab. 25. vs. 630.

ſtukken Hout konde geſchieden, zulks zoude nogtans de Netten veel zwaarder en ongemakkelyker te hanteeren maken. De *Kurk* word ook gebruikt op de Schepen, aan het Touw-werk, en anderzints.

De Schoenmakers maken 'er Winter-ſchoenen voor Mannen en Vrouwen, en Pantoffel-zoolen voor zéer-voetige Menſchen van, waar van deze *Schors* ook de naam van *Pantoffel-hout* gekregen heeft; ook leggen ze dezelve tusſchen de Zoolen van Schoenen en Muilen, ten deele om de warmte in de Winter-tydt, ten deele om dezelve te verhogen.

Men zegt, dat men in de Landen daar de *Kurk-boom* veel groeit, als in *Spanjen* en elders, van binnen de Huizen bekleed, en zelfs de Dakken met dekt. In *Spanjen* word de Schors ook in gedekte Potten tot een zwarte zeer ligte *Aſch gebrand*, die *Spaanſch zwart* genoemt, en tot het ſchilderen gebruikt word. Behalven meer andere huishoudelyke dienſten van de *Kurk-boom*: Dus heeft dezelve ook zyn nuttigheid ende gebruik in de *Medicynen*, komende in kragten na genoeg over een met de *Eike*.

2. STEEN-EIKE.

§. 33. De verſchillige Namen zyn, in het *Nederduitſch*, Steen-Eike. Steen-Palmen. Groten Ilex. *Latynſch*, Ilex. Groot-Flex. *Hoogduitſch*, Stein-Eiche. Stech-Eiche. Stein-Palmen. Stech-Palmen. *Franſch*, Chene-vert. Yeuſe. *Engelſch*, The-Holm-Oak. Marlet-Oak. *Deenſch*, Steen-Eege. *Zweedſch*, Steen-Eek.

§. 34. Daar zyn drie zoorten van, welke by de Botaniſten genoemt worden.

1. DE STEEN-EIKE, met lange gezaagde Bladen.

Ilex oblongo ſerrato folio. *C. B. Pin.* 424. *Tournef. Inſt.* 583. *Boerh. Ind. A.* 2. 178.
Ilex arborea. *J. Bauh.* 1. 95.
Ilex. *Dodon.*
Ilex Arbor. *Lob.*
Ilex anguſtifolia. *Tabern. icon.* 969.
Quercus foliis ovato-oblongis indiviſis ſerratis, cortice integro. *Linn. H. Cliff.* 448. *Roj. Prodr.* 81.

2. DE STEEN-EIKE, met ſmalle ongezaagde Bladen.

Ilex folio anguſto non ſerrato. *C. B. Pin.* 424. *Tournef. Inſt.* 583.
Quercus foliis oblongo ovatis integerrimis. *Roj. Prodr.* 81.

3. DE STEEN-EIKE, met ronder en weeker Bladen.

Ilex folio rotundiore, molli, modicique ſinuato, ſive Smilax Theophraſti. *C. B. Pin.* 425. *Tournef. Inſt.* 583. *Boerh. Ind. A.* 2. 177.
Smilax Dalechampii. *J. Bauh.* 1. 101.
Ilex major. *Cluſ. H.* 23.

Daar worden by *Tournefort* nog twee Mede-zoorten van gemeld, als de eene met Bladen als *Hulſt*, en de andere met op beide zyden *wollige* Bladen, van *Montpelier*; dog deze zyn zeldzamer; wordende de voorheen gemelde drie zoorten het meeſt gevonden.

Dezelve groeijen natuurlyk in *Spanjen*, *Italien*, *Provence*, en *Languedocq*, alwaar op zommige plaatzen geheele Bosſchen van gevonden worden.

§. 35. Deze Bomen worden veeltyds niet zo groot als de *Eiken-boom*, maar verkrygen doorgaans, wat min of meer, de grootte van een groote *Appel-* of *Peer-boom*; en dezelve behouden hare Bladen het geheele jaar door, welke boven op grauwagtig groen en onder witagtig zyn, of bruinzwart van Koleur.

§. 36. Aangaande het gebruik dezer Bomen, dezelver Vrugten of *Eikels* zyn, ryp zynde, zwart, en zo groot als onze gemeene *Eikels*, maar hebben van binnen een witte Keru, of een Vleeſch dat zoet en aangenaam van ſmaak is; en deze *Eikels* worden, zo men zegt, in *Spanjen* in de Herfſt- en Winter-maanden naar *Salamanca* en andere Steden ter Merkt te koop gebragt, en van de Spanjaarts, gelyk by ons de *Kaſtanien*, gegeten. En het is waarſchynlyk, dat PLINIUS van deze *Eikels* ſpreekt, daar hy in zyn *5de Boek* van het 16 *Capittel* zegt, dat de *Eikels* hedendaagſch heel Spanjen door, in het laatſte van de Maaltydt op de Tafels verſchynen; als mede, dat het deze zoort van *Eikels* is, die men in de aloude tyden tot Spyze gebruikt heeft (§. 26).

Het Hout dezer Bomen is zeer hard, en word in Spanjen gebruikt tot Timmer-werk: Het is ook een goed Brandhout; en daar worden in die plaatzen, daar dit Hout veel groeit, veel Koolen uitgebrand, tot ſmelting van Metalen, en voor de Zilver- en andere Smits, welke zeer geagt worden, dewyl ze een ſterke hitte geven, het Vuur lang houden, en het Hooft met geen ſterke damp bezwaren.

3. CARMOZYN-BOOM.

§. 37. Dit is een Mede-zoort van de voorgemelde Steen-Eike en word in verſcheide Talen genoemt, als volgt: *Nederduitſch*, Carmozyn-boom. Kermes-boom. Scharlaken-beſie-boom. Kleinen Ilex. Grein-boom. *Latynſch*, Ilex coccigera. Coccus infectoria. *Hoogduitſch*, Carmozyn-beer-baum. Kermes-baum. Scharlach-beer baum. *Franſch*, Graine d'Ecarlate. *Engelſch*, Scarle-berry-Tree. Chernes-berry-Tree. *Deenſch*, Kermes-Træ. *Zweedſch*, Kermes-Tree.

Van de Botaniſten word dezelve genoemt:

Ilex aculeata cocciglandifera. *C. B. Pin.* 425. *Tournef. Inſt.* 583. *Boerh. Ind. A.* 2. 177.
Ilex coccigera. *J. Bauh.* 1. 106. *Cluſ. H.* 1. 24.
Ilex minor, coccigera. *Dodon.*
Coccus infectoria. *Lob.*
Quercus foliis ovatis dentato-ſpinoſis. *Roj. Prod.* 81.

§. 38. Deze altyd-groenende Boom groeit in het wild in de warme Landen, als in *Provence*, *Languedocq*, en *Spanjen*, ook in *Candien*, *Griekenland*, en in meer andere Plaatzen van de Levant. Dezelve word niet zo groot als de vorige, maar blyft klein en groeit dikwils ſtruikig als een Heeſter.

§. 39. Aan deze Boom groeijen de Beſien of Greinen, waar mede het koſtelyke Scharlake-rood en

het Purper geverft worden, welke Beſien genoemt worden in het *Nederduitſch*, Carmezyn-beſien. Scharlake-beſien. Kermes-greinen. *Latynſch*, Coccus baphica. Coccus tinctoria. Coccus infectoria. Granum tinctorium. Granam Ohermes. Kermes. Scarlatum Officinar. *Hoogduitſch*, Scharlach-beer. Chermes Körner. Carmozyn-beer. *Franſch*, Graine d'Ecarlate. Chermes. *Engelſch*, Scarles-berry. Kermes-berry, enz. Maar deze Beſien zyn geen natuurlyke Vrugten des Booms, want deszelfs waare Vrugten zyn *Eikels*, van gedaante en grootte als onze *gemene Eikels*; het zyn Uitwaſſen die aan de jonge Takjes en Bladen in het Voorjaar voortkomen, op dezelfde wyze als de *Gal-noten* (§. 22.), namelyk door de Beet van een klein *Inſect*, dat zyn Zaad daar nederlegt, het welk vervolgens in de *Beſie* begroeit, en daar in door de warmte der Zon uitgebroeit word, en 'er zeer kleine roode Wormtjes uit ontſtaan. Deze *Beſien* verkrygen de grootte, min of meer, als een Erfte, zynde eerſt groenagtig en worden daar na als ryp of volkomen geworden zyn, welk in het midden van de Zomer geſchied, rood, als wanneer ze van de Bomen afgezogt, vergadert en in de Zon op docken te droogen gelegt, dog alvorens met Azyn beſproeit worden, om de Wormtjes, welke de roode Koleur hooftzakelyk uitmaken, te doen ſterven, die anders in een vliegend *Inſect* veranderen, en wegvliegen: Waar na deze gedroogde *Beſien* overal verzonden worden; en men zegt, dat de Menſchen in die Landen daar ze veel groeijen, inzonderheid in *Provence* en *Languedocq*, 'er een ſchone winſt met doen.

§. 40. Uit deze *Carmoſyn-beſien* worden ook verſcheiderhande ſchone Verf-ſtoffen *gepræpareert*, tot gebruik van de Fyn-ſchilders, als *Lak*, *Carmyn*, enz.

§. 41. Behalven deze nuttigheid van de *Carmoſyn-beſien* tot het Verwen en Schilderen, zo hebben dezelve ook een groot gebruik in de *Medicynen*; men maakt in die Landen daar deze *Beſien* veel groeijen, inzonderheid in *Provence* en *Languedocq*, een *Syroop* van, die overal verzonden word, en tot het maken van de vermaarde *Confectio Alkermes* dient; welke zeer in agting is ende gebruikt word voor zwakke Menſchen; want ze ſterkt het Herte, de Herzens, en alle Levens-geeſten zeer, en vervrolykt het Gemoed; zynde midsdien een deftig middel voor Flauwtens, Zwymelingen, Hertklopping, Melancholie en Hypochondrie, als mede voor Menſchen die door de eene of andere Ziekte, of door vermoeijing, kragteloos geworden zyn: Tot alle deze gebreken is ook dienſtig de *Eſſentz* of *Tinctuur*, die door middel van de drooge Beſien op beſte *Spiritus Vini*, of op *Roze-water*, waar in eenige druppels *Spiritus Vitrioli* gedaan zyn, te trekken, gemaakt word; en die ieder in zyn Huishouding ligt zelfs maken kan; weshalven ik deze *Tinctuur* hier hoofdzakelyk bybrenge; indien men 'er wat *Canneel*, van het buitenſte Geel van *Citroen-ſchillen*, een weinig *Amber-grys* en *Benzoin*, byvoegt, zal de *Tinctuur* zo veel te kragtiger en geuriger zyn, en mag met regt eene *Tinctura Regia* genoemt worden; men gebruikt daar van 10 á 15 Druppels in goede witte Wyn, of in eenig ander Vogt.

§. 42. Daar zyn ook nog twee andere Zoorten van *Carmoſyn Koleuren* die aan de Gewaſſen voortkomen, en tot het Verwen en Schilderen, in plaats van de gemelde *Carmoſyn-beſien*, en wel het meeſt gebruikt worden, de eerſte word doorgaans *Chochenillie* genoemt, en word gevonden in de *Weſt-Indiën* aan een zoort van *Vygeboom* (Opuntia); zynde kleine zeer roode Wormtjes of Mugjes, in de gedaante als kleine ronde roode Beſien, welke de Eijers van *Inſecten* zyn, vergadert worden. De twede zoort vind men aan de Wortels van een zoort van *Weeg-gras* (*Polygonum Coccigerum C. B. Pin.*) in Polen; dog men vind ze ook wel op andere plaatzen aan de gemelde Wortels, maar niet zo veel, nog zo goed van Koleur, en deze Poolſche *Carmoſyn* word byna zo goed geagt als de *Chochenillie* en *Kermes-beſien*, zelfs ook in de *Medicynen*.

VAN

§. 1. DE ESCH-DOORN. Deze Boom word genoemt, in het *Nederduitſch*, Eſch-doorn. Boog hout. Luit-hout. Schotze-Linde. *Latynſch*, Acer. *Hoogduitſch*, Ahorn-Baum. Ahorn. Masholder. *Franſch*, Errable. *Engelſch*, The-commun-Mapte. *Deenſch*, Lun. *Zweedſch*, Lön. Lunn.

§. 2. Hier van worden zes zoorten gevonden, als:

1. DE GROOTE ESCH-DOORN.

Acer montanum candidum. *C. B. Pin.* 430. *Tournef. Inſt.* 615. *Boerh. J. A.* 2. 234.
Acer major, multis falſo Platanus. *J. Bauh.* 1. 168.
Acer major. *Dodon. Lob.*
Acer foliis palmatis obtuſé ſerratis, floribus ſub-apetalis racemoſis. *Linn. H. Cliff.* 143. No. 1.
Acer foliis quinquelobis acutis obtuſé ſerratis, petiolis canaliculatis. *Linn. Hort. Upſ.* 93.

2. DE GROTE ESCH-DOORN, met Bladen als de Platanus, *Norweegſche Eſch-doorn* genoemt.

Acer montanum tenuiſſimis & acutis foliis. *C. B. Pin.* 431.
Aceris majoris Varietas. *J. Bauh.* 1. 168.
Acer montanum Orientalis, Platani foliis atroverentibus. *Plukn. Phytogr.* tab. 252. fol. 1.
Acer Platanoides. *Nunt. Wor. Oeff. Hiſt.* tab. 57. *Tournef. Inſt.* 615.
Acer foliis palmatis acuté-dentatis, floribus corolla ſpacioſis corymboſis. *Linn. H. Cliff.* 145. *Roj. Prodr.* 459.
Acer foliis quinquelobis acuminatis, acutéque dentatis. *Linn. Flor. ſuec.* 303.

3. DE KLEINE ESCH-DOORN.

Acer campeſtre & minus. *C. B. Pin.* 431. *Tournef. Inſt.* 615. *Boerh. J. A.* 2. 234.
Acer vulgare, minore folio. *J. Bauh.* 1. 166.

Acer

Acer minor. *Dodon.*
Acer. *Lob.*
Acer foliis tripartito-palmatis, laciniis utrinque emarginatis obtusis; cortice sulcato. *Linn. H. Cliff.* 145. *Roj. Prodr.* 459.

4. DE KLEINE ESCH-DOORN, met drichoekige Bladen.

Acer trifolia. *C. B. Pin.* 431. *Tournef. Inst.* 615. *Boerh. J. A.* 2. 234.
Acer monspesulanum. *J. Bauh.* 1. 167.
Acer foliis trilabis integerrimis. *Roj. Prodr.* 459.

5. DE VIRGINISCHE ESCH-DOORN.

Acer Virginianum; folio majore, subtus argenteo, supra viridi splendente. *Plukn. Almag.* 7. tab. 2. fol. 2. *Catesb. Carol.* 1. 62. tab. 32. *Boerh. J. A.* 2. 234.
Acer Virginianum, folio subtus incano, flosculis veridirubentibus. *Herm. Parad.* 1. tab. 1.
Acer foliis palmato-angulatis, floribus subapetalis sessilibus, fructu pedunculato corymboso. *Gronov. Virg.* 41.
Acer foliis quinquelobis, acuminatis acuté serratis, petiolis terenetibus. *Linn. Hort. Upsal.* 94.

6. DE GROOTSTE VIRGINISCHE ESCH-DOORN.

Acer maximum, foliis trifidis & quinquefidis. *Plukn. Almag.* 7. tab. 123. fol. 4 & 5. *Boerh. J. A.* 2 234.
Negundo perperam dicta, Arbor Virginiana. *Hort. Beaumont.*
Acer foliis compositis. *Linn. Hort. Cliff.* 144. *Roj. Prodr.* 460.

§. 3. De eerste en twede zoort (§. 2. No. 1, 2.), dat grote uitkronende Bomen kunnen worden, en van zommige t'onregte voor de *Platanus* gehouden zyn, groeijen in het wild natuurlyk op de bergagtige plaatzen van *Duitschland*, *Oostenryk*, *Zwitzerland*, *Frankryk*, *Italien*, en elders. Dog de twede zoort is zeldzamer; maar die word meer in de noordlyke Landen, als, in *Norwegen* en *Zweden* gevonden.

De derde zoort (§. 2. No. 3.) of *kleine Esch-doorn*, die Heesteragtig groeit, word gevonden op veel plaatzen van *Duitschland*; en elders in Berg- en Bosch-agtige plaatzen, ook veel naast de Tuinen en Akkers, in de Heggen, en elders, als mede dikwils omtrent de Rivieren en Beeken.

De vierde zoort (§. 2. No. 4.), word meest alleen gevonden in de Berg- en Bosch-agtige plaatzen, en in de Heggen, der warme Gewesten van *Frankryk*, *Italien*, en elders.

De vyfde en zesde zoorten zyn buitenlandsche Gewassen, groeijende natuurlyk in *Virginien* en *Carolina*; kunnen heel grote Bomen worden, maar zyn by ons zeldzaam. Van de eerste, twede, en derde zoort zyn 'er Mede-zoorten die fraaije bonte Bladen hebben; en van de vyfde zoort is een verandering van met fraaije scharlake roode Bloemen.

§. 4. Ze willen alle in allerlei goede Zand- of Klei-agtige gronden zeer wel groeijen, dog beminnen liefst de eerste; ze kunnen ook tamelyk tegen een vogte Grond, en verdragen alle ongemakken des Winters; dog de zesde zoort, als mede de bonte, zyn wat gevoelyger, en begeeren derhalven een goede warme Stand-plaats.

§. 5. De Vermeerdering kan geschieden door het Zaad, maar dewyl zulks hier te Lande niet of zelden wel ryp, en dus tot de Zaaijing niet bekwaam word, zo worden ze door Uitlopers, of door Inlegging voortgezet, dat gemakkelyk geschied.

§. 6. De twee eerste of grote zoorten van *Esch-doorn* groeijen schielyk op, en worden in de Tuinen gebruikt tot *Alleés* en *Cingels*, hoewel zelden, dewyl ze geen digt geslotene, aanzienlyke Kronen maken, en daar en boven niet zeer bestendig tegen de Wind zyn; want haar Hout broos en ligt breekbaar is. Ze worden derhalven doorgaans, gelyk ook de twee laatstgemelde vreemde zoorten, alleen om de verandering van Gewassen hier of daar, op een gevoeglyke, voor Winden gedekte plaatze in de Tuin, of in de Bosquet, geplant.

§. 7. De twede zoort, of *kleine Esch-doorn*, is bekwaam tot Scheer-heggen, maar om dat die niet zeer digt gesloten en oogzienlyk worden, ten ware in beschaduwde plaatzen, onder andere Bomen, daar anders geen Gewas groeijen kan; dewyl ze in zodanige plaatzen voor andere groeijen willen.

De vierde zoort, word alleen om de Liefhebbery hier te Lande gekweekt, en ergens in de Tuinen op een warme plaats geplant, dewyl ze onze Winter-koude wat vreest.

§. 8. Aangaande het Oeconomische gebruik van den *Esch-doorn*, het Hout van de eerste en twede zoort, word, dewyl het zeer wit, effen, taai en zagt te bearbeiden is, en niet ligt berst; geagt en veel gebruikt van de *Musicale Instrument-makers*, tot het maken van *Violen*, *Harpen*, *Luiten*, enz.; waar van het de naam van *Luit-hout* op zommige plaatzen verkregen heeft. Wordende wyders ook gebruikt van de *Cabinet-makers* en *Schrein-werkers*, als mede van de *Draaijers*, tot allerlei glad en cierlyk Werk, als Cabinetten, Tafels, Lysten, Stoelen, Schotels, Kommen, en meer andere Huisgeraden.

Het Hout van de *Kleine* zoort, (§. 2. No. 3.), word mede veel geagt van de *Cabinet-makers*, en wel hoofdzakelyk deszelfs Wortels zeer gezogt, om dat die met mooije bruine Aderen of Vlammen doorgroeit zyn, waar van in Duitschland en elders zeer fraai ingelegt Cabinet-, Tafel- en ander Werk gemaakt word. Het Tafel- en ander Werk van deze zoorten van Hout is reeds in oude tyden in hooge agting geweest, zulks blykt by PLIN. Lib. 16. Cap. 43. MARTIAL. Lib. 14. *Epigr.* 90. VIRGIL. 2 en 5. 112. OVID. *Lib. Amor. Eleg.* 11. vs. 16.

§. 9. Tot Branding is dit Hout niet veel waard, om dat het weinig vlam en hitte geeft, en van korten duur is.

§. 10. De Bladen zyn dienstig tot bedding van het Vee, dewyl ze niet ligt rotten, en een goede Mesting worden.

VAN DE

§. 1. ESSCHEN-BOOM. Deze Boom word in verſcheide Talen genoemt, als volgt; in het *Nederduitſch*, Eſchen-boom. Eſche. *Latynſch*, Fraxinus. *Hoogduitſch*, Eſch-baum. Eſchern. *Franſch*, Frêne. *Engelſch*, Aſch, Tree. *Deenſch*, Eske-Trae Esk. *Zweedſch*, Aske-Trae. Ask.

§. 2. Daar worden drie Zoorten van gevonden, als:

1. DE GEMENE OF GROOTE ESSCHE. VELD-ESSCHE.

Fraxinus excelſior. *C. B. Pin.* 416. *Tournef. Inſt.* 577. flore petaloide; mas & frugifera; fœmina. *Boerh. J. A.* 2. 171.
Fraxinus vulgatior. *J. Bauh.* 1. 174.
Fraxinus. *Dodon. Lob.*
Fraxinus floribus nudis. *Linn. H. Cliff.* 469. *Flor. ſuec.* 830. *Mat. med.* 475. *Roj. Prodr.* 396. *Hermafroditus & fœmina.*

2. STEEN-ESSCHE. WOUD-ESSCHE. KLEINE-ESSCHE. MANNA-BOOM.

Fraxinus humilior ſive 2. Theophraſti; minore & tenuoré folio. C. B. *Pin.* 416. *Tournef. Inſt.* 577. *Boerh. J. A.* 2. 172.
Fraxinus tenuiore & minore folie. *J. Bauh.* 1. 177.
Ornus. *Lugd.* 3.
Ornus vulgaris, *fructifera & ſterilis. Pont. Anthol.* 300.
Fraxinus floribus completis. *Linn. H. Cliff.* 470. *Hort. Upſ.* 304. *Mat. med.* 476. *Roj. Prodr.* 396. *Hermaphrodita & mas.*

3. LAAGE ESSCHE. KLEINE ESSCHE.

Fraxinus minor foliis rotundioribus. *Boerh. J. A.* 2. 172.
Fraxinus Alepenſis. *Herm. H. C. B.*

Van deze eerſte zoort is 'er een Mede-zoort die fraaije bonte Bladen heeft.

Daar word by *Boerhave* (*a*) ook nog van een *Virginiſche* zoort gemeld, die een geheel knobbelige Stam heeft, maar deze is zeldzaam.

De *Eſchen-bomen* zyn van twederlei Kunne, als *tweeſlagtig*, die geen Zaad geven, en het *Wyfje*, het welk Zaad voortbrengt.

§. 3. De eerſte zoort of de *gemene Eſche*, welke een heel groote hoog-opſchietende, dog niet zeer breed uitkronende Boom worden kan, is hier te Lande, gelyk in *Hoog-duitſchland*, *Frankryk*, *Italien*, *Engeland*, en elders, bekend genoeg, dezelve word niet alleen *gecultiveert*, maar groeit ook veel van zelfs in het wild, in de Heggen, aan de kanten van de Velden, Hooven, en op andere pleatzen, en inzonderheid daar het wat vogtig is, want hy bemind het vogt.

De twede zoort, of de *Steen-Eſche*, is hier te Lande vreemd, dezelve word gevonden in *Duitſchland*, *Italien*, *Frankryk*, en elders, in de Berg- en Boſch-agtige plaatzen. Hy is van de voorgaande gemene zoort onderſcheiden daar in, dat de Bladen kleinder, ſmaller, fyner gekarteld, en wat bleeker-groen zyn; ook word de gehele Boom zo groot niet als de vorige.

Daar is nog een Mede-zoort van, genaamt Fraxinus rotundiore folio. *C. B. Pin.* 416. *J. Bauh.* 1. 177. Ornus. *quorundam*; die van deze niet verſchilt, dan dat ze ronder Bladen heeft.

De derde, of laage zoort, is mede hier te Lande ook vreemd, ze groeit natuurlyk in *Sirien*, omtrent *Aleppo*, en elders in *Aſia*, en is kleinder en laager als de vorige zoorten, de Bladen zyn ronder, glanzende, en gegolft.

§. 4. Deze Bomen willen in allerlei gronden heel wel groeijen, als die maar niet te ſchraal en mager zyn; en de eerſte zoort bemind het vogt, dog niet zo veel als de *Els*; maar de overige hebben liever droogte; dog deze worden by ons meeſt alleen uit Liefhebbery om de verandering gekweekt; en ze kunnen alle onze Winter-koude zeer wel tegenſtaan.

§. 5. Ze worden voortgeteelt door haar Zaad, dat de gedaante van een Vogels-Tong heeft, en derhalven in de Apotheken de naam van *Lingua Avis* voert, welk Zaad in het Voorjaar, na dat het van te voren de Winter over in vogt Zand te meuken geſtaan heeft, in een goede grond gezaaid word.

De opgekomene jonge Boomtjes worden daar na, 4, 5, 6, of meer Jaren oud geworden zynde, verplant, daar men begeert, de Pen-wortel als dan kortende; maar aan de Top-ſcheut moet men nooit roeren, om dat ze anders, gelyk alle andere Bomen, dog deze in het byzondere, geen mooije, regte Stam, nog goede Kroon verkrygen.

Ze komen ook dikwils omtrent de plaats daar oude Bomen ſtaan, van zelfs, van het nedergevallen Zaad voort, te weten de *eerſte zoort*, welkers Zaad ook eenige veranderingen voortbrengt, als 1. Zaad- en geen Zaad-dragende Bomen (§. 2.), en 2. Met blinkende of minder blinkende Bladen; waar by aan te merken ſtaat, dat men bevonden heeft, dat die, welke geen Zaad dragen, en geen ſterk blinkende Bladen hebben, de beſte zyn, om dat ze de grootſte Bomen worden, en de beſte Stammen verkrygen, daar in tegen die, welke ſterk glimmende Bladen voortbrengen, nooit tot zo grote Bomen, en dikwils met knobbelagtige Stammen groeijen. Ook houd men onder de Zaad-dragende die, welkers Zaad-huisjes digt by malkander by Bosjes groeijen, doorgaans voor ſlegter van Gewas, als welkers Zaad huisjes enkeld en wyd van elkander ſtaan.

§. 6. Wat aangaat het gebruik des *Eſchen-booms* in de Tuinen; dezelve worden hoofdzakelyk geplant rondom Tuinen en op andere plaatzen, tot mantelinge en wind-breking, het zy in enkelde of dubbelde Reyen, dewyl ze ſterk en vaſt bewortelen, en heel beſtendig tegen de Wind zyn. Tot eierlyke Alleés zyn ze niet bekwaam, om dat ze doorgaans geen digt geſlotene, aanzienlyke Kro-

nen

(*a*) Boerhave Ind. alt. 2. 172.

nen maken, nog minder deugen ze tot Scheer-heggen. Men moet zig wagten om dezelve by of omtrent ander Gewas te planten, want, dewyl ze hare dikke Wortels ver en niet diep uitſpreiden, en ook vele Vezel-wortels maken, zo beroven ze het naby zynde Gewas van al zyn Voedzel, en doen het dus kwynen. Ondertusſchen is het aanmerkelyk, dat evenwel allerlei Gewasſen, in de plaatzen daar *Eſſchen-bomen* geroeit zyn, geplant wordende, daar zeer wel groeijen.

§. 7. Men plant de *Eſſchen* ook wel rondom Akkers en Velden, naaſt de Sloten, Gragten, en elders, daar de Grond vogt is, om met der tydt van het Hout te *profyteeren:* Makende dezelve ook, naaſt Sloten, enz., geplant zynde, een heel vaſten Wal, door hare zig verre verſpreidende Wortels.

§. 8. Het Hout is wit, heel hard en taai, buigzaam, glad en effen, en word derhalven veel geagt en gezogt van de Wagenmakers; is ook zeer dienſtig tot allerlei andere Timmeragie, inzonderheid dat buigen moet. Men maakt 'er om die reden ook de Stokken der Spiesſen, Hellebaarden, Eſpadons der Officieren, enz., van, insgelyks allerlei Gereedſchappen, en Hegten in Gereedſchappen; wordende ook veel van de Draaijers verarbeid. Dog in geſtadige droogte is dit Hout, inzonderheid als het weinig behandeld word, zeer vergankelyk, want word dan door de Wormen in weinige Jaren doorknaagt.

§. 9. Het is ook zeer goed Brand-hout, beter als *Els*, dog minder als *Boeke*; en het is zeer aanmerkelyk, dat dit Hout brand en vlam geeft, zo ras het maar gekapt en nog groen is, dat geen ander zoort van Hout doet.

§. 10. De voorgemelde twede zoort van *Eſſchē*, (§. 2. No. 2.), is de voortbrengſter van het *Manna* der Apotheken, zynde het Zap des Booms dat in de warme Landen in de heete Zomer-dagen uit de Bladen en derzelver Steelen zweet, en tot kleine Korls van een witte Koleur verdikt, die, naar mate de Korls harder worden, een geel-agtige Koleur verkrygen; welke Korls 's Morgens vroeg vergadert en vervolgens tot gebruik in de Medicynen overal verzonden worden. Voor dezen geloofde men dat het *Manna* een vette uit de Lugt gevallen dauw was, die op de Bladen kwam te ſtollen, maar door nader naukeurig onderzoek meent men bevonden te hebben dat zulks zo niet is, maar dat het *Manna*, gelyk gezegt is, uit den Boom zweet.

§. 11. Het *Manna* komt voort in de warme Landen, als in *Italien*, *Sicilien*, *Provence*, en elders; wordende inzonderheid veel gevonden en verzameld in het Koningryk *Napels*, omtrent *Calabrien*, als ook in het Eiland *Sicilien*, het welk ook voor het beſte gehouden word. De Italianen noemen het *Manna di fronda*, tot onderſcheid van een ander *Manna*, het welk getrokken word uit deze Boom, door Inſnyding der Schors, van de Italianen *Manna forſata*, of *Manna di corpo* genoemt; maar dit word zo goed niet gehouden als het natuurlyke, zynde ook doorgaans met aarde en andere vulniſen doormengt.

Daar word ook omtrent *Briancon*, in *Dauphiné*, *Trident* in *Tirol*, in de *Appenniniſche* Gebergtens, en elders, een *Manna* vergadert van de *Lorken-boom* (Larix), dog het welk zo deugdzaam niet is als de voorgemelde zoorten.

Men ziet ook zomtydts, zelf hier te Lande, op de Bladen van zommige Bomen, by voorbeeld, op de *Eſch-doorn*, *Haag-boek*, *Ype-boom*, enz., een Vogt of Zap, dat dik word, op de wyze van *Manna*, maar dit is van geen gebruik.

Of het *Manna* der *Iſraëliten*, dat ze in de Woeſtyne dertig Jaren lang voor Spyze gebruikten, (*a*) van diergelyke natuurlyke zoort geweeſt is, als de voorgemelde, zulks is een Vraag? die tot heden toe nog niet van de Geleerden beſlist is. Zommige menen van ja, andere daar in tegen, en wel de meeſte, houden ſtaande, dat het geen natuurlyke, maar een ongewoonlyke, boven natuurlyke Spyze geweeſt zy, welke te voren nooit gezien; en na dat ze opgehouden heeft niet weder gevonden is; welke meening ook wel de meeſte toeſtemming heeft, dewyl dat *Manna* der *Iſraëliten* zelf een Spyze der Engelen genoemt, en in de Heilige Bladen als een byzonder Wonderwerk GODS geprezen word.

§. 12. Voorts moet ik aanmerken, dat het opregte of beſte *Manna* een deftig laxeerend middel is, inzonderheid voor tedere Menſchen; want het laxeert zagtjes zonder eenig ongemak. Men neemt 'er 1 á 2 Oncen van, naar mate der verſtoptheid, met een Pruim- of ander Zopje, of in Coffy, in plaats van Zuiker.

§. 13. Men zegt dat 'er tusſchen de *Eſchen-boom* en de Slang een zodanig grote *Antipatie* is, dat wanneer de Slang in een kring beſloten was, die half van Vuur en half van Eſchen-hout of de bladen daar van, gemaakt is, dezelve liever door het Vuur als door het Eſchen-hout zal gaan; gelyk onder anderen PLINIUS in het 13*de Capittel* van het 16*de Boek* verhaalt, dog dit ſchynt niet zeker te zyn. Voorts ben ik, om grote redenen, van gedagten, dat deze Boom vele deftige kragten bezit die nog niet ontdekt zyn.

(*a*) Exod. Cap: XVI.

VAN DE

§. 1. GAGEL. Dit Heeſter-gewas word genoemt in het *Nederduitſch*, Gagel. Hollandſche of Brabandſche Myrtus. *Latynſch*, Chamæleagnus. Myrtus Brabandica. *Hoogduitſch*, Poſt. *Franſch*, Gale. Myrte de Braband. *Engelſch*, Poſt. *Deenſch*, Pors. *Zweedſch*, Poſt.

§. 2. Daar zyn eenige zoorten van, waar van de volgende zomtydts in de Tuinen gekweekt worden.

1. DE GEMENE GAGEL.

Rhus Myrtifolia belgica. *C. B. Pin.* 414.

Gale, Frutex odoratus ſeptentrionalium. *J. Baub.* 1. 225. *Boerh. J. A.* 2. 261. *Tournef. In. Act.* 1706. Pag. 83. Tab. 1.
Chamæleagnus. *Dodon.*
Eleagnus. Cordi. *Lob.*
Gagel, ſeu Myrtus brabandica vel belgica. *Vulgo Batavis.*
Myrica foliis lanceolatis, fructu ſicco; *Mas & fœmina Linn. Flor. Lapp.* 373. *H. Cliff.* 455. *Flor. ſuec.* 817. *Mat. med.* 451. *Roj. Prodr.* 527.

2. DE COROLYNSCHE BESIEN-DRAGENDE GAGEL.

Gale, quæ Myrto brabandica ſimilis, Carolinienſis baccifera, fructu racemoſo ſeſſili monopyreno. *Pluken. Alm* 250. Tab. 48. Fig. 9. *Boerh. J. A.* 2. 261. Catesby Carol. 1. P. 69. Tab. 69.
Coriotragematodendros ſeu Arbor carolinienſis Æleagni cordi foliis, fructu ſacharati ſpecie & magnitudine Coriandri. *Pluken. Amælth.* 65,
Ambulon C. B. *Pin.* 459.
Ambulon Arbor. *J. Baub.* 1. 503.
Myrica foliis lanceolatis ſubſerratis, fructu baccato. *Linn. H. Cliff.* 455. *Hort. Upſ.* 295. *Roj. Prodr.* 527. *Gronov. Virg.* 120.
Candel-Tree. *Penſilvanis.*

§. 3. De eerſte Zoort groeit alleen in de koude noordlyke Landen, als, in *Zweden*, *Norwegen*, enz., en inzonderheid veel in deze *Nederlanden*, in Zand- en Veen-agtige, ſchrale, vogte, broekagtige plaatzen. Wordende in deze Provincie veel gevonden in de zogenaamde Wouden en in de Veenen. Het is een klein Heeſteragtig Gewas, gelykende in de eerſte opſlag veel na kleine laage Wilgen.

De twede Zoort, (§. 2. No. 2.), groeit natuurlyk in *Carolina*, *Virginien*, *Penſylvanien*, en elders in die Geweſten, gelykende veel na de voorgaande, maar word groter en boomagtiger. Daar is een verandering van, welke breder en dieper gezaagde Bladen heeft.

§. 4. Ze beminnen een goede, losſe, en liefſt zandagtige en vogte Grond, en een opene Standplaats, verdragen onze Winter-koude zonder hinder, hoewel de Carolyniſche Zoorten iets teederder zyn, en een goede gedekte plaats vereiſchen.

§. 5. Hare Vermeerdering geſchied door de Wortel-ſcheuten, of anders door Inlegging.

§. 6. Haar gebruik in de Tuinen is weinig, en niet anders als dat men ze zomtydts hier of daar in de Tuinen of in de kleine Bosquets, uit Liefhebbery en om de verandering van Gewaſſen plant. Dog men kan 'er ook laage Scheer-heggen van planten, als men wil, die juiſt niet kwalyk ſtaan: Dog dewyl dit Gewas, te weten de eerſte Zoort, hier te Lande in het wild groeit, zo word het zelve weinig geagt.

§. 7. De eerſte zoort of gemene Gagel, word van zommige bedriegelyke Brouwers met in het Bier gebrouwen om de Hop te ſparen, en aan het Bier kragt te geven: Maar zodanig Bier ſchynt wel kragtig te wezen, dewyl het ras dronken maakt, maar is zeer ongezond, verwekkende na de ontnugtering onverdraaglyke Hooſd-pyn.

§. 8. De Heer *Simon Pauli*, in zyn Leven vermaard Lyf-Medicus en Botanicus van den Koning van Denemarken, was van die vaſte mening, dat onze gemene Gagel de waare Thee-boom der Chineſen en Japoneſen was, om dat de Struik en deszelfs Bladen zeer aan de gedaante van de Theeboom gelyken, en de ſmaak der gedroogde Bladen van de Gagel, met die van de Thee eenigzints overeen komt, weshalven hy de Europianen belachte dat ze de Thee zo ver giugen haalen (*a*); dog dat hy in dezen grotelyks gedwaalt heeft, is door nader onderzoek en ondervinding openbaar.

§. 9. De Heer *Profeſſor* LINNÆUS, zegt in zyne *Flora Lapponica* (*b*) vraags- of voorſtellender wyze, of men uit de gemene *Gagel* niet een *Campher* zoude kunnen diſtilleeren? dewyl alle zoorten van dit Gewas een zodanige Reuk, en ik weet niet wat voor gelykheid (zegt dien groten Botanicus en Natuur-kenner) met de Campher-boom hebben: Indien dit geſchieden kan, men zoude mogelyk veel nuttigheid uit dit by ons veel in 't wild groeijend, en tot nog toe by na nergens toe dienend Gewas, kunnen trekken: Of zoude deze Gagel niet ook gebruikt kunnen worden tot de Leertouwery.

§. 10. Wegens de aangename Reuk van deze Gagel, inzonderheid als die droog is, zo legt men veeltydts *Bosjes* van deszelfs Takken in de Kleer-, Linne-, en Boek-kaſſen, welke egter niet alleen een aangename Reuk op die plaatzen verſpreiden, maar ook een zeer goed Tegen-middel voor de Motten en andere Inſecten zyn; even als de Campher hier toe zeer dienſtig beſpeurt word.

(*a*) Zie zyn *Gnadoipart botan.* en inzonderheid zyn *Commenta. de uſu & abuſu Tabaci, &c.* (*b*) § 373. 5.

VAN

§. 1. DE GENEVER-BOOM. De *Genever-boom* word in verſcheide Landen genoemt, als volgt: In het *Nederduitſch*, Genever-boom. Jenever-boom. Dam-beſie-boom. Imbeer-boom. Krammets-beſie-boom. *Latynſch*, Juniperus. *Hoog-duitſch*, Wacholder. Wacholder-baum. Wegholder. Kramets-beer-baum. Kattich-baum. *Franſch*, Genevrier. *Engelſch*, Juniper-Treé *Deenſch*, Enebars-Trae. *Zweedſch*, Enebaers-Traed. En. Enbuske.

§. 2. Men vind verſcheide zoorten van dit altyd-groenend Gewas by de Botaniſten aangetekent, dog ik zal alleen van drie zoorten ſpreken, die het meeſt bekent zyn, als:

1. DE KLEINE GENEVER-BOOM.

Juniperus vulgaris fruticoſa. *C. B. Pin.* 481. *Tournef.. Inſt.* 582. *Boerh. J. A.* 2. 208.
Juniperus vulgaris, baccis parvis purpureis *J. Baub.* 2. 193.
Juniperus minor. *Dodon.*

Juniperus

Juniperus. *Lob.*
Juniperus foliis undique prominentibus pungentibus. *Linn. Flor. Lapp.* 376. *Mas & Fœmina.*
Juniperus foliis ſeſſilibus patentibus. *Linn. Hort. Cliff.* 464. *Virid.* 99. *Flor. ſuec.* 824. *Roj. Prod.* 89. *Hall. Helv.* 146. *Mas & Fœmina.*

2. DE GROOTE GENEVER-BOOM.

Juniperus vulgaris, Arbor. *C. B Pin.* 488 *Tournef. Inſt.* 588. *Boerh. I. A.* 2. 208.
Juniperus vulgaris celſior & arboreſcens. *Cluſ. H.* 38.

3. DE GROOTE GENEVER-BOOM, met blauwe Beſien.

Juniperus major bacca cærulea. *C. B. Pin.* 489. *Tournef. Inſt.* 589.
Juniperus maxima Illyrica. *I. Bauh.* 1. 300.
Juniperus maximus Illyricus, cæculea bacca. *Lob.*

De eerſte zoort groeit Heeſteragtig, maar de twede en derde groeijen in alle deelen groter, en worden tamelyk grote Bomen; edog de nieuwſte Botaniſten zyn van gedagten, dat deze drie zoorten maar veranderingen van malkander zyn, en haar verſchil van klein- of grootheid, alleen afhangt van het Climaat en de Landſtreken daar ze groeijen.

§. 3. De eerſte zoort groeit op veel plaatzen in *Hoog-* en *Neder-duitſchland*, *Bohemen*, *Tirol*, *Zwitzerland*, *Frankryk*, en in de noordlyke Landen, als in *Norwegen*, *Zweden*, en elders, op de Bergen, in de Bosſchen, en op andere woeſte, onbebouwde, koude plaatzen, want ze bemint de koude. Dog in deze Provincien worden geen andere gevonden, als die gecultiveert worden.

De twede en derde, of boomagtige zoorten, beminnen de warme Landen, en worden gevonden in *Spanjen*, *Italien*, *Provence* en *Languedocq*. Dog de derde zoort, zo het niet dezelfde is met de twede, ſchynt alleen een kleine verandering daar van te zyn, aangaande de Vrugten, die blauwagtig, en volgens *Lobel*, wat langwerpig rond zyn; hier te Lande zyn ze zeldzamer.

§. 4. Daar word ook by de *Botaniſten* nog van twee veranderingen van de eerſtgemelde zoort (§. 2. No. 1.) gemeld, als eene die laag groeit, met korter, breder, en dikker Bladen, en de Takken by de grond verſpreid leggende; en een andere, die hoog, en van onder tot boven met Takken, Pyramyds-wyze groeit, als de *Cypreſſe-boom* (§. 2. No. 2.); deze worden hier en daar op de hooge Gebergtens van voorgemelde Landſchappen gevonden, en zyn hier te Lande onbekent. (*a*)

De Vrugten of Beſien van deze Bomen worden eerſt in het volgende twede Jaar in de Herfſt ryp, dog het brengt alle Jaren nieuwe Vrugten voort, zo dat men altydt rype en onrype Vrugten aan de Boom ziet, als hy draagt.

§. 5. De *Genever-boom* begeert van natuure een gemene, losſe, zandagtige, ſchrale en drooge Aarde, in zware, vogte Klei-, en in gemeſte Gronden wil hy niet wel aarten; hy verdraagt alle ongemakken des Winters, hoewel de twede en derde zoorten wat tederder zyn, en een warmer Stand-plaats begeren.

§. 6. Hy word van zyn Beſien, welke het Zaad in haar bevatten, voortgeteeld, die in het vroege Voorjaar, na dat ze de Winter over in vogt Zand te meuken geſtaan hebben, op een Akker of Bedde in Greppels, die 2 á 3 Voeten van malkander gemaakt zyn, één Duim diep gelegt worden; of men zaait ze uit de volle hand, en bedekt ze bekwamelyk met Aarde, wordende de opgekomene jonge Struiktjes daar na 2 á 3 Jaren oud geworden zynde, verplant, zonder iets aan te ſnoeijen, behalven de Pen- en andere Wortels. Dog ze groeijen veel beter als men ze op de gezaaide plaats, zonder te verplanten, laat doorgroeijen.

Hy kan ook door Inlegging der jonge Takken vermeerdert worden, maar dewyl hy door het Zaad gemakkelyker en rasſer voortgeteelt word, welk ook wasſelyker Struiken geeft, zo geſchied het Inleggen zelden anders dan by gebrek van *Beſien*; dog men vind deze *Beſien* doorgaans overal by de Stokers van gediſtilleerde Wateren, welke dezelve tot het diſtilleeren van de zogenaamde *Genever* of *Koorn-brandewyn* gebruiken.

§. 7. Het gebruik dat men 'er in de Tuinen van maakt, is weinig: Men plant zomtydts Scheerheggen van de kleine zoort, om de verandering van Gewaſſen, die ook, als ze wel behandelt zyn, heel cierlyk ſtaan; maar kunnen niet ligt over 5 of 6 Voeten hoog groeijen; en in dezen gevalle is het beter, dat men ze ter plaatze in een Greppel zaait, en onverplant laat doorgroeijen (§ 6). Deze Heggen zyn heel zwaar en ongemakkelyk te Scheeren, dewyl de Bladen en Takken zeer taai en lymig zyn, het welk zig geduurig aan de Scheer vaſt zet, en het Kuippen belemmert.

Men kan 'er ook kleine *Pyramiden*, van allerlei gedaante, van *formeeren*, die men op de *Rabatten* in de Bloem-perken en elders plant, en heel aangenaam ſtaan.

Ook plant men ze op grote Plaatzen wel in de *Bosquets* onder ander wild Gewas; wegens de veranderingen om haar altyd-duurende groente, als mede om de Vrugten.

§. 8. Het Hout van deze Bomen is heel hard, duurzaam, ros van Koleur, vetagtig, en geeft een ſterke aangename Reuk van zig, inzonderheid als het gebrand word, en zulks hoe ouder hoe aangenamer; weshalven men zig veel van de Spaanderen bedient die daar van geſchaaft zyn, om 'er de Kamers mede, door middel van dezelve op een Comfoor met gloeijende Koolen te werpen, te berooken, gelyk by aanzienlyke Lieden, inzonderheid in *Duitſchland* en *Frankryk*, veel in gebruik is, om zulks alle Morgens te laten doen; het welk aldus niet alleen een aangename reuk in het Huis verwekt, maar ook zeer gezond geagt word, door dien die Rook alle onzuivere Lugt verandert en verdryft; wordende in het byzondere veel gedaan in ongezonde, beſmettelyke tyden, en by zieke Menſchen. Ook verjaagt deze Rook de Vliegen, Muggen, en de veninige Dieren.

Dit Hout word ook gebruikt van de Cabinet-makers, Schryn-werkers, en Draaijers, tot allerlei fyn en cierlyk Werk. Men zegt, dat het Hout van de grote zoort in *Spanjen* ook gebruikt word tot Timmeragie van de Gebouwen.

§. 9. Zommige *Alchymiſten* melden, dat de gloeijende Kolen van dit Hout, met zyn eigen Aſch bedekt wordende, enige Maanden kunnen gloeijende blyven; dog dit ſchynt by vergroting gezegt, en dient door onderzoek nader bewaarheid te worden. Maar dit is zeker, dat deze Kolen het langſt van alle andere zoort gloeijende kunnen blyven; en hier op ſchynen te doelen de woorden van den

(*a*) Zie Linn. Flor. Lapp. & Hort. Upſ.

120ſten Pſalm, vers 3, 4. *Wat zal U de bedrieglyke Tonge geeven? of wat zal ze toevoegen? ſcherpe Pylen eenes magtigen: mitsgaders Genever-koolen.* Waar uit t'eſſens blykt, dat deze Boom ook in *Judea* en omleggende Landen bekent geweeſt is; welk ook blykt uit *I Koning.* 19. *vs.* 4, 5. alwaar men leeſt, dat *Elias* voor de Koningin *Iſabel* vlugtende, naa de Woeſtyne, zig onder een *Genever-boom* nederzette.

§. 10. De Beſien van deze Boom hebben, behalven hare grote nuttigheid in de *Medicynen*, ook haar gebruik in de *Oeconomie*. Ze worden gebruikt tot Roking, in plaats van Hout (§. 8.), by deszelfs gebrek; tot het zelfde gebruik kunnen ook dienen de jonge Takken met de Bladen; en ſchoon deze Vrugten en Bladen in allen geen zo aangenaame Reuk geven, zo is de Rook niet minder gezond.

In zommige plaatzen van *Duitſchland*, *Bohemen*, en in de noordlyke Landen, maken 'er de gemene Menſchen een Drank van, voor dagelyks gebruik, door middel van deze *Genever-beſien*, wat gekneuſt zynde, in Water te weken, by welke Drank zy heel gezond en friſch leven, en de niet onlieflyk maar aangenaam ſmaakt; waarom, en om zyn gezondheid, die ook zelfs wel van de ryke Menſchen gedronken word, kunnende men 'er wat Zuiker by voegen.

§. 11. De Stokers gebruiken deze Beſien ook veel tot het Stoken van de *Genever*, (§. 6.), gelyk hier te Lande bekend genoeg is.

§. 12. Men kan 'er ook een *Ratafiat*, of *Aquavit* van maken, het welk geſchied op de volgende wyze; neemt van deze *Beſien*, die verſch zyn, kneuſt ze wat, en giet 'er overheen goede *Brande-wyn* (Spiritus Vini), of beſte zuivere *Genever*, voegt 'er by eenige *Kruid-nagels*, en een weinig *Caneel*, en *Zuiker* naar believen, om het min of meer zoet te hebben; laat het dan op een warme plaats een tydt lang ſtaan trekken, het zelve altemets eens omſchuddende; daar na filtreert het door een Doek of Vloei-papier, om het klaar te hebben. Dit *Aquavit* is een heerlyk Huis-middel, voor Menſchen die met Winden en Graveel, Steen, Strangurie of Koude Piſſe, Engborſtigheid, en beginnende Waterzugt gekwelt zyn; het verſterkt de Maag, ſterkt het Hooft en het Gezigt; doet wel wateren en zweten, waar door het de onzuiverheid uit het Lighaam afvoert. Men gebruikt daar van nu en dan een klein Romertje-vol, alleen of met eenig ander Vogt.

§. 13. Men maakt van deze *Beſien* op zommige plaatzen ook een *Rob* of *Syroop*, tot een Huismiddel, dat men gebruikt om te zweten, in plaats van het *Vlier-zap* (Zie hier na), en het zelve is ook dienſtig in alle voorgemelde gebreken (§. 12.), inzonderheid voor het Graveel, en voor Menſchen die een waterige en ſlymige *Complexie* hebben. Deze *Rob* word op de volgende wyze bereid: Neemt verſche *Genever-beſien*, kookt ze in goede witte Wyn, of in Water, daar na perſt ze uit, en kleuſt ze door een fyne Teems of Linnen Doek, vervolgens kookt het Nat zagt op een Kool-Vuur, tot de dikte van Honig. Men kan, zo men wil, wat witte Zuiker tegen het laatſte van het kooken 'er by voegen, om zoeter te hebben. Ik ken Menſchen, die van een koude Phlegmatyke Natuur zynde, aan oplosſing der Huid onderhevig waren en naar Waterzugt overhelden, welke volkomen door deze *Rob* herſtelt zyn.

§. 14. Deze *Beſien* worden ook op zommige plaatzen van de Zuiker-bakkers met Zuiker overtrokken, die men dus *St. Rochus-Zuiker* (Dragæa St. Rochi) noemt, en waar van eenige na de Maaltydt gegeten zynde, zeer gezond zyn, want ze verſterken de Maag, en bevorderen de *Concoctie*, maken ook een goede Adem.

§. 15. Ook maakt men 'er door Infuſie in goede Wyn-Azyn een Edik van, die zeer gezond is, en inzonderheid in Peſt-tyden zeer dienſtig is, en gebruikt word om de Kamers mede te beſproeijen; insgelyks Zieven en andere dingen, eer men ze ontvangt en aanneemt, daar door te halen. Men voegt by deze Azyn zeer gevoeglyk wat *Wyn-ruit* en *Scordium*. (Zie hier agter op elks plaats).

§. 16. Zommige Huis-moeders mengen ze onder de *Zuur-kool*, als ze die Inleggen, of by het kooken van dezelve, om 'er een aangename geur aan te geven.

§. 17. Deze *Beſien* zyn een lekkere Spyze voor de *Krametsvogels*, (hier te Lande doogaans *dubbelde Lyſters* genoemt), waar door dezelve zeer vet en ſmakelyk worden, en van welke *Beſien* zy die naam verkregen hebben. Dus worden deze *Beſien* ook veel gebruikt by het braden of tot vulzel van *Lyſters*, *Lieuweriken*, *jonge Duiven*, *Staren*, en andere *Vogels*, om haar eene aangename geur te doen hebben, en de wilde ſmaak weg te nemen.

§. 18. Uit deze Boom, van de groote zoort, (§. 2. No. 2.), vloeit in de warme Geweſten een *Gom*, in het Nederduitſch, *Vernis*, in het Latynſch, *Vernix; Gummi juniperinum; Gummi Sandaracha; Sandaracha Arabum* (tot onderſcheid van een ander *Sandaracha*, dat een *Mineraal* en groot Vergift is) genoemt, dat, behalven zyne nuttigheid in de Medicynen, veel geagt en gebruikt word van de Fyn-ſchilders en Verlakkers, om daar van, in vermenging met andere *Ingredienten*, een *Glans-Vernis* en andere *Verniſſen*, tot het Schilderen en Verlakken te gebruiken.

§. 19. Behalven de voorgemelde drie zoorten van de *Genever-boom*, (§. 2. No. 1-3.), worden 'er nog eenige vreemde zoorten gevonden, en in de *Bottaniſche Tuinen gecultiveert*, welke ik in het kort vermelden zal, als:

1. DE GENEVER-BOOM, met roode Beſien: Of *Kleine Ceder-boom van Phœnicien.*
Juniperus major baccea refescente. *C. B. Pin.* 489. *Tournef. Inſt.* 589.
Cedrus Phœnicea Bellonio, ſive Oxycedrus quibusdam. Juniperus major bacca rubra. *J. Bauh.* 1. 297.
Oxycedrus Phœnicea. *Dodon.*
Juniperus major Monſpelienſium. *Lob.*
Juniperus foliis quaternis patentibus ſubulatis pungentibus. *Roj. Prodr.* 90.
Groeit in zommige Geweſten van *Spanjen*, *Italien*, *Provence*, *Languedocq*, *Griekenland* en *Aſien*, enz.

2. DE GENEVER-BOOM, met Cupreſe Bladen en geele Vrugten: Of *Kleine Ceder-boom van Licien.*
Cedrus folio cupreſſi major, fructu flavescente. *C. B. Pin.* 487. *Tournef. Inſt.* 588.
Juniperus folio cupreſſi major, fructu flavescente. *Herm. H. L.* B. 345.

Cedrus

Cedrus Lycia, retúsa Bellonio dicta. *J. Bauh.* 1. 300.
Oxycedrus Lycia. *Dodon.*
Cedrus Phœnicea media. *Lob.*
Juniperus foliis undique imbricatis ovatis obtusis. *Roj. Prodr.* 90.

Deze zoort word in *Provence*, *Languedocq*, *Italien* en *Spanjen*, ook in *Griekenland* en *Asien* gevonden. Hier van vind men ook nog een Middel- en kleine zoort, by *C. Bauh.* en andere aangetekent; welke alleen van de gemelde verschillen daar in, dat ze kleinder groeijen, dog de Middel-zoort groter Besien voortbrengt; hoewel het zeer waarschynlyk is, dat deze drie veranderingen maar een zelfde zoort zyn, alleen in grootte volgens de Stand-plaats verschillende.

3. DE SPAANSCHE GROTE GENEVER-BOOM, met grote zwarte Besien: Of *Spaansche Ceder-boom.*

Juniperus foliis quadrifariim imbricatis acutis. *Roj. Prodr.* 90.
Cedrus hispanica procerior, fructu maximo nigro. *Tournef. Inst.* 588.

Deze groeit in *Spanjen.*

4. DE GENEVER-BOOM, uit Virginien, met Cupresse Bladen: Of *Virginische Ceder-boom.*

Juniperus barbadensis, cupressi folio, ramis quadratis. *Plukn. Alm.* 201. *Phytogr.* 197. fig. 4.
Juniperus Virginiana foliis inferioribus juniperinis, superioribus Sabinam vel Cupressum referentibus. *Boerh. J. A.* 2. 208.
Cedrus Virginiana. *Vulgo.*
Juniperus foliis inferné (basi) adnatis; junioribus imbricatis, senioribus patulis. *Linn. Hort. Cliff.* 464. *Hort. Upsal.* 299. *Roj. Prodr.* 90.

Deze groeijen in *Virginien*, *Carolina*, *Jamaica*, *Barbados.*

5. DE GENEVER-BOOM, of *Ceder-boom*, *uit de Barbados Eilanden.*

Juniperus bermudiana. *Hort. Angl.* 42. tab. 1. fig. 1. figura tenus.
Cedrus barbadensis. *Vulgo.*
Juniperus foliis omnibus quadrifariim imbricatis, junioribus ovatus, senioribus acutis. *Roj. Prodr.* 90.

Dit schynt alleen een verandering van de vorige (No. 4.) te wezen, en groeit op dezelfde plaatzen.

6. DE GENEVER-BOOM, of *Ceder-boom*, *uit de Bermudes Eilanden.*

Juniperus bermudiana. *Herm. H. L.* B. 345. tab. 347. *Boerh. J. A.* 2. 208.
Cedrus Bermudiana. *Vulgo.*
Juniperus foliis inferioribus ternis, superioribus binis decurrentibus, subulatis, patulis, acutis. *Roj. Prodr.* 90.

De Groei-plaats van deze zoort zyn, de Eilanden *Bermudes*, aan de Engelsche toebehorende, van waar het Zaad eerst naar Engeland gebragt.

§. 20. Alle deze gemelde vreemde zoorten van *Genever-bomen* (§. 19. No. 1--6.), die t'onregte *Ceder-bomen* voor dezen genoemt zyn, zyn wat tederder als de voorheen gemelde zoorten (§. 2. No. 1-3.), en kunnen derhalven onze Winter-koude niet wel tegenstaan, inzonderheid zo lang ze nog jong zyn; en dewyl ze alleen om de zeldzaamheid in de *Academie-Tuinen*, en by de Kruid-beminnaars gecultiveert worden, zo worden ze in Potten, of houten Kasten gehouden, om ze 's Winters in het Oranje-huis voor de koude te bergen. Ze worden by ons niet ongemakkelyk voortgeteelt door Steking of Inlegging der Takken; of andere ook door de uit hunne natuurlyke Groei-plaats verkregene Vrugten met het Zaad.

§. 21. Het Hout van deze drie eerstgemelde zoorten (§. 19. No. 1, 2, 3.) is zeer hard, langdurende, en rosagtig van Koleur, en word van de Draaijers, Schrein-werkers, enz., gebruikt als Genever-hout (§. 8.), tot allerlei fraai Huisraad; namelyk in die plaatzen daar het groeit of na toe gezonden word.

VAN DE

§. 1. HAAG-BOEKE. Deze Boom word genoemt, in het *Nederduitsch*, Haag-boeke. Wielboom. *Latynsch*, Carpinus. Fagus sepium. Betulis. *Hoogduitsch*, Hage-buche. Hainbuche. Stein-buche. Spindel-baum. *Fransch*, Charme. *Engelsch*, Hornbeam. Hardbeaum-Tree. *Deensch*, Bög. Afn-Bög. *Zweedsch*, Afwen-boek.

§. 2. Daar worden twee zoorten van gevonden, als:

1. Carpinus. *Dodon. Tournef. Inst.* 582. *J. A* 2. 176.
Ostrya, Ulmo similis, fructu in umbilicis foliaceis. *C. B. Pin.* 427.
Fagus sepium, vulgò Ostryas Theophrasti. *J. Bauh.* 1. 146.
Betulus. *Lob.*
Carpinus quamvis strobulorum planis. *Linn. H. Cliff.* 447. *Flor. suec.* 786. *Roj. Prod.* 79.

2. Ostrya Ulmo similis, fructu racemoso Lupulo simili. *C. B. Pin.* 427.
Ostrya Italica, Carpini folio fructu longiore. *Mich. Gen.* 223 tab. 104. fig. 1.
Carpinus quamvis strobilorum in flatis. *H. Cliff.* 447. *Roj. Prodr.* 80.

§. 3. De eerste zoort, dat een matig grote Boom worden kan, en het meest gevonden word, groeit op veel plaatzen van *Duitschland*, en in de noordlyke Landen, in de Bosschen, Heggen, op de Bergen en elders, en bemint de koude Gewesten.

De twede zoort verschilt niet of weinig van de eerste, dan alleen in de Vrugten, die opgeblazen zyn. Dezelve word in de warmer Landen, als in *Italien*, *Spanjen*, *Provence*, enz., gevonden.

§. 4. Ze begeeren van natuure een gemene zand-agtige Aarde, in zware Klei- en in vette bemeſte Gronden, willen ze niet wel aarten.

§. 5. De Voortkweking geſchied door het Zaad, het welk in het vroege Voorjaar gezaait word; wordende vervolgens de voortgekomene jonge Planzoenen, 4, 5 á 6 Jaren oud geworden zynde, verplant daar men begeert; dog ze worden hier te Lande meeſt door Inlegging der Takken vermeerdert, dewyl men hier niet wel Zaad van bekomen kan.

In *Duitſchland* en elders, daar ze veel in het wild groeijen, heeft men zo veel moeite niet te doen om ze te teelen, men haalt aldaar de jonge Plantzoenen tot het gebruik in de Tuinen uit de grote Bosſchen, alwaar ze veel van zelfs uit het gevallen Zaad voortkomen.

§. 6. Van deze Bomen worden laage en hooge Scheer-heggen in de Tuinen geplant, die, als ze wel in het Gewas komen, en wel behandelt worden, zeer cierlyk ſtaan, en mogelyk de fraaiſte van alle zyn, om dat ze een fraai Blad hebben, by na als het Blad van de *Ypen-boom*, en heel digt begroeijen; maar het is by ons daar mede gelegen als met de *Boeken-boom*, namelyk dat ze in allerlei Gronden niet aarten willen, en al het geen van de *Boeke-boom* te voren gezegt is, heeft ook hier plaats; behalven dat ze niet zo bezwaarlyk in het Gewas te brengen zyn.

§. 7. Het Hout van deze Boom is wit en zeer hard en taai, weshalven het zeer dienſtig is en gezogt word, voor Molen-, Wagen-makers-, en ander Werk dat hardigheid en ſterkte vereiſcht.

§. 8. In die Landen daar dit Hout veel groeit, worden uit de jonge Takken ook Horden gevlogten, die heel duurzaam zyn.

§. 9. Het is ook een zeer goed Brandhout, dat veel hitte geeft en lang in het Vuur duurt, dog om dat het weiniger gevonden word als ander Hout, en om zyn deugd tot voorgemelde dingen (§. 7.), zo word het weinig gebrand, ten zy de Takken, en andere afvallen.

§. 10. De gedoofde Kolen van dit Hout worden voor de beſte gehouden van alle, voor Zilver-Smids en andere, hoewel ze om voorgemelde redenen zeldzaam zyn.

VAN DE

§. 1. HAAG-DOORN. Deze Boom word in verſcheide Talen genoemt, als volgt: In het *Nederduitſch*, Haag-doorn. Haage doorn. Doorn-boom. Witte Doorn. *Latynſch*, Oxyacantha. Spina alba. Spina acuta. *Hoogduitſch*, Hagdorn. Weiſzdorn. Dornbaum. *Franſch*, Epine blanche. Aubespine. *Engelſch*, Whitte Thorn. Hand-horn-Three. *Deenſch*, Heg-torn. *Zweedſch*, Hag-torn. Haf-torn.

Dezelve word van de Botanici genoemt:

Mispilus apii folio ſylveſtris ſpinoſa ſeu Oxyacantha. *C. B. Pin.* 454. *Tournef. Inſt.* 642. *Boerh. Ind. A.* 2. 256.

Oxyacantha vulgaris ſive Spinus albus. *J. Bauh.* 1. 49.

Oxyacantha ſive ſpina acuta. *Dodon.*

Oxyacantha. *Lob.*

Cratægus foliis obtuſis biſtrifidis. *Linn. H. Cliff.* 188. *Flor. ſuec.* 399. *Roj. Prodr.* 272.

§. 2. Daar zyn nog eenige veranderingen van dezen Boom, als 1. Met witte Vrugten. 2. Met meer geſnippelde Bladen. 3. Met Bonte Bladen. 4. Met mooije dubbelde Bloemen; welke volgens *Munting* in Groningerland voortgekomen is. 5. De Engelſche twemaal in het jaar bloeijende Haagedoorn.

By *Tournefort* en in *Horto Catholico* worden ook nog twee andere veranderingen gemeld, als 6. Met driepuntige Bladen, ſterker Doorns, en onvrugtbaar zynde. 7. Met ruige Bladen en groter Vrugten: Of No. 6. dezelfde is met een zoort die *Dodonæus* kleine Haagdoorn noemt, ſchynt my wel dus toe, dog zoude het nog niet vaſt durven verzekeren. Alle deze veranderingen zyn gevallig uit het Zaad van de gemelde gemene zoort (§. 1.) voortgekomen, en worden van de Liefhebbers der Gewaſſen, om de verandering gecultiveert, inzonderheid die met bonte Bladen; dubbelde Bloemen, en de Engelſche twemaal bloeijende (No. 3, 4, 5.), welke laatſte dikwils by zagte Winters in de Maand December bloeit.

§. 3. De gemene *Haagdoorn*, dat een matig grote en dikke Boom worden kan, dog veeltydts laag en Heeſter-agtig blyft, is in de meeſte Gewesten van Europa wel bekent; hy groeit veel, zo hier te Lande als elders, in de Bosſchen, in de Heggen, aan de kanten van Slooten, Bouw-landen, Weegen, Hooven, enz.

§. 4. Dezelve wil in allerlei goede, zo wel Zand- als Klei-agtige Gronden heel wel tieren, dog bemint van natuur liefſt de eerſte.

§. 5. Hy word voortgekweekt door zyn Beſien, die eenige harde Zaad-korls inhouden, dewelke in het vroege Voorjaar, na dat ze de Winter over in vogt Zand te meuken geſtaan hebben, op Akkers of Bedden in Greppels, of ook uit de volle Hand, een Duim diep gezaait worden; de jonge opgekomene Plantzoenen kunnen daar na, als ze 3, 4 á 5 Jaren oud geworden zyn, verplant worden daar men ze nodig heeft, de Pen-wortel als dan wat kortende. Men kan ze ook door Uitlopers of door Inlegging voortteelen, dog dit word zelden gedaan, dewyl ze door het Zaad gemakkelyk voortkomen, waar van de jonge Plantzoenen ook groeibaarder zyn.

De *dubbelde* zoort, als mede de andere voorgemelde veranderingen, (§. 2.), worden voortgezet door Entery of Zuiging op de *gemene Doorn*, of door Inlegging; of ook door Uitlopers, te weten, als de Moeder-wortel van het zelfde zoort, en niet ver-ent is.

§. 6. Het gebruik van de *Haag-doorn* in de Hoven aangaande: Men plant 'er Scheer-heggen van, dog meeſt alleen rondom de Tuinen, Boomgaarden, Enteryen, Moes-Tuinen, langs de Slooten, Weegen, enz., tot bevryding; wegens zyn ſcherpe Doorns; welke Heggen zeer digt begroeijen,

begroeijen; en ook, als ze wel onderhouden worden, niet kwalyk ſtaan; en om ze tot bevryding nog digter te maken, zo plant men de jonge Plantzoenen doorgaans kruislings over malkander: Maar ze zyn zeer onderworpen aan de *Rag-Rups*; hoe men daar tegen kan *remedieeren*, heb ik in een ander Werkje aangewezen, namelyk door Knipping en daar na afveeging met een Beezem.

§. 7. De jonge Plantzoenen worden ook gebruikt om 'er *Peeren* op te Enten, die daar op heel wel wasſen willen, maar de Vrugten worden dikwils wat Steenig, en ook groeijen zommige zoorten daar op wat kreupel of onvolmaakt.

Het Hout van deze Boom is zeer vaſt en hard, en mogelyk het hardſte van allen, in Europa groeijende; en derhalven zeer bekwaam en gezogt tot Staven, Kammen, enz., van Molen-werk, en tot andere dingen.

§. 8. Daar zyn ook nog twee Americaanſche zoorten van, als volgt:

1. DE HAAG-DOORN UIT VIRGINIEN, met grote Doorns en grote Scharlaken-rode Vrugten, doorgaans *Haane-ſpoor* genoemt.

Mespilus ſpinoſa ſive Oxyacantha Virginiana, maxima. *Hort. Angl.* 49. tab. 13. fig. 1.
Mespilus ſpinoſa ſive Oxyacantha Virginiana, maxima. *Herm. H. L. B.* 423. *Boerh. J. A.* 2. 257.
Mespilus canadenſis, Sorbi torminalis facie. *Tournef. Inſt.* 642.
Mespilus Apii folio, Virginiana, ſpinis hortida, fructu amplo coccineo. *Plukn. Alm.* 249. tab. 46. fig. 4.
Oxyacantha Americana, Calcar Galli dicta. *Raj. H.*
Cratægus foliis ovatis repando-angulatis ſerratis. *Linn. H. Cliff.* 187. *Hort. Upſ.* 126. *Roj. Prodr.* 272. *Gron. Virg.* 54.

2. DE HAAG-DOORN UIT VIRGINIEN, zonder Doorns en met zwarte Vrugten.

Mespilus ſpinoſa, ſive Oxyacantha Virginiana nigra. *Herm. H. L. B.* 423. *Boerh. J. A.* 2. 257.
Mespilus pruni folio Virginiana, non ſpinoſa, fructu negricante. *Plukn. Alm.* 246. tab. 46. fig. 2.

Deze groeijen in *Virginien* en *Canada*, en kunnen grote Bomen worden; dog ze worden by ons niet gezien, dan in de Academie-Tuinen en by eenige andere Kruid-beminnaars; ze zyn wat teederder als onze gemene zoort, en kunnen onze Winter-koude niet wel doorſtaan; weshalven ze in Vaten gehouden worden, om ze 's Winters in het Oranje-Huis te bergen: Derzelver voortkweking geſchied by ons door Inlegging, of door het uit America verkregen Zaad.

VAN

§. 1. DE HAZELAAR. Van deze Boom hebben we te voren in onze Vrugt-Tuin gehandeld, valt derhalven hier niets meer daar van te zeggen, als nog eenige dingen aangaande deszelfs gebruik in de *Plantagien* en in de *Oeconomie*.

§. 2. Men plant dezelve veel in de Bosquets, als mede aan de kanten van de Boomgaarden, en op andere gevoeglyke plaatzen van den Tuin, niet alleen om zyn aangename groente, maar ook om dan, als de Vrugten ryp worden, by het wandelen in de Bosquets, enz., iets vind waar mede men zig 't'effens diverteeren kan; dienende inzonderheid tot vermaak van de Juffers.

§. 3. De jonge Loten van deze Boom of Heeſter worden van de Schilders geagt en veel gebruikt tot het branden van Houts-kool, om daar mede te teekenen; welke ze voor de beſte van alle andere Houts-kool houden.

Ook worden de uit het 2 á 3 jaarige Hout gebrande Koolen zeer goed gehouden tot het maken van Bus-kruid.

§. 4. De jeugdige Takken van deze Boom worden ook veel gebruikt tot Hoepen van klein Vaatwerk, waar toe ze zeer bekwaam en langduurende zyn.

§. 5. De Berglieden en andere maken van deze Heeſter de zogenaamde *Wighel-Roede* (*Virga divina toria*), beſtaande uit de een jong eenjarig Loot dat met twee Takken te gelyk, en alleen, zonder andere Neven-takjes, uit de Wortel gegroeit, en op een zekere by haar bekend zynde wyze geſneden is, waar mede ze voorgeven dat ze de Erts-gangen, of de plaatze waar onder de aarde Erts ſchuilt, kunnen vinden; als mede waar eenig Metaal, Geld, of Schat in de grond begraven en verborgen legt; ze houden tot dien einde deze Roede met beide Handen op zekere wyze vaſt, en dragen die voor hen zig regt uitgeſtrekt over de Bergen en elders heen, waar dan eenig Metaal, enz., in de Aarde ſchuilt, zal het einde der Roede zig van zelfs ſterk nederwaars buigen: Ja zelf geven zommige voor, dat men daar mede, hoewel met minder waarſchynelykheid, verlorene Grens-ſtenen, Moordenaars, Dieven en geſtolene dingen kan ontdekken: Ook maken zommige deze *Wighel-Roeden* niet alleen van dit Hout, maar ook Meſſen, Vorken, enz.

Dog vele houden dit alles voor Bygelovigheid en andere voor Tovery; hoewel zommige *Auteuren*, onder andere VILLEMONT, die een byzonder Tractaatje daar over geſchreven heeft, de mogelykheid daar van beweeren, en uit natuurlyke oorzaken afleiden: Ziet ook J. AGRICOLA en KIRCHER. *Mund. pars ſub. ſecund.*

§. 6. In Duitſchland heeft men een Spreekwoord, *dat als die Nuſe wohl gerathen, es ein gutes Jahr van heyrathen iſt, und die Kinder wohl gerathen.* Om den oorſprong van dit Spreekwoord te weten, zo moet men aanmerken, dat in Duitſchland zeer vele en goede *Hazel-noten* in het wild groeijen, en dat de Boere- en andere Meisjes veel de gewoonte hebben, om, als de *Noten* ryp zyn, dezelve in de Bosſchen uit vermaak te gaan plukken, waar by zig dan doorgaans de jonge Vryers ten gehouden worden, om ze 's Winters in het Oranje-Huis te bergen: Derzelver voortkweking geſchied by ons door Inlegging, of door het uit America verkregen Zaad.

§. 7. Aanmerkelyk is het geen men leeft in de heilige Bladen, *Geneſis* 30: *vs.* 37, 38.: Namelyk dat *Jacob* door middel van met witte ſtrepen geſchilde Roeden van den *Hazelaar*, *Populier* en *Kaſtanien* in de Goten en Drink-bakken te leggen, aan de Schapen van de Kudde *Labans* wit- en zwart-geſprenkelde, geſpikkelde, en geplekte Lammeren deed voortbrengen.

VAN

§. 1. DE HONDS-KERSE. Dit Heeſter-gewas word genoemt, in het *Nederduitſch*; Honds-kerſe. Regt-op-ſtaande Kaper-folie of Geitenblad. *Latynſch*, Periclymenum rectum. Chamæ ceraſus dumetorum. Xyloſteum. *Hoog-duitſch*, Hundtskirſchen. Heck-kirſchen. Auffrechte Waldwinde. *Engelſch*, Uprigt Hony ſukle. *Deenſch*, Benwed. *Zweedſch*, Try. Benwed. Härdwed.

§. 2. Dit Gewas is een Mede-zoort van de *Kaperfolie*, en daar worden verſcheide Zoorten van gevonden, als:

1. DE HONDS-KERSE, met roode dubbelde Vrugten.

Chamæceraſus dumetorum, fructu gemino rubro. *C. B. Pin.* 451. *Tournef. Inſt.* 609. *Boerh. J. A.* 2. 227.
Periclymenum rectum fructu rubro. *J. Bauh.* 2. 106.
Xyloſteum. *Dodon.*
Periclymenum allobrogum. *Lob.*
Lonicera pedunculis biſloris, baccis diſtinctis, floribus bilabiatis, foliis integerrimis. *Roj. Prod.* 238. *Linn. Hort. Upſ.* 192.
Lonicera pedunculis biſloris, foliis ovatis obtuſis integris. *Linn. Hort. Cliff.* 58.

2. DE HONDS-KERSE, met roode dubbelde Beſien, van de Alpen.

Chamæceraſus alpina fructu gemino rubro, duobus punctis notato. *C. B. Pin.* 451. *Tournef. Inſt.* 609. *Boerh. J. A.* 2. 227.
Chamæceraſus geſneri, Chamæpericlymenum quoddam alpinum. *J. Bauh.* 2. 107.
Xyloſteum alterum. *Dodon.*
Chamæceraſus alpigena. *Lob*
Lonicera baccis biſloris concretis floribus bilabiatis. *Roj. Prodr.* 238.
Lonicera pedunculis biſloris, foliis ovatis acutis integris. *Linn. H. Cliff.* 58.

3. HONDS-KERSE, met roode dubbelde Vrugten uit Moscovien.

Chamæceraſus fructu gemino rubro, foliis glabris cordatis. *Am. ruth.* 184.
Lonicera pedunculis biſloris, baccis diſtinctis, foliis cordatis obtuſis. *Linn. Hort. Upſ.* 42.

4. HONDS-KERSE, met zwarte dubbelde Beſien.

Chamæceraſus alpina fructu nigro gemino. *C. B. Pin.* 451. *Tournef. Inſt.* 609.
Periclymenum rectum, folio ſerrato. *J. Bauh.* 2. 167.
Periclymenum rectum. 2. *Cluſ. H.* 58.
Lonicera pedunculis biſloris, baccis diſtinctis, foliis ſerratis. *Roj. Prodr.* 238.

5. HONDS-KERSE, met een enkelde blauwe Beſie.

Chamæceraſus montana, fructu ſingulari cæruleo. *C. B. Pin.* 451. *Tournef. Inſt.* 609. *Boerh. J. A.* 2. 227.
Periclymenum rectum fructu cerulo. *J. Bauh.* 2. 108.
Periclymenum ructum. 3. *Cluſ. H.* 58.
Lonicera pedunculis biſloris, bacca ſolitaria globoſa integerrima. *Roj. Prodr.* 239.

6. HONDS-KERSE, met roode dubbelde groote Beſien, van de Pyreneé-bergen.

Chamæceraſus Perenaica, foliis Oleæ, fructu gemino rubro Groſulariæ ſimilis. *Schol. Botan.* 188.
Xyloſteon Pyrenaicum. *Tournef. Inſt.* 609. *Boerh. J. A* 2. 227.
Lonicera pedunculis biſloris, baccis diſtinctis, floribus infundibuliformibus, ramis divaricatis. *Roj. Prodr.* 238.

§. 3. De eerſte zoort groeit in *Duitſchland*, *Zwitzerland*, *Frankryk*, en elders, in de Heggen, in de Boſch- en Berg-agtige plaatzen, en elders. De twede zoort word op dezelfde plaatzen gevonden, dog meer in de hooge koude gebergtens, als, in de *Alpen* en *Pyreneen*. De derde zoort komt voort in het *Moſcoviſche* Keizer-Ryk. De vierde, vyfde, en zesde zoorten groeijen in de *Alp-*, *Pyreneé-*, en andere hooge Bergen van *Duitſchland*, *Italien*, *Frankryk*, en elders, dog zyn met de derde zoort minder bekent.

§. 4. Ze willen in allerlei goede gronden, dog liefſt in zandige, heel wel groeijen, en verdragen alle ongemakken des Winters.

§. 5. De Vermeerdering geſchied door de Uitlopers, of door Inlegging.

§. 6. Het gebruik in onze Tuinen is zeer weinig: Men zet ze zomtydts, dog inzonderheid de eerſte en twede zoort, (§. 2. No. 1, 2.), om de verandering van Gewaſen, hier of daar in de Tuinen, of op groote plaatzen in de Heggen. Men kan van de eerſte zoort ook laage Heggen planten, die juiſt niet ongenaam ſtaan.

§. 7. Voorts is dit Gewas van weinig gebruik in de Huishouding.

VAN DE

§. 1. HONIG-BLOEM. Dit Heesteragtig Gewas word genoemt in het *Nederduitsch*, Honig-bloem. Witte Syringe. Italiaansche Syringe of Vlier, Wilde Jasmyn. Fluite-bloem. *Latynsch*, Syringe alba. Philadelphus. *Hoogduitsch*, Welschen-Holder. Weisze-Syrige. *Fransch*, Syringue. Syringue d'Italie. *Engelsch*, Syringue-Treé. *Deensch*, Italiaansk-Syringe. *Zweedsch*, Italiaansk-Syringa.

Daar word maar een zoort van gevonden, die by de Botanici genoemt word:

Syringa alba sive Philadelphus Athenæi. *C. B. Pin.* 398. *Tournef. Inst.* 617. *Boerh. I. A.* 2. 238.
Syringa. *Dodon.*
Syringa Italica *Lob.*
Syringa Italica flore simplici albo. *Hor. Eyst.*
Frutex coronarius. *Clus. H.* 1. 55.
Philadelphus. *Linn. Hort. Cliff.* 188. *Virid.* 43. *Hort. Upsl. Roj. Prodr.* 265.

Daar word nog een verandering van gevonden, met dubbelde Bloemen, dog deze ziet men zeldzamer: Ook is 'er een verandering van met bonte Bladen.

§. 2. Dit Heester brengt witte zeer welriekende Bloemen Tros-wyze voort, die de Reuk hebben als Oranje-bloeizels, of als zoete geurige *Honig*, waar van ze de naam van *Honig-bloem* hier te Lande verkregen heeft; het zelve is in deze Landen vreemd, maar groeit, zo men zegt, in *Italien*, *Spanjen*, in de *Levant*, en elders in de warme Landen, in de Bosschen, enz.

§. 3. Het zelve wil in allerlei goede gronden heel wel aarten, dog bemint liefst de zandagtige; verdraagt alle ongemakken van onze Winters.

§. 4. Word door zyn Uitlopers, die hy doorgaans in overvloed voortbrengt, ligtelyk vermeerdert.

§. 5. Het gebruik aangaande dat men 'er in de Tuinen van maakt; men plant dezelve, wegens de aangename Reuk van zyn Bloemen, op de Rabatten der Bloem-perken en elders; als mede in de *Bosquets*; dog vele Menschen kunnen niet wel over de Reuk, dewyl die zeer sterk en zoet is.

§. 6. Uit de Bloemen kan men een heel aangenam riekende Olie bereiden, door uitperzing met Boom-Olie, op dezelfde wyze als hier agter van de Jasmyn-Olie gezegt word, die tot *parfumeering*, dienen kan.

VAN

§. 1. DE HULST. Deze altydt-groenende Heester-agtige Boom word genoemt, in het *Nederduitsch*, Hulst. Hulst-boom *Latynsch*, Agrifolium, Aquifolium. *Hoogduitsch*, Wald-distel. Stech-palm. Stech-baum. Stech-apfel. *Fransch*, Houx. Housson. *Engelsch*, Holly. Holmie-tree. *Deensch*, Christ-torn. Maretorne. *Zweedsch*, Maretorn.

§. 2. Daar zyn twee Hooft-zoorten van, die by de *Botanisten* genoemt worden:

1. DE GEMEENE HULST.

Ilex aculeata, baccifera, folio sinuato. *C. B. Pin.* 425.
Aquifolium sive Agrifolium, *vulgo*. *J. Bauh.* 1. 114. *Tournef. Inst.* 600.
Aquifolium baccis rubris. *Herm. H. L.* B. 56. *Boerh. I. A.* 2. 219.
Agrifolium. *Dodon.*
Aquifolium sive Agrifolium. *Lob.*
Ilex foliis ovatis acutis spinosis. *Linn. H. Cliff.* 40. *Hort. Upsl.* 32. *Roj. Prodr.* 400.

2. HULST uit Virginien.

Agrifolium carolinense, foliis dentatis, baccis rubris. *Catesb. ornith* 31. tab. 31.
Ilex foliis ovato-lanceolatis serratis. *Linn. H. Cliff.* 40. *Roj. Prodr.* 400.
Cassine vera floridanorum arbuscula baccifera; Alaterni fermé facie; foliis alternatim sitis, tetrapyrene. *Plukn. mautis.* 40.

§. 3. De eerste zoort groeit in het wild in de Bosschen, Heggen, en op andere ongebouwde plaatzen van *Hoog-duitschland*, *Italien*, *Frankryk*, *Engeland*; en elders, hier te Lande worden ze zelden in het wild groeijende gevonden, maar meest gecultiveert.

De twede gemelde zoort is in Europa vreemd, dezelve groeit in *America*, in de Landstreken *Virginien*, *Carolina*, en *Florida*, en word alleen om de verandering in de Botanische Tuinen gekweekt.

§. 4. Van de eerste of gemene zoort zyn verscheide veranderingen, als:

1. De gemene Hulst met geele Besien.
2. De gemene Hulst met witte Besien.
3. De vergulde Hulst, of met geel-bonte Bladen.
4. De verzilverde Hulst, of met wit-bonte Bladen.
5. De Hulst met langwerpige Bladen.
6. De Hulst met langwerpige Bladen, geele Kanten en geele Doorn.
7. De Hulst met rondagtige Bladen, geele Kanten en geele Doorns.
8. De Hulst met rondagtige Bladen, witte Kanten en witte Doorns.
9. De Hulst met Bladen die op de oppervlakte doornig zyn, of *Egelagtige* Hulst.
10. De Egelagtige vergulde Hulst.

11. De Egelagtige verzilverde Hulst.
12. De Egelagtige Hulst met geele Kanten en geele Doorns.
13. De Egelagtige Hulst met witte Kanten en witte Doorns.
14. De Hulst met Bladen zonder Doorns.

Alle deze zoorten, behalven de 1ste, 2de, en 14de, vind men nergens anders als in de Hoven, maar zynde alle door de Zaaijing gevallig voortgekomen, waar van inzonderheid de 3de en 4de zoort om haar fraaije bontigheid veel gecultiveert worden.

§. 5. De *Hulst* begeert van natuur liefst een goede, drooge, zandagtige Aarde; in vaste klei-agtige Gronden wil hy niet wel aarten, dog hy groeit in dezelve wat beter, als hy daar in voortgekweekt is. Hy kan onze Winter-koude tamelyk wel tegenstaan, dog door zeer strenge koude gaat hy zomtydts versterven; inzonderheid als hy veel aan de opene Lugt en Winden bloot staat. Ook zyn de voorgemelde bonte zoorten (§. 4. No. 3 - - - - 13.) wat tederder, als mede inzonderheid de vreemde zoort (§. 2. No. 2.); weshalven deze doorgaans in Potten of houte Vaten gehouden word, om 's Winters in Huis te bergen.

§. 6. De Voortkweking geschied door de Besien, die vier Zaad-Korls in haar bevatten, welke Besien, na dat ze de voorgaande Winter over in vogt Zand te meuken gestaan hebben, in het vroege Voorjaar in Greppels, die 1 á 2 Voeten van malkander gemaakt zyn, één Duim diep gelegt worden. De jonge opgekomene Plantzoenen kunnen daar na, 2 á 3 Jaren oud geworden zynde, verplant worden ter plaatze daar men begeert; ouder moet men ze niet ligt planten, dewyl ze dan zoo wel niet aan den gang willen.

Men kan ze ook door Inlegging voortkweken, dog dewyl ze door het Zaad gemakkelyker geteelt worden, zo geschied het Inleggen zelden, ten zy als het Zaad ontbreekt. Maar alle de voorgemelde veranderingen (§. 4. No. 1 - - - - 13.), worden niet anders als door Inlegging vermeerdert, dog men kan ze ook Oculeeren of zoogen op de gemene *Hulst*, dus heb ik voor dezen wel 4 á 6 van de gemelde zoorten of veranderingen op een zelfde Stam, door Oculeering gecultiveert.

Ook word de buitenlandsche zoort (§. 2. No. 2.), by ons alleen door Inlegging, of ook door Steeking der jonge Takken vermeerdert, ten waare men Zaad daar van uit West-Indiën ontfangen hadde.

§. 7. Men plant van de *gemene Hulst* Scheer-heggen, die in goede gronden 8 á 10 Voeten, en zomtyds nog wel hooger, groeijen kunnen, en die wegens haar blinkende en altyd-duurende groenigheid, heel fraai staan; maar gaan in extraordinaire strenge Winters ligtelyk dood (§. 5.); gelyk we daar van een voorbeeld hebben van de strenge Winter in het Jaar 1740, waar door veele van deze Heggen op veel plaatzen in Holland en elders vernield zyn: Dienstig is het, als men deze Heggen in zodanige strenge Winters met Stroo digt bebind, of met Stroo- of Riet-dekken bedekt, als mede ook de grond omtrent de Heggen met lange Paarde-Mest.

§. 8. Men teelt en formeert ook van de gemene *Hulst*, dog inzonderheid van de *bonte* zoorten (§. 4. No. 3, 4.), laage Stam-boomtjes met rond geschorene kroonen; als mede Pyramiden van verscheiderhande gedaante, die 3, 4 á 8 Voeten hoog kunnen worden, welke men hier of daar in de Tuinen, als by voorbeeld, op de Rabatten der Bloem-perken en elders, tot cieraad plant, en die ook heel fraai staan, als ze met knippen wel onderhouden worden.

§. 9. Ook plant men de *Hulst*, te weten de *gemene*, wel in de *Bosquets*, tusschen ander wild Gewas, om de verandering van Gewassen, en om de altyd-duurende groente.

§. 10. Zommige Schryvers melden, dat een witte Roos ge-ent of geoculeert wordende op een Hulst-struik, groene Rozen voortbrengt; wat hier van zy, ik hebbe het nog niet onderzogt, dog dit kan ik zeggen, dat ik door goede reeden daar aan twyffele.

§. 11. Het Oeconomische gebruik van deze Boom is vorders weinig; men maakt 'er ook een *Vogel-Lym* van, om daar mede uit vermaak allerlei kleine Vogeltjes te vangen: Deze *Lym* word op de volgende wyze gepræpareert: Neemt van de afgeschilde Schors van deze Boom, en van desselfs Bladen, stampt dezelve wat in een Mortier, daar na begraaft het, in een Pot gedaan zynde, in de Aarde, op een vogte plaats, of beter in warme Paarde-Mest, 10 á 14 Dagen lang, om te rotten, neemt het dan daar uit, en stampt het weer ter deeg fyn, vervolgens wascht en spoelt het met schoon Water, zo zal 'er ten laatsten een taaije Lym overblyven, die men tot de Vogel-vangst gebruikt; daar by wat *Noote-olie* en beste taaije *Terpentyn* mengende, om het wat handelbaarder en bekwamer te maken.

§. 12. Mogelyk zal iemand begeerig zyn om te weten, hoe men met deze Lym de Vogels vangt; en dewyl ik tot vermaak van de Tuin- en Kruid-beminnaars schryf, zo zal ik daar van eenige woorden zeggen: Om dan zulks te doen, zo neemt men een lange dunne Steng, van wat hout het zy, men maakt daar in aan het boven-einde rondom onder malkander hier en daar verscheide kleine gaatjes, waar in men vervolgens by het gebruik steekt dunne Rysjes, die men met de gemelde Lym tamelyk dik bestreken heeft, in diervoegen, dat de Steng met de Rysjes een Boom met Takken vertoont, en dat de Rysjes maar heel los steken, op dat, wanneer een Vogel daar op zitten gaat, het Rysje nederwaarts valt; hier door zal de Vogel in het nedervallen met het Rysje zyn Vleugels uitspreiden, en dezelve daar door, behalven zyn Voeten, belymt worden, zo dat hy niet langer vliegen kan, maar ter Aarde valt, en dus gevangen kan worden. Deze Stang moet men zetten ter plaatze daar zig veel Vogels ophouden, dog wat van ander geboomte af, op dat ze daar op geen zitplaats mogen vinden; daar en boven zo bedient men zig daar by van een Uil, die men ergens op wat verhevens zet, dewyl doorgaans allerlei Vogels de Uil, het zy uit vyandschap of uit nieuwsgierigheid, als ze zig over dag vertoont, navliegen en vervolgen: In plaats van een levende Uil, die men niet altyd hebben of bewaren kan, bedient men zig van een doode opgestopte gedroogde, die men tot dien einde bewaard. Men heeft ook verscheiderhande zoorten van Lok-fleutjes, om 'er de kleine Vogeltjes mede te lokken; dog nog beter is het, dat men allerlei kleine Vogels, inzonderheid van die zoort die men vangen wil, omtrent de Lym-Stang, aan Touwen vastgemaakt zynde, nederzet. De Vogelvanger moet zig ondertusschen in een van groene Takken gemaakt Hutje, of op een ander wyze, dat niet zwaar te practiceeren is, verborgen houden, enz.

VAN

VAN

§. 1. DE JASMYN. Dit Heester-gewas heet in het *Nederduitsch*, Jasmyn. Gelsemyn. *Latynsch*, Jasminum. Gelseminum. *Hoogduitsch*, Jasmin. Vielreben. *Fransch*, Jasmin. *Engelsch*, Jasmine. Jasme. *Deensch*, Jarsmyn. *Zweedsch*, Sjersmin.

§. 2. Daar worden verscheiden Zoorten van gevonden, maar ik zal hier alleen melding doen van twee Zoorten, die in onze Tuinen in de opene grond kunnen gecultiveert worden: De overige behoren tot de Bloem-tuin.

1. DE GEMENE WITTE ITALIAANSCHE JASMYN.

Jasminum vulgatius flore albo. *C. B. Pin.* 397. *Tournef. Inst.* 597. *Boerh. I. A.* 2. 216.
Jasminum, sive Gelseminum flore albo. *J. Bauh.* 2. 101.
Jasminum. *Dodon.*
Gelseminum vulgatius, Jasminum. *Lob.*
Jasminum foliis oppositis pinnatis. *Linn. H. Cliff.* 5. *Hort. Upsal.* 5. *Mat. med.* 9. *Roj. Prodr.* 397.

2. DE GEMENE GEELE BESIE-DRAGENDE JASMYN, ook *Heesteragtige Klaver* genoemt.

Jasminum luteum, vulgo dictum bacciferum. *C. B. Pin.* 398. *Tournef. Inst.* 597. *Boerh. I. A.* 2. 216.
Trifolium fruticans, quibusdam Polemonium, flore luteo. *J. Bauh.* 1. 374.
Trifolium fruticans. *Dodon.*
Polemonium monspelliensium. *Lob.*
Jasminum foliis alternis ternatis simplicibusque, ramis angulatis. *Linn. Hort. Cliff.* 5. *Hort. Upsal.* 5. *Roj. Prodr.* 397.

Van de eerste Zoort zyn nog twee veranderingen van, als, met geel- en wit-bonte Bladen.

§. 3. De eerste Zoort groeit natuurlyk in het wild in *Asia* en *Oost-Indiën*.

De twede Zoort word in het wild in de Heggen en Bosschen groeijende gevonden, in *Provence*, *Languedocq*, *Italien*, *Spanjen*, en elders.

§. 4. Ze begeeren beide een goede, losse, liefst zandagtige Aarde, en kunnen onze Winter-koude, als ze op een goede warme, voor winden gedekte plaats staan, tamelyk wel tegenstaan, dog gaan met strenge Winters wel versterven; weshalven men ze by ons meest in Potten houd, wegens haar Bloemen; zynde inzonderheid de gemelde Bonte zoorten het tederst.

§. 5. De vermeerdering van de eerstgemelde Zoort (§. 2. No. 1.) geschied door Inlegging van de jonge Ranken; of door Steking.

De vermeerdering van de twede Zoort (§. 2. No. 2.) geschied mede door Inlegging en Steking, of door de Uitlopers, die ze doorgaans rykelyk voortbrengt.

§. 6. De eerste Zoort word in de Tuinen gebruikt om daar *Prieelen*, *Muuren*, en andere plaatzen mede te bekleden, die dus heel cierlyk staan, en, wegens de zeer welriekende Bloemen in de Bloeitydt, zeer aangenaam zyn; maar om dat deze Heester in strenge Winters ligtelyk dood vrieft (§. 4.), is 't dienstig, dat men dezelve in de Winter tegen de aankomende Vorst met Stroo bebind, of met Stroo- of Riet-Matten bedekt, als mede de Wortel met losse Paarde-mest of los Stroo overdekt, waar door men ze doorgaans behouden zal; het Stroo of de Matten moet men, zo ras de Vorst over is, weder wegdoen, om ze te verlugtigen, dewyl ze anders ligtelyk gevaar lopen te verstikken, en by aldien het gebeurt, dat het Hout in strenge Winters van boven dood vrieft, zo zal nogtans de Wortel doorgaans behouden blyven, en het doode Hout by de Wortel weggesnoeit zynde, weer jong Hout uitspruiten, inzonderheid als men de Wortel gedekt heeft; dog het verstorven Hout moet in tydts weggesnoeit worden, anders strekt zig het versterf tot in de Wortel uit. Voorts moeten de Takken in het Voorjaar en in de Zomer netjes aan de Prieelen of Muuren, enz., geleid en aangebonden worden, als de groente zig cierlyk vertonen zal.

§. 7. De twede Zoort (§. 2. No. 2.) word hier of daar in de Bloem-Tuinen of elders op een gevoeglyke warme plaatze, of in de *Bosquets*, om de verandering, en om de Bloemen geplant, die egter zonder Reuk zyn.

§. 8. Betreffende het Huislyke gebruik; men maakt van de Bloemen der eerstgemelde Zoort (§. 2. No. 1.); of van haar Mede-zoorten, die we op een ander plaats zullen vermelden, en die een nog sterker Reuk geven, in de warmer Landen, als in *Italien*, *Spanjen*, *Provence*, enz., waar ze beter groeijen, en dus meer Bloemen te bekomen zyn als by ons, een zeer aangenaam riekende *Olie*, *Jasmyn-Olie* genaamt; het welk veel van de Italianen tot onzent overgebragt, en tot parfumeering van deze en gene dingen, als Suif-tabak, enz., en inzonderheid tot accommodeering en parfumeering van de Haairen en Paruiken veel gebruikt worden. De wyze om deze *Olie* te præpareeren is aldus: Men neemt zuivere Boom-wol, men maakt dezelve in goede versche *Amandel-olie* of beste witte *Boom-olie* nat, en legt daar van een laag in een Pers, hier over strooit men een laag *Jasmyn-Bloemen*, daar over legt men weer een laag van de in gemelde Olie nat gemaakte Boom-wolle, dan weer een laag Bloemen, zulks dus continueerende zo lang als genoeg is; vervolgens perst men het te zamen wel uit, zo verkrygt men de welriekende *Jasmyn-olie*. Als men de Bloemen alleen in de Olie doet en trekken laat, geven ze haar Reuk niet van zig; als mede niet door distillatie.

Op diergelyke wyze kan men een welriekende Olie bereiden uit de *Honig-bloem* en andere welriekende Bloemen meer.

VAN

§. 1. DE IPEN-BOOM. Deze BOOM word genoemt in het *Nederduitſch*, Ipen-boom. Ipe. Olm-boom. Olm. *Latynſch*, Ulmus. *Hoogduitſch*, Ruſt-baum. Ruſtholtz. Ruſten. Ulmen-baum. Ulmen. Lindebaſt. *Franſch*, Orme. Ormeau. Ipereau. *Engelſch*, Elme-tree. *Deenſch*, Elme-trae. Elme-troe. Elm. *Zweedſch*, Alm-trae. Alm.

§. 2. Daar worden vier zoorten of veranderingen van gevonden, als:

1. DE GEMENE IPEN-BOOM.

Ulmus campeſtris & Theophraſti. *C. B. Pin.* 426. *Tournef. Inſt.* 601. *Bauh. ℣. A.* 2. 220.
Ulmus. *℣. Bauh.* 1. 139. *Lob.* altera. *Dodon.*
Ulmus vulgatisſima, folio lato ſcabro. *Ger. emac.* 1480.
Ulmus fructu membranaceo. *Linn. H. Cliff.* 83. *Flor. ſuec.* 219. *Roj. Prodr.* 223.

2. DE GEMENE IPEN-BOOM, met gladde Bladen.

Ulmus folio glabro. *Ger. emac.* 1481.

3. DE IPEN-BOOM, met breede ruige Bladen, doorgaans *Olm-boom* genoemt.

Ulmus montana. *C. B. Pin.* 427.
Ulmus prior, vel latiore folio. *Dodon.*
Ulmus alter latiore folio. *Lob.*
Ulmus folio latisſimo ſcabro. *Ger. emac.* 1481.

4. DE KLEINE IPEN-BOOM, *Hers-Leer*, ook *Kurk-Ipe* genoemt.

Ulmus minor folio anguſto ſcabro. *Ger. emac.* 1480.
Tilia mas. *Lob.*

De twede Zoort verſchilt van de eerſte alleen daar in, dat de Bladen gladder en blinkender zyn: De derde zoort heeft veel breder en groter Bladen, die ook rondvalliger, naar voren puntiger, donkerder groen, en heel ruw zyn, ook word de Boom in alle deelen groter. De vierde of kleine zoort, gelykt aan de eerſte in gedaante, behalven dat ze in alle deelen veel kleinder groeit, ook de Schors van de bejaarde Struiken dik, zeer ſponſieus, rimpelig, en diep gekorven is. Van alle deze vier zoorten vind men ook veranderingen met geel- of wit-bonte Bladen, die alleen uit Liefhebbery gekweekt worden, gelyk alle de andere Planten met bonte Bladen.

§. 3. Ze worden alle op zommige plaatzen van *Duitſchland*, *Frankryk*, *Italien*, *Braband*, en elders, in het wild, op de Bergen, in de Bosſchen, Velden, enz., groeijende gevonden; dog inzonderheid de eerſte en derde zoort. In deze Provincien vind men ze niet in het Veld, maar ze worden veel tot gebruik in de Tuinen van de Boom-kwekers voortgekweekt.

§. 4. Ze begeeren een goede, vette, liefſt klei-agtige Aarde, en die wat vogt is; in drooge, ſchraale gronden willen ze niet wel aarten, behalven de vierde of kleine zoort (§. 2. No. 4.) Ze willen ook liefſt eene opene Lugt hebben, want in de ſchaduwe onder ander groter Gewas, gaan de Takken verſterven. Ze kunnen onze Winter-koude gemakkelyk doorſtaan, en zyn tamelyk beſtendig tegen de Winden, inzonderheid de *Olm-boom*.

§. 5. Dezelve kunnen door haar Zaad vermenigvuldigt worden, waar toe men meeſt het Zaad van de eerſtgemelde (§. 2. No. 1.) gebruikt, het welk in het vroege Voorjaar op Akkers of Bedden een Vinger-breed diep gezaait word, wordende de jonge opgekomene Plantzoenen vervolgens, 2 á 3 Jaren oud geworden zynde, opgenomen, en, na de Pen-wortel gekort hebbende, in de Entery of Queek-plaats op andere Bedden in Reyen, 1 á 1½ Voet en de Reyen 3 à 4 Voeten van elkander, geplant, en dus gecultiveert tot dat ze groot genoeg geworden zyn, om ze elders, het zy tot Heggen of Bomen, te gebruiken.

§. 6. Dog dewyl uit het Zaad doorgaans alle de vier gemelde zoorten (§. 2. No. 1 - - - 4.) en dikwils meer andere veranderingen, zo ten opzigte van de Bladen als Koleur, grootheid, enz., voortkomen, het welk tegen het oogmerk der Boomkwekers, en inzonderheid der Planters is, zo worden ze by ons zeer zelden gezaait, maar gewoonlyk door Inlegging van jonge Scheuten, die uit een oude afgekapte Stam geſproten zyn, voortgezet, welke Inleggers daar na ligt bewortelen, en die, zo ras ze bewortelt zyn, op Bedden in Reyen, in de gewoonlyke Plant-tydt, geplant worden, op die wyze als zo even van de Zaailingen (§. 5.) gezegt is. Hoewel een verſtandig Kweker de uit Zaad voortgekomene jonge Boomtjes, 2 á 3 Jaren oud geworden zynde, niet bezwaarlyk zoude kunnen ſchiften, en de gelykzoortige by malkander voegen. En ik oordele, dat zodanige uit Zaad voortgekomene Plantzoenen veel beter tot eierlyke opgaande Alleé-bomen, of om met der tydt voordeel van het Hout te hebben, zyn zouden, als die door Inlegging voortgekweekt worden, dewyl ze buiten twyffel in een goede grond groter Bomen zouden kunnen word'n.

§. 7. Men kort de verplantte Inleggers, doorgaans het Jaar na de verplanting een hand-breed boven de Wortel af, om kragtiger groeijend gewas, en een regtſcheutiger Stam te verkrygen, inzonderheid als men 'er Stam-bomen van teelen wil; en op gelyke wyze kan men ook, om dezelve reeden, de jonge verplantte Bomen uit Zaad (§. 5.) dus korten.

§. 8. De *Ipen* zyn hier te Lande van een zeer groot gebruik in de Tuinen, te weten de eerſte Zoort of *gemene Ipen* (§. 2. No. 1.), want men plant daar van zeer dikwils *Alleés* en *Cingels* in en rondom de Hoven, niet alleen om dat die in onze laage vogte gronden boven andere Zoorten van Gewaſſen wel groeijen willen, maar ook ſchielyk aangroeijen en grote mooije Kronen verkrygen; ook het Hout, de Bomen oud geworden zynde, na de roeijing van waarde is. Waar door ze het oogmerk en verlangen der Planters, het welk doorgaans is ſchielyke grootwording van het geplantte Gewas, als mede voordeel van het Hout in het vervolg, wel komen te beantwoorden. Men

verkieſt

verkieſt tot *Alleés*, enz., doorgaans Stammen die reeds wat dik, by voorbeeld 2 á 3 Duimen over duims dik zyn, en men ſteld ze op 15 á 20 Voeten afſtand in de Reijen van malkander.

§. 9. Ze worden ook zomtydts tot Manteling en Wind-breking, rondom Moes-tuinen, Boomgaarden en andere *Plantagien*, geplant, dog hier toe gebruikt men inzonderheid den *Olm-boom*, om dat die het ſchielykſt groeit en het grootſt word, ook het beſtendigſt tegen de Winden is. Dog kan daar aan zo wel niet wederſtaan als de *Populieren* en *Willigen*.

§. 10. Van de *gemene Ipen* worden ook by ons, om haar gemelde goede en ſchielyke aangroei, de meeſte zo hooge als laage Scheer-heggen geplant, die wel behandeld en met Scheeren op zyn tydt onderhouden wordende, heel fraai ſtaan, en 12 á 16 en meer Voeten hoog kunnen worden; en na mate der hoogte die de Heg in het vervolg hebben zal; verkieſt men ligter en korter of zwaarder en hoger, dat is, jonger of ouder Plantzoenen; en men ſtelt ze ook naar mate wyder van; of digter by malkander. Maar deze Heggen begeeren eene opene Lugt, anders worden ze niet digt en geſloten; of zo ze digt zyn, verſterven de Takken met der haaſt (§. 4.)

§. 11. Deze *Ipen* van de *eerſte* en *derde* Zoort worden ook veel gebruikt tot bekleding van *Berceaus*, *Cabinets*, *Prieelen*, enz., dewyl ze die in korten tydt kunnen bekleden.

§. 12. De *kleine Ipen* word zomtydts tot laage Heggen geplant, maar die worden niet zeer fraai, door dien ze mager, ſlenterig, niet wel digt, en met vele Water-loten of zogenaamde *Sypelaars* groeijen, inzonderheid als ze bejaart worden; daar en boven het Lof klein, bleek, en niet zeer aanzienlyk is.

§. 13. In zommige Geweſten, als in Braband, Vlaanderen, Frankryk, en elders, planten ze de Landlieden veel rondom hunne Velden, Weiden, Woonplaatzen, enz., en ze kappen die vervolgens om de 6 á 8 Jaren tot klein Brandhout, gelyk men hier te Lande gewoon is met de *Els*, *Birk*, enz., te doen.

§. 14. Het Hout van de *Ipen-boom* is rosagtig van Koleur, zeer hard, taai en fyn van draad, inzonderheid van de *gemene* Zoort, en van de *Hersleer*, zynde dat van de *Olm-bomen* wat weker, en ook witter; weshalven het veel geagt en hier te Lande wel het meeſt gebruikt word, tot allerlei Wagenmakers-werk, Molen-werk, Affuiten van Kanons, insgelyks tot Cabinetten, Tafels, Stoelen, en veel andere huislyke dingen.

§. 15. Het is ook een zeer goed Brandhout dat veel hitte geeft en lang duurt; ook zyn de Kolen daar van zeer goed; het word egter wegens zyn voorgemelde nuttigheid en gebruik (§. 14.), weinig tot Brandhout gebruikt, ten zy de Takken en andere afvallen, die nergens anders toe kunnen dienen. Maar,

Ik twyffel niet, of het zoude nuttig kunnen zyn, als men by ons, gelyk in Braband, enz., (§. 13.), in plaats van de *Els*, en *Birk*, *Ipen* tot klein Brandhout plantte, te weten in zodanige gronden die daar toe bekwaam, en niet ten eenemaal ſchraal en ondeugende zyn (§. 4.), want de *Ipen* immers zo ſchielyk aangroeijen kunnen, en na de hakking even zo ſterk, zo niet ſterker, weer ſpruiten als de *Elzen*, enz., maar veel beter Brandhou tuitleveren (§. 15.). Zeer waarſchynelyk is het, dat deze Planting ten deele nagelaten en niet *gepractiſeert* word, om dat jonge *Ipen-Plantzoenen*, wegens de moeite van aankweking door Inlegging (§. 6.), wat duur zyn, daar men in tegendeel de jonge *Els* en *Birk* zeer goedkoop hebben kan: Edog dit zoude men zeer gemakkelyk kunnen verhelpen, door middel van de *Ipen* te zaaijen, gelyk de *Els*, enz., (§. 5.); want het 'er tot Brandhout niet op aankomt, of 'er uit het Zaad eenige verandering voortgekomen is.

§. 16. In zommige Landen daar de weide voor het Vee ſchaars is, worden zo wel de groene Bladen en jonge Takken, als de gedroogde in de Winter, (die tot dien einde als het Hooi gedroogt worden) veel gebruikt om de Koeijen, Schapen en Geiten mede te voeden, die dezelve, zo men zegt, zeer gaarne, jaa even zo lief als Gras en Hooi eeten, en ook 'er zeer goede Melk en Boter van geven. Deze Bladen geven ook, als ze verrot zyn, een zeer goede verbetering aan de Landen.

§. 17. Men zegt, dat de Hoenders het Zaad van deze Bomen gaarne eeten, en daar van zeer vet worden, jaa zelfs zo vet, als zy 'er te veel eeten, dat zy 'er van ſtikken.

§. 18. Voorts heeft deze Boom ook zyn nuttigheid in de Genees-kunde. De middelſte Schors daar van in Boom-olie gekookt, geeft een zeer goede Wond-olie, om allerlei verſche Wonden te genezen. Hier toe dient ook, en zelfs nog beter, het Vet- of Balzem-agtige vogt, dat men in de Blaasjes vind, die men dikwils op den rug der Bladen van deze Bomen ziet; welke Blaasjes ontſtaan door de ſteek van enig Inſect. Als men de moeite wil doen van dit Vogt te vergaderen, zo kan men zulks 2 á 3 Jaren zonder verderf bewaren; het zelve word ook geprezen voor de Breuken der Kinderen.

VAN DE

§. 1. JUDAS-BOOM. Dit Boom-gewas word genoemt in het *Nederduitſch*, Judas-boom, Wild St. Jans-brood. *Latynſch*, Arbor Judæ. Arbor amoris. Siliqua ſilveſtris. Siliqua ſativa. Siliquaſtrum. *Hoogduitſch*, Judas-baum. Wild St. Johannes-brodt. *Franſch*, Guanier. *Engelſch*, Judas-Tree. *Deenſch*, Judas-Trae. *Zweedſch*, Judas-Tree.

§. 2. Twee zoorten worden van deze Boom gevonden, als:

1. GEMENE JUDAS-BOOM.

Siliqua ſilveſtris rotundifolia. *C. B. Pin.* 402.
Judaiva arbor. *J. Bauh.* 1. 433.

Siliquaſtrum. *Caſt. Dur.* 415. *Tournef. Inſt.* 646. *Boerh. ϒ. A.* 2. 23.
Arbor Judæ. *Dodon.*
Arbor Judæ Monſpelienſium. *Lob.*
Cercis foliis cordato-orbiculatis glabris. *Linn. H. Cliff.* 156. *Hort. Upſ.* 99. *Roj. Prodr.* 463.

2. VIRGINISCHE JUDAS-BOOM.

Siliqua ſilveſtris rotundifolia canadenſis. *Hort. R. Par. Tournef. Schol. Botan.* 26.
Siliquaſtrum canadenſe. *Tournef. Inſt* 647. *Boerh. ϒ. A* 2. 23.
Cercis foliis cordatis pubeſcentibus. *Linn. H. Cliff.* 156. *Hort. Upſal.* 99. *Gron. Virg.* 41. *Roj. Prodr.* 463.

§ 3. De eerſte zoort groeit natuurlyk in *Spanjen*, *Italien*, *Provence*, *Languedocq*, en elders in de Berg- en Bosſch-agtige plaatzen, in de Heggen, en elders; ook in *Aſia*.

Daar is nog een verandering van met heel witte Bloemen, hebbende de gemelde (§ 2. No 1.) mooije purperrode Bloemen; ook meld *Tournefort* nog van een verandering die puntiger Bladen en Peulen heeft; maar deze zyn beide zeldzamer.

De twede zoort (§. 2 No. 2.) groeit natuurlyk in *America*, in de Landſtreken *Virginien*, *Carolina*, *Canada*.

§. 4. Dezelve beminnen een goede losſe, liefſt zand-agtige aarde, kunnen onze Winter-koude, als ze wat bejaard geworden zyn, en op een goede warme, voor Winden gedekte plaats ſtaan, tamelyk wel tegenſtaan; dog gaan in ſtrenge Winters doorgaans verſterven, zynde de *Americaanſche* zoort nog eenigzints tederder als de *Europiſche* eerſtgemelde zoort; weshalven het dienſtig is dat men ze 's Winters met Stroo of Matten bedekt.

§. 5. Ze worden door Uitlopers, of ook door Inlegging, of ook door het Zaad, dat men uit hare natuurlyke groei-plaatzen verkregen heeft, vermeerdert: Welk Zaad in het Voorjaar, na dat het de vorige Winter in vogtig Zand op een lauwe plaats te meuken geſtaan heeft, in Potten gezaait word, die men vervolgens in een zagt broeijende *Rund-bak* zet; de voortgekomene jonge Boomtjes worden daar na, één jaar oud geworden zynde, verplant in andere Potten of Bakken, om ze verder 's Winters in het Oranje-huis te bewaren, tot dat ze eenige Jaren oud geworden zyn, als wanneer men ze hier of daar in de Tuinen, tegen de Muur of op een andere plaats om de verandering van Gewaſen en om haar mooije Bloemen, die vroeg in het Voorjaar, eer de Bladen ſpruiten, aan den ſtam en aan de zyden der Takken verſchynen, plaatzen kan: Dog de uitlopers die in de opene lugt voortkomen zyn wat harder, en ze worden gewoonlyk daar door voortgekweekt; en dit is al het gebruik dat men van deze Boom maakt: Zal alleen nog maar zeggen dat deze Boom *Judas-boom* genoemt is, om dat zommige gemeent hebben, dat de verrader *Judas* zig aan een Boom van deze zoort zoude verhangen hebben, vermids de Takken krom of Haaks-wyze groeijen: Dog men moet dit maar voor een Vertelzel aannemen.

VAN DE

§. 1. JUPITERS-BAARD. Dit Heeſter-gewas word genoemd in het *Nederduitſch*, Jupiters-baard. Zilver-doorn. *Latynſch*, Barba Jovis. *Hoogduitſch*, Jovis baard. *Franſch*, Barbe de Jupitre. *Engelſch*, Thee Zilver Schrub, callad Jupiter-beard. *Deenſch*, Barba Jovis. *Zweedſch*, Barba Jovis.

§. 2. By de Botaniſten word het zelve genoemt:
Barba Jovis. C. B. *Pin.* 397. *Boerh. ϒ. A.* 2. 40.
Jovis Barba pulchré lucens. *ϒ. Baub.* 1. 385.
Anthyllis foliis pinnatis, foliolis æqualibus. *Linn. H. Cliff.* 371. *Hort. Upſ.* 221. *Roj. Prodr.* 389.

§. 3. Het zelve groeit in de gebergtens van *Zwitzerland*, *Savojen*, *Italien*, *Napels*, en elders.

§. 4. Bemind een goede losſe, zandagtige grond en een opene, dog warme en voor de ſcherpe winden gedekte Standplaats.

§. 5. Word door Inlegging by ons voortgekweekt; kan ook door het Zaad geſchieden, als men Zaad uit gemelde Geweſten verkregen heeft, dewyl zulks hier te Lande niet ligt ryp word.

§. 6. Men plant dit Gewas alleen uit Liefhebbery in de Tuinen hier of daar op een Rabat of elders, wegens zyn aardige, gryze en glimmende Bladen. Men kan 'er ook laage Hegjes van planten: Edog kan geen ſterke Vorſt verdragen, waar door zulks dikwils by ons verſterft; weshalven het zelve van Kruid-beminnaars meeſt in Potten gehouden word, om 's Winters in het Oranje huis te overwinteren, gelyk andere diergelyke Gewaſen.

Daar is nog een *Carolynſche* Mede-zoort van (Amorpha *Linn. & Roj.*), maar die is nog tederder, en valt derhalven hier van niets te zeggen, dewyl we in dit Werk alleen die Planten tragten te verhandelen welke onze Winter-koude, in de open grond groeijende, kunnen doorſtaan, ten ware in heel ſtrenge Winters.

VAN DE

§. 1. KAPERFOLIE. Dit Heeſter-Gewas word in verſcheide Talen genoemt, als volgt: in 't *Nederduitſch*, Kaperfolie. Kamperfoelie. Weewinde. Geitenblad. Memmekens-Kruid. *Latynſch*, Caprifolium. Periclymenum. Matriſylva. Lilium inter ſpinas. Volucrum

lucrum majus. *Hoogduitſch*, Waldwinde. Wald-lilgen. Hek-lilgen. Zaunlilgen. Geirſzblad. Je langer je lieber. *Franſch*, Chevre feuille. *Engelſch*, Woodbinde. Hony-ſukle. *Deenſch*, Sklolilier. Löberoſe. *Zweedſch*, Matleds-trœ.

§. 2. Daar worden verſcheide Zoorten gevonden, als:

1. DE DUITSCHE GEMENE KAPERFOLIE.

Periclymenum non perfoliatum, germanicum. *C. B. Pin.* 302.
Periclymenum non perfoliatum. *J. Bauh.* 2. 104.
Caprifolium germanicum. *Dodon. Tournef. Inſt.* 608. *Boerh. J. A.* 2. 226.
Periclymenum non perfoliatum ſeptentrionalium. *Lob.*
Lonicera floribus capitatis terminatricibus, foliis omnibus diſtinctis. *Linn. H. Cliff.* 58. *Flor. ſuec.* 191. *Mat. med.* 68. *Roj. Prodr.* 237.

2. DE DUITSCHE LAAT BLOEIJENDE KAPERFOLIE, met rode Bloemen.

Caprifolium germanicum flore rubello, ſerotinum, *Broſſ. Tournef. Inſt.* bog. *Boerh. J. A.* 2. 226. *Linn. Hort. Upſ.* 42. *Hort. Angl.* tab. 7. Variat. præc.

3. DE ITALIAANSCHE KAPERFOLIE.

Periclymenum perfoliatum. *C. B. Pin.* 302. *J. Bauh.* 2. 104.
Caprifolium Italicum. *Dodon.*
Periclymenum perfoliatum calidarum regionum. *Lob.*
Lonicera floribus verticillatis, terminalibus ſesſilibus, foliis ſummis connato-perfoliatis. *Linn. H. Cliff.* 58. *Hort. Upſal.* 42.

4. DE ITALIAANSCHE VROEG-BLOEIJENDE KAPERFOLIE.

Periclymenum perfoliatum præcox narbonenſe. *Hort. R. Par.*
Caprifolium Italicum perfoliatum, præcox, *Broſſ. Tournef. Inſt.* 608. *Boerh. J. A.* 2. 226. variat. præced.

5. DE VIRGINISCHE ALTYD-GROENENDE EN BLOEIJENDE KAPERFOLIE.

Periclymenum perfoliatum Virginianum ſempervirens & florens. *Herm. H. L.* B. 484. tab. 485. *Tournef. Inſt.* 609. *Boerh. J. A.* 2. 226. *Hort. Angl.* tab. 7.
Lonicera floribus capitatis terminatricibus, foliis ſupremis connatis, inferioribus petiolatis. *Linn. H. Cliff.* 58. *Roj. Prodr.* 237.

§. 3. De eerſte en twede zoort (§. 2. No. 1, 2.) groeijen in *Neder-* en *Hoog-duitſchland*, *Oeſtenryk*, *Bohemen*, *Zwitzerland*, *Frankryk*, en elders, in de Boſchen en Heggen, by ander Boomgewas opklimmende en zig daar omwindende.

De twede zoort verſchilt alleen van de eerſte, dat ze Bloemen voortbrengt die van buiten roodagtig zyn, daar in tegen de eerſte witte Bloemen heeft, die, als ze wat gebloeit hebben, geelagtig worden; dog daar is ook een verandering van met roode of roodagtige Bloemen.

De derde zoort groeit in *Italien*, *Provence*, *Languedocq*, en in andere warme Landen, in de Heggen en Boſchen; hare twee en twee tegen elkander overſtaande Bladen zyn aan het bovenſte van de Tak t'zamen gegroeit, zo dat het ſchynt als of de Tak 'er doorheen ging: Hare Bloemen zyn roodagtig aan de buitenkant, en komen werwels-wyze voort; daar in tegen die van de eerſte en twede zoort alleen aan de Top-einden der Takken.

De vierde zoort verſchilt hooftzakelyk daar in van de voorgaande derde, dat ze vroeger bloeit.

De vyfde zoort gelykt veel aan de derde zoort in gedaante, maar is in alle delen kleinder; de Bladen zyn glanzende en groenen altydt, en de Bloemen zyn aangenaam glanzende hoog rood van Koleur, maar hebben geen of weinig Reuk. Deze groeit in *Virginien*.

Van de eerſte en derde zoort zyn 'er veranderingen, die geel- of wit-bonte Bladen hebben, welke Bladen veeltydts als gehakkelt of geſnippelt zyn.

§. 4. Ze begeren een goede Josſe, liefſt zandagtige Aarde, en kunnen onze Winter-koude wel tegenſtaan, dog de vierde en vyfde zyn wat tederder, inzonderheid de laatſte, en begeert een goede warme Standplaats; hoewel deze meeſt, om haare tederheid, in Potten gehouden word, om ze 's Winters in het Oranje-huis voor de Vorſt te bewaren.

§. 5. Ze worden alle door Uitlopers, Inlegging, of Steking der jonge Takken gemakkelyk voortgeteelt.

§. 6. Het gebruik dat men in de Tuinen van de *Kaperfolie* maakt, te weten van de 1, 2, 3, en 4de zoort beſtaat alleen daar in, dat men 'er *Prieelen*, *Zit-plaatzen*, en kleine *Berceaux*, mede bekleed, en zulks voornamelyk om hare welriekende Bloemen, die in der daad een zeer aangename Reuk van haar geven, inzonderheid 's Morgens en 's Avonds, of na een zagte warme Regen.

Men plant ze om die reeden ook wel op andere bekwame plaatzen van de Tuin, of in de Bosquets onder ander wild Gewas, om by het wandelen de aangename Reuk in haar bloei-tydt, die in de Zomer en Herfſt is, te genieten. Men kan 'er ook kleine Stam-boomtjes van trekken, inzonderheid van de derde zoort, dewyl de eerſte en twede ſterker opwaarts groeijen, die men op de Rabatten van de Bloem-tuinen en elders plaatſt, en met het Mes in haar fatzoen houd: Dog ze willen alle liefſt haare vryheid in het groeijen hebben, en niet gaarne geſnoeit zyn, om wel te groeijen.

§. 6. Daar zyn ook nog eenige vreemde zoorten van, die men zelden, en niet anders als in de Botaniſche Tuinen, en in eenige andere van Kruid-beminnaars vind, als:

1. VIRGINISCHE KRUID-AGTIGE KAPERFOLIE, regt op groeijend.

Periclymenum herbaceum rectum Virginianum. *Plukn. Alm.* 287. tab. 104. fig. 2.
Trioſteospermum latiore folio, flore rutilo *Dill. Eltb.* 394. tab. 293. fig. 378.
Lonicera floribus verticillatis ſesſilibus, foliis ovato-lanceolatis colatis, fructu triſperma. *Linn. H. Cliff.* 57. *Roj. Prodr.* 238.

2. VIRGINISCHE KRUIDAGTIGE KAPERFOLIE, met Bladen als Androſænum.

Periclymenum rectum, Androſæmi foliis, Virginianum. *Plukn. Alm.* 287.
Symphoricarpos foliis alatis. *Dill. Eltb.* 371. tab. 278. fig. 360.

Lonicera floribus capitatis pedunculatis lateralibus, foliis petiolatis. *Linn. Virid.* 14. *Hort. Cliff.* 58. *Roj. Prodr.* 237.

3. VIRGINISCHE KAPERFOLIE, met Bladen als Laurier.

Liguſtrum Americanum lauri folio, flore flavescente, baccis neveis, Plumer. *Tournef. Inſt.* 597.

Periclymenum racemoſum, flore flavescente, fructu niveo. *Dill. Elth.* 306. tab. 228. fig. 295.

Lonicera racemis lateralibus ſimplicibus laxis, floribus oppoſitis pendullis, geniculis caulinis compresſis. *Linn. H. Cliff.* 496. *Roj. Prodr.* 237.

4. AFRICAANSCHE KAPERFOLIE.

Caprifolium afrum, folio pruni læviter ſerrato, flore ruberrimo, bacca nigra. *Boerh. ϒ. A.* 2. 226.

Periclymenum Africanum, folio Pruni; an Phillyreæ ſpecies. *Boerh. ϒ. Prior.* 257.

§. 7. Deze drie eerſtgemelde zoorten groeijen in de Weſt-Indiſche Landſchappen, *Virginien*, *Canada*, en aangrenzende Ryken; maar de vierde zoort, die weinig, volgens BOERHAVE l. c., van de zoorten § 2. No. 1, 2, 3. verſchilt, groeit in *Africa*. Ze worden by ons in Potten geculti-veert, om 's Winters in het Oranje-huis te bergen; en hare Vermeerdering geſchied door Inlegging of ook Steking der Takken.

VAN

§. 1. DE KASTANJE-EQUINE. Van de tamme *Kaſtanje-boom*, hebben we te voren in onze Vrugt-Tuin geſproken, en deszelfs gebruik in de Tuinen aangewezen; hier zullen we derhalven alleen nog handelen van de *Kaſtanje-Equine-boom*, welke een byzonder geſlagt uitmaakt.

Deze Boom word in verſcheide Talen genoemt, als volgt: In het *Nederduitſch*, Kaſtanje-Equine. Paard-Kaſtanje. *Latynſch*, Caſtanea Equina. *Hoogduitſch*, Pferd-Kaſtanien. Kos-Kaſtanien. Ros-Keſten. *Franſch*, Maronnier d'Inde. Chataigner de Cheval. *Engelſch*, Hors-Chesnut. *Deenſch*, Haeſt-Kaſtanier. *Zweedſch*, Hæſt-Kaſtanier.

Daar is maar een zoort van bekent, die van de *Botanici* genoemt word:

Caſtanea folio multifido. *C. B. Pin.* 419.

Caſtanea Equina. *Dodon. Cluſ. H.* 7. 8. *Lob.*

Hippocaſtanum vulgare. *Tournef. Inſt.* 612. *Boerh. ϒ. A.* 2. 231.

Eſculus. *Linn. H. Cliff.* 142. *Roj. Prodr.* 463.

Eſculus floribus heptandris. *Linn. Hort. Upſ.* 92.

§. 2. Deze Boom, die heel groot, dik, en wyd uitkronende kan worden, is hier te Lande een vreemdeling. Hy is voor dezen omtrent het Jaar 1550 uit de Ooſtelyke Landen naar Weenen gezonden geweeſt, en van daar vervolgens verder in *Europa* verſpreid, en als *genaturaliſeert* geworden.

§. 3. Hy wil in allerlei goede gronden heel wel groeijen, dog bemint de matige vogte liefſt, en kan onze ſterkſte Winter-koude volkomen tegenſtaan.

§. 4. De Vermeerdering geſchied door de Vrugten, welke in het vroege Voorjaar, na dat ze de Winter over in vogtig Zand te meuken geſtaan hebben, of ook zonder dat, in Greppels, die 2 á 3 Voeten van elkander gemaakt zyn, 2 á 3 Duim diep gelegt worden; kunnende vervolgens de opgekomene jonge Boomtjes, 3 á 4, of meer Jaren oud geworden zynde, verplant worden daar men ze begeerd, de Pen- en overige Wortels als dan wat kortende; dog men verplant deze jonge Boomtjes gewoonlyk, een Jaar oud zynde, na de Pen-wortel gekort hebbende, in Reyen, die 3 á 4 Voeten van malkander gemaakt zyn, en de Boomtjes in de Reyen op een gelyke gemelde diſtantie, om ze vervolgens te laten opgroeijen, tot dat men ze nodig heeft om elders te planten.

§. 5. Men gebruikt deze Boom in de Tuinen om daar *Alleés* en *Cingels*, insgelyks grote *Plaizier-boſchen*, enz., van te planten, die zeer fraai ſtaan, wegens haar mooije Loof en de cierlyke Blom-Troſchen die ze jaarlyks in de Bloei-tydt, in de *May*, voortbrengen, welke zeer gelyken naar fraaije Troſchen van witte *Hyacinten*, zynde aan zommige Bomen met roode vlekken, op andere met geele gevlekt; welke veranderingen uit het Zaad voortkomen, invoegen dat deze Boom in der daad een van de fraaiſte *Plantagi bomen* van alle is, die het oog vermaken kan; dog zoude mogelyk meer geplant worden als wel geſchied, indien het Hout niet zeer broſch, en zulks naar de roeijing, de Bomen oud geworden zynde, van meerder waarde was; kunnende dezelve niet wel aan ſterke winden wederſtaan, als waar door de Takken ligt gebroken worden. Tot *Alleés* moet men de Bomen in goede Gronden, dewyl ze ſterk uitkronen, ten minſten op 20 á 25 Voeten diſtantie in de Rey ſtellen, dog in ſlegter Gronden wat minder.

§. 6. Het Hout van deze Boom is zeer week en vooſs, en derhalven van weinig waarde, nog tot Brand nog tot Timmerhout.

§. 7. De Vrugten of de *Kaſtanjen*, zyn zeer bitter van ſmaak, en derhalven nergens toe nut; maar de Paarden willen ze gaarne eeten, en genezen dezelve (als mede andere Werk-beeſten), geſtoten en onder het Voeder gemengt zynde, van de *Troes*, of *Hoeſt* en *Naarborſtigheid*; waar van ze de naam van *Paarde-Kaſtanjen* verkregen hebben.

§. 8. Ik heb voor dezen onderzogt, of men niet een Olie uit deze Kaſtanjen door perzing zoude kunnen verkrygen, gelyk uit zommige andere Vrugten, dewyl ze een Olie-agtige ſubſtantie ſchynen te bevatten, om 'er dus eenig nut van in de Oeconomie te trekken, maar dit wilde niet gelukken; of het op andere *Chymiſche* wyze zoude kunnen geſchieden, ſtaat aan de Kenners en Liefhebbers

bers verder te onderzocken, alzo ik tot hier toe geen gelegentheid gehad hebbe de proef daar van te nemen.

Men zegt, dat ze gebruikt kunnen worden om 'er *Hair-poeijer* van te maken, en dat zulks op zommige plaatzen in *Frankryk* gepractiseert word, dog dewyl my de maniere hoedanig zulks geschied onbekend is, zo kan ik 'er geen verdere narigt van geven.

VAN DE

§. 1. KERS-LAURIER. Dit Heester-agtige, altydt-groenende Boom-gewas, word genoemt, in het *Nederduitsch*, Kers-Laurier. Laurier-kers. *Latynsch*, Lauro-cerasus. Cerasus trapezuntina. *Hoogduitsch*, Lorbeer-Kirsch-baum. Kirsch-Lorbeer. *Fransch*, Laurier-cerise. *Engelsch*, Cherry-Bay.

§. 2. Daar worden twee zoorten van gevonden.

1. Cerasus folio laurino. *C. B. Pin.* 450.
Lauro-cerasus. *Cliff. H.* 4. *J. Bauh.* 1. 420. *Dodon.* In addit. *Tournef. Inst.* 628. *Boerh. J. A.* 2. 246.
Padus foliis sempervirentibus lanceolato-ovatis. *Linn. H. Cliff.* 181. *Mat. med.* 228.
Padus glaudulis duobus dorsi foliorum innatis. *Linn. virid.* 42. *Hort. Upsl.* 126. *Roj. Prodr.* 269.

2 Lauro cerasus lucitanica minor. *Tournef. Inst.* 628. *Dillen. Elth.* 193. tab. 159.
Padus foliis sempervirentibus ovatis. *Linn. H. Cliff.* 185.
Padus foliis glandula destitutis. *Linn. virid.* 42. *Hort. Upsl.* 126. *Roj. Prodr.* 269.

§. 3. De eerste zoort groeit natuurlyk omtrent in *Asia Trapizunt*, (*Trebisunte* tegenwoordig genoemt), van waar ze eerst in *Constantinopel* en van daar verder, omtrent het Jaar 1576, naar *Weenen* aan C. CLUSIUM gezonden geweest, en vervolgens in andere Landen van *Europa* bekent gemaakt is.

De twede zoort, die in alle deelen kleiner groeit, word gevonden in *Portugal*, maar is hier te Lande tot nog toe minder bekent of gemeen als de eerste.

§. 4. Daar is nog een verandering van de eerste zoort, bestaande alleen daar in, dat ze mooije bonte Bladen heeft, die nog niet zeer lang bekent geweest is, en om haar fraaijigheid van de Liefhebbers gekweekt word.

§. 5. De *Kers-Laurier*, bemind een goede, vette, losse, drooge, en liefst zandagtige Aarde; kan onze Winter-koude vry wel tegenstaan, dog geen heel strenge Vorst, waar door ze dan doorgaans dood gaat, ten ware men die als dan men Stroo bebind: Gelyk gebeurt is in de koude Winter van het Jaar 1740, daar ze in deze Nederlanden meest alle, die in de opene Lugt stonden, vervroren zyn, zo dat ze na die tydt by na nergens meer te bekomen zyn. Dog de twede zoort (§. 2. No. 2.) is wat harder.

§. 6. Ze worden beide by ons gemakkelyk voortgekweekt door Uitlopers of door Inlegging der Takken.

§. 7. Men kan daar van laage Scheer-heggen in de Bloem-Tuinen en elders planten, die, wegens hare mooije glimmende, en altyd-groenende Bladen, wanneer ze met binden en snoeijen wel gehavent worden, zeer fraai staan.

§. 8. Ook formeert men 'er kleine Stam-boomtjes van, waar mede men de Bloem-Tuinen, dezelve op Rabatten en elders plantende, zeer vercieren kan.

§. 9. De Bladen van de eerste zoort in Melk gekookt wordende, geven aan dezelve een aangename smaak, als *Amandel-melk*, welke dus zomtyds by de *Thee* en *Koffy* gedronken word.

§. 10. Zommige maken 'er een *Aquavit* van, door middel van de gekneusde Bladen op goede *Brandewyn* te zetten, het welk de smaak verkrygt als *Persico*.

§. 11. Dog zommige meenen, dat deze Bladen een vergiftige hoedanigheid bevatten, en dikwils op de gemelde wyze gebruikt wordende, zeer ongezond ja doodelyk konnen zyn. Men vind hier over in de *Uitgelezene Natuurkundige Verhandelingen*, Iste Stuk, pag. 131, een Brief, geschreven van T. MADDEN, M. D. te *Dublin*, aan C. MORTIMER, M. D., behelzende een Verhaal van een Vrouw en een jong Heer, die van een enkelde Teug van het *enkelde gedistilleerde water* van deze *Kers-Laurier-bladen* gestorven zyn, welk aanleiding gaf aan de gemelde D. MADDEN om proeven van de Kragt en Hoedanigheid van dit *gedistilleerde water*, aan Honden te nemen die men eenige Oncen daar van op verscheide reizen inspuitte, waar van dezelve zware Stuipen verkregen, en kort daar op kwamen te sterven. Dierglyke Proeven heeft naderhand, volgens dezelfde *Natuurkundige Verhandelingen*, pag. 150., (*a*), ook D. MORTIMER voor de *Koninglyke Maatschappy te Londen*, aan Honden gedaan, met dezelfde ondervindingen, van het sterven der Honden; waar uit de vergiftige aard van dit Gewas openbaar is; en de *Autheur* zegt, dat, schoon het gebruik der Bladen in Melk, het *Aquavit*, of het *gedistilleerde water*, voor een enkelde reis, in kleine hoeveelheid genomen, of met andere dingen gemengt wordende, aan den Mensch niet altyd dodelyk is, zo blykt nogtans, dat een dagelyks gebruik van zodanige dingen, ten uittersten schadelyk en ongezond is, en aan zwakke Perzonen den dood verhaasten moet. Hy voegt 'er ten laatsten nog by, dat hem berigt is, dat een zeker Heer en zyn Vrouw, welke vele Jaren agter een gewoon waren dagelyks een zodanig zoopje of twee Brandewyn te gebruiken, daar Laurier-besien (maar of dit gemene Laurier-besien geweest zyn, of van de Kers-Laurier, dit staat 'er niet uitgedrukt) op gezet waren, beide Lam gestorven zyn, hebbende eenige tydt vooraf de spraak verloren. Dog zommige hedendaagsche Doctoren menen door nader ondervinding ontdekt te hebben, dat dit Gewas alleen voor de Dieren dodelyk is, en aan den Mensch geen hinder doet, maar zelf nuttig in

(*a*) Zynde getrokken uit de Philosoph. Th. No. 430. Pag. 163.

deze of gene Ziekten is; invoegen dat de ſchielyke dood van de voorverhaalde Menſchen, een ander oorzaak kan gehad hebben.

Dit heb ik hooftzakelyk daarom hier willen aantekenen, op dat men niet zomwylen onvoorzigtig deze of gene Kruiden, Zaden, enz., ſchoon ze op het Oog een goed gelaat hebben, onvoorzigtig mooge tot Spyze of Drank gebruiken, als men ze niet wel kent.

De *Vogel-Kers* (Ceraſus avium), die hier na beſchreven word, word van de moderne Botaniſten voor een Mede-zoort van deze *Kers-Laurier* geſtelt.

VAN

§. 1. DE KLIM-OP. Dit klimmende Gewas met altydt groene, mooije, blinkende Bladen, word in verſcheide Talen genoemt, als volgt: In het *Nederduitſch*, Klim-op. Klim. Klif. Veil. Boom-veil. Jeften-bladen. Ebich. Jevi. Yve. Eilof. Eik-lof. *Latynſch*, Hedera. *Hoogduitſch*, Epheu. Eppich. Illaub. *Franſch*, Lierre. *Engelſch*, Ivi. Climbing. *Deenſch*, Nedbende. Paa Muure. *Zweedſch*, Heder.. Murgrän.

§. 2. Daar worden drie Zoorten of liever veranderingen van dit Gewas gevonden, als:

1. KRUIPENDE KLIM.

Hedera humirepens. *C. B. Pin.* 305.
Hedera minor. *Dodon.*

2. GROOTE KLIM-OP.

Hedera major ſterilis. *C. B. Pin.* 305. *Boerh. J. A.* 2. 232.
Hedera communis minor. *J. Bauh.* 2. 111.
Hedera Helix. *Dodon.*
Helix, ſive prævoluta ſterilis Hedera. *Lob.*
Hedera foliis ovatis lobatisque. *Linn. Flor. Lapp.* 91. *Hort. Cliff.* 74. *Flor. ſuec.* 190. *Roj. Prodr.* 223. *Hall. helv.* 164.

3. GROOTE BOOM-AGTIGE KLIM-OP.

Hedera arborea. *C. B. Pin.* 305. *Tournef. Inſt.* 613. *Boerh. J. A.* 2. 231.
Hedera communis major. *J. Bauh.* 2. 111.
Hedera. *Dodon.*
Hedera corymboſa, communis. *Lob.*

§. 3. De nieuwſte Botaniſten houden deze drie voor veranderingen van een en dezelfde zoort, verſchillende alleen volgens haar ouderdom; te weten, dat, terwyl deze Plant jong is, en dikwils op de grond kruipt, de Bladen langwerpig als een Lance, en ook doorgaans wit-bond zyn, en dit is de voorgemelde eerſte (§. 2. No. 1.); maar als de Plant ouder word en by de Bomen, Muuren, enz., opklimt, zo verkrygt ze hoekige en gelubde Bladen, zynde de twede zoort (§. 2. No. 2); vervolgens geheel oud en vrugtbaar wordende, wanneer ze dikwils op zig zelfs, Booms-wyze ſtaat, dan worden de Bladen Ei-agtig-rónd en Herts-wyze van gedaante, en dit is de voorgemelde 3de zoort (§. 2. No. 2).

De *Hedera poëtica* van *C. Bauchinus* en andere, is waarſchynlyk geen andere als de voorgemelde twede of derde zoort, ſchoon zommige daar een byzondere Zoort van maken.

§. 4. Men vind de *Klim-op* zo wel hier te Lande als in andere Geweſten veel groeijen aan Muuren, Toorns, Huizen, en dikke Bomen, enz., insgelyks in de Bosſchen en op andere ruwe plaatzen, op de grond lopende, hegtende zig overal vaſt door middel van kleine Worteltjes, die uit de Takken ſpruiten, en tuſſchen de Muuren of Schors der Bomen inbooren.

§. 5. Hy wil in allerlei Gronden, inzonderheid die vogtig zyn, zeer wel tieren, en Word door Steking of Inlegging zeer ligt voortgekweekt.

§. 6. Het gebruik dat men 'er in de Tuinen van maakt is weinig: Men plant die zomtydts tegen de Muuren, aan de Noord- en Weſt-zyde van Oranje-Huizen, Stook- en Trek-kaſſen, en van andere Gebouwen, om die daar mede te bekleden, en daar door de aandoening en indrang van Lugt, Koude, Regen en Wind af te keeren, het welk hy ook zeer kragtig doet, als de Muuren, enz., wel digt daar mede bekleed zyn. Zommige menen, dat de *Klim-op* ſchadelyk voor de Muuren en Gebouwen, enz., zoude zyn, dog de ondervinding leert het tegendeel, namelyk, dat hy die zeer beſchermt en conſerveert: Het eenigſte nadeel dat die veroorzaken kan, is, dat de Rotten en Muizen, en ſchadelyke Vogels, ſchuil- en neſtel-plaatzen daar agter kunnen vinden.

§. 7. Daar vloeit een *Gom* uit deze Boom, als die ingeſneden word, ook zomtyds van zelfs, het welk geel-rosagtig is, ſterk riekt, en een ſcherpe aromatique ſmaak heeft, en in de *Medicinen* gebruikt word.

§ 8. De oude Heidenen hebben deze Boom aan hunnen gewaanden Godt *Bacchus* toegewyd gehad; en tot deszelfs Eer dikwils Kranzen daar van gevlogten; weshalven men ook dezen Afgod altydt met een zodanige Krans om het Hoofd afgebeeld ziet: De Prieſters die het Heiligdom van *Bacchus* bedienden, waren ook, volgens *Eurip. Bacch. Act.* 1. met deze *Klim-op* bekranſt. Zo leeſt men ook in 't 2de *Boek* der *Maccabeen* Cap. 6: vers 7. dat de Joden ten tyde der Maccabeën van de Heidenen gedwongen wierden, om op het *Bacchus-feeſt* met Kranzen van *Veil*, ter Eeren van Bacchus, te verſchynen.

§. 9. By de oude Romeinen is deze *Klim-op* ook gebruikt geweeſt tot Laurier-Kranzen der Zegepralende Vorſten; gelyk blykt uit *Virgilius Elog.* 8., alwaar hy den Keizer AUGUSTUS aldus aanſpreekt:

Atque hanc ſine tempora cirum,
Inter Vitrices hederam tibi ſerpere lauros.

§. 10.

§. 10. Ook heeft men 'er in oude tyden de *Poëten* met gekroond (waar van de Naam van *Hedera Poëtica* (§. 3.) ontſtaan is), gelyk te zien is uit *Horatius Lib.* 1. *Od.* 1. daar hy zig aldus laat horen:

Me doctarum Hederæ præmia frontium,
Diis miſcent ſuperis.

Insgelyks uit *Horat. Epiſt.* 3. *L.* 1.

——— ——— *ſeu condis amabile Carmen;*
Prima feres Hederæ victricis præmia:

§. 11. Voor dezen pleeg men voor de Huizen daar Wyn te koop was een Krans van de *Klim-op* te hangen, dat nog in zommige Wynlanden gepractiſeert word, gelyk ik onder anderen in de *Keizerlyke Reſidentie-Stadt Wenen* veel gezien heb. Dog geen *Klim-op* kunnende bekomen, zo nemen ze ook ander groen Loof tot deze Kranzen.

§. 12. Behalven deze gemelde *Europeſche zoort*, zyn 'er ook twee vreemde Mede-zoorten van, dog die van de nieuwſte Botaniſten als een Geſlacht op zig zelfs geſtelt worden, wy zullen ze egter hier kortelyk opnoemen.

1. VIRGINISCHE KLIM-OP, met genavelde Bladen.

Hedera Virginiana clematitis facie, radire flavescente. *Herm. H. L. B.*
Hedera Virginiana, umbilicato folio, radice flavescente. *Herm. Par. B. Prodr.*
Clematitis Hederæ folio. *Mor. H. Bleſ.*
Clematis Hederacea perennis, Virginiana, umbilicato folio, pappoſo flore. H. *R. Par.*
Meniſpermum canadenſe ſcandens, umbilicato folio. *Tournef.* Act. R. Sc. 1705. tab. 4. fig. 2. *Dillen. gen.* 150. tab. 9.
Hedera monophyllos, convulvuli foliis, Virginiana. *Plukn. Almag.* 181. tab. 36. fig. 2. *Boerh. J. A.* 2. 252.
Menispermum foliis peltatis anguloſis. *Linn.* H. *Cliff.* 140. *Gron. virg.* 153. *Roj. Prodr.* 228.

2. VIRGINISCHE KLIM-OP, met gelobde of Aard-veils Bladen.

Menispermum folio Hederaceo. *Dillen. Elth.* 223. tab. 178. fig. 219.
Menispermum foliis inferioribus lobatis, ſuperioribus ovatis integerrimis. *Roj. Prodr.* 228.

Van deze twede zoort is 'er nog een Mede-zoort, of verandering, die lager groeit.

§. 13. Deze groeijen in *Virginien* en *Canada*, en zyn in *Europa* zeldzaam, wordende alleen gevonden in de Botaniſche Tuinen en in die van zommige Kruid-beminnaars. Ze worden door Steking of Inlegging der Takken voortgekweekt, als de vorige (§. 2. No. 1, 2, 3.), en kunnen onze Winterkoude bezwaarlyk doorſtaan, als die wat ſtreng is, anders zyn ze bekwaam tot bekleding van Prieëlen, Berceaux, Muuren, enz.

§. 14. Nog is 'er een vreemde zoort, die van zommige *Virginiſche Klim-op* geheten word; daar van zullen we hier na ſpreken onder den naam van *Trompet-bloem.*

VAN DE

§. 1. LIGUSTER. Dit Heeſter-Gewas word genoemt, in het *Nederduitſch* gewoonlyk Liguſter. Mond-hout. Keel-Kruid. Rynwilg. Wit-Vilt-Kruid. *Latynſch*, Liguſtrum. *Hoogduitſch*, Beinholtz. Rhein-weide. Mundholtz. Hartriegel. Hekholtz. *Franſch*, Troëne. *Engelſch*, Privet. Prime-print. *Deenſch*, Vild-Olie-Trae. Rindske. Pille. Mund-Trae. *Zweedſch*, Liguſter. Mund-Traed.

By de Botaniſten heet dezelve:

Liguſtrum germanicum. *C. B. Pin.* 475.
Liguſtrum. *Lob. J. Baub.* 1. 528. *Tournef. Inſt.* 596. *Boerh. J. A.* 2. 214. *Linn.* H. *Cliff.* 6. *Flor. ſuec.* 4. *Roj. Prodr.* 398. *Hall. Helv.* 527.
Philyrea. *Dodon.*

§. 2. De *Liguſter* groeit veel in *Hoogduitſchland*, *Braband*, *Frankryk*, *Italien*, en elders in het wild in de Heggen en Bosſchen; hier te Lande vind men geen andere als die gecultiveert worden.

Daar zyn nog twee veranderingen van, beſtaande alleen daar in, dat de eene wit-bonte, en de andere geel-bonte Bladen heeft, welke van de Kruid-liefhebbers om de verandering van Gewaſſen, gecultiveert worden. Men vind ook in zommige *Catalogen* gewag gemaakt van een altyd-groenende gemene *Liguſter*, dog dit ſchynt my dezelfde gemelde zoort toe, dewelke by zagte Winters dikwils hare groene Bladen behoud, tot dat in het Voorjaar weer nieuwe uitſpruiten.

§. 3. Dezelve wil in allerlei goede gronden zeer wel groeijen, en bemind inzonderheid die welke wat vogtig en ſchaduwagtig zyn.

§. 4. De Vermeerdering geſchied door Uitlopers, als mede door Inlegging of Steking der Takken, die gemakkelyk Wortels ſpruiten. Kan ook bekwamelyk door het rype Zaad geſchieden, het welk, na dat de rype Beſien den Winter over in Zand te meuken geſtaan hebben, in het Voorjaar in Greppels of uit de volle hand op Bedden gezaait word.

§. 5. Ze word in de Tuinen veel gebruikt om 'er laage Heggen van te planten, die 4 á 6 Voeten hoog kunnen worden, en, om dat ze digt van Takken en Bladen begroeijen, cierlyk ſtaan, als ze wel onderhouden worden, namelyk, dat men ze door knipping op zyn tydt (in de Maand Junius) niet te dik of breed laat worden; want alle door verzuim van knippen te dik gewordene Heggen worden ſlenterig en daar door mismaakt en niet voldoenende aan het Oog, dat ook naderhand niet ligtelyk herſteld kan worden.

Deze Heeſter is in 't byzonder zeer bekwaam om ze als Heggen onder Bomen te planten, dewyl ze in de ſchaduwe onder ander Boom-gewas, voor andere zoorten, groeijen wil.

Dit is al het gebruik van dit Gewas dat my daar van bekent geworden is: Men zegt, dat men 'er op zommige plaatzen Tandſtokers van maakt, die men zeer pryſt voor de Tanden, en het Tandvleeſch dat door de Scorbuit aangetaſt is: Waar van, als mede om de Decoctie der Bladen als een Mondſpoelinge gebruikt, in dezelfde gebreken, en ook voor een zeer gezwollene Keel en nederzinking van de Huig zeer dienſtig geagt word, dit Hout den naam *Mond-hout* ſchynt verkregen te hebben.

§. 6. De rype Vrugten, die een hoog donker-rood Zap bevatten, kunnen dienen om aan de Rode Wyn een hooger of donkerder roode Koleur te geven, daar in gedaan wordende; als ook om andere Vogten rood te Verwen, enz.

VAN

§. 1. DE LINDE-BOOM. Deze Boom word genoemt in het *Nederduitſch*, Linde-boom. Linde. *Latynſch*, Tilia. *Hoogduitſch*, Linden-baum. Linde. *Franſch*, Tillau. Tileul. *Engelſch*, Linden. Teile-Tree. Holland-Tree. *Deenſch*, Linde-Trae. Lind. *Zweedſch*, Linn.

§. 2. Men vind verſcheide zoorten van Linden by de Botaniſten aangetekent, dog die alle waarſchynelyk maar veranderingen van een en dezelfde zoort zyn; ik zal alleen maar van twee melden, die het bekendſte zyn, als:

1. LINDE met groote Bladen, *Hollandſche Linde.*

Tilia fæmina folio majore. *C. B. Pin.* 426. *Tournef. Inſt.* 611. *Boerh. J. A.* 2. 230.
Tilia vulgaris platiphyllos. *J. Bauh.* 1. 133.
Tilia fæmina. *Lob.*
Tilia. *Dodon. Linn. H. Cliff.* 204. *Flor. ſuec.* 432. *Mat. med.* 262. *Roj. Prodr.* 477.

2. LINDE met kleine Bladen, ook wel *Steen-Linde* genoemt.

Tilia fæmina folio minore. *C. B. Pin.* 426. *Tournef. Inſt.* 611. *Boerh. J. A.* 2. 230.
Tilia folio minore. *J. Bauh.* 1 133.
Tilia ſilveſtris. *Trag.* IIII.

Daar zyn nog twee veranderingen van, met geel- en wit-bonte Bladen.

§. 3. De gemelde beide zoorten (§. 2. No. 1, 2.) groeijen in zommige Geweſten van *Hoog-duitſchland*, *Bohemen*, *Frankryk*, *Italien*, *Engeland*, en elders, in het wild, in de Berg- en Boſch-agtige plaatzen: Ze worden in het byzondere ook veel in het wild groeijende gevonden in de noordlyke Landen, als in *Moſcovien* en de aangrenzende Landſchappen, want ze beminnen meer de koude als warme Landen. By ons groeijen ze niet in het wild, maar worden veel aangekweekt tot gebruik der Hooven, te weten, de eerſte zoort, om dat de twede wegens haar kleine Bladen en minder groei, geen zo groote en cierlyke Boom word.

§. 4. Ze willen in allerlei Gronden zeer wel groeijen, als die vet genoeg en niet ſchraal nog al te vogtig zyn, want in deze laatſte maken ze weinig voortgang, en raken dikwils zelfs aan het kwynen.

§. 5. Hare vermeerdering geſchied door Inlegging op dezelfde wyze als de *Ipen*; dewyl door het Zaad veel veranderlyke, meeſt verflegterde zoorten, met kleine Bladen en dikwils van flegte groei, voortkomen: Maar men moet de jonge bewortelde en verplantte Inleggers in het opgroeijen met regte Stokken voorzien om ze daar aan vaſt te binden en regt opwaarts te leiden, dewyl ze dikwils van zelf niet zo regtſcheutig opgroeijen willen gelyk de *Ipen*.

§. 6. De *Linde-boom* word zeer veel gebruikt om daar van *Alleés* te planten, die doorgaans voor de fraaiſte van alle gehouden worden, wegens hare cierlyke Bladen, mooije regt op wasſende Stammen en Takken, en digt geſlotene Kroonen, die ze maken, als mede om dat ze ſchielyk genoeg aangroeijen en groot worden, als ze op een voordelige en voor de ſterke winden, door een goede Mantelinge of anderzints, gedekte plaats ſtaan, want ze de Winden niet wel tegenſtaan kunnen, waar door ze onvolmaakt groeijen en weinig voortgang maken. Edog daar zyn 'er die deze Boom tot 't gemelde gebruik afkeuren, om dat, zeggen ze, veelerlei *Inſecten*, als *Muggen*, *Vliegen*, *Spinnen*, enz., meer zig in deze als in andere zoort van Bomen onthouden, en daar door de Wandelaars *incommodeeren*; dog dit heb nooit kunnen bevinden; 't is wel waar, dat deze Bomen in de tyd wanneer ze bloeijen van de Byen zeer gezogt worden, om 'er haar voedzel, de *Honig* en 't *Was*, uit te halen, dog dit is alleen in de Bloei-tyd, in 't laatſte van de *May*, en die Diertjes zullen niemand hinder doen, indien men ze maar in geruſtheid haar bezigheid laat verrigten, om haar koſt te zoeken; ook bloeijen deze Bomen niet alle, en niet dan wanneer ze wat oud geworden zyn. Indien deze Boom enig gebrek heeft, zo is 't wel hooftzakelyk dit, te weten, dat deszelfs Bladen in de Herfſt vroeger als aan andere Bomen geel worden en afvallen, waar door de Wandel-paden dan dikwils onaanzienlyk en ongemakkelyk om te bewandelen worden, in een tydt wanneer men anders dikwils nog aangenaam weêr geniet, om plaizier van de Tuinen met wandelen, enz., te nemen; dog ik heb opgemerkt, dat dit niet alle Jaren even vroeg geſchied, hangende veel af van een drooger of vogtiger Jaar-zaizoen, als mede van de min of meerder droog- of vogtigheid en de deugd des gronds.

Men moet deze Bomen tot de Alleés nooit digter als ten minſten op 25 á 20 Voeten afſtand planten, om dat ze in een goede Grond met der tydt zeer groot en uitkronende kunnen worden; en men verkieſt daar toe Stammen die reeds wat groot en dik zyn, als, $1\frac{1}{2}$ á 2 Duimen dik.

§. 7. De *Linden* worden ook gebruikt tot bekleding van groote Berceaux, Prieëlen, enz., waar toe ze zeer dienſtig zyn, en wel ſtaan, indien ze met aanbinden en ſnoeijen op zyn tydt wel onderhouden worden.

§. 8. Daar worden ook wel Scheer-heggen van geplant; dog die juiſt niet zeer fraai zyn, om dat ze

ze na het Scheeren, wegens haar groote Bladen wat kaal ſtaan; om dit eenigzints voor te komen, zo moet men dezelve wat vroeg, alvorens de Loten heel lang geworden zyn, ſcheeren, en zulks in den Zomer verſcheide malen herhalen.

§. 9. Aanmerkelyk is de gewoonte die men op zeer veel Plaatzen van Duitſchland, Braband, en Vlaanderen heeft, te weten, dat men byna in ieder Dorp, Vlek of Gehugt op een bekwame ruime plaats, en doorgaans digt by of omtrent de Kerk, een groote *Linde-boom* heeft, die in plaats van een Raadhuis dient; want de Land-lieden, na voorgaande aankondiging door de Klok-ſlag, aldaar by malkander komen, als ze iets, de Gemeente aangaande, te verhandelen of te beraadſlaan hebben: Alwaar ook de Placaten, Publicatien, en Geboden van den Souverain of van 's Lands Overheid verkondigt, en vervolgens op een Plank, aan die Boom vaſt gemaakt zynde, *geaffigeert* worden, en ze houden zig doorgaans aan dien Boom, ſchoon die oud, en daar door onaanzienlyk geworden was, en 'er op andere plaatzen daar omtrent fraaijer Bomen ſtonden.

§. 10. Dat deze Boom zeer groot worden kan, daar van vind men hier en daar aantekeningen by de Botaniſten en andere Schryvers, als onder anderen by *J. Baubinus* Hiſt. Plant., Tom. I. Lib. 8. Cap. 1. *A. Lonicerus* Kraüterbuchs IV Deel, Cap. 46.; tot een ſtaaltje kan ook dienen die groote *Linde-boom* te *Neuſtad* aan de *Kocher*, waar van in een ander Werk gemeld heb. Op veel plaatzen vind men *Linde-bomen*, waar op men tusſchen de Takken Speel-huisjes en Zitplaatzen gemaakt heeft, om zig daar in by de warme Zomer-dagen te vermaken, wordende de ſchaduwe van dezen Boom ook voor de gezondſte gehouden; en de vermakelykheid en aangename ſchaduwe dezes Booms, heeft aanleiding gegeven tot het volgende Latynſche Rym-Vaarsje:

Filia ſub Tilia ducit ſubtilia Filia.

§. 11. Het Hout van deze Boom is wit, week, effen, glad, niet ligt berſtende, en word ook niet ligt van de Wormen aangetaſt; weshalven het tot Beeldhouwers-werk zeer bekwaam is, en veel gebruikt word; ook gebruiken het de Draaijers en Schrynwerkers, tot het maken van Schotels, Kommen, fraaije Lyſten, Linnen-bakjes, Pers-Plankjes en andere cierlyke Huisgeraden. Tot grof Timmer-werk is het wegens zyn weekigheid niet dienſtig. Ook deugt het om dezelfde reden weinig om te branden; nog tot gedoofde Koolen voor de Zilverſmids en andere. Maar deze Kolen worden heel goed geagt tot het maken van Bus-Kruid.

§. 12. Uit de Schors worden in de noordlyke Landen, inzonderheid in *Moscovien*, Korven en Dozen gemaakt; en uit de binnen-ſchors maakt men in dezelfde Geweſten Matten, die by ons onder de naam van *Moscoviſche Matten* bekent zyn, en waar mede al veel Negotie gedaan word; dienende tot inpakking der Koopmans-goederen en andere dingen: Men gebruikt ze inzonderheid ook veel in de Tuinen tot opbinding van allerlei Bloem- en andere Gewasſen; als mede by het *oculeeren*, waar toe ze wegens hare taaijigheid zeer dienſtig zyn, als men ze van te voren wat nat maakt, zynde hoe nieuwer hoe beter. Uit deze binnen ſchors worden ook Touwen gedraait tot allerlei gebruik, die vry ſterk zyn.

§. 13. De Bladen worden op zommige plaatzen van Hoog-duitſchland, Frankryk, en Savojen, gebruikt tot Voeder voor het Vee, op dezelfde wyze en om dezelfde reeden, als hier voren van de *Ipen-bladen* gezegt is.

§. 14. Aanmerkelyk is het geen *Plinius* Lib. 17. Cap. 16. zegt, namelyk een *Linde-boom Triburtes* (tegenwoordig *Trivoli*) in Italien, welke allerlei Vrugten droeg, de eene Tak *Noten*, de andere *Beſien*, op andere plaatzen *Druiven*, *Vygen*, *Peeren*, *Granaten*, en meer andere; maar wat zal men hier van maken? deze Vrugten zyn 'er zekerlyk op ge-ent geweeſt, indien de Hiſtorie waar is; maar vele houden dit met goede reeden voor een verdigtzel of vercierzel; en *Plinius* zegt zelfs, dat het leven van deze Boom kort was.

§. 15. Voor het overige zo heeft deze Boom ook zyn nuttigheid in de Genees-kunde, inzonderheid deszelfs Bloemen, welke zeer geprezen en veel gebruikt worden voor Draaijingen des Hoofts, Convulſien of Stuipen, inzonderheid der Kinders; Vallende Ziekte en Beroertheid: Men maakt tot dien einde een Conſerv van een gediſtilleert Water uit de Bloemen: Dit Water word ook grotelyks gelaudeert, het zy alleen of beter met wat Lavendel-water, of eenige druppels Lavendel-Olie, om het baaren der Vrouwen te bevorderen. De binnenſte Schors of jonge Takken in Water gekookt, is een goed middel voor de Waterzugt, daar van 's Daags eenige Romers vol gedronken.

VAN DE

§. 1. LORKEN-BOOM. Deze Boom word genoemt, in het *Nederduitſch*, Lorken-boom, Lerken-boom. Larix-boom. *Latynſch*, Larix. *Hoogduitſch*, Lechen-baum. Lerchen-Thannen. *Franſch*, Meleſe. *Engelſch*, Lerch-Tree. *Deenſch*, Larix-Trä. *Zweedſch*, Larix-Trä.

Daar is maar eene zoort van deze Boom, welken de nieuwſte Botaniſten by het Geſlagt van de *Denne-boom* ſtellen; wordende genoemt:

Larix. *Dodon. Lob. C. B. Pin.* 493. *Tournef. Inſt.* 586. *Boerh. J. A.* 2. 180.
Larix folio deciduo, conifera. *J. Baub.* 1. 265. *Hort. Ang.* 43. tab. 11.
Abiis faſciculatis obtuſis *Linn. H. Cliff.* 450. *Flor. ſuec.* 789. *Mat. med.* 436. *Roj. Prodr.* 89.

§. 2. Deze Boom, die heel hoog en groot worden kan, en met een regte Stam opwaarts groeit, is hier te Lande vreemd; hy word natuurlyk groeijende gevonden in de *Alp-* en *Pyreneé-bergen*, als mede in veel andere Gebergtens van *Hoogduitſchland*, *Sileſien*, *Bohemen*, *Ongaryen*, *Tyrol*, *Zwitzerland*, insgelyks van *Polen* en *Moscovien*, enz., beminnende van natuur de koude Landſtreken, en de Bergen; hier te Lande ziet men geen andere, als die zomtydts van de Liefhebbers gecultiveert

worden. Men ziet 'er een in de Tuin van *Zyn Hoogheid* de *Prins van Oranjen*, *Erfſtadhouder*, enz., enz., enz., op het *Oranje-wout*, 7 Uuren van *Leeuwarden*, die heel hoog en groot is. Zommige zeggen dat 'er nog een Mede-zoort van deze Boom is, die in alle deelen kleinder en tederder groeit.

Onder alle Hars-gevende Bomen is dit de eenige, die in de Winter zyn Bladen vallen laat.

§. 3. Hy begeert van natuure liefſt een hooge, drooge, zand- of ſteen-agtige Aarde, in vogtige en vaſte Gronden wil hy bezwaarlyk aarten.

§. 4. De Vermeerdering geſchied uit Zaad, het welk uit andere Gewesten moet ontboden worden, dewyl het by ons zelden ryp word, welk Zaad op dezelfde wyze gezaait en verder behandeld word als van het Zaad der *Denne-bomen* gezegt is; dog kan ook door Inlegging der jonge Takken vermeerdert worden, hoewel bezwaarlyker.

§. 5. Het gebruik dat men 'er in onze Tuinen van maakt, is weinig, men kweekt 'er doorgaans alleen, gelyk reeds gezegt heb (§. 2.), eenige uit Liefhebbery, en om de verandering van Gewaſſen, die men hier of daar in de Tuinen of in de Bosquets plant. Edog

Dezelve zyn ook bekwaam tot bedkleding van *Berceaux*, *Prieëlen*, *Zitplaatzen*, *Muuren*, enz., welke bekleding heel bevallig ſtaat, inzonderheid in het Voorjaar of in de Voor-zomer, wanneer deze Boom jonge Vrugten verkrygt, die hy aan de jonge dunne lange en taaije Takjes in menigte voorbrengt, welke in het eerſt purper-rood van Koleur en zeer aanlokkelyk zyn, dewyl ze een aangenaam gezigt tuſſchen de nieuwe groene Bladen verwekken. Weshalven deze Boom wel waardig was meer gekweekt en tot het gemelde gebruik geplant te worden.

§. 6. Het Hout van dezelve is zeer hard, langduurend, en roodagtig van Koleur; inzonderheid na binnenwaarts, en dus, daar men het hebben kan, zeer dienſtig tot allerlei Timmermans-, Kiſt-, en Lyſt-makers-, en Draaijers-werk, enz.

§. 7. Het is ook een zeer goed Brandhout, dat zeer ſterke hitte geeft en lang duurt; maar 't vat, wegens zyn hardigheid, langzaam Vuur, weshalven de Ouden gemeent hebben dat het tot branding geheel ondeugend was, het welk de ondervinding, in die plaatzen daar men byna geen ander Hout brand, gelyk in het *Walliſer Land*, zo als *Simlerus* in *Deſcript. Valleſiæ*, enz., aangetekent heeft, en elders, anders geleert heeft; wordende dit Hout en ook zyn Kolen veel geagt en gebruikt op plaatzen daar Smelt-Hutten zyn, en deze Bomen veel groeijen, tot het ſmelten der Ertzen en Metalen; en de gedoofde Kolen daar van zyn zeer begeert van de Yzer-, Zilver- en andere Smeden.

§. 8. Dat 'er uit deze Boom een week Hars (*Reſina Laricis larigna, vel laricea*), vloeit 't welk gewoonlyk voor 't *Veneedſche Terpentyn* verkogt en gebruikt word, ook haar in kragten na by komt, heb ik te voren by de *Denne-boom* reeds aangetekent. Dit *Hars* word van de Land-lieden vergadert door middel van een gat in de Boom in de Zomer-tydt te booren tot op de Pit, waar uit al langzamerhand veel *Hars* komt te vloeijen; en men zegt, hoe jonger de Boom, hoe mooijer en klaarder dit *Hars* is; wordende het witte, klaarſte, voor het beſte geagt. Het zelve word veel vergadert in *Tirol*, als mede in *Ooſtenryk* en *Sileſien*, omtrent *Jägerndorf* en *Teſchen*, en tot gebruik overal verzonden.

§. 9. Ook komt van deze Boom een *Manna*, gelyk by de *Eſchen-boom* aangemerkt heb, dog dat zo goed niet is als dat van de *Manna-boom* komt.

§. 10. Nog groeit 'er aan deze *Lorken-boom* een witte *Sponſie* of zoort van *Kampernoelie*, die in het Latyn *Fungus Lariceus vel larignus*, dog in de Apotheken *Agaricus* (na een Landſchap *Agaria* in *Sarmatien*) genoemd word, en een heerlyk Purgeer-middel is voor veelerlei gebreken des Menſchen; wordende inzonderheid geprezen voor de Gebreken des Hoofds, en der Borſt, door Vogten en Catharren veroorzaakt: Men laat tot dien einde 2, 3 á 4 Drachma's in heet Water trekken, en neemt vervolgens het Vogt in, dog men moet hier by wat Anys-zaad, Kruid-nagels, of Gengber voegen, dewyl het anders iets walgelyk is, en de Maag ontſtelt.

§. 11. De *Ceder-boom* van de *Libanon* is ook een ware Mede zoort van deze *Lorken-boom*, behorende tot het zelfde Geſlagt, weshalven ik by deze gelegentheid daar van, ſchoon die by ons niet in de open Lugt groeijen kan, iets aanroeren zal:

Dezelve word van de Botaniſten genoemt:

Cedrus conifera foliis laricis. *C. B. Pin.* 490.
Cedrus magna ſive Libani, conifera. *J. Bauh.* t. 277.
Cedrus magna. *Dodon.*
Cedrus Libani & Paleſtinæ, præcelſa. *Lob.*
Larix orientalis, fructu rotundioro obtuſo. *Tournef. Inſt.* 586. *Boerh. J. A.* 2. 180.
Abies foliis faſciculatis acuminatis. *Linn. H. Cliff.* 449.

§. 12. Deze Boom, die zeer groot en hoog, en, zo men zegt, de grootſte van alle andere Zoorten van Bomen worden kan, groeit hooftzakelyk op de Bergagtige Plaatzen van *Judea*, *Sirien*, en elders in *Aſia*, inzonderheid op de Bergen *Libanon* en *Taurus*. Men zegt, dat hy ook in *Africa* op den Berg *Atlas* gevonden word: Insgelyks in het Koningryk *Congo*, en in het Eiland *Tercera*; maar of dit dezelfde zoort is als de ware *Ceder van Libanon*, ſchynt wat twyffelagtig: By ons word hy niet gezien als by zommige Kruid-liefhebbers, die dezelve in Potten of houte Vaten *Cultiveeren*, om 's Winters in het Huis voor de Vorſt te bewaren, want ſchoon die in de Ooſterſche en andere Landen doorgaans op de koude Bergen groeit, die zelfs zomtydts met Sneeuw bedekt zyn, zo kan hy nogtans onze Winter-koude in de opene Lugt niet tegenſtaan.

§. 13. De Vermeerdering geſchied door Inlegging der jonge Takken.

§. 14. Het Hout van deze Boom is roodagtig van Koleur, zeer hard en langduurende, jaa het langduurenſte van alle, weshalven het van zommige eeuwigduurend genoemt is; het word nooit van de Wormen aangetaſt, en geeft een goeden Reuk. En het is dit Hout, waar uit de *Koning Salomon* den *Tempel des Heeren* gebout heeft, gelyk men leeſt I *Reg.* V., waar toe zyn Vader, de Koning DAVID, te voren reeds een voorraad van *Ceder-hout* vergaderd had, I *Chron.* XXII: *vs.* 4, 5. Ook had DAVID een Huis van *Ceder-hout*, dat hem *Hiram* de *Koning* van *Tyrus* zond, II *Samuel* V. *vs.* 11. en VII: 11. Insgelyks bouwde SALOMON voor zig een Huis van de Bomen des Wouds *Libanons*, dat is,

van

van *Ceder-hout*, I *Chron.* VII., en hy maakte de *Cederen* te *Jeruzalem* te zyn als de wilde *Vyge-bomen*, II *Chron.* I: *vs.* 15. IX: *vs.* 27. Uit welke plaatzen der Heilige Hiſtorien blykt, hoe groot dit Hout toen in agting geweeſt is, en waar van als het waardigſte van allen, op zo veel plaatzen vermeld word. Weshalven men ook I *Reg.* IV: *vs* 33. van de Koning *Salomon* leeſt, dat hy geſproken heeft van de Planten, van de *Ceder-boom* af, die op den *Libanon* is, tot op den *Yſop* die uit de Muur waſt, en ook van het *Vee* en het *Gevogelte*, enz. Welke Boeken de Koning *Hiskias* weg gedaan heeft, en, zo men meent, verbrand zouden zyn; dewyl het Volk al te veel kragten aan de Kruiden alleen toeſchreef, en de Goddelyke hulpe ter zyde zette.

§. 15. Men wil ook dat de *Tempel* van *Diana* te *Ephezen*, en de *Tempel* van *Apollo* te *Utica* van *Ceder-hout* zouden gebouwt geweeſt zyn. Dat de oude Heidenen Afgoden-Beelden uit het *Ceder-hout* gemaakt hebben, blykt onder anderen uit *Plin* Lib. XIII. Cap. V.

§. 16. By ons word dit *Ceder-hout* nooit gezien; daar word wel zomtydts zodanig Hout getoont, en voor *Ceder-hout* verkogt; maar men gelooft met reeden, dat dit niet van de regte *Ceder-boom* der Ouden, maar veel eer van die zoort van valſche *Ceder-bomen* is, die te voren by de *Genever-boom* gemelt zyn, of van een ander diergelyke zoort van Hout.

§. 17. Daar vloeit ook een *Wit Hars* uit dezen *Ceder-boom*, maar dit ziet men hier te Lande niet, of is ten minſten zeer zeldzaam: Het word zeer dienſtig geagt, met andere dingen vermengt zynde, tot het balzemeeren der Ligchamen van doode Menſchen.

VAN DE

§. 1. OLEASTER. Deze Boom word genoemt in het *Nederduitſch*, Oleaſter. Wilde Olyf-boom. Witte Jujuben. *Latynſch*, Oleaſter. Olea Bohemica. *Hoogduitſch*, Böhmiſch Oelbaum. *Franſch*, Jujubier blanc. Olivâtre. *Engelſch*, Wit Jujabes. *Deenſch*, Wild Olive-Træ. *Zweedſch*, Wild Olive-Træd.

Deze Boom, dien de oude Botaniſten tot het Geſlacht der Olyf-bomen gerekent hebben, maar eigentlyk een byzonder Geſlacht is, word van de Botaniſten genoemt:

1. Olea ſylveſtris folio molli incano. *C. B. Pin.* 473. *Hort. Angl.* 52. tab. 19.
Zizyphus Cappadocica, quibusdam Olea Bohemica. *J. Bauh.* I. 27.
Zizyphus alba, ſeu Cappadocica. *Dodon.*
Olea ſylveſtris Septentrionalium. *Lob*
Elæagnus Orientalis anguſtifolius, fructu parvo Olivæ-formi, ſubdulci. *Tournef. coroll.* 53.
Elæagnus. *Linn. H. Cliff.* 38.
Elæagnus foliis lancealatis. *Roj. Prodr.* 250. *Linn. H. Upſ.* 31.

§. 2. Deze Boom, die tamelyk groot worden kan, word in het wild in de Bosſchen groeijende gevonden in *Spanjen*, *Griekenland*, *Palæſtina*, *Syrien*, *Cappadocien*, en elders in *Aſia*: Ook in *Bohemen*, waar van hy de naam van *Boheemſche Olyf-boom* verkregen heeft. Hier te Lande nog in Hoogduitſchland groeit hy nergens in het wild, maar word zomtydts in de Tuinen uit Liefhebbery en om de verandering van Gewaſſen gecultiveert.

Daar zyn eenige Veranderingen van, beſtaande in de groot- of kleinheid der Bladen en Vrugten, dog die zyn zeldzamer.

§. 3. Dezelve bemint een goede losſe, liefſt zandagtige Grond, en een goede warme voor de Winden gedekte plaats; kan onze Winter-koude, op een zodanige plaats heel wel tegenſtaan, inzonderheid als die wat bejaard geworden is.

§. 4. De Vermeerdering geſchied door Inlegging of Steking der jonge Takken, op de gewonelyke wyze; of ook door de Wortel-ſpruiten.

Kan ook geſchieden door het Zaad, als men Zaad uit *Bohemen* of van elders verkregen heeft, dewyl hy hier te Lande en in Hoogduitſchland zomtydts wel bloeit, maar geen Vrugten voortbrengt: Welk Zaad in het Voorjaar in Potten gezaait word, die men in een Rund-bak zet; moetende vervolgens de opgekomene jonge Boomtjes 's Winters in het Oranje-huis bewaart worden, tot dat ze eenige Jaren oud geworden zyn, als wanneer men ze in de Tuin hier of daar, op een bekwame plaats (§. 3.), in de koude Grond plant; het welk al het gebruik is dat men daar van maakt; deszelfs Bloemen die langs de jonge Takken by de oorſprong der Bladen, 2 á 3 by elkaar, voortkomen, zyn klein en wit, en zeer wel riekende.

§. 5. By deze gelegentheid zal het niet onnut zyn, iets aan te tekenen van de *opregte Olyf-boom* en deszelfs gebruik in de *Oeconomie*, enz., ſchoon die by ons niet in de opene Lugt groeijen kan.

Deze Boom word genoemt in het *Nederduitſch*, Olyf-boom. Olive-boom. *Latynſch*, Olea. *Hoogduitſch*, Oelbaum. *Franſch*, Olivier. *Engelſch*, Olive-Tree. *Deenſch*, Olive-Trae. *Zweedſch*, Olive-Træ

Daar zyn twee Hooft-zoorten van, als

1. WILDE OLYF-BOOM.

Olea ſylveſtris folio duro, ſubtus incano. *C. B. Pin.* 472. *Tournef. Inſt.* 599. *Boerh. J. A.* 2. 218.
Oleaſter, ſive Olea ſylveſtris. *J. Bauh.* I. 17.
Olea ſylveſtris ſive Oleaſter. *Dodon. Lob.*
Sylveſtris Olea. *Cluſ. H.* 26.
Olea foliis lanceolatis, ramis teretius culis. *Linn. H. Cliff.* 4. *Roj. Prodr.* 399.

2. TAMME OLYF-BOOM.

Olea ſativa. *C. B. Pin.* 472. *J. Bauh.* I. I. *Dodon. Lob. Tournef. Inſt.* 599. *Boerh. J. A.* 2. 218.
Deze verſchilt alleen, zo men zegt, van de wilde zoort, dat ze gecultiveert en daar door in alle

delen groter word, maar de wilde van zelfs groeit, en kleinder is, ook kleinder en flegter Vrugten geeft.

Daar worden veele veranderingen van de Tamme gevonden; welkers onderfcheid nogtans hooftzakelyk gelegen is, in gedaante, koleur, groot- en kleinheid, als mede min of meerder vettigheid en vleefchigheid der Vrugten; welke veranderingen men in *Tourneforts Inft. R. H.* en in *Horto cathelico*, opgenoemt zien kan.

§. 6. De natuurlyke Groei-plaatzen van den *Olyf-boom*, die heel groot en hoog worden kan, maar langzaam wafl, zyn de warme Landen, als *Provence*, *Languedocq*, *Spanjen*, *Italien*, *Portugal*, *Griekenland*, *Palæftina*, *Syrien*, enz., by ons word dezelve anders niet als in de Botanifche Tuinen en by de Kruid-Liefhebbers in Potten of in houten Vaten onderhouden, om die 's Winters in het Oranje-huis voor de Winter-koude te bewaren, want kan geen Vorft verdragen, waar door die verfterft; zelf in die warme Landen, die niet altydt geheel van de Winter-vorft bevryd zyn, als in *Provence* en *Languedocq*, gaan ze in extraordinaris koude Winters wel doodt, tot grote fchade der Ingezetenen.

§. 7. Dezelve bemint een goede, vette, niet al te losfe Grond, en een opene warme plaats in de Zomer, en moet 's Winters in Vaten of Kasfen geplant ftaande, in het Oranje-huis, gelyk gezegt is (§. 6.), voor de Vorft bewaart worden.

§. 8. De Vermeerdering gefchied door Uitlopers, en door Inlegging of Steking der Takken; kan ook gefchieden door de rype Vrugten, die men uit de warme Landen ontfangen heeft, op dezelfde wyze als te voren van de Oleafter gezegt is (§. 4.).

§. 9. De nuttigheid van deze Boom aangaande, die is zeer groot, want uit deszelfs Vrugten, *Olyven* genoemt, word in de warme Landen een *Olie* in grote menigte geperft, die de gehele Waereld verzonden, en 'er veel Negotie met gedreven word, en die by ons, onder de naam van *Boom-olie*, bekent is; wordende zo wel in de *Medicynen* als wel meeft tot Spys-bereiding, en tot branding in de Lampen, enz., gebruikt. In de Spys-bereiding dient ze by ons hooftzakelyk tot toemaking van allerlei Zallaad, dog in de warme Landen gebruikt men ze zelf ook in plaats van Boter, inzonderheid aldaar en elders in de Vaften-tydt der Roomfch-Catholyken: De meefte van deze *Olie* die men hier te Lande ontfangt, brengt men uit *Spanjen* en *Portugal*. maar die over *Genua* en *Provence* komt, word voor de befte geagt, dewyl ze het witft, klaarft, en zoetft van allen is; want hoe witter, als mede hoe verfcher de *Boom-olie* is hoe zoeter en geuriger ze valt; de groene, is de allerflegtfte, onfmakelykfte, en dikwils ftinkende

Deze Boom-olie word voor heel gezond gehouden, het verzagt de inwendige deelen, en houdt het Ligchaam open, dog is wat zwaar te verteeren, en vereifcht derhalven een goede gezonde Maag. Daar word in de gemelde warmer Landen ook een *welriekende Boom-olie* gemaakt, door middel van deze of gene welriekende dingen in de Olie en in de Zon te zetten, of daar mede wat te kooken; het welk ook by ons kan toebereid worden.

§. 10. De *Olyven* worden in de warme Landen ook veel eer ze volkomen ryp geworden zyn, of ook wel ryp zynde, dog meeft de eerfte, in *Pekel* ingelegt, en overal verzonden, om als een toefpyze by Gebraads en andere Spyzen te eeten; ze verwekken appetyt, en verfterken den Maag; dog voor een die een zwakke Maag heeft, dienen ze niet, want zy zyn wat zwaar te verteeren, en verwekken zomtydts Hooftpyn, inzonderheid die ryp ingelegt zyn, gelyk in Spanjen veel gedaan word, en welke onderkent worden, daar aan, dat ze 'er zwarter uitzien als de onryp ingelegde.

Daar worden twederlei zoorten tot onzent gebragt, als 1. Uit *Spanjen* en *Portugal*. 2. Van *Genua* en uit *Provence*; deze zyn wel kleinder als de eerfte, maar veel fmakelyker, en dus het meeft geagt.

De *Olyven* worden ook wel in Zuiker of Honig, in de gemelde Landen, *geconfyt*, maar die ziet men hier te Lande zelden.

§. 11. Het drooge Hout van deze Boom is heel hard, geelagtig van Koleur, en met mooije bruinagtige Strepen of Vlammen doormengt, weshalven heel veel geagt word van de Draaijers, Lyft- en Cabinet-makers en andere, om 'er allerlei fraaije dingen, als Tabaks- en andere Dozen, Lyften, Hegten, Tafel- en Cabinet-werken, enz., van te maken.

Het is ook een goed Brandhout, maar hier toe word het wegens zyne andere gemelde nuttigheid weinig gebruikt.

§. 12. Voorts zo moet ik hier nog eenige gebruiken dezes Booms by de Ouden aanmerken, als voor eerft, dat deze Boom in de oude Tyden by de *Athenienfen* in grote agting was, zodanig, dat zo iemand denzelven befchadigde, zulks als Kerkfchending met de dood geftraft wierde.

§. 13. Hy was by ouds een Teken des Vredes en der Ontferming. Dus heeft men als toen de Helden, die hunne Vyanden overwonnen, en den Vrede weder herfteld hadden, met Kranzen van *Olyf-Takken* verciert: Zo leeft men ook, dat die, welke de Vrede of Gratie kwamen verzoeken, *Olyf-Takken* in hunne handen droegen: En zeer opmerkenswaardig is het Vredens-Teken de Duif van deze Boom aan *Noach* in de Arke bragte, gelyk men leeft *Geneſ.* VIII: *vs.* 11.

§. 14. De oude *Grieken* en *Romeinen* hadden veel de gewoonte, om hunne Ligchamen met *Boom-olie* te zalven tot hunne gezondheid; daarom leeft men, dat, als de *Keizer Auguftus* aan zekeren *Pollio Romulus* vroeg, door wat middel hy tot over het Honderfte Jaar zyns ouderdoms zyne Ligchaams- en Gemoeds-kragten behouden hadde? hy tot antwoord gaf, van binnen met *Meé* en van buiten met *Olie*: Met welken antwoord overeen ftemt, die, welke *Democritus* gaf aan iemand die hem vroeg, hoe een Menfch by beftendige gezondheid blyven konde? namelyk, wanneer hy de buitenfte Leden met *Olie*, maar de binnenfte met *Honig* bevogtigde.

§. 15. De *Boom-olie* wierd in oude Tyden by de Oofterfche Volkeren veel gebruikt tot Zalving der Gaften by de Maaltyden en anderzints, tot hunne Eer, Gezondheid, en Vervrolyking; weshalven onzen *Heiland* JEZUS aan den hoogmoedigen Pharizeër, by wien hy te Gaft was, verweet, *dat hy zyn Hooft niet met Olie gezalft hadde*: *Lucas* VII: *vs.* 46. Gelyk men van zodanige Zalving meerder leeft, *Pfalm* XXIII: *vs.* 5. XLV: *vs.* 8. CIV: *vs.* 15. CXLI: *vs.* 5. *Eccleſ.* IX: *vs.* 8. *Jeſ.* LXI: *vs.* 3. Daar was, behalven deze *Waereldſche* Zalving ook onder het *Volk* GODTS nog eene

Geeſtelyke

Geeſtelyke Zalving, in gebruik: De Prieſteren, Koningen, Propheten, en Melaatſchen wierden met Olie gezalft, gelyk men leeſt, *Exod.* XXIX: *vs.* 7. I *Sam.* X: *vs.* 1. I *Reg.* II: *vs.* 39. XIX: 16. *Levit* XIV: *vs.* 16 In de *Tabernakel* wierde ook alles door de Heilige Olie geheiligt; en deze Olie wierd konſtelyk toebereid, naar de wyze der Apothekers, uit *Boom-olie* en de voornaamſte *Specerye*n, *Myrrhe*, *Caneel*, *Calmus* ende *Caſſie*, enz., *Exod.* XXX: *vs.* 23----31. XL: *vs.* 9. *Levit.* VIII: *vs.* 10, 11.

§. 16. Zeer opmerkens waardig is de antwoord die een oud Huisman aan de *Keizer Maximiliaan* de IIde gaf, toen deze *Keizer* op zyne Reize de zeven *Olyf-bomen* zag planten, (die men zegt dat heel oud moeten zyn, eer ze Vrugten geven); aldus vroeg, *wat doet gy goede Man, dat gy op den avondſtond en de winter uwer jaren Bomen zaait, daar gy nooit Vrugten van zult plukken, nog genieten*, waar op den ouden Gryſaart antwoorde, *ik zaai ze GOD ter Eere, en onze Nakomelingen ten dienſte.* Dit antwoord behaagde den Keizer zodanig, dat hy aan dien eerlyken ouden Man hondert Goud-Guldens deed geven.

VAN

§. 1. DE PALM-BOOM. Dit altydt-groenend Heeſter-agtig Boom-Gewas word genoemt in het *Nederduitſch*, Palm-boom. Palm. Bus-boom. Bos-boom. *Latynſch*, Buxus. *Hoogduitſch*, Buxbaum. Buchsbaum. *Franſch*, Buis. Ou Bouis. *Engelſch*, Box-Tree. *Deenſch*, Buxbom-Træ. Buxbom. *Zweedſch*, Buxbom. Buxbom-Træ.

§. 2. Daar zyn twee Hooft-zoorten van, als:

1. GROTE OF BOOMAGTIGE PALM.

Buxus arborescens. *C. B. Pin.* 471. *Tournef. Inſt.* 578. *Boerh. ſ. A.* 2. 172.
Buxus. *Dodon. Lob. ſ. Bauh.* 1. 496. *Linn. Hort. Cliff.* 441. *Hort. Upſ.* 283. *Mat. med.* 423. *Roſ. Prodr.* 400.

2. KLEINE OF LAAGE PALM.

Buxus foliis rotundioribus. *C. B. Pin.* 471. *Tournef. Inſt.* 579. *Boerh. ſ. A.* 2. 172.
Humi-buxus ſive Humulis Buxus. *Dodon.*
Buxus minor. *Vulgo.*

§. 3. Van deze twee Hooft-zoorten vind men weer de volgende veranderingen:
1. De grote vergulde Palm, of met geel-bonte Bladen.
2. De grote Palm, met geel-kantige bladen.
3. De grote verzilverde Palm, of met wit-bonte bladen.
4. De grote Palm met lange bladen, die in een geele punt eindigen.
5. De grote Palm met heel grote ſterk gezenuwde bladen.
6. De grote Palm met heel ſtompe zeer gezenuwde bladen.
7. De grote Palm met ſterk gezenuwde bladen, geele kanten en geele punten.
8. De grote Palm met ſmalle heel lange bladen.
9. De lage vergulde Palm.
10. De lage verzilverde Palm.
11. De lage Palm met geelagtige kanten
12. De lage Palm met kleine lange ſmalle bladen.
13. De lage Palm met heel ſmalle en lange kleine bladen.

Alle deze zoorten zyn door den tydt uit het Zaad voortgekomen; maar de eerſtgemelde (§. 2. No. 1, 2.), worden het meeſt gevonden, dog ik heb alle de gemelde Zoorten gecultiveert.

§. 4. De Palm (te onregte aldus genoemt, dewyl de opregte Palm-boom een geheel ander Gewas van veelerlei Zoorten is, groeijende in de Indiën) groeit natuurlyk in de warme Landen, als in, *Champagne*, *Franche Comté*, *Provence*, *Languedoc*, *Italien*, *Spanjen*, *Griekenland* en *Aſien*; ook in *Zwitzerland*, *Savojen*, *Waalſch Vlaanderen*, tuſſchen *Luik* en *Namur*, en elders in de Berg- en Boſchagtige ruwe plaatzen; hier te Lande word die alleen door de cultuur voortgekweekt, en wel zeer veel, inzonderheid de eerſte en twede Zoort (§. 2. No. 1, 2.), door dien hy tot cieraad der Tuinen veel gebruikt word.

§. 5. Hy wil in allerlei goede losſe Gronden, heel wel groeijen, als die maar vet genoeg en niet te vogtig zyn; want in ſchrale en in natte Gronden maakt hy ſlegte voortgang.

§. 6. Alle de gemelde grote Zoorten worden door Steking der Takken op een ſchaduwagtige plaats, of beter door Inlegging, voortgekweekt.

De Vermeerdering van de kleine Zoorten geſchied door middel van dezelve diep, tot aan de Topeinde toe, in de grond te zetten, waar door alle de Scheuten en Takken Wortels ſpruiten; kan ook door het Steken geſchieden: Dog word meeſt vermeerdert, te weten, de gemene lage zoort (§. 4. No. 2.), die het meeſt gebruikt word, door het opnemen en ſcheuren van die welke eenige jaren in *Parterres* of elders geſtaan heeft, en nu te groot en te dik geworden is, om langer cierlyk te ſtaan; leverende een ſtreek Palm van één Voet lengte, dan veeltydts zo veel uit dat men 'er 6 á 8 Voeten lengte aan een ſtreek met beplanten kan, min of meer, naar dat hy dunner of dikker ſtaat.

§. 7. Aangaande het gebruik van de Palm in de Tuinen; men plant van de *groote zoort* lage Scheerheggen, die in goede Gronden tot 6 á 8 Voeten hoogte kunnen opgroeijen, en, wanneer ze wel gehavent worden, zeer fraai ſtaan: Deze Heggen zyn, om dat ze digt en niet te ſterk groeijen, ook zeer bekwaam om 'er allerlei Figuuren in te knippen.

§. 8. Men teelt 'er ook *Pyramiden* van, van allerlei gedaante; als mede kleine Kroon-boomtjes, welke de voorgemelde hoogte kunnen verkrygen, om daar mede *Parterres*, *Bloem-perken*, *Baſſins* *Vyvers*,

Vyvers, enz., te vercieren; waar toe in het byzondere ook de bonte zoorten (§. 3. No. 1, 2, 3.) gebruikt worden.

§. 9. De *lage Palm* (§. 2. No 2.) dient alleen, en word veel gebruikt tot beplanting van de *Loof-werken der Parterres*, als mede tot invatting van *Rabatten*, *Bedden*, en andere diergelyke Grond-werken, waar toe dezelve boven alle andere Gewasſen zeer bekwaam is, om reden dat ze cierlyk en altydt groen ſtaat, in bekwame Gronden wel groeijen wil, en door een goede behandeling met de Scheer verſcheide Jaren lang klein en net (dat de grootſte cieraad van Grond-, Loof-werken, Invattingen, enz., is), gehouden kan worden.

§. 10. Men kan deze Palm in het Na-jaar en in de Lente planten, dog deze laatſte tydt is verre de beſte, om als dan de geplante Palm zekerder aan de groei komt; daar in tegen, dezelve in het Na-jaar geplant wordende, zeer dikwils door de volgende Winter-vorſt, om dat hy niet in de Aarde vaſt bewortelt is, uit de grond vrieſt en bederft, of ten minſten, zo de Palm al behouden blyft, door het opvriezen geheel uit de order raakt, invoegen diergelyk in de Herfſt geplant Werk, doorgaans in het volgende Voor-jaar met moeite weer herſtelt moet worden; ten ware, dat 'er een heel zagte Winter opvolgde, dat weinig gebeurd, en men van te vooren niet zeker weten kan.

Ik ben dikwils van Menſchen die iets nieuws van Palm werk in hunne Tuinen wilden doen planten, raad gepleegt, of ze het zelve in het Na- of Voor jaar doen zouden, ik ried haar altydt de laatſte tydt; dog de begeerte, om haar voornemen haaſtig uitgevoerd te zien, deed veele de eerſte tydt verkiezen; maar ze hadden doorgaans het ongenoegen, dat het geplante door de volgende Winter-vorſt veel bedorven was en in de volgende Lente met nieuwe koſten weer moeſten herſtelt worden: En dewyl ik zelfs hier van ondervinding heb, zo kan ik nooit tot de Herfſt-planting van diergelyke dingen raden. Hoe vroeger men de Palm in het Voorjaar plant, hoe beter.

§. 11. Nog een misſlag is 'er, dien zommige Hoveniers veeltydts begaan, welke is, dat ze de Palm midden in de Zomer Scheeren; dit is doorgaans zeer ſchadelyk, om dat als dan de geknipte Palm door de Zomer-hitte, die men in die tydt gewoonlyk heeft, komt te verbranden, en veele te bederven of te kwynen; ten waare by geluk een donkere Lugt, of reegenagtig Weêr, op het Scheeren volgde; dat men egter niet voorzien kan. De beſte tydt tot het Scheeren van de Palm is derhalven het Voor-jaar, hoe vroeger hoe beter, namelyk in April, of ten langſten in het begin van Mey, dewyl dan de warmte nog niet zeer groot is, om aan de geknipte Palm hinder te doen; daarenboven zo heeft men hier door nog dat voordeel, dat de *Parterre*- en andere *Palm-werken* dan in het aangenaamſte Saizoen van het Jaar, het welk buiten alle tegenſpraak de Maanden Mey en Juny zyn, in de beſte order en op het cierlykſt ſtaan.

§. 12. Het ſtaat ook aan te merken, dat, wanneer men van zins is de Palm in het volgende Voor-jaar te verplanten, dat het beter is dat de Palm in dat Jaar niet geſchooren word, waar door dezelve daar na by de verplanting zyn fleuriger, en meer uitleveren zal.

§. 13. Het Hout van de Palm-boom is heel hard, digt, glad, zwaar, geelagtig van Koleur, en word van geen Wormen wegens zyn hardigheid beſchadigt. Het word derhalven veel geagt en gebruikt, van de Draaijers, Muſicaalſche Inſtrumentmakers, Schrynwerkers, Beeld-ſnyders, enz.; tot allerlei fraaije dingen; Fluiten, Hauboys, Fluitjes d'Amour, Zak-pypen, Cabinet- en Tafel-werken, Kammen, Lepels, Vorken, Hegten tot Meſſen, Note-krakers, Tand-ſtokers, Kiſtjes, Doozen, Kookers, en veel meer andere dingen. Het meeſte word uit Spanjen en de Levant tot onzent gebragt. Dog men moet aanmerken, dat het al geen *Palm-hout* is, dat men daar voor aanziet; want het dikke Hout van de *Vlier*, word veeltyds in deszelfs plaats gebruikt, dewyl zulks ook geel-agtig en digt is, en even zo glad bearbeid worden kan als het *Palm-hout*: Het is de zwaarte die het egte Palm-hout van het onegte onderſcheid, en waar door een Kenner aanſtonds het onderſcheid bemerkt.

§. 14. De Takken worden veel gebruikt tot Kranzen en andere dingen; de Roomsgezinde gebruiken ze veel in de Nederlanden, op Palm-Zondag, tot het maken van hunne zogenaamde *Palm-Takken*, en waar van dit Gewas den Nederduitſchen Naam van *Palm* ſchynt verkregen te hebben, die het meeſt, in plaats van *Bos-boom*, in gebruik is.

§. 15. Ten laatſten moet ik ook nog aanmerken, dat dit Gewas, namelyk de *Palm-boom*, ook zyne nuttigheid in de Genees-kunde heeft, hoewel weinig tot dien einde gebruikt word. Het door diſtillatie uit het Hout getrokken Olie, word van zommige Genees-Heeren grotelyks geprezen, voor de Vallende Ziekte, als mede voor Moeder-pynen, tot 20 Druppels daar van genomen. Het zelve Olie word ook gezegt de Tand-pyn onveilbaar te ſtillen, als men één Drup by de Wortel van de Tand, of in de holle Tand, met een Tand-ſtoker doet.

VAN

§. 1. HET PAPEN-HOUT. Dit Heeſter-Gewas, het welk tot een kleine Boom opgroeijen kan, wordt genoemt in het *Nederduitſch*, Papen-hout. Papen-muts. Papen-hoed. Cardinaals-hoed. *Latynſch*, Evonymus. *Hoogduitſch*, Spindel-baum. Zwekholtz. Spil-baum. Pfaffen-mutz. Pfaffen-huthlein. *Franſch*, Bonnet de Pretre. Fuſeau. Cherme. *Engelſch*, Spindle-Tree. Prikwood. *Deenſch*, Alſter. *Zweedſch*, Alſter. Kæringetand.

Daar is maar een Zoort van dit Gewas, het welk van de Kruid-kenners in het Latynſch genoemt wordt:

Evonymus vulgaris, granis rubentibus. *C. B. Pin.* 428. *Tournef. Inſt.* 617. *Boerh. Y. A.* 2. 237.
Evonymus multis, aliis Tetragonia. *Y. Bauh.* 1. 201.
Evonymus. *Dodon. Lob.*

Evonymus

Evonymus foliis oblongo-ovatis. *Linn. H. Cliff.* 38. *Flor. ſuec.* 133. *Roj. Prodr.* 436. *Hall. Helv.* 523.

Hier van zyn nog eenige Veranderingen, als, 1. Met breede Bladen. 2. Met zwarte Vrugten. En 3. Met bonte Bladen; dog deze ziet men zeldzamer.

§. 2. Het *gemene Papen-hout* groeit in veele Gewesten, zo wel warme als koude, in het wild, in de Heggen, Bosschen, en op andere plaaazen: De twee Veranderingen (No. 1, 2.) worden gevonden in *Bobeemen*, *Oostenryk*, *Ongarien*, en elders.

§. 3. Wil in allerlei Gronden heel wel groeijen, dog bemind liefst de drooge zandige.

§. 4. Wordt door Uitlopers of Inleggers gemakkelyk voortgeteelt; dog kan ook geschieden door het Zaad, op die wyze als van de *Haag-doorn* gezegt is.

§. 5. Het gebruik dat men 'er in de Tuinen van maakt is weinig, en niet anders als dat men hier of daar eenige op een bekwame plaats van de Tuin, of op groote plaatzen in de Bosquets plant, om de roode Vrugten die ze in het Na-jaar voortbrengen, en heel bevallig staan; weshalven men als dan ook wel eenige Takken daar van met de rype Vrugten, die op het laatst open gaan, tot cieraad in Huis in een Bloem-pot zet, dat een aardig en aangenaam gezigt geeft. Zynde deze Vrugten vierkant, op de wyze als een *Muts* der *Papen*, waar van deze Heester de Naam verkregen heeft. Dezelve is zeer onderhevig aan een zoort van *Rag-Rups*, die dezelve zeer dikwils in de Zomer Blad- en Vrugteloos en onaanzienlyk maakt.

§. 6. Het Hout is zeer hart en geelagtig van Koleur; weshalven men op plaatzen daar het veel gevonden wordt, Spindels, Lardeer-Naalden, Naalden tot het bereiden van Netten, Tandstokers, enz., van maakt; ook gebruiken het de Plug-snyders veel tot het snyden van Pluggen voor de Schoenmakers; en de Draaijers maken 'er allerlei klein cierlyk Werk van.

§. 7. Men zegt dat de Vrugten in Turkyen gebruikt worden om het Leer daar meede Geel te verwen.

§. 8. Daar zyn ook nog twee vreemde zoorten van, als

1. HET VIRGINISCHE PAPEN-HOUT.

Evonymus Virginius, pyracanthæ foliis, capsula verrucarum instar exasperata rubente. *Pluken. alm.* 139. tab. 115. fig. 5. *Tournef. Inst.* 617.
Evonymus foliis lanceolatis. *Gron. Virg.* 17. *Roj. Prodr.* 533.
Evonymus foliis lato-lanceolatis. *Linn. Hort. Upſ.* 30.

2. HET CAROLYNSCHE PAPEN-HOUT.

Evonymus jujubinus foliis, Carolinienſis, fructu parvo fere umbellato. *Pluken. alm.* 139. tab. 28. fig. 6.
Evonymoides carolinienſis, Ziziphi foliis. *Isnard. act.* 1716. pag. 369.
Evonymus novi Belgii, corni fœminæ foliis. *Comm. H. Amst.* 1. pag. 167. tab. 86. *Raj. Dendr.* 69.
Celastrus inermis, foliis ovatis serratis trinervis, racemis ex summis alis longissimis. *Linn. H. Cliff.* 73. *Gron. Virg.* 25. *Roj. Prodr.* 435.
Ceanothus. *Act. Upſ.* 1741. pag. 77.
Ceanothus. Corymbis folio longioribus. *Linn. H. Upſ.* 571.

§. 8. Deze twee zoorten (§. 8. No. 1, 2.) groeijen in West-Indiën, in de Landschappen *Virginien*, *Carolina*, en elders, en zyn hier te Lande zeldzaam, wordende niet anders gecultiveert als in de Botanische Tuinen, en by zommige Kruid beminnaars. Ze kunnen onze Winter-koude niet tegenstaan, moeten derhalven, in Potten of houte Vaten geplant zynde, 's Winters in het Oranje-Huis bewaart worden, hoewel de eerste zoort de hardste is, en op een goede warme plaats in de open Tuin staande, doorgaans 's Winters over blyft, ten waare met strenge Vorst.

VAN DE

§. 1. PAVIA. Deze Boom word genoemt in het *Nederduitsch*, Pavia-boom. *Latynsch*, Pavia. *Hoogduitsch*, Pavia-baum.

By de Botanisten is dezelve bekent met de volgende Latynsche namen:

Arbor pentaphyllos Virginiana, floribus spicatis monopetalis. *Raj. Hist.* 1800.
Pavia. *Boerh. I. A.* 2. 260. tab. 260. *Hort. Angl.* 54. tab. 19. *Linn. H. Clif.* 143. *Roj. Prodr.* 463.

§. 2. Deze Boom gelykt veel in gedaante der Bladen en Bloemen na de *Kastanje Equine-boom*; groeijende natuurlyk in *Virginien* en *Carolina*; maar is in deze Gewesten nog niet zeer bekent.

§. 3. Hy bemint een goede, losse, zandige Grond en een warme Stand.plaats; kan onze Winter-koude tamelyk verdragen, edog geen heel strenge Vorst.

§. 4. Word door Inlegging der Takken, of ook door het Zaad voortgekweekt.

§. 5. Deszelfs gebruik in de Tuinen is nog weinig; de Liefhebbers van vreemde Planten cultiveeren hem meest alleen om de verandering van Gewassen, dezelve hier of daar op een gevoeglyke en warme plaats van de Tuin plantende, of ze houden hem in Potten of Kassen, om 's Winters in Huis voor de Vorst te bewaren.

VAN DE

§. 1. PEERE-DOORN. Dit Heester-agtig Boom-gewas word genoemt in het *Nederduitsch*, Peere-Doorn. *Latynsch*, Pyracantha. *Hoogduitsch*, Birn-Doorn. *Fransch*, Pyracanthe. *Engelsch*, Ever green thorn.

§. 2. Van de nieuwste Botanisten word deze Heester by de *Haage-Doorn* of *Mispel* gereekent, en daar zyn twee zoorten van, als

1. DE GEMENE PEERE-DOORN.

Oxyacantha Dioscoridis, sive Spina acuto Pyri folio. *C. B. Pin.* 454.
Pyracantha quibusdam. *J. Bauh.* 1. 51.
Pyracantha vel Rhamnus 3. Dioscoridis. *Lob.*
Mespilus aculeata Amygdali folio. *Tournef. Inst.* 642.
Mespilus spinosa Pyri folio. *Herm. H. L. B. Boerh. J. A.* 2. 257.
Mespilus spinosa, foliis lanceolato-ovatis crenatis, calycibus fructus obtusis. *Linn. H. Cliff.* 189. *Viridar.* 44. *Roj. Prodr.* 271.

2. DE VIRGINISCHE PEERE-DOORN, met groote Vrugten.

Mespilus aculeata Pyrifolio, denticulata, splendens, fructu insigni rutilo, Virginiensis. *Plukn. Alm.* Tab. 46. fig. 1. *Tournef. Inst.* 642.

§. 3. De eerste zoort groeit in het wild in *Italien*, *Provence*, *Languedocq*, en elders in de Heggen en Bosschen. De tweede zoort groeit in *Virginien*, en word hier te Lande zeldzaam gezien.

§. 4. Ze beminnen beide een goede, losse, liefst zand-agtige Grond; kunnen onze Winterkoude heel wel tegenstaan; dog de tweede is wat tederder, inzonderheid als die nog jong is, weshalven dezelve op een goede warme, voor de Winden gedekte plaats, moet gestelt worden.

§. 5. Hare Vermeerdering geschied door Steking of beter door Inlegging der jonge Takken: Kan ook door het Zaad geschieden als men zulks uit hare natuurlyke Groei-plaats verkregen heeft, dewyl by ons de Vrugten niet ryp worden; welk Zaad van de gemene zoort op dezelfde wyze gezaait en behandeld word als dat van de *Haage-doorn*. Maar het Zaad van de tweede zoort moet in Potten gezaait, en de jonge voortgekomene Boomtjes 's Winters in Huis bewaart worden, tot dat ze eenige Jaren oud en wat manlyk geworden zyn, als wanneer men ze ergens in de Tuin op een voordeelige plaats, gelyk te vooren (§ 4.) gezegt is, planten kan.

§. 6. Ze worden beide meest alleen uit Liefhebbery by ons gecultiveert; dog de eerste zoort is zeer bekwaam om daar Heggen van te planten, gelyk van de *Haage-doorn*, die heel digt begroeijen, en wegens hare veele scherpe Doorns ondoordringbaar zyn, ook om haar altyd-duurende groente aan het Oog voldoen.

VAN DE

§. 1. PEPER-BOOM. Dit Heester-gewas word genoemt in het *Nederduitsch*, Peper-boom. Berg-peper. Mezereon. *Latynsch*, Laureola. Thymælea. Chamælea. Mezereon. Chamædaphne. *Hoogduitsch*, Kellerhals. Seidelbast. Zeyland. Mezereon. Läuszkraut. *Fransch*, Laureole. Garou. *Engelsch*, Laurel. Spurge-Olive. Widdow-wail. Peper of the Mount. Dwarf-Laurel. *Doensch*, Tistbust. *Zweedsch*, Kiæller-hals. Tistbast. Kiwitbast.

§. 2. Daar zyn zeer veele Zoorten van; ik zal maar eenige melden die het bekendst zyn.

1. DE GEMENE PEPER-BOOM.

Laureola folio deciduo, flore purpureo: Officinis Laureola fœmina. *C. B. Pin.* 462.
Laureola folio diciduo, sive Mezereon germanicum. *J. Bauh.* 1. 566.
Chamælea germanica. *Dodon.*
Mezereon germanicum. *Lob.*
Thymelæa Lauri folio deciduo; sive Laureola fœmina. *Tournef. Inst.* 595. *Boerh. J. A.* 2. 213.
Daphne floribus sessilibus infra folia elliptico-lanceolata. *Linn. Flor. Lapp.* 140. *H. Cliff.* 147. *Flor. suec.* 311. *Mat. med.* 179. *Roj. Prodr.* 201.

2. ALTYD-GROENENDE PEPER-BOOM, of *Laurier-kruid.*

Laureola sempervirens, flore viridi, quibusdam Laureola mas. *C. B. Pin.* 462.
Laureola sempevirens, flore luteolo. *J. Bauh.* 1. 564.
Laureola. *Dodon.*
Daphnoides seu Laureola. *Lob.*
Thymelæa Lauri folio, sempervirens, seu Laureola mas. *Tournef. Inst.* 595. *Boerh. J. A.* 2. 213.
Daphne floribus racemosis lateralibus, foliis lanceolatis integris. *Linn. H. Cliff.* 147. *Hort. Upf.* 94. *Roj Prodr.* 208.

3. DE PEPER-BOOM MET SMALLE BLADEN.

Thymelæa foliis Lini. *C. B. Pin.* 463. *Tournef. Inst.* 594.
Thymelæa Montspeliaca. *J. Bauh.* 1. 591.
Thymelæa. *Dodon. Clus. H.* 87.
Thymelæa Grani gnidii. *Lob.*

4. DE BERG-PEPER-BOOM MET SMALLE BLADEN.

Thymelæa alpina, Linifolia, humilior, flore purpureo odoratissimo. *Tournef. Inst.* 594.

Thymelæa

Thymelæa affinis facie externa. *C. B. Pin.* 463.
Cneoron Matthioli ſuffrutex. *J. Bauh.* 1. 570.
Cneorum Matthioli. *Cluſ. H.*

§. 3. De eerſte Zoort groeit natuurlyk in het wild in *Hoog-duitſchland*, *Frankryk*, *Italien*, ook in de noordlyke Landen, als, in *Norwegen*, *Zweden*, *Lapland*, en elders in de Boſch- en Berg-agtige plaatzen, want ze bemind de ſchaduwe en de koude. Daar is een Mede-zoort of Verandering van met witte Bloemen, dog deze is zeldzamer; hebbende de *ordinaris* Zoort purperagtige welruikende Bloemen; ook word een verandering daar van gevonden met geel-bonte Bladen.

De tweede Zoort word in het wild groeijende gevonden in *Italien*, *Provence*, *Engeland*, en elders in de Heggen, in *Hoogduitſchland* en *Frankryk* vind men ze zelden in het wild, dewyl ze wat warmer lugt begeert. Deze laat haar Bladen 's Winters niet vallen gelyk de vorige, maar blyft altydt groen, en de Bloemen zyn groenagtig-geel. Daar is ook een verandering van met bonte Bladen.

De derde zoort groeit in *Provence*, *Languedocq*, *Savojen*, *Italien*, en elders in de Berg- en Boſch-agtige ruwe plaatzen.

De vierde Zoort, dat een verandering van de derde Zoort is, en lager groeit, maar haar Bloemen veel welruikender zyn, groeit hooftzakelyk in de hooge *Alp-*, *Pyrenee*, en andere gebergtens van *Italien*, *Frankryk*, *Zwitzerland*, dog men vind ze ook hier en daar in *Duitſchland*, *Bohemen*, *Ongaryen*, en elders: Ik heb ze voor dezen in myn *botaniſeeren* gevonden omtrent *Weenen* en *Regensburg*, op verhevene ruwe plaatzen. Daar is ook een Verandering van, met witte Bloemen, maar die word zeldzamer gevonden.

§. 4. De eerſte zoort of *gemene Peper-boom*, die het meeſt by ons gecultiveert word, en het meeſt bekent is; als mede de twede, willen in allerlei goede Gronden dog inzonderheid in losſe zandige zeer wel groeijen, beminnen de ſchaduwe, en kunnen de koude en alle ongemakken des Winters volkomen tegenſtaan, hoewel de twede zoort iets tederder is, en derhalven een warme ſtandplaats begeert.

§. 5. Hare Vermeerdering geſchied door Uitlopers, of door Inlegging; dog kunnen ook door het Zaad niet bezwaarlyk vermenigvuldigt worden; het welk, na dat het in de vorige Winter over in vogt zand te meuken geſtaan heeft, in het vroege Voorjaar in een goede Grond gezaait word; waar uit doorgaans verſcheide veranderingen voorkomen, als, met min of meer donker of ligt purperagtige, en met witte Bloemen, te weten van de eerſte zoort.

§. 6. De derde en vierde Zoort (§. 2. No. 3, 4.) begeeren diergelyke Grond als de vorige, maar zyn tederder en kunnen onze Winter koude niet wel verdragen, moeten derhalven, in Potten geplant ſtaande, 's Winters in het Oranje-huis bewaart worden. Hare Vermeerdering geſchied door Uitlopers, en door Inlegging; kan ook door het Zaad geſchieden, als men zulks uit andere Gewesten verkregen heeft, dewyl het by ons niet behoorlyk ryp word; het welk in het Voorjaar in een Pot gezaait word, die men op een warme plaats, of beter in een Rund-bak, zet, om de Spruiten te bevorderen.

§. 7. Aangaande de nuttigheid dezer Planten in de Tuinen: De eerſte Zoort (§. 2. No. 1.) word, wegens haar fraaije en welriekende Bloemen, die heel vroeg in het Voor-jaar in February of Maart, alvorens de Bladen uitgebot zyn, langs de jonge Takjes te voorſchyn komen, veel in de Tuinen op de Rabatten der *Parterres*, of elders op bekwame plaatzen geplant; men kan 'er ook kleine Stamboomtjes van teelen; dog groeijen liefſt Heeſteragtig, zonder 'er veel aan te ſnoeijen. Men plant ze ook wel hier of daar in de Bosquets, om de verandering van Gewaſſen en Bloemen.

De twede zoort (§. 2. No. 2.), plant men mede om de verandering, en wegens hare altoos-duurende groenigheid, hier of daar in de Tuin; of ook in Potten, om ze 's Winters in Huis voor de Vorſt te bewaren, dewyl ze, gelyk te voren (§. 4.) gezegt heb, wat tederder is als de eerſte zoort of *gemene Peper-boom*.

De derde en vierde zoort worden alleen in de *Botaniſche* Tuinen en van zommige Kruid-beminnaars gecultiveert.

§. 8. Het Hout, de Bladen, en de Vrugten van alle deze zoorten, zyn zeer heet, ſcherp, en bytende als Peper, en dewyl de rype Vrugten t'eſſens in Gedaante en Kolcur, als ze gedroogt zyn, wat naar Peper-korls gelyken, daar van heeft deze Plant de Naam van *Peper-boom* by ons verkregen, inzonderheid de eerſte zoort (§. 2. No. 1.). Derhalven, die zyn Mond en Keel niet deerlyk wil verbrand of gepynigt hebben, heeft zig te wagten, dat hy niet onbedagtelyk de Takken van deze Planten in den Mond neme, nog minder door de aanlokkelyke roode Kolcur der Beſien, die in de Herfſt ryp worden, verleid worde, dezelve te willen eeten, inzonderheid Kinders; want deze dingen een geweldige brand veroorzaken, en veel daar van in het Ligchaam gekregen hebbende, purgeeren zeer violent en kunnen inflammatie veroorzaken, en daar door zeer nadeelig jaa doodelyk zyn. Voor dezen wierden de Beſien van de eerſte en derde zoort, die in de Apotheken *Cocca Gnidia*, of *Grana gnidia* genoemt, worden, na dat ze door andere dingen gecorrigeert waren, wel gebruikt voor een purgeerend middel, maar hedendaags bedienen zig de Doctoren, wegens hare gemelde ſcherpigheid, ſchoon ze door de *correctie* verbetert word, niet of weinig meer daar van.

§. 9. Daar is nog een Mede-zoort van dit Gewas, dat zommige der Ouden by het vorige Geſlagt geſtelt hebben, dog welk een byzonder Geſlagt op zig zelfs is, het welk ik by deze gelegentheid met eenige woorden aanroeren zal; wordende genoemt:

PEPER-BOOM met driekantige Vrugten.

Chamælea tricoccos. *C. B. Pin.* 462. *J. Bauh.* 1. 87. *Tournef. Inſt.* 651. *Boerh. J. A.* 255. *Cluſ. H.* 1. 87.
Chamælea. *Dodon.*
Mezereon Araburn ſive Chamælea tricoccos. *Lob.*
Creorum. *Linn. H. Cliff.* 18. *Hort. Upſ.* 14. *Roj. Prodr.* 199.

§. 10. Dit klein Heeſter-agtig en altyd-groenende Gewas, groeit in *Provence*, *Languedocq*, *Italien*, *Spanjen*, en elders, op ruwe, ongebouwde, drooge plaatzen, en word by ons niet dan by

zommige Kruid.beminnaars om de verandering *gecultiveert*, die zulks in Potten houden, om 's Winters in het Oranje-huis te bewaren, dewyl het onze Winter-koude niet kan verdragen.

§. 11. Deszelfs Vermeerdering geſchied door Scheuring der Wortels, en door Inlegging, of door het Zaad, het welk, na dat het te voren een tydt lang in Zand te meuken geſtaan heeft, in een Pot gezaait word, die men vervolgens op een warme plaats, of in een Rund bak zet, om de Zaadſpruiting te bevorderen.

VAN DE

§. 1. WILDE PIMPER-NOOT. Dit Heeſteragtige Boom-gewas word genoemd in het *Nederduitſch*, Wilde Pimper-Noot. Wilde Piſtacie-boom. Wilde Note-Muscaat-boom. Blaas-Noot. *Latynſch*, Piſtacia ſylveſtris. Staphylodendrum. *Hoogduitſch*; Pimper-Nusz-baum. Wilde Piſtacien-baum. *Franſch*, Piſtacie ſouvage. *Engelſch*, Wild Piſtache or Fiſtich-Nuts-Tree. *Deenſch*, Pimper-Nödder. *Zweedſch*, Pimper-Nod.

§. 2. Daar worden voornamelyk twee Zoorten van gecultiveert, als:

1. DE GEMEENE WILDE PIMPER-NOOT.

Piſtacia ſylveſtris. *C. B. Pin.* 401.
Staphylodendrum. *Lob. Ic. Bauh.* 1. 275. *Tournef. Inſt.* 616. *Boerh. Ind. A.* 2. 235.
Nux veſicaria. *Dodon.*
Staphylæa foliis pinnatis. *Linn. H. Cliff.* 112. *Hort. Upſ.* 69. *Roj. Prodr.* 436.

2. DE VIRGINISCHE DRIEBLADIGE PIMPER-NOOT.

Staphylodendron Virginianum triphyllum. *Tournef. Inſt.* 616. *Boerh. Ind. A.* 2. 235.
Paſtachia Virginiana ſylveſtris. trifolia. *Morif. H. R. Bleſ.*
Staphylæa foliis ternatis. *Linn. H. Cliff.* 112. *Roj. Prodr.* 437.

§. 3. De eerſte of gemene zoort groeit in *Hoogduitſchland*, *Bohemen*, *Zwitzerland*, *Frankryk*, en elders op Boſchagtige ruwe plaatzen.

De twede vreemde zoort komt natuurlyk voort in *Virginien*.

§. 4. Dezelve beminnen een goede, losſe, liefſt zandagtige en wat vogte Grond, en een opene dog warme voor Winden gedekte plaats, inzonderheid de twede zoort.

§. 5. Hare Vermeerdering geſchied door Uitlopers of Wortel-ſcheuten, welke de eerſte zoort doorgaans overvloedig voortbrengt, of anders door Inlegging in de gewoonlyke Plant-tydt in het Voorjaar; kan ook wel door het Zaad geſchieden, dog dit word zeldzaam gedaan, dewyl het door de Scheuten of Inlegging raſer geſchied.

§. 6. Haar gebruik in de Tuinen is weinig, men plant dezelve alleen om de Verandering van Gewaſſen hier of daar in de Tuin, in de Bosquets of elders.

§. 7. Het Hout dezer Bomen is heel hard, en word wel gebruikt om daar van, inzonderheid van de eerſte zoort, Tandſtokers, Lardeer- en Net-breid-Naalden, en meer andere kleine dingen van te maken.

VAN

§. 1. DE PLATANUS. Deze Boom word meeſt in alle de Talen genoemt, als in het *Nederduitſch*, Platanus. Vreemde Eſch-doorn. *Latynſch*, Platanus. *Hoogduitſch*, Platanus. *Franſch*, Plantane. *Engelſch*, Platane-Tree. *Deenſch*, Platanus. *Zweedſch*, Platanus.

§. 2. Daar zyn twee zoorten van, als:

1. DE ORIENTAALSCHE PLATANUS.

Platanus. *C. B. Pin.* 431. *Cluſ. H.* 1. 9. *Ic. Bauh* 1. 170. *Dodon.*
Platanus Orientalis verus. *Tournef. Inſt.* 590. *Boerh. Ind. A.* 2. 209.
Platanus foliis palmatis. *Linn. H. Cliff.* 447. *Roj. Prodr.* 78.

2. DE OCCIDENTAALSCHE of Weſt Indiſche PLATANUS.

Platanus Occidentalis aut Virginienſis. *Tournef. Inſt.* 590. *Boerh. Ind. A.*
Platanus Occidentalis. *Catesb. Carol.*. 56. tab. 56.
Platanus foliis lobatis. *Linn. H. Cliff.* 447. *Hort. Upſ.* 287. *Gronov. Virg.* 119. *Roj. Prodr.* 78.

§. 3. De eerſte zoort, die voor dezen van zommige t'onregte dezelfde met den *grooten Eſch-doorn* gehouden is, groeit veel natuurlyk in het wild in de Ooſterſche Landen, als in *Griekenland*, *Candien* en *Aſien*.

De twede zoort groeit natuurlyk in de Americaanſche Landſchappen *Virginien*, *Carolina*, enz.

MILLER meld in zyn *Hoveniers Woordenboek* nog van twee andere zoorten, als, 1. Van een *Orientaalſche* met Eſch-Doorn- (*Aceris*) Bladen. 2. Een *Occidentaalſche* met langwerpige Bladen; maar deze ſchynen niet anders als veranderingen van de gemelde zoorten (§. 2. No. 1, 2.) te zyn, en zyn hier te Lande, zo veel ik weet, nog weinig bekent.

§. 4. Dezelve begeeren een goede, losſe, liefſt zand-agtige wel gepreparceerde vette Grond; in ſchraale, zandige, en andere Gronden maken ze ſlegten voortgang; ze kunnen onze Winterkoude vry wel verdragen, dog geen extraordinaris Vorſt, inzonderheid de twede zoort, die wat tederder als de eerſte is: Ze beminnen ook een tamelyk vogte grond, en een voor Winden gedekte

te plaats, dewyl ze door de Winden, als broſch Hout hebbende, ligt gebroken en de Bladen verſteurt worden.

§. 5. Hare Vermeerdering geſchied door Uitlopers, op de wyze als van de *Ipen* en *Linde* gezegt is.

§. 6. Het gebruik van deze Bomen in de Tuinen aangaande; dezelve zyn zeer bekwaam, inzonderheit de eerſte zoort, om 'er Alleés van te planten, die, wegens het bevallige Blad, en de aangename ſchaduwe die hy geeft, zeer fraai ſtaan; maar evenwel ziet men tot nog toe zulke Alleés in deze Nederlanden nog in Hoog-duitſchland en Frankryk weinig; waarom deze ſchone Bomen niet meer tot dien einde gecultiveert en geplant worden, weet ik niet, zeer waarſchynlyk om dat ze niet wel de Winden en Koude kunnen tegenſtaan, of om dat ze niet bekent genoeg by de Liefhebbers zyn.

§. 7. Daar is geen Boom my bekent, die groter en aanzienlyker Bladen heeft als deze; dezelve kan ook zeer groot worden, zo wel by ons, als inzonderheid in zyn voorgemelde natuurlyke Groei-plaats (§. 3.), en hy was by ouds by de Ooſterſche Volkeren in zeer grote agting, waar van men by de oude Schryvers hier en daar gewag gemaakt vind. Onder andere verhaalt PLINIUS (*a*) van een *Platanus-boom* in *Lycien* die zeer groot was, in wiens Tronk of Stam een holte gemaakt was, (zeer waarſchynlyk door den Ouderdom, gelyk men dit aan veel ander zoorten van oude Bomen dikwils ziet gebeuren) van 80 Voeten in den Omtrek, waar in *Licinus Matianus*, een Romeinſch Veld-Heer, Stadhouder (Prætor) in Syrien, met zyn 18ne Maaltydt gehouden, ook onder deszelfs aangename groente en verkwikkelyke ſchaduwe, zoeter en geruſter geſlapen heeft, als of hy tuſſchen de glans van marmere Muuren, of konſtige, met Goud, Zilver en koſtelyke Koleuren doorwerkte Tapyten, geruſt hadde.

Zo heeft ook *Cajus* . . . . met 15 Gaſten in een holle Platanus-Boom geſoupeert, welk Soupé of Avondmaal hy een Neſt-maal noemde.

Nog leeſt men van *Xerxes* (*b*) der Perſen Koning, dat hy met zyn geheel magtig Heirleger, by een grote *Platanus* in *Lidia* halte gehouden, en zig, wegens dezelfs ſchoonheid, daar onder vermaakt heeft; jaa zo een groot behagen in dien Boom nam, dat hy dezelve met een Paarlen-band vercierde, en van zyn zogenaamde onſterffelyke daar by ſtelde tot bewaring.

De Poëten hebben dezen Boom ook niet vergeten, gelyk men daar van leeſt by VIRGILIUS *Gregor.* IV. *vs.* 145. HORATIUS, *Carm.* II. *Ode* 15. *vs.* 4. *Ode* 11. *vs* 13. CICERO, *de Orat.* L. 1., enz.

Van deze Boom word ook gewag gemaakt in de heilige Bladen, *Eccleſiaſt.* Cap XXIV: *vs.* 15.

§. 8. Dat deze Boom zeer oud worden kan, daar van hebben we te voren by de *Eiken-boom* gemeld.

§. 9. Het Hout van deze Bomen is broſch van aart, niet heel hard, en niet zeer bekwaam tot Timmer-, nog ook tot Brand-hout.

(*a*) Lib. XII. Cap. 1. (*b*) Herodot. Lib. VII. Num. CLXXIII.

VAN

§. 1. HET POKHOUT. Deze Boom word genoemt in het *Nederduitſch*, Pokhout van Padua. *Latynſch*. Gujacana. Pſeudo-Lotus. Guajacum. Patavinum. *Hoog-duitſch*, Wild Frantzoſen Holtz. Grün Ebben-holtz. *Franſch*, Gujac de Padue. *Engelſch*, Guajar.

§. 2. Daar zyn drie zoorten van deze Boom, als:

1. 'T POKHOUT, met brede Bladen.

Lotus Africana latifolia. *C. B. Pin.* 447.
Guajacana. *J. Bauh.* 1. 238. *Tournef. Inſt.* 600. *Boerh. J. A.* 2. 220.
Guajacum Patavinum. *Lob.*
Dioſpyros foliis bicoloribus. *Roj. Prodr.* 441.
Dioſpyros foliis utrumque diverſé coloratis. *Linn. H. Cliff.* 249.

2. 'T POKHOUT, met ſmalle Bladen.

Guajacana anguſtiore folio. *Tournef. Inſt.* 600. *Boerh. J. A.* 2. 220.
Lotus Africana anguſtifolia. *C. B. Pin.* 447.

3. 'T VIRGINISCHE POKHOUT. Pishamin.

Guajacana? Pishamin Virginianum. *Boerh. J. A.* 2. 223.
Dioſpyros foliis utrumque concoloribus. *Linn. H Cliff.* 149. *Roj. Prodr.* 441

§. 3. De twee eerſte Zoorten, dat tamelyk grote Bomen kunnen worden, groeijen natuurlyk in *Africa*, *Italien*, en elders; de natuurlyke Groei-plaats van de derde zoort is *Virginien* en *Carolina*; hier te Lande worden ze alleen door de Cultuur voortgezet, maar weinig.

§. 4. Ze begeeren een goede, losſe, liefſt zand-agtige Aarde, kunnen onze Winter-koude tamelyk wel verdragen, inzonderheid, wanneer ze op een goede, warme, en voor de Winden gedekte plaats geplant ſtaan; dog de derde zoort is iets tederder.

§. 5. Hare Vermeerdering geſchied door middel van de Uitlopers of door Inlegging: Kan ook uit Zaad geſchieden, als men zulks uit andere Geweſten verkregen heeft, dewyl de Vrugten en het Zaad by ons nooit ryp word; welk Zaad, na dat het wat te meuken geſtaan heeft, in het Voorjaar in een goede Grond op een warme plaats, of beter in Potten, die men vervolgens in de Rund-bak zet, gezaait word.

§. 6. Het gebruik, dat men van deze Bomen in de Tuinen maakt, is weinig, men plant ze maar hier of daar, op een bekwame warme plaats van de Tuin, uit Liefhebbery en verandering van Gewaſſen, hebbende anders geen gebruik.

§. 7. Het Hout van deze Bomen is zeer hard en effen, en wort wel gebruikt in plaats van *Ebbenhout*, tot Lyst- en andere cierlyke Werken, waar aan de zwarte Koleur door de konst gegeven word.

§. 8. Zommige hebben dit Hout voor dezen voor het egte *Pokhout*, (*Lignum Guajacum vel Lignum Sanctum*), dat van vele nuttigheid in de *Medicynen* is, aangezien, maar dit is een geheel andere zoort, welke in Oost-Indiën groeit.

VAN DE

§. 1. POPULIER-BOOM. Daar zyn drie Zoorten van deze Boom, waar van de eerste genoemd word, in het *Nederduitsch*, Witte Populier, dog doorgaans Abeel-boom. *Latynsch*, Populus alba. *Hoogduitsch*, Weisser-Pappel-baum, oder Pappel-weiden. Weisser-Albeer-baum. Saar-baum. Weisse Aspe, oder Espe. *Fransch*, Peublier-blanc. *Engelsch*, White-Pobler, or Popir-Tree. *Deensch*, Poppel-Trae. *Zweedsch*, Poppel-Träd.

By de Botanisten is hy genoemt:

Populus alba majoribus foliis. *C. B. Pin.* 429. *Boerh. J. A.* 2. 21. *Tournef. Inst.* 592.
Populus alba, Leuce. *J. Bauh.* 1. 160.
Populus alba. *Dodon.*
Populus alba latifolia. *Lob.*
Populus foliis subrotundis, dendato-angulatis subtus tomentosis. *Linn. H. Cliff.* 460. *Flor. suec.* 819. *Roj. Prodr.* 82. *Hall. Helv.* 156. *Mas & fœmina*

2. ZWARTE POPULIER, doorgaans alleen *Populier* genoemt. *Latynsch*, Populus nigra. *Hoogduitsch*, Schwartze-Pappel-, oder Albeer-baum. Schwartze-Aspe. *Fransch*, Peuplier noir. *Engelsch*, Blake Pople-Tree. *Deensch*, Swart Popel-Træ. *Zweedsch*, Flug-Träd.

By de Botanisten:

Populus nigra. *Dodon. Lob. C. B. Pin.* 422. *Tournef. Inst.* 592. *Boerh. J. A.* 2. 211.
Populus nigra sive Ægeros. *J. Bauh.* 1. 155.
Populus foliis deltoiribus acuminatis, serratis. *Linn. H. Cliff.* 463. *Flor. suec.* 821. *Mat. med.* 462. *Roj Prodr.* 82. *Gron. Virg.* 194. *Mas & fœmina.*

3. BEVENDE POPULIER, doorgaans *Ratelaar* genaamt, ook *Espe-boom*. *Latynsch*, Populus tremula vel Lybica. *Hoogduitsch*, Lyberscher Pappel-boom. Zitter-Aspe. *Fransch*, Træmble. *Engelsch*, Asp. *Deensch*, Asp. *Zweedsch*, Asp.

By de Botanisten:

Populus tremnla. *C. B. Pin.* 429. *Tournef. Inst.* 592. *Boerh. J. A.* 2. 211.
Populus Lybica; Cercis Thesphrasti. *J. Bauh.* 1. 160
Populus foliis orbiculatis crenatis. *Linn. Flor. Lapp.* 300.
Populus foliis subrotundis, dentato-angulatis, utrinque glabris. *Linn. H. Cliff.* 460. *Flor. suec.* 819. *Roj. Prodr.* 82. *Hall. Helv.* 156. *Mas & fœmena.*

4 VIRGINISCHE POPULIER, met grote Bladen.

Populus magna foliis amplis, aliis cordiformibus, aliis subrotundis, junioribus tomentosis. *Gron. Virg.* 194. *Linn. Hort. Upf.* 298.

§. 2. De drie eerstgemelde zoorten van *Populieren* (§. 1. No. 1, 2, 3.), groeijen zo wel in deze als in veel andere Gewesten, in het wild, aan de kanten van de Sloten, Gragten, en elders, inzonderheid daar de grond wat vogtig is; ze worden ook hier te Lande veel gecultiveert, tot het gebruik der Hoven. Daar is nog een Mede-zoort of Verandering van de eerste zoort, verschillende daar van alleen dat ze in alle delen kleinder groeit; by *C. Bauh.* en *Lobel* genoemt, Populus alba foliis minoribus. De vierde zoort (§. 1. No. 4.) groeit natuurlyk in Virginien, en is hier te Lande nog niet zeer gemeen. De Heer Professor LINNÆUS meent in zyne *Flora suecica* l. c. dat deze maar een Verandering van de zwarte Populier is.

§. 3. Alle deze zoorten willen in allerlei goede, zo wel zand als klei-agtige, gronden, heel wel groeijen, inzonderheid als die wat vogtig zyn, want ze beminnen het vogt, en verders een open plaats; kunnende alle onze Winter-koude zeer wel doorstaan.

§. 4. Hunne Vermeerdering geschied door Uitlopers en door Inlegging, op die wyze als van de *Ipen-boom* gezegt is. Kan ook door Steking der jeugdige Takken van 2, 3 à 4 Voeten lengte, in een schaduw-agtige plaatze en wat vogte grond, geschieden.

§. 5. Deze Bomen, die zeer groot kunnen worden, inzonderheid de twede Zoort (§. 1. No. 2.), die doorgaans ook höger opschiet als de overige, zyn zeer bekwaam, en hier te Lande van veel gebruik tot manteling en windbreking rondom grote Tuinen, Plantagien, Boomgaarden, Hornlegers, enz., om reden dat ze sterk bewortelen, en haar Hout zeer taai en buigzaam is, waar door ze zeer bestendig tegen de Winden zyn; daar en boven groeijen ze schielyk en tegen de Winden op; dog de eerste en twede Zoort, inzonderheid deze, worden het meest tot dien einde gebruikt, om dat de Bladen van de derde zoort, zig by na geduurig bewegen, zelf met de minste wind, en door het aan een stoten der stevige gladde Bladen, een sterk en onaangenaam geraas maken, waar van hy ook de naam van *Ratelaar* verkregen heeft.

De vierde vreemde Zoort, kan dienen in plaats der vorige tot manteling, dewyl dezelve ook de ongemakken van onze Winters wel kan tegenstaan, schielyk aangroeit, en heel groot word.

§. 6. Het Hout van deze Bomen is wit, zagt, los, en derhalven van weinig waarde, nog tot Timmer-, nog tot Brand-hout; dog dat van de Zwarte Populier is wat vaster en niet zo wit; maar dewyl deze Houten zeer taai zyn, en niet ligt bersten, zo zyn ze zeer dienstig en worden van de Beeldsnyders, Draaijers, en andere, veel gebruikt tot het maken van Beelden, Vaten, Dozen, Mouden,

Monden, Schotels, Kommen, en veel andere dingen in de Huishouding. Insgelyks gebruiken ze de Klompen-makers in het byzondere zeer veel, tot het maken van Klompen of houten Schoenen, Muilen, enz.

§. 7. Dewyl het Hout van deze Bomen na de roeijing van weinig waarde tot Timmer- of Brandhout is, zo keuren zommige deze Bomen tot Planting van Mantelingen af, om in haar plaats ander Gewas van meerder waarde, by voorbeeld, *Ipen* te planten, waar in ze juist geen ongelyk hebben, maar de ondervinding leert, dat *Ipen* in opene, ruime plaatzen doorgaans zo wel niet tegen de winden opgroeijen willen, en dus langzaam en gebrekkig groeijen, weshalven doorgaans op zodanige plaatzen deze Bomen het best zyn, inzonderheid tot Boere Mantelingen.

§. 8. *Dioscorides* zegt (*a*) dat de Schors van de *witte* en *zwarte Populier-boom*, klein gesneden en met Mest in Greppels begraven wordende, in alle tyden van het Jaar goede eetbare *Champignons* of *Kampernoelien* doet voortkomen; het welk, volgens andere, ook zoude doen de Asch van het gemelde verbrande Hout, in de Aarde gestrooit, en daar dikwils Water opgegoten wordende; of als men een Boom by de grond afhout, en de Tronk met warm Water, daar eenig Zuurdeezem in gemengt is, begiet, waar na de *Kampernoelien* binnen vier Dagen zouden verschynen; wat hier van zy, het staat te onderzoeken; ik heb 'er, door verhindering, nog geen Proef van genomen.

§. 9. De afgeschilde Schors van de jonge Abeel-bomen, en van de Takken der ouden, zyn dienstig tot Toortzen, want t'zamen gerolt, gedroogt, en aangesteken wordende, ligten ze heel sterk.

§. 10. De *Aards-vader Jacob* gebruikte de Roeden van deze Bomen tot het bont worden der Schapen zyner Kudde, gelyk we by de *Hazel-note-boom* reeds aangemerkt hebben.

§. 11. Voorts zo hebben deze Bomen, inzonderheid de *zwarte Populier*: ook hunne nuttigheid in de Medicynen, voornamentlyk de jonge Knoppen als de Boom in het Voorjaar begint te Botten; men maakt 'er een Tinctuur van, door middel van dezelve op beste Brandewyn te zetten en by de warmte te laten trekken, welke een heerlyk middel is voor de Buik- en Rode-loop, en inwendige Wonden en Gezweeren; den Lyder neemt 'er 's Avonds en 's Morgens 1 á 2 Eet-lepels vol van in met warm Vleesch-nat. In de Apotheken wort een Zalf uit de gemelde Knoppen gemaakt, *Populier-zalf* genoemt, welke zeer dienstig is voor allerlei heete Gezwellen, en verkoelt de brand; is ook zeer nuttig voor de Aambeijen (*Hæmorrhoides*); aan het Voorhooft gestreken, verdryft ze de Hooft-pyn; verdryft ook gestotene, geslagene, of gevallene Builen; op de Slapen en Pols gestreken, verwekt ze Slaap en Rust.

De Olie (Boom-olie), waar in men deze Knoppen gekookt en vervolgens wel uitgeperst heeft, heeft dezelfde kragt als de gemelde Zalf.

§. 12. In West-Indiën, in de Landschappen *Florida*, *Virginia*, *Carolina*, enz., groeijen Medezoorten van de Populier-bomen, waar van, zo men zegt, eene zoort het *Gom Tacamahaca* uitlevert, (*Linn. Mat. med.* 463), en een andere welruikende Balzem uit de Knoppen (Catesby *Hist. nat Carolinæ*, enz.).

(*a*) Dioscord. Lib. I. Cap. XCII.

VAN

§. 1. HET PYLHOUT. Dit Heester-gewas heeft de volgende namen, in het *Neder-duitsch*, Pyl-hout. Sporken-hout. Zwarte Elsen-boom. *Latynsch*, Alnus baccifera. *Hoogduitsch*, Faul-baum. Sporcken-holtz. Zalf-holtz. *Fransch*, Aune noir. Bourgene *Engelsch*, Blak Alder-Tree. Dog-Berry-Tree, Stinking-Tree. Itslags-Alm of Elm-Tree.

§. 2. Daar worden twee Hooft-zoorten van gevonden, als:

1. HET GEMENE PYL-HOUT.

Alnus nigra baccifera. *C. B. Pin.* 428. *J. Bauh.* 1. 560.
Frangula. *Dodon. Tournef. Inst.* 612. *Boerh. J. A.* 2. 231.
Alnus nigra. *Lob.*
Rhamnus inermis, floribus monogynis hermaphroditis. *Linn. H. Cliff.* 70. *Flor. suec.* 194. *Mat. med.* 73. *Roj. Prodr.* 224.

2. HET KLEINE BERG-PYLHOUT, of Kruis-Peer.

Alus nigra Polycarpos. *C. B. Pin.* 428.

§. 3. De eerste Zoort groeit in *Braband*, *Hoog-duitschland*, *Frankryk*, *Engeland*, enz., in de Heggen en Bosschen. Daar word een verandering van gevonden, die wat groter en eenigzints ruiger of heirige Bladen heeft; dog mogelyk komt deze verandering alleen uit de deugd des gronds, standplaats, en jeugdigheid der Plant voort.

De twede gemelde of kleiner zoort groeit op de Bergen en Berg-agtige plaatzen van de gemelde Landstreken.

§. 4. Dezelve beminnen een gemene, goed, liefst zandagtige grond, en een opene plaats.

§. 5. Worden door de Uitlopers of door Inlegging voortgezet.

§. 6. Haar gebruik in de Tuinen is weinig; men plant dezelve zomtydts in de Tuinen in de Bosquets, en elders anders, om de verandering van Gewassen, inzonderheid de eerstgemelde zoort. Men kan 'er ook Heggen van planten, die egter niet zeer digt en fraai worden.

§. 7. Het Hout is heel hard, en kan dienen voor de Draaijers en andere, tot allerlei dingen, die hard Hout vereisschen. De Kolen van dit Hout worden zeer geagt tot het maken van Bus-kruit. De Takken, welke lang opschieten, zyn dienstig tot Hoepen van klein Vaat-werk.

De Besien verwen de Wol en andere dingen groen, en de Schors geel. *Act. Stokh.* 1742. pag. 23. 26. 27.

§. 8. Voorts zo heeft dit Gewas ook zyne nuttigheid in de Genees-kunde, want de middelste Schors purgeert allerlei kwade Vogten, en inzonderheid de water- en wei-agtige Vogten zeer sterk uit het Ligchaam, en is midsdien heel dienstig voor de Water-zugt, en daags- en anderdaagsche Koortzen. Men laat tot dien einde een halve Once of een Lood van de gedroogde Schors op goede witte Wyn of lugtig dun Bier of Wei trekken, waar by men wat Caneel, Gengber of Kruid-nagels voegt, om dat het anders de Maag wat ontstelt; en dit middel is hooftzakelyk voor Menschen die van een sterke Complexie zyn. De versche Schors doet braken.

De Schors in ongezouten Boter of Verkens-reuzel gekookt, of Azyn nat gestampt, verdryft de Schurft, daar mede 's daags een paar maal overgestreken wordende.

VAN DE

§. 1. PYN-BOOM. Deze altydt-groenende Boom word genoemt, in het *Nederduitsch*, Pyn-Boom. Pyn-appel-boom. Hars-boom. Vuuren-boom. *Latynsch*, Pynus. *Hoogduitsch*, Firchten-baum. Harts-baum. Feuren-baum. Feuren. Foren-holtz. Kinn-holtz. Kiester-holtz, Zirbel baum. *Fransch*, Pin. *Engelsch*, Pin-Tree. *Deensch*, Före. *Zweedsch*, Tall. Færa. Fur.

§. 2. Daar zyn vele zoorten of veranderingen van deze Boom, dog ik zal alleen van twee melding doen, die het meeste bekent zyn, als:

1. TAMME PYN-BOOM.

Pinus sativa. C. B. *Pin.* 490. *Tournef. Inst.* 585. *Boerh. J. A.* 2. 179.
Pinus asiculis duris, foliis longis. *J. Bauh.* 1. 248.
Pinus. *Dodon.*
Pinus vulgatissima. *Lob.*
Pinus foliis geminis, primordialibus foliaribus ciliatis. *Linn. H. Cliff.* 450. *Hort. Upsal.* 288. *Mat. med.* 435. *Roj. Prodr.* 89.

2. WILDE PYN-POOM.

Pinus sylvestris. C. B. *Pin.* 491. *Tournef. Inst.* 586. *Boerh. J. A.* 2. 179.
Pinus sylvestris vulgaris Genevensis *J. Bauh.* 1. 253.
Pinus sylvestris, sive Pinaster. *Dodon.*
Pinaster. *Lob.*
Pinus foliis geminis, primordialibus solitariis glabris. *Linn. H. Cliff.* 450. *Flor. Suec.* 788. *Mat. med.* 434. *Roj. Prodr.* 89.

§. 3. De eerste zoort groeit meest in de warme Landen, als in *Provence*, *Languedocq*, *Italien*, *Spanjen*, en elders.

De twede zoort, of de *wilde Pyn-boom*, groeit veel in *Hoogduitschland*, *Ongarien*, *Bohemen*, *Polen*, *Pruisschen*, enz., als mede in de *Alp-*, *Pyreneé-* en andere *koude Gebergtens* van *Italien*, want hy bemind van natuure de koude en drooge Berg-agtige plaatzen, weshalven ze ook zeer veel gevonden worden in het Noorden, als in *Norwegen*, *Zweden*, *Moscovien*, *Lapland*, en elders.

Deze Bomen kunnen zeer hoog worden, en groeijen doorgaans met een regte Stam opwaarts, dog blyven zomtydts ook laag, volgens de gesteldheid van de Grond en Stand-plaats.

§. 4. De Pyn-boom begeert liefft, gelyk uit zyn natuurlyke Groei-plaats ligt af te leieen is, een hooge, drooge, zandige Aarde; in vogte, styve Gronden wil hy niet wel aarten, weshalven die in onze waterige, vette klei-gronden van weinig nut kan zyn om te planten.

§. 5. De Vermeerdering geschied op dezelfde wyze als te voren van de *Denne-boom*, op zyn plaats gezegt is, namelyk door het Zaad dat men uit andere Gewesten ontboden heeft. Dog staat hier by nog in het byzonder aan te merken, dat de Pyn-boom nog bezwaarlyker de verplanting en korting der Wortels veelen kan, waar door doorgaans in het vervolg slegte voortgang maakt; zo niet geheel versterft; weshalven het nodig is, als men goede fleurige Bomen wensche te hebben, dezelve op de gezaaide plaats te laten doorgroeijen. Dog indien de noodzakelykheid vereischt om ze te verplanten, zo moet zulks geschieden terwyl ze nog geheel jong en maar een, ten hoogsten twee Jaren oud zyn; en zulks met een kluit Aarde om de Wortels, dat in het overbrengen na de Plant-plaats voorzigtig moet behandeld worden, om dat de kluit van de Wortels niet los raake en afvalle, het welk best geschied door middel van de jonge Boomtjes by vogtig weêr, als wanneer de Aarde het best aan malkander vast blyft, met een bekwame gladde Schoppe los te steeken, en te gelyk op te nemen en op een Draag-berrie te zetten, om dus voorzigtig naar de Plant-plaats overgedragen te worden. Op deze wyze kan men ook de jonge *Denne-bomen* het best verplanten.

§. 6. Het gebruik dat men 'er in de Tuinen van maakt is weinig, en niet zo veel als van de *Denne-boom:* Men zaait of plant ze hier of daar in de Tuinen op een gevoeglyke plaatze om de veranderingen van Gewassen en om haar altyd duurende groente: Of op grote plaatzen, best in de Bosquets onder ander wild Gewas. Het beste gebruik dat men daar van zoude kunnen maken, zoude kunnen zyn, om 'er in de schraale, zandige en veenagtige Hei-gronden Bosschen van te zaaijen, tot Timmer-hout, gelyk te vooren by de *Denne-boom* reeds aangemerkt heb; en ik moet by deze gelegentheid nog eens aanmerken, dat de nuttigheid daar van, hunne opmerking verdient.

§. 7. Van de twede zoort van deze Boom (§. 2. No. 2.), of altans van een Mede-zoort van dien, komt, zo men zegt, het by ons zogenaamde *Greinen-hout*, dog andere menen, dat de beste, vet-

ste

ſte *Denne-bomen* dit *Greinen-hout* uitleveren; welk Hout wy uit de Noordſche Landen, als hooftzakelyk uit *Norwegen*, vervolgens uit *Zweden*, *Pruiſſen*, *Lyfland*, enz., ook van *Hamburg* en *Bremen*, dat uit *Duitſchland*, *Bohemen*, enz., de Rivieren de *Elbe* en *Weeſer* afzakt, ontfangen, tot noodzakelyk gebruik, zo wel van Scheeps- als Huis-Timmeragie. Men brengt het meeſt over in heele Bomen, of in Blokken, dat is, ſtukken van Bomen, van allerlei lengte en dikte; waar van de eerſte dienen tot Scheeps-Maſten, Paal-werken, enz.; maar de Blokken, om 'er op onze Wind-Zaag-Molens, Balken, Ribben, Planken, Latten, van te zaagen. Dog dit *Greinen-hout* is zeer verſcheiden in deugd, volgens de Groei- en Stand-plaats, daar het gegroeit is. Het Noordſche word het beſte geagt; het Duitſche is wat ſlegter. Ziet vorders wat we dien aangaande by de *Denne-boom* en elders, aangaande de Groei- en Stand-plaats gezegt hebben.

§. 8. Tot branding is dit Hout niet zeer bekwaam, om dat het zeer ſpat en van korten duur, dog beter als het ſlegte *Denne-hout* is. In de Landen daar deze Bomen veel groeijen, word het zelve veel gebruikt van de Landlieden tot verligting by Nagt-tyden, in plaats van Keerzen of Lampen; tot dien einde ſpouden ze het Hout in zeer dunne ſtukjes tot ſpaanders, die aangeſtoken zynde, tamelyk lang, wegens de harſigheid die het Hout bevat, kunnen branden, ze maken uit de vette Takken ook Toortzen, die zeer helder ligten; welke Toortzen van de Ouden *Tæda* genoemt wierden, waar van men by de Oude *Poëten* veel gewag gemaakt vind.

§. 9. Uit deze Bomen word ook veel Hars, Pik, Teer, Terepentyn, enz., vergadert, even als uit de *Denne-boom*. Ook word 'er het *Zwartzel* uitgebrant.

§. 10. De Zaad-korls van den *Tammen Pyn-boom*, die tuſſchen de Schubbige Vrugten, Kegels genoemt, (Lat. *Strobulus Conus*) zitten, en *Pinjen* of *Pingels* (Lat. *Nuces Pineæ*) genoemt worden, zyn heel zoet en aangenaam, als ze verſch zyn, en worden in Italiën veel tot Na-ſpyze, gelyk Noten, Amandelen, enz., opgediſcht, en men zegt dat ze zeer voedzaam, en gezond zyn voor zwakke, door ziekte of vermoeijing kragteloos gewordene Menſchen, en dat ze inzonderheid de zwakke Mans kragtig te Paard helpen; ze worden ook geconfyt, als mede *Marcepaan* 'er van gemaakt. Men kan 'er ook Melk van bereiden, het zy van haar alleen of beter met *Amandels* vermengt, op die wyze als te voren by de *Amandels* aangewezen is. Het uit deze *Pinjen* uitgeperſte Olie is mede zeer verſterkende, 3 á 4 Druppels met Wyn, Chocolade, of iets anders ingenomen. Deze *Pinjen* worden ons uit Italiën of van elders toegezonden, en by ons alleen in de *Medicynen* gebruikt, dog worden weinig hier te Lande gevonden, dan in grote Koop-ſteden.

VAN DE

§. 1. ROOZE-BOOM. WY moeſten dit aangename en geurige Bloem-draagende Heeſter-Gewas hier niet voor by gaan, ſchoon het zelve anderzints meer tot de Bloem- en Plantagie-Tuin behoord.

Het zelve word genoemt in het *Nederduitſch*, Rooze-boom. Rooze-Struik. *Latynſch*, Roſa, van alle Botaniſten. *Hoogduitſch*, Roozen-baum. *Franſch*, Roſier. *Engelſch*, Roſes. *Deenſch*, Roſe. Roſe-Trä. *Zweedſch*, Roſe. Roſe-Træ.

§. 2. Daar zyn zeer veele zoorten, als volgt:

1. De enkelde bleek-roode of incarnate Provins-Roos. Incarnate Damas-Roos. Maagde-Roos.
2. De dubbelde Incarnate Provins-Roos. Dubbelde Incarnate Damas- of Maagde-Roos.
3. De enkelde roode Provins- of Damas-Roos. Zuiker-Roos.
4. De dubbelde roode Provins-, of Damas-Roos.
5. De witte enkelde Provins-, of Damas Roos.
6. De dubbelde witte Provins-, of Damas-Roos.

Nota. *De dubbelde van deze zoorten* (No. 2. 4. 6.) *zyn min of meer dubbeld.*

7. De Engelſche bonte Roos, of bonte Provins-Roos.
8. De bleek-bonte Roos.
9. De dubbelde May-Roos. Kleine bleeke dubbelde Provins-Roos. Bleeke Roos.

Nota. *Deze is klein, en bleek-incarnaat, na den witten hellende.*

10. De bleek-roode Maand-Roos.
11. De hoog-roode Maand-Roos.
12. De witte Maand-Roos.
13. De bonte Maand-Roos.
14. De Mos- of ruige Roos. Provins-Roos met ruige mos-agtige Bloem-ſteelen en Knoppen.
15. De Centifolie-Roos. Grote incarnate Provins- of Damas-Roos.
16. De kleine Centifolie-Roos. Roſe des Dames. Juffers-Roos.
17. De Provins-Roos met rondagtige gekrulde Bladen en incarnate Bloemen.
18. De enkelde Purper-roode Fluweel-Roos. Kamelot-Roos. Portugalſche-Roos.
19. De dubbelde Purper-rode Fluweel- of Kamelot-Roos.
20. De enkelde donker-purpere Fluweel-Roos.
21. De dubbelde donker-purpere Fluweel-Roos.

Nota. *Deze is zeer dubbeld, zwaar-bruin-purper, en ſterk glanzende Fluweel-agtig; en heeft omſlaande Bloem-bladen: Dog de koleur en fluweelagtigheid is op de eene Stand-plaats wel wat ſterker als op de andere.*

22. De Roos zonder Doorns, met groote bleek-purperagtige dubbelde Bloemen.

23. De Roos zonder doorns, met kleine bleek-purperagtige dubbelde Bloemen.
Nota. *Deze beide* (No. 22, 23.) *ſchynen Mede-zoorten van* (No. 19. 21). *Haar Koleur zweemt na een verbleekte morſige donker-purpere Koleur.*
24. De Frankforter bleek-roode, of witte Roos.
Nota. *De Bloemen van deze gaan nooit geheel open.*
25. De gemene enkelde witte Roos.
26. De gemene dubbelde witte Roos.
Nota. *Deze beide* (No 25, 26.) *zyn niet* (No. 5, 6.), *ze groeijen veel hooger, en hebben grooter doorns.*
27. De kleine witte dubbelde Roos. Melk- of Tros-Roos.
28. De enkelde Muscus-Roos.
29. De dubbelde Muscus Roos.
30. De altydt-groene Muscus-Roos.
31. De bonte Waereld-Roos.
32. De enkelde Egelantier-Roos, met ruikende Bladen.
33. De dubbelde Egelantier.
Nota. *Daar zyn ook Mede-zoorten van deze twee* (No. 32, 33.) *welkers Bladen niet ruiken. anders in allen aan dezelve gelyk.*
34. De enkelde Kaneel-Roos.
35. De dubbelde Kaneel-Roos.
36. De geele enkelde Roos.
37. De geele dubbelde Roos.
38. De geele en roode Roos. Oranje-Roos. Ooſtenrykſche-Roos. Vermillioen-Roos. Turkſche-Roos.
Nota. *De Bloem-bladen van deze zyn van binnen Oranje-geel, en van buiten Vermillioen-rood. De Bloem is enkeld.*
39. De Oranje-Roos, aan de eene Tak met geheel geele, aan de andere met geele en roode Bloemen.
40. De Oranje-Roos met geheel Oranje-geele Bloemen.
41. De wilde Bottel-Roos.
42. De groote Bottel-Roos. Appel-Roos, *met groote ruige Vrugten.*
43. De groote Engelſche Bottel-, of Peer-Roos, *met groote Peer-formige Vrugten.*
44 De kleine wilde Roos, met Pimpernel-bladen, doorgaans *Duin-Roos* genoemt; met witte enkelde Bloemen.
45. De Duin-Roos met bleek-roode Bloemen.
46. De Duin-Roos met bonte Bloemen.
47. De Duin-Roos met bonte Bladen.
48. De kleine Aard-Roos, met groote Peer-formige Vrugten.
49. De dubbelde Aard-Roos.
50. De Virginiſche wilde Roos.

Wy zouden hier deze gemelde zoorten wel nader beſchryven en verhandelen, maar dewyl dezelve meer tot de Bloem-Tuin behoren, zo zullen we zulks ſparen tot dat we van de Bloem-gewaſſen in het byzondere komen te handelen.

§. 3. De Rozen groeijen, te weten de wilde zoorten (No. 32----- 49.) in veel Geweſten van Europa, zo wel in warme als koude, en zommige zelfs in de koudſte, als in *Zweden*, *Lapland*, *Siberien*, en elders, in de Heggen en Boſſchen, inzonderheid de enkelde zoorten, en hooftzakelyk No. 32. in *Engeland*, *Frankryk*, *Duitſchland*, enz., No. 34. ibid. 36, 37. in *Africa* en *Egypten*, 38, 39, 43. in *Ooſtenryk*, *Ongarien*, 41, 42. in *Duitſchland*, *Frankryk*, *Engeland*, 43. in *Engeland*, 44, 45, 46. in de Duinen van *Holland*, *Zeeland*, *Vlaanderen*, *Engeland*, en op zandige plaatzen van *Hoogduitſchland*, *Frankryk*, enz., 48, 49. in *Hoogduitſchland*, *Ooſtenryk*, 50. in *Virginien*. De tamme zoorten worden in de Hoven gecultiveert, en zyn zeer waarſchynlyk alle door de tydt uit het Zaad van deze of gene wilde zoort in verſchillige Geweſten voortgekomen, gelyk meer andere Gewaſſen.

§. 4. Dezelve willen in allerlei goede, losſe, vette Gronden heel wel tieren, dog beminnen liefſt een goede zandagtige, en verders een open Lugt; kunnen ook alle onze Winter-koude zeer wel doorſtaan, behalven No. 28, 29 en 30, welke derhalven daar voor met Stroo moeten bedekt, of 's Winters, in Potten geplant ſtaande, in Huis bewaart worden.

§. 5. Hare Vermeerdering geſchied niet bezwaarlyk door Scheuring of Wortel ſpruiten, of anders door Inlegging, in de gewone Plant-tydt in het Voor-jaar.

§ 6. Haar gebruik in de Tuinen aangaande: Men plant dezelve hier of daar in de Bloem-Tuinen, in de Boſquets, en elders, wegens hare fraaije en welruikende Bloemen in haar Bloei-tydt. Ook plant men 'er wel kleine of laage Hegjes van, dog die moeten niet geknipt, maar door aanbinding der Takken op zyn tydt aan het Latwerk, waar tegen dezelve geplant moeten zyn, in een cierlyke gedaante onderhouden worden, want anders zouden dezelve geen Bloemen geven.

Als de Rooze-Struiken of Heggen oud en onſchikkelyk geworden zyn, en daar door ook weinig Gewas en Bloemen voortbrengen, zo kan men dezelve weer verjeugdigen door middel van dezelve by de Wortel af te ſnoeijen, waar op ze weer jeugdige Scheuten zullen uitſpruiten, en goede groei maken.

§. 7. De 41, 42 en 43ſte zoort brengen mooije roode Vrugten voort, waar van die van de twee laatſtgemelde zoorten, groter als van de eerſtgemelde wilde zyn, welke, na dat de Korls 'er uitgenomen zyn, geſtooft worden met Zuiker en wat Kaneel, en dus, als een aangename Toe-ſpyze by Gebraads te Eeten, wordende de wilde zoort voor de ſmakelykſte geagt, ſchoon de twee overige groter zyn. Men droogt dezelve ook tot dien einde in de Oven voor het Winter gebruik.

§ 8. Voorts zyn de Roozen van veel gebruik in de Medicynen, wordende inzonderheid de 1, 2, 3, 4 en

2, 3, 4 en 15de zoort tot dien einde gebruikt, ſchoon de overige ook diergelyke nuttigheid hebben; Edog de Rozen zyn niet alle van eenerlei kragt en uitwerking: De bleek-rode Rozen hebben een laxeerende kragt, daar en tegen de roode en witte een adſtringeerende of t'zamentrekkende, egter zyn ze in het algemeen verfriſchende, en de Levens-geeſten verſterkende. De bleek-rode Rozen worden geprezen voor verſtoptheid der Ingewanden en daar uit voortkomende gebreken, als Hooft-pyn, heete zeêre Oogen, Hypochondrye, enz. De roode Rozen zyn dienſtig voor een kwalyk geſtelde Maag, verlorene Eetens-luſt, Buik-loop, overvloedige Stonden, enz. Men maakt tot dien einde een Conſerv van de Bloemen, door middel van Stamping der van de witte uit-einden gezuiverde Bloem-bladen met een gelyke zwaarte van witte, goede, drooge (geen vette) Poeijer-Zuiker, in een Steenen of Houten Mortier; waar van den Lyder 's Daags twemaal een brok neemt als een Okernoot groot. In de Apotheken bereid men tot de gemelde en andere gebruiken, daar en boven nog gediſtilleerd *Water*, *Syroop*, *Olie*, enz., van.

Uitterlyk is het Roze-water uit roode Rozen een bekent en zeer gebruikelyk Middel voor roode zeêre Oogen, uit hitte ontſtaande, en zo veel te beter, als men daar wat Slym van Quee-korls (dat is het Nat waar in Quee-korls eenige Uuren geſtaan hebben te weeken) by doet.

De roode Roze-bladen, en ook de bleeke, wat geſtampt, vervolgens met goede Azyn bevogtigt, op het voorhooft gelegt, is een zeer goed Middel voor Hooft-pyn, uit hitte ontſtaande, het zy door Koorts of anders.

VAN DE

§. 1. RYN-BESIEN. Dit Heeſter-agtige Boom-gewas word genoemt in het *Nederduitſch*; Rhyn beſien. Schyt-beſien. Weeg-doorn. Purgeer-doorn. Kruis-doorn. *Latynſch*, Rhamnus catharcticus. Rhamnus ſoluturus, ſpina infectoraci. Cervi ſpina. *Hoogduitſch*, Creutz-beer. Creutz-dorn. Weeg-dorn. *Franſch*, Nerprun. *Engelſch*, Buk-thorn. Rhein-berries. Commun Purging-Thorn. *Deenſch*, Kaars-boer-torn. Hiaerte-torn. *Zweedſch*, Wigel-torn. Werren-torn. Get-appel. Get-bark.

§. 2. Daar zyn drie Veranderingen van dit Gewas, dat tot het Geſlagt van de Rhamnus behoord, waar van we reeds op andere plaatzen te voren verſcheidene beſchreven hebben.

1. DE GEMENE RHYN-BESIE.

Rhamnus catharcticus. *C. B. Pin.* 478. *J. Baub.* 155. *Tournef. Inſt.* 593. *Boerh. J. A.* 2. 212.
Rhamnus ſolutivus. *Dodon.*
Spina infectoria. *Lob.*
Rhamnus ramis ſpina ternunatis, floribus quadrifidis diorcis. *Linn. H. Cliff.* 70. *Flor. ſuec.* 193. *Mat. med.* 72. *Roj. Prodr.* 224. *Mas & fœmina.*

2. DE KLEINE RHYN-BESIE.

Rhamnus catharcticus minor. *C. B. Pin.* 478. *Tournef. Inſt.* 593.
Licium gallicum. *Ejusd.* 478. *J. Baub.* 1. 58.
Spina infectoria pumila. 1. *Cluſ. H.* 111.
Rhamni ſotuſivi minor ſpecies. *Cum.*

3. DE KLEINE RHYN-BESIE, met ſmaller Bladen.

Lycium facie pruni ſilveſtris, ſive Italicum. *C. B. Pin.* 478.
Rhamnus catharcticus minor, foliis longiori. *Tournef. Inſt.*
Spina infectoria pumila. 2. *Cluſ. H.* 112.

§. 3. De eerſte zoort, groeit in *Hoog-* en *Neder-duitſchland*, *Frankryk*, en elders, in de Heggen, Bosſchen langs de Wegen en op andere onbebouwde Plaatzen.

De twede en derde zoort, die in alle deelen kleinder groeijen, zyn minder gemeen; dezelve worden gevonden in *Bohemen*, *Ooſtenryk*, *Ongarien*, *Provence*, *Languedocq*, en elders.

§. 4. Ze beminnen een gemene losſe, liefft zand-agtige Grond, en kunnen onze Winter-koude alle heel wel tegenſtaan.

§. 5. Hare Vermeerdering geſchied door de Uitlopers of Inleggers, of ook door het Zaad, welk in de Beſien, die ze voortbrengen, opgeſloten is; welke Beſien in de Herfſt gedroogt en bewaart zynde in het Voorjaar, na dat ze van te voren wat te meuken geſtaan hebben, op een goede warme plaats gezaait, en de voortgekomene jonge Planten daar na 2 á 3 Jaren oud geworden zynde, verplant worden.

§. 6. Het gebruik dat men in de Tuinen van deze Gewasſen maakt is zeer weinig, men plant ze alleen uit Liefhebbery hier of daar op een gevoeglyke plaats in de Tuin, of in de *Bosquets* onder ander wild Gewas.

§. 7. De Vrugten van de eerſte zoort worden behalven hare nuttigheid die ze in de Medicynen hebben, veel geagt en gebruikt om 'er een geele en groene Koleur van te maken. De geele word van de onrype *Beſien*, maar de groene van de rype gemaakt, welke *Beſien* tot dien einde op haar tydt kunnen vergadert en gedroogt worden om dezelve in alle tyden te hebben.

§. 8. Om de geele Koleur te maken, zo neemt van de gemelde onrype *Beſien*, doet die in een zuivere vergladde Pot, voegt daar by wat water in een weinig *Aluin*, laat het dan op een warme plaats of op ee klein Koolvuur wat weeken, giet het vogt dan door een Linnen-doek, zo zult gy een ſchone geele koleur hebben

§. 9. Om de groene koleur te maken, zo neemt deze rype verſche *Beſien* ſtampt ze in een Mortier, doet 'er een weinig gepoeijerde *Aluin*, of water waar in *Aluin* geſmolten is, by, en perſt het Zap uit, doet zulks vervolgens in Schulpen om te droogen, of anders in een Blaas die men boven digt bindt, en ergens op een drooge plaats ophangt, zo zal het Zap droog en hard worden. Ande-

te ſtellen de geſtampte Beſien, met een weinig Aluin doormengt zynde, eenige dagen lang in eenig zuiver koperen Vat te rotten, en perzen 'er dan het Zap uit, waar door het groen ook lieflyker word; en dit is het *Groen* dat men meeſt overal by de *Drogiſten* te koop vind, onder de naam van *Zap-groen* of *Blaas-groen*, (Frans, *Verd de Veſſie*) en voor de Schilders tot Water-verf, en voor Ingenieurs, en andere die Plans maken, van veel nut en gebruik is.

§. 10. De Beſien van de twede zoort (§. 2. No. 2. geven op de bovengemelde wyze (§. 8.) geele Verf, als die van de eerſte zoort, en worden zeer veel gebruikt van de Schilders, en inzonderheid van de Verwers, tot het geel Verwen van allerlei Stoffen; wordende tot dien einde uit *Provence* daar ze veel groeijen, inzonderheid omtrent *Avignon*, overal verzonden: Men vind dezelve by de Drogiſten onder de naam van *Zaad van Avignon*, (Latynſch, *Grana Avinionenſia.* Franſch, *Graine d'Iexignon*, *Grainette*, *Graine jeaune.*)

Van deze *Beſien* word ook het zogenaamde *Schyt-geel*, (Franſch, *Stil de Graine*), dat de Olie- en Mignatuur-Schilders veel gebruiken, in Holland en elders gemaakt, op deze wyze.

§. 11. Neemt *Cerusſe* of *Lood-wit*, wryft dit met Water op een Wryf-ſteen zeer fyn, daar na laat het in de ſchaduwe droogen; dan neemt *Zaad van Avignon*, ſtampt zulks in een Stenen Vyzel met een Houten Stamper, en laat het daar na met Water in een verglaasde Pot kooken tot dat het ruim een derde verkookt is, of tot dat gy ziet dat het vogt mooi geel is, giet het dan door een Linnen-doek, en voegt 'er by een weinig *Aluin*, welk belet dat de *Tinctuur* niet van Koleur verandert. Daar na neemt het gedroogde *Cerusſe* en weekt die, in deze *Tinctuur*, en maakt 'er een dikke Pap van, kneed die, en formeert 'er brokken van, laat die daar na in de ſchaduwe droogen, droog zynde, zo weekt ze weêr in dezelfde *Tinctuur*, 2 á 3 maal, naar mate dat het *Schyt-geel* ligter of donkerder zal zyn; agt gevende dat het zelve elke reis wel droog geworden zy; ook moet de *Tinctuur* by het weeken heet gemaakt zyn, en men moet zig wagten dat 'er geen Yzer of Staal by koomt, weshalven men een houten Spadel moet gebruiken.

§. 12. In de Apotheken van Landen, inzonderheid in Hoog-duitſchland, Frankryk, en elders, word 'er uit de type Ryn-beſien een purgeerende Syroop bereid, (*Sirupus Domeſticus* genoemt), welke zeer geprezen en veel gebruikt word *Cachaxia*, voor Waterzugt, Jigt, Podagra, en andere langduurende en hardnekkige Ziektens: Men neemt het van 1 tot 1½ Oncen met Vleeſch-nat 's Morgens in r en zulks verſcheidemalen als het nodig is, na 1 à 2 Dagen tusſchenpozen. In plaats van de Syroop, kunnen ook de verſche of gedroogde Beſien in dezelfde gebreken gebruikt worden; van de verſche Beſien worden 15 8 20 ingenomen, en van de gepulveriſeerde, tot 1 Drachma of Greintje; of men maakt een Afkookzel van de verſche of droge Beſien, dat men met Zuiker wat veerzoeten kan, hier toe neemt 30 tot 50 Beſien, naar den ouderdom en de natuur des Lydes

VAN DE

§. 1. SEVEN-BOOM. Dit Heeſteragtig Gewas word genoemt in het *Nederduitſch*, Seven-boom. Savel-boom. *Latynſch*, Sabina. Savina. *Hoogduitſch*, Sieben-baum. Seven-baum. Sade-baum. *Franſch*, Savinier. *Engelſch*, Savine-Tree. *Deenſch*, Seven-boom. *Zweedſch*, Saef-boom.

§. 2. Twee zoorten worden 'er van dit Gewas, welk de nieuwſte Botaniſten onder het geſlagt van de *Juniperus* ſtellen, gevonden, als:

1. DE SEVEN-BOOM, met Tamariſcen Bladen.

Sabina foliis Tamariſci, dioſcordis. *C. B. Pin.* 487. *Boerh. J. A.* 2. 207.
Sabina ſterilis. *J. Bauh.* 1. 288.
Sabina. 1. *Dodon.*
Sabina mas. *Tab.*
Sabina vulgatior. *Lob.*
Juniperus foliis inferné adnatis, oppoſitionibus concatenatis. *Linn. H. Cliff.* 464. *Hort. Upſ.* 299. *Mat. med.* 467. *Roj. Prodr.* 90. *Mas.*

2. SEVEN-BOOM, met Cupreſſe Bladen.

Sabina folio cupreſſi. *C. B. Pin.* 487. *Boerh. J. A.* 2. 207.
Sabina baccifera. *J. Bauh.* 1. 288.
Sabina. 2. *Dodon.*
Sabina fœmina. *Tab.*
Sabina genuin baccifera. *Lob.*
Juniperus foliis inferné adnatis, oppoſitionibus concanatis. *Linn. H. Cliff.* 464. *Hort. Upſ.* 299. *Mat. med.* 467. *Roj. Prodr.* 90. *fœmina.*

By *Tournefort* vind men dit Gewas niet aangetekent.
De twede zoort is maar een verandering van de eerſte.
Daar is nog een verandering van met bonte Bladen.

§. 3. Beide deze zoorten groeijen in het wild in de Ooſterſche Landen, als in *Griekenland*, *Candien*, *Aſien*, *Tartaryen*, *Siberien*, en elders, in de Berg- en Boſch-agtige plaatzen. Hier te Lande worden ze door de Cultuure voortgezet: Dog de eerſte zoott is het meeſt bekent.

§. 4. Ze willen in allerlei goede losſe gronden heel wel groeijen, dog beminnen liefſt een zandige; willen ook wel in ſchaduwagtige plaatzen aarten; en kunnen alle ongemakken des Winters zeer wel doorſtaan.

§. 5. Ze

§. 5. Ze worden Vermeerdert door Inlegging of Steking der jonge Takken, die in een ſchaduwagtige en wat vogtige plaats geſtoken wordende, niet bezwaarlyk in een á twee Jaren bewortelen en en dan kunnen verplant worden, daar men begeert.

§. 6. Haar gebruik dat men 'er in de Tuinen van maakt is weinig: Ze worden meeſt alleen hier of daar in de Tuin geplant uit Liefhebbery: Dog zomtydts plant men 'er op grote plaatzen, om de verandering van Gewaſſen, laage Heggen van, die 3 á 4 Voeten hoog kunnen worden: Ik heb 'er voor dezen zodanige gezien die heel bevallig ſtonden, maar dezelve ruiken zeer onaangenaam, als men ze komt te roeren.

§. 7. Het gebruik van dit Gewas in de *Oeconomie* is ook weinig; De jonge Takjes, klein geſneden, en aan de Paarden onder haar Voeder te eeten gegeven, geneeſt dezelve ven de *Droes*, dat is, als ze ſnotterig zyn, en de Hoeſt hebben. Met deze Takjes de Hokken der Hoenders berookt, of de Takjes in haar drink-water gelegt, als ze de *Pip* hebben, geneeſt haar daar van.

§. 8. Dit moet ik ten laatſten nog aanmerken, dat de Tuiniers haar behoren te wagten om dan dit Gewas, zonder onderſcheid, aan ieder Vrouws-perzoon te gezen, als ze daarom vraagt, vermids dezelve zomtydts een zeer kwalyk gebruik daar van maken; ſchoon het zelve anders vele nuttigheid heeft, als, om de Stonden kragtig te bevorderen, enz., en de zwangere Vrouwen hebben zig daar voor te wagten. Uitwendig zyn de Bladen van deze Boom een dienſtig middel voor allerlei kwade ſchurfts des Hooſds en elders, in verſche ongezouten Boter of Verkens-reuzel gekookt zynde, of de drooge Bladen daar mede of met Room gemengt. Het Afkookzel daar van is ook zeer dienſtig, in dezelfde gebreken, als mede voor vuile Zeeren en Wonden, voor de Kanker en koude Brand.

VAN DE

§. 1. SORBEN-BOOM. Daar zyn twee zoorten van, als Wilde en Tamme, de eerſte heet in het *Nederduitſch*, Wilde Sorben-boom, Lyſter beſie-boom; Vogels-beſie-boom; Qualſter-beſie-boom. Haver-Eſſchen. Bergs-Esſche. Quitſchen-boom. *Latyniſch*, Sorbus Sylveſtris, vel aucuparia. *Hoogduitſch*, Wilder Sperper-baum, Meel-baum, Wilde Meſtbeer baum, Quitſchen-beum, Eber Eſchen-baum, Qualſter-baum, Vogels-beer-baum. *Franſch*, Cormier ſauvage. *Engelſch*, Quicken-Tree. *Deenſch*, Roene-beer-Tree. *Zweedſch*, Rum.

De Botaniſten noemen dezelve:

1. SORBUS ſilveſtris, foliis domeſticæ ſimilis. *C. B. Pin.* 415.
Sorbus aucuparia. *J. Bauh.* 1. 62. *Tourneſ. Inſt.* 634. *Boerh. J. A.* 2. 243.
Ornus. *Dodon.*
Sorbus ſylveſtris alpina. *Lob.*
Sorbus foliis pinnatis. *Linn. H. Cliff.* 188. *Flor. ſuec.* 400. *Mat. med.* 235. *Roy. Prodr.* 272.

De tweede of Tamme zoort word genoemt in *Nederduitſch*, Tamme Sorben-boom. Slupper-boom. Sperwer-boom. *Latyniſch*, Sorbus ſativa. *Hoogduitſch*, Zachma. Sperper-baum. Speyerling. Spor-Aepfel. Sorb-Aepfel Sper-byren. Smeer-byren. *Franſch*, Cormier, Sorbier. *Engelſch*, Servire-Tree. *Deenſch*, Reene-boer-Tree. *Zweedſch*, Tam-Runn.

By de Botaniſten heet hy

2. SORBUS ſative. *C. B. Pin.* 415. *Tourneſ. Inſt.* 633. *Boerh. J. A.* 2. 248.
Sorbus. *J. Bauh.* 1. 59. *Dodon.*
Sorbus domeſtica. *Lob.*

Hier van vind men by *Tournefort* nog verſcheide veranderingen uit de *Hortus Catholicus* aangeteekent, die egter niet verſchillen, als in de gedaante, groote, en koleur der Vrugten, zynde zommige rond, andere langwerpig Peers-wyze, min of meer rood, ſmaakelyker, enz.

§. 2. De eerſte of wilde zoort, doorgaans by ons *Lyſter-beſie-boom* genoemt, die middelmaatig groot, groeit op veel plaatzen van Hoog-en Needer-duitſchland in het wild, in zand- of ſteen-agtige Gronden en boſch-agtige Plaatzen.

De tamme zoort groeit meer in het wild, in de warme Landen, als in *Italien*, *Provence*, *Languedoc*, enz., dog word ook op zommige plaatzen van *Hoogduitſchland* in de berg- en boſch-agtige plaatzen, en elders gevonden.

§. 3. Ze beminnen beide een goede, losſe, liefſt zand-agtige grond, en vreezen geen Winterkonde.

§. 4. Hare Vermeerdering geſchied door de Beſien, op die wyze als te voren van de *Haag-doorn* gezegt is; of door Uitſpruitzels, of ook door Inlegging der Takken.

§. 5. Wat aangaat het gebruik dezer Bomen in de Tuinen; men plant de *Lyſter-beſie-bomen* op grote plaatzen, veel in de *Bosquets* tusſchen ander wild Gewas, of op andere plaatzen van de Tuinen, naaſt Gragten, Sloten, om haar aangename witte Bloem-trosſen in de Bloei-tydt, in de May, en inzonderheid wegens de bevallige roode Vrugt-trosſen, die in het Na-jaar ryp worden, en dan een fraai gezigt tusſchen de groente geven. Ook plant men 'er wel kleine of ſmalle Alleés van, in de Bosquets of elders, van 10 á 12 Voeten afſtand in de Reyen, dewyl ze niet heel groot worden.

§. 6. Deze *Beſien* zyn zeer dienſtig en worden veel gebruikt om daar mede *Lyſters* en *Krametsvogels* te vangen, die dezelve zeer gaarne eeten, en waar van ze de naam van *Lyſter-beſien* verkregen hebben. Men moet ze tot dien einde niet al te ryp plukken, om dat ze dan langer duuren kunnen, vallende anders ligtelyk van de Stelen af.

§. 7. Ik heb reeds in een ander Werkje gezegt dat de Lyſter-vangſt een der Herfſt-vermaken in de Tuinen is, als alle andere vermaken ten einde gaan.

§. 8. Wat nu aangaat het nut en gebruik van de gemelde twede zoort of de *tamme Sorben-boom* (§. 1. No. 2.): Men plant dezelve alleen uit Liefhebbery hier of daar in de Tuinen, als mede om de Vrugten, die Tros-wyze voortkomen, als de *Lyſter-beſien*, en die dikwils aan de eene zyde bleek-geel en aan de andere rood zyn; welke Vrugten men, na dat ze als de *Mespelen* week geworden zyn, eeten kan, en iets zuur- of ryns-agtig, dog niet onaangenaam ſmaken. Men bindt dezelve tot dien einde boſch-wyze t'zamen, en hangt ze in een drooge Kamer op, zo kunnen ze lang duuren; ze worden ook wel, eer ze week zyn, in Water opgekookt en tot een Spyze toebereid.

Men maakt 'er ook met Zuiker of Honig een *Confituur* van, als van de *Queën*, op deze wyze, neemt vier Pond *Sorben*, die by na ryp zyn, zuivert ze van haar Steelen, en neemt 'er de korls uit, vervolgens kookt ze in genoegzaam Water tot dat ze by na week zyn; daar na neemt tot drie Pond van deze gekookte *Sorben*, twee en een half Pond goede *Zuiker* of *Honig*; kookt het met malkander zagtjtes tot de conſiſtentie van een dikke Syroop; deze confituur verwekt Appetyt en ſterkt de Maag, en dient inzonderheid voor die, welke aan de Buik-loop, of aan het braken zyn.

Uit de Vrugten zo wel van de wilde als tamme *Sorben*, kan ook, na dat ze wat geſtaan hebben te geſten, een goede Brandewyn gediſtilleert worden.

Haar Hout is hart en vaſt, en word op plaatzen daar het veel groeit, van de Schryn-werkers en Draaijers veel gebruikt; is ook goed om te branden.

§. 9. Behalven deze voorgemelde zoorten van Sorben, zo zyn 'er ook nog eenige andere zoorten van Boom-gewaſſen, die zommige by die Sorben gerekent hebben, weshalven we hier daar van eenige melding doen zullen:

De eerſte zoort heet in het *Nederduitſch*, Berg-Sorben-boom. *Latynſch*, Sorbus torminalis. *Hoogduitſch*, Wilder Berg-Sperwer-baum. Eltzen-baum. Eltze-beeren. Adels-beeren. Eſch-Rooſel. Araſel. *Franſch*, Sorbier de Montague. Alifier. *Engelſch*, Commun Service-Tree. Sorb.

By de Botaniſten word hy genoemt:

1. MESPILUS apri folio ſylveſtris, non ſpinoſa; ſive ſorbus terminalis. *C. B. Pin.* 454.
Sorbus terminalis, & Cratægus Theophraſti *J. Baub.* 1. 63.
Cratægus folio laciniato. *Tournef. Inſt.* 633. *Boerh. J. A.* 2. 248.
Cratægus foliis cordatis acutis, laciniis acutis ſerratis. *Linn. Hort. Cliff.* 187. *Roj. Prodr.* 271.

De twede zoort heet in het *Nederduitſch*, Wilde Engelſche-Sorben-boom. Roode Berg-Sorben-boom. *Latynſch*, Sorbus. vel Cratægus. Sylveſtris anglica. *Hoogduitſch*, Wilder Engliſcher-Sperwer-baum. *Franſch*, Sorbier d'Angleterre. *Engelſch*, Ned Cheſs-appels. Engelſch wild Servire-Tree. Witte Beam-Tree. *Deenſch*, Oxel. *Zweedſch*, Oxel.

By de Botaniſten heet hy:

2. ALNI effigie lanato folio, major. *C. B. Pin.* 452.
Sorbus Alpina. *J. Baub.* 1. 65
Sorbus ſylveſtris Anglicus. *Pork. Theatr.* 1420. *Raj. Hiſt.* 1459.
Cratægus folio ſubrotundo ſerrato ſubtus incano. *Tournef. Inſt.* 633. *Boerh. J. A.* 2. 248.
Aria Theophraſti, effigie Alni. *Lob.*
Aria Theophraſti. *vulgo.*
Cratægus foliis ovalibus inæqualiter ſerratis, *Linn. H. Cliff.* 187. *Flor. ſuec.* 398. *Mat. med.* 234.
Cratægus foliis ovalibus inæqualiter ſerratis, ſubtus tomentoſis. *Linn. Virid.* 43. *Roj. Prodr.* 271.
Cratægus inermis foliis ellipticis ſerratis, transverſaliter ſinuatis, ſubtus villoſis. *Linn. Flor. Lappon.* 199.

De derde zoort heet in het *Nederduitſch*, Virginiſche Sorben-boom. *Latynſch*, Sorbus Virginiana. *Hoogduitſch*, Virginiſche Sorben-baum. *Franſch*, Sorbier de Virginie. *Engelſch*, Service-Tree of Virginie.

Van de Botaniſten word hy genoemt:

3. Sorbus Virginiana foliis Arbutri. *Breyn. Prodr.* 1. *Herm. H. L.* B. 878. Fig. 699.
Mespilus Virginiana, foliis Arbuti lanato folio. *Plukn. Almag.* 248.
Cratægus Virginiana, foliis Arbuti. *Tournef. Inſt.* 633. *Boerh. J. A.* 2. 248.
Mespilus inermis, foliis lanceolatis crenulatis. *Linn. H. Cliff.* 189. *Roj. Prodr.* 271.

§. 10. De eerſtgemelde zoort (§. 9. No. 1.), dat een grote Boom word, groeit in *Hoogduitſchland*, *Bohemen*, *Ooſtenryk*, *Italien*, *Zwitzerland*, *Frankryk*, *Engeland*, en elders, in de koude Berg- en Boſch-agtige plaatzen.

De twede zoort (§. 9. No. 2.), word ook een tamelyk groote Boom, en in de gemelde Landſtreken op diergelyke plaatzen gevonden, inzonderheid veel in *Engeland*, als mede in de noordlyke Landen.

De natuurlyke groei-plaats van de derde zoort (§. 9. No. 3.), is het Landſchap *Virginien* en *Carolina*, in *America*, en word een tamelyk grote Boom.

§. 11. Ze beminnen alle een goede, vette, liefſt zand-agtige grond, in klei- en andere ſtyve gronden maken ze weinig voortgang, kunnen onze Winter-koude zeer wel doorſtaan, dog worden by ons zeer weinig en niet dan in de Botaniſche Tuinen, en by zommige Kruid-beminnaars gezien.

§. 12. Haare Vermeerdering geſchied door Uitlopers of door Inlegging der Takken, of by de Wortel uitgelopene Spruiten. Kan ook geſchieden door het Zaaijen der Vrugten, zo als van de *Haag-doorn* gezegt is; als men Vrugten daar van verkrygt, dog die van de derde zoort (§. 9. No. 3.) worden by ons zelden behoorlyk ryp tot de zaaijing. Men kan ze ook vermeerderen door Enting of Zuiging op *Haag-doorn* of op *Quee*, dog het Inleggen of Zaaijen is het beſt, dewyl het wasſelyker Bomen geeft.

§. 13.

§. 13. Het gebruik dat men van deze Bomen in de Tuinen maakt, de eerſte en twede zoort (§. 9. No. 1, 2.) zyn, dewyl het mooije, grote, uitkronende, lommer-agtige Bomen worden, inzonderheid de eerſtgemelde zoort, heel bekwaam tot Alleés op grote plaatzen, die heel cierlyk ſtaan, gelyk ik zodanige voor dezen in Duitſchland op verſcheide plaatzen gezien heb. Dog hier te Lande ziet men deze Bomen zeldzaam, en niet anders als by zommige Kruid-beminnaars, wordende gelyk ook de derde zoort (§. 9. No. 3.) alleen uit Liefhebbery en verandering van Gewaſen, hier of daar in de Tuinen of in de Bosquets geplant, als mede om de Vrugten: Maar deze Bomen dragen niet eer, dan wanneer ze wat bejaard geworden zyn, en willen, om Vrugten te verkrygen, niet gesnoeit zyn.

§. 14. De Vrugten of Beſien van de eerſte zoort (§ 9. No. 1.) of *Wilde Berg-Sorben-boom*, groeijen Tros- of Boſch-wyze, gelyk die van de *tamme Sorben-boom* (§ 1. No. 2.), en zyn na genoeg van dezelfde groote en gedaante, maar haar Koleur is, als ze ryp zyn, grauwagtig. De Vrugten van de tweede zoort zyn ook van diergelyke gedaante, maar wat grooter, en rood van Koleur als ze ryp zyn. Men eet ze beide als ze week geworden zyn, gelyk de *tamme Sorben* (§ 8); zynde dan aangenaam, ryns-agtig van Smaak. Ik heb de eerſte zoort van *Berg-Sorben* onder anderen veel gezien en gegeeten tot *Weenen* in *Ooſtenryk*, waar omtrent ze veel in de Boſſchen groeijen, en van de Land-lieden in de Herfſt naar deeze Stad tot verkoop gebragt worden. Men Confyt beide zoorten ook, op dezelfde wyze als de *tamme Sorben* (§ 8.)

Het Hout van deeze twee zoorten is zeer hard en vaſt, en word derhalven in die plaatzen daar ze veel groeijen, zeer geagt en gebruikt van de Draaijers en Schryn-werkers, tot het maaken van allerlei Huisraaden.

§. 15. De Vrugten van de derde zoort zyn my nog onbekent, alzo die nog nooit gezien heb; en dus niet zekers melden kan.

VAN DE

§. 1. SPIRÆA- Deze Heeſter word in meeſt alle Talen genoemt Spiræa.
Daar zyn drie zoorten van als:

1. DE SPIRÆA met willige bladen, ook *Druifjes wilg* genoemt.

Spiræa frutex, foliis ſalignis ſerratis. *C. B. Pin.* 475.
Spiræa Theophraſti forte. *Cluſ. H.* 84. *J. Banh.* 1. 559.
Spiræa ſativis folio. *Tournef. Inſt.* 618. *Boerh. J. A.* 2. 238.
Spiræa folio longiore ſerrato, floribus rubris. *Amm. Ruth.* 86.
Spiræa foliis obtuſis lanceolatis ſerratis, floribus duplicato-racemoſis. *Linn. H. Cliff.* 191. *Flor. ſuec.* 131. *Roj. Prodr.* 277.

2. DE SPIRÆA met St. Jans-kruid bladen, ook *Boom-agtig St. Jans-kruid* genoemt.

Spiræa Hyperici folio, non-crenato. *Tournef. Inſt.* 618. *Boerh. J. A.* 2. 238.
Pruno ſylveſtri affinis, canadenſis. *C. B. Pin.* 517.
Hypericum frutenſcens, canadenſis. *Robini.*
Hypericum arboreſcens. *vulgo.*
Spiræa foliis integerrimus pedunculis ſimplicibus. *Linn. H. Cliff.* 290. *Roj. Prodr.* 277.
Hypericum foliis integerrimis umbellis ſesſilibus. *Linn. Flor. ſuec.* 131.

3. DE SPIRÆA met Water-vlies bladen.

Spiræa Opuli folio. *Tournef. Inſt.* 618. *Boerh. J. A.* 2. 238.
Evonymus Virginiana, Ribeſii folio, capſulis eliganter bullatis. *Hort. Honſt.* 1. 169.
Spiræa foliis inciſis angulatis, floribus corymboſis. *Linn. Hort. Cliff.* 190. *Roj. Prodr.* 277.

§. 3. De eerſte zoort groeit natuurlyk in het wild, in de Bosſchen van *Sileſien*, *Ooſtenryk*, en inzonderheid in de koude noordlyke Landen, in *Tartarien*, *Siberien*, en elders.

De twede en derde zoort groeit in de Weſt-Indiſche Landſtreken *Virginien*, *Canada*, en elders. Van de twede gemelde (§. 2. No. 2.) is 'er nog een Mede-zoort die gekertelde bladen heeft, en in *Spanjen* groeit

§. 4. Ze beminnen alle een goede, losſe, liefſt zand-agtige Aarde, en kunnen onze Winterkoude gemakkelyk doorſtaan.

§. 5. Hare Vermeerdering geſchied zeer ligt door de Uitlopers, die ze doorgaans overvloedig voortbrengen, inzonderheid de eerſte zoort, en daar die ontbreken, door Inlegging der jonge Takken.

§. 6. Wat aangaat haar gebruik in de Hoven; men plant dezelve, wegens hare mooije Bloemen, hier of daar in de Tuinen, op de Rabatten der Bloem-perken, en elders: Ook wel in de kleine *Bosquets* onder ander wild Gewas, inzonderheid de eerſte zoort. Men kan van de eerſte en de twede zoort ook laage Scheer-heggen planten, die fraai genoeg op het Oog zyn, dog bloeijen als dan niet ſterk.

VAN

§. 1. DE SUMACK-BOOM. Deze kleine Heester-agtige Boom word genoemt in het *Nederduitsch*, Sumack. Smak. *Latynsch*, Sumach. Rhus. Rhus coriaria. *Hoogduitsch*, Gerber-baum. Törber-baum. Schling-baum. Sumach. *Fransch*, Sumac. *Engelsch*, Commun or Curriers Sumak. *Deensch*, Smak. *Zweedsch*, Smak.

§. 2. Men vind twee zoorten van dit Gewas, als:

1. DE GEMEENE SUMAK.

Rhus folio Ulmi. C. B. *Pin.* 414. *Tournef. Inst.* 611. *Boerh. J. A.* 2. 229.
Rhus sive Sumack. *J. Bauh.* 1. 555.
Rhus coriaria. *Dodon.*
Rhus obsoniorum. *Lob.*
Rhus foliis pinnatis serratis. *Linn. H. Cliff.* 110. *Flor. suec.* 68. *Mat. med.* 150. *Roj. Prodr.* 243.

2. DE VIRGINISCHE SUMAK.

Rhus Virginianum. *C. B. Pinn. App.* 517. *Parkinf. Theatr.* 1450. *Ic. Tournef. Inst.* 611. *Boerh. J. A.* 2. 229.

§. 3. De eerste zoort groeit natuurlyk in de warme Landen, als in *Italien*, *Spanjen*, *Provence*, *Languedocq*, *Griekenland*, *Candien*, *Sirien*, en elders, op ruwe Berg- en Bosch-agtige plaatzen.

De twede zoort groeit natuurlyk in West-Indien, in het Landschap *Virginien*, en word wat groter als de vorige. Hier van is een Mede-zoort, Rhus anguftifolium. *C. B. Pin.* 414. *Prodr.* 158., die hooftzakelyk van deze vorige niet verschilt dan dat ze smaller bladen heeft.

§. 4. Ze begeeren alle een gemene, goede, losse, liefst zandagtige Aarde, en verdragen onze Winter-koude zeer wel, dog de eerste zoort is wat tederder als de twede, en begeert derhalven een goede, voor scherpe Winden gedekte Stand-plaats.

§. 5. Hare Vermeerdering geschied zeer gemakkelyk door de Uitlopers die ze doorgaans in menigte voortbrengen.

§. 6. Haar gebruik in de Tuinen aangaande: Men plant ze by ons alleen uit Liefhebbery en om de verandering van Gewassen hier of daar op een bekwame plaats in de Tuinen, of in de Bosquets, gevende, inzonderheid de twede of Virginische zoort (§. 2. No. 2.), een zeer aardig gezigt, als de bladen gevallen zyn, dewyl de Takken, die ruig en bruin-ros zyn, zig als dan met haar takkige gedaante en Koleur, volkomen vertonen alg Hoorns van Herten, zo dat men ze op eenige afstand voor niets anders houden zoude.

§. 7. De eerste zoort van deze Boom is zeer dienstig, en word aan veel plaatzen der warme Landen, inzonderheid in *Spanjen*, sterk gebruikt, van de Leer-touwers tot het bereiden van Leer, te weten, de jonge Wortel-Spruiten en Takken, waar toe die veel beter is als de Schors van de *Eiken-boom*, die by ons en elders gewoonlyk, om dat men die best bekomen kan, gebruikt word: Men zegt dat in *Spanjen* deze Boom tot dien einde op de Velden veel gecultiveert word, met by na even zo groten zorg als den Wynstok; wordende de jonge, jaarlyks uit de Wortel-spruitende Takken, by de grond afgesneden, en gedroogd, vervolgens klein gemalen, en door geheel Spanjen tot de Leer-bereiding gebezigt.

§. 8. De Bladen, Vrugten, en Zaden van deze Boom zyn sterk t'zamentrekkende, en worden geprezen voor de Buik- en Roode-loop, overvloedige vloeijing der Aambeijen, als mede voor de Scorbuit. Men maakt 'er tot dien einde een dun Afkookzel van, waar van den Lyder altemets een Glaasje vol drinkt. Dit Afkookzel is ook dienstig voor het vuile stinkende Tand-vleesch uit Scorbuit ontstaande, het zelve daar mede gewasschen.

§. 9. Daar is nog een zoort van Gewas, dat zommige voor dezen by de Sumak gestelt hebben, dog een byzonder geslagt uitmaakt; wy zullen echter hier eenige melding van doen, wordende genoemt:

SUMAK met Myrthe Bladen.

Rhus Myrte folio Monspelliaca. *C. B. Pin.* 414. *Boerh. J. A.* 2. 261. *Hort. Angl.* 64. tab. 20. fig. 1.
Rhus Plinio putata. *J. Bauh.* 1. 599.
Rhus sylvestris Plinii. *Dodon.*
Rhus Plinii Myrtifolia Monspellienfium. *Lob.*
Coriaria. *Linn. H. Cliff.* 462. *Roj. Prodr.* 222.

§. 10. Dezelve groeit veel in de warme Landen, als in *Provence*, *Languedocq*, *Spanjen*, en elders, zynde een Heester-agtig Gewas.

§. 11. Bemint een goede, losse, liefst zand-agtige Aarde, en een opene plaats; kan onze Winter-koude niet wel tegenstaan, moet derhalven, in Potten of Bakken geplant staande, 's Winters in het Oranje-huis voor de Vorst bewaart worden.

§. 12. Word door Uitlopers of door Inlegging der jonge Takken voortgezet.

§. 13. In de warme Landen word dit Gewas gebruikt tot het Leer-bereiden; by ons word het zelve alleen uit Liefhebbery om de verandering van Gewassen, en om de zeldzaamheid, van zommige Kruid-beminnaars onderhouden.

De Heer *Sauvage* D. M. heeft ontdekt, volgens *Linn. Hort. Upf.* l. c., dat dit Gewas van een Mensch of Dier in het Ligchaam verkregen wordende, op wat wyze het ook geschieden mag, de vallende Ziekte veroorzaakt; het welk aanmerkelyk is, en tot waarschouwing dient.

VAN DE

VAN DE

§. 1. SYRINGE-BOOM. Dit Heester-agtig Gewas word genoemt in het *Nederduitsch*, Syringe-boom. Syringe. Nagel-boom. *Latynsch*, Syringa. Lilac. *Hoogduitsch*, Syrings-baum. *Fransch*, Lil. *Engelsch*, Lilac. *Deensch*, Syringe-Trä. *Zweedsch*, Lilac.

§. 2. Drie zoorten worden 'er van dit Heester-agtig Boom-gewas gevonden; als:

1. DE GEMENE SYRINGE.

Syringa cærulea. *C. B. Pin.* 398.
Syringa flore cærulea, sive Lilac. *J. Bauh.* 1. 204.
Lilac. *Dodon.*
Syringa cærulea lusitanica. *Lob.*
Lilac. *Matth. Tournef. Inst.* 631. *Boerh. J. A.* 2. 221.
Syringa foliis ovato-cordatis. *Linn. H. Cliff.* 6. *Hort. Upsl.* 6. *Roj. Prodr.* 397.

2. DE SYRINGE UIT PERSIEN, of *Persiaansche Jasmin.*

Syringa Persica foliis integris. *Herm. H. L. Bat.*
Lilac Ligustri folio. *Tournef. Inst.* 602. *Boerh. J. A.* 2. 221.
Agem Lilac Persacum. *Corn. Canad.* 190.
Jasminum Persicum foliis non laciniatus. *Sutb. H. Edimb.*
Syringa foliis lanceolatis integris. *Linn. H. Cliff.* 6. *H. Upsl.* 6. *Roj. Prodr.* 397.

3. DE SYRINGE UIT PERSIEN., of *Persiaansche Jasmin* met gesnippelde Bladen.

Syringa Persica foliis laciniatis. *Herm. H. L.* B.
Ligustrum foliis laciniatis. *C. B. Pin.* 426.
Lilac laciniato folio, *Tournef. Inst.* 602. *Boerh. J. A.* 2. 221.
Agem Lilac Persacum inciso folio. *Cornut. Can.* 188.
Jasminum Persicum foliis laciniatis. *Sutb. H. Edimb.* 169.
Syringa foliis lanceolatis integris laciniatisque. *Linn. H. Cliff.* 6. *Hort. Upsal.* 6. *Roj. Prodr.* 397.

§. 3. De eerste zoort of *gemene Syringe* groeit natuurlyk in het wild in de *Oosterssche Landen.* Daar zyn drie Veranderingen van, als met blauwe purper-roode, asch-verwige, en witte Bloemen. Ook heeft men nog twee andere Veranderingen, te weten, met geel- en wit-bonte Bladen

De twede en derde zoort, dat maar veranderingen van malkanderen zyn, groeijen in *Persien.*

§. 4. Ze willen in allerlei goede, losse gronden zeer wel groeijen; beminnen het vogt, en kunnen onze Winter-koude zeer wel tegenstaan: Dog de derde zoort is iets tederder als de overige twee.

§. 5. Haar Vermeerderinge geschied gemakkelyk door de Uitlopers, die ze doorgaans in overvloed voortbrengen.

§. 6. Wat aanbetreft haar gebruik in de Tuinen; men plant de eerste algemene zoort (§. 2. No. 3.) wegens haare cierlyke en aangenaam riekende, geaairde, groote Bloem-trosen, die ze in de May voortbrengen, veel in de Tuinen, in de Bosquets, aan de Sloots-kanten, en op andere bekwame plaatzen. Deze Bloemen met andere fraaije Bloemen in de Kamer in een Bloem-pot gezet, maken een zeer aangenaam gezigt, en perfumeeren de Kamer met hare Reuk. Dog zommige menschen kunnen niet wel over haren zoeten Reuk, inzonderheid Vrouws-perzonen.

§. 7. De twede en derde zoort, die ook purper-roode, maar kleinder cierlyke Bloem-trosen voortbrengen, worden meest alleen in de Bloem-Tuinen, op de Rabatten, en elders, geplant. Men kan 'er ook laage Scheer-Heggen van planten, inzonderheid van de twede zoort, maar dan geven ze weinig Bloemen.

VAN

§. 1. DE TAMARISCHEN-BOOM. Dit altydt-groenende Boom-gewas word geheeten in het *Nederduitsch*, Tamarischen-boom. Tamariske. *Latynsch*, Tamariscus. Tamarix. *Hoogduitsch*, Tamariscken-baum. Tamariscken. Portz. *Fransch*, Tamaris. *Engelsch*, Tamariscke. *Deensch*, Tamarisk. *Zweedsch*, Tamarisk.

§. 2. Daar zyn twee zoorten van dit Gewas, als:

1. DE DUITSCHE TAMARISKE

Tamarix fructuosa folio crassiore, sive Germanica. *C. B. Pin.* 485.
Tamarix Germanica, sive minor, fructuosa *J. Bauh.* 1. 351.
Tamarix. *Dodon.*
Tamarix Germanica. *Lob. Tournef. Inst.* 661. *Boerh. J. A.* 2. 257.
Tamarix floribus decandris. *Linn. H. Cliff.* 112. *Roj. Prodr.* 436.

2. DE FRANSCHE TAMARISKE.

Tamarix altera, folio tenuiore, sive Gallica. *C. B. Pin.* 485.

Tamarix major ſive arborea Narbonenſis. *J. Bauh.* 1. 351.
Tamariſcus Narbonenſis. *Lob. Tournef. Inſt.* 661. *Boerh. J. A.* 2. 257.
Tamarix floribus pentandris. *Lin. H. Cliſ.* 111. *Roj. Prodr.* 436.
Tamarix pedunculis nudis, floribus pentandris *Linn. H. Upſ.* 69. *Mat. med.* 154.

§. 3. De eerſte zoort of *Duitſche Tamariske* groeit op veel plaatzen van *Hoogduitſchland*, voornamelyk omtrent de Revieren de *Donauw*, de *Iber*, de *Rhyn*, de *Leck*, enz.; in het byzonder word die zeer veel gevonden in het Aarts-bisdom *Salsburg*.

De *Franſche Tamariske* groeit in de warme Landen, als in *Provence*, *Languedocq*, *Spanjen*, *Italien*, *Griekenland*, en elders meer; en deze zoort word doorgaans groter en boom-agtiger als de eerſte zoort, die veeltydts klein en Heeſter-agtig blyft, hoewel ze op zommige plaatzen ook vry groot en boom-agtig worden.

§. 4 Ze beminnen beide een gemene, goede, losſe, liefſt zand-agtige onbemeſte Aarde, en kunnen onze Winter-koude vry wel tegenſtaan, hoewel de Franſche zoort, iets gevoeliger is, en derhalven op een goede warme plaats moet geſteld worden, wil echter veeltydts by ons nog beter groeijen als de Duitſche zoort.

§. 5. Hare Vermeerdering geſchied door Uitlopers, of door Inlegging der jonge Takken, welke men vervolgens niet voor het twede of derde jaar van de ouden afnemen moet, dewyl ze langzaam Wortels maken

§. 6. Men plant ze doorgaans maar alleen in de Tuinen hier of daar waar het gevoeglyk is, uit Liefhebbery en om haar geduurige niet onaangename groente, en men kan 'er kleine cierlyke Scheerheggen van teelen.

§. 7. Het Hout dat heel hard is, word in die Geweſten daar het veel groeit, tot allerley Draai- en ander klein cierlyk werk gebruikt.

§. 8. Dit Gewas heeft ook zyne nuttigheid in de Genees-kunde, de Schors (inzonderheid van de Wortels), het Hout, en de Bladen zyn adſtringeerende, en worden inzonderheid geprezen voor de verſtopping in de Ingewanden en daar uit voortkomende gebreken, als Hypochondry, Wind- en Water-zugt, enz. Men maakt 'er tot dien einde een Decoctie van, welke ook dienſtig is voor vuil Tand-vleeſch, daar mede gewaſchen wordende. Men zegt dat een Hypochondriake groote baat voor zyn ongemak vind, als hy by continuatie (want voor eenmaal zoude het niets kunnen uitwerken) uit Bekers drinkt, die van dit Hout gemaakt zyn.

VAN DE

§. 1. TAXIS-BOOM. Deze altydt-groene Boom word genoemt in het *Nederduitſch*, Taxisboom. Iben-boom. *Latynſch*, Taxus. Arbor mortis. *Hoogduitſch*, Eiben-baum. Taxus-baum. *Franſch*, If. *Engelſch*, Gray. Badger. *Deenſch*, Eiben-Tree. *Zweedſch*, Id. Barrlind.

§. 2. Daar is maar een zoort van, wordende by de Botaniſten genoemt:

TAXUS. *C. B. Pin.* 505. *J. Bauh.* 1. 241. *Dodon. Lob. Tournef. Inſt* 589. *Boerh. J. A.* 2. 208. *Linn. H. Cliff.* 464. *Flor. ſuec.* 301. *Roj. Prodr.* 87. *Hall. Helv.* 146. *Mas & Fœmina.*

Dog 'er is ook nog een Verandering van, die bonte Bladen heeft, maar deze ziet men zeldzaam, en niet anders als by de Liefhebbers van bonte Gewaſſen, hoewel ze niet heel fraai maar bleekbont is.

§. 3. De *Taxis* groeit natuurlyk in de Boſch- en koude Berg-agtige plaatzen van *Zwitzerland*, *Italien*, *Frankryk*, *Spanjen*, *Griekenland*, en ook hier en daar in *Hoogduitſchland*, *Engeland*, en elders; kan een vry groote Boom worden, maar groeit langzaam. By ons word hy nergens in het wild gevonden, maar veel door de cultuur voortgezet, tot het gebruik der Tuinen.

§. 4. Dezelve bemint van natuur een goede, vette, losſe, wel bemeſte, liefſt zand-agtige, en wat vogte, dog geen natte grond; kan onze Winter-koude heel wel tegenſtaan, dog in zeer ſtrenge Winters gebeurt het wel dat hy doodt vrieſt, inzonderheid wanneer hy nog jong is, en niet zeer voor ſcherpe winden gedekt ſtaat; gelyk nog onlangs in de extraordinairis Winter van het Jaar 1740 vele ſchone Heggen en Pyramyden van deze Boom, in de Nederlanden en elders, het leven door de ſterke Vorſt verloren hebben.

De Winden zyn aan dezelve grotelyks nadelig, waar door ze zeer in de groei belemmert word.

§. 5. Deszelfs Vermeerdering geſchied door Steking van eenjarige jonge Scheuten met een weinig tweejarig Hout van onder, of ook zonder dat, Rey-wyze, in een goede, losſe Aarde, en op een wat beſchaduwde plaats, (verſtaat hier door wanneer ik hier en elders van een beſchaduwde of lommeragtige plaats ſpreke, zodanig een, die juiſt niet geheel van de Zon ontbloot, en nog minder van boven door ander Gewas overdekt is, maar zodanig een, die door Bomen of Boſchen voor de ſterkſte Middags-zon beſchaduwt is, invoegen dat de Stekken hooftzakelyk alleen de Morgen- en Avond-Zon genieten); zorg dragende, om den grond by droogte altemets eens in de Avondſtond wel te bevogtigen: Maar men moet tot deze Stekken geen andere Takken of Scheuten verkiezen, als die regtſpillig opgroeijen, en in de ronte met Bladen en Takjes bezet zyn, dewyl de Stekken van de gewoonlyke Takken, wiens Bladen en Takjes plat of veer-wyze voortkomen, nooit regt opwaarts, maar zydwaarts en ſlenterig groeijen, en derhalven niet bekwaam zyn, om daar van cierlyke Heggen, en nog minder Pyramiden te formeeren.

§. 6. Men kan de Taxis ook van Zaad voortteelen, maar dewyl dit wat langzamer toegaat als het Steken; ook de jonge voortgekomene Boomtjes dikwils door ſterke Winter-koude, indien ze niet

geheel

heel doodt vriezen, egter zodanig gekrenkt worden, dat ze ſlegt Gewas maken, en dus zeer langzaam groot worden; ook uit het Zaad verſchillige zoorten, zo aangaande de groei der Bomen als de grootte en koleur der Bladen, voortkomen, derhalven zo word de Zaaijing zeer zelden gedaan, ten minſten by ons. Edog wil men ze van Zaad voortteelen, zo moeten de Beſien, die alleen maar aan de *Vrouwelyke zoort* groeijen, en by ons ryp worden, in het Voorjaar, na dat ze de Winter over in vogtig zand te meuken geſtaan hebben, in een goede grond, op een Bed in Greppels, een Duim diep gezaait worden, in agt nemende, den grond by droogte altemets te bevogtigen, en vervolgens de opgekomene jonge Boomtjes van het onkruid te zuiveren, dewelke daar na, 2 á 3 Jaren oud geworden zynde, op andere Bedden, in Reijen, 1½ á 3 Voeten van malkanderen verplant worden, om ze aldaar te laten opgroeijen ter tydt toe dat men ze elders in de Tuinen, tot het Tuin-gebruik, nodig heeft, het zy tot Heggen of Pyramiden; dezelve inmiddels tot de begeerde gedaante allengskens, door ſnoeijeng met het Mes en knipping, gewennende.

§. 7. Deze Taxis-boom word in de Plaizier-tuinen zeer veel gebruikt, om daar laage en hooge Scheer-Heggen en Pyramiden van te planten, die, als ze wel behandelt en wel onderhouden worden, zeer fraai ſtaan: Wordende deze Scheer-heggen van vele, wegens hare bevalligheid en altydt-duurende groente, als mede dewyl ze zeer digt begroeijen, met reden voor de fraaiſte van alle Heggen gehouden, dewelke zo wel als de Pyramiden in goede gronden, tot 12 á 16 en meer Voeten hoogte opgroeijen kunnen.

Tot Planting dezer Taxis-Heggen verkieſt men doorgaans zogenaamde *Taxis-Veeren*, zynde jonge Taxis-bomen, van verſchillige ouderdom, en dus van verſchillige grootte en breette, die door onze Enteniers van jongs op tot de platte gedaante, door Scheering, gewent zyn, gelyk we zo even (§. 6.) gezegt hebben; waar door men veel raſſer in ſtaat is, om een goede geſlotene Taxis-Heg te verkrygen, als door het Steken der Takken op dezelfde plaats. Deze Taxis-Veeren worden op een digter of verder afſtand geſteld, naar mate dat ze groot of uitgebreid zyn, namelyk zodanig, dat de Takken by de Planting malkander roeren, welke afſtand dus verſchillig is, als van 2, 3 á 4 Voeten: Zynde het raadzaam om tot de Heggen, die hoog zullen worden, groote Veeren te verkiezen, om dus zyn oogmerk zo veel te eerder voltooit te zien, te meer, dewyl de Taxis wat langzamer aangroeit als vele andere Gewaſſen, hoewel in een goede, losſe, vette grond, en op een goede Standplaats dezelve ſchielyk genoeg groot word. Dog by deze Bomen heeft men doorgaans geen Latwerk nodig, gelyk tot andere Heggen, om ze vaſt te doen ſtaan, en de Takken daar aan te leiden, dewyl ze van zelfs ſtevig genoeg groeijen, en zig gewillig naar de platte gedaante ſchikken.

§. 8. Geen Boom-gewas is bekwamer als dit, om 'er Pyramiden van allerlei faaije gedaantens van te formeeren, als zulks van de jeugd des Booms af geſchied (§. 6.). Ook kan een geſchikte Hovenier in deze Heggen, dewyl ze zeer digt begroeijen, en de Bladen klein zyn, allerlei Figuuren uitknippen; gelyk ik zodanig een Heg op zyn ZYN HOOGHEIT, *des Princen van Oranjen*, *Erfſtadhouder*, enz., Luſt en Jagt-plaats, het *Loo* in Gelderland, gezien heb, waar in, door de Hovenier, een vertoning van een Jagt heel konſtig uitgeſneden was; maar zodanige Heggen zyn moeizaam te ſcheeren, en vereisſchen jaarlyks een geſchikten Snoeijer, anders zyn ze haaſt bedorven, en de afgebeelde Figuuren worden *monſtreus*, en onaangenaam op het gezigt voor kennaars.

Voor dezen plagte men van deze Boom Figuuren van allerlei Beeſten te formeeren, als by voorbeeld, Leeuwen, Pauwen, Hanen, en ik weet niet wat al voor Schepzels, gelyk men nog op veel plaatzen in gemene Tuinen ziet, maar deze Figuuren geven aan een nauwkeurig oog doorgaans meer een *monſtreus* onaangenaam gezigt als veel fraaiheid, te meer dewyl ze doorgaans van onkundige geknipt en gefigureert worden.

§. 9. Deze Heggen en Pyramiden, enz., worden doorgaans maar eens in het Jaar geſchoren, na den eerſten Schot in Juny; moetende men daar mede niet te lang wagten, nog ook te vroeg beginnen, dewyl in het eerſte geval de Heggen en Pyramiden, inzonderheid als die fraai gefigureert zyn, te veel verwilderen en daar na niet gemakkelyk weer in haar behoorlyke Figuur kunnen gebragt worden. Daar in tegen in het twede geval, dezelve al te vroeg geknipt wordende, zo wasſen ze in dezelfde Zomer wederom al te ſterk uit, en maken een ſlegte vertoning in een tydt wanneer men alles wenſcht cierlyk te zien; behalven nog dat ze daar door ook verwilderen. Tot het Scheeren dient, zo veel mogelyk is, een regenagtige tydt te wagt genomen te worden, om dat anders by heet weêr de uiterſte geknipte Takjes verdorren, en daar door den groei beletten.

§. 10. Wyders zo is het, om goede jonge Taxis-Heggen te formeeren, of de oude Heggen en Pyramiden altydt in goede order te onderhouden, noodzakelyk, dat men de recht op ſchietende Spil-ſcheuten, die dikwils hier of daar ſterk uitſchieten, niet verzuimt digt by haren oorſprong weg te ſnyden, inzonderheid aan de jonge Bomen, die ook doorgaans de meeſte Spillen voortbrengen; want dit niet in agt genomen wordende, zo zal men van de jonge Taxis-bomen geen cierlyke digte Heggen kunnen maken; en de bejaarde zullen daar door t'enemaal verwilderen en onaanzienlyk worden: Zynde het aanmerkelyk dat deze Spil-ſcheuten meer aan deze Bomen groeijen, als die van Stek gekweekt zyn, als uit de van Zaad geteelde.

§. 11. Men kan met deze Taxis ook kleine Cabinets, Triumph-bogen, Prieelen, opene Zitplaatzen, *Nicbes*, enz., bekleden, die zeer fraai ſtaan, als ze wel onderhouden worden; maar tot *Berceaux*, die van boven digt geſloten zyn, dienen ze niet, dewyl ze dan van binnen verſterven, en de dorre Takken van binnen de *Berceaux* een ſlegte vertoning maken. Hoewel dit met de meeſte Gewaſſen die digt beſloten groeijen, aldus gebeurt.

§. 12. In zommige Geweſten van Engeland, Frankryk, en elders, plant men 'er kleine Alleés van, die heel fraai ſtaan; maar die ziet men hier te Lande niet, dewyl onze Lugt te ſcherp en koud voor de Taxis geagt word, om hoog en uitkronende te groeijen, hoewel ik hier en daar enkelde *Taxis-bomen*, op lommerige, voor winden gedekte plaatzen ſtaande, en zonder cultuur groeijende, gezien heb, die vry groot en uitgebreid van Kroon waren, zo dat ik oordeele, dat als men diergelyke gemelde Alleés begeerde te hebben, men deze Bomen maar met een goede Manteling behoefde te voorzien, mits dat de grond t'effens bekwaam zy; en hier toe zoude die welke van Zaad gekweekt

kweekt zyn, het beſte oordeelen, dewyl die buiten alle twyffel groter kunnen groeijen als die van Steken of Inleggen voortgeteelt worden. Edog in plaats van deze Taxis tot Alleés, verkieſt men in Neder- en Hoog-duitſchland veeltydts *Denne-* en *Pyn-bomen*, die, als ze wel groeijen, een even goed en aangenaam gezigt maken, en ook wel genoeg groeijen willen als de grond maar bekwaam is.

§. 13. Nu nog iets van het voornaamſte Oeconomiſche gebruik dezes Booms. Het Hout van de Taxis is geel-agtig-ros van Koleur, en doorgaans met vele aderen doorgroeit, zeer hard en vaſt, en geen Wormen onderhevig, en derhalven zeer langduurende, weshalven het van de Schryn-werkers, Draaijers, en Muſicaalſche Inſtrument-makers veel geagt word, tot het maken van cierlyk ingelegde Cabinet-, Tafel-, en andere Werken, Dozen, Fluiten, Hautbois, enz. De Ouden maakten daar Bogen van, waar van *Virgilius* aldus zingt:

Iturææos Taxi torquentur in Arcos.

Men heeft by ons tegenwoordig veel de gewoonte, uit de dunne, drooge en regte Stammen van 2 á $2\frac{1}{2}$ Duim dikte, Wandel-ſtokken te doen draaijen, die, als ze wel gedraait, en glad gemaakt zyn, zeer fraai ſtaan, door dien ze zeer geadert en gevlamt zyn, wegens de Oeſt-plaatzen, waar de Takken gezeten hebben, inzonderheid als ze door de Konſt des Draaijers, na het draaijen, wat bruinagtiger en glanzend gemaakt zyn; dog deze Stokken zyn doorgaans wegens de vele Oeſten niet ſterk, en kunnen geen buiging of geweld verdragen, zo dat ze geenzins dienen voor een *Corporaal* om het Ligchaam van een hongerigen *Zoldaat* met te zalven; dog het dikke Hout is ſterk en buigzaam, maar niet zo zeer geadert.

§. 14. De Ouden hebben niet alleen dezen Boom, maar ook deszelfs Schaduwe voor zeer ongezond en zelfs voor vergiftig gehouden, zo wel voor Menſchen als Dieren, die derhalven *Arbor mortis*, *Arbor viroſa* van zommige genaamt is; welke hoedanigheid men echter by ons niet bevind. De kleine roode Beſien dezes Booms, die vies-zoet ſmaken, worden zelfs dikwils vau de Kinders zonder ſchade gegeten; gelyk ik die voor dezen zelf veelmalen zonder hinder geproeft heb; maar ik heb nooit gehoort dat iemant in onze Geweſten nadeel van de ſchaduwe dezes Booms geleden heeft. Mogelyk dat deze vyninige eigenſchap alleen plaats heeft in de warme Landen, zo ze niet geheel verdigt is: Aanmerkelyk is het geen *Suetonius* ſchryft, dat de *Keizer Claudius Nero*, het Romeinſche Volk door een opentlyk ſchriftelyk gebodt vermaand en verwittigd heeft, dat 'er tegen de beet van de venynige Slangen en Adders niets beter was dan het Zap van deze *Taxis-boom*. Dog het zal hier van genoeg gezegt zyn, gaande al verder tot de verhandeling van een ander Gewas over.

VAN DE

§. 1. TROMPET-BLOEM. Dit Heeſter-gewas word genaamt in het *Nederduitſch*, Trompet-bloem. Indiaanſche of Americaanſche Jasmyn. Schaarlaken Jasmyn. Americaanſche Klim-op. *Latynſch*, Bignonia. *Hoogduitſch*, Indiaaniſcher rother Jasmyn. *Franſch*, Jasmin d'Inde.

§. 2. Daar zyn verſcheide zoorten van, als:

1. DE ROODE TROMPET-BLOEM, met Esſche Bladen.

Gelſeminumi Indicum flore phœniceo. *Ferr. Flor. Cult.*

Bignonia Americana fraxini folio, flore amplis phœniceo. *Tournef. Inſt.* 164. *Boerh. J. A.* 1. 310.

Gelſeminum hederaceum Indicum. *Cornut. Canad.* 102. tab. 103.

Bignonia foliis pinnatis, foliolis inciſis, geniculis radicatis. *Linn. H. Cliff.* 317. *Hort. Upſ.* 178. *Roj. Prodr.* 289.

2. DE GEELE TROMPET-BLOEM, met Esſche Bladen.

Clematis Peruviana, digitalis flore, folio fraxini. *Herm. Prodr.* 324. *Plukn. Phyt.* 162. fig. 4.

Bignonia arbor, flore luteo, fraxini folio. *Plum. Spec.* 5. *Tournef. Inſt.* 164.

Bignonia foliis decompoſitis, foliolis inciſis, articulis cirrheferis. *Linn. H. Cliff.* 317. *Roj. Prodr.* 290.

3. DE GEELE KLIMMENDE ALTYDT GROENENDE TROMPET-BLOEM.

Gelſeminum ſive Jasminum luteum odoratum Virginianum ſcandens, ſempervirens. *Park. Theatt.* pag. 1465. tab. 1465. *Cutesb. Hiſt. nat. Carol.*

Bignonia foliis ovato-lanceolatis conjugatis integerrimis. *Roj. Prodr.* 290.

§. 3. Deze Gewasſen groeijen natuurlyk in *Virginien* en *Canada*, enz.

§. 4. Dezelve beminnen een goede, losſe, wat vogtige grond, en een goede warme Stand-plaats, tegen een Muur of Staket; edog verdragen onze Winter-vorſt bezwaarlyk, inzonderheid de twee laatſtgemelde zoorten, weshalven dezelve des Winters daar tegen met Stroo of Matten, en op de Wortel met lange Paarde-meſt, moeten gedekt worden, als men ze buiten Huis overwinteren wil.

§. 5. Dezelve worden Vermeerdert door Inlegging der jonge Takken, of door Steking, in de Maand April of May.

§. 6. Men plant dezelve alleenlyk om haar aardige Bloemen, inzonderheid de eerſtgemelde zoort, welkets Bloemen fraai rood zyn. Daar zyn nog eenige zoorten meer van deze Gewasſen, maar we zullen ons hier vergenoegen de gemelde drie, als de voornaamſte of meeſt bekendſte, opgenoemt te hebben.

VAN HET

VAN HET

§. 1. VERF-LOOF. Dit Heester-agtig Boom-gewas word genoemt in het *Nederduitsch*, Verf-loof. *Latynsch*, Cotinus. Coccygria. *Hoogduitsch*, Färblaub. Färberbaum. Gelb Bresilgenholtz. *Fransch*, Fustet. Roso scotano. *Engelsch*, Fustet-Tree. *Deensch*, Fustet-Tree. *Zweedsch*, Fustet-treed.

Men vind maar een zoort van dit Gewas, dat by de Botanisten genoemt word:

Cotinus Matthioli. *C. B. Pin.* 415.
Coccigria, sive Cotinus putata. *J. Bauh.* 1. 494.
Coccigria Theophrasti. *Lob.*
Cotinus coriaira. *Dodon. Tournef. Inst.* 610. *Boerh. J. A.* 2. 228.
Cotinus foliis obverse ovatis. *Linn. H. Cliff.* 111. *Roj. Prodr.* 243.

§. 2. Deze Boom of Heester, die doorgaans niet over de 8 á 12 Voeten hoog word, groeit natuurlyk, in de Bosch- en Berg-agtige plaatzen van *Frankryk*, *Italien*, *Spanjen*, als mede van *Bohemen*, *Oostenryk*, *Ongaryen*, en elders.

§. 3. Wil in allerlei goede losse gronden zeer wel groeijen, dog bemind liefst een zandige; kan onze Winter.koude vry wel tegenstaan, maar geen strenge Vorst, inzonderheid als die nog jong is, en voor de scherpe Winden niet wel gedekt staat; weshalven men hem een goede, warme, voor Winden bevryde Stand-plaats geven moet; dog meest word hy by ons van de Liefhebbers in Potten gecultiveert, om hem 's Winters in het Oranje-huis te bewaren.

§. 4. Deszelfs Vermeerdering geschied door Inlegging der jonge Takken; welke Inleggers, na dat ze genoegzame Wortels gemaakt hebben, dat doorgaans in het eerste Jaar gebeurt, en moet plaatzen daar ze zullen blyven doorgroeijen; willende dezelve niet gaarne bejaard, en als ze grote Wortels hebben, verplant zyn, als wanneer ze bezwaarlyk groei vatten.

§. 5. Het gebruik dat men van deze Heester in de Plaizier-tuinen maakt, is dat men dezelve hier of daar op bekwame plaatzen van den Tuin, of in de *Bosquets* plant, om de verandering van Gewassen, en om zyn aardige, grote, rood-agtige Bloem-trossen, die zig als in een grote hairige Pluim, uit een menigte kleine roode Bloemtjes bestaande, vertonen; dog hy bloeit zelden voor dat bejaart geworden is.

§. 6. De Schors en het Hout van deze Heester word van de Verwers tot het Geel Verwen, en de Wortel tot het rood en feuillemort Verwen gebruikt, en tot dien einde overal verzonden. Ook gebruiken de Leer-touwers in die Landen daar deze Heester veel grocit, de Bladen en jonge Takken tot het bereiden van het Leer.

§. 7. Het dikke Hout van deze Boom is zeer hard, en goud-geel van Koleur, weshalven het zeer geagt word van de Cabinet-makers, Draaijers, en andere, tot het maken van fraaije ingelegde Cabinet-, Tafel-, en andere werken, te weten, in die Landen daar het zelve veel groeit, ofte ligtelyk te bekomen is; zynde by ons niet zeer bekent.

VAN DE

§. 1. VIOERNE. Deze Heester-agtige Boom word genoemt in het *Nederduitsch*, Vioerne. Kleine Essche. *Latynsch*, Viburnum. Latana. *Hoogduitsch*, Schlingbaum. Kleiner Mehlbaum. *Fransch*, Viorne. *Engelsch*, Wayfaring-Tree. *Deensch*, Viorne. *Zweedsch*, Vioerna.

Daar is maar eene Europische zoort van dit Gewas, welke van de Botanisten genoemt word:

Viburnum. *Matthioli C. B. Pin.* 217. *Tournef. Inst.* 607. *Boerh. J. A.* 2. 224.
Lantana vulgo, aliis Viburnum. *J. Bauh.* 1. 557.
Lantana. *Dodon.*
Viorna, vulgi Gallorum. *Lob.*
Viburnum. *Linn. H. Cliff.* 109.
Viburnum foliis cordatis, acute crenatis venosis, subtus tomentosis. *Linn. Virid. Cliff.* 25. *Hort. Upf.* 68. *Roj. Prodr.* 242.

§. 2. Dit Gewas, welk een kleine Boom worden kan, groeit natuurlyk in het wild in vele Gewesten van *Hoogduitschland*, *Bohemen*, *Ongaryen*, *Oostenryk*, *Zwitzerland*, *Frankryk*, *Italien*, *Engeland*, en elders meer, in de Heggen, Kreupel-, inzonderheid Doorn-bosschen, en op andere ruwe, dorre plaatzen.

Daar is ook een Verandering van met bonte Bladen, welke van de Liefhebbers van bonte Gewassen gecultiveert word; maar is niet zeer fraai bont.

§. 3. Bemint een gemene, losse, liefst zand-agtige, drooge grond, en kan alle ongemakken des Winters gemakkelyk verdragen; loopt met zyn Wortel wyt onder de grond voort.

§. 4. Deszelfs Vermeerdering geschied door Uitlopers, Inlegging der jonge Takken, welke binnen een Jaar genoegzaame Wortels maken, en daar na verplant worden in de Entery, om 'er jonge Stam-boomtjes van te kweken, of elders daar men begeert.

Men kan ze ook wel door het Zaad aankweken, het welk geſchied door middel van de in de Herfſt ryp geworden zynde Beſien in Zand te meuken te zetten, en vervolgens in het Voor-jaar in een goede, losſe grond te zaaijen, en de opgekomede jonge Planten, 1 à 2 Jaren oud geworden zynde, te verplanten: Maar dit word zelden gedaan, dewyl het wat langzamer en met meer moeite geſchied als het Inleggen.

§. 5. Het gebruik dat men van deze Heeſter in de Tuinen maakt, is weinig; men plant ze somtydts in de Bosquets, aan de Sloots en andere Gragts-kanten, en elders, alleen om de verandering van Gewasſen; makende ook geen onaangenaam gezigt tusſchen ander Gewas, inzonderheid in de Bloei-tydt, in de May, wegens de mooije, witte, en grote Bloem-trosſchen die dezelve voortbrengt, en de Vrugten die daar op volgen, welke eerſt groen zyn, maar in het Na-jaar rood, en ten laatſten zwart worden.

In die Geweſten daar ze van zelfs in het wild groeijen, doet men zo veel moeite niet om ze te kweken, maar men haalt de nodige jonge Boomtjes tot de planting, van daar men ze in het wild vind.

§. 6. De jonge Takken van deze Heeſter zyn zeer taai en buigzaam, en kunnen derhalven gebruikt worden op die wyze als de wilge Teenen, tot binding van allerlei dingen.

§. 7. Men zegt, dat de Schors van de Wortel dezer Heeſter geſtampt, en daar na een tydt lang onder de Aarde, of in broeijende Meſt begraven wordende om te rotten, vervolgens met Water gekookt, een Lym uitlevert, bekwaam voor de Liefhebbers, om daar mede Vogels te vangen..

§. 8. Daar zyn nog eenige zoorten van vreemde *Viburnum's*, deze behoren tot de Bloem-tuin, om dat ze meeſt om de Bloemen gecultiveert worden.

VAN

§. 1. DE VLIER-BOOM. Deze Heeſter-agtige Boom heet in het *Nederduitſch*, Vlierboom. Vlier. Vlaar-boom. Vleer-boom. Holder-boom. *Latynſch*, Sambucus. *Hoogduitſch*, Holder-baum. Holder. Hollunder. *Franſch*, Sureau. Seſeau. *Engelſch*, Elder-Tree. *Deenſch*, Hylde-Tree. *Zweedſch*, Fläder-Traed. Fläder.

§. 2. Verſcheide Zoorten van *Vlier* worden 'er gevonden, als:

1. GEMENE VLIER.

Sambucus fructu in umbello nigro. *C. B. Pin.* 456. *Tournef. Inſt.* 606. *Boerh. J. A.* 2. 223.
Sambucus vulgaris. *J. Bauh.* 1. 544.
Sambucus. *Dodon. Lob.*
Sambucus caule perenni ramoſo. *Linn. H. Cliff.* 109.
Sambucus caule arboreo ramoſo, floribus umbellatis. *Linn. Flor. ſuec.* 69. *Mat. med.* 148. *Roj. Prodr.* 243.

2. VLIER, met groenagtige of witte Beſien.

Sambucus fructu in umbella viridi. *C. B. Pin.* 456. *Tournef. Inſt.* 606. *Boerh. J. A.* 2. 223.
Sambucus fructu albo. *Lob.*

3. BERG-VLIER, met roode Beſien.

Sambucus racemoſa rubra. *C. B. Pin.* 456. *Tournef. Inſt.* 606. *Boerh. J. A.* 2. 223.
Sambucus racemoſa acinis rubris. *J. Bauh.* 1. 551.
Sambucus ſylveſtris. *Dodon.*
Sambucus montana racemoſa. *Lob.*
Sambucus caule arboreo ramoſo, floribus racemoſis. *Roj. Prodr.* 243.

4. LAAGE VLIER, of *Hadig.*

Sambucus humilis, ſive Ebulus. *C. B. Pin.* 456. *Tournef. Inſt.* 606. *Boerh. J. A.* 2. 223.
Ebulus ſive Sambucus herbacea. *J. Bauh.* 1. 456.
Ebulus. *Dodon. Lob.*
Sambucus caule herbaceo ſimpliciſſimo. *Linn. H. Cliff.* 110. *Virid. Cliff.* 25. *Flor. ſuec.* 251. *Mat. med.* 149 *Roj. Prodr.* 243

§. 3. De eerſte zoort is de gemeenſte en bekendſte; dezelve groeit zo wel in *Neder-* als *Hoogduitſchland*, *Frankryk*, *Italien*, *Engeland*, enz., veel in de Heggen: omtrent de Huizen, op ſchaduwagtige vogte plaatzen.

Daar zyn twee Veranderingen van, als de eerſte met geel-bonte Bladen, en de twede met geſnippelde Bladen, doorgaans *Vlier met Bladen als Peterſelie* genoemt; maar deze zyn zeldzaam, en worden niet anders gevonden als by de Liefhebbers van verandering van Gewasſen.

De twede gemelde zoort (§. 2. No. 2.) is ook maar een verandering van de eerſte en daar van niet onderſcheiden, dan dat ze witte of groen-agtige Beſien voortbrengt, maar men ziet ze zeldzaam.

De derde zoort (§. 2. No. 3.) groeit in *Hoogduitſchland*, *Zwitzerland*, *Lottharingen*, *Frankryk*, en elders, in de Berg- en Boſch-agtige plaatzen, dog zeldzaam.

De vierde zoort (§. 2. No. 4.) word groeijende gevonden in *Hoog-* en *Neder-duitſchland*, *Frankryk*, en elders, in vogte, onbebouwde gronden, naaſt de Weegen: Het is een Kruid-agtig Heester-gewas, dat maar 2 á 3 Voeten hoog groeit. Daar is een Mede-zoort van, die bonte Bladen heeft, welke van de Liefhebbers van bonte Gewasſen gecultiveert word.

§. 4. Deze Gewasſen willen alle in allerlei goede, losſe gronden zeer wel tieren, en beminnen het vogt en de ſchaduwe, behalven de derde zoort of *Berg-vlier*, die liefſt in een drooge zand-agtige grond groeit.

§. 5. De Vermeerdering der drie eerſte zoorten geſchied door Uitlopers, of door Steeking van de

de jonge Takken, welke in het Voor jaar 6 à 8 Duimen diep geſtooken wordende, gemakkelyk in een Jaar bewortelen, en daar na geplant kunnen worden, daar men begeerd: Men kan ze ook wel door 't Zaad vermeerderen, 't welk men in het vroege Voorjaar in een goede, loſſe grond zaait, en gemakkelyk opkomt; maar dewyl zulks door Uitloopen of Stekken ſchielyker geſchied, zoo word de Saaijing zelden gedaan.

De *Hadig* (§ 2. No. 4.) word ligtelyk vermeerdert door de kruipende Wortel-ſpruiten, die in menigte voortkomen.

§. 6. Het gebruik dat men van de *gemeene Vlier* in de Tuinen maakt, is weinig, om dat ze genoeg by ons in het wild groeijen, te weeten de eerſte zoort, en voor een gemeen Gewas geagt word. Men plant ze egter zomtyds aan de kanten van Slooten, Gragten, in de Boſquets onder ander wild Gewas, of elders, om de verſcheidentheid van Gewaſſen, en inzonderheid om de mooije witte Bloem troſſen, die dezelve in de May tyd in menigte voortbrengen, als meede om het gebruik der Beſien.

Zommige planten 'er Scheer-heggen van, dog welke van weinig cieraad zyn, dewyl ze wel haaſt van onderen naakt, en dus onaanzienlyk worden.

De derde en vierde zoort, worden ook alleen om de verandering van Gewaſſen, hier of daar in de Tuinen, geplant, gelyk meede de bonte en geſnippelde zoorten.

§. 7. Aangaande 't gebruik van de Vlier in de Huishouding: De Bloemen worden veel gebruikt om 'er *Edik* van te maaken, die men in plaats van gemeene Edik by de Spyzen gebruikt, welke niet onaangenaam van ſmaak, en zeer gezond is, verwekt, appetyt en helpt de Spyze verdouwen; van buiten is hy zeer dienſtig voor de Roos, heete Gezwellen, Ontſteekingen en Hooft pyn, op doeken gedaan en dus lauw warm omgeſlagen wordende; waar toe ook de verſche of gedroogde Bloemen dienſtig zyn, als 'er een omſlag van gemaakt word.

Om dezen Vlier-Edik te maken, zulks geſchied aldus: De geplukte en van haare groove, groene Steelen gezuivert zynde Bloemen worden langzaam in de ſchaduwe iets gedroogt, daar na doet men die in een Fleſch met beſte Wynazyn, te weeten op ieder Mengelen ongeveer een handvol Bloemen; vervolgens laat men de Fleſch, wel geſlooten zynde, 2 à 3 Weeken in de Zon ſtaan, dezelve altemets eens omſchuddende, daar na giet men die Edik door een fyne Doek, en bewaart die tot het gebruik. Groen of verſch moet men de Bloemen niet in de *Edik* doen, want dan verkrygt ze eene purgeerende kragt, of ontſtelt de Maag.

Zommige maaken ook een roode Edik van de rype gedroogde Beſien, dog die word by veele zoo goed niet geagt.

§. 8. Van de verſche Bloemen word ook een Conſerf gemaakt, die zeer gezond en Bloedzuiverende is, en zagtjes doet laxeren.

§. 9. Tot dien einde bakt men ook Panne-koeken van deeze Bloemen in de Bloei-tyd, op deeze wyze, men breekt de Bloem Troſſen af met lange ſteelen, daarna maakt men een Beſlag van Meel en Melk, waarin de Eyers niet moeten geſpaart zyn, hierby doet men behoorlyk Zout, en een weinig gepoeijert Caneel of Muſcaat-bloem; vervolgens doet Boter in de Pan (Boter-ſmout is nog beeter) laat die heet worden, dan vat de Bloem-Troſſen by de Steelen ſtipt dezelve in het beſlag, zetze in de heete Boter, en laatze daarin zagtjes bakken tot dat ze mooije geel ros-achtig zyn, en diſcht ze dan op. Maar 't ſtaat aan te merken, dat men 'er niet te veel van eeten moet, anders ontſtellen ze de maag en doen zomtyds braken of purgeren; zynde anders, als ze matig gegeten worden, zeer gezond.

§. 10. De gedroogde Vlier-bloeſem in een Linne zakje gedaan en in de Wyn of nieuwe Moſt eenige tyd gehangen, geeft aan dezelve een Muſcatelle ſmaak.

§. 11. De jonge tedere uitſpruitzels worden gezondheidshalven in de Voorjaars tyd ook wel gegeten onder een zoogenaamde Capucyner-Salaad met andere Salaad kruiden. Of ze worden onder ander Groen-moes geſtooft, en dus genoten; ook worden ze wel in Edik gelegt om ze dus het geheele Jaar door by de Salaad te kunnen hebben, als men ze begeert. Zynde deeze Spruiten in alle manieren zeer gezond, zy purgeeren zagtjes, zuiveren het Lighaam en het Bloed, en zyn inzonderheid dienſtig voor Menſchen die veel gallige ſlym en waterige vogtigheid by zig hebben, en na Waterzugt overhellen. Dog men moet ze met diſcretie, dat is, niet te veel te gelyk gebruiken, gelyk van de Bloemen gezegt is, want anders ontſtellen ze 't Lighaam.

Men zegt, dat wanneer deze Spruiten na onderwaarts af gebroken worden, dat ze dan een purgerende, maar na bovenwaards afgebroken wordende, dan een brakende eigenſchap verkrygen; wat hier van zy, kan ik niet verzekeren, dewyl ik 'er geen ondervinding van heb, dog veele twyfelen met my zeer aan deeze tegenſtrydige hoedanigheid.

§. 12. De binnenſte Schors of de Bloemen in melk gekookt, en daar van altemets wat gedronken, waarby men wat zuiker om 't te verzoeten voegen kan, is zeer dienſtig voor Menſchen die Roos-agtig zyn. Dezelve in water of goede witte Wyn gekookt, en daar van 's daags 2 à 3 Romers vol gedronken, geneeſt de Waterzugt zekuur; wat Caneel en Anys-zaad 'er by gevoegt, dan is 't zoo veel te beeter, want anders veroorzaakt 't veeltyds walging.

§. 13. De binnenſte Schors in Boom-olie gedaan en in de Zon of by een vuur laaten trekken, is een der beſte middels voor de Brand, als meede voor Jigt, Podagra en allerlei Inflammatie, Men kan in plaats van deze Olie, ook alleen maar de gemelde binnenſte Schors, met een weinig Brandewyn of Campher-Spiritus bevogtigt zynde, in gemelde gebreeken opleggen, dezelve altemets verſchende, dat is nieuwe Schors opleggende, op de voorige wyze. *Simon Pauli* meld in zyn *Quadripartitum botanicum* dat hy een zeekeren Heer van *Spaar* door middel van de verſche Blaaden op te leggen, en zulks te herhaalen als de Blaaden droog geworden waren, van de Podagreuze Pynen verloſt heeft, voor welken raad hem van gemelde Heer dertig Ducaten geſchonken wierden.

§. 14. Uit de rype Beſien (*Grana actes. Offic.*) wort zo wel in de Apotheeken, als in zommige Huishoudingen een *Vlier-ſap* (*Lat. Rob ſambucinum*) gemaakt om zulks tot een Huis-middel te houden, als iemand een ligte onpaſſelykheid overkomt; zynde inzonderheid zeer dienſtig voor de Roos, Verkoutheid, Zinkingen, Poffigheid der Huit en beginnende Waterzugt, enz, want het doet

wel zweeten, en verdryft daar door de gemelde en andere ongemakken; is ook zeer dienſtig voor de Buik- en Roode-loop. Daar is byna geen wel geſtelt Huisman in veel Geweſten van Duitſchland, die dit Sap niet jaarlyks of om de twee Jaaren maakt. De wyze hoe zulks geprepareert word, is ligt, en geſchied als volgt; neemt rype *Vlier Beſien*, perſt of wringt 'er het Sap uit, doet zulks door een doek of Hair-Teems, en vervolgens in een kopere Ketel, laat het daarna over het vuur allengskens koken tot de dikte van een dikke ſtyve Syroop, 't Sap dikwyls met een houte Lepel of Spatel roerende, inzonderheit op 't laatſte, op dat het niet aanbrande; gaar zynde, doet het in een of meer ſteene potten, en giet 'er, als het koud is, wat goede Brandewyn boven op, waar door het voor het ſchimmelen bewaart wort; bind dan de potten wel toe, en bewaart ze op een droge plaats; kunnende dit Sap, als 't behoorlyk dik gekookt is, wel 2 à 3 Jaaren goed blyven. Daar zyn een goede quantiteit Beſien hier toe nodig, dewyl 't Sap tot op weinig na verkookt. Men kan, zo men wil, Zuiker onder het uitgeperſte Sap mengen, om het Sap zoet te hebben, dog het geen zonder Zuiker bereid word, is even zo goed, zoo niet beter. De *Doſis*, hoe veel men daar van inneemt, is een brok als een groote Okernoot groot.

§. 15. De Vlier-beſien gedroogt, en vervolgens op goede Brandewyn of Jenever gezet, en eenige tyd laaten trekken, daarby voegende een weinig Caneel, Nagels en Zuiker na believen om het zoet te hebben, geeft een ſchoon rood Liquer, dat gezond, en in voorgemelde gebreeken (§ 14.) dienſtig is. 't Welk men ten laatſten door een Doek of Vloeipapier laat loopen, om het klaar te hebben.

§. 16. Daar groeit zomtyds aan de Stam en Takken van de bejaarde *Vlier-boomen* een zoort van Swam of Camper noelje, *Judas-Ooren*, (*Auricula Judæ*) genaamt; dat meede zyne nuttigheid in de Medicyne heeft, want in gemeen of Roze water geweekt zynde, wort zeer geprezen voor zeere geinflameerde Oogen. Daar is byna geen Gewas dat zoo nuttig in alle zyne deelen is als de *Vlier-boom*, want daar is niets aan dat niet van veel gebruik in de Medicyne zy, dog dit is hier de plaats niet, om zulks alles aan te wyzen, hebbe hier alleen maar bygebragt het geen in de Oeconomie te pas komt, en het nuttigſt is. Begeert iemandt volkomen van de grote nuttigheid dezes Booms, en van de Genees-middelen die daar van voor allerlei Ziekten kunnen toebereidt worden, onderrecht te zyn, die kan nazien MART. BLOCKWITH *Anatomia Sambuci*, Lipſiæ 1631 edita. Ik zal alleen nog maar aanmerken, dat het geen van het gebruik des Vlierbooms hier gezegt heb, te verſtaan is van de *gemene Vlier-boom* (§. 2. No. 1, 2), want de *Berg-vlier-boom* (§ 2. No. 3.) word gehouden voor een ſchadelyke hoedanigheid te bezitten, en moet derhalven niet in het Menſchen Ligchaam genomen worden. Dog de *laage Vlier* of *Hadig* heeft diergelyke kragten als de gemene.

§. 17. Het Hout van de gemene zoort van *Vlier* is geel-agtig van Koleur, en vry hard, te weten het oude, dikke, want de jonge Scheuten en Takken zyn week en hol: Het word veel gebruikt van de Draaijers om daar allerlei cierlyk Werk van te draaijen. Dat zulks zomtydts voor *Palm-bout* doorgaat, heb te vooren by de Palm-boom gezegt. De Plugſnyders zoeken zulks ook zeer, om er Pluggen voor de Schoenmakers van te ſnyden.

VAN DE

§. 1. VOGEL-KERS. Daar zyn twee zoorten van wilde *Vogel-kerzen*. De eerſte heet in het *Nederduitſch*, Zwarte Vogel-kers. *Latynſch*, Ceraſus avium nigra. Ceraſus racemoſa. *Hoogduitſch*, Zwartze Vogel-kirſchen. Eltzen-baum. Eltzen. *Franſch*, Bois de St. Lucie. *Engelſch*, Wild Cluſter-Cherry. *Deenſch*, Hüg. *Zweedſch*, Häg.

By de Botaniſten wordt hy genoemt:

1. CERASUS racemoſa ſylveſtris, fructu non eduli. *C. B. Pin.* 451. *Tournef. Inſt.* 662. *Boerh. J. A.* 2. 244.
Ceraſus racemoſa quibusdam, aliis Padus. *J. Bauh.* 1. 228.
Pſeudo-Leguſtrum. *Dodon.*
Ceraſus avium, racemoſa. *Lob.*
Padus foliis annuis. *Linn. Flor. Lappun.* 198.
Padus glandulis duabus baſi foliorum ſubjectis. *Linn. H. Cliff.* 185. *Flor. ſuec.* 144. *Roj. Prodr.* 269. *Hall. Helv.* 357.

De twede zoort word genoemt in het *Nederduitſch*, Bittere wilde Kers. Rots-Vogel-Kers. Mahaleb. *Latynſch*, Mahaleb. Machaleb. *Hoogduitſch*, Bittere wilde Kirſchen. *Franſch*, Mahaloh. *Engelſch*, Rock-Cherry. *Deenſch*, Machaleb. *Zweedſch*, Machaleb.

By de Botaniſten wordt die geheten:

2. CERASO AFFINIS. *C. B. Pin.* 451.
Ceraſus ſilveſtris amara, Mahaleb putata. *J. Bauh.* 2. 227. *Tournef. Inſt.* 627.
Mahaleb Geſueri & Matthioli. *Lob.*
Ceraſus foliis ovatis crenatis. *Linn. H. Cliff.* 487.
Ceraſus foliis ovatis. *Linn. Virid. Cliff.* 43. *Hort. Upſ.* 135. *Roj. Prodr.* 268. *Hall. Helv.* 360.

§. 2. De eerſte zoort groeit natuurlyk in het wild in zommige Geweſten van *Hoogduitſchland*, *Braband*, *Zwitzerland*, *Lottharingen*, *Frankryk*, ook in het Noorden, als in *Zweden*, *Norwegen*, en elders meer, in de koude Berg- en Boſchagtige plaatzen, want ze bemind de koude. Daar is nog een Mede-zoort, van de gemelde niet verſchillende, dan dat ze roode Vrugten voortbrengt, zynde die van de ordinaire zoort zwart.

De

De twede zoort, die, volgens de nieuwſte Botanici, een ware Mede-zoort van de *Kerſe-boom* is, daar in tegen ze de vorige eerſte zoort een Mede-zoort van de *Kers-Laurier* ſtellen; wordende natuurlyk groeijende gevonden in zommige Geweſten van *Hoogduitſchland*, *Zwitzerland*, *Savojen*, *Frankryk*, *Italien*, en elders, in de Berg- en Rots-agtige plaatzen.

§. 3. Ze willen in allerlei goede, losſe gronden zeer wel groeijen, en verdragen alle ongemakken des Winters.

§. 4. De Vermeerdering van de eerſte zoort (§. 1. No. 1.) geſchied door Uitlopers, of dewyl ze die veeltydts niet of weinig voortbrengt, door Inlegging der jeugdige Takken welke binnen het Jaar doorgaans Wortels genoeg maken, om daar na verplant te kunnen worden in de Entery of elders daar men begeert.

De twede zoort wordt ligtelyk Vermeerdert door de Uitlopers, die ze doorgaans in overvloed voortbrengt, of anders ook door Inlegging gelyk de vorige. De Vermeerdering kan ook geſchieden door de te meuken geſtaan hebbende Zaad-ſteenen, op die wyze als de Kerſen, als men rype Vrugten verkregen heeft.

§. 5. Aangaande het gebruik van deze Bomen in de Hoven: Men plant dezelve alleen hier of daar in de Tuinen, of in de Bosquets om de verſcheidenthied van Gewasſen, als mede de eerſte, inzonderheid om haar mooije witte Bloemen, die in lange nederwaarts hangende Trosſen, in de Maytydt voortkomen, waar na zwarte of roode wat langwerpige Vrugten als Kerſen volgen, die zoetagtig, dog niet zeer aangenaam zyn. De twede zoort brengt ook zwarte Kerſen voort, maar die zyn bitter; dog deze Vrugten worden by ons zelden ryp.

§. 6. Het Hout van de eerſte zoort is licht en buigzaam, en dienſtig tot Wagenmakers-, Timmermans- en Draaijers-werk.

VAN

§. 1. HET VUUR-KRUID. Dit Kruid-agtig Gewas word genoemt in het *Nederduitſch*, Vuur-kruid. Lynen. Klim. Groote Maagde-palm. *Latynſch*, Clematitis. Clematis. *Hoogduitſch*, Wald-Rebe. *Engelſch*, Climber, or Bower. *Deenſch*, Klim. *Zweedſch*, Vuur-urt.

§. 2. Daar worden veele zoorten van gevonden; ik zal hier alleen melding doen van eenige die voornamentlyk in de Tuinen gekweekt worden, tot bekleding van Prieëlen, enz., als:

1. HET GEMENE KRUIPEND VUUR-KRUID, met blauwe, purpere, en roode Bloemen.

Clematitis cærulea & purpurea repens. *C. B. Pin.* 300. *Tournef. Inſt.* 293. *Boerh. J. A.* 1. 46.
Clematis ſive Flammula, flore cæruleo & purpureo ſcandens. *J. Baub.* 2. 128.
Clematis. 2. *Dodon.*
Clematis peregrina cærulea & purpurea. *Lob.*
Clematis foliis compoſitis & decompoſitis, foliolis ovatis integerrimis. *Lin. H. Cliff.* 225. *Roj. Prodr.* 486.

2. HET KRUIPEND EN BRANDEND VUUR-KRUID.

Clematis ſive Flammula repens. *C. B. Pin.* 300. *Tournef. Inſt* 293. *Boerh. J. A.* 1. 46.
Clematis ſive Flammula ſcandens tenuifolia alba. *J. Baub.* 2. 127.
Flammula. *Dodon.*
Clematis altera urens. *Lob.*
Clematis foliis inferioribus prinnatis laciniatis, ſummis ſimplicibus lanceolatis integerrimus. *Linn. H. Cliff.* 225. *Roj. Prodr.* 486.

3. HET WILDE BREED-BLAADIGE VUUR-KRUID, of *Witte Wyngaard.*

Clematitis ſylveſtris latifolia. *C. B. Pin.* 300. *Tournef. Inſt.* 293. *Boerh. J. A.* 1. 46.
Clematitis latifolio, ſive Atragene quibusdam. *J. Baub.* 2. 125.
Vitis alba, vel Vitalba. *Dodon.*
Viorna Vulgi. *Lob.*
Atragene Theophraſti. *Cluſ. H.* 1. 122.
Clematis foliis pinnatis, foliolis cordatis inæqualiter inciſo-ſerratis. *Linn. H. Cliff.* 225. *Roj. Prodr.* 486.

4. HET BLAUWE BERG-VUUR-KRUID, met gezaagde Bladen.

Clematitis alpina Geranii-folio. *C. B. Pin.* 300. *Prodr.* 135. *Tournef. Inſt.* 293. *Boerh. J. A.* 1. 47.
Clematis cærulea, ſerrato folio. *J. Baub.* 2. 129.
Clematis foliis cordatis crenatis, indiviſis, trilobis, ac ternatis. *Roj. Prodr.* 487.

5. HET VREEMDE OF SPAANSCHE ALTYDT-GROENE VUUR-KRUID, met gezaagde Peere-booms Bladen.

Clematitis perigrina, foliis Pyri inciſis. *C. B. Pin.* 300. *Tournef. Inſt.* 293. *Boerh. J. A.* 1. 46.
Clematis Bœtica, Cluſie. *Lob. J. Baub.* 2. 128.
Clematis cirrhis ſcandens. *Linn. H. Cliff.* 226. *Roj. Prodr.* 487.

§. 3. De eerſte zoort groeit in *Ooſtenryk*, *Ongaryen*, *Frankryk*, *Engeland*, enz. Daar is een verandering van met dubbelde Bloemen, welke hooftzakelyk in de Tuinen gekweekt wordt, om hare Bloemen.

De twede groeit in *Languedocq*, *Provence*, *Italien*, en elders.

De derde zoort word gevonden in de Heggen en Bosſchen van *Hoogduitſchland*, *Frankryk*, *Engeland*, enz. Hier van is een verandering die geen gezaagde of ingeſnedene Bladen heeft.

De vierde zoort groeit in de Berg-agtige plaatzen van *Ooſtenryk*, *Zwitzerland*, in de *Alpen*, en elders.

De vyfde zoort groeit in *Spanjen*, *Portugal*, *Sicilien*, en elders in warme Landen.

§. 4. Dezelve beminnen een goede, losse, vette, liefst zandagtige Grond en een opene daarby warme plaats, inzonderheid de tweede en vyfde zoort, welke by ons bezwaarlyk de Winter-koude doorstaan, ten zy men de Wortel met Stroo of Stroo-agtige Paarde mest overdekt, als wanneer dezelve in het Voorjaar weer nieuwe Spruiten uitschiet.

§. 5. Haar vermeerdering geschied door Inlegging, of scheuring der Wortel-spruiten in de gewoonelyke Plant-tyd in het Voorjaar.

§. 6. Haar gebruik in de Tuinen aangaande, het zelve bestaat alleen daarin, dat men ze somtyds aan kleine Priëlen, Berceaux en Muuren plant, om dezelve te bekleeden, of op andere plaatzen, om de verandering van Gewassen en om de Bloemen, inzonderheid de eerste en derde zoort, om dat die onze Winter-koude 't best kunnen verdraagen en hooger opklimmen: Moetende men de Scheuten altemets eens aanbinden, als men op de zindelykheid ziet.

VAN DE

§. 1. WATER-VLIER. Dit Gewas word genoemt in het *Nederduitsch*, Water-vlier. Swelken-hout. Gelderse-Roos. Schneuw-ballen. *Latynsch*, Sambucus aquatica Opulus. *Hoogduitsch*, Wasser-Holunder. Schwelkenbaum. Schneeballen-baum. *Fransch*, Obier. *Engelsch*, Water-Elder. Gelderland-Rose. *Deensch*, Snae-bâll. *Zweedsch*, Snô-bâll.

§. 2. Daar zyn twee Zoorten van, die by de Botanisten genoemt worden als volgt:

1. De GEMEENE WATER-VLIER.

Sambucus aquatica flore simplici. *C. B. Pin.* 456.
Sambucus aquatica. *J. Bauh.* 1. 552. *Lob.*
Opulus Ruelli. *Tournef. Inst.* 607. *Boerh. J. A.* 2. 224.
Sambucus palustris. *Dodon.*
Opulus *Linn. H. Cliff.* 109. *Roy. Prodr.* 243. *Gron. Virg.* 149. *Hall. Helv.* 463.
Viburnum foliis trilobis dentatis. *Linn. H. Upsal.* 69.

2. DE WATER-VLIER met bol-ronde Bloem-trossen, of eigentlyke *Sneeuw-bal*, of *Gelderse Roos*.

Sambucus aquatica globoso flore plano. C. B. *Pin.* 456.
Opulus flore globoso. *Tournef. Inst.* 607. *Boerh. J. A.* 2. 224.
Sambucus rosea aquatica *Lob.*

§. 3. De eerste Zoort groeit in veel Landschappen van Europa in 't wild, in de Bosschen en Heggen, op vogte waterige Plaatzen. Maar de tweede Zoort wort alleen in de Tuinen geoeffent. Daar is nog een Meede zoort van, met mooije bonte Bladen, dog deze ziet men weinig, en niet anders als by Liefhebbers van bont-bladige Gewassen.

§. 4. Ze willen alle in een gemeene goede grond zeer wel groeijen, dog beminnen liefst een vogtige, verdragen de strengste koude van onze Winters, en

§. 5. Worden door Uitlopers of door Inleggers gemakkelyk voortgeteelt.

§. 6. Het gebruik dat men 'er in de Tuinen van maakt, is, om ze hier of daar op bequame plaatzen of ook in de Bosquets, onder ander wild Gewas te plaatzen, te weeten hoofdzaakelyk de tweede zoort, en zulks om haare schoone witte Bloem-trossen, die ze in de May voortbrengt, dewelke geheel kloot-rond als een Bal, en zoo wit als sneeuw zyn, waarvan ze de naam van *Sneeuwballen* verkreegen heeft. Welke Bloemen in der daat een heel fraai gezigt in haar Bloei-tyd maaken en vermaak geeven.

De Bloemen van de eerste zoort maaken wel in allen geen zoo groot Figuur als die van de tweede, nogtans geven ze weinig minder aangenaam gezigt en vermaak. Deeze brengt daar en boven Besien voort die in de Herfst ryp worden en een schoone roode Koleur hebben, waar door ze een goed gezigt in dat Saizoen verwekken; zynde de tweede zoort onvrugtbaar.

VAN DE

§. 1. WILLIGE-BOOM. Deze Boom word genoemt in 't *Nederduitsch*, Willige-boom, Willige. Wilge. *Latynsch*, Salix. *Hoog-duitsch*, Weiden-baum. Weide Wilgen-baum. Felber-baum. *Fransch*, Sauie. Seaux. *Engelsch*, Willigwor. Saliow-Tree *Deensch*, Pyl. Pile. Træ. *Zweedsch*, Pihl.

§. 2. Daar zyn een groote menigte Zoorten van *Wilgen*, die waarlyk aan de Botanisten veel speels maken, om ze klaarlyk te onderscheiden; dog ik zal alleen melding doen van die Zoorten, die tot gebruik en nuttigheid in de Velden en Tuinen gekweekt worden, welke zyn als volgt:

1. DE GROTE WITTE BOOM-WILLIGE.

Salix vulgaris alba arboreſcens. C. B. *Pin.* 473. *Tourneſ. Inſt.* 590. *Boerh. ƒ. A.* 2. 210.
Salix maxima fragilis, alba; hirſuta. *ƒ. Bauh.* 1. 212
Salix. *Dodon.*
Salix droſcoridis. *Lob.*
Salix foliis lineari-lanceolatis acuminatis ſerratis, utrinque pubeſcentibus, ſerraturis infimis glaudulofis. *Linn. H. Clif.* 473. *Flor. ſuec.* 812. *Mat. med.* 449. *Roy. Prodr.* 85. *Mas & Fœmina.*
Salix foliis elliptico-lanceolatis ſerratis ſubtus ſericeis vimine fragili. *Hall. Helv.* 152. No. 6.

2. DE GEELE WILLIGE.

Salix ſativa lutea folio crenato. C. B. *Pin.* 473. *Tourneſ. Inſt.* 590. *Boerh. ƒ. A.* 2. 216.
Salix lutea, tenuior, ſativa, viminea. *ƒ. Bauh.* 1. 214.
Salix foliis ſubintegerrimis lanceolato-linearibus longiſſimis acutis ſubtus ſericeis, ramis virgatis. *Linn. Flor. ſuec.* 823.
Salix lauto vimine & ſquama florali flavis, foliis elliptico-lanceolatis, ſubtus ſericeis. *Hall. Helv.* 152.

3. DE ROODE WILLIGE.

Salix vulgaris rubens. *C. B. Pin.* 473.
Salix minor, viminalis & gallica. *Dodon.*
Salix foliis firmis vix ſerratis, longe ellipticis, ſubtus ſubhirſutis & caneſcentibus. *Hall. Helv.* 153.

4. DE BRUINE OF ZWARTE WILLIGE.

Salix vulgaris nigricans folio non ſerrato. *C. B. Pin.* 473. *Tourneſ. Inſt.* 590. *Boerh. ƒ. A.* 2. 210.
Salix rubra minimé fragilis, folio longo anguſto. *ƒ. Bauh.* 1. 215.
Salix minor. *Dodon.*
Varietas præced. videtur.

DE KORF-WILLIGE.

Salix folio amygdalino utrinque virente aurito. *C. B. Pin.* 473. *Tourneſ. Inſt.* 591. *Boerh. ƒ. A.* 2. 210.
Salix ſpontanea fragilis, amygdalino folio, auriculata. *ƒ. Bauh.* 1. 215.
Salix ſylveſtris latifol. *Tabern.*
Salix folio auricolato ſplendente, flexilis. *Raj. Syn.* 448.
Salix foliis glabris acuté ſerratis lanceolatis petiolatis, ſtipulis trapezi-formibus. *Roy. Prodr.* 83. *Linn. Flor. Suec.* 793.
Salix foliis ſerratis glabris lanceolatis acuminatis appendiculatis. *Linn. Flor. Lapp.* 349.
Salix Perſicæ folio auricalato. *Hall. Helv.* 151. No. 2.

6. DE WATER-WILLIGE.

Salix folio ex rotunditate acuminato. *C. B. Pin.* 474. *Tourneſ. Inſt.* 591. *Boerh. ƒ. A.* 2. 211.
Salix aquatica. *Lob.*
Salix caprea, latifolia. *Tabern.*
Salix caprea, acuto longoque folio. *Raj. ſyn.* 450.
Salix foliis integris, ſubtus vilioſis, ovatis acutis. *Linn. Flor. Lapp.* 362.
Salix foliis ovato-lanceolatis, margine repandis, ſubtus tomentoſis, ſuperné pubeſcentibus. *Raj. Prodr.* 83.
Salix foliis integerrimis ovatis acutis ſupra ſubvilloſis, ſubtus tomentoſis. *Linn. Flor. ſuec.* 806.
Salix foliis integris utrinque hirſutis lanceolatis. *Hall. Helv.* 155. t. 5. fig. 2.

7. WATER-WILGE met bonte Blaaden.

Salix folio ex rotunditate acuminato, variegato. *Nobis.*

8. DE WILLIGE met breede welruikende *Laurier-blaaden*, van zommige *Americaanſche Wilg* genoemt.

Salix pentandra. *Linn. Flor. Lapp.* Tab. VIII. fig. 2.
Salix foliis ſerratis ovatis cutis glabris, ſerraturis cartilagineis, petiolis calloſo-punctatis. *Linn. H Upſ.* 295.
Salix folio laureo, ſuelato glabro odorato. *Raj. Hiſt.* 1420.

§. 3. De eerſte en vyfde zoort zyn hier te Lande zo wel als in *Hoogduitſchland* en elders overvloedig bekend, groeijende veel van zelfs in het wild, naaſt Slooten, Gragten, Rivieren, en andere Wateren, en kunnen, als men ze niet beſnoeit, vry groote Boomen worden, inzonderheid de eerſte zoort.

De tweede, derde en vierde zoorten, waſſen hier te Lande nergens van zelfs, maar worden door de cultuur voortgezet; en groeijen niet zoo hoog als de voorige. De Teenen, dat is de jonge Looten, van de tweede zoort, zyn geel of geel-agtig; die van de derde mooi rood of Oranje Koleur; de vierde purper-agtig-groen, of ook wel donker groen; zynde alle zeer taai en buigzaam, inzonderheid de derde en vierde zoort.

De zesde zoort groeit by ons en elders veel in het wild, naaſt de Slooten en andere Waateren; ze waſt Heeſter-agtig en doorgaans maar 1 à 2 Mans lengte hoog, ten waare in een heel goede grond, waar in ze wat hooger worden kan. De kanten van haare Blaaden zyn doorgrans wat irregulier, dat is, in en uitgebogen.

De zeevende zoort is een verandering van de voorgaande, en verſchilt daar van nergens in, als dat ze mooi wit-bonte Blaaden heeft, en die daerom van de Lief hebbers van bondblaadige Gewaſſen gecultiveert word.

De agtſte zoort groeit hier en daar in *Hoog-duitſchland*, en in de *Noordſche Landen*, op Boſchagtige wat vogte plaatzen.

§. 4. De Willige Boomen begeeren, gelyk uit hunne gemelde groei-plaatzen blykt, van natuur

een vogtige Aarde, weshalven ze 't beſt tieren in laage waaterige plaatzen; en om die reeden by ons doorgaans naaſt de Slooten, Gragten, Vaarten, enz., geplant worden, al koomen haare Wortels 't Waater te raaken, ze bederven daar door geenzins, maar groeijen te beeter, zoo zeer beminnen ze 't vogt. In drooge gronden maaken ze geen of weinig voortgang.

§. 5. Haare voortkweking geſchied ligtelyk door middel van Takken van 1 a 2 Duimen dikte, die op 2, 3 à 4 Voeten lengte gekort, en beneden wat geſcherpt zynde, een Voet of meer diep in de aarde geſtooken of geſlaagen wordende. Daar is geen Boom-gewas wiens Takken gewilliger Wortels ſpruiten als dit, waar van het ook ſchynt dat deze Boom de Naam van *Willige* verkregen heeft.

§. 6. Wat aangaat het gebruik der Willigen in de Tuinen, dezelve worden veel geplant, te weeten, de eerſte en vyfde Zoort, dog de eerſte meeſt, tot bemanteling rondom Tuinen, Hornlegers, Boere Plaatzen, &c., als waar toe ze boven andere Gewaſſen zeer bekwaam zyn, dewyl ze ſchielyk aangroeijen, vry groot worden, en wel tegen de Winden, zonder breken, opgroeijen kunnen, nog ook niet ligtelyk om dat ze ſterk bewortelen, door de Wind uit de grond gerukt worden. Weshalven dezelve met veel voordeel by 't aanleg van nieuwe Plantagien aanſtonds rondom dezelve gepoot worden, om het andere Gewas met der haaſt te dekken, en dus voorſpoediger te doen groeijen; tot dien einde worden ze ook wel in groote nieuwe Plantagien, hier of daar dwars door dezelve, in tuſſchen verdelingen, gepoot, om dus meer manteling en louwte te weeg te brengen, dog met die intentie om dezelve na verloop van eenige Jaaren, als 't Plantagie gewas wel aan de gang is, weg te doen.

De Wilgen worden in deze vogte Nederlanden ook veel van de Warmoeſiers rondom en tuſſchen hunne Moeslanden aan de Slootskanten, gepoot, niet alleen om die zoo even gemelde reden, maar ook om het nodige Erte-en Boonen-Rys daar van te kunnen hebben, wordende tot dien einde alle 3 à 4 Jaaren gekapt.

§. 7. De tweede, derde en vierde Zoort zyn van zeer groot gebruik, en zeer noodzakelyk in de Tuinen, inzonderheid op welgeſtelde Buitenplaatzen, om daar van de Tenen tot aanbinding van Eſpaliers-Bomen en andere dingen, by der hand te hebben, en dus niet genoodzaakt te zyn, dezelve van elders met moeite of koſten te halen; wordende dezelve tot dien einde hier of daar op gevoegelyke plaatzen gepoot. De geele en roode Zoort zyn 't bekwaamſt tot binding der Bomen, inzonderheid tot kleine Takken, dewyl ze kleine fyne Teenen of Ryſen voortſpruiten, de zwarte Zoort maakt doorgaans groter en langer Teenen, weshalven die tot binding van dikke Takken, Takke-boſſchen en andere grof werk dienſtiger zyn, waar toe ook dient de vyfde Zoort (§ 2 No. 5), die lange Loten ſchiet: De eerſte Zoort is tot binding onbekwaam, om dat haar Tenen zeer brosen breekbaar zyn, ten waare de Tenen enige tyd in de Zon gelegen hebben, en wilk geworden zyn, waar door ze wat taaijer worden, en des noods zynde tot binding gebruikt kunnen worden.

§. 8. De zesde Zoort is van weinig gebruik in de Tuinen, dog word zomtyds gepoot tot laage Scheerheggen, op vogtige plaatzen, maar de heggen worden niet zeer digt en aanzienlyk.

§. 9. De zevende of bonte Zoort word alleen om de Liefhebbery en verandering van Gewaſſen geplant; de Liefhebbers pooten 'er om die reden Scheerheggen van, die 5 à 6 Voeten hoog kunnen worden, en niet onbevallyk door haar bonte Koleur ſtaan.

De agtſte word alleen om de verandering van Gewaſſen hier of daar in de Tuinen, in de Boſquets en elders, geplant.

§. 10. Voorts zo worden de *Wilige-Teenen*, ook veel gebruikt, gelyk bekend genoeg is, tot het maaken van allerley groote en kleine Korven, en ander gevlogte werk, waar toe de voorgemelde 1ſte en 5de Zoorten het dienſtigſt zyn, om datze mooy lange en taaye Teenen voortbrengen; en tot dien einde worden op zommige plaatzen geheele kleine Plantagien aangelegt, om de Teenen daar van jaarlyks aan de Korfmakers te verkopen; waar toe derhalven die gronden, of plaatzen van een Terrein, die heel vogt zyn, en daar anders niet groeijen kan, met voordeel geëmploijeert worden. De grove Takken van deze en andere zoorten worden ook veel gebezigt tot Hoepen om Vaatwerken, dog deze zyn zo goed of langduurend niet als de Berken-Hoepen.

§. 11. Het-Hout van deeze Boomen is zeer week, voos, en ras vergankelyk, en derhalven van geener waarde, nog tot Timmer-nog tot Brand hout, het geeft zeer weinig vlam en hitte. Dog de Wagenmakers, Schrynwerkers en inzonderheid de Beeldſnyders en Draaijers gebruiken het nog wel om dat 't ligt te bearbeiden is, en niet door de Zon barſt, tot deeze of geene Werken. En de Kolen, inzonderheid die van de *Water-wilge* (§ 2 No. 6.) worden zeer dienſtig geagt tot 't maaken van Bus-kruid. Ook agten de Schilders deeze zoort zeer goed tot branding van Kolen tot het teekenen.

§. 12. Daar groeijen zomtyds aan deeze Willige Boomen, inzonderheid aan de eerſte en tweede zoort, aan de einden der jonge Looten groene Blaadjes digt by malkander, in de gedaante van een groene Roos, die 'er niet onbevallig uit ziet, en zommige hebben zig verbeeld, dat 't een byzondere zoort van Willigen was, die deeze Roozen voortbrengen, maar ik heb ze aan verſcheide zoorten gevonden, en het is zeeker, dat dezelve hunnen oorſprong nergens anders van hebben als door de Beet van een Inſect op die plaats waar de Roos groeit, waar door de loop des Saps verward word, en meer Blaaden als na gewoonte op een zelfde plaats, in de gedaante van een Roos, doet voortkomen.

§. 13. Voorts zoo heeft deeze Boom ook zyne nuttigheid in de Genees-kunde. Een Afkookzel van de Blaaden of jonge Takken gemaakt, is zeer dienſtig voor de Buikloop en Bloedſpuwing, als meede voor een verhit en geſtend Bloed, en onmaatige geilheid. Een Voet-bad van de Blaaden gemaakt, is zeer nuttig voor Menſchen die vermoeid zyn of anders niet ſlaapen kunnen, want 't verwekt ſlaap en zoete ruſt.

Groote Blad-ryke Takken van Wilge-boomen in de heete Zomerdagen in de Woon-vertrekken gezet, verwekken koelte en maaken de hitte verdraaglyker.

VAN

VAN DE WILDE WYNGAARD.

Van de *gemeene wilde Wyngaard*, en van de *Verginiſche vyf-blaadige wilde Wyngaard*, en van haar gebruik, hebben we te vooren over de Tamme Wyngaard, reeds geſprooken, waar heen we den Leezer wyzen om na te zien.

Behalven deeze Virginiſche wilde Wyngaard, zyn 'er nog eenige andere Meede-zoorten, die by ons minder bekent en in gebruik zyn, weshalven we daar van nu niets zullen zeggen.

E Y N D E.

VAN DE WILDE WYNGAARD.

D Y N D E.

REGISTER VAN DE PLANTAGIE-GEWASSEN

Welke hier vooren verhandelt zyn.

A.

Aal-Besie. *Heester.*
Abeel boom, zie Populier.
Acacia van Robinus. *Boom.*
Acacia (Basterd-), zie Acacia.
Acacia (Virginische), zie ibidem.
Acer, zie Esch-doorn.
Adelsbeer-boom, zie Sorben-boom.
Aboorn-boom, zie Eschdoorn.
Alfs-ranke. *Heester.*
Amandel (Naantjes). Heester, zie in 't eerste Boek.
Anagyris, zie Ebbenhout.
Arbor Judæ, zie Judas-boom.
Arbor mortis, zie Taxis.
Arbor vitæ, zie Boom des Leevens.
Aria van Theophrastus, zie Sorben-boom.

B.

Barba Jovis, zie Jupiters-baard.
Basterd-Acacia, zie Acacia van Robinus.
Berberisse. *Heester.*
Berg *Essche*, zie Sorben-boom.
Berg-*Peeper*, zie Peeper-boom.
Berg-Sorben-boom, zie Sorben-boom.
Berken-boom *kleine-boom.*
Beuken-boom, zie Boeke-boom.
Bignonia, zie Trompet-bloem.
Birk, zie Berken-boom.
Bitter-zoet, zie Alfs Ranke.
Blaas-noot, zie Pimper noot.
Boeke-boom, *groote boom.*
Boonen-boom
Boog-hout, zie Esch-doorn.
Boom des Doods, zie Taxus.
Boom des Leevens. *kleine boom of Heester.*
Boom-furkel, zie Berberisse.
Boom veiel, zie Klim op.
Bosboom, zie Palm-boom.
Brambose. *Heester.*
Brem. *Heester.*
Bryonie. *kruidagtige klimmende Heester.*
Buxboom, zie Palm-boom.

C.

Carmesyn-boom, zie Eiken-boom.
Ceder-boom, zie Genever-boom.
Clematis, zie Vuur-kruid.
Colutea. *kleine boom.*
Cornoelje boom. *Heester en kleine boom.*
Cotinus, zie Verf-loof.
Cupresse-boom. *Boom.*
Cypresse-boom, zie Cupresse-boom.

D.

Dambesie-boom. zie Genever-boom.
Denne-boom. *Groote boom.*
Doorn-boom, zie Hagedoorn.
Druifjes-wilg, zie Spirea.
Druive-boom (Wilde), zie Wilde Wyngaard.
Duin-besie. *Heester.*
Duitsche Rhus, zie Oleaster.

E.

Ebben-hout. *kleine boomen.*
Ebik, zie Klim-op.
Eghelo, zie Ebben-hout.
Elsen-boom. *Boom.*
Elsen-boom (zwarte), zie Pyl-hout.
Eiken-boom. *Groote boom.*
Esch-doorn. *Groote boom.*
Eschdoorn (vreemde), zie Platanus.
Essche-boom. *Groote boom.*
Essche (kleine), zie Viorne.
Eyloof, zie Klim-op.

F.

Fluite-boom, zie Hoonig-bloem.
Fustet-hout, zie Verf-loof.

G.

Gagel. *Heester.*
Gaspel-doorn, zie Brem.
Geite-blad, zie Kaper-folie.
Gelderse Roos, zie Waater-Vlier.
Gelsemyn, zie Jasmyn.
Genever-boom. *Heester en Boom.*
Genesta, zie Brem.
Ginster, zie Brem.
Grein-boom, zie Eike-boom.
Gnajacum, zie pok-hout.

H.

Haag-boeke. *kleine boom.*
Haage-doorn. *Heester en kleine boom.*
Haag-Eike, zie Eiken-boom.
Haane-spoor, zie Haage-doorn.
Hadik, zie Vlier-boom.
Hars-boom, zie Pyn-boom.
Hasselaar. *Heester en kleine boom.*
Haselnooteboom, zie Hasselaar, en ook in het voorige Boek van de Vrugttuin.
Haver-Essche, zie Sorben-boom.
Hers-leer, zie Ipen-boom.
Hoe langer hoe liever, zie Alfs-Ranke.
Holder-boom, zie Vlier-boom.
Honds-boom, zie Pyl-hout.
Honds-kerse. *Heester.*
Honig-bloem. *Heester.*
Hulst. *Heester en kleine boom.*
Hypericum (Heesteragtig), zie Spiraea.

I. J.

St. Jans-besie, zie Aal-besie.
St. Janskruid (Boomagtig), zie Spiraea.
Jasmyn. *Heester.*
Jasmyn (Persiaansche), zie Syringa.
Jasmyn (Scharlaken), zie Trompet-bloem.
Jasmyn (Wilde), zie Honig-bloem.
Ipen-boom, zie Taxus.
Jeften-blaaden, zie Klim-op.
Jeve, zie Klim-op.

REGISTER.

Imbeer-boom, zie Genever-boom.
Ipen-boom. *Groote-boom.*
Judas-boom. *kleine boom.*
Jujube (Witte), zie Oleaſter.
Jupiters-baard. *Heeſter.*

K.

Kaperfolie. *klimmende heeſter.*
Kaperfolie (regt op groeijende), zie Hondkers.
Kardinaals-hoed, zie Papen-hout.
Kaſtanje-boom. *Boom.*
Kaſtanje Equine. *Groote-boom.*
Katteſteert, zie Spiraea.
Keel-kruid, zie Liguſter.
Kermes-boom, zie Eiken-boom.
Kers (Naantjes), zie in 't eerſte Boek.
Kers Laurier. *Heeſter en kleine boomen.*
Kers (*Vogel-*), zie Vogel-Kers.
Klaver (Heeſteragtige), zie Ebben-hout.
Klim, zie Klim-op en Vuur-kruid.
Klim-op *klimmende heeſter.*
Klim-op (Americaanſche), zie Trompet-bloem.
Klim-op (Virginiſch), zie Trompet-bloem.
Klyf, zie Klim-op.
Kork-Ipe, zie Ipen-boom.
Kornoelje, zie Gornoelje-boom.
Krammets-beſie-boom, zie Genever-boom.
Kruis-doorn, zie Ryn-beſie.
Kurk-boom, zie Eiken-boom.

L.

Lantane, zie Viorne.
Laxis, zie Lorken-boom.
Laureola, zie Peeper-boom.
Laurier-kers, zie Kers-Lauries.
Liguſter. *Heeſter.*
Linde-boom. *Groote-boom.*
Linde (Schotſe), zie Eſch doorn.
Linde (Steen), zie Linde-boom.
Linſen-boom, zie Colutea.
Lombardſche Linſe, zie Colutea.
Lorken-boom. *Boom.*
Luit-hout, zie Eſch-doorn.
Lynen, zie Vuur-kruid.

M.

Maagde-Palm (Groote), zie Vuur-kruid.
Mahaleb, zie Vogel-kers.
Manna-boom, zie Eſch-doorn.
Masholder-boom, zie Eſch-doorn.
Maſt-boom, zie Denne-boom.
May-boeke, zie Boeke-boom.
Meniſpermum, zie Klim-op.
Mezereon, zie Peper-boom.
Miſpel-boom. *Kleine-boom.*
Mond-hout, zie Liguſter.
Myrtus (Hollandſche), zie Gagel.

N.

Nagel-boom, zie Syringe.
Noote muſcaat (Wilde), zie Pimpernoot.

O.

Oker-Noote-boom. *Groote-boom.*
Oleaſter. *Groote-boom.*
Olm-boom, zie Ipen-boom.
Olyf-boom, zie Oleaſter.
Olyf-boom (Wilde), zie Oleaſter.

P.

Paarde-Kaſtanje, zie Kaſtanje Equine.
Palm-boom. *Heeſter en Boom.*
Pantoffel-hout, zie Eiken-boom.
Papen-hout. *Heeſter en kleine Boom.*
Papen-muts, zie Papen-hout.
Pavia-boom. *Kleine-boom.*
Peer-doorn. *Kleine Boom en Heeſter.*
Peeper-boom. *Heeſter.*
Pimper-noot. *Kleine-boom.*
Piſhamin, zie Pok-hout.
Piſtacie-boom (Wilde), zie Pimper-noot.
Platanus. *Groote-boom.*
Pokhout. *Kleine-boom.*
Populier-boom. *Groote-boom.*
Purgeer-doorn, zie Ryn-beſie.
Pyl-hout. *Heeſter en kleine Boom.*
Pyn-boom. *Groote-boom.*

Q.

Qualſter-beſie-boom, zie Sorben-boom.
Quartel-beſie-boom, zie Bryonie.
Quitſen-boom, zie Sorpen-boom.

R.

Ratelaar, zie Populier.
Rubs, zie Sumak.
Rhus (Duitſche) zie Oleaſter.
Ros-Kaſtanje, zie Kaſtanje Equine.
Roſe-boom. *Heeſter.*
Roſemaryn (Wilde), zie Ciſtus.
Ryn-beſie. *Heeſter.*
Ryn-wilg, zie Liguſter.

S.

Sauſe-boom, zie Berberiſſe.
Savel-boom, zie Seven-boom.
Scharlake-heſie-boom, zie Eiken-boom.
Schotſe Linde, zie Eſch-doorn.
Schyt-beſie, zie Duin-beſie.
Seven-boom. *Heeſter.*
Silver-doorn, zie Jupiters-baard.
Slee-doorn. Heeſter, zie in 't voorige Boek.
Sluiper-boom, zie Sorben-boom.
Smak, zie Sumak.
Sneeuw-bal, zie Water-vlier.
Sorben-boom. *Boom.*
Spaanſche Aaker, zie Eike-boom.
Sparre-boom, zie Denne-boom.
Sperwer-boom, zie Sorben-boom.
Spiraea. *Heeſter.*
Sporken-hout, zie Pyl-hout.
Steek-palm, zie Hulſt.
Steen boeke, zie Haag-boeke.
Steen-Eike, zie Eike-boom.
Sumak-boom. *Kleine Boom en Heeſter.*
Swelken-hout, zie Water-vlier.
Syk-loof, zie Klim-op.
Syringe. *kleine Boom en Heeſter.*
Syringe (Witte), zie Honig-bloem.
Syringe (Italiaanſche), zie Ibidem.

T.

Tamarisken-boom. *kleine Boom en Heeſter.*
Taxus-boom. *Kleine boom en Heeſter.*
Trompet-bloem. *Heeſter.*
Tros-kers, zie Vogel kers.

V.

Veil, zie Klim-op.
Verf-loof. *Kleine boom en Heester.*
Verwers-brem, zie Brem.
Vilt-kruid (Wit), zie Liguster.
Viorne. *Kleine boom.*
Vitalba, zie Vuur-kruid.
Vlaar-boom, zie Vlier-boom.
Vlier-boom. *Kleine boom.*
Vlier (Italiaansche), zie Honig bloem.
Vlier (Water), zie Water-vlier.
Vlot-hout, zie Eiken-boom.
Vogel-kers. *Kleine boom.*
Vogels-besie-boom, zie Sorben-boom.
Vuur-kruid, *Klimmende Heester.*
Vuuren boom, zie Denne- en Pyn-boom.

W.

Water-vlier. *Kleine-boom.*
Wee winde, zie Kaperfolie.
Weg-doorn, zie Rhyn-besie.
Wiel-boom, zie Haag-boeke.
Wilde Wyngraad. *Klimmend Heester.*
Wilge-boom. *Grote boom en Heester.*
Wilge (Water), zie Wilge-boom.
Wilge-doorn, zie Duin-besie.
Witte Doorn, zie Haage-doorn.
Witte Jujube, zie Oleaster.
Witte Wyngaard, zie Bryonie.
Wyngaaed (Wilde), zie wilde Wyngaard, Bryonie, en Vuur-kruid.

Y.

Ypen-boom, zie Taxus.
Ypen-boom, zie Ipen-boom.
Yve, zie Klim-op.

Nota. Alle deeze Plantagie-gewassen vind men gemakkelyk in derzelver voorgaande Verhandeling na de order van 't A B C, zonder de Paginaas aan te wyzen; dat derhalven overtollig is.

Men heeft hier bygevoegt, of de gemelde Gewassen *kleine* of *groote Boomen* zyn, of *Heesteragtig* grocijen, om zulks met een opslag van 't oog in deeze Lyst te kunnen zien.

NAAM-LYST

Van de wilde Boom-gewassen, welke tot Alleés of Lanen kunnen dienen.

* Boeke-boom.
Denne-boom. 1. 2.
† Eiken-boom. 1.
Elsen-boom. 1. 2.
† Essenboom. 1.
* Esch-doorn. 1. 2. 5.
* Ipen-boom. 1. 2. 3.
Kastanje-boom.
* Kastanje-equine.
* Linde-boom. 1. 2.
Lorken-boom.
† Oker-note-boom.
† Platanus. 1.
† Populier. 1. 2. 3.
Pyn-boom. 2.
Sorben-boom. 1.
† Berg-Sorben-boom. §. 12. No. 1.
Taxus.
Wilge-boom. 1. 2.

Nota. Die Boomen waar de kruisjes en sterretjes voorstaan, zyn by ons de bekwaamste tot 't gemelde gebruik, maar die met een starretje gemerkt zyn, staan 't cierlykst voor fraaje Alleés. De Nommers betekenen de zoort in de voorgaande verhandeling.

Tot manteling ofwindbreking, rondom Tuinen, Velden, &c, zyn de volgende de bekwaamste.
Abeel-boom.
Elsen-boom.
Esschen-boom.
Ipen-boom.
Populier (zwarte).
Ratelaar.
Wilge boom.

NAAM-LYST

Van de Boom- en Heester-gewassen, welke tot hooge en laage Scheer-heggen kunnen dienen.
Aalbesien.
Berberisse.
† Berke-boom.
* Boeke-boom.
Boom des Levens.
Brem (Stekende.
* Cornoelje-boom.
Cornoelje ('t Wyfje).
†* Denne-boom.
†* Eike-boom.
† Elsen-boom.
Esch-doorn.
Gagel.
† Genever-boom.
†* Haag-boeke.
Haage-doorn.
Honds-kers.
* Hulst.
* Ipen-boom.
Kastanje-boom.
* Kers-Laurier.
Kruis-besie.
* Liguster.
† Linde.
Lorken-boom.
Mispel-boom.
* Palm-boom.
Papen-hout.
Peer-doorn.
Pyl-hout.
Ryn-besie.
* Rose-boom, *wegens de bloemen.*
Seven-boom.
Spiræa.
* Taxus.
Vlier-boom.
† Walge-boom.
Wilge (Water-).
Water-vlier.

Nota. Waar een kruisje voorstaat, de zelve dienen, behalven voor laage, ook voor hoge Scheer-heggen, van 10â 12 en meer Voeten hoog, de overige alleen voor lage Heggen; waar een Sterretje voortgezet is, die geeven de cierlykste Heggen op 't oog, en worden dus het meest daar toe gebruikt in Plaisier-Tuinen.

NAAM-LYST

Van de Klimmende Gewassen, bekwaam tot bekleeding van Muuren, Priëlen, Berceaux, &c.
Alfsranke.
Bryonie.

A 24991

REGISTER.

Klim-op.
Menispermum.
Trompet-bloem.
Vuur-kruit.
Wyngaard of Druive-boom.
Wyngaard (Wilde virginische).

Nota. Deze moeten door middel van de jonge Takken dikwyls in den Zomer aan te binden in order gehouden worden, zonder veel met de Scheer 'er aan te knippen, als ze haar cierlyk op 't oog vertonen zullen.

NAAM-LYST.

Van de Boom en Heester gewassen die altyd groen blyven.

Boom des Levens.
Brem.
Cupresse-boom.
Denne-boom.
Gagel.
Genever-boom.
Hulst.
Jasmyn.
Jupiters-baard.
Kaper-folie.
Kers-laurier.
Klim-op.
Palm-boom.
Peer-doorn.
Peper-boom.
Pyn-boom.
Roos.
Seven-boom.
Tamariske.
Taxus.
Vogel-kers.
Vuur-kruid.

NAAM-LYST.

Van de Boom- en Heester-gewassen, die meest alleen om de cieraad der Bloemen of Vrugten geplant worden.

Acacia van Robinus.
Alfsranke.
Amandel (Naantjes-) met dubbelde en enkelde Bloemen.
Appel-boom met dubbelde bloeisel.
Brambose met dubbelde Bloemen.
Brem.
Cistus.
Colutea.
Cytisus
† Duin-besie.
Ebben-hout.
Hagedoorn, *de dubbelde en enkelde tweemaal bloeijende.*
† Honds-kers.
Honing-bloem.
Jasmyn.
Judas-boom.
Jupiters-baard.
Kaperfolie.
Kerse-boom met dubbelde bloemen, of Roosjes-kers.
Kers (Naantjes-).
Menisper mum.
† Papen-hout.
Peper-boom.
Persike-boom met dubbeelde bloemen of Roosjes-Persik.
Pruim-boom met dubbelde bloemen.
Rose-boom.
† Sorben-boom.
Spiræa.
Sumak.
Syringe.
Trompet-bloem.
Versloof.
Viorne.
† Vlier-boom.
Vogel-kers.
Vuur-kruid.
Water-vlier.

Nota. Daar een kruisje voorstaat, die worden meest om de bevalligheid der rype Vrugten in de Plaisier-Tuinen hier of daar geplant, zo als by ieder in de voorgaande Verhandeling gemeld is.

LYST

Van de Boom- en Heester-gewassen met bonte Blaaden.

Alfsrank.
Amandel-boom.
Appel boom.
Berberisse.
Boeken-boom.
Boom des Levens.
Cornoelje-boom.
Coernoelje (Vrouwelyke).
Ebbenhout.
Eiken-boom.
Esschen-boom.
Esch-doorn.
Haag-boek.
Haag-doorn.
Honig-bloem.
Hulst.
Jasmyn.
Ipen-boom.
Kaperfoelie.
Kastanje-equine.
Kers-Laurier.
Kermia.
Klim-op.
Liguster.
Linde-boom.
Maagde-palm.
Ooker-noot.
Palm-boom.
Papen-hout.
Peper-boom.
Persik-boom.
Populier (Zwarte).
Pruim-boom.
Seven-boom.
Sorben-boom.
Syringe.
Taxus.
Viorne.
Vlier.
Vogel-kers.
Water-vlier.
Wilge-boom.
Wyngaard (Tamme).
Wyngaard (Wilde).

EYNDE.